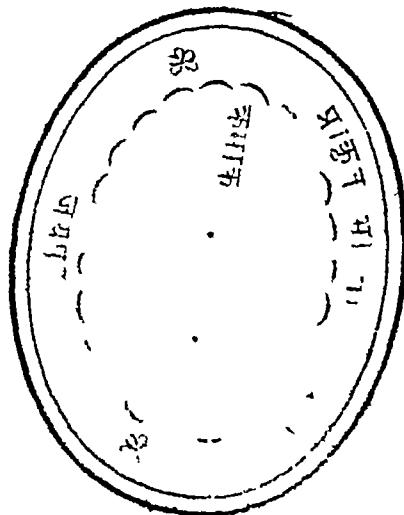

माणी :-

"हण्डा (तु भल्य जीवांनो) तुम्ही नेहमी तिंजेप्सर प्रभृत्या पूजेकरिता सज्ज रहा त्यामुळे या जन्मातील आणि पुढच्या जन्मातील सर्व सुखे तुमच्या मुठीत रेतील." ॥१६॥

English :- So "O mortals, you too should worship Lord Jineshwara wholeheartedly so that you may capture and captivate the blinds of this birth and our next birth, in our fists."

॥इति प्राज्ञन्मकृत देवपूजापाले नलदमयन्ती कथा॥ श्रीबास्तु॥

धर्माग्नमनिर्मितजीनेश्वरदिव्यपूजैः सम्प्रवासमुत्तममिद्द्वयं रतार्धराज्यम् ॥

राजा नलेन सह भीमनेन्द्रपूज्या जन्मान्तरे पुनरनन्तसुखलभ्य भोक्षः ॥१६७॥

अन्ययः- प्राग्जन्मनिर्मितजीनेश्वरदिव्यपूजैः भीमनेन्द्रपूज्या सह नलेन राजा इदम् उत्तमं भरतार्धराज्य सम्प्राप्तम् । जन्मान्तरे पुनः अनन्तसुखः भोक्षः प्राप्तः ॥१६७॥

विवरणम्:-

दिव्यपूजा। जिनेश्वराणा दिव्यपूजा: जिनेश्वरदिव्यपूजा। प्राग्जन्मनिर्मिताश्च ताः जिनेश्वरदिव्यपूजाश्च, ताभिः प्राग्जन्मनिर्मितजीनेश्वरदिव्यपूजाभिः पूर्वमेव कृताभिः जिनेश्वराणा दिव्यपूजाभिः, भीमश्वासौ नेन्द्रश्च भीमनेन्द्रः। भीमनेन्द्रस्य पुनर्नी, तया भीमनेन्द्रपूज्या दमयन्त्या सह नलेन राजा इदम् उत्तमम् उत्कृष्टं भरतार्धराज्यं सम्प्राप्तम् । अन्यत जन्म जन्मान्तरं तस्मिन् जन्मान्तरे पुनः न विद्यते अन्तः यस्य तद् अनन्तम् । अनन्तं सुखं यस्मिन् सः अनन्तसुखः भोक्षः च सम्प्राप्तः ॥१६७॥

सरलार्थः-

दमयत्वा सह नलेन राजा पूर्वजन्मानि कृताभिः जिनेश्वराणादिल्पूजाभिः उत्तम भरतार्धराज्य सम्प्राप्तम् । जन्मान्तरे च अनन्तसुखः भोक्षः सम्प्राप्तः ॥१६७॥

गुजराती :-

तथा भीज जन्मभां अनंत सुखदायी भोक्ष मेण्ठ्यं ॥१६७॥

हिन्दी -
पूर्वजन्म मे की हुई जिनेश्वर की मनोहर पूजा से दमयतीसहित नलराजा ने यह उत्तम (श्रेष्ठ) अर्ध भरतक्षेत्र का राज्य प्राप्त किया था और दूसरे जन्म में अनन्त सुखवाला भोक्ष प्राप्त किया ॥१६७॥

मानी :-
पूर्व जन्मात केलेत्या जिनेश्वरात्वा मनोहर पुजेमुळे दमयतीसहित नलराजा ता हे उत्तम असे आर्थ भरतक्षेत्राचे राज्य

मिळाले आणि दुसऱ्या जन्मात अनन्त सुख देणारे भोक्ष प्राप्त झाले ॥१६७॥

भूयस्यापि कृते धर्मे किंचिद् व्रतविराधनात् ॥
नीचैः सुरस्वरूपं तत् तयोः पलमजायत् ॥१६५॥

अन्वयः - भूयसि अपि धर्मेकृते किंचित् व्रतविराधनात् तयोः नीचैः सुरस्वरूपं तत् पलम् अजायत् ॥१६५॥

विवरणम् - भूयसि बहुले धर्मे कृते अपि किंचित् व्रतस्य चारिक्रस्य विराधनं प्रतविरोधनं, तस्यात् व्रतविराधनात् चारित्रविराधनात् तयोः नलदमयन्तयोः नीचैः सुरस्य स्वरूपं सुरस्वरूपं तत्फलं चारित्रविराधनफलं अजायत् अभवत् ॥१६५॥

सरलार्थः - बहुले धर्मे कृते मत्त्वपि किंचित् चारित्रविराधनात् तयोः नलदमयन्तयोः नीचैः देवरबरूपं तत्फलम् अजायत् ॥१६५॥
अुज्ज्ञाती :- धर्मं पर्मकार्यं कर्म इतां पश्च चारित्रमां वराङ् विशेषना कश्चाधी, तेना हण्डिप नीया देवनुं स्वरूपं तेऽथोने धाम
धर्मे ॥१६५॥

हिन्दी :- बहुत धर्म कार्य करने के बाद भी चारित्र में किंचित् विराधना करने के फलस्वरूप निम्न कोटि के देव का स्वरूप उन्हे प्राप्त हुआ ॥१६५॥

प्रार्थी :- पुष्कर कर्मकार्य करना सुखा चारित्रात् किंचित् विराधना केल्याने त्वारे फल गृहणन् नीच देवारे स्वरूप त्वांना प्राप्त होते ॥१६५॥

English :- Now even after performing tough penances and austeries, they were only able to inherit for themselves a very low position among the God's, as they were not able to retain complete and absolute celibacy.

परं नाककन्बोद्धतस्त्वतः पिनामत्याच्य वोधितः ॥
स्वीचक्रेऽनशनं सधास्त्राच्यमाणस्ततो नलः ॥१६३॥

अन्वयः - परं न अबोधि अतः त्वतः। अथ पिना आगत्य वोधितः। ततः अव्यमाणः नलः सधः अनशनं स्वीचक्रे ॥१६३॥

विवरणम् - परं परन्तु सः नलः न अबोधि न अवृद्धता अथ गुरुणा त्वतः। अथ अनन्तरं पिना देवन आगत्य एत्य वोधितः जापितः। ततः तदनन्तरं अत्यमाणः लज्जमानः नलः सधः तत्कालं न अशनम् अनशनं स्वीचक्रे - अङ्गीचक्रे ॥१६३॥

परमार्थः - परन्तु सः नल न अवृद्धत । अतः गुरुणा त्वतः। अनन्तरं पिना आगत्य वोधितः। ततः लज्जमानः नलः सधः अनशन स्वीचक्रे ॥१६३॥

गुजराती :- परंतु ते प्रतिभोध पाप्यो नहीं, तेथी (गुरुणे) तेन तज्जीभो, घोषामां देवुप तेना पिनामे आपीने प्रतिभोधवाधी लज्जन्तुर धृते पधी नलराजार्षिये तुरत अनशन ग्रहण कर्तु ॥१६३॥

हिन्दी :- तोकिन वह प्रतिबोध पाया नहीं, जिससे (गुरुणे) उसे छोड़ दिया, उसके बाद देवरूप पितामे आकर उनको प्रतिबोधित किया जिससे लज्जित होकर नलराजर्षिने तुरत अनशन ग्रहण किया ॥१६३॥

मारी :- परन्तु तो प्रतिबोध पावला नहीं, त्वामुळे गुरुणी त्वाला सोहून दिले, महून देवरूप त्वाच्या गहिलांनी येऊन त्वाला प्रतिबोध केला, त्वामुळे लज्जित होऊन नलराजर्षिने तत्काळ उपोषण (अनशन) तप सुर केले ॥१६३॥

English - These words were not accepted by Nal, so the priest left them. Then the father of Nal, who was a God appeared in front of them, and explained to them Nal, feeling ashamed at his deed at once to up to a fast into death

अन्यदा कर्मविचिन्यात् स्मरस्य दुर्जयत्वात् दुर्जयत्वात् स्मरस्य च ॥
कथंचिन्नलराजर्षि भैर्मीं रन्तुं मनोऽकरोत् ॥१६३॥

अन्यदः- अन्यदा कर्मविचिन्यात् स्मरस्य दुर्जयत्वात् च नलराजर्षि कथंचित् भैर्मीं रन्तुं मनः अकरोत् ॥१६३॥

विवरणम्:- अन्यदा एकस्मिन् दिने विचिन्नस्य भावः वैचिन्यम्। कर्मणा वैचिन्यं कर्मविचिन्यं, तस्मात् कर्मविचिन्यात् स्मरस्य कामस्य च दुःखेन जीयते इति दुर्जयः, दुर्जयस्य भावः दुर्जयत्वं तस्मात् दुर्जयत्वात् जेतुमशक्यत्वात् च राजा चासौ काषिः च राजर्षिः। नलश्चासौ राजर्षिः च नलराजर्षिः कथंचित् भीमस्यापत्य सी भैर्मी तां भैर्मी दमयन्ती रन्तुं मनः अकरोत् । (एकदा नलराजर्षिः दमयन्त्या सह रन्तु मनः अकरोत्) ॥१६३॥

मरलार्यः- एकदा कर्मणा वैचिन्यात् कामस्य च जेतुमशक्यत्वात् नलः राजर्षिः दमयन्त्या सह रन्तु मनः अकरोत् ॥१६१॥

गुजराती :- पछी एक वधुत क्रमोनी विचिन्नतायी, तथा आमने अतपाणी भुक्तेलीयी नलराज भुनि श्रोष्ट चूप ग्रहे दमयन्ती राखे विलास करवानी भनभां उच्छ्रुत करवा लाभ्यता ॥१६५॥१॥

हिन्दी :- फिर एक समय कर्मों की विचिन्नता से और काम को जीतना कठिन होने से नलराजा को किसी भी प्रकार से दमयन्ती के साथ विलास करने की मनमें इच्छा हुई। ॥१६६॥

मराठी :- नतर एकदा कर्मात्मा विचिन्नतेमुळे त काम विकाराला लिकणे अतिशय कठिण असल्यामुळे नलराजाला दमयतीबरोबर रमण्याची (विलास करण्याची) इच्छा झाली। ॥१६७॥

English .- Then one day, Nal, due to his past deeds, and not being able control his passions, began germinating seeds of havings a sexual intercourse with Damyanti.

三

उस समय बारह घड़ी तक साथु की जो कदर्थना की थी उससे बारह माल तक राज्य से प्रश और तुम दोनों के बीच वियोग हुआ ॥१५॥

मराठी :- गतर त्या वैकल्पिक
आला॥१५॥

English :- In their past life as they had harassed the priest for twelve hours, they had to forfeit the kingdom and remain separated for twelve years.

इत्याकरण्यं नलः क्षमाभूतं धर्मरक्षतरक्षितः ॥
भैमीकुक्षिसरोहसं राज्ये पुष्टप्रभासयत् ॥३५३

इति आकर्ण्य धर्मज्ञतरं क्रितः ह्यमाभूत् नलः श्रेष्ठीदुश्चिस्सरोहस्य पुष्करं राज्ये आसन्थत् ॥१५६॥

विवरणम्:- इति आकार्य भूत्वा धर्मस्य रङ्. धर्मरङ्गः। धर्मरङ्गस्य तरङ्गः अस्मिन् सञ्जातोः धर्मरङ्गतरङ्गितः धर्मरङ्गतरङ्गवान् ध्यां पृथ्वी विकर्मतीति ध्याम् तु तरङ्गः न लः श्रीमस्यापत्यं स्त्री भैर्मी श्रीमलाजपुत्री दमयन्ती भैर्म्या कुसिः उदरमेव सरः सरोवर भैर्मीकाञ्चिसरः भैर्म्युत्तरसरोवरसा भैर्मीकुञ्जिसरसिंहसः इव भैर्मीकुञ्जिसरसोहस्स; तं भैर्मीकुञ्जिसरोहस्स भैर्मीकुञ्जिजात पुष्कर सान्धे आसयत उपावेशयत ॥१५॥

મરાલાધિ:- ડેત વરણ કૃત્વા પુમાઙ્કાતરકીવાન નાલ. નૃપ. ભાગુકૃતસરસ્ત હ્યામદ્ર સ્થિત પુંકર રાજુચ્ચ ન્દ્રવશેવત્ ॥૧૫૧॥

वह सुनकर नलिनी धर्म के रग से उत्सुक होकर दमयती के उदररूपी तालाब में हस जैसे पुष्कर कुमार को राज्य प्रसापित किया ॥१५७॥

मरतार्थः- कुमुदादितिः विधिना तीर्थकृता पूजा विहिता। तेन तदा उपार्जित पुण्यम् अस्मिन् भवे उदितमभवत् ॥१५६॥

अन्तराती :- तीर्थकृतोनि पुण्यादि वदे विधिपूर्वक पूजा करीने ने पुण्य उपार्जित कुंते पुण्य आ भवत्यां तभो भवेने उद्यमां आव्युः ॥१५७॥

हिन्दी :- तीर्थकरों की पूजादि से विधिपूर्वक पूजा करके जो पुण्य उपार्जित किया था वह पुण्य इस भवते सुम दोनों का उदय में आया है ॥१५६॥

मराठी :- तीर्थकरांनी कुलानी विधिपूर्वक पूजा करने जे पुण्य मिळविले होते। ते तुम्हा दोघांचे पुण्य या जब्हात उद्यास आले आहे ॥१५६॥

English :- ... had worshipped the Trithankars with flowers etc and according the auspicious rites Due to the meritorious deeds, they had attained this glorious life.

तत्प्रभावादिदं राज्यं भवद्भ्यां प्राप्यतादभुतम् ॥
आहंतां तिलकाधानात् भालेऽस्यास्तिलकः पुनः ॥१५७॥

अन्तर्यः- तत्प्रभावात् भवद्भ्याम् इदम् अद्भुतं राज्यं प्राप्यता आहंतां तिलकाधानात् अस्याः भाले तिलकः अस्ति ॥१५७॥

तिवरणम्:- तस्य पुण्यस्य प्रभावः तत्प्रभावः, तस्मात् तत्पुण्यप्रभावत् तत्पुण्यसामर्थ्यात् भवद्भ्यां पुण्यस्याम् इदम् अद्भुतं राज्यं प्राप्यता आहंतां निनेभ्यराणां ललाटेषु तिलकानाम् आधानात् निनेषात् अस्याः दमयन्त्याः भाले ललाटे तिलकः आस्ति ॥१५७॥

मराठी:- तस्य पुण्यस्य प्रभावात् युवाभ्याम् इदम् अद्भुतं राज्य प्राप्य । तीर्थकराणां ललाटेषु तिलकाधीनात् अस्याः दमयन्त्या भाले ललाटे तिलकः आस्ति ॥१५७॥

English :- Then in due-course, when they died, they were born again in the Saudharme devlok as man and wife, named Kshir and Dindir respectively.

धन्यजीवसततशुत्वा सोऽभृतत्वं नैषधिनेलः ॥

स पुनर्धूसरीजीन दमयन्ती तव प्रिया ॥१५४॥

अन्वयः - सः धन्यजीवः ततः च्युत्वा त्वं नैषधिः नलः अभृतो सः पुनः धूसरीजीवः तवं प्रिया दमयन्ती अभृतवत् ॥१५४॥
विवरणम् - सः धन्यस्य जीवः ततः सौभग्यदिवलोकात च्युत्वा निषधस्य अपत्य पुमान् नैषधिः नलः त्वं अभृत अभृतः। सः पुनः धूसरी जीवः तव प्रिया पत्नी दमयन्ती अभृतवत् ॥१५४॥

सरलार्थः - सः पञ्चरथ जीवः ततः देवलोकात च्युत्वा नैषधिः नलरथ रसेण तं जातः। सः दूसर्वा जीवः तव प्रिया दमयन्ती अभृत ॥१५४॥

गुजराती :- पछी ते धन्यनो शुव त्यांधी अवीने मु निषधराज्ञनो नव नामे पुन्रथयो, अने ते धूसरीनो शुप दमयन्ती नामनी तारी आ ली धृदः ॥१५४॥

हिन्दी :- फिर उस धन्य का जीव वहाँ से आयुष्य पूर्ण कर के निषध राजा के यहाँ तू नल नामक मुन्र हुआ और धूसरी का जीव दमयती नामक तेरी पत्नी हुई। ॥१५४॥

मराठी :- नंतर त्वा पञ्चाचा जीव तेथून च्युत होऊन निषध राजाचा नल नावाचा पुत्र शाळा आणि धूसरीचा जीव दमयती नावाची तुळी पत्नी शाळी ॥१५४॥

English :- Then the soul of Danyes, after finishing his life-time, was born to King Nishad as Nal and his wife Dhusari was born as Damyanti.

सम्बद्धे च समासाध्य साधुधर्मभूम्भावमि ॥

प्रतिपाल्य समा: स्त्री व्यपचेतां समाधिना ॥१५३॥

अन्ययः - उभो अपि समये साधुधर्म समासाध्य सम्. समा च प्रतिपाल्य समाधिना व्यपचेताम् ॥१५३॥
विवरणम्:- उभो धूसरीधन्त्यो ओषि समये योग्यावसरे साथोः धर्मः साधुधर्मः, त साधुधर्म सामसाध्य सम्प्राप्य सम् समा: वर्णिगि
साधुधर्म प्रतिपाल्य समाधिना व्यपचेताम् अक्षियेताम् ॥१५३॥

समलार्थः - पूर्सीपन्द्यो उभावपि समर्ते साधुधर्म समासाध्य मह वर्णिणि साधुधर्म प्रपाल्य समाधिना अप्रियेताम् ॥१५१॥
गुजराती :- अने अद्वस्ते साधुधर्म स्वीकारीने तेऽमो भन्ते तेन सात वर्षो शुभी पूर्णिते समाधिपूर्वकं अपाधर्मं पर्याम् ॥१५१॥
हिन्दी :- और साधुधर्म स्वीकार कर के, उन दोनो ने सात बरस तक उस का पालन कर समाधिपूर्वक कालधर्म पाया ॥१५३॥
पराठी - दोबाय तेकी साधुधर्म रवीकासन त्वा दोपानी सात वर्षपूर्वत साधुधर्मचे पालन केले आणि नतर ते दोषे समाधिपूर्वक मरण
पावले ॥१५१॥

English - Then they both accepted monasticism and lived through it for seven years, then taking up to complete abstinence (Samadhi), they embraced death in due-course

पात्रसात्कृतदुर्घटस्य प्रभावाद्भावनापरौ ॥
क्षेत्रे हेमवतेऽभूतां तौ द्वौ युगलधार्मिको ॥१५२॥

अन्ययः - पात्रसात्कृतदुर्घटस्य प्रभावात् भावनापरौ तौ द्वौ हेमवते क्षेत्रे युगलधार्मिको अभूताम् ॥१५२॥

विवरणम्:- पात्रसात् पात्राधीन कृत च तद् दुर्घट च कृतदुर्घट तस्य कृतदुर्घटदानस्य प्रभावात् सामध्यात् भावनाया
परो भावनापरो शुभभावनावन्त्यो तो द्वौ धूसरीधन्त्यो हेमवते क्षेत्रे युगलधार्मिको युगलिन्तो अभूताम् ॥१५२॥

समलार्थ - सत्पात्रे दुर्घटस्य दान कृतम् तत्प्रभावात् शुभभावनायुतो तो द्वावपि पूर्सीपन्द्यो हेमवते द्वौ युगलितिवेन समुत्पन्नो ॥१५२॥

श्रीजयश्वरसूरिविश्वचितं श्रीनलदमन्तीचरित्रम्

ॐ अस्तु तत्त्वं यज्ञं यज्ञं

पदचक्रमणेस्व भवितव्यं माहविष्णिः ॥

ततः शनैः समं तेन यतिरन्तः पुरं गतः ॥१४६॥

अन्वयः - माहविष्णिः पदचक्रमणे एव भवितव्यम् ततः शनैः तेन समं यतिः अन्तः पुरं गतः ॥१४६॥

विवरणम् :- महान्तस्थ ते कषयस्थ महर्ष्यः तैः माहविष्णिः महासाधुभिः पदाभ्या चक्रम्यन्ते इति पदचक्रमणे; पादविहारिभिः एव भवितव्यम्। इत्युक्त्वा शनैः शनैः तेन धन्येन समं यतिः साधुः पुरस्य अन्त अन्तः पुरं गतः यातः ॥१४६॥

समलार्थ - महर्षिभिः पादवारि. एव भवितव्यम्। इत्युक्त्वा तत मुनि तेन धन्देन सह शनैः पुरस्य अन्त गत ॥१४६॥

ग्रन्थाली :- याटे मुनिराज्ञेभ्ये पगे चाक्षीने ज्ञ विष्णुर इरयो ज्ञेईभ्ये. पछी धीमे धीये ते मुनि ते धन्यनी स्मये ज्ञ नगरनी यांदर

हिन्दी - इस लिये मुनिओं को पैदल चलकर ही विहार करना चाहिए फिर धीरे धीरे वह मुनि उस धन्य के साथ ही नगर के अंदर गया। १४६॥

मराठी - म्हणून मुनिराजानी पायीच विहार केला पाहिजे असे म्हणून नातर हळ्ह हळ्ह ते मुनिराज त्या धन्या बरोबर नगरात गेले ॥१४६॥

English - So a monk has to only use his two feet to wander about, saying thus, the monk, along with Dhany, slowly walked on and in due-cours entered the city

तेन चात्मगुह्यद्वारमागतो मुनिपुज्जवः ॥

नीतो गुहाङ्गोऽध्यचर्य प्रतिलाभवितुं गुदा ॥१४७॥

अन्वयः - तेन आत्मगुह्यद्वारमागतः मुनिपुज्जवः अध्यचर्य प्रतिलाभवितुं गुदा गुहाङ्गो नीतः ॥१४७॥

माठी :- "पारस्म पडेल तोपर्हत विहार करावलाचा नाही असा मी अभिवाह पैतंत्याठे सात दिवसपर्हत देथे राहिलो, आता अभिवाह

पूर्ण झाल्याने मी कोणत्यातीरि उपाश्रयात जात आहे "॥१४३॥

English:- Due to this rule, he couldn't walk about in these showers, which compelled him to remain there for seven days And now as the rains have stopped and has controlled its stubbornity, he has decided to go and reside in dwellings meant for priests (Upeshray),

धन्यस्ततोऽन्यथात् साधुं धारी कर्दमदुर्गमा ॥
इमं महिषमारुद्धा प्रभोन्नः पुरमेहि तत् ॥३४४॥

अन्वयः- ततः धन्यः साधुम् अभ्यधात् धारी कर्दमदुर्गमा अस्ति तद् हे प्रभो! इमं महिषम् आरुद्धा अन्तःपुरम् एहि ॥३४४॥

विवरणम्:- ततः तदनन्तर धन्यः साधुम् अभ्यधात् - अवादीत - धारीपृष्ठी कर्दमेन पङ्केन दुःखेन गमयते इति कर्दमदुर्गमा पङ्केन दुर्गमा पुरस्य अन्तः अन्तःपुरम् एहि आगच्छ ॥३४४॥

सरलार्थ - तत धन्य साधुम् अवदत् - प्रभो! धारी पङ्केन दुर्गमा अस्ति। अतः इम् महिषम् आरुद्धा पुरस्य अन्त. आगच्छ, इति ॥३४४॥

गुजराती :- त्यारिते धन्ये ते साधुने कल्पितुं के, (आ सभ्ये) पृथ्वी कादवने लीघे विहार करी शक्य ऐवी नाथी, भाटे हे प्रभो! तमो या पाडा परे बेसीने नगरनी घंटर पधारो ॥३४५॥

हिन्दी :-

तब उस धन्य ने उस साधु से कहा कि, (इस समय) "पृथ्वी कीचड के कारण विहार करने लायक नहीं है, इसलिये हे प्रभो!

पाठी :-

तेहा तो धन्य त्या मुनीला महाला, "प्रभो! जमीन चिरवलाने दुर्गम शाली आहे महणून माझ्या द्वा रेड्यावर बसून आपण नवरात प्रवेश करावा" ॥३४५॥

गुजराती :- पणी मुनिराजे तेन कल्पिते, हुं पाण्डितमाधी अडीं आवुं हुं, अने लंकाजगरीभां आवेला गुडुभडाराजे वांदा भांटे न्यां ज्वानो हुं।॥६४१॥

माठी :- हिन्दी :-
फिर मुनिराज ने कहा कि, “मैं पांडुदेश में से यहाँ आया हूँ, और लकानगरी में आये हुए गुरुमहाराज को प्रणाम करने के लिये जानेवाला हूँ।”॥६४३॥

माठी :-
जंतर मुनिराजाने महत्त्वे की, “मी पांडुदेशामपून देखे आलो आहे, आणि तकानगरीत आलेत्या गुरुमहाराजांना नमस्कार करण्यासाठी जाणार आहे।”॥६४५॥

English :- At this the priest replied the he has arrived from a state named Pandu to worship a great priest and preceptor who hails from a city named Lankan.

अत्रायात्तथ जीमृते: प्राप्तश्चैरेविवाध्वनि ॥

वृष्टो सत्यां हि साधनं गमनं न हि कल्पते ॥६४२॥

अन्वयः- अत्र आयातः अहम् अर्थनि चौरै इव जीमृते: प्राप्तः। वृष्टो सत्यां साधनं गमनं न कल्पते ॥६४२॥
विवरणम्:- अत्र आयातः आगतः अहम् अर्थनि मार्गे चौरैः स्तेने: इव वारीणां वाहका: जीमृता:, ते जीमृते: वारिवाहे: मेषे: प्राप्तः गृहीतः। वृष्टो सत्यां यदा वृष्टिर्भवति तदा साधनां गमनं न कल्पते॥६४२॥

सरलार्थः- अत्र आगतः अहम् मार्गे चौरैः इव मेषे. गृहीत।। यदा वृष्टि. भवति तदा साधना गमनं न कल्पते। निषिद्धते इत्यर्थः ॥६४२॥

गुजराती :- अडीं हुं ज्वो आव्यो, तेवामां ज योरेनी पेढे भागिभां वरसाए आवी लाभ्यो अने वरसाएभां सामुओने विहार कुरबो कुल्ये नहीं।॥६४२॥

हिन्दी :-
“मैं यहाँ जब आया, तब चोरों के समान रास्ते में बरसात आने लगी और बरसात में साधुओं को विहार करना कल्पता नहीं”॥६४२॥

कथ्यं मे मस्तके न्यस्ताविति पहेन लोपतः ॥

धूतो किलेति नोद्धर्तु शब्द्यते इदी धुनेऽधुना ॥ ५ ३०८॥

अन्ययः- हे मुने! कथं मे मस्तके न्यस्तो इति कोपतः पहेन धूतो अहं अधुना उद्धर्तु न शब्द्यते ॥ ५ ३०९॥

विवरणम्:- हे मुने! कथं मे मस्तके पादो न्यस्तो निहितो इति कोपतः कोपत पहेन कर्देन धूतो गृहीतो अङ्गीची चरणो अधुना सरलार्थः- हे मुने! कथं पम मस्तके पादो न्यस्तो इति कोपत इव पहेन धूतो पादो अधुना उद्धर्तुम् उत्थापयितु न शब्द्यते। कर्देन गुजराती :- हे मुनिराज! भारा भस्तु पर तभोये पग उभ मुक्ख? ऐषा कादवना कोपयी अणे तेथां धूतो ला पग उभग्ना उच्ची धूतो नधी ॥ ५ ३१॥

हिन्दी :- “हे मुनिराज! मेरे मस्तक पर आपने पैर क्यो रखा? ऐसा कहकर भानो कोप से हा कीचड्णा बेर दोनो पैर पकडो अब मेरा को उठा सकता नहीं” ॥ ५ ३१॥

मारी :- “हे मुनिराज! माझ्या मस्तकावर तुम्ही पाव का ठेवला? असे गणून जण काव रागालेच चिखलाने परलेले पाव आता उचलू शकत नाही ॥ ५ ३१॥

English :- He asked the priest, as to why he had kept his feet on his head and is not able to lift it up which seems like, as if he caught in a sinking sand and is unable to lift his foot up because of the fiery wrath of the sinking sand

किं तपस्तन्नमन्त्रोत्थशाक्त्या न्योमचरोऽस्मि वा ॥ ५ ३२॥

अन्ययः- तद हे महादेव! अघ अत्र त्व किम उडीय समागतः। अथवा तपस्तन्नमन्त्रोत्थशक्त्या न्योमचरः असि ॥ ५ ३२॥

ગुजરाती :- (ते सभ्ये) अति उदार भाषुखनी ऐठे वरसाए वृष्टिलव्यी अट्टमो नहीं, अते ते धन्यनो ते मुनि प्रत्येनो शुल भाव

पुण तेवी न रीते अट्टमो नहीं।॥८३६॥

हिन्दी .. (उस समय) अति उदार आदमी के समान मेघ वृष्टिदान से रुके नहीं, और उस धन्य का शुभ परिणाम भी उसी तरह उस

मुनि के प्रति रुका नहीं।॥९३६॥

त्याप्रमाणे धन्याच्या मनात त्या मुनिराजाबदल उत्पळ झालेला शुभ परिणामही लावला गोही।॥९३६॥

English :- The rain, just as a very generous man, generously kept on showering its cision of showers On the earth But this did not hamper Danyelis pious desire of holding the umbrella for the meditating ascetic

निर्विणा इव मेघोऽथ क्रमाद् वृष्टेन्वर्तति ॥

आवृष्टि प्रतिपत्ताच्च कायोत्सर्गात् पुनर्मुनिः ॥९३७॥

अन्वय:- अथ मेघः निर्विणा: इव क्रमात् वृष्टे: न्यवत्तीतो मुनिः पुनः आवृष्टि प्रतिपत्तात् कायोत्सर्गात् न्यवत्तीत ॥९३७॥

विवरणम्:- अथ अनन्तरं मेघः घनः निर्विणा: इव खिन्त इव क्रमात् वृष्टे: वर्षणात् न्यवत्तीत व्यरमता मुनिः पुनः वृष्टे: आ आवृष्टि शृष्टिपर्यन्तं ग्रतिपत्तात् स्वीकृतात् कायोत्सर्ग शारीरस्य उत्सर्गः, कायोत्सर्गः तस्मात् कायोत्सर्गात् व्यरमत ॥९३७॥

सरलार्थ:- अनन्तर मेघः रिक्क इव वृष्टे न्यवत्तीता मुनि. पुन यावत् वृष्टि भवति तावत् रवीकृतात् कायोत्सर्गात् व्यरमत ॥९३७॥

गुजराती :- पछी ते वरसाए जाणे थोड़ी गयो होय तेम अट्टी गयो अते ते मुनि पुण वृष्टि उधीना अभिग्रहणात् कायोत्सर्गी

निवृत थाया. (अधीत तेमणे कायोत्सर्गी पायो.) ॥८३७॥

हिन्दी .. फिर वह बरसात मानो थक न गयी हो वैसे बरसती हुई आखिर रुक गयी, और वह मुनि भी वृष्टि तक के अभिग्रहणाते कायोत्सर्ग से निवृत हुए।९३७॥

गिरीन्द्रामिव निःकम्पमेकपादिकया स्थितम् ॥

अटवीं पर्यटन् धन्यो गुनिमेकं ददर्श सः ॥९३४॥ चुनमध्ये ॥

अन्वयः- अटवीं पर्यटन् सः धन्यः एकपादिकया गिरीन्द्रामिव निःकम्प स्थितम् एकं मुनि ददर्श ॥९३४॥
विवरणम्:- अटवीमरण्य पर्यटन् धन्यसः धन्यः एकः पादः यस्यां क्रियायां सा एकपादिका, तया एकपादिकया एकपादेन गिरीणामिन्द्रः, त गिरीन्द्रं मेरुपर्वतमिव निर्गतिः कम्पः यस्य त्रियां कर्मणि यथा स्यात् तथा निःकम्पं कम्पपरहित स्थितम् एकं मुनि ददर्श अद्वाक्षीत ॥९३४॥

सरलार्थः- अटवी भ्रमन् स पन्य एकपादेन मेरुपर्वतमिव निष्कम्प रिथतमेक मुनिम अद्वाक्षीत ॥९३४॥

गुनराती :- ऐउ पर्वतनी पेडे निष्कम्पपाणे घेकप्पे उलेखा घेक भुजिराजने नंगलभां भटकतां घेवा ते धन्ये ज्ञेया ॥९३४॥

हिन्दी :- मेरु पर्वत के समान अडिंग एक पैर पर खडे ऐसे एक मुनिराज को जगल मे भटकते हुए उस धन्य ने देखा ॥९३४॥

मार्गी :- अरण्यात भटकत असलेत्या त्या पन्य गवङ्याला घेर पर्वताप्रमाणे एक पायावर निष्कम्प उभा असलेला एक मुनि

तिसला ॥९३४॥

English :- When, one day as Dhany was wandering about in the forest, he happened to see an ascetic deep and still in meditation on one leg, as the mount of meru

दृष्ट्वा वारिजवत्कलान्तं तं जाताद्भुतभक्तिकः ॥
छन्नधर इवेशास्य छत्रं तस्य शिरस्यधात् ॥९३५॥

अन्वयः- वारिजवत् कलान्त त दृष्ट्वा जाताद्भुतभक्तिकः ईशस्य छन्नधरः इव तस्य शिरसि छन्नम् अधात् ॥९३५॥

विवरणम्:- वारिज जायते इति वारिज कमलम्। वारिजेन तुल्यं वारिजवत् कलान्त म्लान्तं मुनि दृष्ट्वा अवलोक्य अद्भुता चालो भक्तिः च अद्भुतभक्तिः। जाता अद्भुतभक्तिः यस्य सः जाताद्भुतभक्तिकः सः धन्यः ईशस्य स्वामिनः नुपस्य छत्रं धरतीति छत्रधरः इव तस्य मुने: शिरसि मर्स्तके छत्रम् अधात अधारयत ॥९३५॥

दृष्ट्वा वारिजवत्कलान्तं तं जाताद्भुतभक्तिकः ॥
छन्नधर इवेशास्य छत्रं तस्य शिरस्यधात् ॥९३५॥

पतदम्भः परिरक्षाम नहितरीः स्वा: स चास्यन् ॥१३२॥

परिरक्षः परिरक्षाम रोधकं उत्कलं दधन् ॥

अन्वयः- पतदम्भः परिरक्षरोधकं छन्दकं दधत्, स्वा: महिषीः चास्यन् सः परितः परिब्राम ॥१३२॥

विवरणम्:- पतत च तद अम्भः च पतदम्भः। पतदम्भसः परिरक्षः पतदम्भः परिरक्षरोधकं लिपतज्जलाम्लेषणोधकं छन्दं दधत धारयन्, स्वा: निजा: महिषीः चास्यन् सः धन्यः परितः आसमन्ताम् ॥१३२॥

सतलार्थ:- लिपतज्जलाम्लेषणोधकं ठङ्ग पारवन्, स्वा: महिषी चास्यन् स धन्यः आसमन्तात परिब्राम ॥१३२॥

गुजराती :- पड़ता भेघनग्ने अटकभनारा छन्ने धारण करी पोतानी भेघने चरावतो योतरहि धमण करवा लायो॥१३२॥

हिन्दी - जिसे हुए भेघनल को रोकनेवाले छन्द को धारण करते हुए अपनी भैसो को चराते हुए वह चारों ओर धूमने लगा॥१३२॥
मराठी - फहत आसलेल्या भेघजलाता रोकव्यासाठी ठोकवावर उत्री पारण करून रवत-च्या महर्शी चरीत तो चारही बाजूस प्रमाण करून लागला ॥१३२॥

English - He holds a sturdy umbrella in his hands, which can shelter him from the strongest of showers and roaming about, invited his buffies to lunch on the juicy meadows

माराठी :- रनुतिपाठकाप्रमाणे मोराकडून केकारवांनी रनुति केला जात असलेला व विजेच्या चमचमाटाच्या रपाने जणूत्या मोराना

सोबत्याचे दान करीत उसलेला वर्षाक्रित आला ॥१२१॥

English :- The peacock's elance to wail out praisen of the forthcoming monsoons and the lightentings shell out striks of gold to reward it.

शाकाकोदण्डभूल्युमविश्वेजस्थिमण्डलः ॥

अथाऽन्यदाऽवतीणिंत्र वर्षरात्रः समन्ततः ॥१३०॥

अन्ययः - अथ अन्यदा अत्र शक्रकोदण्डभूत लुमविश्वेजस्थिमण्डल. वर्षरात्रः समन्ततः अवतीणः ।

विवरणः - अथअनन्तरम् एकदा अन्न पोतनपतने शक्रस्य इन्द्रस्य कोदण्ड धनुः शक्राकोदण्ड विभतीति शक्रकोदण्डभूत इन्द्रधनुभूत, तेजास्विना मण्डलानि तेजस्थिमण्डलानि विभानि सवाणी च तानि तेजस्थिमण्डलानि यस्मिन सः लुमविश्वेजस्थिमण्डलः वर्षरात्रः समन्ततः अवतीणः अवातरत ॥१३०॥

सरलार्थ - अनन्तरमेकदा पोतनपतने इन्द्रधनुभूत, सवाणि तेजस्विना मण्डलानि लोपदण वर्षरात्रः समन्ततः अवातरत ॥१३०॥

गुजराती :- ईन्द्रधनुभूते धारण करतो, तथा उम करेल छे सर्व तेजस्वी भूत्या लेणे ओवो, वर्षाखंतुनो समय ओकी वधते तजां गोतरक्षी उतरी आव्यो ॥१३०॥

हिन्दी - इन्द्रधनुष्य को धारण करती हुई और सभी तेजस्वी मण्डलो को लोप करनेवाली वर्षाक्रितु उस समय चारो ओर से उतर आयी ॥१३०॥

हिन्दी :- मेघोंसे आच्छादित आकाश ऐसा लग रहा था मानो श्याम रंग की साईं परन्ति हों। चहुत समय तक गडगाहट करते हुए

बादल मानो अपना बरसना लोगों को कह नहीं रहे हों ॥१२७॥

मराठी :- मेघाच्छादित दिवसानी जण् आकाशाला नील वस्त्राने झाकून टाकणारा ते ठांगाडाळा द्वाराहाले तिरकालपर्वत पुरि

होईल. असेच जण् सागत असलेला वर्षांश्च चोहोकून अवतीर्ण झाला. ॥१२८॥
English :- The monsoon clouds had patched up the sky, which seemed as though, the sky had worn a blue-black coloured saree. For quiet some-time the rain gnared in the sky, which seemed, as thou, the clouds wanted its showers to be identified and know.

श्रीरोज्ज्वलजलासारेस्तन्वन्निव निजं यशः ॥

भुवं नवाङ्गुरेशत्पसङ्गात् पुलक्यन्निव ॥१२९॥

अन्यथः- श्रीरोज्ज्वल जलासारैः निजं यशः तन्वन् इव, आत्मसङ्गात् भुवं नवाङ्गुरैः पुलक्यन्निव ॥१२९॥

विवरणम्:- क्षीरवत् उज्ज्वलाः क्षीरोज्ज्वलाः। क्षीरोज्ज्वलाश्च ते जलासाराश्च क्षीरोज्ज्वलजलासाराः, तैः क्षीरोज्ज्वल जलासारैः उज्ज्वलं उज्ज्वलं उज्ज्वलाश्च जलधाराश्च निवेदयन् इव (इमाः जलधाराः न किन्तु वर्षारित्रस्य उज्ज्वलं यशः इव इति निवेदयन्) तथा आत्मनः संगात् आत्मसङ्गात् नवाश्च ते अङ्गुराश्च नवाङ्गुराः तैः नवाङ्गुरैः भुवं पुलक्यन्निव युलकितां कुर्वन् इव.. वर्षारित्रः अवतीर्णः ॥१२९॥

सत्तार्थः- तुरपवत् उज्ज्वलाश्च जलधाराश्च रत यशः तन्वन् इव तथा आत्मसङ्गात् नवाङ्गुरैः भुवं पुलकितां कुर्वन् इव ... वर्षारित्रः ॥१२९॥

गुजराती :- हृषे सरभां उज्ज्वल जखकुण्डो वे अहो पोतानो यथा विस्तारतो होय । नदा अङ्गुराओ वे पोताना समागमयी पृथ्वीने व्यापे रोमांचित करतो होय अतो वधु अतुनी चान्त्रिनो समय आयो

गुजराती :- वली विश्वमतीनो शब पाणि पूर्व भन्मती प्रीतिना बंध्यि देवलोकथि अवीने ते धन्मती ०९ खुसरी नामे श्री थर।

॥१८२५॥

हिन्दी :- फिर वीरमती का जीव भी पूर्वजन्म की प्रीति के बध से देवलोक में से आयुष्यपूर्ण कर धन्य की ही धुगरी नामक स्त्री हुई।
मराठी :- जेंतर वीरमतीचा जीव पण देवलोकात्न चुत होऊन पूर्व जळमातील प्रेमाच्या वपनामुळे पन्याची पूसरी नावाची पत्नी
झाली। ॥१८२५॥

English :- Vermati, after finishing her life-time and due to the merits of her prarious life, became a wife
to Dhany, named Dhusari

धन्यो नित्यमरण्ये चा चारण्य महिषीनिजा: ॥
आभीराणामसावेवाजीवमाजीविका यत: ॥१८२६॥

अन्यः:- धन्यः नित्यम् अरण्य निजा: महिषीः अचारण्यत । यतः असौ एव आभीराणाम् आजीवम् आरजीविका भवति ॥१८२६॥

विवरणम्:- धन्यः नित्यं सततम् अरण्ये विमिने निजा: स्वा: महिषीः अचारण्यता यतः असौ एव महिषीचारणमेव आभीराणां गोपनां
जीवात् आ आजीवं यावत् जीवति तावत् आजीविका उपजीविका भवति। महिषीचारणमेव आभीराणां जीवनोपायः भवति
॥१८२६॥

सरलार्थः:- पन्यः नित्यं वने आत्मनः महिषीः अचारण्यता यतः महिषीचारणमेव आभीराणाम् आजीव जीवनोपायः भवति ॥१८२६॥

गुजराती :- झेते धन्य तो छमेशां नंगवतमां पोतानी लेसोने यसवतो छतो, केव ते भरवाहोनी निंदगीपर्ति अे ज आजविका
झोय छे ॥१८२६॥

सरलार्थ:- ततः तो द्वावपि तुल्येन समापिना मृत्युं प्राप्तो ततः च देवलोके दाम्पत्यरूपेण देवीं अभवताम् ॥१२८॥

गुजराती :- खण्डी सरभी ज रामपिष्ठवः क्रावित्यं पाभीने श्वीभवथारथपुरो शोलता घेवा तेचो भज्ञे देवलोकमां खण्ड हेवो धधा ॥१२८॥

हिन्दी :- फिर समान समाधिपूर्वक कालधर्म पाकर, वे दोनों देवलोक में भी दम्पति समान देव-देवी बने ॥१२९॥

मराठी :- जोंतर दोपही समान समापानाने (शान्तीने) मरण पावले आणि देवलोकात पण पति-पत्नी रूपानेच उत्पन्न झाले ॥१२९॥

English :- Then together they took up to a deep meditation to death (Samadhi) and in due-course became a God and a Goddess as husband and wife

मममणात्मा ततश्चुत्वा द्वीपस्याद्यस्य भारते ॥
बहलीविषयोत्सं भूते पोतनपत्तने ॥१२३॥

आभीरो धम्मिलो व्याख्यः पत्नी तस्य च रेणुकाः।
आसीत्तयोर्धन्यं इति तनयो विनयोज्जच्चलः ॥१२४॥

अन्वयः- मममणात्मा ततः च्युत्वा आदास्य द्वीपस्य भारते बहलीविषयोत्सभूते पोतनपत्तने धम्मिले व्याख्यः आभीरः अभृत् । तस्य पत्नी रेणुका आसीत् तयोः विनयोज्जच्चलः धन्यः इति तनयः अभृत् ॥१२४॥

विवरणः- मममणात्मा ततः देवलोकात च्युत्वा आदौ भवः आद्यः प्रथमः द्वीपः जम्बुद्वीपस्य भारते बहली नाम विषयः बहलीविषयः। बहलीविषयस्य उत्संस्थृते शिरोभूषणभूते पोतननाम्नि पत्तने धम्मितः विशेषण आख्ला यस्य सः व्याख्यः धम्मिलनामा आभीरः गोपः अभृता तस्य रेणुका नाम पत्नी अभृता तयोः धम्मिलरेणुकयोः विनयेन उज्जच्चलः विनयोज्जच्चलः धन्यः इति नाम तनयः पुत्रः अभृत् ॥१२४॥

सरलार्थः- ममपाणस्य आत्मा ततः देवलोकात च्युत्वा जम्बुद्वीपस्य भारते देशे बहलीतेशाभूषणभूते पोतनपत्तने आभीरयो गम्मिलरेणुकयो विनयोज्जच्चल धन्यः नाम पुत्र अभृत् ॥१२४॥

धन्या पुण्यासि देवि त्वभिति राजा जेन्म च ॥
स्तूपमाना मुहूर्मती स्वपुरमागमत् ॥१२०॥

अन्वयः-

हे देवि! त्वं धन्या असि पुण्या असि। इति राजा जेन्म च मुहूः स्तूपमाना वीरमती स्वपुरमागमत् ॥१२०॥

विवरणम्:-

वीरमती राजी स्वप्य पुर स्वपुरम् आगमत् आगमत् ॥१२०॥

सरलार्थः-

हे देवि! त्वं पुण्या असि। इति राजा प्रभाणेन जेन्म च पुनः पुनः प्रशरयमाना वीरमती स्वपुरम्

आगमत् ॥१२०॥

गुजराती :-

हे हे वी! तने पूँछ छे, तुं पुण्यथाली छे, एम राजा वडे तथा लोडो वडे वारेवार झुति कुराती एवी वीरमती राजी।

हिन्दी -

“हे देवि! तुझे धन्य है, तु पुण्यशाली है,” इसप्रकार राजा से और लोगों से बार बार जिसकी स्तुति की गयी ऐसी वीरमती राणी अपने नगर में आयी। ॥१२०॥

माठी ..

हे देवि! तु पन्य आहेस त् पुण्यशाली आहेस, अशी राजाने आणि लोकानी वारवार रनुती केलेली अशी वीरमती राणी रवत. त्वा नगरात आली। ॥१२०॥

English - Queen Virmati entered the gates of the city only to hear continues praises of her meritorious deed and that she is virtuous, from her husband and her subjects.

ताभ्यां तन्वेव भिन्नाभ्यां मभिन्नाभ्यां तु चेतसा ॥
धर्मकर्मनिलीनाभ्यां निन्ये कालः कियानपि ॥१२३॥

अन्वयः-

तन्वा इव भिन्नाभ्या चेतसा तु अभिन्नाभ्या धर्मकर्मनिलीनाभ्या ताभ्या कियानपि कालः निन्ये ॥१२३॥

Note - Sanatra - When a Trilankar is born, the ordinary Gods and Indra descend down to earth. They then take the child to the mount of Meru and celebrate the birthday with great pomp, by giving him a bath. This means Sanatra pujan.

तेषां सा जिनविम्बानां भालेषु तिलकान्यथात् ॥

तत्कालोत्पन्न पुण्यह्वप्रफुल्लकुसुमोपमान् ॥१३८॥

जन्मदयः - सा तेषा जिनविम्बानां भालेषु तत्कालोत्पन्न पुण्यह्वप्रफुल्लकुसुमोपमान् जिलकान् न्यथात् ॥१३८॥

विवरणम् - सा वीरमती तेषां जिनानां विम्बानि जिनविम्बानि तेषा जिनविम्बानां भालेषु ललाटेषु स चासों कालश तत्काल । तत्काले उत्पन्नानि तत्कालोत्पन्नानि पुण्यमेव हुः पुण्यह्वः प्रफुल्लानि च तानि कुसुमानि च प्रफुल्लकुसुमानि पुण्यद्वाः प्रफुल्लकुसुमानि पुण्यह्वप्रफुल्लकुसुमानि च तानि पुण्यह्वप्रफुल्लकुसुमानि च उपमा योगात् ते तत्कालोत्पन्न पुण्यह्व प्रफुल्लकुसुमोपमानः तान् ..... कुसुमोपमान् तिलकान् न्यथात् निहितवती ॥१३८॥

सरलार्थ - सा वीरमती तेषामहर्दविम्बाना ललाटेषु तत्कालोत्पन्नह्वप्रफुल्लकुसुमोपमान् पुण्यवृथस्य प्रफुल्लानि कुसुमानि इति तिलकान् न्यथात् ॥१३८॥

गुजराती :- ते जिनप्रतिभावयोना लक्षात्मा तेणीचे तत्काल उत्पन्न धयेतां पुण्यपुषी वृक्षनां प्रकृतित पुण्यो सरयां तिलको लगाऊयौ ॥१३८॥

हिन्दी - उन जिनप्रतिमाओं के ललाट मे उसने तत्काल उत्पन्न हुए पुण्यरूपी वृक्ष के प्रफुल्लित पुष्पसमान तिलक लगायो ॥१३८॥

मराठी :- त्वा वीरमतीने जिनप्रतिमाच्या कपाळाकर तत्काल उत्पन्न झालेत्या पुण्यरूपी वृक्षाच्या प्रफुल्लित पुष्पसारखे तिलक (टिळे) धारण केले (लावले) ॥१३८॥

English - She instantly bred an emblem on the forehead of the Jain deities which shown like a blossomed flower (meritorious deed) on a true.

मारी :- मी भातीपाला बदन केले. असे भानून वीरमतीने अतिशाद प्रदेने प्रत्येक लिनाला उदेखून वीस आविल तप केले

॥११॥

English :- Having satisfied herself after bowing to the sacred spot, the queen Virnati keeping all the Jain dietes in mind did twenty Aayambhils (intake of food without oil and salt)

उपथासीनमाणिक्यान्तिकल्लोलान्हर्थमचीकरत ॥

उच्छ्वलत्कान्ति कल्लोलान्हर्थमचीकरत ॥१३६॥

अन्ययः- सा उपरि आसीनमाणिक्यान्तिकल्लोलान्हर्थमचीकरत ॥१३६॥

विवरणम्:- सा वीरमती उपरि आसीनमाणिक्यान्तिकल्लोलान्हर्थमचीकरत ॥१३६॥ निविष्टरत्नान् कान्ते: कल्लोला: तज्ज्ञा: तान् कान्तिकल्लोला:। उच्छ्वलत्कान्तिकल्लोला: येषां ते उच्छ्वलत्कान्तिकल्लोला: तान् उच्छ्वलत्कान्तिकल्लोलान्हर्थमचीकरत ॥१३६॥ हिरण्यमयान् सुवर्णमयान् तिलकान् अहंदर्थं जिनानां कृते अचीकरत अदारयत ॥१३६॥

सरलार्थः- सा वीरमती जिनेश्वराणा कृते उपरिभागे रत्नवचितान् उल्लस्तकान्तिरक्षान् देवीष्यमानान् सौवर्णनि तिलकान् अकारयत ॥१३६॥

गुबरनी :- वणी तेपिये उपरना भागभां भागेक जेदेखां, तथा विस्मार पाखती कांतिना भोजभोवाणा सुवर्णना तिलको नीर्धिकर भ्रभुओनी प्रतिभा भाटे करवय ॥१३६॥

हिन्दी :- किर उस वीरमतीने तीर्थकर प्रभुओ की प्रतिमाओ के लिये माणिक्यो से जडे हुए, देवीष्यमान, सोने के तिलक करवाये ॥१३६॥

मराठी :- नंतर वीरमतीने ऊदान कान्तीवे किरण उसक्त आहेत. असे देवीष्यमान रत्नानी जडविलेले (सोन्याचे तिलक (टिके) जिनेभर भगवताच्या प्रतिमेसाठी तवार करविले ॥१३६॥

સરલાર્થ:- તત્ત્ર તત્ત્વદવર્ણપ્રમાણાહૃતવિમબાના દર્શને વીરમતી ત કમાપિ આજનટમાપ। ય: વાચા ગોચરે જ રત્યાત ॥૧૧૩॥
ગુજરાતી :- તે તે પણી તથા પ્રથમાવાળી નિષ્ઠપ્રતિમાચ્યોના ત્યાં દર્શન કરવાથી તે કોઈક ભવા આનંદને પામી, તે જે વચનથી કહી
પ્રણ શક્તિ નકી ॥૧૧૩॥

હિન્દી - ઉસ વર્ણ ઔર પ્રમાણવાળી જિનપ્રતિમાઓ કા વહું દર્શન કરને સે ઉસે કોઇ એસે આનદ કી અનુભૂતિ હું કિ જિસે વચન સે
નહીં કહા જા સકતા ॥૧૩૩॥

મરાಠી - ત્યા, ત્યા નિરનિરાળ્યા રાગચ્યા વ પ્રમાણચ્યા જિનપ્રતિમાચે દર્શન ઘેરુન વીરમતીલા ઇતકા આનદ જાલા કી, ત્યાચે
શબ્દાની વર્ણન કરણે શક્ત્ય નાહી ॥૧૩૩॥

English :- She had no words to express her happiness and utmost satisfaction, when she went to worship
the Jain idols of respective has and heights

અભ્જાલુસ્તત્ર વન્નિદત્તવા ચતુર્વિશાતીમહૃતામ् ॥

ઉત્તિથતા સ્વપુરં દેખ્યા પ્રાચ્યતે સ્મ તદૈવ સા ॥૧૩૪॥

અન્વય:- તત્ત્ર અહેતા ચતુર્વિશાતીં વન્નિદત્તવા ઉત્થિતા અભ્જાલુ: સા તદા એવ સ્વપુર પ્રાચ્યતે સ્મ ॥૧૩૪॥

વિવરણસ્થ:- તત્ત્ર અદ્યાપદવર્તતે અહેતા જિનાના ચતુર્વિશાતી વન્નિદત્તવા નત્તવા ઉત્થિતા અભ્જાલુ: અભ્જામી સા વીરમતી તદા એવ તાસ્મિનેવ
સરલાર્થ.- તત્ત્ર અદ્યાપદવર્તતે ચતુર્વિશાતી જિનાન વન્નિદત્તવા ઉત્થિતા અભ્જાલુ. સા વીરમતી તાસ્મિજ્ઞેવ સમયે શાસનદેવતથા સ્વપુર પ્રાચ્યતે
સ્મ ॥૧૩૪॥

ગુજરાતી :- શ્રદ્ધાળુ એવી તે ચાણી ત્યાં યોવીસ તીર્થકુશેન વાંદીને જ્યારે ઉઠી, ત્થારે તે જ વખતે શાસનદેવીએ તેણીને તેના
નગરમાં ભૂકી દીધી ॥૧૩૪॥

English .- The priest then went to the sacred mount of Ashapad after the darkness of ignorance was lit by the collyrium of religion which was applied in the eyes

तथा श्रावकधर्मे यः सम्प्राप्तः साधुसज्जमात् ॥
तसेवापालयेतां तावत्यन्तार्थोद्युत्रवत् ॥१३३॥

अन्वयः - तदा साधुसज्जमात् यः श्रावकधर्मः सम्प्राप्तः। तो तमेव अत्यन्त अभीष्टपुत्रवत् अपालयेताम् ॥१३३॥

विवरणम्:- तदा तस्मिन् समये साधो सज्जमः साधुसज्जमः, तस्मात् साधुसज्जमात् यः श्रावकस्य धर्मः श्रावकधर्मः सम्प्राप्तः अधिगतः। तमेव श्रावकधर्मं तो अत्यन्तमधीष्टः अत्यन्ताभीष्टपुत्रवत्। अत्यन्ताभीष्टपुत्रवत् तुल्यमत्यन्ताभीष्टपुत्रवत् अमालयेताम् अरक्षताम्। यथा अत्यन्ताभीष्टपुत्र पालयन्ति तथा तो त श्रावकधर्मम् अपालयेताम् ॥१३३॥

सरलार्थः - तदा साधो सज्जमात् सम्प्राप्त श्रावकधर्मं तो अत्यन्ताभीष्टपुत्रवत् अपालयेताम् ॥१३३॥

गुजराती :- पछीते वध्ये भूतिराजना संगथी तेखोते ले श्रावकधर्म प्राप्त थयो, तेने ले तेखो अत्यन्त ष्ठात्वा पुत्रनी पें पापण
लावय।॥१३३॥

हिन्दी - पिर उस समय मुनिराज के सगत से उनको जो श्रावकधर्म प्राप्त हुआ उसे ही वे दोनो अत्यंत प्रेमी पुत्र की तरह पालने लगे।
॥१३३॥

मराठी - जतर त्या वेळेला मुनिराजाच्या सोबतीत र्हांता जो श्रावकधर्म प्राप्त झाला, त्यालाच ते अत्यंत प्रेमी पुत्रासारखे पाळ
लावाले ॥१३३॥

English .- Then due to the harmonious league with the priest they attained the religion of Jainism and rules of a Jain lay man which they tendered lovingly as a child

हिन्दी ..

पहले किसी समय न सुना ऐसे उस धर्म को सुनकर मनोहर आशयवाले वह दोनों पात-पत्नी उनके प्रति आदरबाले हुए,

प्राठी ..

पूर्वी कपीही ज एकलेला पर्म उक्कन त्या पति-पत्नीचे मन शुद्ध झाले व ते दोघी त्या पर्मात रमज गेले कारण अपूर्व गोष्टीत कोण रमत नाही? ॥१०८॥

English .- They had never heard such a sermon in all their lives, which made their hearts overflow with feeling of elegance and comeliness and feelings of respect for the priest who will no feel happy to hear unprecedented and unparalleled words that had never been heard before?

तं प्रत्यलाभयेतां च निर्देविरनादिभिः ॥
कियन्तमपि कालं चाऽस्थापयेतामुपास्तये ॥१०९॥

अन्वय:-

निर्देवीः- अशनादिभिः त प्रत्यलाभयेताम् । कियन्त काल च उपास्तये अस्थापयेताम् ॥१०९॥

विवरण:-

निर्दिः- दोषः येष्यस्तानि निर्देवीषिः दोषरहितानि, तैः निर्देवीः दोषरहिते: अशनभावे येषां तानि अशनादिनि, तैः अशनादिभिः प्रत्यलाभयेताम् । कियन्त काल च उपास्तये सेवाये तेत्र अस्थापयेताम् । निर्देवीः आहारे: त प्रत्यलाभयेताम् । तस्य सेवां कर्तुं त कियन्तं काल तत्र अस्थापयेताम् ॥१०९॥

सरलार्थ:- तो निर्देवी आहारे: त प्रत्यलाभयेताम् । तस्य सेवा कर्तुं त कियन्त काल तत्र अस्थापयेताम् ॥१०९॥

गुजरातीः- वणी दृधुगरहित आहार आहि वडे तेओऱ्ये तेने प्रतिबाल्या अनेतेमनी वैथावय्य (सेवा) करवा भाटे तेमने उटबाळ

हिन्दी - फिर दृधगरहित आहार आहि का उन्होने मुनि को दान दिया, और उनकी वैयावच्च (सेवा) करने के लिये उनको बहुत

समय तक वहाँ रोका ॥१०९॥

विवरणम्:- तत तदनन्तर वाच यच्छ्रुति इति वाचम्यः; तस्य वाचयमस्य मितभाषिण तस्य यहामुने. एतामनन्तरोक्ता वाच वाणी शृणुतोः आकर्णयतो तयो दम्पतो. “विषग्रस्त विभ्रतीति विषभूत्, तेषा विषभूता सपर्णा विषमिव गरनमिव” कोपः क्रोध. विगलित. नष्टः ॥१०६॥

सरलार्थ - तत मितभाषिण तस्य साथो अनन्तरोक्ता वाचम् श्रुत्वा सपर्णा विषमिव तयो दम्पतयो क्रोध विगलित ॥१०६॥

गुणराती :- पछि मुनिराजनी भंव सरप्ति ते वाहुमि सांख्यतां ४४ ऐरी शुभेनां ऐरनी पेढे तेघोने क्षोध गणी गथो. ॥१०६॥

हिन्दी - फिर मुनिराज की मत्र जैसी वाणी सुनकर जहरीले जीवो के जहर समान उनका क्रोध गल गया ॥१०६॥

प्राणी - नंतर मुनिराजाची मत्रासारदी ती वाणी एक्न, विषारी सापात्त्वा विषप्रमाणे त्वाचा क्रोध गट्ठन पहला ॥१०६॥

English - Hearing the speech of the ascetic that seemed to be a holy chant, the anger of theirs which

was like the deadly poison of a being, melted away

अथ साद्रेदशो वीक्ष्य तस्योर्विज्ञाय योज्यताम् ॥
आहृतं धर्ममाचाचल्यो दयामुखं विचक्षणः ॥१०७॥

अन्त्यः- अथ साद्रेदशो वीक्ष्य तयो योग्यता विज्ञाय विचक्षणः दयामुखम् आहृतं धर्ममाचाचल्यो ॥१०७॥

विवरणम्:- अथ मुनिवचनश्रवणात् अनन्तर साद्रेऽशुभिः आद्रेऽसाद्रेऽसाद्रेऽच ते दृश्योच साद्रेदशो वीक्ष्य निरेक्ष्य तयोः दृश्यो अशुभिः

परिछुते दृश्य, तयोः दम्पतो योग्यता पाचता विज्ञाय विचक्षणः विद्धान् मुनिवसः दया करुणा मुख यस्य सः दयामुखः, तदयामुख करुणाप्रधानम् आहृत. जिनस्यायम् आहृत, तमाहृत जैन धर्मम् आचाचल्यो कथयामास ॥१०७॥

सरलार्थ - मुनिवचनश्रवणात् अनन्तर तयो दम्पत्यो दृश्यो अशुभि तुते अवलोक्य तयो योग्यता विज्ञाय विचक्षण मुनि दयाप्रधान जैन धर्मम् अकथयत ॥१०७॥

सोऽवदत् प्रास्थिषि सथानात ह रोहितकाभिधात् ॥
आषापदगिरि गन्तुमित्यस्तीर्थं विवन्दिषुः ॥१०४॥

अन्यथः - सः अवदत् - आह रोहितकाभिधात् स्थानात प्रास्थिषि। आषापदगिरि तीर्थं विवन्दिषुः। गन्तुमित्युः अस्मि ॥१०५॥

विवरणम् :- सः मुनिकरः अवदत् - अहं रोहितकम् आभिधा यस्य तद रोहितकाभिध, तस्मात रोहितकाभिधात रोहितकनाम स्थानात प्रास्थिषि प्रातिष्ठो। आषापदगिरि तीर्थं वन्दितुमित्युः। विवन्दिषुः। गन्तुम इच्छुः। जास्मि ॥१०५॥

सरलार्थ - स. मुनिकर अवदत् - अह रोहितकनाम रथानात प्रतित अस्मि। आषापदगिरि नाम तीर्थं वन्दितु तत्र गन्तुमित्यामि ॥१०५॥

गुजराती :- पछी ते साधुये कल्यांके, तु रोहितक नामना स्थानयी अपुं छुं, तथा तीर्थवंदन क्रमानी छच्छायी अशापद पर्वत पर जाउँ ॥१०५॥

हिन्दी - फिर उस साधु ने कहा कि, मै रोहितक नामक स्थान से आया हूँ, और तीर्थवंदन करने को इच्छा से आषापद पर्वत पर जा रहा हूँ ॥१०५॥

भारती :- नंतर त्या साधु ने महाले की, मै रोहितक नामाचा रथानावरन आले आहे, आणि तीर्थवंदन करण्याचा इच्छेने आषापद पर्वतावर जात आहे. ॥१०५॥

English .- Then the priest replied that he had come from a place called Rohitak and was heading for the sacred mount of Ashtapad, in order to worship that spot

माठी - नतर तो दुष्टदी अमलेला राजा जसे बाजाराला सोळण्यासाठी कळपातज वेळे करावे तसे त्वा मुनीला सोळण्यासाठी सार्थिन ओटन आणल माने फिरला ॥१०१॥

English - The King with a cruel intention lifted up the priest as one lifts up a monkey from a group of monkeys and walked away and laughed about the matter

सकलनोऽपि भूपस्त शमाश्रमणपुङ्गवम् ॥

खेदयामास दोरात्म्याद् यावद् द्वादश नाडिका: ॥१०२॥

अन्यवः - सकलनः अपि भूपः त क्षमाश्रमणपुङ्गव दोरात्म्यात द्वादश नाडिका: यावत् खेदयामास ॥१०२॥

विवरणम् :- कलनेण वह चतित्तसो सकलनः सभार्थः अपि भूव पार्तीति भूपः नुपः त क्षमाश्रमणपुङ्गवं क्षमाश्रमणशेषं दुष्टः आत्म्य यत्प सः दुरात्मा दुरात्मनः भावः दोरात्म्य तत्पात दोरात्म्यात दुष्टुद्विद्वात द्वादश नाडिका: घटिका: यावत् पर्यन्त खेदयामास तोदयामास ॥१०२॥

सरलार्थ - भारत्या मह स. नृप. त क्षमाश्रमणशेष दुष्टुद्विद्वात द्वादश घटिकापर्यन्त खेदयामास ॥१०२॥

गुजराती :- दुष्ट भुद्धिपृथग्याथी राही सहित ते राख्ये ते भुनिभधारानने भार धारी सुधी परेशान कथी ॥१०२॥

हिन्दी :- दुष्ट उद्धि से रानी सहित उस राजा ने उस मुनिराज को बारह घडी तक परेशान किया ॥१०२॥

मराठी :- नतर राजाने राणीसह दुष्टपणाने त्वा शेष मुनिराजाला बास घटकापर्यंत रूप त्रास दिला ॥१०२॥

English :- Along with his evil-minded wife, the king harrassed the priest for twelve hours.

गुजराती :- त्यारे युड़े भडारानने कहुँ के, उ राजन! तयो सांख्योः अ नंबूदिधपना भरतमेवयां भडान तीर्थुँप अधाप उ

तीर्थनी पासे जेपो थनुओनो राग्नसंग्राम जेपो नथी, अेमुं संगर नामनु नग छ. अने त्यां भम्भु नामे राज हो, तथा तेनी वीरमती नामती प्रागुप्रिय राग्नी हती॥८५८॥

हिंदी -

तब गुरु महाराजने कहा कि - सुनो राजन् ! इस जबूदिप के भरतसेत्र में महान् तीर्थस्थ आषापद तीर्थ के पास कभी भी शुद्धओका युद्ध देखा नहीं है, ऐसा सगर नाम का नगर है । वहा मम्मण नाम का राजा है, और उसकी वीरमती नाम की प्राणप्रिय रानी है । ॥८५९॥

मराठी :-

गुरु गृणाते- राजा! एक या जन्मदीपात भरतवहात भलान तीर्थस्थ अटापट नावाट्या पर्वाजवळ कपीही शत्रवे युद्ध न पाहिलेले सगर नावाचे नगर आहे तेथे मम्मण नावाचा राजा आहे. त्याची वीरमती नावाची प्रिय राणी आहे ॥८९८-९१॥

English :- The priest than asked them to listen carefully. He said that, in this JamnudEEP and in this Bharatschetra and near the sacred mount of Ashthapad, there used to be a city named Sangar, which had never tasted was and bloodshed. This city was ruled by a king named Mammann and who had a wife named Uimmat, whom he loved wholeheartedly.

अन्येषुस्तेन पापद्वये सभार्येण पुरात बहिः गच्छता साधुरेको विलोकितः ॥१००॥

अन्ययः-

अन्येषु पापद्वये सभार्येण पुरात बहिः गच्छता तेन साधुर्यमध्यस्थः एकः साधुः विलोकितः ॥१००॥

विवरणम्:-

अन्येषुः एकस्मिन् दिवसे पापद्वये मृगयाया भार्याया सह वर्तितसौ सभार्यः तेन सभार्येण भार्याया सह पुरात नगरत बहिः गच्छता तेन सभ्येण साधुर्यमध्यस्थः साधुर्यमध्यः । साधुर्यमध्ये तिष्ठतीति साधुर्यमध्यस्थः साधुर्य वर्तमानः एकः साधुः विलोकितः दृष्टः ॥१००॥

गुजराती :- त्यां नलराज हमयनी सहित त्यां लर्हने गुरुभद्रराजने भक्तिथा नम्या तथा नमनी भैरवधामा साधनी पछि

अप्सरे तेघोंगे ते गुरुभद्रराजने पृष्ठुं के, ॥८५६॥

हिन्दी - तब नलराजा ने दमयती सोहित वहाँ जाकर गुरुमहाराज नांदा "माता से नमन किया और उनका धार्मदण्डने के बाद गिर

अवसर पाकर उन्होंने उन गुरुमहाराज से पृष्ठा - ॥८०६॥

प्राणी - तेहा नलराजाने दमयतीसह तेषे जाऊन गुरुमहाराजाना भावितेभावाने नमरकार केला त्याचा पर्मापदेश एकला त नतर

साठी सापून त्याना विचारले ॥८१६॥

English :- Then King Nal along with his wife Damyanti went to him and wholeheartedly served him, then heard the sermon given by him, then they spoke to him

भगवान्! किं मया पूर्वभवं कर्म व्यर्थीयत ॥

राज्यं यद्दोदशं लङ्घन्वा हारित पुनराप्यत ॥८१७॥

अगवन्! मया पूर्वभवे किं कर्म व्यर्थीयता यत इदृशा राज्य लवक्ष्या हारित पुनः आप्यत ।

विवरणम्:- हे भगवन्! मया पूर्वशासो भवश्य पूर्वभव, तस्मिन् पूर्वभवे पूर्वजन्मानि किं कर्म व्यर्थीयत अक्रियत् यद इदृशा समृद्ध राज्य

लब्ध्या दृते हारितम् गमितम् ततः पुनः आप्यत अलभ्यत ॥८१७॥

सरलार्थः - हे भगवन्! मया पूर्वभवे किं कर्म कृतम्। येन ईशा समृद्ध राज्य लब्ध्या तद यदे हारितम् तत पुनः लब्ध्यम् ॥८१७॥

गुरुराती :- हे भगवान्! पूर्वभवमां मे शुं कर्म वाण्युं छे के नेंदी आं राज्य भेणवीने तुं खारी गधे, अने पाण्ये मे ते राज्य

भेणव्युं ॥८१७॥

हिन्दी :- "हे भगवान्! पूर्वभव मे मैने ऐसे कौन से कर्म वाण्ये थे कि जिससे मे ऐसा राज्य पाकर भी हार गया, और फिर मैने यह राज्य

प्राप किया" ॥८१७॥

प्रतिपत्र मयाऽस्तिते ब्रतावसरवेदनम् ॥

स एषोऽवसरः पुन चारित्राय तवाधुना ॥८९.४॥

विवरणम्:- हे पुना मत; ब्रतावसरवेदन प्रतिपत्रमास्ति । अधुना तव चारित्राय स एष अवसर आस्ति ॥८९.४॥

स्वीकृतस्तिता अधुना तव चारित्राय चारित्रग्रहणाय एव. अवसरः समयः अस्ति॥ इदानी त्व चारित्र ग्रहण ॥८९.४॥
सरलार्थ - हे पुना मत्या तव ब्रतावसरस्य ज्ञापन ग्रहण प्रतिपत्र गुणरातीः:- उ पुनः तते चारित्र लेपानो समय ज्ञापनवानुं में कभूल कर्मुछे, अने इवे तने परतोऽनुं साधनं करवा भाटेनो आ हिन्दी - हे पुन! तुझे चारित्र लेने का समय बताने का मैने स्वीकार किया था, और अब परलोक की साधना करने के लिये यह समय मरानी ..

“हे पुना! तुला भी चारित्र ऐण्याची वेळ कळविण्याचे कबूल केले होते, आता ही वेळच तुला चरित्र ग्रहण करण्यास दोनव आहे ॥८९.४॥

English - He continues saying that he had accepted the task to tell him that eats time for him to renounce the world and become a priest, to prepare the key to open the lock of the other world

इत्यावेदागमदेवोऽथानविद्यानवानपि ॥

आगान्निरवधिज्ञानो जिनसेनाभिधो गुरुः ॥८९.५॥

अन्वयः- इति आवेद्य अविद्यानवान् अपि देवः अगमत् । अथ निरविद्यज्ञानो जिनसेनाभिधः गुरुः आगमत् ।

हिन्दी :-

फिर दमयती को पुष्कर नामक पुत्र हुआ, तथा उसने सभी कलाओं का अभ्यास किया, और वह राज्यलक्ष्मी का भोग करने

मराठी :-

नतर दमयतीला पुष्कर नावाचा पुत्र झाला, त्याने सर्व कलाचा अभ्यास केला आणि राज्यलक्ष्मीचा उपगोत्र पैण्यासाठी उर्हित अशा दौवनवदात प्रवेश केला। ॥८९१॥

English :- Then Damyanti had son named Pushkar, who mastered up all the arsts and also studied about the kingdoms administration and then in due course attained adolescence.

एवं वर्षसहस्राणि साम्राज्यमभजन्तलः ॥

अन्येषुस्तत्पिता देवस्तमुपेत्य प्रत्यबोधयत् ॥८९२॥

अन्यथः-

नलः एव वर्षसहस्राणि साम्राज्यमभजत् । अन्येषुः तत्पिता देवः तम् उपेत्य प्रत्यबोधयत् ॥८९२॥

विवरणम्:-

नलः एवं वर्षणां सहस्राणि वर्षसहस्राणि साम्राज्यम् अभजत् । अन्यस्मिन् किंने अन्येषुः तस्य पिता तत्पिता देवः तं नलम् उपेत्य प्रत्यबोधयत् प्रतिबोधम् अकरोत् ॥८९२॥

सरलार्थः-

नलः एव सहस्र वर्षाणि साम्राज्यमसेवता ततः एकसिंह तत्पिता देवः नलमुपस्त्य त प्रत्यबोधयत् ॥८९२॥

मुख्यराती :- ऐपी रीते नवराजाये ऐक हजार वर्षों सुधी राज्य भोगव्यं पछी ऐक दिवसे देव थेवा तेना पिता ये तेनी पासे आवीने तेने प्रतिबोध आयो ते ॥८९२॥

हिन्दी :-

इस प्रकार नलराजाने एक हजार वर्ष तक राज्य भोगा । फिर एक दिन देव बने हुए उनके पिता ने उनके पास आकर उन्हे प्रतिबोध दिया ॥८९२॥

मराठी :-

अशयाप्रकारे नलराजाजी एक हजार वर्षपर्वत राज्य भोगते नतर एके दिवशी देव असलेल्या त्याच्या गढिलानी जलराजाजवळ देऊन त्याला प्रतिबोध केला। ॥८९२॥

सरलार्व - परिप्रात्मा जल तीर्थकरणा नलतात्रा कारयामास। तथा गुरुणा गुणिना च सेवाम् अकरोत् ॥८९॥
गुजराती :- वणि पवित्र आत्मावाण। नलराज्ये तीर्थकरोनी रथयाना करी, तेम गुरुभद्राज्ञेनी तथा गुरुज्ञिनोनी हमेशां सेव
करी ॥८९॥

हिन्दी :- फिर पवित्र आत्मावाले नलराजाने तीर्थकरो की रथयात्रा को वैसे गुरुमहाराजाओं की और गुणीज्ञों की हमेशा सेव की ॥८९॥

माठी :- नंतर पवित्र आत्मा असलेल्या नलराजाने तीर्थकराची रथयात्रा केली, तसेच गुरु महाराजाची आणि गुणी लोकाची नैहमी सेवा केली ॥८९॥

English :- Then this pious soul, King Nal, went on a pilgrimage on his chariot to all sacred spots He used to always, serve priest and virtuous and meritorious men wholeheartedly

आवकाणां च वात्सल्यमतुल्यं विदधेऽनिशाम् ॥
सर्वत्राऽप्यकरोन्मान्यमाहृतं स्वं च शासनम् ॥८९०॥

अन्यथः- अनिशं श्रावकाणाम् अतुल्यं वात्सल्य विदधे। सर्वत्र आहृत शासनं स्वं शासन च मान्यम् अकरोत् ॥८९०॥

विवरणम्:- न विधते निशा यस्मिन् कर्मणि यथा स्थात तथा अनिशं सततं श्रावकाणाम् न विधते तुल्यं यस्य तद् अतुल्यं निरुपमं वात्सल्य भावः वात्सल्यं विदधे चक्रे । सर्वत्र आहृतामिदम् आहृतं जैनं शासनं स्वं शासनं च मान्यम् अकरोत् ॥८९०॥

सरलार्व:- सः नलः सततं श्रावकाणां वात्सल्यमकरोत् । तथा सर्वत्र आहृतं शासन रखवासां च मान्यम् अकरोत् ॥८९०॥
गुजराती :- वणी तेणे हमेशा श्रावकोनुं अनुपम वात्सल्य करेवा भांयुं, अने सर्व जगाये तीर्थकर प्रभुओनुं तथा पोतायुं पण
शासन भान्म करायुं ॥८९०॥

विवरणः-

अस्य नलस्य सुजनस्य भावः सौजन्य सुजनता, न सामान्या असामान्या अलौकिकी वदान्यस्य भावः वदान्यता तात्रता युवराजः । युवराजस्य भावः कर्म वा योवराज्यम् । योवराज्य भजतीति योवराज्यभावः कृतः युवराजः कृतः । अपकारिणि सरलाधः -

नलाद्य मुजनता अलौकिकोदारता च किम उच्चते । नलेन शान्तेन रवं राज्यमपहरन् अपकारी कृद्व. अपि युवराजः कृत ॥८८७॥

युजराती :- तेनी सरगतनता भाटे तथा तेना अनुपम उदारपूरा भाटे (वधारे) शुं कहेवुं ? के लेण्डो दूधरने पाए पूर्वनी ऐं पाछो हिन्दी :-

उनकी सज्जनता के लिये और उनकी अनुपम उदारता के लिये और अधिक क्या कहनार कि जिसने कूबर को भी पूर्वतं

प्राठी :- प्रिय युवराज बनाया ॥८८७॥
नलराजाचा सज्जनपणा व असामान्य दावता काव वर्णावी। त्याजे कमटाजे राज्य हरण करणाऱ्या कूबरालाही पुळा युदाज बनाविले ॥८८७॥

English :- King Nal's gantlemenlers and civilityand utmost generosity, knew no barriers, as he even

forgave his brother Kubar and made him a heir-apparent (Crown-prince)

धर्मोद्धिभूतिः सर्वेति कृतज्ञस्तं प्रवर्धयन् ॥

नलो धैर्या समं तत्र प्रीत्या चैत्यान्यवन्दत ॥८८८॥

आन्यः- धर्मात् सर्वा विभूतिः इति कृतज्ञः नलः धैर्या सह त प्रवर्धयन् तत्र प्रीत्या चैत्यानि आवन्दत ॥८८८॥

उपेन्द्र स्वर राखेः स नलः स्फूर्जन्दभुजाबलः ॥
दोकितोपायने रेजे भरतार्थगतेनुपेः ॥८८५॥

अन्वयः - स्फूर्जन्दभुजाबलः स नलः भरतार्थगते दोकितोपायने मर्वः नुप. उपेन्द्र इव रेजे ॥८८५॥
विवरणम् :- भुजयोः बल भुजाबलम् । स्फूर्जन्ति भुजाबल यस्य सः स्फूर्जन्दभुजाबलः दंदीष्यमानबाहुबलः स. नुप दोकितानि पुरःस्थापितानि उपायनानि प्राभृतकानि ये ते दोकितोपायनाः, ते दोकितोपायने पुरःस्थापितप्रायुतके, भरतस्थार्थ भरतार्थम् । भरतार्थ गता: भरतार्थगता, ते भरतार्थगते, भरतार्थ वर्तमाने. सर्वः त्रन् पान्तीति नुपाः, ते नुपे राजशिः उपेन्द्र विष्णुः इव रेजे शुशुप्तेः॥८८५॥

सरलार्थ - स्फूर्जन्दभुजाबल स नल पुर, उपायनानि रथापद्धिद भरतार्थद्वये वर्तमाने सर्वे नुपे उपेन्द्र इव राज ॥८८५॥
गुजरातीः - भुजवृभान छे भुजभण जेनु अवो ते नवराज, अधिभरतना लेटसोगाहो लहि पधरेता ए राजभो वय्ये विष्णुनी हिन्दी :-

पैठ शोभया लाङ्घा॥८८५॥
स्फूर्जन्दभुजाबल जिसका, ऐसा वह नलराजा, भेट किए हैं उपहार जिन्होने पेसे अर्धभरत के सभी राजाओं से विष्णु के समान शोभने लगा॥८८५॥

मराठी :- बाहुबल स्फूरणपावत असलेला नलराजा आपल्या समरे अनोक नजराणे ठेवणाऱ्या, अर्धभरतक्षेत्रातील राजानी विष्णुप्रमाणे शीरू लागला ॥८८५॥

English :- Then Nal was seemed like Vishnu among the kings who had gifted him with different things, had increased the own fulgent and radiance with his own muscular strength

दानसम्मानसम्भावेरासतामाश्रितास्तदा ॥
द्विषोऽपि तोष्यामास सौजन्यातिशयान्तः ॥८८६॥

अन्वयः - तदा नलः आश्रितः आसताम् । सौजन्यातिशयात् द्विषः अपि दान सम्मान सम्भावैः तोष्यामास ॥८८६॥

दानसम्मानसम्भावेरासतामाश्रितास्तदा ॥
द्विषोऽपि तोष्यामास सौजन्यातिशयान्तः ॥८८६॥

नलो भिद्विलिमाडआनयः पचेतिमशुभोदयः ॥
सर्वं तदाऽजयतस्मात् भाग्यं हेतुजयाय धर्त ॥८८३॥

अन्वयः- तदा भिद्विलिमाडआनयः पचेतिमशुभोदयः नलः तदा तस्मात् सर्वम् अजयत । यत् भाग्यं जयाय हेतुः भवति ॥८८३॥

विवरणम्- तदा भिद्विलिम भित्ति न भाग्यमभाग्यम् । भिद्विलिममभाग्य यस्य सः भिद्विलिमाभान्य सांकेन्दुभान्यः, पचेतिमः पलः शुभस्य उदयः यस्य सः पचेलिमशुभोदयः पक्षशुभोदयः नलः तदा तस्मात् कृदरात् सर्वम् अजयत । यत् यते भाग्यं देवं जयाय विजयाय हेतुः कारण भवति दैवायतो विजयः, इत्यर्थः ॥ अधुना दुष्क्रमणो तिनाशात् शुभक्रमणश्चोदयात् नलः जयं लेखे ॥८८३॥

सरलार्थः- दुर्भाग्य विनाशात् शुभकर्मशाश्व उत्त्वात् नलः कृबरात् सर्वमजयत् । तपाहि भाग्यं जयाय हेतु भवति ॥८८३॥

मुनराती :- जेनुं कुल्पित नष्ट अप्युँ छे, तथा जेना शुभनो उद्य परिपक्ष थयेलो छे, औपा नद्यराज्ये तेनी पासेथी शेषप्पुं राज्ये ते न देखते आनी लीपुं, कुम्हे कु अत भाटे उनम् भाव्य न कारणभूत छे ॥८८३॥

हिन्दी :- जिस का दुर्भाग्य नष्ट हुआ है, और जिस के शुभ का उदयकाल परिपक्ष हुआ है, ऐसे नलराजा ने उसके पास से सब राज्य उसी समय जीत लिया, क्यों कि जीत के लिये उत्तम भाग्य ही कारणभूत है ॥८८३॥

मार्गी :- दुर्भाग्याचा नाश झाल्यामुके व शुभ कर्माचा उदय झाल्याने नलराजाने कृबराजवद्येन सर्व राज्य लिक्न येतले कारण भाव्यत जयाला कारण असते ॥८८३॥

English :- Nal's calamitous ill-luck was now destroyed and the day of auspicious omens dawned, so Nal won back everything What can one do against a man if the Goddesses of destiny is smiling upon him ?

पराठी :-

पराक्रमाने व सैन्याने सर्व पृथिवी त्वापून टाकणारा जलराजा आला आहे असे जाणून कवर मृत्युत्था जबडवात सोपटल्यासारखा परधर कापू लागाला ॥८८०॥

English - When Kubar received the message that Nal had arrived with a huge army that had pressed down, the earth by its weight, began to tremour, although he was standing inbetween a nutracker, which can crack him to death anytime

देवनेवेव दुध्यस्वेत्यचे दूतेन तं नलः ॥

अन्वय:- देवनैः एव युध्यस्वा इति नलः दूतेन तम् ऊचे । सोदरयोः नौ मिथः शत्र्याशस्त्रिन् न युक्ता ॥८८१॥

विवरणम्:- देवनैः याशौः एव युध्यस्व । इति नलः दूतेन त कूबरम् ऊचे । समानमुद्दर ययोः तौ सोदरौ, तयोः सोदरयोः भाजोः नौ मरार्थः । पाशौः एव युध्यरवा इति नलः रवदेन त नलम् अवदत् - सोदरयोः आवयोः परपर शत्र्याशस्त्रिन् युक्त कर्तु न युज्यते ॥८८१॥

गुजराती :- पासयो वडे ज (भारी साथे) तुं पुष्ट क.र. घेख नवराज्ञयो दूत मारक्षते तेने कुषेष्वायुं, तेथे कु परस्पर सगा भाई घेवा हिन्दी :- “पासो द्वारा तुम मेरे साथ युद्ध करो” ऐसा नलराजा ने दूत द्वारा उसे सदेशा भिजवाया क्यों कि परस्पर सगे भाईओ मेरा :- फासे टाकनव युद्ध कर असे नलराजा ने दत्तामार्फत कूबराला कळविले कारण आपल्या दोया सख्याभावात परम्परात

विवरणम्:- नलः ते: भुव पालयन्तीते भूपाला,, ते: भूपालैः त्रृप्तेः मह कूबरेण कनीयसा भजाना शतस्य भावः शान्त्यं, तस्मात् अनगतं ॥८४॥

सरलार्थः- नलं ते नृपे, सह कूबरेण शान्त्यात् अपहता गृहीता निजा श्रियं राज्यलक्ष्मीं प्रत्याहर्तुं कोशला नगरीं प्रति अचालीत् अनगतं ॥८५॥

गुजरातीः:- पछी नद्यराज्ये, झूभे तुभ्याई इरीते छरी लिखिली पोतानी लक्ष्मीते पाछी भेणवप्याभाटे ते चौखंड्यो राजित औषध ज्ञानगरी

तरह प्रथाएँ कर्मुः ॥८६॥

हिन्दी - पिर नलराजा ने कुबर द्वारा कपट से हरण की हुई अपनी राजलक्ष्मी को वापस प्राप्त करने के लिये उन राजाओं सहित कोशलानगरी की ओर प्रयाण किया ॥८७॥

मार्गी - नतर नलराजाके कूबराने कपट करन हरण केलें, त्वत ची राज्यलक्ष्मी परत मिक्रिष्वप्यासानी त्वा राजासह कोशला नवरीकडे प्रयाण केले ॥८८॥

English - Then King Nal proceeded towards the city of Koshala along with the other kings in order to teach Kubar and lesson, who had snatched away his Kingdom using unjust and illegal means.

कैश्चित् प्रयाणकैः पृथ्वीं छादयन्त्रिव सैनिकैः ॥

नलः कौशलमुद्धानं रतिवल्लभमावस्त् ॥८९॥

अन्वयः- नलः कौशित् प्रयाणकैः सैनिकैः पृथ्वीं छादयन् इव कौशल रतिवल्लभम् उद्धानम् आवस्त् ॥८९॥

विवरणम्:- नलः कौशित् प्रयाणकैः सैनिकैः पृथ्वीं भूमि छादयन् उपवनम् आवस्त् । सैनानिकेशम् अकार्यत ॥८९॥

सरलार्थः- नल कौशित् प्रयाणकै सैनिकै पृथ्वी छादयन् (आवृणवन्) इव कोशलाद्याः रतिवल्लभ नाम उपवनम् आवस्त् ॥८९॥

गुजराती :- पछी केटवेक प्रथाएँ सैनिको वो जागे पृथ्वीने आच्छादित करतो हो तेव नद्यराज्य कोशलानगरीना रतिवल्ल

राजा भीमरथेनाथ दधिपणांदिभिः सम्म ॥

भूरिभूपतिसामन्त्यान् नलो राज्येऽभ्यविच्वत ॥८७६॥

अन्वयः - अथ राजा भीमरथेन दधिपणांदिभिः सम्भूरिभूपतिसामन्त्यात् नलः राज्ये अभ्यविच्वत ॥८७६॥

विवरणम् :- अथ अनन्तरं राजा नुपेण भीमरथेन दधिपणः आदौ येषां ते दधिपणांदिभः, तैः दधिपणांदिभिः सम्भूरिभूपतिसामन्त्यात्, तस्मात् भूरिभूपतिसामन्त्यात् याहानुपाणा सम्मत्या नलः राज्ये अभ्यविच्वत आभिविक्तः । भीमरथः दधिपणांदिभिः भूरिभूपतिभिः विमुश्य नलं राज्ये अभ्यविच्वत ॥८७६॥

सरलार्थः - अनन्तर भीमः नृपः दधिपणांदिभिः भूरिभूपतिभिः सम्भूरिभूपतिभिः सम्मन्त्य नलं राज्ये अभ्यविच्वत ॥८७६॥

मुनजराती :- पछी लीभरथराज्ये दधिपणः आहिनी चाप्ये भव्यने ध्रुवा राजनी संभविती नक्षराज्ञनो राज्यालिपेक क्षेपो.

हिन्दी :- फिर भीमरथ राजाने दधिपण आदि के साथ मिलकर बहुत से राजाओंकी समति से नलराजा का राज्याभिषेक किया। ॥८७६॥

मराठी :- नंतर भीमरथराजाने दधिपण हत्यादी अनेक राजाशी विचार निमित्य कर्हनं त्याच्या संभवीने नलराजाला राज्याभिषेक केला। ॥८७६॥

English :- Then King Bhim and King Dadiparne with the approval of many other kings coronated Nal as King

सरलार्थ

श्रीकेशराविमानस्य ईशा. केशरः आहा नाम यस्य सः केशराहू. केशरनामा मुर दंव अभ्यवम् ॥८७४॥
तिनप्रभावत् सोपमे देवलोके श्रीकेशरविमानस्य ईशा केशरनामा देव अभ्यवम् ॥८७४॥

गुजराती :- पछी ते हाथ लेतीने धमयंतीने कुडेला लाख्यो के, पर्वतनी गुरुभां रहेला एवा तमे प्रतिज्ञोध पभाडीने जे तापस
नामना भाग्यसने जेनधर्म पभाड्यो हतो, ते तु भरत्यु पाखीने जिनधर्मना प्रभावथी सोधर्म हेष्वोक्तमा श्रीकेशर
नामना विभाननो स्वामी कुशर नामनो है॑ उत्पत्त थयो हुं ॥८७४॥

हिन्दी -

फिर वह हाथ जोड़कर दमयती से कहने लगे कि, पर्वत की गूँफा मे रहते हुए आपने प्रतिबोध देकर जिस तापस नामक
आदमी को जैनधर्म प्रदान किया था वह मृत्यु पाकर जिनधर्म के प्रभाव से सौधर्म देवलोक मे श्री केशर नामक विमान का
स्वामी के शर नामक देव उत्पन्न हुआ हूँ ॥८७४॥

मराठी -

नतर तो हाथ जोहून दमयतीला म्हणाला की, पर्वताच्या गुहेत राहात असताना तुम्ही प्रतिबोध देवन ऊवा तापस ना-ग्राह्या
माणसाला जैन पर्माची दीक्षा दिली होती. तो मी मृत्यु पाटून, जैन पर्माच्या प्रभावाने सोपर्नावाच्या देवलोकात श्रीकेशर
गावाच्या विमानाचा स्वामी के शर नावाचा देव उत्पन्न झालो ॥८७४॥

English

.- The God going hands towards Damyanti said to her, that he was a man named Tapas who
lived in a cave carved in a mount and whose vigilance and knowledge had granted him the
Jain religion and when in due-course, he died he became a chief named Kesar of an aeroplane
named Kesar, in a heaven named Sadharme and all due to the majestic influence and
magnanimity of the Jain religion

ગુજરતી :- પછી ભીમરાજએ પોતાની પુત્રી પરના પ્રેમને વશ થઈને, તે પર ઉપકાર કરતારા આને ત્યાં આપેલા ઘેવા તેમાં

ભધાંનો સતકાર કર્યો॥૮૭૧॥

હિન્દી - ફિર ભીમરાજને આપની પુત્રી પર પ્રેમ-વશ હોકાર, ઉસપર ઉપકાર કરનેવાળોં કા ઔર વહોં આપ હુએ સમી લોગો કા સતકાર
કિયા ॥૮૭૧॥

મારાઠી - જતર ભીમરાજાને રવત ચા પુત્રીવરસ્વા પ્રેમાલા રશ હોઉન, તિલ્યાવર ઉપકાર કરણાન્યા આણિ તેથે આલેલ્યા સર્વચા
સતકાર કેલા ॥૮૭૧॥

English :- Then Kind Bhim, felicitated all the people who had taken care of his beloved daughter and
the others who had gathered there.

અપરેણુ: પુનસ્તોષાં ભીમાસ્થાને નિષેદુષામ् ॥

પ્રાતદ્રિતીચવત્ ભાસ્વાન् કોડલ્યાગાત્ ભાસ્વરઃ સુર: ॥૮૭૨॥

અન્વય:- અપરેણુ: પુન: તેષા ભીમાસ્થાને નિષેદુષાં પ્રાતઃ દ્રિતીય: ભાસ્વાન् ઇવ કોડપિ ભાસુર: સુર: આગાત: ॥૮૭૨॥

વિવરણમઃ - અપરસ્ત્મિન્ દિને અપરેણુ: પુન: તેષા ભીમાસ્થાને ભીમાસ્થાને ભીમાસ્થા સભામળદ્યે નિષેદુષાં
સતતાં ઉપવિષ્ટતા સતતા પ્રાત: પ્રભાતે દ્રિતીય: ભાસ્વાન્ સૂર્ય: ઇવ ક: આપિ ભાસુર: તેજસ્વી સુર: દેવ: તત્ત્વ આગાત
આચાત્વા॥૮૭૨॥

સરલાર્થ:- અપરસ્ત્મિન્ દિને યતા તે સર્વે ભીમરાય આરથાને ઉપવિષા: આસજ તદા પ્રભાતે દ્રિતીય: સૂર્ય: ઇવ ભાસુર. કોડપિ સુર: તત્ત્વ
આગાત ॥૮૭૨॥

ગુજરતી :- પછી એક દિવસ તેથે સધ્યાં ભીમરાજની સભામાં બોઠાછે, એવામાં બીજી સૂર્ય સરખ્યો કોઈક તેજસ્વી દેવ પ્રભાતયાં
ત્યાં આવ્યો॥૮૭૨॥

सम्मानितः ॥८६॥

सरलार्थ:- पनदेव सार्धवाह वृत्तान्त विजात नृपसमीपमागच्छात् । तदा अद्य दमयन्त्या पूर्वोऽकारी वर्तते इति कृत्वा भूश सम्मानित ॥८६॥

गुजराती :- पष्ठी ते समाचार मण्डथी धनेष चार्यवाह पृथु राजा पासे आव्यो, तथा दधयंतीनो ते भूर्वनो उपकारी होवाथी, ते भूम्भे तेभूमे तेनो धार्गो ए चतुर्ते इप्पो ॥८६॥

हिन्दी :- फिर यह समाचार मिलने पर धनदेव सार्धवाह भी राजा के पास आया, वह दमयती का पहला उपकारी होने से, उस भय दमयतीने उसका बहुत ही सत्कार किया ॥८६॥

मराठी :- नतर ती वातमी मिळताच पनदेव सार्धवाह पण राजाजवळ आला, आणि दमयतीचा तो पूर्वीचा उपकारी असल्याने त्वा वेळेला त्वाचा सत्कार करण्यात आला ॥८६॥

English :- Then the chef of the encampment, Dhandev, arrived there, as he had received the good news and wholeheartedly felicitated Nal as he was obligated to Damyanti

ऋग्वेदसुराध्यक्षं देव्या सुतया च समन्वितम् ॥

तं तापस्मपुराध्यक्षं वासन्ताख्यं च सार्थपम् ॥८६३॥

प्रस्थाप्यात्मपितुः पार्थीत दृतानाजृहवत् तदा ॥

भीमभूस्तत्कृतेस्तोस्तोरुपकारोरिवेरिता ॥८७०॥(युग्मम्)

अन्वयः- तदा तत्कृते: तैः तैः उपकारैः इव इरिता भीमभू आत्मपितुः पार्थीत दृतान् प्रस्थाप्य देव्या सुतया च समान्वितं ऋग्वेदसुराध्यक्षं वासन्ताख्यं,

विवरणम्:- तदा तैः कृताः तत्कृताः, तैः तत्कृतैः (ऋग्वेदसुराध्यक्षं वासन्ताख्यं त सार्थपम् अनृहवत् ॥८७०॥

भीमभूः भीमात्मजा दमयती आत्मनः पिता आत्मपिता, तस्य आत्मपितुः स्वजनकस्य पार्थीत दृतान् प्रस्थाप्य ॥८७०॥ देव्या रा या सुतया कान्यया च समान्वित युक्त ऋग्वेदसुराध्यक्षं वासन्ताख्यं

विवरणः- अथ अनन्तर प्रियस्य प्रियेण वा सङ्गः प्रियसङ्गः तस्मात् प्रियसङ्गात् अभिग्रहे नियमे पूर्णे माति भीमत्यापत्य श्री धैर्य च असुकानि वस्त्राणि च स्नानाऽज्ञरागालङ्करणाशुकानि तैः स्नानाऽज्ञरागालङ्करणाशुकोः अचन पूजनम् अकरोत ॥८६॥

सरलार्थ - अनन्तर प्रियस्य सङ्गात् अभिवाहे पूर्णे जाते दमयन्ती रुग्माक्षरागालङ्करणपत्रे भगवत् तिनेभ्यरस्य पूजनम् अकरोत ॥कृत्वा ॥८६॥

उत्तराती :- पृष्ठी भूमधीना भूमधीमधी पोतानो अलिघ्नि संपूर्ण धरा भाद दध्यन्ती स्नान, अंगविलेपन, अलंकार, पुष्प,

तथा पश्च वदे श्रीनिनेभ्यरप्रभुं पूजन करीने, ॥८६॥

हिन्दी :- पिर स्वामी के समागम से अपना अभिग्रह पूरा होने पर दमयतीने स्नान, अगविलेपन, अलकार, पुष्प और वस्त्रों से श्री

जिनेश्वर प्रभु की पूजा की। ॥८६॥

मार्गी - नतर रुग्माक्षरागालङ्करणाने रुक्त. वा अभिवाह पूर्ण झाल्याकर दमयतीने रुग्मात्, अगविलेपन, अलकार, पुष्प आणि वस्त्रानी श्री जिनेश्वरप्रभुवे पूजन केले ॥८६॥

English :- Then Damyanti did a puja to Lord Jineshwar of the Snatras, applied sandalwood, decked herse with ornaments of flowers and garments as her solemn vow and resolution, had been fulfilled

‘**विकृतीश पुरोन्यस्य पञ्चपञ्चिकलादि च ॥**

स्वीचकार स्वयं यस्मादाहृतानामियं स्थितिः ॥८७॥

अन्वयः - पुरः विकृतीः पञ्चपञ्चिकलादि च न्यस्य स्वयं स्वीचकारा यस्मात् आहृतानाम् इयं स्थितिः अस्ति ॥८७॥

श्रीमद्भगवद्गीता विवेचनं

ऊर्ध्वं च सावधामस्त्वं पश्यन्ता वय तव ॥
तत्कृत्येषु नियुद्द्वास्मानादश्यानिव नेष्ठे ॥

निवरणम्:- जेचे बभाषे च - ह नैषधे। त्वं सर्वाचासो भूमिश्र सर्वश्रौमि। सर्वश्रौमः इथरः सार्वभौमः असि। वय तव परबन्ना, पराधीना सरलार्थ। - उवाच च । हे नैषपे नता तव सर्वभूमे रकामी सार्वभौम, असि । वय तव पराधीना, रमा तत तव सेवकान् इव अरमान् कार्यु नियुइद्धत्व ॥८५४॥

ગુજરાતી :- પણ તથી (નખરાજને) કહ્યું કે, હે રાજન! આપ તો ચક્રવર્તી છો, અને આમે તો તમને સ્વાધીન દ્વિષે આંશ્વરોને

हिन्दी - फिर उन्होंने (नलस्यासे) कहा कि है गजन। आप से चतुर्भुज हूँ ।

फिर उन्होंने (नलिंगा से) कहा कि, हे राजन्। आप तो चक्रवर्ती हैं, और हम तो आपके अधीन हैं, इसलिये हमें दास के समान किसी कार्य में सलझ कीजिए ॥८६.४॥

प्रसादी - ते भीमराजा नलराजाला म्हणाला, हे राजिन्। तुम्ही तर सर्व ख्रमीचे रक्षामी चक्रवर्ती आहात आम्ही तुमच्या रवाणीन आहोत, त्यामुळे आम्हाला नोंकराप्रमाणे काही काम साबदै ॥८५॥

— Hell King Blum addressing king Nal as an universal monarch, said to him that he was just a small fry under his majesty's thumb and should therefore engage him with a task befitting a servant

हिन्दी -

पिर दमयंती के अत्यत प्रायंगा करने से उस कुब्जने बिलिफल और पेटीमे से वल आदि निकाले और पहनकर वह सत्य

पराठी :- नत रमयतीने अत्यत प्रार्थना केत्यानतर त्वा कुब्जाने बैलफकानन र करहाद्वज रस, अलकार बीने कादन परिपान

केले सुदर रूप असलेला खरा नलराजा प्रकट झाला ॥८६ ॥

English .- Then due to the contnes petitions off Damyanti, he took of the wood-apple and the celestial
gesment from his box and wearing it came in his original form

तथास्थं वीक्ष्य त भैमी प्रेमपूरादिवाहुर्या।
लतेक पादपं गाढमवगृदा स्ववल्लभम् ॥८६२॥

अन्वयः- विवरणम्:- तथा स्वरूपेण तिष्ठतीति तथास्थः त तथास्थ स्वरूपेण तिष्ठन्त त नलं वीक्ष्य अवलोक्य प्रेमणः पूरः प्रेमपूर, तस्मात्

गाढमालिङ्गति तथा स्वस्थवल्लभः स्ववल्लभः त स्ववल्लभ स्वाप्रिय नल गाढम् अवगृदा आलिङ्गितवती ॥८६२॥

सरलार्थः- रुपरस्थ त रात्रा प्रेमपूरात इव आतुरा दमयन्ती लता वृक्ष दधा गाढमालिङ्गति तथा रववल्लभ नले वादम् आलिङ्गितवती ॥८६२॥

मुख्याती :- भूत्य स्वतुपमां रुदेला ते नवराजने बेठने दमपती ज्ञागे प्रेमना उभरायी उत्सुक धर्द वृक्ष ने वेलवीनी पेट पोताना ते

हिन्दी .- असली स्वरूप मे आये हुए नलराजा को देखकर दमयती प्रेम के आकेग से उत्सुक होकर वृक्ष की लताओ के समान अपने

स्वामी से लिपट गई ॥८६२॥

गुणराती :- तेनो तेष्टेष्वो पृथा स्पर्ध थां ज क्षुग्नपारभा वरसादना वृलना संपोगेष्वी नेम नवा उगेला अंकुरापाणी पृथी थाप,

तेम दधपनीनु शरीर (रोमांचित) ध्य ॥८५८॥

हिन्दी :- उसका उतना स्पर्श होते ही क्षणभर मे बरसात के जल के सयोग से जेसे नर्गें उग्निदात मकुरोवाली पृथी होती है,

उसीप्रकार दमयती का शरीर रोमांचित हुआ ॥८५९॥

प्राठी :-

पृथी रोमाचित होते, त्याप्रमाणे दमयतीचे शरीर रोमाचित झाले ॥८५९॥

English - With just a light touch of Nal she experienced horripilation, just as the fresh showers, accidentally waters, sprouts and offshoots, whichin turn shoots out on every corner of the earth, as if being horripilated, by the touch of rain

प्रसुमा मां तदा त्याक्षीश्विराद् दृष्टोऽसि वल्लभ ॥
काधुना यास्यसीत्युक्त्वा धृत्वा नीतो गृहान्तरे ॥८६०॥

अन्वयः - हे वल्लभ! हे प्रिया! तदा त्व प्रसुमा माम् अत्याक्षी। चिरात् दृष्टः असि। अधुना क्व यास्यसि, इति उक्त्वा धृत्वा गृहान्तरे नीतः ॥८६०॥

विवरणम् :- हे वल्लभ! हे प्रिया! तदा त्व प्रसुमा शयिता भाम् अत्याक्षी: अत्यजः। चिरात् बहोः कालात् अनन्तर दृष्टः असि। अधुना क्व यास्यसि गमिष्यासि? इति उक्त्वा इत्वा च सः गृहस्य अन्तरे - गृहान्तरे नीतः। इत्युक्त्वा त कृच्छ्र धृत्वा दमयती गृहान्तरे अनयत ॥८६०॥

समाप्तः - हे वल्लभ! दता त्व सुमा माम् अत्यजः। अपुना विसात् ए असि। इति उक्त्वा दमयती त गृहीत्वा गृहान्तरे अनयत ॥८६०॥

सरलाधः:- अनन्तर पृष्ठः स कुब्जा विहरय अवदत् - युधाक राजमार्गेऽपि भ्रम् भवति । साधात् वासवः इन्द्रः इव नलः का नारकाकृति-

अह च क ॥८५७॥

गुजराती :- पछी तेन पृथिवाथी ते हसीने भोल्यो के, हे राजन् आ सीधा यो प्या राजमंगेमां पृण तभोने (उभ) भ्रम थाय छे?

साक्षात् इन्द्रं सरप्पो नवं क्यां अने नारकी सरप्पी अकृतिवालो हुं क्यां? ॥८५८॥

हिन्दी :-

फिर उसे पूछने पर वह हँसकर बोला कि हे राजन! इस सीधे राजमार्ग मे भी आप को (कैसा) भ्रम हो रहा है? साक्षात् इन्द्र

मराठी :-

मग त्याला तिचानत्यानत तो हसन रहणाला की, प्रसिद्ध अशा राजमार्गातही तुम्हाला भ्रम होत आहे. साधात् इन्द्राप्रमाणे

असलेला जलराजा कोठे? आणि जारकी जीवाप्रमाणे आकृती असलेला मी कोठे? ॥८५७॥

English :- When the hunchback was questioned, he laughed it off asking the king as to why in his wildest of dreams did he ever imagine to compare him, who is a shaelon being who is fit to go to hell to Nail who is like India in all ways

तथाप्यत्सुपरुद्धस्तद्वसोऽमृत्युथ सोऽस्मृशत् ॥
अतिलाघवतो दृष्टेरिवान्तःस्थं तुणं हसन् ॥८५८॥

अन्वयः-

अम तथापि अति उपरुद्धः सः अतिलाघवतः दृष्टः अन्तःस्थं तुण हसन् इव अमृत्या तदवसः अस्मृशत् ॥८५८॥

विवरणम्:-

अथ अनन्तरं तथापि अतिशयेन उपरुद्धः अत्युपरुद्धः सः कुब्जः अतिलाघवतः अतिलाघवेन दृष्टः नयनस्य अन्तः तिष्ठतीति

अन्तःस्थं तुण हसन् इव अतिलाघवतः अमृत्या तस्या: दमयन्त्या: वक्षः उरः लक्ष्मीः दमयन्त्या: उरः अस्मृशत् ॥८५८॥

सरलाधः:-

तथापि अत्युपरुद्धः सः कुब्जः अनन्तर अतिलाघवेन दृष्टः अन्तःस्थं तुण हसन् इव अमृत्या दमयन्त्या: वक्षः उरः लक्ष्मीः अस्मृशत् ॥८५८॥

क्रीड़या ब्रीड़या वापि मन्त्रतस्तन्मतोऽथवा ॥

असौ चक्रेऽज्वैकृत्यं नल एव न संशयः ॥८५५॥

अन्यः:- असौ क्रीड़या ब्रीड़या वा मन्त्रतः तन्त्रतः वा अज्वैकृत्य चक्रे । असौ नलः एव अस्ति । न संशयः ॥८५५॥

विवरणम्:- असौ क्रीड़या वा ब्रीड़या लज्जया वा मन्त्रतः मन्त्रैः, तन्त्रतः तन्त्रैः, अज्वैकृत्य अज्वैकृत्य अवयवाविकारित्वं चक्रे । असौ नलः एव अस्ति । इत्यत्र संशयः न वर्तते ॥८५५॥

सरलार्थः:- असौ क्रीड़या वा लज्जया वा मन्त्रैः वा तन्त्रैः वा रवानि अज्ञानि विकृतानि अकरोष । असौ नल एव अस्ति । अत्र संशय न वर्तते ॥८५५॥

गुजराती :- क्रीड़यी अथवा लज्जाधी, भंगधी अथवा तन्त्रधी तेणे आपा शरीरनो त्याग उर्ध्वा छ, भाटे ते नल उ छ, ऐमा भेंड नथी ॥८५५॥

हिन्दी - क्रीड़ा से अथवा लज्जा से, मन्त्र से अथवा तन्त्र से उसने अपने पूर्ण शरीर को विकृत किया है। वह नल ही है इसमें कोई संदेह नहीं है ॥८५५॥

पाठी :- क्रिडा महणून अथवा लाजेने मंत्र तत्रात्वा द्वारा याने आपले सर्व शरीर विकृत केले आहे ता नलच आहे यात काही संशय नाही ॥८५५॥

English :- King Nal has, due to some fun and frolic or some shameful deed or due to some magic incantation or some enchantment, has attained such an uncommon and an unnatural appearance

नलाङ्गुल्याऽस्याहं स्मृष्टा सधः पुलकमावटे ॥

अन्वयः- अह नलाङ्गुल्या अपि स्मृष्टा सधः पुलकम् आवहे । अस्य अङ्गुल्या अपि स्मृष्टा तथा स्या चेत् ततः असौ नलः ॥८५६॥

गुजराती :- पछी दधिपुराजा ये होने पुणे दुर्लभ अवांते भोजनो वडे परिवार अहित भीमराजा ने भोजन करायुः ॥८५२॥

हिन्दी :- फिर धधिपर्ण राजाने देवों को भी दुर्लभ ऐसे उस भोजन से परिवारसहित भीमराजा को भोजन कराया ॥८५२॥

मराठी :- नंतर दधिपर्ण राजाने देवाला पण दुर्लभ अशा भोज्य पदार्थानी कुटुंबासहित भीमराजाला जेवण करविले ॥८५२॥

English :- Then King Dadiparne fed the whole family of King Bhim such delicious food, that was difficult to be attained even by the Gods.

प्रोत्यानाट्य भोज्यानि भुक्त्वा सर्वाणि तान्यामि ॥
प्राग्भुक्तरससंवादान्तिथ्रिनोति स्म तं नलम् ॥८५३॥

अन्यथः- भैमी अपि तानि सर्वाणि अपि भोज्यानि आनाट्य भुक्तना प्राग्भुक्तरससंवादात् तं नल निश्चिनोति स्म ॥८५३॥

विवरणम्:- भीमस्य अपत्यं स्थी भैमी भीमकन्या दम्पत्नी अपि तानि सर्वाणि भोज्यानि वासीमिः आनाट्य भुक्तर्वा आस्थाद्य प्राक्षृत्वं भुक्तथासो रसश्च भुक्तरसः । भुक्तरसेन सवादः भुक्तरसानुकूल्यात् त नलं निश्चिनोति स्म । सः नलः अन्ति इति निरचिनोत ॥८५३॥

मराठी:- दम्पत्नी अपि दासीमि. तानि सर्वाणि भोज्यानि आनाट्य अभुइका पूर्व भुक्तरसानाकल्यात् त गलं निरचिनोत ॥८५३॥
गुजराती :- पछी दधिपतीये पाणे ते भोजनो भगवानी, तथा ते घाईने, पूर्वे घायेवा रस साथे भरभाभगुग्धी ते नवराजा ज्ञे, अपो निश्चय करो ॥८५३॥

हिन्दी :-

फिर दम्पती ने भी दासी द्वारा वह भोजन मारवाया गोए वह स्वाकर पहिल स्वाये हुए भोजन के साथ तुलना कर के यह निश्चय किया कि वह नलराजा ही है ॥८५३॥

मराठी :- नंतर दम्पतीने पण ते जेवण तिर्या दासीमां मालां न गावा । गावा । केने, पूरी रातलेत्या रसाशी तुलना करन तो

जाकराजाच आहे असा निश्चय केला ॥८५३॥

उन्चे भीमोऽस्ति कुब्जस्ते सूपकृत सूर्यपाकचित् ॥
अस्त्याश्चर्यार्थं सा वाताइच्यथुनाकारयाशु तम् ॥८५०॥

अन्वयः- भीमः ऊचे - सूर्यपाकवित् कुब्जः ते सूपकृत अस्ति । सा वाता अपि आश्चर्यार्थं अस्ति । अधुना तम् आशु आकारय ॥८५०॥

विवरणम्:- भीमः ऊचे जगाद् - सूर्यपाकं वेताति सूर्यपाकावित् कुब्जः ते तव सूर्पं करोतीति सूपकृत सूदः अस्ति । सा वाता अपि आश्चर्यार्थं विस्मयाय आस्ति । अधुना इदानी तमाशु शीघ्रम् आकारय आहॄत्य ॥८५०॥

सरलार्थः- भीमः अवदत् - सूर्यपाकवित् कुब्जः तव सूपका: अस्ति । इति वाताइपि विस्मयं जनयति । अधुना त शीघ्रम् आहॄत्य ॥८५०॥ गुजराती :- पट्टी तेने कुछुं के, सूर्यपाक रसोई ज्वाग्नारो झुझ, ऐ तभारो रसोई अो छे, ते हर्कीत आश्चर्यारूप छे, भाटे तेने तुरत (अट्टी) बोलावा. ॥८५०॥

हिन्दी - फिर भीमराजा ने कहा कि, सूर्यपाक रसोई जानेवाला कुब्ज जो तुम्हारा रसोइया है, वह हकीकत आश्चर्यजनक है, इसलिये तुम (उसे) तुरत बुलाओ ॥८५०॥

मराठी - भीम राजा म्हणाला, सूर्यपाक जाणणारा कुब्ज तुझा रन्धपाकी आहे ही वातमी आश्चर्यकारक आहे. आता त त्याला लकडर बोलावू ये ॥८५०॥

English :- Then King Bhim asked the King Dadiparme to call the hunch-back, who can prepare delicious food from solar rays which makes him amazing and marvelous.

दधिपर्णजीरा तत्र चक्रे कुब्जोपि तत्क्षणात् ॥
सूर्यपाकां रसवतीं सुधारसमयीमिव ॥८५३॥

अन्वयः- तत्र कुब्जः अपि दधिपर्णजीरा तत्क्षणात् सुधारसमयीमिव सूर्यपाका रसवतीं चक्रे ॥८५३॥

हिन्दी - पसी का जो गिरना हुआ, उसे राज्य परसे कूबर का भ्रश जानना, और प्रभात में सपना देखने के कारण तेरा आज ही नल के साथ मिलाप होगा। ॥८४७॥

प्राणी - पक्षाते शाडावरन पठणे कूबराचा राजद्युम्हश समज आणि पहाटेच्या वेळी रवळा पाहिले असल्याने आजच नलराजा तुला भेटेत। ॥८४७॥

English :- The fall of the bird signifies the destruction of the Kūbar and the dream which is seen at dawn signifies that the revion of Nal will take place on that very day

उपगोपुरभासीत् दधिपर्णरथयस्तदा ॥

मङ्गलार्थः पुमानारूप्यत् भीमाय तदुपागमम् ॥८४८॥

अन्वयः- तदा दधिपर्णः रथः उपगोपुरम् आयासीत् । मङ्गलार्थः पुमान् भीमाय तदुपागमम् आरूप्यत् ॥८४८॥

विवरणः- तदा दधिपर्णस्य रथः दधिपर्णस्यः गोपुरस्य पुरद्वारस्य समीपम् उपगोपुरम् पुरद्वारसमीपम् आयासीत् आगच्छत् । मङ्गलः आख्या यस्य सः मङ्गलार्थः मङ्गलनामा पुमान् पुरषः भीमाय भीमराजाय तस्य उपागमः तदुपागमः तस्य समीपमागमनम् आख्यत अकथयत् ॥८४८॥

सरलार्थः- तदा दधिपर्णः पुरद्वारसमीपमागवाचठत् । मङ्गलनामा पुरुष भीमाय तरय उपागमनम् अचीकथत् ॥८४८॥

गुजराती :- ते न वधते दधिपर्णि राजनो रथ नगरना दरशाला पासे आवी पहोंच्यो, अने भंगल नाभना पुत्रे लीभराजने तेना आवधाना सभाचार क्षत्या। ॥८४८॥

हिन्दी - उसी समय दधिपर्ण राजा का रथ नगर के दरवाजे के पास आ पहुंचा, और मङ्गलनामक पुरुष ने भीमराजां को उनके आगमन का समाचार सुनाया। ॥८४८॥

प्राणी - तदा वेळेला दधिपर्ण राजाचा रथ नगराल्या दरवाजा जवळ वेळेला आणि मङ्गल नावाचा पुरुषाने भीमराजाला त्यात्वा वेण्याचा समाचार सावितला ॥८४८॥

मरलार्यः- तस्मिन् रथजे या निर्वतिः देवी सः तव अद्भुत पुण्यराशि। अस्ति। कोशलाद्याः उपानरय दर्शन कोशलाद्या ऐवर्वप्राप्ति

योत्यति॥८५॥

गुजराती :- तेथां ले निष्पत्तेवी (दीर्घी) ते तारा अद्भुत पुण्योनो सभूत व्याप्ति, तथा कोशला नगरीनी समृद्धिनी प्राप्ति भाटे

कोशला नगरीना उद्धानन्तु दर्शन भावेपुं॥८५॥

हिन्दी :- उसमें तुमने जो निवृतिदेवी (देवी) वह तेरे अद्भुत पुण्य का समूह समझ और कोशला नगरी के उद्घान का दर्शन कोशला नगरी की समृद्धि प्राप्ति के लिये समझा॥८५॥

मराठी :- त्यात तु जया निवृतिदेवीता (पाहीले) ते तुइया अद्भुत पुण्याचा समूह जाणावे, आणि कोशला नगरीच्या समृद्धिक्षया

प्राप्तिकरिता कोशला नगरीच्या उपानाते दर्शन जाणावे.

English :- He continued saying that her glimpse of Goddess Nirvati, shows her marvellous and uncanny, assemblage of meritorious virtues and the glimpse of the garden of the city of Koshala shows the future attainment of profuse and exuberant prosperity of the Koshala Kingdom

माकन्दारोहण चेतनलसङ्गमकारणम् ॥

विशिष्टाभ्योजलाभ्यं राज्याहृतनयप्रदः ॥८६॥

अन्वयः- एतद् माकन्दारोहण नलसङ्गमकारणमास्ति । विशिष्टाभ्योजलाभ्यः च राज्याहृतनयप्रदः अस्ति ॥८६॥

विवरणम्- एतद् माकन्दे आग्रवृक्षे आरोहणम् माकन्दारोहणम् आग्रवृक्षारोहण नलन्य नलेन ता सङ्गमः नलसङ्गमः । नलसङ्गमस्य

कारणं नलसङ्गमकारणम् अस्ति । माकन्दारोहण नलसङ्गम सूचयति । अभ्योज कमलम् । विशिष्ट च तद् अभ्योज च विशिष्टाभ्योज विशिष्ट कमलम् । विशिष्टाभ्योजस्य तामः विशिष्टाभ्योजलाभ्यः राज्यमहतीति राज्याहृतः । राज्ययोगः । राजहंशासो तनयश्च राज्याहृतनयः । राज्याहृतनय प्रत्यातीति राज्याहृतनयप्रदः अस्ति । विशिष्टकमलाभ्यः

राज्ययोग्यतनय सूचयति ॥८६॥

विवरणम्:- तस्या: निर्विते: गी: तदग्नीः, तया तदग्निला निर्वितिवचनेन आहं तस्य उद्यानस्य मण्डनं तन्मण्डन तदुद्यानाभरणं माकन्दम् आप्रवृक्षम् आलना आस्ति । सा निर्वितिदेवी मम मद्वा कमलाचाः लक्ष्म्या: निवासाय आहं योग्य निवासाहं कमलम् आपर्यत अददात ॥८४३॥

सरलार्थ:- तस्या: निर्वितिदेव्या: वचनेन आहं तदुपानविभूषण माकन्दमाळुदा। सा निर्वितिदेवी मद्वा लक्ष्मीनिवासदोवदं कमलम् आपर्यत ॥८४३॥

गुजराती :- तेणीना कडेवाई ते उद्याननां भृंगनुप आप्रवृक्ष पर हुं यदी, अने तेणीये भने लक्ष्मीना वाससम् कमल अपृण इति ॥८४३॥

हिन्दी :- उनके कहने से मैं उस उद्यान के मङ्गनरूप आप्रवृक्ष पर चढ़ी और उन्होंने मुझे लक्ष्मी के निवास-योग्य कमल अपूर्ण किया। ॥८४३॥

मराठी :- त्या निर्विति देवीच्या महणण्याप्रमाणे त्या उधानाला मङ्गनरूप असलेल्या आप्रवृक्षावर मी चढली तेहा तिने मला लक्ष्मीच्या निवासास योनव असे कमळ अपूर्ण केले ॥८४३॥

English :- Then she climbed on the mango tree, that had increased the splendour of the garden and then Goddess Laxmi gave her a lotus which was fit for herself to reside in it.

पूर्वारुद्रे विहङ्गभ्य पक्षपत्रमिवापतत् ॥

तद्याकण्याडिबद्धभीमः स्वप्नस्ते पुनि सत्फलः ॥८४४॥

अन्वयः- पूर्वारुदः: विहङ्गः च पक्षपत्रम् इव अपतत् । तद् आकण्य भीमः अवदत् - हे पुनिः ते स्वप्नः सत्फलः ॥८४४॥

विवरणम्:- पूर्वारुदः: पूर्वारुदः: विहङ्गः पत्नी पक्ष च तद् पक्ष च पक्षपत्रम् इव अपतत् । तद् आकण्य निशाच्य भीमः अवदत् - अवोचत् - हे पुनिः ते तब स्वप्नः सत् सुचारु फल यस्य सः सत्फलः सुचारुफलः भवेत् इति ॥८४४॥

मारी :-

सुष झाला॥८४०॥

English :- At down, the chariot reached the gates of Kundinpur. This made the king so overjoyed that it seemed as though he had already made Damyanti his own.

तदा च स्वपितुः स्वप्नपाठकन्येव भीमजा ॥

स्वप्नमावेदयामास निशाशोषावलोकितम् ॥८४१॥

अन्यचः-

तदा भीमजा नशाशोषावलोकितं स्वप्नं स्वप्नपाठकस्य इव स्वपितुः आवेदयामास ॥८४१॥

मिष्टण्यम्:- तदा तस्मिन् समये भीमात् जायते इति भीमजा भीमपुरी दम्यन्ती निशाया: रजन्या: शोषः निशाशोषः । निशाशोष अवलोकितः निशाशोषावलोकितः, तं निशाशोषावलोकितं राशिशोषे अबलोकितं स्वप्नं स्वप्नस्य पाठकः स्वप्नपाठकः, तस्य स्वप्नपाठकस्य इव पितुः जनकस्य भीमराजस्य आवेदयामास अनीकथात् ॥८४१॥

सरलार्थः- तदा तप्तवन्ती राशिशोषे अवलोकित रवज्ञ रवज्ञपाठकस्य इव पितुः जनकस्य भीमराजस्य आवेदयामास कथयामास ॥८४१॥

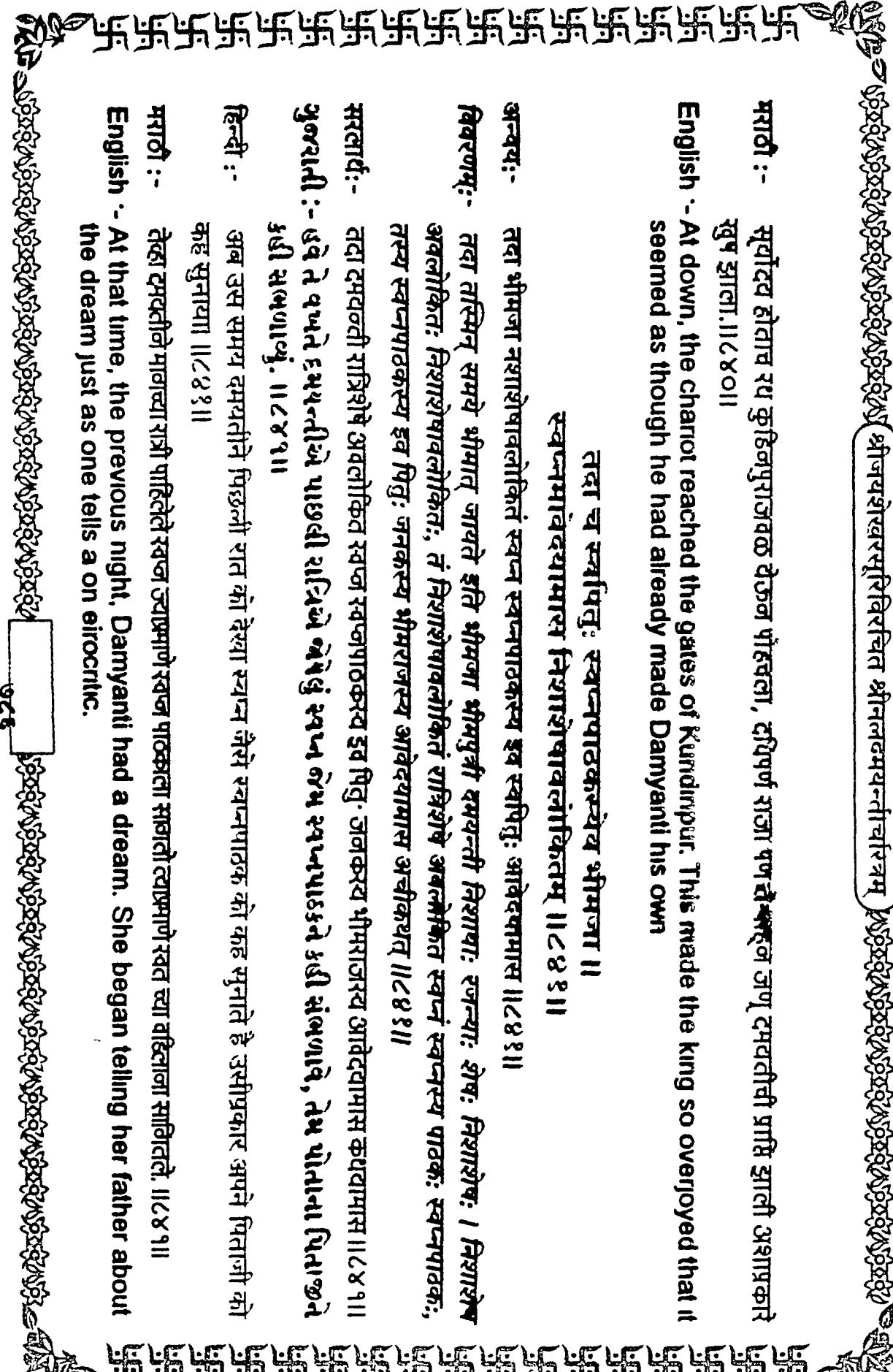
मुखराती :- हुवे ते धधते धधन्तीये पाछली राशिशोषे नेमेहुं सदभ नेम धधन्पाठके कही संभगावे, तेभ पोताना पिताज्ञे कही संभगाव्युः ॥८४१॥

हिन्दी :- अब उस समय दमयन्तीने मिठ्ठनी रात को तेला स्वप्न जैसे स्वप्नपाठक को कह सुनाते हैं उसीप्रकार अपने पिताजी को

कह सुनाया ॥८४१॥

मारी :- तेला दमयन्तीने मारन्ना रात्री पाहिले रवज्ञ ज्यामाणे रवज्ञ पाठकाता भागतो त्यामाणे रवत त्या बहिलाना सागितले ॥८४१॥

English :- At that time, the previous night, Damyantii had a dream. She began telling her father about the dream just as one tells a on epicritic.

मरलार्थः- अनन्तर जलदः यथा करकान् पातयति। तथा कुब्जः तानि फलानि अपातयत्। गृ. तानि अगणयत्। तानि यथा उक्तानि तथा एव अटादश सहस्राणि अभवन् ॥८३६॥

अनरातीः- पछि मेघ लेभ कराखोने पाते, तेथ कु०ने ते हखो पात्या, अने राज्यो ते ग्रंथां, ओटखे कृत्या भुज्ञ (अट्टरे इ०१२)

द्या ॥८३८॥

फिर मेघ जिसप्रकार ओले गिरता है उसी प्रकार कुब्ज ने फल गिराये और राजा ने वह फल गिरे, जो उनके कहे अनुसार

आठाह हजार थे ॥८३८॥

मग मेष जसा गाराचा वर्षावि करतो. त्वाप्रमाणे कुब्जाने मुठीचा प्रहार करन झाडावील सर्व फळे पाठ्यां राजाने ती फळे

मोजती. तेला राजाने सागितल्याप्रमाणे ती फळे आठरा हजार होती ॥८३८॥

English :- Then just as the clouds blow down hail storms in the same way the hunchback blows down the fruits with just a blow of the fist Then the King counts them which in turn as he had said counted to be exactly eighteen thousand

अथविद्यामदातं कुब्जो याचमानाय भूभुज्ने ॥

फलसंख्यानविद्यां च गुह्णाति स्म ततः स्वयम् ॥८३९॥

अन्वयः- कुब्जः याचमानाय भूभुजे अथविद्याम् अददात् स्वय च ततः फलसंख्यानविद्यां गुह्णाति स्म ॥८३९॥

विवरणम्:- कुब्जः याचमानाय भूव भुनक्ति भूइते वा भूभुक्, तस्मै भूभुजे भूपतये अथानां विद्या अथविद्या, ताम् अथविद्याम्

अददात् व्यतरत्। स्वय च ततः नपात् फलाना संख्यानम् फलसंख्यानस्य विद्या फलसंख्यानविद्या,

तां फलसंख्यानविद्या फलसंख्यनवया गुह्णाति स्म अगुह्णात् ॥८३९॥

मरलार्थः- कुब्ज. याचमानाय नपात् अथविद्याम् अवग्नात्। रवय च नपात् फलसंख्यानविद्याम् अवग्नात् ॥८३९॥

हिन्दी :- तब कुञ्जने कहा कि, "हे राजना! समय के विलब के लिये आप डरीये नहीं। मैं सारथी होते हुए कुदिनपुर दूर नहीं।" ॥८३५॥

मारठी :- तेवा कुञ्ज म्हणाला की, माहाराजा! उशीर होईल म्हणून तुम्ही भिज नका पी सारथी असताना तुम्हाला कुदिनपुर दर नाही. ॥८३५॥

English :- At this the hunch-back replied that the King should not feel afraid of reaching late for the swayawar, when he has him, for a charioteer as Kundinpur is not far now.

सर्वार्थिपि फलान्वस्य पाताचिष्यमि तेऽग्रतः ॥

मुष्टिभान्नप्रहारेण विश्वभूतिकपित्यवत् ॥८३६॥

अन्वय:- अहम् अस्य सर्वाणि अपि फलानि विश्वभूतिकपित्यवत् मुष्टिभान्नप्रहारेण ते अग्रतः पातयिष्यामि ॥८३६॥

विवरणम्:- अहं अस्य वृक्षस्य सर्वाणि अपि फलानि विश्वभूतिना पातितानि कपित्यफलानि इव मुष्टि: एव मुष्टिभान्नम् । मुष्टिभान्नप्रहारः, तेन मुष्टिभान्नप्रहारेण केवलमुष्टिभारेण ते अग्रतः पुरतः पातयिष्यामि ॥८३६॥

मरलार्यः:- अहम् अरथ वृक्षस्य सर्वाणि फलानि विश्वभूतीना पातितानि कपित्यफलानि इव मुष्टिभान्नप्रहारेण तव पुरतः पातयिष्यामि ॥८३६॥

गुजराती :- आ वृक्षनां भूधाणां कृष्णे हुं विश्वभूतिये तोड़ी पांडियां कृष्णी धें, कृष्ण एक भूठीना प्रहारथी ज तारी पासे तोड़ी पाठीश. ॥८३६॥

हिन्दी :- इस वृक्ष के सभी फलों को मैं विश्वभूति के द्वारा तोड़े हुए फलों के समान, केवल एक मुट्ठी के प्रहार से ही आपके पास गिराऊगा। ॥८३६॥

मारठी :- मी विश्वभूतीप्रमाणे एका मुठीत्या प्रहाराने त्वा झाडावरील सर्व फळे तुमच्या पुढे पाढीन ॥८३६॥

English - Then the hunch-back told the King that he can blow down the fruits with just one blow of his fist, just as Vishwabhuти had done earlier

आक्षं फलितमालोक्य दूरात् कुब्जं नृपोऽवदत् ॥

फलसंख्यां तवाख्यास्याम्यभ्याऽगणयन्नपि ॥८३३॥

अन्वय:-

अक्षं दूरात् फलितम् आलोक्य नृपः कुब्जम् अवदत् - अहम् अगणयन् अपि तव अमृत्यु फलसंख्याम् आख्यास्यामि ॥८३३॥

विवरणम्:-

अक्ष सद्राक्ष दूरात् फलानि अस्य सज्जातानि इति फलितः, त फलित फलयुक्तम् आलोक्य दृष्टा त्रन पातीति नृपः विधिपर्णः कुब्जम् अवदत् - अब्रवीत् - अहम् न गणयन् अगणयन् अपि तव तु भ्य अमृत्यु रुक्षास्य फलाना संख्या फलसंख्या, तां फलसंख्याम् आख्यास्यामि ॥८३३॥

सरलार्थः:-

मार्गे रुक्षाक्ष दूरात् फलितम् आलोक्य नृपः कुब्जम् अवदत् अहम्भुज्य वृक्षस्य फलानि न गणयित्वा अपि तु भ्य फलसंख्याम् आख्यास्यामि ॥८३३॥

गुजराती :-

(भारीमां) उत्तमाना वृक्षने दूरथी इण्डपूर्प थपेलु जेठने कुञ्जने कुञ्जुं, (आ वृक्षना) इणनी संभाया गण्यविना पूर्ण तने कही शक्तिश ॥८३३॥

हिन्दी :-

(रासने में) रुक्षाक्ष को दूर से फलों से लदा देखकर राजा ने कुब्ज से कहा कि, (इस वृक्ष के) फलों की संख्या बिना निजे भी तुझे कह सकता हूँ ॥८३३॥

पराठी :-

रस्त्यात दूरनं एक फठानी बहलेला रुक्षाक्ष वृक्ष पाहन दियिएर्ण राजा कुब्जाला म्हणाला - मी न मीजताच या आहावरील फठाची सरल्या तुला सागतो ॥८३३॥

English :-

The King then seen a Eleocarpus ganitrus tree (Rudraksh) and said to the hunch-back that he can tell him the number of fruits that are on the tree.

व्यावृत्ते: परमेतते कौतुकं दर्शयिष्यते ॥

स्वयंवरोऽधुना कालविलम्बं क्षमते न हि ॥८३४॥

अन्वय:-

पर व्यावृत्ते. एतत् कौतुक ते दर्शयिष्यते । अधुना स्वयवरः कालविलम्ब न क्षमते ॥८३४॥

गुजराती :- त्यारे दधिपुणि राजा आओ कहुँ ते, हे कुबेरि वायुधी नीये पड़ी गयेलो थारो हु पढ़ो हु भगावी लड़, त्यां सुधी तुं रथने थोभाव.॥८३०॥

हिन्दी - तब दधिपुणि राजा ने कहा कि, “हे कुब्ज हवा से नीचे गिरा हुआ मेरा दुपट्ठा मैं मगावता हूँ, तब तक तुम रथ को रोको। मराठी - तेहा दधिपुणि राजा मरणाला, हे कुब्ज! वायुने उडविलो लोकां पडलेला भाजा दुपट्ठा मी आणावलास सागती तोपर्यंत त रथ धाबव.॥८३०॥

English :- At this the King asked the hunch back to stop the chariot, so that he can get back his scarf.

सोऽवदन्मे पटीवार्ता यावताऽख्यायि भोस्त्वया ॥
तावतैष रथो यातः पञ्चविशातियोजनीम् ॥८३३॥

अन्वयः- सः अवदत् - भोः। यावता त्वया मे पटीवार्ता अख्यायि तावता एषः रथः पञ्चविशाति योजनीं यातः ॥८३३॥

विवरणम्- सः कुब्जः अवदत् - अज्ञवीत् । भो राजन् ! यावता समयेन त्वया मे महां पदयाः वार्ता पटीवार्ता उत्तरीयाच्छोटनवातर्फ अख्यायि कथिताताकता समयेन एषः रथः पञ्चविशिका विशाति: पञ्चविशाति: । पञ्चविशाते: योजनाना समाहारः पञ्चविशिकायोजनी, ता पञ्चविशिकायोजनीं यातः । पञ्चविशाते योजनं प्रमाणं मार्गम् अतिक्रान्तः ॥८३३॥

मराठी:- स. कुब्जः अवदत् - भो राजन्। यावता समयेन त्वया महा पटीवार्ता करिता । तावता समयेन रथः पञ्चविशाति योजनीम् अतिक्रान्तः ॥८३३॥

गुजराती :- पछी तेहो कहुँ ते, हे राजन ! जेटवाखां तभो भो हु पट्ठनी थात करी, तेटवाखां तो आ रथ पञ्चीस जेटन आगवा नीड़नी गयो छ.॥८३३॥

हिन्दी - तब कुब्जने कहा, “हे राजना आपने जितनी देर में मुझे दुपट्ठे की बात कही, उतनी देर में तो यह रथ पञ्चीस योजन आगे निकल गया हौं”॥८३३॥

नलेन प्रेरितैरश्चैरश्वर्णये: सुरेशिवा॥

आकृष्टः प्रावृत्तत् गन्तुं रथः क्षमामस्यशनिव ॥८२८॥

अन्वयः- अथ अश्वरूपैः सुरैः इव नलेन प्रेरितैः अश्वैः आकृष्टः रथः क्षमामस्यशनिव इव गन्तुं प्रावृत्तत् ॥८२८॥
विवरणम्:- अथ अनन्तरम् अश्वस्य लपमिव योषां ते अश्वरूपाः तैः अश्वरूपैः अश्वरूपधारिभिः सुरैः देवैः इव (उत्प्रेशायाम्) नलेन प्रेरितैः नोदितैः अश्वैः हयैः आकृष्टः सः रथः क्षमां पृथ्वीम् न स्पृशन अस्पृशन इव गन्तुं प्रावृत्तत् प्रावर्तता ॥८२८॥

सरलार्थः- अनन्तरम् अश्वरूपपर्दे. देवैः इव नलेन प्रेरितैः अश्वैः आकृष्टः सः रथः भूमिम् अस्पृशा इव गन्तुं प्रावर्तत ॥८२८॥

गुजराती :- पश्चि घोडाओनुं उप धरनारा ज्ञाने है वो होय ओम ने नले हुंकोरेला घोडाओ वैड घेयामो ते रथ, ज्ञाने पृथ्वीने पश्चि रथ न करतो होय तेम दोडवा लाऊयो ॥८२८॥

हिन्दी -

फिर घोडो का रूप धारण करनेवाले मानो देव न हो। ऐसे वह नल के द्वारा हाँके हुए घोडो के साथ खिचता हुआ वह रथ, मानो पृथ्वी को स्पर्श न करता हो वैसे दोडने लगा ॥८२८॥

मराठी .-

मगा पोड्यांचे रुप धारण करणरे जणू देवच ग्रेशा त्वा नळाने प्रेरित केलेला पोड्यांकहून ओढला जाणारा रथ जणू पृथ्वीला रपर्श न करताच चालू लागला ॥८२८॥

English .- Then it seemed that the Gods had actually taken the forms of the horses, who had made the chariot fly off, with the wind

दधिपर्णस्य संबन्धानं रथे यात्यतिरहसा ॥

सुण्टाकेनेव मरुताच्छोटितं न्यपतत् तदा ॥८२९॥

अन्वयः- तदा आतिरहसा रथे याति सति रुण्टाकेन इव मरुता आच्छोटित दधिपर्णस्य संबन्धान न्यपतत् ॥८२९॥

गारुदः-

कुण्डः अपि जात्याख्यसदृत रथ सर्वजीकृत्य नृपमाह - राहगन्। गरिमेन् रथे आरोह । कुण्डिनपुरे त

ગુજરાતિ :- પણ કુદેને પણ ઉત્તમ જીતિવંત ઘોડાઓપણો રથ તેથાર કરીને રાજને કહ્યું કે, આ રથમાં તમો સ્વાચે ધાર્યો,

- પછી કુણે પગ ઉત્તમ અતિવાત ધોડાયો વાળો
કુંદિનપુરાં તમારા દિવસનો ઉદ્ય પશે. ॥૮૨૫॥

हिन्दा :- फिर कुब्जन भा उत्तम जातवत धाइवाला रथ तयार कर राजा से कही कि, इस रथ में आप सवार हो जाओ। कुड़इनपुर में ही आपका सुर्योदय होगा ॥८२५॥

मराठी :-

नंतर कृष्ण पण उतम जातिवत पोळ्याचा रथ तयार करून राजाला म्हणाला की, महाराज! या रथात दसा सकाळी कुडिण्युसात सूर्योदय होईल सूर्योदयाला तुम्ही कुडिण्युसात पोहोचाल ॥८२॥

English :- Then choosing the best breed of horses, the hunchback asked the King to mount the chariot and told him that he will experience, sunrise at Kundimpur

सम्भवीभूच्छनभूदभूद द्वे च चामरधारिणौ ॥
आरोहन्ति सम पञ्चति रथे वष्टश्च कुञ्जकः ॥ २२

सध्यभीभृच्छनभृदभृभृद द्रौ च चाभरथारिणौ ॥
आरोहन्ति सम पश्चेति रथे वष्टश्च कुञ्जकः ॥८२६॥

आनन्दयः-

विवरणः- स्थगिं दण्डं विभर्तीति स्थगिभृत दण्डधारी, छन्नं विभर्तीति छन्नभृत छन्नधारी, भुव विभर्तीति भृभृत

मराठा:- तप्पभृत मिश्र भ्रभृत (व्रप) हों चामुण्डार्दिणी इत्येवं पद्म प्रसः कल्पः। च तर्सिन रथे आरोहन् ॥८३३॥

ગુજરાતિ :- છવીદાર, છન્ય ધરનારો, રેખ, તથા બે ચામર વીઝનારા એ રીતે તે પાંચ, અને છઠો કુણ્ણ, એમ છ માણસો રથથાં

卷之二十一

विवरणः- कुब्जः उच्चे आह - महा: पति: महीपति:, तत्सम्बद्धौ हे महीपते। राजन्। विनशित्वा वलेशेन अलम्। अह त्वा चरित
सरलार्थ:- शीघ्रं प्रातः प्रभाते कुण्डिन पुर नेतास्मि। मत्यम् अथेः सह वततिंसो साक्षः, तं साक्षम् अक्षसहितं रथम् अर्पय देहिः॥८२३॥

कुब्जः अवटत् - राजन्। वलेशेन अलम्। अह त्वा शीघ्र प्रातः कुण्डिन पुर प्राणातिष्ठामि। महा अक्षसहितं रथम् पर्य

॥८२३॥

गुणशास्ती :- त्वारे कुण्डे कुण्डे, कुवेश पामवाथी समु, हे राजन्। हुं तम्होने तुरते भलानभां जु कुंडिनपुर लहु जर्ख भाटे भने
धोडाञ्चो भहित रथ आपो॥८२३॥

हिन्दी :- तब कुब्ज ने कहा कि, “अब कलेश करना छोड दीजियो हे राजन! मै आप को शीघ्र ही (सुबह) प्रात ही कुण्डिनपुर ले
जाऊगा इसलिये मुझे आप धोडो सहित रथ दीजियो॥८२३॥

मारी :- तेहा कुब्ज महाला की, “महाराजा आता वलेश करणे पुरे. मी तुम्हाला लवकरच सकाळी कुण्डिनपुराला पोहोचवीन
वासाठी मला पोड्यासहित रथ या?”॥८२३॥

English - Then the hunch back replied that he should throw aside all his harrassing thoughts as he will be taking him to Kundinpur by dawn He then asked the king to give him a chariot with horses

देवो विद्याधरो वापि न सामान्यः पुमानन्यम् ॥
विमुश्योति नुपस्तस्मै यथोक्तं रथमार्पयत् ॥८२४॥

उच्चयः- अय देवो वा विद्याधरो वा अस्ति। सामान्यः पुमान ना इति विमुश्य नुपः तस्ये यथोक्तं रथमार्पयत्॥८२४॥

निवरणम्- अय देवः वा विद्याधरः वा अस्ति। सामान्यः साधारणः पुमान पुरुषः न अस्ति। इति विमुश्य ब्रन् पातीति नुपः विधिष्फः
राजा तस्ये कुब्जाय उत्तमनातिक्रम्य यथोक्तं साथं रथम् अपर्यत् अददात्॥८२४॥

राजोचे यन्त्रलः स्वर्गप्रवेशे कृतमङ्गलः ॥

पुनः स्वयंवरे भावी भैम्या: श्वस्तेन खेदवान् ॥८२३॥

अन्यथः - राजा उच्चे - यत नलः स्वर्गप्रवेशे कृतमङ्गलः अस्ति। तेन थः भैम्या। पुनः स्वयंवरे भावी। तेन आह खेदवान् ॥८२३॥

विवरणः - राजा उच्चे आभिदधे - यत नलः स्वर्गप्रवेशः स्वर्गप्रवेशः तस्मिन् स्वर्गप्रवेशे कृत मङ्गल येन सः कृतमङ्गलः अस्ति। तेन थः प्रभाते भीमस्थापत्यं स्त्री भैमी, तस्याः भैम्या: विदर्भराजपुत्र्या: दमयन्त्याः पुनः भूयः स्वयंवरे भावी भविष्यति। तेन अहं खेदः अस्यास्तीति खेदवान् अस्मि ॥८२३॥

सरलार्थः - राजा अवदत् - नल रवर्गप्रवेशे कृतमङ्गल अस्ति। तेन इति प्रभाते दमयन्त्या पुन रवयवर भविष्यति। तेन आह खेदवान् अस्मि ॥८२३॥

गुजराती :- न्यादे राज्ये कुहुं के, नलराज्ये तो स्थगिभां ज्वा भाटे भंगण प्रथाग कुर्बुं छे. अने तेथी आवती काले (प्रभातभां ७) दमयंतीनो क्षरीने स्वयंवर धवानो छे, अने तेथी कुं घेद पायुं कुं ॥८२३॥

हिन्दी - तब राजा ने कहा कि “नलराजा ने तो स्वर्ग में जाने के लिये मगल प्रयाण किया है, और वहाँ कल सुबह दमयंती का फिर से स्वयंवर होनेवाला है इस कारण मैं दु खित हूँ” ॥८२३॥

मराठी :- तेका राजा महणाला की, नलराजा ने तर रवर्गार्ति मगल प्रवेश केला आहे त्वामुळे या सकाठीच दमयतीचे पुण्हा रवयवर होणार आहे, त्वामुळे मी दु खित आहे ॥८२३॥

English :- At this the King replied that Nal had already made his auspicious departure to heaven and Damyanti here has deeded to have her swayawar to take place at dawn

कालः स्तोकः प्रभूतोऽध्वा दूतोऽप्यागाहिनेवनिः ॥
तत्कर्थं तत्र यातास्मि भैम्यर्थं खिद्यते मनः ॥८२२॥

अन्यथः - कालः स्तोकः अस्ति। अध्वा प्रभूतः वर्तते। दूतः अपि धने: द्विनः आगात। तत्र कर्थं तत्र यातास्मि। भैम्यर्थ मे मनः विवरणो ॥८२२॥

ગુજરાતી :- હેઠે કદાચ દમપણીનું મન પડ્યો ચલાયમાન થાય, અને તેનું અસંભવિત પાણી બને, પરંતુ મારા જીવનાં તેણીને લેખને

કોણ બીજે સમય છે? ॥૧૮૭૮॥

हिन्दू ..
 “अब कद्दाचित् दमयता का मन भी चलायमान हो गया हा, और ऐसा असभवित भी हो, लेकिन मेरे जीते जी उसको ग्रहण करने में दूसरा कौन समर्थ है?” ॥८३॥

पाठी .. आता कटाचित दमयतीचे मन पण चलावान होईल, आणि असभाव रवव्याव होईल तरी पण मी जिवत असेपैत तिला रवीकार करण्यास दसरा कोण समर्थ आहे? ||८१८||

English - He continues that, even if her mind has gone bererk and wavy, he will never allow anyone to obtain her, come what may

तत्त्वश्येव तत्सतत्र दधिपणं नयाम्यहम् ॥
सार्थ तेनैव यानं यन्ममापि स्यात् प्रसङ्गतः ॥८३७॥

सार्थ तेनैव यानं यन्ममापि स्वात् प्रसङ्गतः ॥८३९॥

अन्यथा:- तत् अहं निशि एव दधिपर्णं तत्र न यामि । ततः प्रसगतः तैन् एव लार्घं गम अपि तत्र चान् स्थात् ॥८१९॥

विवरणम्:- ततः तस्मात् कारणात् जहानारा द्यु रश्रा एव दोधपण तुप तत्र विद्यमराजधान्या नयाम् । ततः प्रसंगतः तन दोधपणने एव साध्य सह मम अपि तत्र राजधान्या स्वयवरमण्डये यान गमन स्थात् ॥८३९॥

सरलाधः:- ततः अह राजा एव दीप्तिपणं तत्र नद्यामि । तैन प्रसवात् दीप्तिपणं सह मम आपि तत्र वामनं रक्षात् ॥८१९॥

गुरुरातीः:- भाटे रात दरभ्यन ज षु त्यां दधिपणि राज्ञे लहु अतिं अने ते प्रसंगथी तेनी साथे भाउं परग त्यां लवानं थये ॥८१५॥

हिन्दी - इसलिये रात्रि में ही मैं राजा दधिपर्ण को लेकर वहाँ जाऊँगा और इस प्रस्तुति से उनके साथ मेरा भी वहाँ जाना हो पाएगा ॥८१॥

English :- So he decides to take king Dadiparne there so that he too will be able to reach his final destination-Damyanti

सरलार्थ:-

तद् दृतस्य वचनमाकर्ण्य दग्धिपर्णः अचिन्तयत् - दमयन्ती मम अतीव प्रिया अस्ति । परमह प्रभाते तत्र कथं गमिष्यमि? पश्ची

भवेत् चेत् गच्छेयम् ॥८१६॥

गुजराती :- ते भांभणी तेणो विचार्युक्ते, दमयन्ती तो भने अन्तं ज्ञात्वा छे, परं आपती क्षेवे सवारे हुं त्यां थी रीते जर्ह शकीय?

जे हुं पक्षी होउं तो त्यां जर्ह थक्कु ॥८१८॥

हिन्दी :- यह सुनकर उसने विचार किया कि, दमयती तो मुझे अन्त फ्रिय है, लेकिन कल प्रभात मे ही मे वहाँ किसप्रकार जा सकूगा? यदि मे पक्षी होता तो वहाँ जा सकता ॥८३६॥

मराठी :- ते दृताचे वचन एकन त्याने विचार केला की, दमयती तर मला अत्यत फ्रिय आहे, परं तु उया सकाळीच मी तेथे कसा जाऊ शकेन. मी जर पक्षी झालो तर तेथे जाऊ शकेन.

English .- Then the king began to wonder that its no doubt that he loves Damyanti profusely, but how could he reach his destination by dawn as he was not a bird who could fly to its destination

तद्यो कुञ्जोऽपि वैदर्भी न स्वशीलं विलुप्तति ॥

अपि मुञ्चन्ति मर्यादां चेद् युगान्तेवि वार्धयः ॥८३७॥

अन्वयः- कुञ्जः अपि दध्यो - वार्धयः अपि युगान्ते मर्यादा मुञ्चन्ति चेत् वैदर्भी स्वशीलं न विलुप्तति ॥८३७॥

विवरणम्:- कुञ्जः आपि दध्यो चिन्तयामास - वार्धयः सागरा: अपि कलाचित् युगस्य अन्तः युगान्तः तस्मिन् युगान्ते प्रलयकाले मर्यादा मुञ्चन्ति त्यजन्ति । पर वैदर्भस्यापत्य स्मी वैदर्भी विदर्भराजपुत्री दमयन्ती स्वस्य शीलं स्वशील कदापि न विलुप्तति ॥८३७॥

सरलार्थ:- कुञ्जः अपि त्यचारत् - कदाचित् प्रलयकाले सागरः अपि मर्यादा त्यजेयुः । पर विदर्भराजपुत्री दमयन्ती कदापि रवशील न विलुप्तते ॥८१८॥

पाठी :- सकाठी रथवर होईल, असे जरी आज सागितले तरी मकाठीच तो देख देऊन पोहोचला तर जाणावे की, तो नलच आहे ॥८ १३॥

English :- They decided to have the swayawar the next day at dawn and if they arrive there, before the said time then he is bound to be Nal

अथ भीमनरन्द्रेण दृतस्तत्र नियोजितः ॥

चैत्रे चतुर्थ्या शुद्धायां सुसुमारपुरं यत्यो ॥८ १४॥

अन्वयः- अथ भीमनरन्द्रेण तत्र दृतः नियोजितः । सः चैत्रे शुद्धाया चतुर्थ्या सुसुमारपुरं यत्यो ॥८ १४॥

विवरणम्:- अथ अनन्त भीमश्चासं नरणामिन्द्रस्थ भीमनरन्द्रः तेन भीमनरन्द्रेण भीमराजेन तत्र सुसुमारपुरे दृतः नियोजितः प्रहितः ।

सः चैत्रे चैत्रमासे शुद्धायां चतुर्थ्यां तिथौ सुसुमारपुरं यत्यो जगाम ॥८ १४॥

सरलार्थः- अनन्तर भीमराजेन सुसुमारपुरे नियोजित दृत चैत्रमासे शुद्धतपष्टे चतुर्थ्या तिथौ सुसुमारपुरं जगाम ॥८ १४॥

गुञ्जतीः- पछी भीमराजाये त्यां दृतेन भोक्तव्यो, घने ते दृतं पश्य यैन भासनी युद्धी योथने दिवसे सुसुमारनगरभां गयो ॥८ १५॥

हिन्दी - फिर भीमराजा ने वहां दृत भेजा और वह दृत चैत्र मास की शुक्ल पक्ष की चतुर्थी के दिन सुसुमारपुर गया ॥८ १५॥

पाठी .- नतर भीमराजाने तेथे दृत पाठविला तो दृत चैत्र महिन्यात्ता शुद्ध चतुर्थ्या दिवशी सुसुमार नवरात गेला ॥८ १५॥

English :- Then King Bhim sent a messenger to that place and the messenger entered susumarpur on the fourth day of the bright half of the first lunar month

गत्वा तदेव चास्थाने दधिपर्णं व्यजिज्ञपत् ॥

पुनः स्वयंवरो देव भैम्या: प्रातर्भविष्यति ॥८ १५॥

अन्वयः- तदा एव आस्थाने गत्वा दधिपर्णं व्यजिज्ञपत् - हे देवा प्रातः भैम्या: पुनः स्वयंवरः भविष्यति ॥८ १५॥

विवरणम्:- नून धूवं तेन सुसुमारपुरे थरेण सार्थ मह कुब्जः अपि अत्र समेयाति आगमिष्यति । सः कुब्जः नलः चेत् यदि नलः स्थात्

तहि तव भूयः पुनरपि स्वयवर न सहिष्यते ॥८३३॥

सरलार्थ:- नेन तेन दीपिपणिं सार्त सः कुब्ज अपि अत्र आगमिष्यति सः यदि नलः भवेत् ताहि तव भूयः स्वयवर न सहिष्यते ॥८३१॥

गुणराती :- तेनी साथे कुब्ज पृष्ठा घरेभ्वर अहीं आपये, केम के ऐ ते नवराज्ञ इथे तो तारा फरीने थनारा स्वयंपरने सहन करी शक्ये नहीं ॥८३१॥

हिन्दी - “ओर उसके साथ कुब्ज भी यहाँ आयेगा। यदि वह वास्तव में नल होगा तो वह तेरा दोबारा होने वाला स्वयवर सहन नहीं कर सकेगा॥” ॥८३३॥

मराठी :- आणि त्याट्या सोबत कुब्ज पण खरोखर येथे येईल जर तो नलाजा असेल तर तो तुझ्या पुन्हा होणाऱ्या रववराला महाज करु शकणार नाही ॥८३१॥

English :- He then continued saying that if that hunchback is Nal in that form, then he will certainly not be able to bear this swayawar and will certainly come here to put up an objection

नलोऽथवद्यज्ञोऽस्ति तस्य प्रेरणाया ह्याः ॥

धावन्ति स्पर्धया स्वामि - मनसा सह रहसा ॥८३२॥

अन्वयः- नलः अथवद्यज्ञः अस्ति । तस्य प्रेरणाया तयाः स्वामिनसा सह स्पर्धया इव रहसा धानन्ति ॥८३२॥

विवरणम्:- नलः अथस्य हृदयम् अथवद्यज्ञ जानातीति अथवद्यज्ञः अथवद्यविद् अस्ति। तस्य नलस्य प्रेरणाया ह्याः अथाः स्वामिनः मनः स्वामिनः, तेन स्वामिनसा सह स्पर्धया इव रहसा वेगेन धावन्ति । नलस्य प्रेरणाया अथाः स्वामिनसा सह स्पर्धा कृत्वा इव महता वेगेन धावन्ति। मनसः अपि अधिकतरवेगेन धावन्ति ॥८३२॥

सरलार्थ:- नल, अथवद्य हृदय जानाति। तेन नलस्य प्रेरणाया अथा रवामिन मनसा सह स्पर्धाकृत्वा इव महता वेगेन धावन्ति

॥८३२॥

॥४५॥ श्री भगवान् वरसूर विनिर्वचित् श्रीनलदमयन्तीचित्रम्

हिन्दी :- इसलिये है पिताजी। किसी भी उपाय से उस कुब्ज को यहाँ बुलवाओ। जिस से उसके भावों को जानकर मैं उसका चित्रित

प्रकार से परीक्षा कर सकूँ। ॥८०८॥

मराठी :- महणून बाबा! कोणत्याही प्रकारे त्या कुब्जाला देखे आणा? महणजे त्याच्या मनोभावानाना जाणणारी भी त्याची त्या त्या

प्रकारे परीक्षा करीन। ॥८०८॥

English :- So she asks her father to call him here at all costs so she can understand his emotions and test his identity.

भीमः प्रोवाच्च है वत्से। सुसुमारपुरेश्वरम् ॥

उपकरम्य तवालीकस्वयंवरमिहाश्चये ॥८०९॥

अन्वयः - भीमः प्रोवाच्च - है वत्से। इह तब अलीकं स्वयंवरम् उपक्रम्य सुसुमारपुरेश्वरम् आहूद्ये ।

विवरणः - भीमः विदर्भेश्वरः प्रोवाच्च जगाद् - है वत्से। इह अस्मिन् पुरे तव अलीकं मिथ्या स्वयंवरम् उपक्रम्य विवरम्य सुसुमारपुरेश्वरम् इव्यरः सुसुमारपुरेश्वरः तं सुसुमारपुरेश्वरं दधिपर्णन्तपम् आहूद्ये आकारयो। ॥८०९॥

सरलार्पः - भीमः जगाद् - है वत्से। अहम् अस्मिन् नगरे तव अलीक रथातार विरचय सुसुमारपुरेश्वर दधिपर्णम् अत्र आहूद्ये ॥८०९॥

युज्ञः - ती : - त्यारे भीमराज्ये कुद्युंके, हे वत्से। तारो जूळो स्थंभर स्थीने अहींते सुसुमारनगरना राज्यने भोवावुंछुं। ॥८०१॥

हिन्दी :- तब भीमराजाने कहा कि, “हे वत्से। तेश इत्या स्वयंवर रचकर, उसमे सुसुमारपुर के राजा दधिपर्ण को आमंत्रित करता हूँ”। ॥८०१॥

मराठी :- तेहा भीमराजा महणाला, हे वत्सो तुझे खोटे स्वयंवर रचन देखे त्या सुसुमारनगराच्या दधिपर्ण राजाला बोलतितो ॥८०१॥

English :- So her father replied that they shall arrange for an artificial swayawar and invite the King Dadipame of Susumapur.

दमयन्त्यवदत्तात नलो नून स्म किं पुनः ॥

ताद्वकुतोऽप्यभृद् दोषादाहारस्याथ कर्मणः ॥८०६॥

अन्वय:- अथ दमयन्ती अवदत् - ताता नून सः नलः आस्ति । कि पुन् स. आहारस्य अथवा कर्मणः दोषात् कुतः अपि ताद्वक अभृत ॥८०६॥

विवरणम्:- अथ अनन्तर दमयन्ती अवदत् - ताता नून धूव सः नलः आस्ति । किन्तु सः आहारस्य दोषात् दूषिताहारात् अथवा सरलार्थः - अनेनतरं दमयन्ती अवदत् - ताता नून सः नल एवातिते । आहारस्य दोषात् दूषितम् प्रभावात् वा कुताश्चित् दोषात् स ताएक कुब्जं कुरुपश्य अभृत ॥८०६॥

गुजराती :- त्यर्थे दमयन्ती भोलीः, उ पिताञ्छ! घरेभरते नदराञ्छ, घरेभै शुङ्कुः? कोईः आडारता दोषधी अथवा कर्मयोगे ने तेवां कु७९८ स्वरूपवालो ध्येयो छे ॥८०६॥

हिन्दी - तब दमयती बोली कि, “हे पिताजी! सचमुच वह नल ही है, जब अधिक क्या कहना? किसी आहार-दोष से या कर्म-

पाठी :- कर्मयोगाने तो कुब्जं व कुरुप झाला हो गया है” ॥८०६॥

तेवा दमयती महाती की, बाबा! स्वरोत्तर तो जलत्र आहे, आता जात्त काय महायचे? आहारात्त्वा दोषाने अतवा

English :- Then Damyanti at once said that the hunch-bock has to be Nal at all costs who may have attained thus misfortunate form due to some nutrient or pabulum or a sin or disordess of the humours of the body or for some disrespectful deed

सूर्यपास्य सामर्थ्यं हस्तिशिक्षणनेपुण्यम् ॥

दानमत्यदभुतं चेदं नान्तरेण नलं भवेत् ॥८०७॥

अन्वय:- सूर्यपास्य सामर्थ्यं हस्तिशिक्षणनेपुण्यम्, अत्यदभुतमिदं दान नलम् अन्तरेण न भवेत् ॥८०७॥

गुजराती :- क्षुं छैक, ज्यां प्रथोन होय, ते दिशाभांधी आवेलो कागडो पाण छ प्रिपज्जेछ, त्यारे त्यांधी भोक्खेला पुऱ्य थारे
तो कुहेजुं न थुं ? ||८०३॥

हिन्दी . - कहते हैं कि जहाँ प्रयोजन है, उस दिशा से आने वाले कोए का समागम भी हरित करता है, तो फिर वहाँ से भेजे हुए मनुष्य
के लिए तो कहना ही क्यार ? ||८०३॥

मराठी :- म्हणतात कि जेई प्रदीजन असते, त्या दिशेमधून आलेला कावळा पण हर्ष हत्याक करतो. तर मग तेधून पाठविलेल्या
पुरुषाबदल काय सांगावे? तो तर आनंद देणारच ! ||८०३॥

English :- As it is said that even crows are welcomed from the place, from where, one tenders a special
interest and purport So if crows can be welcomed than what can one say of human-beings?

जंगाम कुशलेनाथ कुशलः कुण्डिनमपुरम् ॥

सर्व भीमाय कुब्जस्य स्वरूपं च न्यरूपयत् ॥८०४॥

अन्वय:- अथ कुशलः कुशलेन कुण्डिनं पुर जगाम । कुब्जस्य सर्व स्वरूप च भीमाय न्यरूपयत् ॥८०४॥

विवरणम्:- अथ अनन्तर कुशलः कुशलेन क्षेमेण सुखेन कुण्डिनं पुर जगाम ययो । कुब्जस्य सर्व स्वरूप वृत्तान्त भीमाय वैद्यर्थ्य
न्यरूपयत् न्यवेदयत् ॥८०४॥

सरलार्थ.- अनन्तर कुशल कुशलेन क्षेमेण कुण्डिनं नगर जगाम । तत्र कुब्जस्य सर्व वृत्त भीमाय न्यवेदयत् ॥८०४॥

गुजराती :- पछी ते कुशल क्षेमेण कुण्डिनपुर गयो, तथा तेणे ते कुहेजुं सधर्णु वृत्तांत भीमराजने न्युपायुं ॥८०४॥

हिन्दी . - फिर वह कुशल कुशलपूर्वक कुण्डिनपुर गया। उसने भीमराजा को उस कुब्ज का सब - वृत्तात कह सुनाया। ॥८०४॥

मराठी :- जंतर तो कुशल सुखरूप कुण्डिनपुरता गेला आणि त्याने त्या कुब्जाचा सवाळा वृत्तात भीमराजाला सांगितला ॥८०४॥

English :- Then Kushal left for his city with utmost happiness and dexterity. On reaching he narrated to
King Bhim the whole biography of the hunch-back.

भरतार्थः - कुब्जः आह रम- स- ताटक रपसम्भा- नल- का इशा- कुब्जः कुरुपः च अहं का नाट्ये पुन- तदा रसावेशात क- क-

परवान् परतन्त्रः न अभृत ॥८०१॥

मुनरातीः - त्वारे कुब्ज भोव्यो के, क्यां ते नव अने क्यां हुं आवो कुब्ज? अने नाटक्यां तो ते नभै रसने लीपि कोणि कोणि परव्य

नहोतु थयुं? ॥८०१॥

हिन्दी :-

तब कुब्ज बोला कि- कहां वह रूपसंपन्न नल और कहां मैं कुरुप कुब्ज? और नाटक में तो उस समय रस के कारण कौन

पराठी :-

“तेहा कुब्ज म्हणाला कि, कोठे ती नल? कोठे मी असा कुरुप वैह्याचा कुब्ज? आणि नाटकात तर त्या तेक्केला

रसावृत रथ्यामुळे कोण - कोण परवशा झाला जावते ” ॥८०१॥

English :- At this the hunch-back replied that one cannot compare him, who is shapeless and ugly to the most handsome Nat. He added saying that he was so engraved in the play, that was a mixture of all emotions, that had made him to blurt out the impossible

इत्यालप्य गृहे नीत्वाऽपृच्छद्यैर्मीकथां मुहुः ॥

वस्त्रालङ्करणाद्येस्तं देवीस्नेहादत्तुष्टत ॥८०२॥

अन्वयः -

इति आलप्य त गृहे नीत्वा मुहुः शैर्मीकथाम् अपृच्छत् । देवीस्नेहात तं वस्त्रालङ्करणाद्यैः अत्तुष्टत ॥८०२॥

विवरणम् :-

इति तं कुशलम् आलप्य आभाष्य त गृहे नीत्वा मुहुः वारवारं शैर्म्या: दमयन्त्याः कथा तां शैर्मीकथां दमयन्तीकथाम् अपृच्छत् आप्राशीत् । देव्यां देव्याः वा स्नेहः देवीस्नेहः, तस्मात् देवीस्नेहात दमयन्तीस्नेहात तं कुशलं वस्त्राणि च अलङ्करणानि च वस्त्रालङ्करणानि । वस्त्रालङ्करणानि आव्याप्ति येषां तानि वस्त्रालङ्करणाद्यानि तैः वस्त्रालङ्करणाद्यैः अत्तुष्टत अतोष्यत ॥८०२॥

श्रीजयशेखरसूरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचरित्रम्

भैम्याभ्यर्थं नृपं भद्रं दण्डं त्वां प्रेषितस्य मे ॥

मार्णेऽनुकूलैः शकुनैराह्ल्यातस्त्वं स्फुटं नलः ॥७९३॥

अन्वयः-

हे भद्रा भैम्या नृपम् अभ्यर्थं त्वा दण्डं प्रेषितस्य मे मार्णे अनुकूलैः शकुनैः त्वं स्फुटं नलः आह्ल्यातः ॥७९३॥

विवरणम्:-
आलोकितु प्रेषितस्य प्रहितस्य मे मार्णे अनुकूलैः शकुनैः निमित्तैः त्वं स्फुटं नलः आह्ल्यातः । यदा अहं त्वा दण्डं

निर्गतस्तदा मार्णे अनुकूला: शकुना: अभवन् । तेनापि जातं त्वं नलः असि इति ॥७९३॥

सरलार्थ:-
हे भद्रा दमयन्त्या नृप सम्प्राप्य त्वा दण्डमहत्र प्रेषित । तदा मार्णे अनुकूला: शकुना: शुभानि निमिधानि अभवन् । तेनापि

ज्ञायते - त्वं रफुटं नलं असि, इति ॥७९३॥

गुजराती :- हे भद्र! दमयन्तीये राजाने सभजर्वीने तमने ऐषा भाटे भोक्तेला ओपा भने भारीमां अनुकूल शुकुनो ध्वायी ज्ञायें

लेके, तुं प्रगट रीते नल छो ॥७९४॥

हिन्दी -
“हे भद्रा दमयती ने राजा को समझाकर तुम्हें देखने के लिये मुझे भेजा। मुझे रास्ते में शुभ शकुन होने से मैं यह जानता हूँ

कि, तुम प्रगट रूप से नल ही हो” ॥७९५॥

पश्चाती -
“हे भद्रा दमयतीने राजाला विनती करन तुला पाहण्याकरिता पला देख पाठविते मी देख देत असताना पला शुभ

शकुन झाले त्याकरन त् नलच आहेस. हे मी जाणले ” ॥७९५॥

English :- He continued saying that Damyanti had explained to the King about this, so he was sent here. He then says that he had to be King Nal in that form.

विसंवदति भो कुञ्जा केवलं रूपमेव ते ॥

नलस्येवातिशायिन्यः कलास्तु सकलाः तव ॥८००॥

अन्वयः-

भो कुञ्जा केवल ते रूपमेव विसवदति । तव नलस्य इव सकलाः अतिशायिन्यः कलाः तु सन्ति ॥८००॥

४५२

मराठी :- "आण्ही तर श्री युगादिवाची संघाकाळची पूजा करण्यासाठी आता जात आहे, 'असे महणून सगळे पात्र (रगभूमीकरण) निघून गेले.॥७९६॥

English :- He added that he was going to do the evening puja to Yugadidev Then all the characters of the play walked out of the stage.

कुशलो हुण्डिकमथाप्राक्षीनाट्यान्तरे भवान् ॥

यत्तथा थो नलोडस्मीति प्रोचे चातः स्फुटं नलः ॥७९७॥

अन्वयः - अथ कुशलः हुण्डिकम् अप्राक्षीत - भवान् नाट्यान्तरे तथा थोः नलः अस्मीति यत प्रोचे । अतः स्फुटं नलः असि ॥७९७॥

विवरणम् :- अथ अनन्तरं कुशलः हुण्डिकम् अप्राक्षीत अपुच्छत - भवान् नाट्यस्य अन्तरे नाट्यमध्ये थोः/ अहं नलः अस्मि

"इति यत प्रोचे उल्लान् । अतः स्फुटं त्वं नलः असि ॥७९७॥

स्फुटलार्धः - अनन्तर कुशलः हुण्डिकम् अपुच्छत - नाट्यमध्ये भवान् 'अह नलः असि' इति यद उक्तवान् । तेन त्वं रुफुटतया: नलः असि' ॥७९७॥

गुजराती :- पछी ते कुशले हुंडिकने पूछलुं के, तेनाटकनी अंदर नें ओम कल्युं कुं नव छुं भाटे तुं खरेखर नव ज छो.॥७९८॥

हिन्दी - मिर उस कुशल ने हुंडिक से कहा कि, "तूने नाटक के मध्य मे ऐसा कहा था कि, मैं नल हूँ, इसलिये तू वास्तव मे नल ही हो।"॥७९८॥

मराठी :- मग त्या कुशलाने हुंडिकाला विचारले की, "तू नाटकात असे सागितले होते की, तो जल भीब आहे महणून तू खोखर जलत आहे." ॥७९८॥

English :- Then Kushal turning to Nal, said to him that as he had said during the play that he was Nal, so he has to be Nal in reality

पुरातीः - ये वामों राजा ने उच्चे जोड़े ने कहूँ के, शुं भूरे अस्त पाथ्यो? नमस्ता अतिथ्य धूर्दृशी आपु संथाकाण्डी द्विधने पाए
उक्षंधि गमा॥७८४॥

हिन्दी - इतने मेरा जा ने ऊपर देखकर कहा किं, “क्या मुरज अस्त हो गया? रस के आतेक से हम सम्याकर्म को भी भूल
गयो”॥७०४॥

मराठी - इतक्यात राजा वर पाहन महणालो की, “काढ सूर्यर्त आला? रसात्या अतिरेकामुळे आमी सल्याकाकरी किंवा करणे
पण विसर्जन वेलो?॥७१४॥

English - Just then the King asked if the sun has set. He added saying that they were so much dipped in
the aqua of entertainment, to have forgotten the twilight period.

पुरथ्रालोक्य कुशलं कुशलं नाट्यकर्मसु ॥

सपणार्भात्यमादिक्षद् भोस्त्वमेतं कृतार्थ्य ॥७९५॥

अन्वयः - नाट्यकर्मसु कुशल कुशल पुरः आलोक्य सपणार्भात्यम् आदिक्षत् - भोः । त्वम् एतं कृतार्थ्य ॥७९५॥

विवरणम् - नटः अश्रिनेय नाट्यम् । नाट्यस्य कर्माणि नेपथ्यादीनि नाट्यकर्माणि तेषु नाट्यकर्मसु नेपथ्यादिषु कुशल निष्णात
कुशल भीमराजने प्रेषित दूत (विप्रम्) पूरः अये आलोक्य दृष्टा राजा नृपः सपण नाम अमात्य सपणार्भात्यं सपणार्भात्यम्
आदिक्षत् - आदिक्षत् त भो मन्त्रिन् । त्वम् एतं कुशल कृतार्थ्य कृतार्थ कुरु ॥७९५॥

सरलार्थ - नाट्यकर्मसु कुशल कुशल नामभीमराजदत पुरत आलोक्य नृप सुपर्ण नाम अमात्यम् आदिक्षत् - भोः अमात्य त्वमेत
कुशल कृतार्थ कुरु ॥७९५॥

गुजराती :- पछी नाट्यकर्मां विचक्षण् अपा ईश्वरने आगगना भागमां उलेलो जेठीने (राजामे) सपर्ण नामना भंत्रमने कहिं
के, हे भंत्री! तु आ कुशलने कृतार्थ करने?॥७८५॥

मारी :-

आहे तोपर्यंत हे लतापाश तोहून टाका तोहून टाका मग पिंगलने पण एकदम पावत जाऊन ते पाश तोहून टाकले तेला दमयती मृच्छित होऊन जमिनीवर पडली ॥७९ ॥

English :- Seeing this Ghandar screamed at Pingal in fright asking him to run and cut of the creeper till her life still respires for breath. Then Pingal ran and cut of the creeper. Damyanii thus fell down unconscious.

गान्धारः स्माह नन्देषा पिङ्गल विचमात्मनः ॥

विपत्स्यते ह्यपश्यन्ती तत्सार्थपतयेऽधुना ॥७९ २॥

अप्यतिऽसौ समुत्पादय येनात्मोत्तिस्तं क्रमात् ॥

इत्युक्त्वा तौ तथा कृत्वा निष्क्रान्तौ रङ्गभूमितः ॥७९ ३॥

अन्वयः-

गान्धारः आह स्म - हे पिङ्गला ननु एषा आत्मनः प्रियम् अपश्यन्ती विपत्स्यते । तदृ अधुना सार्थपतये -- (७९२)

विवरणम्:-

गान्धारः आह स्म - ब्रवीति स्म । हे पिङ्गला ननु एषा दमयन्ती आत्मनः प्रियं नल न पश्यन्ती अपश्यन्ती विपत्स्यते मरिण्यति । तत तस्मात कारणात अधुना इदानीम् (७९२) असौ दमयन्ती समुत्पादय सार्थस्य पतिः सार्थपतिः, तस्मै सार्थपतये आप्यते दीर्घते । येन क्रमात आमुमिष्यमीत्यतमान्तोत्तमते । इति इत्युक्त्वा तौ गान्धारपिङ्गलौ तथा कृत्वा दमयन्तीं समुत्पादय सार्थपतये रङ्गस्य भूमिः रङ्गभूमिः तस्या: रङ्गभूमिः निष्क्रान्तौ अप्क्रान्तौ ॥७९ ३॥

गुजराती :- त्यारे गांधारे कळ्युं के डे पिंगल! आ हमंती खोरेखर पोताना स्वाभीने नहीं जेवाथी भराग पाम्ये, भाटे हवे आने उपातीने सार्थपतिने भोंपीये के नोथी ते अनुकमे पोतानु वांछित भेणवये. यो अ कडी तेथी तेम करी रङ्गभूमिमांथी नीकुणी गया ॥७९ २॥ ॥७९ ३॥ युग्मे ॥

English - asked her not to gather courage to do such a stupid & ~~foolish~~ act as to make him the foremost

among sinness

निर्माणादस्य भूपरस्य पत्तयाभासस्य मे श्रृंगते ॥
तीचक्रावतस्य स्तु लभ्यापादिव्यसि किं वृथा ॥७८॥

अन्वयः- निर्माणदस्य पापस्य पत्त्याभासस्य मे कृतं ह भर्ती-चक्रावतसमा स्व वृथा किं व्याप्तिश्चयसि ॥१२-३॥

विवरणम्:- निर्जीता मध्यादा यस्मात् सः निर्मयादिः तस्य निर्भयं लिङ्गं य मध्यारहितस्य, पापस्य पापिणः, पतिरिव आभासमतेऽसौ पूर्याभासः, तस्य पत्याभासस्य मे मम कृते - मतीन् न पतिव्रताना चक्र वृन्द सतीचक्रम् ! सतीचक्रस्य अवतरतः शिरोभूषण सतीचक्रावतसः, तत्सम्बुद्धो हैं सतीचक्रावतस पतिव्रतावृन्दशिरोभूषण है दमयन्ति। स्वमात्रान् वृथा किं व्यापादयति यात्यसि ॥७८९॥

सरलार्थ - पर्वदारहितरथ्य, पापिन, पत्वा भासस्य पम् कृते हे यतिप्रतावृन्दशिरोभूषण दधयन्ति। त्वम् आत्मान वृथा मुषा कि पातयसि ॥७८१॥

મુખરાતી :- મધ્યદિનના પાપી અને પતિના આલાદાસ સરખા ઓદા મારે માટે હે સત્તી ! મંડલના મુકુટ જેમાન દમયાતી ! ફૂકુટ
તારો આત્મનો તું શા માટે ઘાત કરે છો ! ૧૭૮૮

हिन्दी - “अमर्यादित पापी और पति के समान आधा समान पेस मेर निष्ठ, हे सतीमडल मैं मुकुटसमान दमयती। तू क्यो व्यर्थ मे ही अपनी आत्मा का धृत कर रही हो”॥३८॥

मराठी :- हे पतिक्रताना शिरोभूषण असतेत्या दमयंतीं मर्यादा भोडतेंगा, पापी व पतीप्रियाणे भासण्याचा माझ्यासाठी विनाकारण रवत चा यात का करतेस? ॥७८१॥

English :- Na! then addressin Daimyanti (*wh*., sc husband had gone far beyond the told limits) that she is just having a fantasm of her husband, being somewhere around So she shouldn't slaughter or ambuscade her soul for ineffectual and otiose reasons.

गुजराती :- हे भवासनी ! हे आसनी ! अध्यात करवाधी सुँ, सुँ, पछी सपाणी भंडीमे पाण कस्तुँ, शुले ! आ थुँ ? आ थुँ ?

॥४९॥

हिन्दी - “हे महासती ! हे महासती !” वा. महेन्द्रा कर्णा छोड दो, छोड दो फिर सपाण मत्री भी बोला कि, “शुभे ! यह क्या ?” गह क्या ?

क्या ? ॥४९॥

“हे महासती ! हे महासती ! वा. महेन्द्रा करणे पुरे झाते (आत्महत्या कर नकोस) सपाण मत्रीही रुहणाला हे कल्याणि। अन हे काय ? हे भलतेन काय करतेस ?” ॥४९॥

English - The King addressing her as a *ghaste woman* said to her to stop such an improper deed of hers. Then even the minister asked her to cease

जीवलोऽत्यचिवानार्थं मा मात्याक्षीरसन् वृथा ॥
नलोऽत्युत्थाय सपदि प्रोवाचोऽच्चैः ससभ्यमः ॥७८॥

अन्वयः- जीवलः अपि उचिवान् - आर्द्धे। आसून् वृथा मा मा त्याक्षीः। नलः अपि सपदि उत्थाय ससभ्यमः उच्चैः प्रोवाच ॥७८॥

विवरणम्- जीवलः अपि उचिवान् उल्लक्षान् - आर्द्धे। आसून् प्राणान् वृथा युथा मा मा त्याक्षीः। मा त्यजा मा मा त्यज । नलः अपि सपदि द्वितीय उत्थाय सप्तभ्रेण त्वरया सह वर्ततेऽसौ सप्तभ्रमः सत्वरः उच्चैः प्रोवाच ॥७८॥

सरलार्थ- जीवल अपि उक्तवान् - आर्द्धे। वृथा प्राणान् मा त्यज । नल. अपि द्वितीय उत्थाय सप्तभ्रम् उच्चैः अववीत् ॥७८॥

गुजराती :- शुब्ल प्रतिहार पृष्ठ वार्यो ते, हे आये ! तु निरथक प्राणोने तलु नहीं हे. त्वारे नले पाण संख्यम् सहित तुरत बिटीने मोटा स्वरथी कहुँ ॥७८॥

हिन्दी - जीवल प्रतिहार भी कहन लगे कि, “हे आयो ! तु व्यर्थ मे अपने प्राणो का त्याग मत करा त्याग मत करा !” तब नल भी ग्रन्ति

होकर तुरत खड़े हो कर ऊच स्वर मे बहने लगा ॥७८॥

सरलार्थ - वनदेत्य आर्यपुत्रात् मम आत्मपादातिथकामिमा क्रिया कथवेत्यु । हे पित ! हे मात । मामात्पन सुता जानीत ॥७८४॥

गुजराती :- हे वनहे वीभो ! आर्यपुत्र नवने भारी आ किंचु कुडें तथा हे पिताशु ! हे भाताशु ! भने तभारी पुनी व्युगें !

॥७८४॥

हिन्दी - “हे वनदेवीयो ! आर्यपुत्र नल को मेरी आत्महत्या की यह क्रिया बताना तथा हे पिताजी ! हे माताजी ! मुझे तुम्हारी पुनी मराठी -

“हे वनदेवीनो ! आर्यपुत्र नलाला भाड़ी ही आत्महत्येची क्रिया सागा ? तसेच बाबा ! हे आई ! मला तुमची मुलगी समजा ” ॥७८४॥

English :- So addressing the forest's Goddesses and Gods, she asked them to tell Nal of this deed of committing suicide and also asked them to take her as their daughter

इत्युक्त्वा श्रिणि मुञ्चन्ती लतापाश गले ददौ ॥
राजोत्थाय ससरम्भमृद्धैरपाणिरभाषत ॥७८५॥

अन्वय:- इति उत्ता अशृणि मुञ्चन्ती सा गले लतापाश ददौ । राजा ससरम्भमुत्थाय ऊर्ध्वपाणि अभाषत ॥७८५॥

विवरणम्:- इति अन्तरोक्तम् उक्त्वा अशृणि मुञ्चन्ती सा दम्यन्ती गले लतायाः पाशः लतापाशः, त लतापाशं ददौ । तदा राजा

नृपः सभगोण त्वरया सह यथा स्यात् तथा ससरम्भ सत्वरम् उत्थाय ऊर्ध्वपाणी करे यस्य सः ऊर्ध्वं पाणि ऊर्ध्वबाहुः अभाषत आवदत ॥७८५॥

सरलार्थ:- इति उत्त्वा नेत्राभ्यामश्रणि मुञ्चन्ती दम्यन्ती गले लतापाशं अदात् । तदा नृप ससरम्भमुत्थाय ऊर्ध्वबाहु अभाषत

॥७८५॥

भैरव्यन्वे कं प्रमेषोऽपि दुःखमोद्धं अ भैरव्यन्वत् ॥

सहकारे तदस्मिन् स्वं भवान्तु उद्बद्ध निर्वता ॥७८२॥

अन्वय:- भैरवी ऊचे - कथम् एषः अपि मे दुःखमोक्षं न अकृता तद् अस्मिन् सहकारे उद्बद्ध निर्वता भवामि ॥७८२॥

विवरणम्:- श्रीयस्यापत्यं स्त्री भैरवी दमयन्ती ऊच नभावे - कथम् एषः लिहः अपि मे भैरवी दुःखमोक्षं, तं दुःखमोक्षं न अकृता एषः सिहः अपि मा दुःखात् न अभावत्यतः। तद् तस्मात् कारणात् आस्थिन् सहकारे आभैरुक्षे स्वमात्मानम् उद्बद्ध

कार्यम् बद्ध्या निरुता सुखिवी भवामि ॥७८२॥

सरार्थ:- दमयन्ती अभावत - एषः सिहः अपि भैरवी दुःखमोक्षं न अकरोत्। अतः अहमर्तिमन् आभैरुक्षे रव्यम् वद्या निर्वता भवामि ॥७८२॥

गुजराती :- खण्डी दमयन्ती भौली है, और आ सिंह खण्डी हैः खण्डी तेज न छोड़नी? भाटे आ अंबाना दृश्य परवी गये हाँसे खाईने हुं आपधात कंडे ॥७८२॥

हिन्दी :- किस दमयन्ती बोली कि, "जरे इस सिह ने भी मुझे दुख में से क्यों नहीं छुड़ाया? इस लिये अब मैं इस आभैरुक्ष पर गले को फोसी लगाकर आत्महत्या करती हूँ।" ॥७८२॥

माठी :- मग दमयन्ती गहनाती की "अरे या सिंहले पाण पला दुःखातन का सोडविले जाती? गहनल आता या आब्द्यात्या दृक्षात गङ्गाला फास लातून मी सुरक्षी होते (अपापात करन चेते) ॥७८२॥"

English :- Damyanti then lamented because the lion too did not make her free from all her agony by devouring her up, so she desides to commit suicide by hanging herself from the mango-tree

दिशोऽवलोक्य हा आर्यपुत्रेयमकृपात्वना ॥

त्यक्ता त्वया विना दोषमशारण्या त्रिपद्यते ॥७८२॥

अन्वय:- दिशः अवलोक्य हा आर्यपुत्रा अकृपात्वना त्वयात्वका इयम् दोष विना अशरण्या विपद्यते ॥७८२॥

English :- Then Nail wondered that he does'nt find it pleasant to the ears to hear the death of Damyanti
In this way. So he stood up and spoke.

नटा: सत्त्वं कियत् कुर्त्वं संसदगे स्फुरिष्यति ॥

तत्र नाट्यं यतो द्वष्टं नाहन्ति स्त्रीवधं नृपा: ॥७८०॥

अन्यथः- हे नटा! संसदगे कियत् सत्त्वं कुर्त्वं स्फुरिष्यति तत् न नाट्यम् । यतः नृपा: स्त्रीवधं द्वष्टं न आहन्ति ॥७८०॥

विवरणम्:- हे नटा! संसदः पर्षदः अये संसदगे कियत् सत्त्वं कुर्त्वातिकृत । कृतःभावः कृत्व स्फुरिष्यति । तद् न नाट्यं । नटः न अभिनेयम् । (यदा संसदः अये सत्त्वकृत्प्रसङ्गः प्रसञ्चेत तदा नटेः सः न अभिनेयः) यतः नृन् पानीति नृपा: राजानः स्थितिः वधं स्त्रीवधं द्वष्टं न आहन्ति ॥७८०॥

मरतार्थः- हे नटाः! संसद अये कियत् सत्त्वं कुर्त्वं (सत्त्ववप्रसङ्ग) रुफुरिष्यति । तदा नटै स न अभिनेय । यत नृपा स्त्रीवध द्वष्टं न आहन्ति ॥७८०॥

गुजराती :- हे नटो! या सभामां आतुं नाटक करतुं नहीं, तेथे राजायोये स्त्री धृत्या ऐवी घोग्य नही. ॥७८०॥

हिन्दी :- हे नटो! सभा मे किसी प्राणीका वध करनेका प्रसंग हो, तो ऐसा नाटक नहीं करना चाहिए, क्यों कि राजाजो के लिये स्त्री धृत्या देखना योग्य नहीं है ॥७८०॥

मराठी .. “हे नटांनो! सभेसमोर एकाया प्राण्याचा वध करण्याचा प्रसंग आला तर नटांनी त्वाचा अभिनय करू नावे. कारण राजानी स्त्रीहत्या पाहणे योरव नाही.” ॥७८०॥

English - Then Nail addressing the actors, said that in this assembly many incidents of the existence of courage will be manifested So such plays should not be acted out as kings should not see women being murdered.

गुजराती :- दमयंती ने अभ कहूं छतां पड़ा, ते सिंह तो वहु पश्चातापदां धीने भुरत ज उखटा थु अपानो थठ गयो ॥७७॥
हिन्दी - दमयंती के इस प्रकार से कहने पर भी, वह शेर तो बहुत पश्चाताप करते हुए, तुरत उल्टे मुखवाला हो गया ॥७७॥
मराठी :- टमयंतीने असे म्हणाताच तो श्रेष्ठ सिंह अतिशय पश्चाताप करू लागला व तेथून पाहुरुव झाँचे, माने वळला ॥७७॥
English :- When Damayanti said such words the lion at once left ashamed of him ॥ and walked away

राजाऽवोचनिवृत्तोऽयं केशारी हुणिङ्क स्वयम् ॥
पतिक्रताव्रतेनैव प्रदीपेनाऽन्धकारवत् ॥७८॥

अन्वय:- राजा अवोचत - हे हुणिङ्क! प्रदीपेन अन्धकारवत् पतिक्रताव्रतेन एव अर्थं केशारी स्वय निवृतः ॥७८॥

विवरणम्:- राजा नुपः अवोचत अब्रवीत - हे हुणिङ्क! प्रदीपेन दीपकेन अन्धकारः इव (यथा प्रदीपेन अन्धकारः स्वयमेव निवृति तथा) पतिः एव व्रत यस्याः सा पतिक्रता । पतिक्रतायाः व्रत पतिक्रताव्रतेन द्यधन्त्याः पतिक्रत्येन एव अर्थं केशराः अस्य सन्तीति केशारी सिंहः स्वयमेव निवृतः परावृतः ॥७८॥

सरलार्थ:- राजा अवत - हे हुणिङ्क! प्रदीपेन यथा अन्धकारः रद्यमेव निवृते तथा पतिक्रतायाः व्रतेन एव अर्थ सिंह रवत्य निवृत अरित ॥७८॥

गुजराती :- त्यारे राजा भोल्यो के, हे हुणिङ्क! आ सिंह तो पतिक्रताना व्रतेन लिघे पोतानी ऐवे ज, दीपकधी अंधकारनी ठेवे पाणो छी गयो छे ॥७८॥

हिन्दी - तब राजा कहने लगा कि, “हे हुणिङ्क! यह सिंह तो पतिक्रता के व्रत के द्वारा स्फूर्य ही, दीपक द्वारा अधकार के समान गीछे हट गया है” ॥७८॥

English - When Nal sees that his pleasant words are not playing the trick, he then speaks out, on the pretext to save Damyanti

हेरे तीक्रसुधाकामः किञ्चित् चेतयसे न चेत् ।
मुञ्चेतां तहि मां भुद्धकं पतितोऽस्मि तवाग्रतः ॥७७३॥

अन्वयः - हे हरे! तीक्रसुधाकामः त्वं किञ्चित् न चेतयसे चेत् तहि पता मुञ्चा मां भुद्धका अहं तव अग्रतः पतितः आस्मि ॥७७३॥

विवरणम्:- हे हरे! हे सिह! तीक्रा चासौ शुधा च तीक्रसुधा । तीक्रसुधया कामः तीक्रसुधाकामः तीक्रतज्जुभ्याकशः त्वं किञ्चित् न चेतयसे न विचारयसि तहि एताम् अबला मुञ्च । मा भुद्धकं भक्षय । अहं तव अग्रतः पुरतः पतितः आस्मि ॥७७३॥

सरलाप्त - हे सिह! तीक्रतज्जुभ्यात्याकुलं त्वं यदिनं चेतयसे तहि एतामबला मुञ्चा मा भुद्धवा अहं तव पुरतः पतित अस्मि ॥७७३॥

गुजराती :- हे सिंह! अत्यंत भुधयी भीषण थयेला ओशा तने ज्यारे कुंठ विचार धतो नयी, तो आ दभयंतीने तुं छोटी है अने वांड अक्षया कर ! आ तारी पासे हुं घड्यो हुं ॥७७३॥

हिन्दी - “हे सिह! तीव्र सुधा से व्याकुल तुझे जब कुछ भी विचार नहीं होता है, तो इस दमयती को छोड़ दे और मेरा भक्षण कर। मैं तेरे पास ही पड़ा हूँ” ॥७७३॥

पराठी .. - “हे सिह! अतिशय भुकेने क्षीण झाल्यामुके त् जर काही विचार करीत नसशील तर त् दमयतीला सोइन दे व मला खा हा मी तुइत्यापुढे पफलो आहे ” ॥७७३॥

English - He tells the lion that he has no brains to think, when he is captured by hunger, so he asks him to cast away the thought of devouring her and have him instead

मारी :-

“जे! ठार झालो मी!” असे महणून नेल पुऱ्ठा विचार करू लागला की, “हा सिह खरोवर शूरवीरात आवोसर आहे.

महणून मी त्वाला सामोपचासाने अठविलो.” असा विचार करून उटून तो त्वाला महणू लागला ॥७७०॥

English :- *Nal began to wonder that this lion was capable enough to devour the brave of the bravest persons. So the only way to stop him is to use peaceful and pleasant words Having thought thus he stood up and spoke.*

एकाकिन्यबला भार्जश्रान्ता क्षामा वियोगिनी ॥

धातेऽस्यास्तव किं सिंह! शौर्यं को वा क्षुधः क्षयः ॥७७१॥

अन्यवः-

हे सिंहा एकाकिनी अबला मार्गश्रान्ता क्षामा वियोगिनी अस्ति । अस्याः धाते तव किं शौर्यम्? कः वा क्षुधः क्षयः ॥७७१॥

विवरणम्:- हे सिंह! इयं न विघते बलं क्षयाः सा अबला निर्बला, मार्गे श्रान्ता परिश्रमेण क्लान्ता, क्षामा कृशा, वियोगः अस्याः अस्तीति वियोगिनी अबला अस्त्वा याते विनाशे तद किं शौर्यं शुरत्वम्? कः वा क्षुधः तु क्षयाः क्षयः उपशमः स्थात ॥७७१॥

सरलार्थः-

हे सिहा! इयम् अबला, मार्गश्रान्ता, कृशा वियोगिनी च अरिता । अस्या क्षित्यं पाते तव किं शौर्यम्? कः वा क्षुधाः उपशमः स्थात ॥७७१॥

गुजराती :- हे शिंह! आतो अबला अेकली, भार्यां यांकली, भीमं धोली, तथा वियोगिनी छे, तेने भारवाई युं तां शुरवीरपुं

हुणाये नाहि अथवा युं तारी भूम्य भांगये? ॥७७१॥

हिन्दी :-

“हे सिहा! यह तो अबला, एकाकी, मार्ग में यकी, क्षीण, वियोगिनी है। ऐसी ली को मारने में ही क्या तेरा शौर्य है? अथवा क्या तेरी क्षुधा शात होगी?” ॥७७१॥

गुजराती :- त्ये दमयंती भोली ते, हे आई ठीक धर्युं के अंदर सिंह थे, तेथे ते घरेखर भने हुः अधी मुंत्र करवे. पछी पिंगल तो ने सिंहने जोड्ने नासी गयो। ॥७६॥

हिन्दी - तब दमयती कहने लगी कि, “हे आर्या यह अच्छा हुआ कि अंदर सिंह है, अब वह मुझे सचमुच दुख-मुक्त करेगा” फिर पिंगल तो उस सिंह को देखकर भाग गया। ॥७६॥

मारठी - तेला दमयती महाली को, “हे आर्या वे झाले की भयेच सिंह आहे खरोखर आता सिंह भला दु खात्रन मुक्त करील” पिंगल तर त्या सिंहाला पाहन पळ्ण गेला ॥७६॥

English - Damyanti says that she is glad that a lion has arrived to make her free from the bondages of dolours. Then Pingal who was overcome with fright took up to his heels.

ओमी तु तमुपासपर्नलो दृष्ट्वा सप्तमम् ॥

दध्यो सिंहः कथं देवीं व्यापादयितुमुघ्तः ॥ ७६९॥

अन्वयः- ओमी तु तम् उपासपर्न नलः दृष्ट्वा सप्तमम् दध्यो । कथ सिंहः देवीं व्यापादयितुम् उघ्तः ॥७६९॥

विवरणः- शीमस्त्यापत्तं स्त्री ओमी दमयती तु तं सिंहम् उपासर्वत् । तद वृक्षा नलः सप्तमेण सह यथा स्थानं तथा सप्तमम् दध्यो व्यापादयत् - कथं सिंहः देवीं ओमीम् व्यापादयितुं हन्तुमुघ्तः व्यवसितः ॥७६९॥

सरलार्थः- किन्तु दमयती तं सिंहम् उपासपर्न् । तद एषा नलः व्यापादयत् कथ सिंहः दमयतीं व्यापादयितुम् उघ्तः व्यवसित ॥७६९॥

गुजराती :- दमयंती तो ते सिंहनी सामे चालपा लावी, ते जोड्ने नाल भग्न भग्न विचारपा लाग्यो के, अरो! यु अग्नि भिंडे वीने भारवाने तेपार थयो छे? ॥७६९॥

पुरो भूत्वाह जान्धार आर्ये इत इतस्ततः ॥

सर्वे क्रामन्ति गान्धारो विलोक्य न्यवृतदभ्यात् ॥७६८॥

अन्वयः- ततः गान्धारः पुरः भूत्वा आह - आर्ये। इतः इतः । सर्वे क्रामन्ति । गान्धारः विलोक्य भयात् न्यवृतदभ्यात् ॥७६८॥

विवरणम्:- ततः गान्धारः पुरः अर्ये भूत्वा आह ब्रवीति - आर्ये। इतः इतः अगच्छ । सर्वे क्रामन्ति चलन्ति । गान्धारः विलोक्य द्रष्टा भयात् न्यवृतदभ्यात् ॥७६८॥

सरलार्पः- ततः गान्धारः पुरः भूत्वा वदति - आर्ये। इत इतः आगच्छा सर्वे गच्छन्ति । गान्धार विलोक्य भयात् न्यवर्तता ॥७६९॥

गुजराती :- पछी गांधार आगण चालीने कडेवा लाड्यो के हे आर्ये! तभो या भाजु आवो? या भाजु आवो? पछी सध्या ते भाजु ज्यु छे, ओवामा गांधार त्यां ज्येष्ठे लघ्यी पाड्यो वृष्या ॥७६९॥

हिन्दी :- फिर गाधार आगे चलकर कहने लगा कि, "हे आर्ये! तुम इधर आओ। इस ओर आओ।" फिर सब उस ओर आते हैं। इतने मे गाधार वहां लेखकर भय से पीछे हट गया ॥७६९॥

मराठी :- नतर गाधार पुढे येळन म्हणाला की, "हे आर्ये! दमयन्ती। इकैन इकैन ये." नतर मगळे त्या बाजूला जातात पण गाधार पुढे पाहज भीतीले माले फिरला ॥७६९॥

English :- Then Ghandar told them to come on to his side When they go to his side, Ghandar is suddenly overcome with fright and he moves aback

उच्चे चार्य निवर्तस्व निवर्तस्व द्रुतं द्रुतम् ॥

शुत्क्षामकुषिस्ततात्त्वः करालः केसरी पुरः ॥७६७॥

अन्वयः- ऊचे च। आर्ये! हुत निवर्तस्व। हुत निवर्तस्व। पुरः शुत्क्षामकुषि. उत्तातः करालः केसरी वर्तते ॥७६७॥

English :- Then the king replied that for a moment he had tendered the sapling of doubt. Then on the thought of comparison of Nal who is like cupid in all ways and Hunch-back who is a hunch-back, he shirked it off.

दध्यो नलोऽथ वीक्ष्याके युगान्ताको भवाके मे ॥

स्मानहं भस्मसाद् येन मत्पापं अविताऽन्यथा ॥७६.४॥

अन्यथः - अथ अके वीक्ष्य नलः दध्यो - हे अको त्वं मे युगान्ताके: भद्रा येन आहं भस्मसाद् स्याम् । मत्पापम् अन्यथाभविता ॥७६.५॥

विवरणम् :- अथ अनन्तरं अके सूर्य वीक्ष्य नलः दध्यो अप्यासीत् - हे अके सूर्य! त्वं मे ममकृते युगान्तस्य अन्तः युगान्तः प्रलयकालः । युगान्तस्य प्रलयकालस्य अकः सूर्यः भव । येन आहं भस्मसाद् भस्मीभूतः स्याम् । मम पापं मत्पापम् अन्यथा भविता विनाश्यति ॥७६.५॥

मरलार्थः - अथ सूर्य विलोक्य नल व्यक्षिन्तवद् - भो सूर्ण! त्व ममकृते युगान्तस्य सूर्यः भद्रा येन आहं भस्मीभूतः स्याम् मम पापं च विनाश्यति ॥७६.५॥

मुनराती :- पष्ठी सूर्यने ज्वर्णे नल विचारेवा लाभ्योऽ, हे सूर्य! तु भारा प्रत्ये प्रलयकालिना सूर्य सरभ्यो भाके लेखी हुं भस्मीभूत धाउं अन भाउं पाप नश थाप ॥७६.५॥

हिन्दी :- किं च सूर्य को देखकर नल सोचता है कि, “हे सूर्य! तू मेरे लिये प्रलयकाल के सूर्य के समान बन जा, जिससे मैं भस्मीभूत हो जाऊँ और मेरे पाप नष्ट हो जाए ॥७६.५॥

माझी :- जेंतर सूर्याता पाठ्न जेलराजा तिचार कर लागाला की, “हे सूर्य! तू माझ्यामाझी प्रलय काळचा सूर्य हो. त्यामुळे मी भस्मीभूत होऊन जाईन व माझे पाप नष्ट होईल ” ॥७६.५॥

English :- Then Nal looking at the sun asked it to attain the the deadly form that it will be attaining during the period of the final destruction of the universe so that he will be reduced into ashes and his sins will be annihilated.

गुजराती :- दीक्षि छे, ओम कड़ी पछी तेणे व्युत्तरभां कछुं ते, मूँ तो बुँड़ि नामनो रसोइयो छुं, त्यारे राखण्ये कछुं ते, अरे त्यारे बुँड़ि

नल छुं, अथ तेंम कछुं? ॥७६॥

हिन्दी :- “ठीक है।” ऐसा लिचार कर फिर उसने स्पष्ट किया कि, “मैं तो हुड़िक नामक रसोइया हूँ।” तब राजा ने कहा कि, “अरे!

तब मैं नल हूँ, ऐसा तुने क्यों कहा?” ॥७६, ३॥

माठी :- “ठीक आहे? असे म्हणून तो प्रकटपणे म्हणाला, ‘मी तस दुहिक नावाचा रवद्यपाकी आहे।’ तेहा राजा म्हणाला की,

ओ! तेहा मी नल आहे असे त. का महटले?” ॥७६॥

English :- Nal replied that he was a cook named Hundick At this the King asked him, as to why he had said earlier that he was king Nal himself.

नलोऽवदन्मयेन्दुक्तमुतानुकेऽपि भृभुजा ॥

एवं नाट्यरसावेशादश्रावीत्यत्र संशायः ॥७६.२॥

अन्वयः- नलः अवदत् - मया इति उक्तमुत अनुकेऽपि भृभुजा नाट्यरसावेशात् एवम् अश्रावि । इति अत्र संशायः ॥७६.२॥

विवरणम्- नलः अवदत् - मया इति न उक्तम् अनुकेऽपि भृभुजा नृपेण नाट्यस्य रसः नाट्यरसः । नाट्यरसस्य आवेशः नाट्यरसावेशः तस्मात् नाट्यरसावेशात् अआवि अश्रवता अतः अन संशायः अस्ति ॥७६.२॥

मतलाप्तः- जलः अवदत् - मया इति अनुकेऽपि उक्तम् इति नृपेण नाट्यरसावेशात् अश्रवता । अतः अप्र संशायः अस्ति ॥७६.२॥

गुजराती :- त्यारे नले कछुं ते, मैं तेम न कृत्या उत्ता पृथ, मैं तेम कछुं, ओम नाट्यरसना आवेशधी राज्यभे शांभव्य लागे छे, अने

हिन्दी :- तब नल ने कहा कि, “मैंने वैसा न कहते हुए भी मैंने वैसा कहा, ऐसा नाट्यरस के आवेश से राजने सुना हो, ऐसा लगतो

है, और इस लिये इस मे उन्हे शाका हुई हो।” ॥७६.२॥

विवरणम्:- तदा नलः रोकेण साह यथा स्यात् तथा सरोषम् अवतद् - शुवः पति: भूपति: नृपः इदम् न जातम् आज्ञात कि बत्ति? कि

ज्ञातीत? सः महान् चासौ कूरश्च महाकृरः नलः अहम् अस्मिम् यः नलः तदा देवीम् भैरवीम् अत्यजत ॥७५३॥

सरलार्पः:- तदा नलः सरोषमाह - नृपः इदमङ्गात कि बत्ति? तदा यः देवी दमयन्तीम् अत्यजत् सः नलः अहम् अस्मि ॥७५१॥

अुजरातीः :- त्यारे नले श्रीप भूषित कर्त्तुं के, अ अशानपापुं राज्ञ शुं कुहे छ? ते भहुक्ष नल तुं ज छुं, के लेगे ते वभते दभयंतीने तत्तु छति ॥७५४॥

हिन्दी :-

तब नल क्रोधित होकर कहता है कि, “यह अज्ञानी राजा क्या कह रहा है? वह महादुष नल में ही है। जिसने उस समय

मारी :- तेला नल क्रोपाने महणाता, “हा अज्ञानी राजा हे काद महणतो आहे? तो महादुष नल मीच आहे. ज्याने त्या वेळेम दमयंतीला सोइन दिले.” ॥७५१॥

English :- This made Nal wild with rage and he said that this senseless king does not know what he is saying. He then reveals that he is the same, cruel of the cruellest, Nal who had abandoned his Damyanti.

राजोचे साम्भ्रमात् करस्त्वमध्यासीत् स्वगतं नलः ॥
कथं विषादमृच्छालेनात्मा प्रकटितो भया ॥७६०॥

अन्यथः:- राजा सम्भ्रमात् उच्चे - त्वं कः असि? तदा नलः स्वगतम् अध्यासीत् - विषादमृच्छालेन भया आत्मा कथं प्रकटितः

॥७६०॥

विवरणम्:- राजा भूपः सम्भ्रमात् उच्चे वभावे - त्वं कः असि? तदा नलः स्वगतं भनसि अध्यासीत् अविन्तयत - विषादेन तुःखेन:

मृच्छालः मृच्छावान् तेन विषादमृच्छालेन तुःखेन मृच्छावता भया आत्मा कथं प्रकटितः प्रकाशितः ॥७६०॥

English :- Damyanti asked the sun, as to why it intends to burn her alive with its rays that are capable to burn a person alive. She asks him, if he too has become heartless, as King Nal.

राज्ञोचे रभसाद् शैमी है स्त्रीरत्न पतिव्रते ॥

तस्य पापीयसः पत्तुर्मा मा नामाऽग्रहीर्भुः ॥७५७॥

अन्वयः- राजा रभसात् शैमी उच्चे - हे स्त्रीरत्न! पतिव्रते। त्वं तस्य पापीयसः पत्तुः नाम मुहुः मा ग्रहीः ॥७५७॥

विवरणः- राजा नृपेण रभसात् शैमी शैमी द्वयन्ती उच्चे बधासे - हे स्त्रीणा रत्न स्त्रीरत्न! पति: एव व्रतं यत्वा: सा पतिव्रता तत्सम्बद्धो है पतिव्रते। त्वं तस्य अतिशयेन पापः पापीयान् तस्य पापीयसः पत्तुः नलस्य नाम मुहुः वारंवारं मा मा ग्रहीः मा गृहाण ॥७५७॥

सरलार्थः- नृपः रभसात् दमयन्तीपतिव्रत - हे स्त्रीरत्न पतिव्रते। त्वं तरत्य पापीयसः पत्तुः नाम पुनः पुनः मा गृहाण ॥७५७॥

मुजरातीः- शैमी राजा ये अकदम दभयंतीने कहुं के, हे स्त्रीरत्न! हे पतिव्रते! तु तारा पापी पतितुं वारंवार नाम ग्रहीन न कर ॥७५७॥

हिन्दी .. फिर राजा ने अचानक दमयती से कहा कि, "हे स्त्रीरत्न! हे पतिव्रता! तू अपने पापी पति का नाम वारंवार मत ग्रहण

करा" ॥७५७॥

माराठी :- नंतर राजा ने एकदम दमयतीला गहले की, "हे स्त्रीरत्न! हे पतिव्रता! तुझ्या पापी पतीचे नांव द वारंवार पेऊ नकोस." ॥७५७॥

English :- The King suddenly asked Damyanti, by addressing her as a gem amongst woman and a chaste woman, that she shouldn't mention the name of Nal, who is a sinner, every now and then

गुरराती :- हे पृथ्वी! मारा पर तु हूपा कर अने भने पातालमां पेसी जपाने भाई भताव के जेथी शेषनागना ऐरथी भूषित थई
येतनाविडिन भनी जडि। ॥७५४॥

हिन्दी - “हे पृथ्वी! तुम मुझपर कृपा करो! मुझे पाताल में जाने का मार्ग बताओ। जिससे शेषनाग के जहर से मृष्टिन होकर मैं जरा
भी चेतनावाला न रहूँ।” ॥७५४॥

मराठी - “हे पृथ्वी! माझ्याकर कृपा कर? आणि मला पाताळात जाण्याचा मार्ग दाखव की, ज्यामुळे शेषनागात्या तिशाने बेशुद्ध
होऊन मी चेतनाराहित होऊन जाईन.” ॥७५४॥

English :- Nal then begged to the earth to do a favour on him, by showing him the way to hadjs, where
he can loose his conciousenss and never regain it back

भैमी किञ्चित् परिक्रम्य ही ललाटे तपो रविः॥

न शक्नोमितमे गन्तुमृद्ध्वं वीक्ष्याऽब्रवीत् ततः ॥७५५॥

अन्यथः- भैमी किञ्चित् परिक्रम्य ऊर्ध्वे वीक्ष्य अब्रवीत् - ललाटे तपः रविः। ततः आत्मे गन्तुं न शक्नोमि ॥७५५॥

विवरणम्:- भैमस्यापत्य स्त्री भैमी दमयन्ती किञ्चित् परिक्रम्य गत्वा ऊर्ध्वमृद्ध्वैः वीक्ष्य दृष्टा अब्रवीत् - अब्रोचत् - ललाटे तपतीति

तपः रविः सूर्यः। सूर्यः प्रखरेणातपेन ललाट तपति। ततः तस्मात् अहम् आत्मे गन्तुं न शक्नोमि ॥७५५॥

मराठार्थः- दमयन्ती किञ्चित् परिक्रम्य ऊर्ध्वमृद्ध्वत्वा अब्रवीत् - सूर्य. ललाटं तपति। तेजः अहमात्मे गन्तुं न शक्नोमि ॥७५५॥

मुजराती :- पछी दमयन्ती कुंडल चालीने, तथा उिंचु जेठने भोवी के, अरेरे! वलाटने तपावे ऐवो सूर्य तपे छे, भाटे तडामां दु

चाली शुक्ती नधी॥७५५॥

हिन्दी - फिर दमयन्ती कुछ दूर चलकर, ऊचा देखती है और कहती है कि, “अरेरे! ललाट गरम हो जाये ऐसा सुरज तप रहा है,
जिससे मैं धूप में नहीं चल सकती।” ॥७५५॥

विवरणम्:- सपर्णः आह स्म अब्रवीत् - देवा किं अयं पुनः पुनः व्यामोहः भ्रमः भवति । ननु मया देवाय विजास कथितम् इय नटाना बीभीषिका नटविभीषिका नटप्रापञ्चः अस्ति ॥७५२॥

सतलार्यः- सपर्णः अवदत् - देवा कोऽय पुनः पुनः व्यामोहः । मया देवाय विज्ञप्तमर्ति । यद एषः अविलः नटाना प्रपञ्च आर्तते । गुजरातीः - त्वारे सपर्ण भन्नीये क्षुङ्के, छैदैश्च आ आपने व्यांति शानी थाय छे? केंध के आपने ऐं क्षुङ्के आ तो नटविभीषिको तमाशो छे ॥७५३॥

मार्गी :- हिन्दी :- तत्त्व सपर्ण मत्री कहता है कि, “हे देवा! आपको यह बार-बार भूम क्यों हो रहा है? मैंने आप को कहा था कि यह तो नटों का तमाशा है ॥” ॥७५२॥

English :- The ministers then asked the king as to why does he have this false notion every now and then that this is a real happening in reality He adds that he had told him that this was just a play being acted by actors.

तदअलङ्कृयतां देव, देवेन हरिविष्टः ॥

राजा सत्त्वज्ञमास्तेऽथ नलोदध्यो विषादवान् ॥७५३॥

अन्वयः- तद वेवा देवेन हरिविष्टः अलङ्कृयताम् । अथ राजा सत्त्वज्ञमास्ते । ततः विषादवान् नलः दध्यौ ॥७५३॥

विवरणम्:- तत् तस्मात् कारणात् हे वेव! देवेन महाराजेन हरे: विष्णोः (इन्द्रस्य ता) विष्टः आसन हरिविष्टः विष्णोः जासनं राजसिंहसनम् अलङ्कृयताम् । (राजा: विष्णोस्तात्वात् राजसिंहसनं हरिविष्टः इति कथितम्) राजसिंहसनं उग्रङ्कृयताम् अथवा हरिः सिंहः विष्टः आसन हरिविष्टः सिंहसनमुपविश्यतदस्यात् तथा सलज्ञम् आस्ते । उपविशाति । ततः विषादः अस्थासनाति विषादवान् नलः दध्यौ चिन्तयामास्ता ॥७५३॥

माठी :- “अरे तारा त् चालता हो। हे पुष्पवेणी। त् पण मला पीठ देऊ नकोसा नालावाढून हा सगळा शुगार मला निश्चयाने अंगासामाळ (विस्तवासमाळ) आहे।” ||७४९॥

English :- She then asks the necklace to leave her and also asks her braid of flowers to stop troubling her as this adornment is like a fire scorching her, without Nal.

राजोचे सहस्रोत्थाय पतिक्रते पतिक्रते ॥

प्राणयेऽविशारालणि प्रेमाणीह शारीरिणाम् ॥७५०॥

अन्यथः- राजा सहस्रा उत्थाय उच्चे। पतिक्रते। वतिक्रते। आहम् इह शारीरिणाम् अविशारालणि प्रेमाणि प्राणये ॥७५०॥

विवरणम्- राजा नृपः सहस्रा अक्षम्यात् एव उत्थाय उच्चे-भाष्टे-पतिक्रता, तत्समुद्धो हे पतिक्रते। हे पतिक्रते। आहम् इह अस्मिन् जगति शरीरयेषामस्तीति शारीरिणः तेषां शारीरिणां प्राणिनां विशारालणि भुजुराणि अविशारालणि अभुजुराणि प्रेमाणि प्राणये प्रशंसामि ॥७५०॥

सतलार्पः- नृपः सहस्रा उत्थाय वभाषे - हे पतिक्रते। अहम् अस्मिन् प्राणिनामभुजुराणि प्रेमाणि प्रशंसामि ॥७५०॥

मुख्याती :- त्वारे याब घेऊदम् उटीने कडेवा लाभयोऽते, हे पतिक्रते! हे पतिक्रते! हे आ व्यग्रतमां प्राणीभ्योना अविवल प्रेमनी प्रशंसा कुं छु. ॥७५०॥

हिन्दी :-

तब राजा एकदम खडे होकर कहने लगा कि, “हे पतिक्रते। हे पतिक्रते। मैं इस संसार में प्राणियों के अविचल प्रेम की प्रशंसा करता हूँ” ॥७५०॥

माठी :- तेव्हा राजा एकदम (अचानक) उढून मृणाला कि, “हे पतिक्रते। हे पतिक्रते। मी या जलात प्राणांचा अविचल प्रेमाची प्रशंसा करीत आहे。” ॥७५०॥

English :- Then the king stood up at once and said to the chaste woman that he wishes to extol the unserving love of all the living-beings of this earth.

सरतार्थः- पिङ्गलः सा भ्रम अवदत - आर्द्धा असौ तदं पापीयान् पतिः न अस्ति । किन्तु एषा तदं प्रतिर्द्धाया बर्तते । तदा दम्यन्ती

अवदत् ॥७४॥

गुणरातीः- पश्चि विग्नेष्व लोक्यो भवित क्षुङ्के, हे आर्द्धा आ तारो पापी पति नभी, परंतु ते तारो लोक्यो छे, तारो दध्यांती

बोली ३, ॥७५॥

हिन्दी :- फिर पिंगल आंसुसहित कहता है कि, “हे आर्द्धा यह तेरा पापी पति नहीं है, बल्कि यह तो तेरी परछाह है” तब दम्यन्ती

कहती है कि, ॥७५॥

माठी :- नतर पिंगल होक्खात अश्रु आणुन म्हणाला, “हे आर्द्धा हा तुझा पापी पति नाही, परंतु ही तुझी सावली आहे,” तेहा

ताटाती म्हणाली ॥७५॥

English :- Then Pingal, with tears in his eyes, said to Damyanti that it was only her shadow and not her husband who is a sinner of the last order

आर्यच्छायैव किं भे सा वार्यपुनः पुनर्निहि ॥

सत्यं त्यतैव तद्वैस्म स्वमलोक्य ततोऽभ्यधात् ॥७६॥

अन्यथा:- आर्य! किं सा मे आया एव बतते । आर्यपुनः पुनः न अस्ति । तद्वै सत्यं त्यता एव अस्मा ततः स्वमलोक्य अभ्यधात्

॥७६॥

विवरणम्:- आर्य! किं सा मे-भ्रम छाया एव बतते आर्यपुनः नास्ति । तद्वै सत्यम् अहं त्यता एव अस्मि । ततः स्वयं आलोक्य इड्डा

दम्यन्ती अभ्यधात् अवादीत् ॥७६॥

सरतार्थः- आर्द्धा कि सा मे छाया एव बतते । आर्यपुनः नास्ति । तद्वै अहं त्यता एव अस्मि । ततः स्वयं आलोक्य दम्यन्ती अवदत्

॥७६॥

विवरणम् :- नलः अथादीत - अवोचत् - कि तेषा लोकपान् पान्तीति लोकपाः तेषां लोकपालाना मिन्द्रादीनाम् अय दोषः न

ये:- लोकपाले: एषः कर्मधिः चाण्डालः कर्मचाण्डालः चाण्डालवत् क्रुरकर्मकारी नलः तदानीमेव तस्मिन् एव समये भरम्भनः अथीनं भरम्भात् (तदधीने साता) न अकारि न अक्रियता (नृपः लोकपालनामध्ये: जायते इति कथ्यते)। अतः यदि नृपः क्रुरकर्मकुर्याति ताहि लोकपाले: एव सः दण्डवित्व्यः। यस्मात् लोकपाले: स न दण्डितः तस्मात् स तेषा दोषः कि नास्ति? इति भावः॥ ॥७४॥

सरलार्थः :- नलः अवदत् - ये. लोकपातैः एषः कर्मचाण्डालः तदानीमेव भरम्भात् न अकारि । तेषा लोकपालानामेषः दोषः न किम्?॥ ॥७५॥

मुख्यरत्नी :- भारे न व भोव्यो हे, ते खोक्खावोनो उभ दोष न कुष्ठेषाय के ज्ञेयोयो ते कर्मचाण्डाल नलने ते ज्ञ व्यष्टे भरम्भीभूत न हिन्दीः - तेब्ब नल कहता है कि, 'उन लोकपालों का क्या दोष नहीं है, जिन्होंने उस कर्मचाण्डाल नल को उसी क्षण भरम्भात् न कर दिया॥ ॥७५॥

माठी :- तेद्वा नक्त मृणाला की, ज्या लोकपालानी चाण्डाक्षाप्रमाणे क्रुर कर्म करणान्या त्या नलराजाला त्याच वैकी भरम केते जाही. काय त्या लोकपालांचा काहीच दोष नाही?॥ ॥७५॥

English :- Nal then replied that it was the fault of those innocent Lokpals, who had spared Nal, by not burning him alive, who had done, such a dangerous deed.

राजा सरोषमाचरह्यो वृथा इण्डिक लोकपान् ॥
त्वमुपालभसे यते न पश्यन्त्यग्नि पापिनम् ॥ ७५ ॥

अन्वयः - राजा सरोषम् आचरह्यो - इण्डिका त्वं लोकपान् वृथा उपालभसो यत ते पापिन न पश्यन्ति आपि ॥ ७५ ॥

विवरणम्:- राजा नृपः अवदत् - अकोचत् - अमात्य। स्वस्थः भव । ननु इदं नाटक वर्तते । अथ नृपस्य वचनं भ्रुत्वा अमात्य- मन्त्री ब्रीडया सहयथा स्थात तथा सब्रीडम् आसते लिप्तिः । अथ तदनन्तरं नलः क्षिति पानीति क्षितिपः, त क्षितिप राजान् पअति बृते ॥७४३॥

सरलार्थः- ततः नृप. अवदत् - अमात्य। स्वरपो भवता ननु इट नाटकमरिते । अथ अमात्य- सब्रीडम् आसते । तत नल राजान् वदति ॥७४३॥

गुणरातीः - त्यारे राजा ए कहुँ ते, मंत्री! तु शांत था? केमडे आतो भावं नाटक छे. (ते संभाणी) मंत्री लज्जित भनी खेसी गयो। पछी नले राजा ए कहुँ ते, ॥७४३॥

हिन्दी - तब राजा ने कहा कि, “हे मंत्री! तुम चुप हो जाओ। यह तो एक नाटक है” यह सुनकर मंत्री लज्जित होकर बैठ गया फिर नलने राजा से कहा कि, ॥७४३॥

मराठी :- तेव्हा राजा म्हणाला, “हे मंत्री! शात ठा कारण हे नाटक आहे. (हे ऐकून) मंत्री लज्जावुर (लाजून) होऊन वसता जंतर नाक राजाला म्हणाला की, ॥७४३॥

English - The king then suddenly asked the minister to calm down and relax, as this was only a play. This action of the king made the minister to occupy his seat in shame. Then the king spoke to king Nal.

वने त्यक्तवतोऽन्येतां राजन्! दोषो न नैषधेः ॥

राज्ञो चे तहिं किं तेषां चेऽस्याः पश्यन्ति दुर्दशाम् ॥७४४॥

अन्वयः- हे राजन्! पता वने त्यक्तवतः अपि नैषधेः दोषः न । राजा ऊचे - तहिं कि ये अस्याः दुर्दशां पश्यन्ति तेषा दोषः आस्ति ॥७४४॥

विवरणम्:- स्त्रीणा नारीणाम् आपति विपत्तौं ते तव स्त्रिया. नारीः साहार्य कर्तुम् उचितम् अस्ति। यतः हे पृथिव्ये! तवमपि स्त्री अस्मि। निष्ठस्य अपत्यं पुमान् पैषधि. नल. क्षिति पातीति क्षितिप्य भूम्यः पूरुषस्य भावः पारम्य कठोरत्वं कुर्यात् विदध्यात्। तथाहि सः पुलमः अस्ति। पुरुषस्य नारी प्रति पालम्य कदाचित् भुज्यते। पर स्त्रिया: स्त्री प्रति पालम्य न भुज्यते।

सत्तलार्थः:- हे पृथिव्ये! स्त्रीणामापदि तव साहार्य कर्तुमुचितमर्तित। यत त्वमपि स्त्री अस्मि। नल-राजा पारम्य कुर्यात्। तथाहि स पुरुष अरिते।॥७४॥

गुजराती :- स्त्रीओनी पीडा सभ्ये तारे ल्लीने भडाय करभी उघिन छे, नभराज ज कठोरपणु आयरी थडे, तेभ के ते पुउष छे।
हिन्दी :- “लियों के दुख में तुम ल्ली हो इसलिये, ल्ली को सम्भायता करना उचित है। नलराजा कठोरता धारण कर सकते हैं क्यों कि वह पुरुष हैं।”॥७४॥

माठी :- “स्त्रीवांच्या दुःखाच्या वेळी झीला मदत करणे तुला उचित आहे, नाळाजा कठोर बनू शकतो कारण तो पुरुष आहे。”॥७४॥

English :- He continued saying that only woman can understand the problems and afflictions of a another woman. So he asks her to protect and help Damyanti as only a mother can attain tenderness and king Nal being a man can attain harshness and rigidity.

मन्त्री सरोषमुत्थाय आः कुशीलवपांसन ॥

तमपि क्षितिपं ब्रूषे यस्तत्याजं पतिक्रताम् ॥७४॥

अन्वयः:- मन्त्री सरोषम् उत्थाय ब्रूते - आः! कुशीलवपासना तम् अपि क्षितिपं ब्रूषे। यः पतिक्रता तत्याजं ॥७४॥

बाधियं किभातां कणावन्थत्वं च दृशो यथा ॥

रुदितं न शृणोम्यस्या: पश्यामि च न दुर्दशाम् ॥७३९॥

अन्वयः- कणौ बाधिर्विभृताम् । दृशो अन्धत्वं विभृताम् । येन अहम् अस्याः रुदित न शृणोमि दुर्दशा च न पश्यामि ॥७३९॥

विवरणम्:- कणौ बाधिरस्य धातः बाधिर्विभृत्वं विभृताम् हे कणौ! युवां बाधिर्विभृत्वं विभृताम् । (हे दृशो!) युवा अन्धे भवतम् । येन अहम् अस्याः दमयन्त्याः लदित रोदनं न शृणोमि अस्याः तुषा चासौ दशाच दुर्दशा, तां दुर्दशां दुर्दश्यां न पश्यामि ॥७३९॥

सत्रार्थः- कणौ बाधिरत्वं विभृताम् । येन अन्धत्वं विभृताम् । दृशो अन्धत्वं रुदित न शृणोमि । दुर्दशा च न पश्यामे ॥७३९॥

गुणराती :- हे कणौ! तमे भृडे धृष्ट धृष्टो तथो अंधप्रुं धारणा करो के लेखी हुं आजुं उद्दन सांलभी थहुं नहीं, तेम तेणीनी हुद्दशा जोई थहुं नहीं ॥७३५॥

हिन्दी :- “हे कण! तुम बहरे हो जाओ और हे नेत्रा तुम अन्धत्वं धारण कर लो। कि जिस से मैं उसका रुदन न सुन सकूँ और उसकी

पराठी :-

“हे कानानो! तुम्ही बहिर्दे होऊळन जा। ढोक्यानो! तुम्ही अपणा परण करा कि ज्यामुळे मी तिचे रुदन ऐक शकणार जाही व तिची दुर्दशा सुखा पाहू शकणार जाही ॥७३९॥

English .- Nal then asked the ear become deaf and asked the eyes to attain blindness so that also he will not be able to hear her wailing and will also not be able to see her calamitous plight.

गान्धारः सासम्भूते क्षमां केविं देववशादसो ॥

पादचारेण यान्ती किं विघ्यते दर्भसूचिभिः ॥७४०॥

अन्वयः- गान्धारः क्षमा सासम्भूते - केविं देववशाद् पादचारेण यान्ती असौ दर्भसूचिभिः कि विघ्यते? ॥७४०॥

English :- Then she asked someone to pull out the thorn from her feet, then suddenly she asked them to stop, as she doesn't allow a any other man to touch her, other than her husband

राजा रथससयोत्थाय तां सतीति नमस्यति ॥
जीवलः किमिदं केवा। स्वसिंहासनमास्यताम् ॥७३७॥

अन्वयः:- राजा सरभसया उत्थाय सती इति ता नमस्यति जीवलः देवा इदं किम्? स्वसिंहासनमास्यताम् ॥७३७॥

विवरणम्:- राजा नुपः सरभसया सुत्वरम् उत्थाय इदं सती प्रतिक्रता इति पत्ना ता नमस्यति प्रणमति । तदा जीवलः प्रतीहारः वदतिवेदा इदं किम्? भवता स्वस्य सिंहासनमास्यताम् उपविश्यताम् भवता अस्ये नमस्करणमयुक्तम् इति ॥७३७॥

मरलार्हः:- नुप सरभसमुत्थाय प्रतिक्रता इति ता नमस्यति । तदा जीवलः प्रतीहार वदति - देवा इदं किम्? भवता रवसिंहासनम् अप्यास्पदताम् ॥७३७॥

गुजराती :- (ते सभ्ये) राजा येकदम उठीने तेधीने सती भानीने नभवा व्य छे, तारे अपव प्रतिलार कहे छे के, हे हेवा आ थुं करो छो? आप आपना सिंहासन पर बेची रहो ॥७३७॥

हिन्दी :- (उसी समय) राजा एकदम से उठकर उसे सती समझकर चुकने जाता है, कि तभी जीवल प्रतिवारी कहता है कि, "हे देवा। यह आप क्या कर रहे हैं? आप अपने सिंहासन पर ही बिराजमान रहिया" ॥७३७॥

मराठी :- (त्वा वेकेला) राजा एकदम उठन लिला भती मानून नमरकार करतो तेला जीवल द्वारपाल म्हणतो पहाराजा! तुम्ही हो काव करीत आहाता तुम्ही तुमच्या सिंहासनावर बसा ॥७३७॥

English :- At this, suddenly the king stood and began to bow at the woman, playing the part of Damayanti, taking her as a chaste woman. At this the compere asked the king what he was doing and asked him to be seated on his throne

हिन्दी :-

फिर दमयंती अपनी परछाई देखकर उंचे स्वर में कहने लगी कि, “अच्छा हुआ, मैं ने अपने स्वामी को आँखों से देखा, देखा है स्वामी। अब कहाँ जाओगे?” ॥७३४॥

मराठी :-

जेंतर दमयंती नवतःन्त्या सावलीला पाट्ठन एकदम मौत्या रवात महणाली की, “भावत माझे की मला तुम्ही दिसला आता कोठे जाला?” ॥७३४॥

English - Then Damayanti happening to see her own shadow, said in a loud voice, that she has seen her beloved with her own eyes, then she suddenly asked the shadow as to where it was heading to.

**धावित्वा रथसात् भृष्यः स्थित्वा चाशु ससीत्कृतिः ॥
सबाल्पमूर्चे जान्धारं विद्धौ दर्भाङ्ग्रैः पद्मौ ॥७३५॥**

अन्वय:- भृष्यः रथसात् धृवित्वा आशु स्थित्वा च ससीत्कृतिः सबाल्पं जान्धारम् ऊचे - दर्भाङ्ग्रैः पद्मौ विद्धौ ॥७३५॥
विवरणम्:- भृष्यः पुनः रथसात् वेगात् धृवित्वा पलाल्य आशु शीघ्र स्थित्वा सीत्कृत्या सह धत्तित्तमा ससीत्कृतिः बाल्पः अशुभिः सह यथा स्थात तथा सबाल्पं साशु गान्धारम् ऊचे बधावे - दर्भणां कुशानाम् अङ्गरः दर्भाङ्ग्रैः कुशावैः पद्मौ पादौ विद्धौ स्तः । इति ॥७३५॥

सरलार्थ:- भृष्यः रथसात् धृवित्वा आशु स्थित्वा ससीत्कृतिः सा सबाल्प गान्धार बधावे - दर्भणामङ्ग्रैः पद्मौ विद्धौ ॥७३५॥

गुजराती :- ૧ણી એકદમ દોડીને, તથા પાછી તુરત ઉલ્લી રહીને ચિત્કાર શહિત આંશુયો લાવીને તે ગાંધારને કહેવા લાગી હે,

(અરેરે!) દર્ભोના કંટાઓથી મારા તો પગ વિધાઈ ગયા ॥७३५॥

हिन्दी - फिर अचानक दौड़ने लगी और फिर तुरत खड़ी होकर चित्कार शब्द सहित आँखों में आँशु भरकर उस गाधार से कहने लगी कि, (अरेरे!) दर्भाङ्ग्रै (धांस के कांटों) से मेरे पैर छलनी हो गयो ॥७३५॥

सरलार्थ - भृत् आकाशे प्रतिघनि शुत्वा मा कि बरीषि? असौ अहम् उपेमि। इत्युक्तवा सा वेगोन प्रपावति ॥७३२॥

गुजराती :- वणी आकाशमां तेनो पथो जांबलीने, 'भने शुं क्षेषि? वा ऊं अतुं ऊं.' एम क्षिते दभयंति ऐकदम दोऽवामि
छ. ॥७३२॥

हिन्दी :- मरा आकाशात त्याचा प्रतिघनी एकन, "काय म्हणता? मी देत आहे," असे म्हणून ती दमवंती एकदम धावू लागली
मराठी :- मरा आकाशात त्याचा प्रतिघनी एकन, "काय म्हणता? मी देत आहे," असे म्हणून ती दमवंती एकदम धावू लागली
॥७३२॥

English .- Then she suddenly heard a sympathetic resonance coming from the sky, which said that he
is coming to her, to rescue her from her sad plight Having heard this reverberation she began
to run helter-skelter in search of the voice.

गान्धारोऽवददार्थेऽसो प्रतिशुद्भीमजा जवात् ॥

स्थित्वाऽऽहासो प्रतिशुत किं गान्धारोऽभिदधेऽथ किम् ॥७३३॥

अन्वयः- गान्धारः अवदत् - आर्यै। असौ प्रतिशुत अस्ति भीमजा जवात् स्थित्वा आह - किम् असौ प्रतिशुत? गान्धारः अभिदधे
- अथ किम् ॥७३३॥

विवरणम्:- गान्धारः अवदत् - अवोचत् - आर्यै। असौ प्रतिशुत प्रतिघनिः अस्ति। तदा भीमात जायतेऽसो भीमजा दमयन्ती जवात्
ज्ञातिति स्थित्वा आह - ब्रवीति - किम् असौ प्रतिशुत प्रतिघनिः अस्ति? तदागान्धारः अभिदधे - अभाषत - अथ किम्
॥७३३॥

सामार्थः- गान्धारः अवदत् - आर्यै। असौ प्रतिघनिः अस्ति। इति श्रुत्वा दमयन्ती ज्ञातिति स्थित्वा अब्रवीत - किम् असौ प्रतिघनिः
गान्धार वदति अप किम् ॥७३३॥

यक्षापास्तमकल्याणमार्यपुनोऽत्यजन्म माम् !!

किं पुनर्मध्निनोदार्थन परिहासमसौ व्यधात् ॥७३॥

अन्वयः- यद् वा अकल्याणम् अपास्तम् । आर्यपुनः मा न अत्यजत् । किं पुनः? असौ यद्विनोदार्थं परिहास व्यधात् ॥७३॥
विवरणम्:- यद् वा न कल्याणम् अकल्याणम् अपास्तम् अपास्तम् अपास्तम् अपास्तम् अपास्तम् अपास्तम् अपास्तम् । आर्यपुनः नलः मा न अत्यजत् न व्यसुजत् । किं पुनः? बहु उक्तेन असौ नलः यमविनोदार्थं सम्मनोविनोदनं कर्तुं वश्यमाणं परिहासं नर्म व्यधात् अकरोत् ॥७३॥

सरलार्थ - अपवा अमगलम् अपहतं भवतु । आर्यपुनः मा न अत्यजत् । बहुना उक्तेन किम्? असौ यम मनोविनोदनार्थं परिहासम् अकरोत् ॥७३॥

गुजराती :- अथवा अभ्यंगत्वं हरे थाओ । ते आर्यपुन नवे भनेतनेली ज नथी, वधो शुं कुँ? कृत भननो विनोद करथा भाटे तेगे आ छांसी इरेली छ ॥७३॥

हिन्दी - “अथवा अमगल दूर हो? उस आर्यपुन नल ने मुझे त्यागा नहीं है, अब अधिक क्या कहूँ? केवल परिहास के लिये ही उहोने मेरे साथ मजाक किया है” ॥७३॥
पराठी :- “किवा अमगल दूर होवो? आर्यपुन नलाने मला सोहले नाही, अपिक काव साव? केवल मन रमविण्यासाठी त्यानी ही गंभत केली आहे.” ॥७३॥

English :- She then wished the bad omen to pass away she then says that, maybe Nal hasn't left her but is just playing a joke on her.

लक्ष्यीकृत्य नमः समाह नाथ निर्मानुषं वनम् ॥

भीरुश्वेतकाऽहमेष्वाहि तदलं नर्मणाऽप्यति ॥७३॥

अन्वय - नभ लक्ष्यीकृत्य आह स्मा । नाथ । वन निर्मानुषम् आस्ति । भीरु. च अहम् एका । यहि यहि । अतिनर्मणा अलम् ॥७३॥

हिन्दी :-

तुमने किथर भी बनमें दमयती को खोजते हुए निरन्तर आसुओ द्वारा समस्त पृथ्वी को दलदलमय करते हुए नल को देखा
है॥७२४॥

मराठी :-

तुम्ही या बानात कोठेतरी दमवतीला शोषीत निरतर (अहोरात्र) अश्रूंनी समरत पृथ्वीता चिरबलमय करणाऱ्या नकाला
पाहिले आहे काय? ॥७२५॥

English :- Damyanti asked the beings, if they have ever seen her searching for her beloved Nal, night
and day, with a continuous flow of tears which had made the earth muddy and slimy.

पिङ्गलः प्रोचिवानार्थं त्वक्ता त्वमसि तेन किम् ॥

सम्बाष्यं दमयन्त्याख्यत् दोषं जानामि नात्मनः ॥७२६॥

अन्वयः-

पिङ्गलः प्रोचिवान् आर्यो! तेन त्वं किं त्वक्ता असि? तदा दमयन्ती सम्बाष्यम् आख्यत् - अहम् आत्मनः दोषं न जानामि
॥७२६॥

विवरणम्:-

सबाळयं साश्रुनयनम् (साश्रुनयना वा) आख्यत् अकथयत् - अहम् आत्मनः कमपि दोषम् अपराधः न जानामि॥७२६॥

मराठी:-

पिङ्गलः प्रोचार - आर्यो! तेन नलेन त्वं किमर्थं त्वक्ता असि? तदा दमयन्ती प्रत्यवदत् - अहमात्मनः दोषमपार्यं न जानामि॥७२६॥
युज्ञती :- न्यारे पिंगले कश्चिं के, हे आर्यो! ते नवे तने शामाटे तज्ज दीधी छे? न्यारे आंसुओ लाखी इभयंती भोवी के हुं भायो किंडि
पूर्ण अपराध ज्ञानती नवी॥७२६॥

हिन्दी :-

तब पिङ्गलने कहा कि, “हे आर्यो! इस नलने सुम्हे क्यो त्याग दिया है?” तब आसु-सहित वह बोली कि, “मैं मेरा दोष नहीं
जानती।”॥७२६॥

मराठी :-

तेव्हा पिंगल म्हणाला की, “हे आर्यो! त्या नकाले तुला कां सोहून दिले?” तेव्हा अश्रु नालीत दमवती म्हणाली की,
“मता माझा कोणताही अपराध (वुन्हा) माहित नाही”॥७२६॥

विवरणम्:- गान्धारः अवदत् - आर्दै। असो पक्षिणी चक्रवाकी कि विजानाति? भैमी ऊचे बगावे - ततः अन्यमपर प्रक्षाप्ति, इति सा अन्यान् वीहन्य अवलोक्य अब्दीत अवक ॥७२५॥

सरलार्दिः- गान्धारः अवदत् - आर्दै। असो पक्षिणी कि वैति! दमयन्ती अभणत् - ततः खेन्द्रं प्रक्षाप्ति। इति सा अन्यान् वीहन्य अब्दीत ॥७२५॥

गुजराती :- न्मारे आधार भोल्यो ते, ते आखो! आ पक्षिणी शुं ज्ञाने? न्मारे दमयन्ती भोली ते, न्मारे भीजने पूछ्त, औम कही हिन्दी ..

तेब गाधार कहता है कि, “हे आर्दै! यह पक्षिणी क्या जान सकती है?” तेब दमयती बोली कि, “तेब औरो को पूछती हूँ”, ऐसा कहकर वह दूसरो को देखकर कहने लगी, ॥७२५॥

पाराठी .- तेला गाधार महणाता कि, “हे आर्दै! ही पक्षिणी काट समजु शकेल?” तेला दमयती महणाती की, “दुसन्याजा विचारण वापते मी?” असे महणून ती दुसन्याजा पाहन महण् लागली, ॥७२५॥

English :- At this Ghandar asked her, as to how this female-bird will understand her dialect. So Damyanti began asking the others around, regarding her beloved.

आतर्वहिणा तातौण मातः कुञ्जरवल्लनम् ॥
सधः प्रसध मे ब्रूत विहितः सैष वोडआलिः ॥७२६॥

अन्वयः- हे भ्रातः बहिण ! तात एण! मातः कुञ्जरवल्लनम् । सधः मे प्रसध ब्रूत । वः स एषः अञ्जलिः विहितः ॥७२६॥

विवरणम्:- हे भ्रातः बहिण मृपूर! तात मृग हरिण! मातः कुञ्जरस्य गजस्य वल्लभा कुञ्जरवल्लभा, तत्सम्बुद्धो हे कुञ्जरवल्लभे जग्जप्रिये करिण। सधः शिर्षं मे मयि प्रसध प्रसन्नाः भृत्वा ब्रूत वदत । वः युम्माकं सः एषः अञ्जलिः विहितः कृतः । बद्याऽलिः अहं युम्मान् विजाप्यामि । मयि प्रसध शीघ्र वदत ॥७२६॥

श्रीनवाचोहरसूरिविरचित् श्रीनलदमयन्तीचारिचम्

भैमी स्थित्वा क्षणं स्माह प्रियप्रणयगर्विता ॥

दत्ते प्रत्युत्तरं नेवा सरोषं तामथाक्षिपत् ॥७२३॥

अन्वयः - भैमी क्षण स्थित्वा आह स्म । प्रियप्रणयगर्विता एषा प्रत्युत्तरं न दत्ते । अथ ता सरोषम् अक्षिपत् ॥७२३॥

विवरणम् :- भीमस्य अपत्यं स्मी भैमी दमयन्ती क्षण स्थित्वा दृष्टी भूता आह स्म ब्रवीति स्मा प्रियस्य प्ररटः प्रियप्रणयः । प्रियप्रणयस्य प्रणयेन वा गर्वः अस्याः अस्तीति प्रियप्रणयगर्विता एषा चक्रवाकी प्रत्युत्तरं न दत्ते । अथ अनन्तरं सा दमयन्ती ता चक्रवाकी रोकेण सह यथा स्यात् तथा सरोष सक्रोधम् अक्षिपत् अध्याक्षिपत् ॥७२३॥

मरलार्णः - भैमी क्षण रिपत्वा अवीचत् - एषा प्रियप्रणयगर्विता अरित । अतः प्रत्युत्तर न दत्ते । अथ सा ता चक्रवाकी सरोषम् अव्यक्षिपत् । तिररक्तवती ॥७२३॥

गुजराती :- पछी हमंती क्षणपार घोली के, 'पोताना स्वामीना प्रेमधी गर्वित धोखी आ भने प्रत्युत्तर आपती नवी.' तेथी ते झोधसळित तेनो तिरस्कार करवा लागी के, ॥७२३॥

हिन्दी - फिर क्षमयती क्षणपार रुककर कहती है कि, "अपने स्वामी के प्रेम से गर्वित यह मुझे जवाब नहीं देती।" जिससे वह उसका क्रोध सहित तिरस्कार (नफरत) करने लगी ॥७२३॥

पराठी :- नतर दमयती क्षणभर (धोडावेळ) पावून म्हणाली को, रुक्त. च्या पांतीच्या प्रेमाने गर्वित झालेली ही चळवाकी खला प्रत्युत्तर देत नाही, "म्हणून ती कोपाने तिचा तिरकार कर लागती, ॥७२३॥

English :- Damyanti paused for a moment and then said that the goose is lost in her thoughts of her beloved So she began hating the goose

श्रीनलदमयन्तीचरित्रम्

English :- Damyanti, said that, Nal loves wholeheartedly and more than his own life. At this the King said that it is clear that Nal does'nt love Damyanti at all or he wwouldn't have left her in such a lurch

ऊचे भैमी परिक्रम्य सरोऽस्तीव न किं प्रियः ॥
भवत्वेतां प्रियादन्तं प्रश्रयामि रथाज्ञिकाम् ॥७२१॥

अन्वयः- परिक्रम्य भैमी ऊचे । इदं सरः आस्ति । किन्तु प्रियः न । भवतु । एता रथाज्ञिकां प्रियोदन्तं प्रश्रयामि ॥७२१॥

विवरणम्:- परितः क्रमित्वा परिक्रम्य इतस्ततः किञ्चित् भ्रान्त्वा भीमस्थापत्य स्त्री भैमी दमयन्ती ऊचे आभिदधे । इदं सरः आस्ति । किन्तु प्रियः नलः न आस्ति । भवतु । अहम् एतां रथाज्ञिका चक्रवाकीं प्रियस्य नलस्य उदन्तं वृत्तान्तं प्रश्रयामि पृच्छामि ॥७२१॥

सरार्थः- परिक्रम्य दमयन्ती अवोचत् - इद सरः अस्ति । किन्तु प्रिय नास्ति । अरतः एता चक्रवाकीमेव प्रियस्व वृत्तान्तं पृच्छामि ॥७२१॥

मुजराती :- पछी जरा अहीं तडी जेठीने दमयन्ती कुडेवा लागी हो, आ तपाव तो हो, परेतु भारा प्राणवक्ष्य अहीं नवी, ठीक हो, हुं आ यडवाडीने भारा प्रियतम्भुं वृत्तां पूछी जेठी ॥७२१॥

हिन्दी :- फिर जरा इधर उधर धूमकर दमयन्ती कहने लगी कि, “यह तालाब तो है, लेकिन प्राणेश्वर नहीं है। अब इस चक्रवाकी को मेरे प्रियतम का वृत्तात पूछकर देखती हूँ ॥७२१॥

मार्गी :- मग जरा आजबाजला वक्कन दमयती महणाली, “हे सरोवर आहे, परतु यांनी पति नल येणे नाही, ठीक आहे, मी वा चक्रवाकीला भाईया पतीचा वृत्तात विचारते” ॥७२१॥

English :- Wandering about near the pond, Damyanti said that as her husband is no where to be seen, she might as well ask the ruddy-goose about his where-abouts

मराठी :- तेहा दमयतीने म्हणले कि, “ते माझ्याकरीता पाणी (जल) आणण्यासाठी या तलावावर गेले असतील म्हणून मी देये तेलावा शोप करील, ” तेला वापर म्हणाला, ॥७१८॥

English .- Damyanti said that, Nal had gone to bring for her some water, from a pond nearby So she will go in search of him around there. At this Ghandar spoke to her

बाले मृद्गासि यः सुमां त्वामुज्ज्ञाति स किं शठः ॥
त्वदर्थमानयेदम्भः सोचे मैवमहो वद ॥७१९॥

अन्यथः- बाले! मृद्ग असि । यः सुमां त्वामुज्ज्ञाति । सः शठः त्वदर्थम् अभ्यः आनयेत किम्? सा ऊचे - अहो! एवं मा वद ॥७१९॥
विवरणम्:- बाले! त्व मृद्ग असि । यः नलः सुमां शयितां त्वाम् उज्ज्ञाति त्यजती सः शठः धूर्तः त्वदर्थं तव कृते अभ्यः जलम् आनयेत किम्? सा दमयन्ती ऊचे बधावे - अहो! एवं मा वद मा वोचः ॥७१९॥

सरलार्थ.- बाले! त्व मृद्ग असि । यः सुमां त्वाम् उज्ज्ञाति । सः तव कृते जलम् आनयेत किम्? तदा साडवीचत् - अहो! एव मा वद । इति ॥७१९॥

गुजराती :- अरे भावो! तुं तो लोणी छे, जे तते सुती धोडीने चाल्यो गयो, ते कुच्यो शुं तारे भाटे जण लावशेह? नारे तेणीचे कण्णु ते, अहो! तुं अेम नडी भोव. ॥७१८॥

हिन्दी .- “अरे बालिका! तू भी भोली हैं, (मूर्ख) जो तुम्हे सोती हुई छोडकर चला गया, वह धूर्त तेरे लिये जल क्या नायेगा? तब वह बोली कि “ओह! ऐसा मत बोलो।” ॥७१९॥

मराठी :-
“हे बाले! त तर सुपत्र भोली आहे. जो तुला झोपलेली असताना सोहन जातो तो लबाड काव तुझ्यासाठी पाणी आणले?” तेहा ती म्हणाती की, “अहो! असे बोत नका ॥ ॥७१९॥

हिन्दी :- तब राजा ने हर्षित होकर कहा कि, “हे नट! तुमने ठीक ही कहा है कि, जिसने इस दम्यती को एकाकी त्याग दिया है, उसका

मुख स्वप्न में भी देखने लायक नहीं है।” ॥७६॥

पराठी :- तेहा राजा ने आनंदासन मृष्टले की, “हे कुशलिलवा! तु ठीक ठीक मृणाला, ज्याने त्वा दम्यतीला वनात एकटे सोइन दिले, त्वाचे तोड रवजातही पाहण्या लायक नाही” ॥७६॥

English :- Then the King happily, addressing the actor said that, one should not even think of seeing that person, even in a dream who had the guts to abandon a woman as Damyanti

नलः सरोषमस्पृश्योऽश्रव्योऽग्राह्याभिधश्य सः ॥

जान्धारः स्माह हे मुझ्ये तहि क्रापि गवेष्य ॥७७॥

अन्वयः- जान्धारः सरोषम् आह स्मा हे मुझ्ये। सः नलः अस्पृश्यः, अश्रव्यः, अग्राह्याभिधः च आस्ति । तथापि त्वमिच्छसि तहि क्रापि गवेष्य ॥७७॥

विवरणः- जान्धारः रोषण सह यथा स्यात् तथा सरोषं सक्रोधम् आह स्मा । ब्रवीति स्मा हे मुझ्ये। सः नलः स्पृश्य योग्यः स्पृश्यः । न श्रूश्यः अस्पृश्यः स्पृश्यमापि योग्यः न आस्ति । श्रोतुं योग्यः श्रव्यः । न श्रव्यः अश्रव्यः । तस्य नाम आपि श्रोतुं योग्यं न आस्ति । ग्रहीतुं योग्या ग्राह्या । ग्राह्या अभिधा मान यस्य सः ग्राह्याभिधः ग्राहनामा । न ग्राह्याभिधः अग्राह्याभिधः आस्ति तस्य नामापि उच्चारयितुं योग्यं नास्ति । एवं सत्यापि त्वं तमिच्छसि चेत् गवेष्य ॥७७॥

सत्यार्थः- गान्धारः सकोपनवरीत - हे मुरदो! सः नलः रप्त योनव- नास्ति । तस्य नाम श्रोतुं वाहीतुं च योनव नास्ति । तथापि त्वं तमाभिलषसि तर्हि गवेष्य अन्वेष्य ॥७७॥

अन्वराठी :- पछी दोधरी गांधारे कुलुं ते, अरे भुग्यो! ते नव स्पर्श करवा लायक नथी, तथा तेनुं नाम भग्न सांभूतुं ते उभ्यार्थं घोग्य नथी, (छतां तारी छळ्या द्योग तो) तेने क्रांक शोध. ॥७७॥

हिन्दी :- तब नल अपने मन में विचार करने लगा कि, “अरे पापी नला तेरा नाश क्यों नहीं होता? वास्तव में दमयती तो नहीं यदि वह नहीं तो फिर नाटक में उसका पात्र कहा से आया? ॥७३४॥

मराठी :- तेक्षा नक्त मनातव ध्वनाला की, “अरे पापी नला तु का नाश पावत नाही? खड़ोरव दमयती आता जगात नाही? जर असती तर नाटकात तिची भूमिका कशी आली असती!” ॥७१४॥

English :- At this, Nal began to curse a sinner in himself. Then he wondered as to how this play is being acted out, when the actress is not Damyanti in person.

पिङ्गलः स्माह सक्रोधं किमार्येऽनार्यकर्मणा ॥

कार्यं तेन श्वपाकेन सार्थेशाभ्यर्णमिहि तत् ॥७३५॥

पिङ्गलः सक्रोधम् आह स्म। आर्यै! अनार्यकर्मणा श्वपाकेन तेन कि कार्यम्? तत् सार्थेशाभ्यर्णम् पष्ठि ॥७३५॥

विवरणम्:- पिङ्गलः क्रोधेन सह यथा स्यात् तथा सक्रोधं आह स्म ब्रवीति स्म - आर्यै! न आर्यम्! अनार्यम्! अनार्यकर्मणा श्वान पचतीति श्वपाकः चाण्डालः तेन श्वपाकेन चाण्डालेन तेन नलेन तत्र किं कार्यं कि प्रयोजनम्! अनार्योचितकर्मकारिणा चाण्डालेन तेन नलेन तत्र किं प्रयोजनम्? तत् सार्थस्य इशः सार्थेशः। सार्थेशाभ्यर्णम् सार्थेशाभ्यर्ण धनवेवसमीपम् एहि आगच्छ ॥७३५॥

मराठार्थः:- पिङ्गलः क्रोधेन सह अब्रवीत्-आर्यै! अनार्यकर्मणा चाण्डालेन तेन नलेन तत्र किं प्रयोजनम्? तम् सार्थपति पनदेव प्रति आवच्छ ॥७१५॥

मुजराती :- त्यारे पिंगल तेणीने क्रोधसहित कुहे छे कु, हे आयो! हुक्का आर्य करनारा ते चांगाल लेवा नव शावे हवे नारे शुं प्रयोजन छे? भाटे तु सार्थपति नी पासे चाल. ॥७१५॥

विद्युतगः:- हे आर्य! प्रत्यापेः विलपनैः पर्यात्म अलम्। अचलपुरं यातु गन्तु कामः यत्य सः यातुकामः गन्तुकामः धनदेवः नाम सार्थ

पतीति सार्थपः सार्थपितौ श्रेष्ठी अस्ति । तत तस्मात त्वं तस्य सार्थपस्य सक्रियो सामीच्ये एहि आगच्छ ॥७१२॥

सरलार्थ:-

आर्य! विलपनैः अलम्। अचलपुर गवतुकामः यन्तेव जाम सार्थपिति श्रेष्ठी अस्ति । तस्य सक्रियो गच्छ ॥७१२॥

गुजराती :- हे आर्य! इव रु नहि, आ धनेष सार्थपाह अचलपुर तरेण ज्वानी ईच्छावाणो छ, भाटे तेनी पासे तु चाल.

॥७१२॥

हिन्दी -

हे आर्य! रोना अब पर्यात्म हुआ यह धनदेव सार्थपाह अचलपुर की ओर जानेवाला है। इसलिए उसके पास चलो। ॥७१२॥

पार्श्वी .-

“हे आर्य! आता रहने पुरे हा यन्तेव सार्थपाह अचलपुरकडे जाण्याची इच्छा करीत आहे. त्वाल्याकडे तू जा.

English .- Then addressing her as a respectable woman, asked her to stop weeping and join the camp belonging to Dhandeo who are all proceeding to a city named Achalpur.

भैम्यन्वेषयिष्यामि आर्य भर्तार्तम् आत्मनः ॥
सोऽभ्यधत्त पतिः कोऽस्ति भाटब्रवीत्तेष्यधिर्नेत्तः ॥७१३॥

अन्वयः:-

भैमी ऊचे - आर्य! अहमात्मनः भतीर्य अन्वेषयिष्यामि सः आभ्यधत - कः तव पतिः? सा अब्रवीत - नैषथिः नलः.

॥७१३॥

विवरणम्:-

भैमस्य अपत्यं भैमी भैमराजपुत्री दमयन्ती ऊचे बभाषे - आर्य! अहम् आत्मनः स्वस्य भतीरि पतिम् अन्वेषयिष्यामि

शोधयिष्यामि । सः गान्धारः अभ्यधत अभ्यपत - कः तव पतिः? तदा सा भैमी अब्रवीत अवदत - निषधस्य अपत्यं

पुमान् नैषथिः निषधपुत्रः नलः मम पतिः वतीते ॥७१३॥

सरलार्थः:- भैमी बभाषे - आर्य! अहम् आत्मनः पतिम् अन्वेषयिष्यामि । सः गान्धारः अवादीत - तव पति - क अस्ति । दमयन्ती

आवोचत - निषधपुत्र नलः मम पतिः अस्ति ॥७१३॥

प्राणी :- हे एकज सुप्रधार विचार करू लागला की, "गाधा, दमयांती आणि पिंगलचा वेळा पेऊन रगाभुमिचे हे कलाकार नाटक

करण्यासाठी तैयार झाले आहेत." ॥७०॥

English :- Having heard thus the compere thought to himself that the characters are now ready to play the part of Ghander, Damyanti and Pingal.

प्रवृत्तमेव तज्ज्ञाने नाट्यं कार्यान्तरं ततः ॥
आहमाप्यनुतिष्ठामि कालोचितमिहाधुना ॥७१॥

अन्वयः - तद नाट्यं प्रवृत्तमेव जाने । ततः अहमपि इह अधुना कालोचित कार्यान्तरम् अनुतिष्ठामि ॥७१॥

विवरणम् :- तत तस्यात नाट्यं नटेः अभिनेय नाटकं प्रवृत्तमेव प्रारब्धमेव इति अहं जाने । ततः तस्यात कारणात अहमपि इह अधुना कालस्य उचितं कालोचितम् कार्य कार्यान्तरम् अनुतिष्ठामि आचरामि ॥७१॥

सरलार्थः - तरमात नाट्य प्रवृत्तमेव इति अह जाने । तरमात कारणात अहमपि इटानी समयोचित कार्यान्तरम् अनुतिष्ठामि ॥७१॥

गुजराती :- भाटे हुं खाउं छुं के, आ नाटक याखुं घुं छे, अने तेथी हुं पण अडीं हे सभाने अतुसरी भीज कार्यमां नेहाई घुंडे ॥७१॥

हिन्दी - इसलिये मैं सोचता हूँ कि, यह नाटक प्रारम्भ हो गया है, जिससे मैं भी अब समयोचित दूसरे कार्य में सलग्न हो जाता हूँ ॥७१॥

प्राणी :- मला वाटते की, आता नाटक सुरु झाले आहे. म्हणून मी आता समयोचित दूसरे काम करतो. ॥७१॥

English :- So he thought that the climax starts now, so he better proceed to his next task

श्रीजयशेखरसूरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचरितम्

गुजराती :- न्यारे राज्ये कहिं के, हे भहामात्या आ नाटक भजवपामां अदिभां ज अति कुण्डारस प्रगट धरो छे तेथी धरुँदुःख

धाप छ. ॥७०७॥

हिन्दी :-

तब राजा ने कहा कि, हे महामात्या नाटक के प्रारम्भ मे ही अति करुण रस उत्पन्न हुआ है इसलिये महान् दुःख हो रहा है ॥७०७॥

पाठी :-

तेक्षा राजा महणाला की हे महामात्या या नाटकात्या सुरवातीलाच अतिशय करुण रस प्रकट झाला आहे त्यामुळे अतिशय दुःख होत आहे ॥७०७॥

English :- The king told the minister, that the whole royal court is filled with feelings of tenderness and is touched, just at the beginning of the show due to the acute difficulties the person is facing

नेपथ्ये वक्ति गान्धारः पिङ्गलैतां तपस्त्विनीम् ॥

अनुकूलय येनाशु नयामः सार्थपान्तिकम् ॥७०८॥

अन्वयः -

नेपथ्ये गान्धारः वक्ति - हे पिङ्गल। एता तपस्त्विनीम् अनुकूलय । येन आशुं सार्थपान्तिक नयामः ॥७०८॥

विवरणम् :-

नेपथ्ये गान्धारः वक्ति वदति - हे पिङ्गल। त्वम् एता तपस्त्विनीम् अगतिकां दयनीयाम् अनुकूलय अनुकूलां कुरु । सान्तवय । येन वयम् एनाम् आशु शीघ्र सार्थं पातीति सार्थः सार्थपः सार्थपिधः । सार्थपस्य आन्तिक समीप सार्थपान्तिकं सार्थपिधपसमीप नयामः ॥७०८॥

सरलार्थ -

नेपथ्ये गान्धार वदति - हे पिङ्गल। त्वमेता तपस्त्विनीम् सान्तवय । येन वयमेता शीघ्र सार्थपान्तिक नयाम ॥७०८॥

गुजराती :-

ओपामां पडानी अंदरथी गांधार भोवे छे हे पिंगल आ निचारीने तु आसासन आप के नेथी तुरत नेणीने सार्थपाहनी पासे लई आउ ॥७०८॥

श्रीजयशेखरसूरिविरचितं श्रीनलदम्पन्तीचरित्रम्

विभेद्येकाकिनी व्योग्मः पतितेवावनीधृता ॥
अपारे हृत्र कान्तारे करालव्यालशालिनि ॥७०५॥

जन्मयः- व्योग्मः पतिता अवनीधृता इव अहम् एकाकिनी करालव्यालशालिनि अपारे अन्त कान्तारे विभेद्यि ॥७०५॥

विवरणम्:- व्योग्मः आकारात् पतिता, अवन्या पृथ्व्या धृता इव अहम् एकाकिनी करालाश्च ते व्यालाश्च करालव्यालाः। करालव्यालैः शालते इत्येवशीलं करालव्यालशालिनि तस्मिन् करालव्यालशालिनि भीषणसमर्थालिनि न विद्यते पारः यस्य तद् अपार तस्मिन् आपारे अन्त अस्मिन् कान्तारे विभिन्ने विभेद्यि ॥७०५॥

मरतार्थ- आकाशात् पतिता, पृथ्व्या पृता इव अहमेकाकिनी करालै भवते त्वाते त्वासे अपारे अस्मिन् अरण्ये विभेद्यि ॥७०५॥ गुणरूपी :- व्याग्ने चापश्चमाणी पुरीने पृथ्वी पर आवी छोड़, तेष्व घरेघर ल्पंकर छाथीयो वृद्ध अथवा सर्पो वृद्ध शोभना चेष्वा आ अपार नंगबन्हां हु अेकली ल्पय पाउं छु ॥७०५॥

हिन्दी - मानों आसमान से गिरकर जमीन पर आयी हु, वैसे भयकर हाथीयो और सर्पों से युक्त ऐसे इस अपार जगल मे, मै अकेली डर रही हूँ ॥७०५॥

प्राणी :- जेण् आकाशात् फूँफूँ झूँझूँ तुलत्वाप्रयाणे भी एकटी खरोखर भयकर हिंस्र प्राण्यानी र सापानी व्यापलेत्वा अशा दा अपार जगलात भीत आहे ॥७०५॥

English :- The voice said that she seemed to have been dropped from sky and was encircled by many wild elephants and poisonous snakes, in the forest of the earth and so she is very frightened.

नलः स्वगतमादध्यौ किं मयेव दुरात्मना ॥
केनाट्येकाकिनी त्यक्ता प्रेयसी गहने वने ॥७०६॥

जन्मयः- नलः स्वगतम आदध्यौ । कि मया इव हु केनापि दुरात्मना एकाकिनी प्रेयसी गहने वने त्यक्ता ॥७०६॥

श्रीजयशोखस्यरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचरितम्

कुशल दूत सूत्रधार थे, अने भीज नटों द्यमपति आदिक पात्रों थे। पश्चिमा धुग्गों समय बेठेखा राजा ने पाह करी थे औ
कहुँ के, ॥७००॥

कुशल दूत सूत्रधार बना नट, दमयती आदि पात्र हुए अब वहां काफी समय से बैठे हजा ने याद कर के ऐसा कहा कि,
॥७००॥

कुशल सूत्रधार ज्ञाता आणि वाकी नट दमयती इत्यादि पात्र बनाए, मग तेषु सुपर्वेक्षणर्दत बसलेल्या राजाने आठवण
करुन असे घटले की, ॥७००॥

English :- Kushal became a chief. The other actors did the role of Damyanti and others. After some time
the King suddenly spoke out.

- चिरयन्ति किमधापि द्रास्थः रङ्गोपजीविनः ॥

द्राःस्थस्तान् स्माह भो शीघ्रं नाटयं प्रस्तृयतां नटाः ॥७०१॥

हे द्राःस्था अद्यापि रङ्गोपजीविनः किं चिरयन्ति? द्राःस्थः तान् आह सम भोः नटाः शीघ्रं नाटयं प्रस्तृयताम् ॥७०१॥

पूर्वरण्यः - हे द्रारि तिष्ठतीति द्राःस्थः तत्सुब्दो द्राःस्था द्रारपाल! अद्यापि रङ्गेन नाटयेन उपजीविन्तीति रङ्गोपजीविनः नटाः दिः
किमर्थचिरयन्ति विलम्बन्तो द्राःस्थः तान् नटान् आह स्मा ब्रवीति स्मा भो नटाः! शीघ्रं द्रुततर नाटयं प्रस्तृयताम् प्रारभ्यताम्
॥७०१॥

पूर्वरण्यः - हे द्रारपाल! अद्यापि रङ्गोपजीविनः नटाः किमर्थ विलम्बन्तो? तदा द्रारपालतान् ब्रवीति स्मा भो नटाः! शीघ्र नाटय प्रारभ्यताम्
॥७०१॥

पूर्वरण्यः - अरे! द्रारपाल! हजु सुधी पात्रो केम विलंब करे छे? त्यारे द्रारपाले ते पात्रोने कहुँ के, हे नटो! तभो तुरत नाटकी
शुभात करो. ॥७०१॥

मारी :-

तेहा सुप्रधाराने प्रवेश करन महाते की, "हे राजा! नलाला शोषण्यासाठी हे जाटक बर्सिविले आहे, ते पाहण्यासाठी तुम्ही सावधान ठार?" ॥७०२॥

English :- Then the compere entered and said that this story is named as "In quest of Nal" He advised the King to be alert and open-eyed

नलः स्वात्मगतं कोडयमाहमेव नलः किमु ॥

यद्वाऽपारे जगत्यस्मिन् नामसाम्य न दुर्लभम् ॥७०३॥

विवरणः - नलः स्वात्मगत स्वगतमाह ब्रवीति । कोडय नलः? अहमेव नलः न किमु? अथवा न विष्ठते पारः यस्य तत् अपार तास्मिन् अपारे अस्मिन् जगति नाम्ना साम्य नामसाम्य दुर्लभेन लभ्यते इति दुर्लभः नाडस्ति ॥७०३॥

नलः स्वगत वदति - कोडय नल? अहमेव नल. न किमु। अथवा अपारे अस्मिन् जगति नामसाम्य दुर्लभ नारिति । बहनि समानानि नामानि सानिता ॥७०३॥

मुजुलराती :- त्प्रोरे नल पोताना भनभां विचारेणा लाभयोऽे, या नल कोऽपुङ् हये? हुं ज शुं नल न संबद्धी शक्तु? अथवा आ अपार नगैतमां नामनुं साम्यपश्चुं कंडि हुर्लभ नधी ॥७०३॥

तब नल अपने मन मे विचार करता है कि, यह नल कौन होगा? मे ही नल नही हूं? अथवा इस अपार सुसार मे नाम की समानता कुछ दुर्लभ नही है ॥७०३॥

तेव्हा नल रवत च्या मनात - कोण हा नल आहे? मीच नल आहे की आणदी दुसरा कोणीतरी नल आहे हा अपार जगात नावाचा सारतेपणा काही दुर्लभ नाही सारकी नावे पुष्करव असतात ॥७०३॥

English :- At this Nal wondered as to who this second Nal could be, if not himself. Then he pacified himself saying, that this world is vast and wide, and there can be another Nal.

निश्चेतुं च ततः सम्यक् तं नीत्वा राजसन्निधौ ॥
नाट्यावसरमभ्यर्थं प्रारेषे तत्र नाटकम् ॥६९८॥

अन्वयः- ततः त सम्यक् निश्चेतु राजसन्निधौ नीत्वा नाट्यावसरमभ्यर्थं तत्र नाटक प्रारेषे ॥६९८॥

विवरणम्:- ततः तश्चन्तरे तं सम्यक् समीचीनतया निश्चेतु निशातुं राजः सम्निधि; राजसन्निधि; तस्मिन् राजसन्निधौ राजसन्निधौ नीत्वा नटे: अभिनेय नाट्यर्थ । नाट्यस्य अवसरः नाट्यावसरः तं नाट्यावसर नाट्यं कर्तुमवसरर्थं अभ्यर्थं सम्प्राप्त्यं तत्र नाटक प्रारेषे प्रारभात ॥६९८॥

मरलार्यः- ततः तं जलं सम्यक् निश्चेतु राजसन्निधौ नीत्वा नाट्यावसरम् अभ्यर्थं तत्र नाटक कर्तुं प्रारभेत ॥६९८॥

मुख्यर्थती :- पश्चिमो सम्भूतं प्रकारे निश्चय करीने, तथा ते कुछने राज धासे लड़ लड़ने, नाटक करवा भाटेनी आज्ञा लड़ने तथा नाटक धारेभु कर्यो ॥६९८॥

हिन्दी :- सम्यक् प्रकार से निश्चय करने के हेतु से, उस कुब्ज को लेकर वह राजा के पास गया त तथा नाटक करने की आज्ञा लेकर वहाँ पर नाटक प्रारभ किया ॥६९८॥

माराठी :- गिरा टप्पांगा सम्यक् प्रकारे निश्चय करण्यासाठी तो त्वा कुब्जाला राजाजवळ पोठन गोता व नाटक करण्याची आज्ञा पेऊन त्वांने तेहे नाटकाला प्रारथ केला ॥६९८॥

English :- Then in order to exactly find out the actual thing, Kushal took the hunch back to the King and taking the permission of the King, he began to act out a drama

दधिपर्णनृपः सभ्यः सपणर्ख्यश्च मन्त्रिराद् ॥
नीत्वलश्च प्रतीहारः सूपकारश्च हुण्डिकः ॥६९९॥

अन्वयः- दधिपर्णनृपः सभ्यः सपणर्ख्यः मन्त्रिराद्, नीत्वलः प्रतीहारः हुण्डिकः सूपकारः अभवत् ॥६९९॥

श्रीजयशेषवरसूरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचारित्रम्

ગુજરાતી :- શું તે એવા જ સ્વરૂપવાળો છે? અથવા કોઈ દેવ કે દાતા છે? અથવા પોતાને છુપાવીને રહેલો નલશરાણ છે? ॥૬૫૮॥

હિન્દી - કયા વહ ઐસે હી રહ્માવાલે હૈ? અથવા કોઈ દેવ યા દાનવ હૈ? અથવા સ્વરૂપ કો છિપાકાર રહેને વાળે નલરાજા હૈ? ॥૬૫૯॥

મરાಠી - કાવ હા રહતોરવરચ રવવપાકી આહે? અથવા કોणી દેવ કિવા દાનવ આહે? અધવા રવત લા તપવિણા નલરાજા આહે? હે

જાળન હેણયામાઠી ભીમરાજાને કુશલ નાવાચ્ચા ચતુર બાહ્યણાલા દાપિપર્ણ રાજાકડે પાઠવિલે ॥૬૫૧॥

English - He was asked to find out if he was just a replica or if he is a superior God or an ordinary God
Or if he is King Nal himself in disguise

તત: પ્રવર્થિતોત્સાહ: સ યયૌ શકુને: શુભે: ॥

સુસુમારસ્પે કુબ્જન દરદર્શ વિમર્શ ચ ॥૬૫૬॥

અન્વય:- તત: પ્રવર્થિતોત્સાહ સ: શુભે: શકુને: સુસુમારસ્પે યયૌ । કુબ્જ દરદર્શ વિમર્શ ચ ॥૬૫૬॥

ત્રિવરણમ:- તત: પ્રકર્ષેણ વર્ધિત: ઉત્સાહ યસ્ય સ. પ્રવર્થિતોત્સાહ: મહોત્સાહ: સ: કુશલનામા વિષ્ણ: શુભે: મજલસુચકે: શકુને: નિમિતે: સુસુમારસ્પે યયૌ ઇચ્છાય । તત્ત્વ કુબ્જ દરદર્શ અદ્રાકીત । વિમર્શ વ્યમૃક્તત ચ ॥૬૫૬॥

સરલાર્થ - તત પ્રકર્ષેણ વર્ધિતોત્સાહ સ વિષ શુભે શકુને સુસુમારસ્પે યયૌ । તત્ત્વ કુબ્જ દરદર્શ વિવારયામાસ ચ ॥૬૫૬॥

ગુજરાતી :- પછી ઉત્સાહિત એવો તે કુશલ ભાલ્યાણ શુભ શુક્નો બોઈ સુસુમારનગરમાં ગયો, ત્યાં કુબ્જને જોઈ વિચારપા લાગ્યો કે,

॥૬૫૬॥

હિન્દી - ફિર વહ કુશલ બ્રાહ્મણ બેં પ્રવર્થિત - ઉત્સાહ સે શુભ શકુન મેં સુસુમારનગર મેં પહુંચા, ઔર વહોં કુબ્જ કો દેખકર વિચાર કરને લગા કિ, ॥૬૫૬॥

મરાಠી - મગ અતિશાલ ઉત્સાહ વાટ્લેલા તો કુશલબ્રાહ્મણ શુભ શકુનાની સુસુમારનગરાત ગેલા આગિ તેથે કુબ્જાલા પાદન વિવાત કરુ લાગાલા કી, ॥૬૫૬॥

सूर्यपाकां रसवतीं नलादन्यो न बेति यद् ॥

निहृतात्मा ततो देव नल एव स चेद भवेत् ॥६९३॥

अन्यः:- यद् नलात् अन्यः सूर्यपाकां रसवतीं न बेति । ततः हे देव! सः निहृतात्मा नलः एव भवेत् ॥६९३॥
विवरणम्:- यतः नलात् अन्यः कः आपि सूर्यपाका रसवतीं न बेति । न जानाति । ततः हे देव! सः सूर्यकारः निहृतः आत्मा येन सः निहृतात्मा आवृतात्मा नलः एव भवेत् । नलः एव तत्र सूर्यकारत्वेन आत्मानम् आवृत्य स्थितः स्यात् ॥६९३॥

सरलार्थः:- यतः नलात् अन्यः कोडपि सूर्यपाका रसवतीं न जानाति । ततः नलः एव सूर्यकारत्वेन आत्मानमावृत्य तिरितः भवेत् ॥६९३॥

अन्यथाः :- उभे न विवाय वीजुं कोई पाणि सूर्यपाक रसोई आग्रहं न थी, भाटे हे पिताञ्ज! पोताने छुपावीने रहेथा अे
क्षाय नदराङ्ग न छोवा जोईओ ॥६९३॥

हिन्दी :- क्यो कि नलराजा के अलावा कोई दूसरा सूर्यपाक रसोई की विधि नहीं जानता है इसलिए हे पिताजी! स्वयं छिपकर रहते हुए कदाचित वह नलराजा ही होने चाहिए ॥६९३॥

माठी :- “कारण की नलराजा शिवाय दूसरा कोणीही सूर्यपाक रसवपाक जापत नाही त्वामुळे हे पिता! रसवपाकव्याच्या रूपाने

रहत.ला तपवित असलेले ते कदाचित नलराजाव असले पाहिजे ॥६९३॥

English :- She continued saying that there was no one else other than King Nal who could prepare delicious food out of solar rays It could only be King Nal disguised as a cook

त्रिपः प्रैषि ततो राजा कुशलः कुशलाभिधः ॥
अभ्यर्ण दधिपर्णस्य सूर्पकारं परीक्षितुम् ॥६९४॥

अन्यः:- ततः राजा कुशलः कुशलाभिधः विप्रः सूर्पकार परीक्षित दधिपर्णस्य अभ्यर्ण प्रैषि ।

देवास्ति भृत्यभोः पार्थमागतो नलसूपकृत् ॥
नलोपदेशाङ्गिनाति सूर्यपाकक्रियां च सः ॥६९३॥

अन्यथः - तेवा मत्प्रभोः पार्थ नलसूपकृत् आगतः अस्ति । सः नलोपदेशात् सूर्यपाकक्रिया जानाति ॥६९१॥

विवरणम् - तेवा मम प्रभुः मत्प्रभुः, तस्य मत्प्रभोःः मम स्वामिनः दधिपर्णनुपस्य पार्थ समीपं सूप करोतीति सूपकृत् । नलस्य भृपकृते नलसूपकृत् नलस्य सूदः आगतः अस्ति । सः नलस्य उपदेशः नलोपदेशः, तस्यात् नलोपदेशात् सूर्यपाकस्य क्रिया, ता सूर्यपाकक्रियां सूर्यातिषेप पाकं कर्तुं जानाति वेति ॥६९३॥

सरलार्थः - देवा मम स्वामिनः दधिपर्णराजरय समीपे नलरय सूपकार. आगत अस्ति । सः नलरय उपदेशात् सूर्यपाकक्रियां जाबोति ॥६९१॥

मुजराती :- ऐ स्वामी! मारा स्वामी पासे नलराजनो रसोईयो आवेल छे, अने नलराजना शीघ्र्याधी ते भृपाकं रसोईनी दिया जाएँ छ ॥६९१॥

हिन्दी - हे स्वामी! मेरे स्वामी के पास नलराजा का प्रिय रसोईया आया है । वह नलराजा द्वारा सिखाहुई सूर्यपाक विधि (क्रिया) से रसोइ बनाना जानता है ॥६९१॥

पाठी - “हे स्वामी! माझ्या रवामीजवळ नक्कराजाचा स्वरूपाकी आला आहे, आणि नक्कराजाने शिकविल्यामुळे तो सूर्यपाक

स्वरूपाकाची क्रिया उत्तम रीतीने जाणातो ” ॥६९१॥

English - He said that, the favourite cook of King Nal has arrived there who prepares delicious food out of solar rays.

अन्यदा दधिपर्णन् भृगुजा प्रवितो निजः ॥
दूतः केनापि कार्येण वैदर्भीपितुरन्तिके ॥६८९॥

अन्ययः - अन्यदा दधिपर्णन् भृगुजा केनापि कार्येण निजः दूतः वैदर्भीपितुरन्तिके प्रेषितः ॥६८९॥

विवरणम् :- अन्यदा एकस्मिन् दिने दधिपर्णन् भृगु भृगुजा केनापि कार्येण निजः दूतः विदर्भीणामीथ्यः वैदर्भः। वैदर्भस्य आत्मा स्त्री वैदर्भी दमयन्ती, वैदर्भ्यः पिता वैदर्भीपिता, तस्य वैदर्भीपितः दमयन्तीणकस्य भीमराजस्य आन्तिके समीपे प्रोषितः प्रहितः ॥६८९॥

सरलार्थ - एकस्मिन् दिने दधिपर्णन् राजा प्रयोजनवशात् निज दूत दमयन्त्या पितुः भीमराजस्य समीपे प्रेषित ॥६८९॥

गुजराती :- पछी ओऽ दिवसे दधिपर्ण राजान्मो क्रोधिक कार्यप्रसंगे दमयन्तीना पिता पासे घोतानो दूत भोडत्यो ॥६८९॥

हिन्दी - एक दिन दधिपर्ण राजाने किसी कार्य के लिए दमयती के पिता के पास आपना निजी दूत भेजा ॥६८९॥

मराठी - न तर एक दिवशी दधिपर्ण राजाने कही कामानिमित दमयतीत्वा वहिलाकडे रखतःचा दूत पठविला ॥६८९॥

English :- One day King Daniparne send his own personal messenger on some pretext, to the father of Damyanti

श्रीजयशेखरसूरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचरितम् ॥६८७॥

श्रुत्वा तत्र विपत्तं ते निराशास्त्वामुपागमम् ॥
अत्याक्षमविशेषज्ञ कूबर तं वर शाठम् ॥६८७॥

अन्वयः - तत्र त विपत्तं श्रुत्वा निराशः अहं त्वाम् उपागमम् । अविशेषज्ञ वर शाठ तं कूबरम् अत्याक्षम् ॥६८७॥

विवरणम् :- तत्र वनवासे त नल विष्णु ध्यात्वं गत (मृतम्) श्रुत्वा अहं त्वाम् उपागमम् । विशेष जानातीति विशेषज्ञः । न विशेषज्ञः ॥६८७॥

मरलाई :- वनवासे त नल मृत श्रुत्वा अहं त्वामुपागमम् । करव्यापि विशेषम् अजानानमतीव शाठ त कूबरमहमत्वजम् ॥६८७॥

गुजराती :- त्यांते नलने भूत्यु पामेलो सांखणीने निराश धृत्यु तभारी पासे आव्यो धुँ, तथा भुर्ष अने विशेष प्रकारे लुभ्याइधाणा ॥
ते कूबरने भें तत्तु दीपो छे ॥६८७॥

हिन्दी - वहाँ पर नलराजा की मृत्यु का समाचार सुनकर, मैं निराश होकर आपके पास आया हूँ मूर्ख और विशेष प्रकार के धृते ऐसे कूबर को मैंने त्याग दिया है ॥६८७॥

मराठी :- ते थे नक्कराजा परण पावल्याची बातमी ऐकून निराश होठन मी तुमच्या जवळ आलो आहे, आणि नोंकाराचे गुण न जाणणाऱ्या, अतिशय पृत असलेल्या कूबराला मी सोडून दिले आहे ॥६८७॥

English - He continues saying that he had come to him when he heard that Nal was dead and when he was overcome with sadness He therefore abandoned Kubar who was wicked and foolish

सोऽवदत् कोशलापुर्या सूपकारोऽस्मि हुणिकः ॥
नलस्यातिप्रियस्तेन दत्ता: सवाः कला: मम ॥६८५॥

अन्यदः:- सः अवदत् - आहं कोशलापुर्या नलस्य अतिप्रियः हुणिकः सूपकारः जस्मिः । तेन मम सवाः कला: दत्ता: ॥६८५॥

विवरणम्:- सः कुब्जः अवदत् - आहं कोशलापुर्या कोशलायां नाम नगयां नलस्य अतिशयेन प्रियः अतिप्रियः हुणिकः नाम सूपकारः सूदः जस्मिः । तेन नलेन अतिप्रियत्वात् मम मालां सवाः कला: दत्ता: ॥६८५॥

मरतार्थः:- सः कुब्जः अवदत् - आहं कोशलापुर्या नलस्य अतिप्रियः हुणिकः नाम सूपकारः सूदः जस्मिः । तेन नलेन अतिप्रियत्वात् मालां साकलाः कला: दत्ता: ॥६८५॥

अलशरातीः :- त्वारे तेणे कुचिं कोशला नभरीभां कुचिं नाभनो नलराजनो अतिप्रिय रसोईषो छुं, अने तेथी तेणे भने पोतानी एवं कुधाओ आधी छे ॥६८५॥

हिन्दी :- तब उसने कहा कि, “मै कोशलनगरी के राजा नल का हुडिक नाम का अतिप्रिय रसोईया हूँ और उन्होने मुझे अपनी सभी कला दी है” ॥६८५॥

मराठी :- तेला तो म्हणाला - ‘‘कोशलानगरीत मी हुडिक नावाचा नकराजाचा अतिप्रिय रसोईया की आहे, आणि त्वांचा मी अतिशय प्रिय असल्यामुळे मला सर्व कला दिल्या आहेत. ॥६८५॥

English :- At this the hunchback replied that he was King Nal's favourite cook from Koshla whom king Nal had taught all the arts, named Hundick.

सोऽवदत्तहि राज्ये स्वे वार्यतां मृगयाशु रे ॥
राजाऽपि तत्थाकार्षीत् तद्वचो बहुमानतः ॥६८३॥

अन्यथः - सः अवदत् रे राजन् । तहि स्वे राज्ये आशु मृगया वार्यताम् । राजा अपि बहुमानतः तत् तद्वचः तथा अकार्षीत् ॥६८३॥

विवरणम् - सः अवदत् - रे राजन् । यदि त्वं महां किञ्चिद् वातुमिल्लिसि तहि स्वे निजे राज्ये आशु शीघ्रतरं त्वया मृगया पापद्धिः वार्यताम् निवार्यताम् । राजा अपि बहुमानतः बहुमानात् तत् तस्य कुलजस्य वचः तद्वचः तथा यथोक्तम् अकार्षीत् अकरोत् ॥६८३॥

सरलार्थः - स कुब्जा अवदत् - हे राजन् । यदि त्वं महाम् अन्यदपि किञ्चित् दातुमिल्लिसि तहि रचकीदे राज्ये शीघ्र मृगता निवारदा राजाऽपि बहुमानात् तरय रचन तथैव अकरोत् ॥६८३॥

गुजराती :- त्थारे ते कुब्जे कुछुं के, हे राजन् । त्थारे तभारा राज्यमांधी थिकारेहुं तुरेत निवारेणु करो? त्थारे राज्ये पूर्ण तेन। पर्यन्तु भुमान रूपीने तेम कुछुं ॥६८३॥

हिन्दी :- तब उस कुब्जने कहा कि, हे राजन् आप अपने राज्य में शिकार का तुरत निषेध कीजिये। तब राजा ने उसके चरन का बहुमान कर, वैसा ही किया ॥६८३॥

माठी :- तेहा तो कुब्ज म्हणाला - "हे राजा! तर मग तु तुझ्या राज्यात ताबहात्र शिकारीला बढ़ी कर, तेहा राजाने पण त्याच्या वचनाचा बहुमान ठेवून तसेच केले शिकारीवर बंदी घातली ॥६८३॥

English :- Nal replied that he wishes that the king should prohibit hunting for good. The king respecting Nal's wish did so

राजा कुञ्जनाय तुष्टोऽय वस्मालङ्करणान्यदान् ॥
टङ्गलक्षं सुवर्णस्य पञ्चग्रामशतानि च ॥६८३॥

अन्त्यः - अथ तुष्टः राजा कुञ्जनाय वस्मालङ्करणान्यदान् । सुवर्णस्य टङ्गलक्षं पञ्चग्रामशतानि च अदात् ॥६८४॥

विवरणम् - अथ अनन्तरं तुष्टः प्रसन्नः राजा नृपः कुञ्जनाय (नलाय) वस्माणि च अलङ्करणानि वस्मालङ्करणानि अदात् । सुवर्णस्य टङ्गलक्षं मुद्रालक्षं ग्रामशतानि च पञ्चग्रामशतानि च अदात् ॥६८५॥

मरतार्थः - अथ मठदुषः राजा कुञ्जनाय वस्मालङ्करणानि लक्ष मुद्रांमुद्रा: पञ्च ग्रामशतानि च अदात् ॥६८६॥

अन्तराती : - पछी राज्यमें भृशी धर्णी ते कुञ्जने वस्त्रो तथा आभूषणो आदिक आप्या, एक वाघ सुवर्णमुद्रा अने पांचमे ग्रामो पाँड आप्या ॥६८७॥

हिन्दी :- फिर राजा ने खुश होकर उस कुञ्जन को वस्त्रों और आभूषणों आदि दिया तथा एक लाख स्वर्णमुद्रा एवं पाचसौ ग्राम भी दिये ॥६८८॥

मराठी :- मग राजाने सुशा होजन त्वा कुञ्जनाला वस्त्रे, दागिने वर्गे दिले. एक लाख मुद्रा भीत्रा आणि पाचशी ग्राम भी दिली ॥६८९॥

English :- Then the King happily adorned him with clothes and ornaments and also presented him one lakh gold coins and five hundred villages.

तत्त्विकं नलोऽसि भो यदा नलस्योतारणं भवान् ॥
दृष्टप्रक्यस्मि तद्वप्मनजीकृतमन्मयम् ॥६७९॥

अन्मयः - भोः। तत्र किं त्वं नलः असि? यद् या भवान् नलस्योतारणम् । अहम् अनजीकृतमन्मय तद्वप्त दृष्टपूर्वी अस्मि ॥६७९॥

विवरणम् :- भोः। तत्र तस्मात् किं त्वं नलः असि? यद् या अथवा भवान् नलस्य उत्तारणम् अपकृत लप्मास्ति । यतः अहम् अनजीकृतः मन्मथः मदनः येन तद् अनजीकृतमन्मयम् अवधीरतमन्मयलप्त तस्य नलस्य लप्तं तद्वप्तं पूर्वं दृष्टपूर्वम् । दृष्टपूर्वमस्थास्तीति दृष्टपूर्वी अस्मि नलस्य तादृशमलोकिक लप्माहं पूर्वं दृष्टपूर्वम् ॥ दृष्टपूर्वमस्थास्तीति सरलार्थः -

भोः। तस्मात् किं त्वं नलः असि? अथवा तरस्याप्कृत रूपमसि । यतः तरस्य नलस्य मन्मथरूपमपि अतिशयान अलोकिक रूपं प्रया पूर्वं दृष्टपूर्वम् अस्ति ॥६७९॥

गुजरातीः - भारे राज्यमे किञ्चिं तु शुं तुं भोते नव छो? अथवा भारे! नवनो उत्तार छो? केवल कें जेगे कामहेवने पृथु घरीररहित करेव छ, एवं नवनुं स्वप्नुप भे पूर्वं नेपेवुं छ.

हिन्दी -

तब राजा ने कहा कि, क्या तु स्वयं नल है? या नल का अवकृष्ट रूप है? जिसने मदन को भी अनजीकृत किया था ऐसे नल

मराठी :-

तेला राजाने म्हटले की, “ते काव स्वतः नक आहे? अथवा त्वा नकाचा निकट अवतार आहे? कारण कि ऊवाने कामदेवाला पण शरीरहित केले होते। अशा नकाचे अलोकिक रूप मी पूर्वी पाहिले ग्राहे ॥६७९॥

English :- Then the King asked the hunchback if he himself was King Nal or his incarnation. He continues, that he had, had the opportunity to meet King Nal who had even defeated Cupid in a wrestle of beauty

॥४७॥ श्रीजयशेखरसूरिविरचित् श्रीनलदम्यन्तीचारित्रम्

अहो सुखादुताकाऽपि सरसत्वमहो नवमृत ॥

अहो सर्वेन्द्रियालादः स्यादीद्वक् सुध्याऽपि न ॥६७५॥

अन्यथः- अहो! काऽपि सुखादुता! अहो! नव सरसत्वम् । अहो! ईदृक् सर्वेन्द्रियालादः सुध्या जपि न स्यात्तत ॥६७५॥

विवरणम्:- अहो! (आश्चर्ये) काऽपि अनिर्वचनीया सुषु स्वादुः सुखादुः सुखादोः भावः सुखादुता सुभृतता? अहो! नवमेव

अनुभृतपूर्वं सरसत्वम् रसवत्तव वर्तते । अहो! ईदृक् सर्वार्थं च तनि इन्द्रियाणि च सर्वेन्द्रियाणि! सर्वेन्द्रियाणाभालादः आनन्दः सर्वेन्द्रियालादः सर्वेन्द्रियाणामानन्दः सुध्या अमृतेन अपि म स्वातं । अस्या: रसवत्या: स्वादः अनिर्वचनीयः अस्ति । रसवत्वमपूर्वं वर्तते । इय रसवती सर्वेन्द्रियालादकारिणी सुधामापि आतिशेषे ॥६७५॥

सरलार्पः- अहो! अरत्या· वस्तवत्या· रवाट अनिर्वचनीय असि । सरसत्वमणि अपूर्वं वर्तते । इय रसवतीं सर्वेन्द्रियालादकारिणी वियते

॥६७६॥

गृह्णतामि :- अहो! आ तो कोई उत्तम प्रकारनुं स्वादिष्प्रयुङ्गुं छे! अने अहो! सरसाप्युङ्गुं पाणि वैन प्रकारनुं ज छे! अहो!

अमृतधी पाणि सर्व ईदित्योने आपो आनन्द न भवो! ॥६७६॥

हिन्दी - ओह! यह तो कोई उत्तम प्रकार की अति स्वादिष्ट रसोइहै और इसकी सरसता भी नवीन प्रकार की है। अमृत से भी सभी

इन्द्रियों को इस प्रकार का आनन्द प्राप्त नहीं होगा। ॥६७६॥

मराठी :- “अहाहा! या रसवपाकाचा रवाट तर खोरोखर अनिर्वचनीय आहे माझुर्व तर निराकेच आहे या भोजनाने जसा सर्व

इन्द्रियाना आनंद होतो तसा अमृतानेही होणार नाही” ॥६७६॥

English :- The king exclaiming in wonder, said that, the supper was unique and nutritious and even the gravy was out of the world and just fabulous. Even ambrosia will not and cannot give such bliss to all the organs of perception as this delicious food has given

प्रस्थाप्याकर्तिष्ये स्थांलों सौरी विधां जपन्तः ॥
चक्रे रसवतीं दिव्यां स्वर्गलोकादिवानताम् ॥६७५॥

अन्वयः - तत् स्थालीम् अकर्तिष्ये प्रस्थाप्य सौरी विधा जपन् नलः स्वर्गलोकात् इब्र आगता दिव्यां रसवती चक्रे ॥६७५॥

विवरणः - तत् स्थालीम् अकर्तिष्ये प्रस्थाप्य सौरी विधा जपन् नलः स्वर्गलोकात् इब्र स्वर्गलोकात् आगता दिव्यां रसवती चक्रे ॥६७५॥

सरलार्थ - तत् सौरी विधा जपन् नल रवर्णलोगात् आगता मिव दिव्या रसवती चक्रे ॥६७५॥

अन्वराती : - पहुँ नवरात्रेम् सूर्यना भाष्मां ते धाणी राखीने, सूर्यनी विधा जपतां भग्ने हेष्वोऽभाष्मी आखी होय एवी दिव्य रसोई बनावी ॥६७५॥

हिन्दी - तब नलने सूरज के ताप में वह थाली रखकर, सूर्य की विधा का जाप करते हुए मानो देवलोकसे न आयी हो। ऐसी दिव्य रसोई बनाई ॥६७५॥

प्राची - मन नज्जराजाने सूर्यत्वा उन्हात ती खाकी ठेन मूर्च लियो जप केला व जण देवलोकात् जन्म आलेला दिव्य रसमानी युक्त रखदापाक (भोजन) केला ॥६७५॥

English - Then Nal kept the dish of raw rice etc in the heat of the sun and began meditation on the science of the sun and lo! the most tastiest of all dishes was prepared which seemed as if, it had just been bought from heaven

कुब्जोऽपि तमभाविष्ट - शिष्टः स्वं न प्रशंसति ॥
सूर्यपाका रसवती दश्यने चेत् दिव्यसे ॥६७३॥

अन्यथः- कुब्जः अपि तमभाविष्ट शिष्टः स्वं न प्रशंसति । त्वं दिव्यसे चेत् सूर्यपाका रसवती दश्यते ॥६७३॥

विवरणम्:- कुब्जः अपि तं विषयर्णम् अभाविष्ट - अभावत - शिष्टः नः स्वमात्मानं न सशंसति, न स्तोति । त्वं ब्रह्मिन्यसि दिव्यसे चेत् सूर्यतेरे पच्यतेऽसो सूर्यपाका, रसाः मधुरान्तादयः अस्यां सन्ति इति रसवती (रसोऽह) दश्यते ॥६७३॥

सरलार्थः- कुब्जः अपि वरपतिमभावत - शिष्टः नरः गतं न प्रशंसति । पर त्वं ब्रह्मिन्यसि चेत् मद्या सूर्यपाका रसवती दश्यते ॥६७३॥
मुनराती :- त्वारे कुब्जे तेने क्षुब्धे, उत्तम मालास पोतानी प्रथंसा (पोताना भुज्धी) करे नही. परेतु जे तभारी ज्वेषानी हृष्णा दोष, तो सूर्यपाक रसोऽह आपने हैं भुज्धे ॥६७३॥

हिन्दी :- तब कुब्जने कहा कि, “उत्तम पुरुष स्वयं आपनी प्रशस्ता नही करता, लेकिन आपको देखने की इच्छा हो तो मै आपको सूर्यपाक रसोइ दिखाता हूँ ॥६७३॥

मराठी :- तेला कुब्ज म्हणाला - “उत्तम पुरुष स्वतःची प्रशंसा चहतःत्वा तोठाळे करीत नाही. परतु जर तुम्हाला पाहण्याची इच्छा असेल तर सूर्यपाक रसवपाक आपत्याला दाखवितो ॥६७३॥

English :- At this the hunch-back replied that eminent personalities do not praise themselves. But even then Nal said that he would cook a delicious supper just by the solar says

प्रणिपातमकृत्वैव समानेभर्यमागिष्व ॥
आसांश्चक्रं निराशाङ्कः क्षितिपं निकषा आसांश्चक्र ॥६७३॥

अन्वयः - ततः नल. समानेभर्यमाकृ इव प्रणिपातम् अकृत्वा एव निराशाङ्कः क्षितिपं निकषा आसांश्चक्र ॥६७३॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं नलः समानं च तद् एभर्यं च समानेभर्यम् । समानेभर्यं भजतोति समानेभर्यमाकृ, समानेभर्यमान् इव प्रणिपातं प्रणाम अकृत्वा एव निराशाङ्कः आसांश्चक्रमात् सः निराशाङ्कः, निर्भयः, क्षिति पृथ्वीं पातीति क्षितिपं, तं क्षितिपं अप्यनिकषा समीपे आसांश्चक्र उपविषेश ॥६७३॥

सरलार्थः - ततः नल. समानेश्वर्दयाम् इव प्रणामम् अकृत्वा एव निराशाङ्कः सन् दण्डिपर्णं नृप निकषा उपविषेश ॥६७१॥

गुजराती :- पछी नव ज्युगे सध्यान् सध्याद्यधाणो होष तेष्य प्रणाम क्षपी विना न निःशंखं धर्दने राजनी पासे भठो ॥६७१॥

हिन्दी :- फिर वह नल मानो समान ऐश्वर्यवान न हो, ऐसे किना प्रणाम किये नि शक होकर, राजा के समीप जाकर बैठ गया ॥६७१॥

मराठी :- मग तो नक जण समान ऐश्वर्य असलेल्या माणसा सातखा राजाला प्रणाम न करता च नि-शंक होऊन राजाजवळ बसला.
॥६७१॥

English :- Then the majestic and opulent Nal sat beside the king, without saluting or paying obeisance to the king

लोकैर्जयज्यारावभाला तस्याहिता स्मितैः ॥

आरोप्यते स्म तत्कण्ठे राजा च स्वर्णशङ्कला ॥६६७॥

अन्यथः- तस्य स्मितैः लोकैः तस्य जयज्यारावभाला आहिता । राजा च तत्कण्ठे स्वर्णशङ्कला आरोप्यते स्म ॥६६८॥

विवरणम्:- तदा स्मितैः हासयुतैः प्रसन्नैः लोकैः तस्य कुब्जस्य जय - जय - इति आरावा: जयज्यारावाण माला जयज्यारावभाला आहिता परिहिता । प्रसन्नैः लोकैः कुब्जस्य जयज्यकारः कृतः । राजा दधिपणेन च तस्य कष्ठः तत्कण्ठः, तास्मिन् तत्कण्ठे कुब्जकण्ठे स्वर्णस्थ शङ्कला स्वर्णशङ्कला सुवर्णशङ्कला आरोप्यते स्म आरोप्यत ॥६६९॥

सरलार्थः- तदा प्रसन्नैः लोकैः तरय कुब्जस्य जयज्यारावः कृतः । तपिपणः नृपः च तरय कण्ठे सुवर्णरित्य शङ्कलाम् आरोपयत् ॥६६१॥
गुरुरातीः :- भुश थैवा वोक्तीये तेन नय नय शब्दोनी भाषा पडेराती, त्थारे राज्ये तेना कुंभां सुवर्णनी भांडण पडेरावी.
॥६६१॥

हिन्दी :- सब लोगो ने खुश होकर उसे “जय जय” शब्द की माला पहनायी । राजा ने उसके गले में स्वर्णशङ्कला आरोपित (पहनाई) की ॥६६१॥

मराठी :- खुश झालेत्या लोकानी त्याचा जय जयकार केला त दीपिपण राजाने त्याच्या गळ्यात सोन्याची साकळी पातली

॥६६१॥

English :- Then the people who were overcome with joy began putting garlands of praises on the hunch-back and the king garlanded him with a gold-chain

निमीलिताक्ष निद्राणमिव श्रान्तं गर्जे ततः ।

सोऽध्यास्थस्मुत्पृथ्य ल्लवज्ज इव पादपम् ॥६६७॥

अन्वयः- ततः निद्राणम् इव निमीलिताक्ष श्रान्ते गर्जे ततः गर्जे ल्लवज्ज पादपम् इव स. कुब्जः उत्पृथ्य आस्थात् ॥६६७॥

विवरणः- ततः तदनन्तर निद्राण निद्राधीनम् इव (उत्प्रक्षायाम्) निमीलिते अशिर्णी येन सः निमीलिताक्ष श्रान्त कल्लान्त गर्ज हस्तिन ल्लवं गच्छतीति ल्लवज्ज कमि. यथा उत्पृथ्य पादम् वृक्षमा रोधति तथा सः कुब्जः उत्पृथ्य त गर्जम् आलक्षत आरोहत ॥६६७॥

सरलार्पः- यथा ल्लवज्ज वानर उत्पृथ्य पृष्ठभिरोहात् । तथा स कुब्ज निद्राधीनमिव निमीलिताक्ष श्रान्त त हस्तिनम् उत्पृथ्य आरोहत् ॥६६७॥

गुजरातीः- पछी जागे निद्राधीन धयेलानी पेड भीयेलो जांभोवाया तथा धाकी गयेला ते छाई पर ते कुब्जभव, वांशे जेभ वृक्ष पर चढे, तेभ उिये कुट्टीने यारी गयो ॥६६७॥

हिन्दी - फिर निद्राधीन के समान आँखे बद किये हुए, थके हुए उस हाथो पर वह कुब्ज जैसे बदर पेड पर चढता है वैसे ऊचा कृद कर चढ गया ॥६६७॥

मराठी - नर वाळर ज्याप्रमाणे उडी मारून झाडावर चढतो त्याप्रमाणे तो नलकुब्ज जण ओपेच्या अपीन झाल्याप्रमाणे होके मिटवून पेतलेत्या व थकलेत्या त्या हत्तीवर उडी मारून बेसाला ॥६६७॥

English :- Then just as one begins to doze when he/she feels sleepy, in the same way the elephants eyes began to close, due to utmost exhaustion Then just as a monkey climbs a tree in the same way, Nal at once mounted the elephant

गजकेलिप्रवीणत्वात् पृष्ठतः पार्थितोऽग्रतः ॥

सञ्चचार परं कुञ्जस्तं गजं विप्रलभयन् ॥६६५॥

अन्वयः - परं सः कुञ्जः गजकेलिप्रवीणत्वात् तं गजं पृष्ठतः पार्थित. अग्रतः विप्रलभयन् सञ्चचार ॥६६५॥

विवरणम् :- परं किन्तु सः कुञ्जः गजेन केलिः गजकेलिः । गजकेलिप्रवीणः गजकेलिप्रवीणः । गजकेलिप्रवीणस्य भावः, गजकेलि प्रवीणत्वं, तस्मात् गजकेलिप्रवीणत्वात् गजक्रिडाविशारदत्वात् तं गजं हस्तिनं पृष्ठतः पार्थितः अग्रतः च विप्रलभयन् विप्रतारयन् सञ्चचार सञ्चचारल ॥६६५॥

सरलार्थ - परन्तु स कुञ्जं गजकेली प्रवीण आसीत् । तेन स त गजं पृष्ठत पार्थित अवत विप्रतारयन् सञ्चचारल ॥६६५॥

अुजराती :- परंतु ते कुञ्जं गजकीडाभां प्रवीणं होषाधी, ते हाथीने पाइय, पुण्ये, तथा आगणना भाग्यभां छेतरतो थोने भभावया दाउयो ॥६६५॥

हिन्दी :-
लोकिन वह कुञ्जं गजकीडा में प्रवीण होने से उस हाथी को कभी पीछे से, आस-पास से और आगे से परेशान करता हुआ चुमाने लगा ॥६६५॥

मराठी :-
परंतु तो कुञ्जं गजकीडेत प्रवीण असल्याने तो हत्तीला मानो, आजुबाजु तसेच समोरत्या भागात चिढवीत किरन्तु लागला

॥६६५॥

English .- But the hunch-back gave a deal-eat to them and began teasing and provoking anger into the elephant, sometimes by going close to it or making it run in circles

सोऽप्यागच्छदग्जो गजनीव कुञ्जस्य जल्पतः ॥

मल्लो मल्लमिवाकास्त कुञ्जस्तं गजसिन्धुम् ॥६८३॥

अन्वय:- कुञ्जस्य एव जल्पतः सतः सः गजः अपि गर्जन् आगच्छत् । मल्लः मल्लम् इव कुञ्जः तं गजसिन्धुम् आकास्त
॥६८३॥

विवरणम्:- कुञ्जस्य नलस्य एव जल्पतः वदतः सतः सः मदोन्पतः गजः हस्ती अपि गर्जन् चीकुर्वन् आगच्छत् समायातः । तदा
मल्लः मल्लम् इव स कुञ्जः नलः त गजसिन्धुरं गजश्रेष्ठ आकास्त आकृयत ॥६८३॥

सरलार्थः- कुञ्जस्य नलस्य एव वदत सतः स. मदोन्पतः हस्ती समायातः । तदा मल्लोः मल्लमिव सः कुञ्जः त गजश्रेष्ठम् आकृयत
॥६८३॥

गुजराती :- ए रीते कुञ्ज भोक्तो होते, येवामां ज ते हाथी पाण त्यां गाजतो आवी पहोच्यो, अने येक भक्त नेम
भीज भक्तने हाक्ख करे, तेम ते कुञ्जे ते भोटा हाथीने हाक्ख करी ॥६८३॥

हिन्दी :- नल कुञ्ज इसप्रकार कह रहा था कि, इतने में वह हाथी वहाँ आ पहुँचा । एक मल्ल दूसरे मल्ल को जिस प्रकार बुलाता है,
कैसे ही उस कुञ्जने उस महागज (हाथी) को बुलाया ॥६८३॥

पराठी :- अशाप्रकारे कुञ्ज बोलत होता, तितवयात तो हस्ती पण आवोजे करीत तेथे आला आणि एक मल्ले उयाप्रमाणे दुसऱ्या
मल्लाला आलान देतो, त्याप्रमाणे त्या कुञ्जाने त्या मोर्चा होतीला आलान दिते ॥६८३॥

English :- Just than the demanded elephant arrived there and just as a wrestler beckers or calls another
wrestler, in the same way, the hunch-backed king Nal called the elephant.

पुरप्राकारमालद्या दधिपर्णनुपस्ततः ॥
ऊचे यो वशायत्येन द्विष्टं तस्यास्मि कामदः ॥६६३॥

अन्यथः - ततः दधिपर्णनुपः पुरप्राकारम् आलक्ष ऊचे । यः एन द्विष्ट वशायति । आहं तस्य कामदः अस्मि ॥६६३॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं दधिपर्णः नुपः पुरस्थ प्राकारः पुरप्राकारम् आलद्या ऊचे वशायते । यः नरः एन मदोन्मत्त विष्टलवकारिणं द्वायाम्या शुण्डामुखाभ्यां मिवीतीति द्विष्टः त द्विष्ट हस्तिनं वशायति वशं करोति । आहं तस्य कामानददाति इति कामदः वाजिछत्प्रदः अस्मि ॥६६४॥

सरतार्थः - ततः दधिपर्णः नुपः पुरस्थ प्राकारमालद्या वभाषे । यः नरः इम यदीन्मत्त द्विष्टं गजं वशं करोति । तस्मै अह वाजिछत ददामि, इति ॥६६५॥

गुजराती :- पछी त्यांनो दधिपर्ण राजा नगरना गड पर चट्ठीने कुडेवा लावयो के, ऐ कोई भनुभ या धार्थीने वथ करये, तेन वांछित वस्तु आपीश ॥६६६॥

हिन्दी :- फिर वहाँ का दधिपर्ण राजा नगर के किले पर चढकर कहने लगा कि, जो कोई व्यक्ति इस हाथी को वश में करेगा, उसे इच्छित वस्तु दुंगा ॥६६७॥

मारी :- मग तेधील दधिपर्ण राजा जगराच्या गडावर चढून महू लागला की, जो कोणी मनुष्य या हत्तीला वश करील, त्वाला इच्छित वरतु देईना ॥६६८॥

English :- Then the king of the city named Dadiparne climbed on the fort and made a proclamation that he will give the man, who will bring the elephant in control, whatever he desires.

भवावलेपाद्वायोरप्यसहिष्णः स दुर्धरः ॥

आस्ट्रेलियारोहकाशांकी धुन्वन्नश्चान्तमासनम् ॥६.५९.॥

वर्तना:- ग्रन्थालेखन यादोः अपि अद्यमिता: तत्त्वाः स आलक्षण्ये बहुधि अस्मान् अभ्यन् ॥१५५॥

विवरणम्:- मदस्य अवलेपः मदावलेपः तस्मात् मदावलेपात् मदगवति वायोः अपि न सहिष्णुः असहिष्णुः असहिष्णन् ॥५॥

विवेरणम्:- मदस्य अवलपः मदावलपः तस्मात् मदावलपात् मदगवात् वायाः आपि न साहिष्यः असहिष्यः असहमानः दुःखेन द्विष्टते दुर्धरिः धर्मशक्त्यः सः आरुद्धश्यासी आरोहकश्च आरढारोहकः । आरढारोहकम् आशक्तं शते आरढारोहकोशक्ती हस्तिपकः पृष्ठमारुदः इति आशक्तमानः अश्वान्तम् अविरतम् आसनं धूच्वन् कम्पयन् ॥६५३॥

सरलार्थ:- भद्रवलेपात् वायुमपि असहमान् दुर्धर , हरितपक् पृष्ठे आरुद्ध. इति आशङ्कान् स. अविरतमासनं पुञ्चन् (पुनोति रमा) ॥६७॥

ગુજરાતી :- મદ ચડવાથી વાયુને પણ નહીં સહન કરતો ઓળા તે કુદર હાથી, પોતાની પીઠ પર મહાવત ચેડલો છે, ઓટી શક્કાથી એકદમ પોતાની પીઠને ધૂરાવતો હતો. ॥૬૫૭॥

हिन्दी - मदोन्मत्त होने से वायु को भी न सहन करता वह दुर्धर हाथी, उसकी पीठ पर जैसे महाबत्र बैठा हो ऐसी आशका कर वह अपनी पीठ को हिलाता था।।६५९॥

प्रार्थी :- पट चढल्याने वाढुला पण सहन करत नाही, असा तो दुर्घट हत्ती, खवतऱ्या पाठीकर माहूत चढलेला आहे अशा शकेने

रन्वत च्या पाठीला कापत करीत होता (होलवित होता)॥५४॥

English :- The elephant who was difficult to be caught was now overcome with utmost anger, that it couldn't even bear the wind brushing against it and estimating that was a mahout sitting on his back and is thrusting the goad at the back of his neck, began shaking violently so as to shirk him off.

तत्र श्रीनेमिनाथस्याऽप्रतिमा नलः ॥

नत्वा स्तुत्वा चिर ध्यात्वा तत्पुरद्रारभ्यगात् ॥६५७॥

तत्र श्रीनेमिनाथस्य अप्रतिमा प्रतिमा नत्वा स्तुत्वा चिर ध्यात्वा नलः तत्पुरद्रारभ्यगात् ॥६५७॥

विवरणम् :- तत्र तस्मिन् मन्दिरे क्रिया युतः नेमिनाथ श्रीनेमिनाथः तस्य श्रीनेमिनाथस्य न विद्यते प्रतिमा यस्याः सा अप्रतिमा निलम्बा, तास अप्रतिमा निलम्बा प्रतिमा मूर्ति नत्वा वन्दित्वा स्तोमैः स्तुत्वा चिरं चिरकाल ध्यात्वा नलः तत्पुरस्य द्वार तत्पुरद्रारस्य अध्यगात् तत्पुरद्रारस्य समीपस अगात् अगात् ॥६५७॥

सरलार्थ :- तस्मिन् मन्दिरे श्रीनेमिनाथस्य अप्रतिमा मूर्ति वन्दित्वा स्तुत्वा चिर ध्यात्वा च नलः सुसुमारपुरस्य द्वारदेशम् अध्यगात् ॥६५७॥

गुजराती :- त्यां श्रीनेमिनाथ प्रभुनी अनुपम प्रतिमाने नभीने, सत्वीने तथा धुग्गा काण सुधी तेजुं ध्यान धरीने नलराजा ते नगरना दरवाजा धारे आयो ॥६५७॥

हिन्दी - वहां पर श्री नेमिनाथ भगवान की अनुपम प्रतिमा को नमन कर, उनकी स्तुति और काफी समय तक उनका ध्यान कर के नलराजा उस नगर के द्वार पर आया ॥६५७॥

पाठी :- तेथे श्री नेमिनाथ प्रभृत्या अठुपम प्रतिमेता नमन करन, स्तूप तसेच रुप वैक पर्वत ध्यान धरन नलराजा त्या नगराच्या दरवाज्याजवळ आला ॥६५७॥

English :- There he happened to see a nonpareil and an unprecedented Idol of Lord Nemenath to which he bowed and sang the psalms of praise for some time, then went into a deep meditation for a long time. After he came out of the meditation, he entered the city gates.

सोऽप्यभाषत मां तात सुसुमारपुरे नय ॥
तथा कृत्वा सुरोऽपि स्वं यद्यो कल्पमन्लपधीः ॥६५५॥

अन्यथः - सः अपि अभाषत - ताता या सुसुमारपुरे नय । तथा कृत्वा अन्लपधीः सुरः अपि स्वं कल्प यद्यो ॥६५५॥

विवरणम् :- सः नलः अपि अभाषत - हे ताता त्वं मा सुसुमारपुरे नय । तथा कृत्वा त नल सुसुमारपुरे नीत्वा अल्पा धीः यस्य सः अल्पधीः । न अल्पधीः अनल्पधीः विशालबुद्धिः सुरः निषधदेवः अपि स्वं निज कल्प देवलोक यद्यो इथाव ॥६५५॥

सरलार्थ - सः नलः अपि अभाषत - हे ताता त्वं मा सुसुमारपुरे नय । तदा नल सुसुमारपुर नीत्वा निशालबुद्धि स. निषधदेव. रत देवलोक जगाम ॥६५५॥

गुणरचनी :- त्यारे नले कहुँके, हे पितामह ! भरे सुसुमारपुरभां लड़ जाओ. पछी अतिभुद्धिवान ते देव पृण तेम करीने पोताना है वलोक्यां गयो ॥६५५॥

हिन्दी - तब नल ने कहा किं, हे पिताजी! मुझे सुसुमारपुर ले जाइये । तब उस गुद्धिमान देव उसे यथास्थान पहुचा कर, फिर देवलोक में चला गया ॥६५५॥

मार्गी - तेला जतराजा त्या देवाला महानाला - बाबा! मला सुसुमारपुरात पैठन जा! तेला अतिभुद्धिमान त्या देवाने पण तर्सेख केते बंतर तो देव देवलोकात निघून गोला ॥६५५॥

English :- King Nal replied that he wishes to go to Susumarpur. At this the God reached him at that place and them left for heaven

ततोऽपृच्छतलस्तात् भैर्मि त्यक्ताऽभवत्कथम् ॥
आकुण्डिनपुरप्राप्तेस्तद्वृत्तं तस्य रोऽन्यथात् ॥६५३॥

अन्यथा - तत् नलः अपृच्छत् - ताता त्यक्ता भैर्मि कथम् अभवत् । तदा सः तस्य आकुण्डिनपुरप्राप्ते तद्वृत्तम् अभ्यधात् ॥६५३॥

दिवणम् - ततः तदनन्तर नलः अपृच्छत् - ताता मया त्यक्ता भीमस्य अपत्य स्त्री भैर्मि भीमवन्त्या दमयन्ती कथम् अभवत्? दमयन्त्या: कीदूरी वार्ता वर्तते। तदा सः निषधदेव तस्य नलस्य (नल प्रति, इत्यर्थ.) कुण्डिन च तत् पुर च कुण्डिनपुरम् । कुण्डिनपुरस्य प्राप्तिः कुण्डिनपुरप्राप्तिः तस्या कुण्डिनपुरप्राप्तिः आ पर्यन्त तस्या दमयन्त्या वृत्त वृत्तान्त तद्वृत्तं तद्वृत्तान्तम् अभ्यधात अवादीत । कुण्डिनपुरप्राप्तिपर्यन्त वृत्तान्तम् अवदत् ॥६५३॥

सरलार्थः - तत् नलः अपृच्छत् - ताता मया त्यक्तावा दमयन्त्या किम् अभवत्? तदा स दमयन्त्या कुण्डिनपुरप्राप्तिपर्यन्त वृत्तान्तं नलं प्रति अभ्यधात् ॥६५३॥

गुजराती :- भैर्मि नते हैन भैर्मिं के, हे पिताजा! तजेली दमयन्तीनु शु थयुं? त्यारे नेगे दमयन्ती छेकु उनपुरबां घडोयी त्यां शुधीनु तेधीनु वृत्तांत तेने कही संभवायुं ॥६५३॥

हिन्दी - तब नल ने पूछा कि, हे पिताजी! मेरे द्वारा त्यजी हुई दमयती का क्या हुआ । तब उन्होने दमयती के कुण्डिनपुर मे पहुँचने तक का सारा वृत्तात कह सुनाया ॥६५३॥

मराठी - नतर गलाने देखाता विचारले को, “हे बाबा! मी सोडलेल्या दमयतीचे काळ झाले? तेला त्यानी दमयती कुण्डिनपुरात पोहोचली तो पर्यंतचा सगळा वृत्तात नलाला सागितला ॥६५३॥

English - Then Nal, addressing the God as his father asks him as to what has happened to Damayanti whom he has deseted At this the God narrated to him the whole inudent, till Damayanti reached Kundinpur

उद्धाटये स्तथा रत्नकरण्डाभमपि स्वयम् ॥
तत्र हाराधलङ्कारान् दिव्यानालोकयिष्यसि ॥६५३॥

अन्वय:- तथा स्वयं रत्नकरण्डकमपि उद्धाटये । तत्र दिव्यान् हाराधलङ्कारान् आलोकयिष्यसि ॥६५३॥

विवरणम्:- तथा स्वयं रत्नाना करण्डक, रत्नकरण्डक, त रत्नकरण्डकम् अपि उद्धाटये । उद्धाटिते तस्मिन् रत्नकरण्डके हारः आदी येषा ते हारादय, १ हारादयश्च ते अलङ्काराश्च हाराधलङ्कारा. तान् हाराधलङ्कारान् - कथमूतानविविभवाः दिव्या तान् दिव्यान् हाराधलङ्कारान् आलोकयिष्यसि द्रष्ट्यासि ॥६५३॥

सरलार्थ - तथा त्वं रवयमेव रत्नकरण्डकमपि उद्धाटये । तत्र त्वं दिव्यान् हाराधलङ्कारान् द्रष्ट्यासि ।

गुञ्जरातीः - कणी तु तारी भेणे ज्ञ अा रत्नोनो दध्यो उधाउने, के जेष्ठो तेभां छार अादि दिव्य आभूषणोने तु जेष्ठ शक्तीश ॥६५४॥
हिन्दी - किर तु स्वयं यथायोग्य समय पर इस रत्न-पेटी को खोलना, जिससे तु हार आदि दिव्य आभूषणो को देख सकेगा ॥६५४॥

मारठी - “आणे तू रवत च रत्नाचा करण्डक उपड म्हणजे तुला त्यात हार वरैरे दिल्य अलकार पाहू शाकशील” ॥६५५॥

English.- The God also asks him to open the box of jewels at the right time, so he will be able to see the necklace and other celestial ornaments

वत्स! बिल्वं गृहणोऽं तथा रत्नकरण्डकम् ॥
रद्देशेते प्रयत्नेन जैनधर्मिवानधर्म् ॥६४९॥

अन्यथः - हेवत्स! उद बिल्वं तथा रत्नकरण्डक गृहणा एते अनधर्म जैनधर्मिव प्रयत्नेन रक्षे ॥६४३॥

विवरणम् - हेवत्स! इद बिल्वं बिल्वफलं तथा रत्नानाकरण्डकः रत्नकरण्डक त रत्नकरण्डक त्वं गृहणा आदत्स्व। एते रत्नकरण्डक बिल्वफले न तिथते जग्ध यस्मिन् स अनधर्म, तम् अनधर्म निर्दोष निर्मलं जिनस्याय जैन। जैनशासी धर्मश्रा जैनधर्म, त जैनधर्मम् इव प्रयत्नेन रक्षः पाप्य ॥६४९॥

सरलार्थ - हेवत्स! इद बिल्वफलं रत्नाकरण्डकं च गृहण । एते अनधर्म जैनधर्मम् इव प्रयत्नेन रक्षे ॥६४९॥

गुजराती :- वणी हे वत्स! आ बिलिन्जु कृषि, तथा रत्नोनो डाभडो तु ग्रहण कर अने तारे निर्भल जैनधर्मनी पेठे भजेन्जु यत्नपूर्वं
रक्षणा करयु ॥६४९॥

हिन्दी - और हेवत्स! यह बिल्वफल और रत्नों का डिब्बा ले और जैन धर्म के समान इन दोनों का त यत्नपूर्वक रक्षण कर ॥६४९॥

मराठी - आणि हे वत्सा हे बलाचे फळ व हा रत्नाचा करडा घे आणि त निर्मल जैन धर्मियाणे या दोन्ही वस्त्राचे यत्नपूर्वक रक्षण
कर ॥६४९॥

English - Then the god gives him a sacred fruit (Billuve) and a box of precious stones. And asks him to take care of these two items, with his life, just as he has taken utmost care of the pure Jain religious

वत्स! वैरस्त्यमप्येत्पकालाय ते धूकम् ॥
अग्नियोगः सुवर्णस्य वर्णिकावृद्धये न किम् ॥६४३॥

विवरणः - हे वत्स! एतद् वैरस्त्यमपि धूवं ते उपकाराय स्यात् । अग्नियोगः सुवर्णस्य वर्णिकावृद्धये न भवति किम्? ॥६४४॥

वर्णिकाया वृद्धिः वर्णिकावृद्धये न भवति किम्? यथा सुवर्णम् अग्नियोगेन कान्तिमत्तर भवति तथा एतद् वैरस्त्य तब उपकाराय एव भवेत् ॥६४५॥

सरलार्थ - हे वत्स! एतद् वैरस्त्यमपि तव लाभाय एव रथाद् । यथा अग्ने योगेन सुवर्णस्य वर्णः तेजस्वितर भवति। अपर्याप्त सुवर्णस्य वर्णात् - हे वत्स! एतद् वैरस्त्यमपि तव लाभाय एव रथाद् । यथा अग्ने योगेन सुवर्णस्य वर्णः तेजस्वितर भवति। अपर्याप्त सुवर्णस्य वर्णात् - हे वत्स! आ ताउं क्षुद्रपाप्युं पृथ घ्रेष्वर तारा उपकार भाटे ज धवानुं छे, केख के सुधुण्डने धेतो अग्निनो स्पर्श, शुंतेना तेजनी धृष्टि भाटे थतो नथी? ॥६४५॥

हिन्दी - हे वत्स! यह तेरा बदसुरतपन सचमुच तेरे उपकार के लिए होनेवाला है क्यों कि, अग्नि का स्पर्श क्या सोनेके तेज में अधिक वृद्धि नहीं करता ॥६४५॥

माठी - हे वत्स! हे तुझे कुरुप रूप खरोखर तुड़वा उपकारालाज कारण होईल कारण की, सुवर्णला झालेला अग्नीचा रपर्श,

त्याच्या तेजाच्या वृद्धीसाठी होत जाही कावय? ॥६४५॥

English - The God then says that this deformity will be of a great beneficence to him because when gold is put into fire, it will attain the glamour and brightness when it will be taken out

उच्चे चाले विषयादेन निषयस्त्रं पितास्त्रयाहन् ॥

त्वद्वत्तराज्यः प्रकृज्य ब्रह्मलोके सुराऽभवम् ॥६४३॥

अन्वयः- कुचे च विशादेन अलम् । आह ते पिता निषय अस्मि । त्वद्वत्तराज्यः आह प्रकृज्य ब्रह्मलोके सुरः अभवम् ॥६४३॥

विवरणः- अमरवेषभाक् सः कुचे । विशादेन खेदेन अलम् । आह ते तव पिता निषयः अस्मि । तुभ्यं दत्तं राज्यं येन सः त्वद्वत्तराज्यः

सरलाधः- अमरवेषभाक् स विशादेन अलम् । आह तव पिता निषय अस्मि । तुभ्यं राज्यदत्त्वा प्रशंख्या गृहीत्वा शह ग्रहलोके सुर अभवम् ॥६४३॥

गुजराती :- अने नलने, कुषेधा लाभ्यो ते, शोऽ क्रवाधी भर्तु, हुं तारो पिता निषयभरान छुं, तने शान्त्य शोऽपीने दीक्षा लई हुं ब्रह्मदत्तोक्तमां है व थ्यो छुं ॥६४३॥

हिन्दी - और नल को कहने लगा कि, अब तु ख समाप्त हुआ, मे तेरा पिता निषयराजा हूं । तुझे राज्य सोपकर दीक्षा लेकर मे ब्रह्मलोक मे देव बना हूं ॥६४३॥

भारती :- देवेष पारण करन्त तो म्हणाला- विशाद कर नकोस मी तुझा पिता निषय आहे तुला राज्य देऊन दीक्षा पेऊन मी ब्रह्मलोकात देव झाली ॥६४३॥

English :- The God then said to Nalthat, his unhappiness has come to an end He then said that he was his father, who had placed the kingdom in his hands and had left to be a priest and in due course became a God in Bhramadevlok

दरध्यो चैवं विद्यस्याद् जीवित मम निष्पालधि ॥

तमह सप्तलीकुर्वे प्रवर्जन्य मुनिचर्यन्या ॥६४३॥

अन्यथा । दद्यामि च । अत्र एवं विधस्य मम जीवित निष्पत्तलय आर्हता । अह प्रदद्य भुविकर्त्त्वात् सप्तलीकुर्वे ॥६४३॥

विवरणम्:- ततः नल; दद्ध्यो चिन्तितवान् - अत्र एव विष्पस्य सर्वथा एव विपरीततां प्राप्स्य मम नीवितं निष्फलं निरर्थकम् आस्ति । आतः अहं प्रब्रज्य दीक्षां गृहीत्वा मुने: चर्या मुनिचयर्या शुनिवत् विचरणं न मम जीवितं न सफलम् असफलम् । असफलं सफल कुवें सफलीकुवें । सफलं करोमि ॥६४॥

मरलार्यः- ततः नल शिन्तितवान् - आत्र सर्वथा विपरीतता प्राप्तस्य यम जीवित निष्फलयस्ति । अतः अहं दीक्षा गृहीत्वा मुनिवत् विचरणेन यम जीवित सफल करोमि ॥६४१॥

મુજદરી :- પણી તે વિચારવા લાગ્યો કે, આવી હાલતવાળો કું, જીવને શું કરું? માટે હવે દીક્ષા લઈને ચુનિધારો વિચારીને કું ખરું
આ કૃપન મફલ કરું. ॥૧૪૭૧॥

हिन्दी :- तब वह विचार करने लगा कि, ऐसी स्थित में मेरा यहाँ जीना निर्यक है। इसलिए अब दीक्षा ग्रहण कर मुनि बनकर अपना जीवन सफल कर लु ॥६४१॥

माठी :- मग तो विचार करु लागला को, अश्या अवरहेत असलेला मी, इधे माझे जंगणे निरर्थक आहे म्हणून मी आता दौखा पेहऱ्या मुनिप्रमाणे जगून माझे जीवन सफल करतो ॥६४॥

English :- Then he thought to himself that it would be meaningless to live in such a meaningless situation. So it would be proper to renounce this worldly life and become a priest.

श्रीनायणग्वरगुणविगचनत श्रीनलनमयननीचारितम्

तदा च निरिवत् पिङ्गरोमा दन्तीव दन्तुरः ॥

जलोदरीव स्पृह्याद्विकरः स्थूलतमोदरः ॥६३३॥

अन्वयः - तदा निरिवत् पिङ्गरोमा, दन्तीव दन्तुरः, जलोदरी इव सूक्ष्माद्विकरः स्थूलतमोदरः नैपथ्यं विट्ठि ॥६३३॥

निवरणम् - तदा तस्मिन् समये सवज्जिषु विषप्रसरणात् निरिणा तुल्य निरिवत् पिङ्गरानि पीतानि रोमाणि यस्य स. पिङ्गरंभा पीतलामा दन्तो अरम् स्तः इति दन्ती हस्ती इव दन्तुरः वहिनिर्गतदन्तः, जलोदरः (रोगः) अस्थालतीति जलोदरी जलोदरगंगी इव अङ्ग्री (चरणोः) व करा च एतेषा समाहारः अङ्ग्रिकरम् । सूक्ष्मम् अङ्ग्रिकर, आतिशयंन स्थूल स्थूलतमम् उदर यस्य सः स्थूलतमोदरः च नलः अभवत् ॥६३३॥

सरलार्थ - तदा सर्वज्ञेऽु विषप्रसरणात् जलरथ रोमाणि पिङ्गानि अभवन् । दन्ता गज इव बहि निर्वता । जलोदररोगिण इव हरती पादो अतीत कृशी उटर च रथूलतमम् अभवत् ॥६३३॥

गुजराती :- पछी ते पर्वतनी पेंड पीणा उंवांवाणो, हाथीनीपेंड भाहार नीकोनेला दांतोवाणो, ज्योदरना चेगीनी पेंड भारीः

हाथपगवाणो, तथा भोटा पेटवाणो थई गयो.

हिन्दी - सारे शरीर मे विष प्रसारण से नल राजा पर्वत के समान, पीले रोमवाले हाथी के समान, बहार निकले हुए दातोवाला जलादर के रोगी के समान (पतले) अति कृश हाथ-पेर वाला और बड़े पेटवाला हो गया ॥६३३॥

मराठी - सापाचे विष सर्व आजात पसरल्यामुळे जलराजाचा शरीरावरील रोम पिवळे झाले दात हत्तीप्रमाणे बाहेर नियाले आणि जलोदर झारतेल्या रोववाचे हात - पाद जेसे वारीक होतात व पोट मोठे होते त्वाप्रमाणे जलराजाचे हातपाद वारीक झाले ते पोट मोठे झाले ॥६३३॥

English - As the poison had spread throughout the body, which made the small hair on his body seem like the hay growing on a hill and his teeth had enlarged like the tusks of the elephant. And his stomach attained a bloating shape which seemed he had caught the disease called dropsy which causes due to unnatural collection of water in the body

उपकर्तुर्ममाऽध त्वं साधूपकृतवानहो ॥
यदिवा होतुरस्यग्निः किं न दाहाय जायते ॥६.३७॥

अन्वयः - अहो! तम् अथ उपकर्तुः मम साधु उपकृतवान्। यदि वा अग्निः होतुः अपि दाहाय न जायते किम् ॥ ६.३७॥

विवरणम् - अहो! (इत्याश्वर्ये) तम् अथ उपकरोतीति उपकर्ता तस्य उपकर्तुः उपकारकारिणः मम साधु सम्यक् उपकृतवान् उपकरोः । यदि वा अग्निः वाहिः जुहोतीति होता तस्य होतुः हवनकर्तुः अपि दाहाय न जायते किम्। जायते एव । यथा अग्निः होतुः उपकर्तुः दाहाय जायते तथा त्वमग्निः मम अपकाराय जातः असि ॥ ६.३७॥

सरलार्थ - अहो! अथ तवम् उपकर्तुः मम साधु उपकृतवान् असि। अथवा अग्निः होतुः दाहाय भवति ॥ ६.३७॥

गुजराती :- अहो! तारा उपकारी (ओषा भारा) पर उपकार तो भुजु चारो कर्योऽथवा अग्निः पश्च करनारेना धाय पर दाह नन्धि देतो? ॥६.३७॥

हिन्दी - ओरे! उपकार करनेवाले मुझपर तुमने आज उपकार तो बहुत अच्छा किया अथवा कस्या अग्निः होम करनेवाले के हाथ को जलाता नहीं। ॥६.३७॥

मराठी :- ओरे! आज तू उपकार करणान्या माझ्यावर तर चागलाच उपकार केला आहे. ठीक आहे अवनीसुद्धा होम करणान्याच्या हाताला जाकळोच उपकार करणान्यावर अपकार करतो. तसा तू माझ्यावर अपकार केला आहे. ॥६.३७॥

English - King Nal says that, this was a gracious way to repay the obligation of a benefactor Even the fire used during the fire sacrifice which is considered to be pious and holy, can even burn one's hand if thrusted in it

हत्याकृत्य कृपालुस्तं नीत्वा भ्रमि च निस्तृणाम् ॥
तत्र भोकुमनास्तेन हस्तेऽदश्यत भोगिना ॥६३५॥

अन्वयः- अथ कृपालुः नलः त निस्तृणा भ्रमि नीत्वा तत्र भोकुमना: तेन भोगिना हस्ते अदश्यत ॥६३५॥

विवरणम्:- अथ अनन्तर कृपालुः दयालुः नलः त सर्वं निर्णितं तुण यस्या: सा निस्तृणा, ता निस्तृणा तुणरहिता भ्रमि नीत्वा तत्र तस्या शूमो भोकुमनः यस्य सः मोकुमनाः त्युकामः सः तेन भोगः अस्यास्तीति भोगी तेन भोगिना सर्वेण हस्ते अदश्यत दष्टः ॥६३५॥

सरलार्थः- अबनंतर कृपालु नलत. त सर्वं दृणरहिता भ्रमि नीत्वा तप्र तं सर्वं भोकुकामः सः तेन सर्वेण हस्ते दष ॥६३५॥

गुजराती :- पछी ते दध्याणु नल तेन ऐच्छी धर्हने, धास विनानी जनीन घर धावीने जेबो छोडवा जप छे तेवो जते सर्वेनाहाय घर दुःख भायो ॥६३५॥

हिन्दी :- फिर वह दयालु नल उसे खीचकर बिना धास की जमीनपर छोडने का मन करता है कि उतने मे ही उस साप ने उसके हाथ पर दश दिया ॥६३५॥

माठी :- नंतर तो दयालु नक्त त्याला रेवेन काढन गवत (यास) नसलेल्या जमिनिकर आणेन सोहून देणाऱ्या विचार करीत होता, तेवढ्यातच त्या सापाने त्याच्या हातावर डर मारला ॥६३६॥

English :- Then King Nal having pulled out the snake from the creepers, decided to place it on the ground which has no gress As he was looking for much a place, the snake striked him on his hand

वेष्टित भोगिना तत्त्व स्वभांगेन ल्पराजत ॥
काचंजनतलयः पाणिर्भूतच्रुत इव श्रियः ॥६३८॥

अन्वयः - भोगिना स्वभांगेन वेष्टित तद् काचंजे वलये भूतच्रुद् श्रिय पाणि इव ल्पराजत ।

विवरणम् :- भोगिना स्वभांग स्वस्य भोग-शरीर स्वभाग तेन स्वभांगेन स्वशरीरेण वेष्टित तद् तागभल्म कोचात जायन्ते इति काचंजानि ते, काचंजे, वलयद् कर्त्त्वे काचकङ्कणे भूत च्रुड यास्त्रिय रा भूतच्रुड श्रिय पाणि, हस्त, इव ल्पराजत अशोभत ॥६३८॥

सप्तलाद् - समेण रवशरीरेण वेष्टित तद् लतावृत्तम् काचकङ्कणे भूतच्रुड श्रिय हरत इव अशोभत ॥६३४॥

गुजरातीः :- सप्तपोताना शरीरस्थी वीटेखो ते गुच्छो कृच्छनी नंगडीयोनो चूडो पह्वेरेखी ल्मिना छाधनी पेडे शोभतो इतो ॥६३५॥

हिन्दी - साप के शरीर से लिपटा हुआ वह नता का गुच्छ काचकी चुडिओ को पहने हा आ के हाथ के समान सुशोभित लगा रहा था ॥६३८॥

मराठी - सापात्त्वा शरीराने वेदलीला तो लतावृत्त कावैत्त्वा बागडया पातलेत्वा झीत्त्वा हातासारखा शोभत होता

English .- The bunch which had encircled itself around the snake, seemed like well-adomed bangles on the hands of a woman

पृष्ठः सोऽय नलेनोनेऽवधेवेदि कुलादिकम् ॥

प्राजनन्मनि मनुष्यत्वात् तदभाषाभ्यासतो मम ॥६ ३२॥

अन्वयः- अथ नलेन पृष्ठः स ऊचे-अहम् अवधे- कुलादिक वेदि । प्राजनन्मनि मनुष्यत्वात् अभ्यासत- मम तदभाषा रोचते ॥६ ३२॥

विवरणः- अथ अनन्तरं नलेन पृष्ठः सः सर्वः ऊचे वभाषे अहम् अवधे: अवधिज्ञानतः कुलमादे यस्यत- कुलादिक कुलमादिक वेदि जानामि प्राक् च तद् जन्म च प्राग्जन्म, तस्मिन् प्राजनन्मनि पूष्टवे मनुष्यस्य भावः मनुष्यत्व तर्पात मनुष्यत्वात् अभ्यासतः अभ्यासात् मम तस्य मनुष्यस्य भाषा तदभाषा रोचते ॥६ ३२॥

सरलार्थ- अनन्तरं नलेन पृष्ठः सर्वः अवधत् - अहम् अवधिज्ञानेन कुलादिक जानामि । पूर्वभवे मनुष्य आसम् । तेन अभ्यासात् मनुष्यस्य भाषा जानामि ॥६ ३२॥

गुजराती :- पछी नलराजना पृष्ठवाधी ते सर्वे कहुँ के अवधिशानधी तभारां कुलभादिने हुं जाणु छुं, अने पूर्व जन्ममां हुं मनुष्य द्वोवाथी, अभ्यासन लीषि ते मनुष्यभाषा भने आवहे छे ॥६ ३२॥

हिन्दी :- फिर नलराजा के पूछने पर सर्व ने कहा कि, अवधि ज्ञान से तुम्हारे कुलआदि को मैं जानता हूँ, और पूर्व जन्म में मैं मनुष्य होने के कारण, अभ्यास होने से मनुष्यभाषा मुझे आती है ॥६ ३२॥

मराठी :- मग नलराजाने विचारल्याव तो साप महाला- मी अवधिज्ञानाने तुमचे कुळ, नाव वडीरे जाणतो आणि पूर्व जन्मात मी मनुष्य असल्यामुळे अभ्यासाने मला मनुष्यभाषा बोलता येते ॥६ ३२॥

English .- On being questioned by King Nal, the snake replied that he knew about his name and clan because he had attained Avadigyan and could speak like a humanbeing because he was a human in his past life and had been a learned man.

स्वर्ज व्यञ्जनवत् तं चाऽनुगच्छन् कुअमध्यगम् ॥
रक्ष रथेति जल्पन्तं दन्दशक ददर्श सः ॥६.३०॥

अन्य - व्यञ्जनवत् त स्वरम् अनुगच्छन् सः कुअमध्यग रक्ष रक्ष इति जल्पन्त दन्दशक ददर्श ॥६.३०॥
विवरणम् - व्यञ्जनेन तुल्य व्यञ्जनवत् यथा व्यञ्जन स्वरमनुगच्छति तथा त स्वरमनुगच्छन् अनुसरन् स. नल. कुअमध्य: कुअमध्य,
कुअमध्य गच्छतीति कुअमध्यगः त कुअमध्यग कुअमध्यस्थ रक्ष रक्ष इति जल्पन्त वदन्त दन्दशक शोगिन सर्द ददर्श
अद्रासीत ॥६.३०॥

सरलार्थ - यथा त्वाङ्कन रवरमनुगच्छति तथा त रवरमनुगच्छन् स नल कुञ्जगमप्यग रक्ष रक्ष इति वदन्त दन्दशक (सार्ग) अपश्यत् ॥६.३०॥

गुजराती :- वंजननी पेठे त्वरनी पाइण जता ओवा ते नले, भने भयाव ! भयाव ! ओभ बोखता ओक सप्ने लताना गुञ्घामा
बोथो. ॥६.३०॥

हिन्दी - व्यञ्जन के समान उस स्वर के पीछे जाते हुए ऐसे नल ने, मुझे बचाओ। बचाओ। ऐसे बोलते हुए एक मर्प को लताआ के
गुच्छे मे देखा। ॥६.३०॥

मराठी - त्वाङ्जनाप्रमाणे त्वा रवराच्चा भावे जात असलेत्या जलाने मला वाचवा। वाचवा। असे बोलत असलेत्या एका सापाला
तेलीत्या गुरुठामध्ये पाहिले ॥६.३०॥

English :- Just as the consonants runs after the vowels, in the same way the voice repeatedly asked King Nal
for help. Suddenly king Nal happened to see a snake, wriggling ferociously in a bunch of creepers.

१०८ श्रीगणेशायरुद्दिव्यविचारम्

न तत मा रक्ष रथोति मानुष चाऽश्रुणोत्तरवरम् ॥६२८॥

अन्यथः - ऐश्वाकशानियोत्तर विश्विभाभ्यस्म नल मा रक्ष रक्ष इति मानुष रक्षरम् अश्रुणात् ॥६२८॥

विवरणम् - इश्वाकोः गांत्रापत्यानि पुमा सः ऐश्वाकाः । ऐश्वाकाश्च ते शक्तियाथ ऐश्वाकशानिया । ऐश्वाकशानियाणाम् उत्तरः-

तत्सम्बुद्धो हे ऐश्वाकशानियोत्तर इश्वाकुकुलोन्मत्तशक्तिर शिरोभूषण । विश्व सर्वं च तद विश्व च विश्विभाय अभ्य दातु भयः तत्सम्बुद्धो हे विश्विभाभ्यस्म । सर्वविभाय अभ्य दातु समर्थ । नल मा रक्ष रक्ष पाहि पाहि इति मानुष स्वरम् अश्रुणोत् ॥६२८॥

सरलार्थः - हे इश्वाकुकुलोत्पञ्चशक्तिय शिरोभूषण । सकलविभृतवत्राणद्वाम । हे नल राजवा । मा पाहि पाहि इति मानुष रक्षरम् अश्रुणोत् ॥६२८॥

गुजराती :- हे ईश्वाकु भूत्रिभ्योधां भुक्तस्यभानां हे समस्तं जगत्तेऽब्लयदान हे वामां समर्थ । येवा हे नलराजा भाउं रक्षणा करो ? रक्षणा करो ? एवी रीतनी तेणे भनुभ्यवाही भांभणी ॥६२८॥

हिन्दी :- हे इश्वाकु शक्तियो मे मुकुटसमाना हे (समस्त) पूरे जगत को, अभ्यदान देने मे समर्थ । ऐसे हे नलराजा मेरा रक्षण करो । रक्षण करो । ऐसी उसने मनुष्यवाणी सुनी ॥६२८॥

मराठी - नंतर हे इश्वाकु शक्तियांपद्वे मुकुटासमान असलेल्या हे समस्त जगाला अभ्यदान देण्यास समर्थ नलराजा, माझे रक्षण करा, रक्षण करा, अशी त्याजे मनुष्यवाणी एकती ॥६२८॥

English :- Suddenly he happened to hear a human voice calling out to him, addressing him as the diadem of the Isvaku clan and a person who assures protection any safety, by pleading and appealing to protect him

अन्तर्जयांता कराता च सा पुनः गुग्मेण शापात् ॥
जवलिङ्गंदक्षणकचः यामप्रत इवोद्वर्जन् ॥६२६॥

अन्तर्जयांता कराता च सा पुनः गुग्मेण शापात् ॥
जवलिङ्गंदक्षणकचः यामप्रत इवोद्वर्जन् ॥६२६॥

विवरणम्:- पुनः क्षणात् अन्तर्जयांता कराता च इवोद्वर्जन् यामप्रतः इव शुश्रेष्ठे ॥६२६॥

कचाश निलेक्षणकचाः। जवलिङ्गंदक्षणकचः यस्य सः जवलिङ्गंदक्षणकचः यामप्रतः यामप्रतः इव शुश्रेष्ठे अशोभत् ॥६२६॥

सरलार्थ:- पुनः क्षणात् अन्तर्जयांता कराता सा प्रमतति. जवलिङ्गंदक्षणकेश उद्गत्तण् यामप्रतः इव शुश्रेष्ठे ॥६२६॥

गुजराती :- वृणी क्षणेत्रायामां अंदरथी नीक्षणी ज्वालायामाणो ते भयंकर धूमादौ अन्तर्जयांता निष्ठा, यस्मु, तथा त्रिशब्दाणा यामप्रत नीपै देये यहतो शोभतो हतो ॥६२६॥

हिन्दी - फिर क्षणपर में अदर से निकलती ज्वालायाला वह भयकर धुआँ जाज्वल्यमान जिवहा, चक्षु और केशाले यामप्रत के समान ऊपर चढ़ता हुआ शोभा दे रहा था ॥६२६॥

मराठी - मग क्षणात आत्मन नियण्या ज्वालानी युक्त तो भयकर पुरास्पृह जाज्वल्यमान जिवहा, होले आणि केश असलेला रथामर्तीतासारसा वर पर जात असलेला शोभत होता ॥६२६॥

English :- Then in a few moments there was a fire conflagration. The fire which was germinated seemed to be the red blazing tongue of the ogres. And the black smoke which was created, seemed to be the black eyes, and the black hair of the ogre which was rising upwards.

इतथ ए तदारण्ये भैमीभुतस्युज्य नैपथिः ।
भ्रामन्नपश्यदुधान्ति॑ धूम्या वननिकुञ्जः ॥६ २४॥

अन्वय :- इतः सः नैपथिः तदा अरण्ये भैमीष उत्सूज्य भ्रमन् वननिकुञ्जः उधान्ति॑ धूम्याम् अपश्यत् ॥६ २४॥

विवरणम् :- इतः सः निषधस्य अपत्य पुमान् नैपथिः नलः तदा तस्मिन् समये अरण्ये लिपिने भीमस्यापत्यं स्त्री भैमी ता भैमी भ्रमकन्या दमयन्तीम् उत्सूज्य सन्त्यज्य भ्रमन् सन् वनस्य निकुञ्जः वननिकुञ्जः उद्यान्तीम् उद्यान्ती धूमाना समूहः धूम्या ता धूम्या धूमसमूहम् अपश्यत् अक्राक्षित् ॥६ २४॥

सरलार्थ :- इतः गतः नृप. तदा अरण्ये दमयन्ती विसुज्य इतरततः भ्रमन् सन् वननिकुञ्जः उद्यान्ती पूम्याम् दमसमूहम् अपश्यत् ॥६ २४॥

गुणराती :- उद्ये ते वध्यते ते नद्यराज्ञो दध्यन्तीने वनमां छोटी लभतां लभतां वनती धराभाष्ठी उद्ये चहना धूमाहना समूहने ज्ञेयो ॥६ २४॥

हिन्दी :- अब उसा समय नलराजा ने दमयन्ती को बन में छोड़कर धूमते हुए, वृक्षों के घने समूह में से केंचे ऊर्ते हुए थुओं के साथ को देखा ॥६ २४॥

मराठी :- इकडे नलराजा दमयन्तीला बनात एकटीला सोहून इकडे तिकडे भटकत असांठा त्याला बनांठील लतामधात् न पुराचा लोळ वर जात असालेला दिसला ॥६ २४॥

English :- Now when king Nal had deserted his wife, Damyanti and was wandering about in the forest, he came across a cluster of trees. He climbed them and happened to see a smoke at a distance.

इतरथ स तदारणे भैमीमुत्सुज्य नैपथिः ।
भ्रमन्नपश्यतुधान्तीं धूम्यां चननिकुञ्जतः ॥६२४॥

अन्यथा :- इतः सः नैषथिः तदा अरण्ये भैमीय उत्सुज्य भ्रमन् वननिकुञ्जतः उधान्तीं धूम्याम् अपश्यत् ॥६२४॥

विवरणम् :- इतः सः निष्पथास्य अपत्य पुमान् नैषथिः नलः तदा तस्मिन् समये अरण्ये विविने भीमस्यापत्त्या स्मी भैमी, ता भैमी भीमकन्न्या दमयन्तीम् उत्सुज्य सन्त्यज्य भ्रमन् सन् वनस्य निकुञ्जः वननिकुञ्जतः उद्यान्तीम् उद्गच्छन्ती धूमाना समूहः धूम्या ता धूम्या धूमसमृहम् अपश्यत् अद्राक्षीत् ॥६२४॥

सरलार्थ :- इतः गोलः वृपः तदा अरण्ये दमयन्ती विसृज्य इतरततः भ्रमन् मन् वननिकुञ्जतः उद्गत्त्वान्ती पृम्याम् पृमसमृहम् अपश्यत् ॥६२४॥

गुणराती :- इवे ते धूम्यते ते नलवराणामे धूम्यतीने धनभां छोड़िने लभतां लभतां धननी धराभांधी उथे धनभा धूमापाना भ्रमेष्वने हिन्दी :-

अब उस समय नलराजा ने दमयन्ती को वन में छोड़कर धूमते हुए, वृक्षों के घने समूह में से ऊंचे ऊंचे हुए धूओं के समूह को देखा ॥६२४॥

मराठी :- इकडे नलराजा दमयन्तीला बनात एकटीला सोइन इकडे तिकडे भटकत असताना ल्याला बनातील लतामढपातून पुराचा लोक वर जात असलेला दिसला ॥६२४॥

English :- Now when King Nal had deserted his wife, Damyanti and was wandering about in the forest, he came across a cluster of trees. He climbed them and happened to see a smoke at a distance.

अथ स्वदेशो सर्वत्र राजा पुन्यागमोत्सवः ।
कार्यते स्म विशेषणाशाह देवाचर्नादिकम् ॥६२२॥

अन्वय :- अथ राजा स्वदेशो सर्वत्र पुन्यागमोत्सव कार्यते स्म । विशेषण आएह देवाचर्नादिकम् कार्यते स्म ॥६२२॥

विवरणम् :- अथ अनन्तर राजा भीमेन स्वस्य देश स्वदेश तस्मिन् स्वदेशो सर्वत्र पुन्या दमयन्त्या आगम पुन्यागमस्य उत्सवः पुन्यागमोत्सव दमयन्त्यागमनोत्सव कार्यते स्म अकार्यत । विशेषण विशेषत अष्टानाम् अहा समाहारः आएह अष्टदिनपर्वन्त देवस्य अचर्ना देवाचर्ना । देवाचर्ना आदौ यस्य तद् देवाचर्नादिकम् धर्मकृत्यम् अकार्यत ॥६२२॥

सरलार्थ - अनन्तर भीम राजा रघुदेशो सर्वत्र दमयन्त्या आगमनोत्सवम् अकार्यत । विशेषत अष्टो दिनानि देवाचर्नादिक पार्श्वक विधिप्रकारयत ॥६२२॥

गुजराती :- खण्डि ते राजाभ्ये पोताना हेशमां सर्व नग्नाभे पुन्नीना आवधानो भडीत्यव कराव्य, तथा आठ दिवसो भुधी विशेष प्रकारे हेवपूजाच्छादि कार्ये कराव्यां ॥६२२॥

हिन्दी - फिर उस राजा ने अपने देश में हर जगह पर पुन्नी के आगमन का महोत्सव और आठ दिन तक विशेष प्रकार से देवपूजा आदि कार्य कराये ॥६२२॥

मराठी :- जतर त्या भीमराजाने आपल्या राज्यात सर्व ठिकाणी मुलीच्या आगमनाचा उत्सव करविला विशेषत. आठ दिवसपर्वत देवपूजा आदि पार्श्वक उत्सव केले (अष्टाहिका महोत्सव केला) ॥६२२॥

English .- Then the king held a grand festival in honours of his daughter's comeback He also performed an eight day puja and other religios rites on these days

॥५॥ श्रीनारदस्तुतविद्वान्महाकाव्यम् श्रीनारदमयन्तीचरितम्

राजा पृथ्वातितुष्टोऽवात आपशशतीं बटोः ।
तरलगामिव तोट स्व दानमंव कल यतः ॥६२०॥

अन्वय :- पुन्नातितुष्टः राजा बटोः ग्रामपशशतीम् अदात । याः तरलगाम् इव तोपन्न्य फलं दानम् एव अन्निन ॥६२०॥

नियत्यम् :- पुन्नाः कन्यकायाः दमयन्नन्या आमि प्रामि पुन्नातिः पुन्नातिरुष्टः कन्यकामार्गतन्तः राजा भीमः बटोः छरिमित्रस्य पश्चाना शताना समालास ए पश्चती ग्रामाणा पश्चशती ग्रामपशशती ता ग्रामपशशती पश्चत ग्रामान् अदात अयच्छत । यत तरलगाम् वृक्षाणाम् इव तापस्य सन्तापस्य फलं द नमेव उरित । सन्तःष्टः पुन्नामः सन्तांपकारिणे दानमेव ददाति ॥६२०॥

सरलाध :- दमवन्त्या प्राप्त्या सन्तुष्ट नृप भीमः हरिप्रियाय बटो पश्चशत ग्रामान् अदात । तथाहि सन्तोपस्य फल दानमेव अरित ॥६२०॥

गुजराती :- पुन्नीती प्राप्तिथि संतुष्ट थयेला राजाओ ते बटुकने पांचसो ग्रामो आप्यां, तेभेद वृक्षोनी ऐडे भंतोपन्नु क्षा द११ ज्ञ द्वि ॥६२०॥

हिन्दी :- पुन्नी की प्राप्ति से सतुष्ट हुए उस राजा ने उस बटुक को पांचसो गाँव दिये, क्योंकि वृक्षोंके समान सलोष का फल दान हो द्वि ॥६२०॥

भारती :- पुलीच्छा प्राप्तिसुखे सतुष्ट झालेत्या राजाने त्या हरिमित्र बदला पांचसो गाँव दानात दिले, कारण वृक्ष सतुष्ट झाला म्हणजे जसे फले देती तसे गाणस सतुष्ट झाला म्हणजे दान देती दान देती संदोषाचे फल आहे ॥६२०॥

English :- The joy of the king knew no bounds, So he presented the dwarf, with five hundred villages because just like a tree the fruit of satisfaction is disclosed by bestowing or conferring rewards.

अङ्गरथ्यङ्गारोत्य पुष्पदन्त्यवत् सुताम् ।

जागत्वर्धाति नः पुण्यं चज्जीवन्ती त्वमीहिता ॥६ ३ ८॥

अङ्गरथ्यः - पुष्पदन्ती सुताम् अङ्गरथ्यङ्गम् आरोत्य अवदत् । अधाति नः पुण्यं जागर्ति । यत् त्वं जीवन्ती हसिता ॥६ ३ ८॥

अस्माकं पुण्यं सुकृतं जागर्ति । यत् यतः तं जीवन्ती जीवित दथती ईक्षिता दृष्ट्वा ॥६ ३ ८॥

मरतार्थः - पुष्पदन्ती दमवन्तीम् अङ्गे उपवेश्य अब्रवीत् । वद्दो अयाति अस्माकं पुण्यं जागर्ति । यतः त्वम् अस्माधि. जीवन्ती एवा ॥६ १८॥

अश्रवतीः - पठी पुष्पदन्तीम् (पोतानी) पुनीने घोणादपि पवंग पर खेमादिने क्षुङ्के, हजु पाणे अभ्युं पुण्यं भग्नुं छे, तने (अभोये) छृष्टी चेष्ट ॥६ १८॥

हिन्दी :-

फिर पुष्पदंती ने अपनी उस पुत्री को अपनी गोदीरूपी पलंगपर बिठाकर कहा कि, आभी भी हमारा पुण्य जाग रहा है कि

मारी :-

मग पुष्पदंती राणी दमवन्तीला थांडीवर बम्बून महणाती - खरोवतर अजूनही आमचे पुण्य जाचे आहे. त्वामुळे त आमाला

मारी.

English :- Then Pushpedanti (Damyanti's mother) made her sit on her cushion - like laps and said to her that the fruits of their notorious actions, still radiates as they had, had this golden opportunity of manifesting her alive.

दिक्षुन्द्र भैर्मों समालोक्य धारातेरश्चयस्तदा :

भृत्यं वरणात्यथाकार्षीत् पङ्किलामवित्तलो जनः ॥६३६॥

जन्मय .. कि च तदा अखिलं जन भैर्मो समालोक्य वर्षासु इव धाराले अनुभिः भूव पङ्किलाम् अकार्षीत् ॥६३६॥

विवरणम् :- कि च तदा तस्मिन् समये अखिलं सर्वः जनः लोकः भीमस्थापत्य सर्वी भैर्मों ता भैर्मी द्वयन्ती सम्भालोदय्य यथा मेषः वर्षासु धारालैः जलैः शुक्र पङ्किला पङ्किलाकरोति तथा धारालैः धारावद्धिः अशुभिः भूव भूमे पङ्कः अस्या भूम्यातिः इति पङ्किला, ता पङ्किला पङ्किलाकरोति तथा धारावद्धिः अशुभिः भूमे पङ्कः अस्या भूम्यातिः

सरलार्थ .. कि च तदा अखिलं जन अपि दमयन्तीम् अवलोक्य वर्षा वर्षासु मेषः पारावर्षे भूव पङ्किला करोति तथा धारावद्धिः अशुभिः भूमिं कर्दमिताम् अकार्षीत् ॥६३६॥

गुजराती :- वर्षीते दध्यन्तीते वर्षीते दध्यन्तीते वर्षीते, वर्षीकाण्णी लेख, धारावंध वहेतां आंसुओ वर्षीतीते क्रादवध्य फरवा लाङ्या ॥६३६॥

हिन्दी :- फिर उस दमयती को देखकर सब लोग उस समय, वर्षाकाल के समान लगातार बहते हुए आसुओ से जमीन को कीचड़मय करने लगे ॥६३६॥

भारती :- फार काय दमयन्तीला पाहन सगळ्या लोकांनी ज्वाप्रापाणे पादसाळियात मेष पाण्यात्या पाराचा वर्षति करन जमिनीवर तिरवल करतो त्याप्रापाणे ठोक्यातील अशुभारांनी जमिनीवर तिरवल करन टाकला (सर्वलोक ठक्टक रूप रहले) ॥६३६॥

English :-Now, when the people manifested their beloved princess Damyanti an effusion of sentiments gushed through them and compelled them to shed out made the earth slushy with their continuous overflowing tears.

दृष्ट्वा च मितरौ भैमी तृणमुत्तीर्च वाहनात् ।

प्रेमाडनमत्तयोः पादो भक्त्येव गुरुपादयोः ॥६ ३४॥

अन्वय :- भैमी मितरौ दृष्ट्वा तृणं वाहनात् उत्तीर्च भक्त्या गुरुपादयोः इव प्रेमा तयोः पदो अनमत् ॥६ ३४॥

त्रिवरणम् :- भीमस्यापत्य स्त्री भैमी भीमराजमुनी दमयन्ती माता च मितरौ दृष्ट्वा विलोक्य तृणं ज्ञातिति वाहनात् यानात् उत्तीर्च अवतीर्च भक्त्या महताभावेन गुरुरोः पादो गुरुपादोः, तयोः गुरुपादयोः इव प्रेमा महता स्नेहभारेण तयोः पित्रा: भीमपूज्यदन्त्योः पादो चरणो अनमत् अवन्दत् ॥६ ३४॥

सरलार्थ :- दमयन्ती मातरह मित्र च एष्ट्वा झटिति यानात् अवातन्त् । यथा भक्त्या गुरुरो पादो वन्येते तथा प्रेमा तयोः पित्रो पदो अनमत् ॥६ १४॥

गुजराती :- पश्ची (पोताना) भातापिताने जेठीने दमयन्ती तरत वाहन परथी नीचे उतरीने, भक्तिथी जेभ गुरुभूत्यानना चरणोमां नमो, तेभ तेषीयो प्रेमपूर्वक तेभना चरणोमां नमस्कार कर्मि ॥६ १४॥

हिन्दी - फिर (अपने) मातापिता को देखकर दमयती उसी धर्म वाहन से नीचे उतरी और गुरुमहराज के चरणों को भक्ति से बन्दन करते हैं उसीप्रकार प्रेमपूर्वक उसने मातापिता के चरणोंमें प्रणाम किया ॥६ १४॥

भाठी .. नेतर दमयन्ती आपत्या आई-वडिलाना पाहून प्रेमभराने तोबडीब वाहनात्वन् साली उतरली, व भवतीने गुरुत्या चरणाना वन्दन करावे त्वाप्रमाणे तिने आई-वडिलात्या चरणाना नम्रकार केला ॥६ १४॥

English Now when Damyanti sees her parents she at once gets off from her carrier and pays her respects to her parents just as one pays his respects to a religious perceptor

राज्यथन्युवाच राजान् देव युक्त समरत्यद- ।
राजा च प्रेषिता भैर्मा भूरिसेनापरिच्छदा ॥६३२॥

विवरणम् - राजी अपि राजानम् उवाच - उवाद - देव। राजन्। अद्. दमयन्त्या पितृगृहप्रेषण युक्त गोप्य समस्ति, इति। तदा राजा कहुपर्णेन भूरिश्चासौ सेना च भूरिसेना। भूरिसेना परिच्छद्. यस्या- सा भूरिसेनापरिच्छदा भूरिसेनया सह भूमस्यापत्य स्त्री भैर्मी दमयन्ती प्रेषिता पितृगृहे प्रहिता ॥६३२॥

सरलार्थ - राजी अपि राजानम् अवटद - देव। इदानी दमयन्त्या पितृगृहप्रेषणमेव वरम्, इति। तदा राजा भूरिसेनया सह दमयन्ती पितृगृहे प्रेषिता ॥६३२॥

गुजराती :- त्योरे चाहुये पाणे राज्ञे कहुं के, हे स्थानी। तेभ करुं उचित छ. पछी राज्ञे धुंगी सेनाना परिवारसहित दध्यंतीने रथना करी। ॥६३२॥

हिन्दी - तब राजीने भी राजा से कहा कि, हे स्थानी। ऐसा करना उचित है। फिर राजा ने बहुतमी सेना के परिवारसहित दमयन्ती को मिता के घर भेज दिया। ॥६३२॥

मराठी - तेहा राणी पण राजाला महणाली - महाराजा। दमयन्तीला तिच्या वडिलाच्या परी पाठविणे हेच योरव्य आहे तेहा राजाने खूप मोठे सैन्य बरोबर देऊन दमयन्तीला रवाना केले। ॥६३२॥

English - The Queen to agreed to the drawf's plea So the king bid Damyanti Farewell and send her off along with a huge army

तत्तादृश धर्मफल प्रत्यन् वाद्य विस्मितः ॥
ऋतुपर्णनंरन्द्रोऽपि जिनधर्मं प्रपंतिवान् ॥६ ३०॥

अन्वय .. तत्त तादृश धर्मफलं प्रत्यक्ष वीक्ष्य विस्मित ऋतुपर्णनंरन्द्र अपि जिनधर्मं प्रपेतिवान् ॥६ ३०॥

विवरणम् .. तत्त तादृश तदिक दृश्यते इति तादृश धर्मस्य फल धर्मफल प्रत्यक्ष साक्षात् वीक्ष्य अबलोक्य विस्मितः आश्चर्यचकित ऋतुपर्णं नराणामिन्द्र नरेन्द्र नृप. अपि जयति रागदेशादीन् इति जिनः रागदेशविजेता । जिनस्य धर्मं जिनधर्मं जिने नोक्तधर्मं प्रयोगित्वान् प्रयोगे स्वीकार ॥६ ३०॥

सरलार्थ .. ततादृश देवलोकप्राप्तिसत्त्वा धर्मस्य फल प्रत्यक्ष रह्या विस्मित ऋतुपर्णनृप. अपि जिनस्य धर्मं प्रयोगे ॥६ ३०॥

गुजराती :- एवी रीतना ते धर्मना इणने प्रत्यक्ष ज्ञेईने आश्चर्यं पामेला ऋतुपर्णं राजांभे पाण नेनधर्मनो स्वाकार क्यो ॥६ ३०॥

हिन्दी .. इस प्रकार धर्म के फल को प्रत्यक्ष देखकर आशचर्यचकित ऐसे ऋतुपर्णं राजाने भी जैनधर्म का स्वीकार किया ॥६ ३०॥

माठी .. अशापकारे धर्मचे फल प्रत्यक्ष पाहन आशचर्यचकित झालेत्या ऋतुपर्णं राजाने पण जैनधर्माचा स्वीकार केला ॥६ ३०॥

English :- Now when the king Ruiuparne had manifested the fruit one can obtain through religion and pious deeds he was dumbfounded And so he embraced Jainism

यदि नाडबोधयिष्यस्त्वं तदा मां करुणानिधिः ।
ततो मातुरात्माऽहमप्रमिष्यं कुयोनिषु ॥६०८॥

अन्यथः :- तदा करुणानिधिः त्वं भा यदि न अबोधयिष्यः ततः हे मातः! दुरात्मा आह कुयोनिषु अभ्यमिष्यम् ॥६०८॥

विवरणम् :- हे मातः! तदा तस्मैन् समाने करुणायाः निधिः करुणानिधिः द्यानिधिः त्वं भा यदि न अबोधयिष्यः बोध न अकारिष्यः ततः तहिं दुष्टः आत्मा यस्य सः दुरात्मा आह कुत्सिताश्च ताः योनयश्च कुयोनयः तासु कुयोनिषु तिर्यङ्गनरकादियोनिषु अभ्यमिष्यम् ॥६०८॥

सरलार्थ :- हे मातः! तदा करुणानिधिः तहिं दुरात्मा आह कुत्सितवोनिषु अभ्यमिष्यम् ॥६०८॥

गुजराती :- दधाना भिंडरस्य घेवां तभोच्चे ते वधते भने ऐ प्रतिभोध न आपो छोत, तो हे भाता! हुए भुज्जिवालो हुं नदारी घोनिष्योमां भभ्यो छोत. ॥६०८॥

हिन्दी :- दद्या के भडार आपने जो मुझे उस समय प्रतिबोधित न किया होता, तो हे भाताजी! हुए भुज्जिवाला मैं कुत्सित योनि मे ही

भ्रमण कर रहा होता ॥६०८॥

माठी :- हे दद्येचासान्वर असलेल्या दमवन्ती यातो! दूजर मला तेहा प्रतिबोध केला जत्सता तर दुष्ट मी तिर्यङ्ग-जारक आटि कुयोनीत खाटकत राहिलो असतो. ॥६०८॥

English :- Addressing Damyanti as a mother and a repository that overflows with humanity and compassion, Pingal said that it was due to her that he was a God and if she would'nt have intervened at that moment and given him a piece of her mind, than he would have still been wandering about in the animal world or in hell or in the organ of generation

श्रीयत्यशोखरसौरिवरचितं श्रीनलदम्बन्तीचारि नमः

ततोऽवधिं प्रयोगेण चात्मा त्वामुपकारिणीम् ॥
प्राग्भैरेष प्राणदानेन प्रत्यज्याप्राहणेन च ॥६०६ ॥

अन्यथः :- ततः अवधिप्रयोगेण प्रत्यंभवे प्राणदानेन प्रब्रज्याग्रहणेन च त्वाम् उपकारिणी जात्वा - - (अग्रिमेण सम्बन्धः) ॥६०६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरम् अवधे:जानम् अवधिज्ञानम् । अलविज्ञानस्य प्रयोगः अवधिप्रयोगः, तेन अवधिप्रयोगेण अवधिज्ञानप्रयोगेण प्राप्तचासी भवश्चप्राप्तवः तस्मिन् प्राप्तवे-पूर्वं भवे प्राणाना दानं प्राणदानं तेन प्राणदानेन प्रब्रज्यायाः दीक्षायाः ग्राहणं प्रक्रियायाहणं तेन प्रक्रियायाहणं च ताम् उपकरोत्येवशीला उपकारिणी, ताम् उपकारिणी जात्वा विदित्वा - - (अग्रिमेण सम्बन्धः) ॥६०६॥

समरार्थ - तदनन्तरम् अवधिज्ञानत पूर्वभवे प्राणदानेन प्रब्रह्मयावाहणेनच तदम् उपकारिणी असि इति ज्ञात्वा - - - (अक्षिमेण सम्बन्धं) ॥६०६॥

ગુજરાતી : - પછી અવધિનાનની પ્રયોગથી, પૂર્વભવમાં પ્રાપુન બચાવવાથી તથા દોષા અપાવવાથી તખોને ઉપકરી આપુને, ॥૫૦૬॥

हिन्दी - फिर अवधिज्ञान के प्रयोग से पूर्वभंग में प्राण बचाने और दीक्षा दिलाने से आपको उम्मकारी जानकर,॥६०६॥

मराठी - मग अवपिज्ञानात्वा प्रयोग करून पूर्वे जन्मी माझे प्राण वाचेन मला दीक्षा दिल्यामुळे ते माझ्यावर उपकार केले आहेत असे मी जाणते ॥६०६॥

English -

तेन दन्तक्षमानोऽपि धर्मद्यानामृतं पिबन् ॥
अविद्विन्नेव तत्तापं शान्तचेता: समाहितः ॥६०४॥

अन्वय :- तेन दन्तक्षमानः अपि धर्मद्यानामृतं पिबन् तत्तापम् अविद्व इव शान्तचेता: समाहितः ॥६०५॥

विवरणम् :- ते: चितोत्त्वदाकानलेन अतिशयेन दद्वभान् दन्तक्षमानः अपि अतिशयेन ज्वलन् अहि धर्मद्य ध्यानं धर्मद्यानम् । शान्तचेतः मनः यस्य.सः शान्तचेता: शान्तमनः समाहितः समाधोऽस्थितः ॥६०६॥

सरलार्थ :- तेन दावानलेन भूशं दद्वधानः अपि धर्मद्यानामृतं पिबन् तत्त्व दावानलर्य तापम् अजालन् इव शान्तमनः समाधी रिप्त । (अविद्वेण सम्बन्धः) ॥६०७॥

गुणरचानी :- तेथी दावाना छतां पथं धर्मद्यानमुपी अभूतने भीतो घेवो ते भुनि तेना तपने ल्लाग्ने ल्ल ल्लाग्ने तो ल्लोष तेभ शांत भन्ति भभाधिभावे रत्नोऽपि ॥६०८॥

हिन्दी :- उससे जलते हुए भी धर्मद्यानरूपी अभूत को भीते हुए वह भुनि उनके तोप को भानो न आनसे हो, इसप्रकार शात मन से

मराठी :- तया वणत्वाने जळत अंसून सुखा धर्मद्यान रूपी अभूताचे भाज कळीत तो भुनि ऊऱ्या दावानलाचा ताप न जाणताच शात मनाने समाधीत रित्तर राहिला ॥६०९॥

English :- So he burnt, but due to deep meditations he ignore fire and remain in "Samadhi"

॥ श्रीरामचंद्रसौख्यरथार्थितं श्रीनलदध्यन्तीर्थार्थम् ॥

हे भातः । पिङ्गलश्चोरः पर्यग्नाज्यत यस्तथा ।
पतनं तापस्पुरं सोऽन्यदा विहरन्नगात् ॥६०२॥

अन्यदः - हे भातः? त्वया यः पिङ्गलः चौरः पर्यग्नाज्यत । सः अन्यदा विहरन् तापस्पुरं पतनम् अगात् ॥६०२॥

लिवरणम् :- हे भातः! हे जननि! त्वया यः पिङ्गलः नाम चौरः स्तेनः पर्यग्नाज्यत परिग्रादकृतः । समयम् ग्राहितः । सः परिग्राद अन्यदा एकस्मिन् समये विहरन् विहार कुर्वन् सन् तापस्पुरं नाम पतनम् नगरम् अगात् अयात् ॥६०२॥

सरलार्थः - हे मात ? त्वया यः पिङ्गलः भान चौरः प्रत्यज्या ग्राहित । स एकदा विहार कुर्वन् तापस्पुरं नाम नगरम् अवात् ॥६०२॥

गुजरातीः - हे भाताञ्जा ! तमे ले पिंगल नामना योरने दीक्षा अपावी छती, ते ओँ धूधते विहार करते तापस्पुर नामना नगरमां गयो ॥६०२॥

हिन्दी - हे माताजी! आपने जिस पिंगल नामक चोर को दीक्षा दिलायी थी वह विहार करते हुए एक समय तापस्पुर नामक नगरमें पहुचा ॥६०२॥

भारती - हे माते! तू उत्ता पिंगलनामाच्या चोराला दीक्षा दिली होती, तो एक वेळेस “विहार करीत तापस्पुर नामाच्या नगरात गेला ॥६०२॥

English - Then the God addressing Damyanti as a mother said to her that the robber named Pingal whom she had bestowed the sacrament of Priesthood, one day reached the city of Tapaspur after wandering a lot

प्रमूज्य स्वोत्तरीयेण, दृश्ये राजा प्यवोधि सा ॥
मारोदीः पुनिके देवं, कस्ये न प्रभवत्यदः ॥६००॥

अन्वय :- राजा अपि स्वोत्तरीयेण दृश्ये प्रमूज्य सा अबोधि हे पुनिके। मारोदीः अदः देव कस्य न प्रभवति ॥६००॥

विवरण :- राजा अपि नुपेण अपि स्वस्य उत्तरीय स्वोत्तरीय तेन स्वोत्तरीयेण वस्त्रेण इझौ नेवे प्रमूज्य सा दमयन्ती अबोधि । अबोध्यत हे पुनिके । मा रोदीः मा रुदिहि । अदः इट देव कस्य न प्रभवति । देव सर्वस्यापि प्रभवति ॥६००॥

मरलार्थ :- नुपेण अपि रखोत्तरीयेण वस्त्रेण इझौ प्रमूज्य सा दमयन्ती अबोध्यत - हे पुनिके। मा रुदिहि इट देव कस्य न प्रभवति ॥६००॥
गुजराती :- पृथी राजाये पाग पोताना इ पहावे (तेषुनी) आंघो लुधीने प्रतिभोध आयोडे, हे पुनी! तु रु नही? कुभ कुहै न हिन्दी ।

पाठी - फिर राजाने अपने दुपहुे से उसकी आँखे पोछते हुए, प्रतिबोध दिया कि, “हे पुनी! तुम रोओ मतर क्यों कि किस्मत किस का पराभव नहीं करती?” ॥६००॥

पाठी - जतर राजाने आपत्या अगावरील दुपट्ट्याने (शैल्याने) तिचे ढोके पुस्त तिला शोप दिला की, “हे मुली! ते रह नकोस? कारण टेव कोणाचा पराभव करीत नाहीं” ॥६००॥

English - Then the king wiped off Damayanti weeping eyes with his long scarf and advised her to stop weeping as the Goddess of destiny doesn't accept defeat

तत्प्रभावम्य जातुं, तं नृपः पाणिना व्यधात् ॥
तदेच क्षितिपास्थानी तमःखानिरिकाभवत् ॥५९८॥

अन्वय :- अथ नृपः तत्प्रभाव जातु पाणिना त व्यधात् । तदेच क्षितिपास्थानी तमः खानिः इव अभवत् ॥

विवरण :- अथ दूरं पाति इति नृपः भृपः । तस्या: दमयन्त्या: प्रभाव तत्प्रभावं जातुम् अबोद्धु पाणिना हस्तेन त ललाट व्यधात् पिहितवान् । तदा एव तस्मिन् एव समये क्षिति पाति इति क्षितिपः भृपः । क्षितिपस्य आस्थानी क्षितिपास्थानी भृपपरिषद् तमसाम् अन्धकारणा खानिः तमःखानिः इव अभवत् अभृत् । अन्धकारमयी अभृत् ॥५९८॥

सरलार्थ - अथ नृपः तत्प्रभावम् बोकु हरतेन त ललाट व्यगत् । तदा एव भृपपरिषद् अन्धकारणा खानिः इव अभवत् अवपकारमयी अभृत् ॥५९८॥

गुजराती :- पछी तेजुं भष्टात्म्य भृपपा भाटे राजाये तेझीना ते तिल्कने (पोतना) धाध वडे आपत्तित कुँ. ते ज वधू राजसला अंधकारनी भृपप सारपी थઈ गई. ॥५९८॥

हिन्दी :- फिर उसका प्रभाव जानने के लिये राजाने अपने हाथ से उसके ललाट को ढांक दिया । उसी धाण राजसमा अधकार की खाई समान बन गई ॥५९८॥

मराठी :- मरा तमाळतीचा प्रभाव जाणण्याकरिता राजाने आपल्या हाताने तिवे कमाळ झाकले त्याचलाणी राजसमा अपकारमय झाली ॥५९८॥

English :- Then the king in order to check the effect of the emblem, covered it up with his hand Then at once the royal court was swallowed by darkness, which seemed like a mine of darkness

थाजहार ततः क्षमाभु - तावदस्तंगतोऽर्थमा ॥
विना दीप विनाग्रिं च, कथं तेजोऽतिभास्वरम् ॥५९६॥

अन्वय :- ततः क्षमाभु व्याजहार-अर्थमा तावत् आस्तगतः। नीर विना अग्नि विना च अतिभास्वर तेजः कथम् अस्ति ॥५९६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर क्षमा पृथ्वीं लिखते इति क्षमाभु त नृष्ट व्याजहार अवदत् अर्थमा सूर्यः तावत् आस्तगतः। दीप दीपक विना अग्नि विना च अतिभास्वरम् अतिप्रकाशमान तेजः प्रकाशः कथम् अस्ति ॥५९६॥

सरलार्थ :- तदनन्तर नृष्ट अवदत्-सूर्य तावत् अस्तगत । दीप विना अग्नि विना च अतिभास्वर प्रकाशः कथम् अस्ति ॥५९६॥

गुणरूपती :- पश्ची राज्ञाम् क्षुद्रैः, सूर्य तो हवे अस्त भास्यो छे, तो पश्ची हीपक तथा अग्नि विना चा अति चण्डाटवण्यं अनुजं तेजः छेन्नापद्म ॥

हिन्दी - पिर राजाने कहा कि, "सूर्य का तो अस्त हो गया है, पिर भी दीपक तथा अग्नि विना चमकनेवाला यह तेज कैसा है?" ॥५९६॥

माठी - नतर राजा रहणाला, "सूर्यचा तर अरत झाला आहे, तरीसुमा दिव्यावाचन व अग्निशिवाय अत्यत तेजरसी प्रकाश कसा?" ॥५९६॥

English - Then the king asked the courtiers to findout the of this illumination which is blazing without a flame, when the sun has already been set

तदा चास्ते गतः पूषा, जगन्नाम्भादीपकः ॥
तथः शुभितसशोव - जनयसे सकलं नथः ॥५९४॥

अन्वयः - तदा गग्नाऽङ्गदीपकः पूषा अस्ते गतः। शुभ्रितरसांवत् तम् सकारं नभः जग्यसे ॥५९४॥

प्रियरण्डः ॥ तेदा तोस्मै समये गणनम् एव अद्दण गनानुष्ठान विपक्षं उपग्रहानुष्ठानोपकारः ॥ ज्ञानालभानुष्ठानोपकारः ॥ पूर्ण सूर्यः अस्ति शुधा अस्त्वा सआता इति शुधितम् ॥ शुधित च तद् रक्षः च शुधितरक्षः शुधितरक्षः ॥ इव तमः अन्धकारः सकल नाभः आकाश जग्यसे अग्रसत् ॥ ५९ ॥

संस्कृतादः :- तेस्मिन् समर्पय आकाशाङ्गदीपक सूर्यः अरन्त गते । तु भूक्षित राक्षसः यथा सर्वान् ब्रह्मते तथा अन्यकामः अस्ति लं जगत् । अवामत् ॥५९४॥

अनुवादातीः— ते वस्त्रते चापाकाशना प्रदेशोने तेजस्वी कुरनारो शूर्य असत् पास्यो। तथा सुधातुर थेला रामसनी पेठे अंधकारे समस्त
आकाशने गणी गयो। ॥५७॥

हिन्दी - उसी वक्त आसमान के प्रदेश को तेजस्वी करनेवाले सूर्य का अस्त हो गया। तथा सुधातुर बने हुए राष्ट्रस के मामान अधिकारने समर्पित आसमान को निगल लिया ॥५९॥

मराठी :- त्याच वेळी आकाश प्रदेशाला तेजरवी करणाऱ्या सर्वांचा असत झाला, आणि कृष्णातुर झालेल्या राक्षसाप्रभाने अपकाराने सपूर्ण आकाशाला लिळून घेतले. ||७९४॥

English :- At that time, the sun which had bought radiance and blaze to the heavenly kingdoms, began to sink and suddenly the darkness swallowed the whole sky in one gulp which seemed like a Goblin gulping down the darkness as it was famished due to hunger.

देवदृष्टे इवादृष्टे, शोषनिर्मोक्षनिर्मले ॥
तरस्य भीमसुतां देवी, स्नेहला पर्यधापयत् ॥५९२॥

अन्यथा :- स्नेहला देवी के बदूच्छे इव अदूच्छे शोषनिमोक्षनिर्मले वस्त्रे भीमसुता पर्यधापयत् ॥५१२॥

प्रिवरण्यः:- स्नेहला स्नेहयुता देवी चन्द्रयसाः देवदृष्ट्ये वस्त्रे हव अदृष्ट्ये दोषहिते शोषस्य निर्मोक्षः शोषनिर्मोक्षवत् निर्मलं शोषनिर्मोक्षनिर्मले वस्त्रे भीमस्य मुता भीमसुता तां भीमसुता वमयन्ती पर्यधापयत ॥५९॥

सत्तार्थ :- स्नोहुत्तमा देवी देवदृष्टे इव दोषरहिते शेषनिमोक्तिभिले चर्जे द्रमयन्ती पर्याप्यत् ।

ମୁଣ୍ଡରାତି : - ପଦ୍ମିତେ ଶ୍ରୀଭାଗିନୀରୁକ୍ଷେ ହୁଏଥି ସରଖା ନିରାକୃତ, ତଥା ଶ୍ରୀଭାଗିନୀ କାର୍ଯ୍ୟରୁ ସରଖା ନିର୍ଭେଦ ଦୟା ଦୟା ପରିଚାଳନା ପାଇରାଯିବା ।

हिन्दी :- फिर उस प्रेमल राणीने देवदूष्य के समान निर्वोष तथा शोषनाग की काचली के समान निर्मल वस्त्र दमयती को पहनाए ॥५९,२॥

भारठी : केंद्र त्वा प्रेमळ राणीने देवदृश्या सारखी निर्दीप तसेच शेषजागाच्या काते सारखी निर्मल तलाम वर्जे दमयतीला नेसविलो.

二九二

English :- Then the kind - hearted queen made Damyanti to wear clothes like the clothes of the Gods which were impeccable and serene as the slough of the shesha serpent.

श्रीजयशंखरसूरिविरचित् श्रीनलदमयन्तीचरितम्

उत्तेजित इवावर्षा:, शाणोत्तीर्ण इवांशुमान् ॥

तिलकः कान्तिकल्लोले - विश्वभाष्टावयन्निष्ठ ॥५९०॥

अन्धयः :- उत्तेजितः आवर्षः इव शाणोत्तीर्णः अंशुमान् इव कान्तिकल्लोलैः विश्वम् आप्लायवन् इव तिलकः आविरभृत ॥५९०॥

विषरणम् :- उत्तेजितः निर्भलीकृतः आदर्शः इव शाणात् उत्तीर्णः शाणोत्तीर्णः अंशुमान् सूर्यः इव कान्त्या: कल्लोला. तदङ्गः

सतलार्थः :- उत्तेजितः निर्मलीकृत आदर्शः इव शाणोत्तीर्ण सूर्य इव कान्तितरङ्गे. विश्व निमज्जयन् इव तिलकः प्रकट्यभृत ॥५९०॥

मुनरातीः :- त्वारे चण्डकता सूर्यनी पेहे, तथा मरणपर चण्डालीने उत्तरेखा सूर्यनी पेहे, क्रीतिना भौजं घोधी भग्ने जगतने लीजवृत्पुर्वे छोय घोडु लिलकः प्रगाट थयुः ॥५९०॥

हिन्दी :- तमी चमकते सूर्य के समान और सरणपर से उतारे हुए सूर्य के समान, काति की लहरो से जगत को झिंगोता हुआ तिलक प्रगाट हुआ ॥५९०॥

मारठी :- तेहा ख्वच्छ केलेत्या आरशाप्रमाणे, सहाणेव पासून काढलेत्या सूर्यकाळत पण्याप्रमाणे आप्लवा कान्तीत्या लाटानी जण् काव सर्व दिव्याला बुहून टाकणारा तिलक (टिका) प्रकृत आला. ॥५९०॥

English :- The emblem shone like the sun, which seemed as though it was sharpened by the whet stone and then had attained a new and a splendid lustre, that had wetted the earth with its glossy lustre

ईदूशी तुर्दशा पुनि, न ते सम्भाव्यतेऽपि हि ॥
तेनोपलक्षिता नासि, क्षमेष्यास्तादिव मम ॥५८८॥

अन्वय :- हे पुनि । ईदूशी तुर्दशा ते न सम्भाव्यते अपि तेन उपलक्षिता नासि स तद् इद मम क्षमेष्यः ॥५८८॥

एवा

विवरणम् :- हे पुनि । ईदूशी तुर्दशा ते तद् इद मम क्षमेष्यः ॥५८८॥

सततार्थ :- हे पुनि । ईदूशी तुर्दशा ते न सम्भाव्यते तेन तदं पद्या उपलक्षिता नासि । तद् इद मम क्षमेष्यः ॥५८८॥

अुष्णराती :- हे पुनी । घरेखर तारी आती हुदूशा संख्या शके नहीं अने तेधी हु तने ऐ ओणधी शकी नहीं, ते आटे तारे भने क्षमा करवी ॥५८८॥

हिन्दी - हे पुनी । सच्चमुच तुम्हारी यह तुर्दशा तो सभव नहीं है और इसलिये मैं तुम्हे पहचान न पाई, इसलिये मुझे क्षमा कर दो ॥५८८॥

पाठी :- “हे पुनी! रवारेकरच तुझी ही तुर्दशा तर कपीही सभव नाही, त्वामुळे मी तुला ओळखू शकले नाही महणून मला क्षमा कर.” ॥५८८॥

English - Then she says that such a condition of hers was never possible, so she couldn't recognise her, So she asks Damyanti to forgive her for the same

पति चैदन्वसनप्राप्तं, त्वमत्याक्षः पतिव्रते ॥
तदा रसातलं भूमिरगम्भ्यन् संशयः ॥५८६॥

अन्यथ :- हे पतिव्रते! त्वं व्यसनप्राप्तं पतिम् अत्याक्षः चेत तदा भूमि, रसातलम् अगमिष्यत् न सशयः ॥५८८॥

विवरणम् :- पतिः एव व्रत यस्याः सा पतिक्रता तत्सम्बुद्धौ हे पतिव्रते! त्वं व्यसन सङ्कट प्राप्तः व्यसनप्राप्तः त व्यसनप्राप्तः सङ्कटग्रस्त पति नलम् अत्याक्षः व्यमोक्षयः चेत तदा भूमि, पृथ्वी रसायाः तल रसातलं पातालं अगमिष्यत् अवास्थत् इत्यन् न सशयः। यस्मात् पृथ्वी रसातलं न अगमत् तस्मात् त्वं पति न अत्यजः ॥५८६॥

सरलार्थ :- हे पतिव्रते! त्वं सङ्कटप्रति पतिम् अत्याक्षः चेत भूमि रसातलम् अगमिष्यत् इत्याग न सशय ॥५८६॥

गुणरात्रिः :- हे पतिव्रते! हुः॥भी पतिने ज्ञे तं तत्तु दीधो द्वौष, तो आ पृथ्वी रसातलभां न व्य, तेभां संशय नवी. ॥५८८॥

हिन्दी - “हे पतिव्रते! सकट मे पड़े हुए पति को यदि तुमने छोड़ दिया हो तो यह पृथ्वी रसातल मे गयी होती। इसमे कुछ सशय नहीं।”॥५८६॥

मराठी :- “हे पतिव्रते! कषाणे प्रत झालेत्या पतीचा जर त् त्वाग केला असता तर ही पृथ्वी रसाताळाला गेली असती यात काहीही संशय नाही।”॥५८६॥

English - Then the queen addressing her as a chaste woman said that if she has deserted her husband, who had been afflicted with difficulties, then this earth is bound to go into Hades

देवात् दुर्देवं चेतात्मा मे गोपितः कथम् ॥

व्यसनं स्थानं किं चन्द्र - सूर्योदैवयोरपि ॥३८४॥

अन्वय :- देवात् इय दुर्देवा चेत् मे ते आत्मा कथ गोपित । कि चन्द्रसूर्यो देवयो अपि व्यसन न स्थात् ॥३८४॥

विवरणम् :- देवात् दैवयोगात् इय दुष्टा दशा दुर्देवा चेत् मे मम पार्थे ते तब त्वया आत्मा कथ गोपितः? कि चन्द्रश्च सूर्यश्च चन्द्रसूर्यो तयोः चन्द्रसूर्योः देवयोः आपि व्यसन दुःख न स्थात् ॥३८४॥

सरलार्थ - दैवयोगात् इय दुर्देवा चेत् मम पार्थे त्वया आत्मा कथ गोपित ? किम् चन्द्रसूर्यो देवयो अपि दुःख न स्थात् ॥३८४॥

गुजराती :- कहाँ है वयोगे तारी आवी हुई थर्ह, तो पछा ते भारी पासे तारा आत्माने था भाटे छुपाव्यो? छुंडे ब ओवा थर्ह अने सूर्यने पछा कुःभ आवी पहुं नक्षी?॥३८५॥

हिन्दी - शायद दैवयोग से तुम्हारी यह दुर्देवा हुईं फिर भी मेरे पास तुमने आत्मा को क्यो छुपाया? क्या देवता समान चंद्र और सूर्य को भी दुःख नहीं आता? ॥३८५॥

मराठी - कदाचित् दैवयोगाने तुझी ही दुर्देवा झाली? तरी पण माझाजवळ त् रवत ला का लपविते? कात्र चंद्र आणि सूर्य हा देवाना दुःख होत नाही? (देत नाही?) ॥३८५॥

English - She then said that maybe it was destined for her to experience such a miserable and an adverse plight. Then she asked her as to why she couldn't place her sadness in front of her, and also said that the great and eminent moon and the sun too experience difficulties.

तद्वाक्षर्थीशु तत्रेत्य, देवीं चन्द्रयशा: सा तदा ॥

दमयन्तीं समाप्तिन्त्यत्, पताकेत्व नभःश्रियम् ॥५८२॥

अन्यथ :- तदाक्षर्थं तदा चन्द्रयशा देवीं आशु तत्र ऐत्य पताका नभ श्रियम् इव दमयन्तीं समाप्तिं तप्त्यत् ॥५८३॥

विवरणम् :- तदाक्षर्थं तत्र श्रुत्वा तदा तस्मिन् समये चन्द्रयशा देवीं आशु शीघ्र सधः तत्र ऐत्य उग्रगत्य पताका ध्वजः नभः श्रीः नभः श्रीः ता नभःश्रियम् इव आकाशलक्ष्मीम् इव दमयन्तीं समाप्तिन्त्यत् यथा पताका नभःश्रियम् आप्तिन्त्यति तथा चन्द्रयशा: दमयन्तीमालिङ्गत ॥५८२॥

सरलार्थ - तत्र श्रुत्वा तरिमेन एव समये चन्द्रयशा देवी शीघ्र तारिमेन भोजनशालाया समावृत्य वज. आकाशलक्ष्मीम् इव दमयन्तीं समाप्तिन्त्यत् ॥५८२॥

बुजराणी :- ते शांखणीने चंद्रयशाराणी तेज धृष्टे त्यां आवीने, पताका नेत्रं अपाकाशलक्ष्मीने लेटे तेभ दमयन्तीं लेटी भी.

हिन्दी - वह बात सुनकर चन्द्रयशा राणी उसी वक्त वहाँ आकर पताका जैसे आकाशलक्ष्मी के गले निलती हैं कैसे दमयन्ती से मिली ॥५८२॥

मारणी - ही गोष्ठ ऐकून चन्द्रयशा राणीने त्वाच खेड़ी तेथे जाहज पताका जरी आकाशलक्ष्मी। मिठी मारते, तशीच दमयतीला मिठी मारती। ॥५८२॥

English :- Then having heard such good news, the Queen rushed to the school and just as a flag embraces the Goddess of the sky, in the same way the queen embraced Darmyanti

विष्टथा दृष्टा परं सेवि, जीवन्ती दमयन्ती यत् ॥

इत्युक्त्वा विस्मृतश्चुच्छ, प्रमोदासङ्कुरितोदरः ॥५८०॥

अन्यतः :- पर हे येचिर विष्टथा जीवन्ती दमयन्ती दृष्टा हति उक्त्वा विस्मृतश्चुच्छ प्रमोदासङ्कुरितोदरः अभवत् ॥५८०॥

विष्टथा :- पर किन्तु हे देवि! विष्टथा भान्येन जीवन्ती दमयन्ती दृष्टा अवलोकिता - हति एवम् उक्त्वा भणित्वा शुद्ध तदच शुद्ध वौ। विस्मृते शुद्ध वौ येन सः विस्मृतश्चुच्छ सः शुद्धा पिपासां च व्यस्मरता प्रमोदेन च आसङ्कुरितम् उदर यस्य सः प्रमोदासङ्कुरितोदरः अभवत् ॥५८०॥

सरावार्थ :- किन्तु हे देवि! भान्येन जीवन्ती दमयन्ती दृष्टा । एव भणित्वा स. बटु शुद्धां पिपासा च व्यस्मरत - प्रमोदासङ्कुरितोदरः च अभवत् ॥५८०॥

अभयाती :- परंतु हे हेवी! साउं धुँके, तथो दमपंती श्वभां धकां दृष्टिये पञ्चा ऐम कहि क्षुधा तथा तुषानेते विभशी गयो, अने धर्ष्या ल तेनुं उदर कुली गयुं. (भराई गयुं.) ॥५८०॥

हिन्दी :- "परंतु हे देवी! जाच्छा हुआ कि आप जीवित मेरी नजर में आयी" ऐसा कहकर वह भूख और प्यास सब भूल गया, और आनंद से उसका उदर भर गया॥५८०॥

प्राणी :- "परंतु हे देवी! कार चागाले ज्ञाले की त दमयती जीवत माझ्या जजरे मानोर दिसली असे न्हणून तो भूक-ताळान सर्व विसरला आणि आनंदाजे त्याचे उदर भरन गेले" ॥५८०॥

English :- then he said that he was filled with utmost bliss seeing the live form of Damyantu and forgetting his hunger and thirst, he stomach blossomed with happiness.

प्रविशनेव तत्राये, दमयन्तीमवेद्य सः ॥
उपलक्ष्य प्रकुल्लासः, प्रणनाम प्रमोदभाक् ॥५७८॥

अन्यथः - तत्र अये प्रविशन् एव सः दमयन्तीम् अवेद्य उपलक्ष्य प्रकुल्लासः प्रमोदभाक् प्रणनाम ॥
विवरणम् :- तत्र तस्या भोजनशालायाम् अये प्रविशन् एव सः बटुः दमयन्तीम् अवेद्य अवलोक्य उपलक्ष्य प्रकुल्लासे अस्मिणी यस्य सः
प्रकुल्लासः विकसितनयनः प्रमोदम् आनन्द भजति इति प्रमोदधाक् प्रणनाम प्राणमत् दमयन्ती दृष्ट्वा विकसितनयनः सद्
ता प्राणमत् ॥५७८॥

सततार्थः - तत्र अये प्रविशन् एव सः बटुः दमयन्तीम् अवलोक्य उपलक्ष्य विकसितनयनः प्रमोदभाक् प्राणमत् ॥५७८॥

गुजराती :- नां प्रवेश करतांज आगणना भाग्यमां दमयन्ती ज्ञेये, तथा ओषधीने विकसित यक्षुओवाणो अने इष्ठित ध्येयो
ते बटुक तेणीने नह्यो ॥५७८॥

हिन्दी - वहाँ प्रवेश करते ही सामने दमयती को देखकर और पहचानकर आनंद से प्रकुल्लित हुआ बटुकने उसको नमन किया
॥५७८॥

मराठी :- तेथे प्रवेश करताच समोर दमयतीला पाहून आणि जोकरून विकरव ठोक्ळे असणाऱ्या आणि आनंदित आलेल्या त्या
बटुकाळे तिला नमन केले ॥५७८॥

English :- Then as he entered the school, his eyes fell on Damyanti and it recognized her as it swelled up
with astonishment and utter happiness and he bowed down to her

तत् भूत्वा धातिवृष्ट्येव, देव्याः शोषणनस्य च ॥
नद्योरिव दृशोः सधः, पर्यःपूरोऽवहन्महान् ॥५७६॥

अथयः :- तत् भूत्वा अतिवृष्ट्या नद्योः महान् पर्यःपूरः इव देव्याः शोषणतर्य च दृशोः सधः महान् पर्यःपूरः अवहत् ॥५७६॥

विवरणम् :- तत् भूत्वा तद् आकर्षय अतिशयेन वृष्टिः अतिवृष्टिः तया अतिवृष्ट्या अतिवृष्टेन नद्योः पर्यसा जलाना पूरः पर्यःपूर इव देव्याः चन्द्रयशसः शोषणासो जनक्ष शोषणः तस्य शोषणतर्य च दृशोः दृष्ट्योः सधः शीघ्र महान् पर्यसामश्रणा पूरः पर्यःपूरः अशुष्टुपः अवहत् ॥५७६॥

मरलार्थ :- तद् श्रुत्वा अतिवृष्ट्या नद्योः महान् पर्यःपूरः इव देव्याः चन्द्रयशसः शोषणतर्य च इत्योः महान् जलपूर अवहत् ॥५७६॥

मुनराणी :- ते मांनणीने अतिवृष्टिकी नेत्रं नदीमां पूर आते, तेष्व ते राणीनी अने वीर्य भाग्यसोनी अंगोभाणी वृग्नि तुरत भोटो अमुनख्यनो प्रवाह वहेया भाव्यो ॥५७६॥

हिन्दी :- यह सुनकर अतिवृष्टि से जैसे नदी में बाढ़ आती है वैसे ही राणी और दूसरे जनों की आँखोंमें से भी तुरंत बड़े अशुजल का प्रवाह बहने लगा ॥५७६॥

माठी :- हेएकल अतिवृष्टिने जसे बाढ़ी पाण्याचा पुर देतो तमेच राणी आणि दुसऱ्या लोकाच्या होळ्यातून पटकन अशूचा प्रवाह बाह लागाला ॥५७६॥

English :- Then the eyes of the Queen and the others around flooded with tears, just as the river gets flooded due to a heavy outpour of rain.

भी नाय तो खरसौरि विरचित भी न लग्य महनी वरिमय

१०

भीपायशोच्चस्त्रिविरचितं शीनलपमपन्नीचरितम्

शोधयन्थं स्य सर्वत्र, यामारामपुरादिषु ॥
आजगामाचलपुरे, करुपर्णनुपान्तिके ॥५७२॥

अन्यथ :- सः सर्वत्र यामारामपुरादिषु च शोधयन् अचलपुरे करुपर्णनुपान्तिके आजगाम ॥५७२॥

विवरण :- सः हरिमित्रबद्दः सर्वत्र सर्वस्थलेषु यामाश्च आमाश्च उद्धानानि च पुराणे नगराणिच यामारामपुराणे करुपर्णनुपस्य अन्तिके करुपर्णनुपान्तिके यामारामपुराणे नगराणि यामारामपुराणे सरार्थ :- स हरिमित्रबद्दः सर्वत्र यामोयानपुरादिषु अलंपेषत् अचलपुरे करुपर्णनुपसमीपे आगच्छत् ॥५७२॥

गुजराती :- पहीते भट्टक गाम, भगीया नथा नगर आहि सर्व लगामे शोधतो शोधतो अभ्यल्पुर नगरभां अनुपाणी राजनी पासे अभ्यो. ॥५७२॥

हिन्दी - किर वह बहुक गाव, उद्धान और नगर आदि सभी जगह खोज करता हुआ अचलपुर नगर में करुपर्ण राजा के पास आया ॥५७२॥

मराठी :- जंतर तो बहु गाव, बडीचे, नगर इत्यादी सर्व डिकाणी तापास करीत अचलपुर नावाच्चा नेगरात अनुपर्ण राजाजवळ आला. ॥५७२॥

English :- Then this dwarf wandered about in every village, compound and city and at last arrived at a city named Achalaur, and to the King Ritupurna

पुष्पदन्त्यथि तत्र भृत्या, ऋदत्यथृत्यमु धत
पुत्रीजामातुङ्कःखाग्रः, शान्तिं कर्तुमना इव ॥५७०॥

अन्यथ .. पुष्पदन्ती अपि तत्र भृत्या पुत्रीजामातुङ्कःखाग्रे शान्तिं कर्तुमना इव सदती अथृणि अमुख्यता ॥५७०॥

विवरणम् - पुष्पदन्ती अपि तत्र भृत्या तदाकर्ण्य - पुत्री च जामाता च पुत्रीजामातरां । तुङ्कःखाग्रः एव आग्रे: तुङ्कःखाग्रः: पुत्रीजामात्रो
कुङ्कःखाग्रः: पुत्रीजामातुङ्कःखाग्रः: शान्तिं कर्तुः मनः यस्या, सा. कर्तुमना: कर्तुकामा इव सदती
सदतां कुर्वती सती अथृणि अमुख्यता ॥५७०॥

समाप्त - पुष्पदन्ती अपि तादाकर्ण्य पुत्रीजामातुङ्कःखाग्रे शान्तिं कर्तुकामा इव रुदती सती अथृणि अमुख्यता ॥५७०॥

गुणरातीः - ते सांबंधीने पुष्पदन्ती राणी पुष्प उद्देन करती ज्ञागे पुत्री अने ज्ञाहि सांबंधीकुःभुपी अस्त्रिने शांत करवानी हेच्छा
करती हेच्छा तेम अनुभ्यो सारवा लागी ॥५७०॥

हिन्दी - यह सुनकर पुष्पदन्ती राणी भी रुदन करती हुई मानो पुत्री ओर जाह के सबैंही दुःखरूपी अस्त्रि को शात करने की इच्छा
करती हुओ आसु बहाने नहीं ॥५७०॥

पाठी - हे ऐकन पुष्पदन्ती राणी पण रुदन करीत जण्‌मुलगी आणि जावदासबै दुःखरूपी अठनीला शात करण्याच्या इस्तेने
पराठी - अशृं ठाकू लागली ॥५७०॥

English - When the Queen Pushadanti heard about this sad plight, she broke down and shed out tears which seemed that she was washing away the fire filled with the wondering forlong faces of her daughter and son-in-law, with her over flowing sadness

विदर्भभृज्ञान्यथुः, कुतोऽप्यश्वावि दुःश्ववर् ॥

अन्यथ :- अन्येषुः विदर्भभृज्ञा कुतः अपि दुःश्ववर् अश्वावि । यथा धूते नल जित्वा कूबरः राज्यम् अग्रहीत ॥५६८॥

विवरणम् :- अन्येषुः अन्यस्थिन् दिने भुवं भुनक्ति भुइके वा भुउक विदर्भाणा भुउक तेन विदर्भभृज्ञा भीमनुपेण कुतः अपि दुःखेन श्रवते इति दुःश्ववर् अश्वावि अश्वावि । यथा धूते नल जित्वा कूबरः राज्यम् अग्रहीत अग्रहणात् ॥५६८॥

सरलाप्य :- अन्यस्थिन् दिने विदर्भनृपभीम कुत अपि दु श्ववर् अशृणोत । यथा धूते नल जित्वा कूबरः राज्यम् अग्रहणात् ॥५६८॥

मुनराती :- चण्डी येऽदिवसे विदर्भविधनाना राजा भीमे भ्रांकथी न सांभवी शकाय येवा सक्षाचार सांभव्यात्, भ्रांकथां भवने छन्नीने दूष्टे राज्य घटाणु कुर्यु ॥५६८॥

हिन्दी -

फिर एक दिन विदर्भ देश के राजा भीम ने कहां से सुन न सके ऐसे समाचार सुने कि, जुगार में नल को जीतकर कूबर ने राज्य ले लिया है ॥५६८॥

माठी -

नतर एके दिवशी विदर्भ देशत्या भीम राजा ने कोटि तरी एकत्या जाणार नाही अशी वातमी एकली की, यातां नलराजाला जिक्कन कूबराने राज्य हत्तण केले ॥५६८॥

English - Then one day the king of Vidharba heard this distressing news that Kubar has defeated King Nal in a game of dice and taken over kingdom.

॥४५॥ श्रीजयशोखरसौरिविरचितं श्रीनलपमयन्तीचरितम्

साभ्यधत्ताथ तौ साधू, योग्यो यद्येष पिङ्गलः ॥
भवारण्यं ब्रतरथ - ज्ञेत लज्जयतं ततः ॥५६॥

अन्यथ - अथ सा तौ साधू अभ्यधत । यदि एष पिङ्गलः योग्यः तत एत ब्रतरथेन भवारण्यं लज्जयतम् ॥५६॥

विवरणम् :- अथ सा दमयन्ती तौ साधू अभ्यधत अवदत अभ्यधात यदि एष पिङ्गलः योग्यः स्यात ततः ताहि एत पिङ्गल ब्रतम् एव रथः ब्रतरथः तेन ब्रतरथेन सम्मरणेन भव एव अरण्य भवारण्यम् लज्जयत पारयतम् ॥५६॥

सतार्थ - अथ सा दमयन्ती तौ साधू अभ्यधात यदि एष पिङ्गल योग्य तर्हि एत पिङ्गल ब्रतरथेन भवारण्य लज्जयतम् ॥५६॥

गुजराती :- पछी नेणीये ते भने साधुओने कहुँ के, ऐ आ पिंगल लायक होय, तो घेने चारिन्दुपी रथभां बेसाहि ने आ जंगलमुं उत्थान करावो ॥५६॥

हिन्दी - फिर दमयती ने उन दोनो साधुओ से कहा, “जो यह पिंगल लायक हो, तो उसे चारिन्दुपी रथ मे बैठकर इस ससारलपी जंगल से पार कराओ” ॥५६॥

माठी :- नंतर दमयतीने त्या दोन माठना छहले की, “जर हा पिंगल लायक असेल तर त्याला चारिन्दुपी रथात कसळन णा ससारलपी जंगलातून पार करवून या” ॥५६॥

English :- Damyanti requested the monks to help Pingal mount the chariot of monasticism if they think him fit to do so, then help him cross this vast forestal earth

सोऽवद्वेदि भाग्यानि, किमेतावन्ति सन्ति मे ॥
लप्स्य यदाहंति दीक्षा, सिद्धिसङ्गमदृतिकाम् ॥५६४॥

अन्वय :- स अवदत् है देवि । किम् पतावन्ति मे भाग्यानि सन्ति? यत् सिद्धिसङ्गमदृतिकाम् आहंति दीक्षा लप्स्ये । सिद्धिसङ्गमः । सिद्धिसङ्गमदृतिका ता सिद्धिसङ्गमदृतिकाम् आहंति दीक्षा लप्स्ये प्राप्यग्यामि है देवि । यथा सिद्धिसङ्गमो भवति । सा आहंति दीक्षा मया प्राप्त शब्दते किम् । इत्यर्थः ॥५६४॥

सरलार्थ :- स पिङ्गल अवदत् है देवि । किम् एतावन्ति पम् भाग्यानि सन्ति यत् पोक्षमुङ्गमदृतिकाम् आहंति दीक्षाम् अह प्राप्यग्यामि ॥५६४॥

गुजराती :- त्यारे तेणे कुछुं के, हे देवी! भारं येवां भावं भाँधी छोय? के भोक्षलभ्मीना संग भाटे हूती चरभी अरिहंत प्रजुनी दीक्षा हुं लडि. ॥५६४॥

हिन्दी - तब उसने कहा कि, “हे देवि! मेरे ऐसे भाग्य कहा है? जिससे मोक्षलक्ष्मी का संग कराने में दूतिकोके समान श्री अरिहंत प्रभुकी दीक्षा मैं प्राप्त करूँ” ॥५६४॥

माराठी :- तेव्हा पिंगल म्हणाला- देवि! याझो एकटे भावय कोठे आहे की मी मोक्षलक्ष्मीचा सरम पठतिण्यात सूतिकेप्रमाणे असलेली जैनधर्म दीक्षा पेऊ ॥५६४॥

English - Then Pingal replied that his destiny is not so pleased with him as to allow him to join hands with the Goddess of salvation by renouncing the world as Lord Arihant had done

विसुष्टः कूबरेणाथ, निजं नगरमागमत् ॥
विधते तत्र राज्यं स, त्वमिवामलधर्मधीः ॥५६२॥

अन्वय :- अथ कूबरेण विसुष्टः स. त्वम् इव अमलधर्मधीः. निज नगरम् आगमत्। तत्र राज्य विधते ॥५६२॥

विवरणम् :- अथ कूबरेण नुपेण विसुष्टः मुक्त. सः वस्तत्सार्थेश, त्वम् इव (दमयन्तीम् इव) न विधते मलः. यस्मिन् सः अमलः मलरहितः अमलशासो धर्मश्च अमलधर्मः. अमलधर्मे धीः. यस्य सः अमलधर्मधीः. निर्मलधर्मवृक्षिः. निजे स्व नगरम् आगमत् आगच्छत्। तत्र तस्मिन् नगरे राज्य विधते करोति ॥५६२॥

मरलार्थ - अथ कूबरेण मुक्त स. वस्तत त्वम् इव निर्मलधर्मवृक्षि, रब नगरम् आगच्छत् तत्र राज्य करोति ॥५६२॥

गुजराती :- घटी कुभे विद्याय आपवाथी ते सार्थवाह पोताना नगरमां आव्यो, अने तथारी पेठे धर्मां निर्भव भुविष्याणो ते त्यां राज्य करे छ. ॥५६२॥

हिन्दी . - १. फिर कूबर ने बिदाई दी तब वह सार्थवाह खुद के नगर मे आया और आपकी तरह धर्म मे निर्मल वृक्षिवाला वह वहाँ राज्य कर रहा है ॥५६२॥

माराठी - नतत कूबर ने जिसोप दिला तेहा तो सार्थवाह रवत च्या जगतात आला, आणि तुमच्याप्रभागे पर्मात निर्मल वृक्षिमान असा तो तेथे राज्य करीत आहे ॥५६२॥

English . - Then after Kubar had bid him farewell, he come back to his kingdom Tapasur and like Damyanti is ruling the Kingdom in a religious and in immaculacy and serenity

स्मोऽपि तस्यै तद्या तुष्ट-स्ते स्तं दिव्ये लभायन्ते: ॥
तमेव तापसुरे, स्थापयामास भूषितम् ॥ ५६ ॥

अन्वय :- तद्या तैः तैः दिव्यैः उपायनैः तस्मै गुणः सः अपि नापस्पुरे तम् एव शृणति स्थापयामास ॥ ५६ ॥

विवरणम् :- तद्या तस्मिन् समये तैः तैः दिव्यैः उपायनैः प्राभूतकैः तस्यै तुष्टः प्रसन्नः सः कृब्रह्मनुपः अपि तापसाना पुरं तापस्पुर तस्मिन् तापस्पुरे तम् एव वसन्तसार्थीशम् एव शुभः पाति: भूषणीतः तं भूषणीति नृणं स्थापयामास अस्थापयत् ॥ ५६ ॥

सत्तार्थ :- तस्मिन् समये तैः तैः दिव्यैः उपहारे, तत्मै प्रसन्नः सः कृब्रह्मः अपि तापस्पुरे त वसन्तसार्थीवाहम् एव नृपम् अस्थापयत् । नृप चकासा ॥ ५६ ॥

गुणराती :- ते वधने ते उभदा लेटोथी भूषी धयेवा ते झूभरेणालये धृणा ते वसन्त भार्द्धवाङ्मे ज्ञ ते नापसनभ्रमां राघ तर्देके स्थापन कर्त्तौः ॥ ५६ ॥

हिन्दी :- उस वेळे दिव्य भेटो से खुश हुए उस कूबरराजा ने कसंत सार्थकाह को ही तापसनगर मे राजा के रूप मे स्थापित किया ॥ ५६ ॥

मार्गी :- तेहा त्वा त्वा दिव्य अशा भूतवर्तनी तो कूबर राजा वसंत सार्थकाहवर रूप प्रसन्न आला आणि त्वाके वसंत सार्थवाहालाच तापस्पुर नगरात राठा बंजविले ॥ ५६ ॥

English .- Kubar was overjoyed as many gifts were bestowed upon him and he proclaimed, the chief Vasant, as the King of Tapaspur

ततस्तत्रत्यलोकेन, गुरुभिश्च कथञ्चन ॥
प्रबोध्य सप्तरात्रेण, भोजितोऽष्टमवासे ॥५५८॥

अन्वय :- ततः तत्रत्य लोकेन गुरुभिः च कथञ्चन सप्तरात्रेण प्रबोध्य अष्टमवासे भोजितः ॥५५८॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तत्रथवः तत्रत्यः । तत्रत्यश्चासौ लोकश्च तत्रत्यलोकः तेन तत्रत्यलोकेन जनेन गुरुभिः; च कथञ्चन सप्तरात्रेण प्रबोध्य बोध प्राप्य अष्टमशास्त्रो वास्तव्य दिवसश्च अष्टमवासरः, तस्मिंश्च अष्टमवासरे अष्टमदिवसे भोजितः ॥५५८॥

सततार्थ :- तत तत्रत्यजनेन गुरुभिः च कथञ्चन सप्तरात्रेण प्रबोध्य अष्टमवासरे भोजितः ॥५५८॥

गुरुजराती :- अष्टी त्यांना दोक्षोच्चे घने गुरुभाषाराजे धृणा प्रथमे सात रात्रिं भाद समज्जवीने आठमे द्विष्ठमे तेन भोजन करायेद्य ॥५५८॥

हिन्दी - फिर वहाँ के लोगो ने और गुरुमहाराज ने बहुत प्रयासो से सात रात्रि के पश्चात समझा बुझाकर आँठवे दिन उन्हे भोजन कराया ॥५५८॥

पाठी - जातर तेथील लोकानी आणि गुरुमहाराजानी सात रात्रि त्याला रूप समजाईन सांगितले व आठव्या दिवशी त्याला जेवण कराविले.

English .- Then the people and the high-priest coaxed him up for seven days and on the eight day made him to have his food

प्रत्यविवरात्मांशं त्वां, शरण कृतवान् दद्य ॥
तदा च मे मृतस्येव, जीवातुस्त्रवमजायथः ॥५५६॥

अन्वय :- हे देवि! त्वां प्रत्यविवरात्मान् शरण कृतवान् । तदा मृतस्य इव मे त्वं जीवातुः अजायथः ॥५५६॥

विवरण :- हे देवि! त्वां प्रत्यविवरात्मान् आभिज्ञातवान् शरणाच कृतवान् अकरव्य । तदा तस्मिन् समये मृतस्य पञ्चत्वं गतस्य इव मे मम त्वं जीवातुः जीवनोषधम् अजायथा ॥५५६॥

सरलाप्त .. हे देवि! अहं त्वाम् अभिज्ञातवान् शरणम् च अकरव्य । तस्मिन् समये मृतस्य इव मम त्वं जीवनोषधम् अजायथा ॥५५६॥

गुबराती :- यही मे तभ्यो घोणाली लीया, अनेतेथी मे तभ्युं शरणं लीयुं अनेतेभ्यो धृत्युं धृत्युं भनेतभ्यो अपनारा थया ॥५५६॥

हिन्दी - “फिर मैंने आप को पहचान लिया और मैंने आप की शरण नी और उसी बहु मृतप्राप्य मुझे आपने जीवन दिया” ॥५५६॥

मराठी - “जतर मी तुमाला ओळखले, आणि तुमाला शरण आले, तेहा तुम्ही मारावास टेकलेल्या मला जीवन दान दिले.” ॥५५६॥

English - And he at once recognised her And then she pulled him out from the clutches of death

श्रीजिताकारविशेन, विज्ञातोऽस्मि महीभुजा ॥
चतुरा: किं न जानन्ति, यदा चातुर्यचर्या ॥ ५५४ ॥

अन्वय :- इङ्गिताकारविशेन महीभुजा विज्ञातः अस्मि । यदा चातुर्यचर्या चतुरा: किं न जानन्ति ॥ ५५४ ॥

विषय :- इङ्गितं च आकाशं इङ्गिताकारे इङ्गिताकारे विज्ञातः तेन इङ्गिताकारविशेन महीं भुनक्ति शुद्धते या महीभुक् तेन महीभुजा विज्ञातः अवज्ञ्वः अस्मि । यदा अथवा चातुर्यस्य चर्या चातुर्यचर्या तया चातुर्यचर्या चतुरा: किं न जानन्ति विदन्ति अर्थात् सर्वम् जानन्ति इत्यर्थः ॥ ५५४ ॥

सरलार्थ :- इङ्गिताकारविशेन नृपेण अवबुद्धः अरिम । अथवा चातुर्यचर्या चतुरा: किं न जानन्ति ॥ ५५४ ॥

गुणराती :- याक्षयखण्ट तथा युद्धेश आहिनी परीक्षा करनारा राज्ये भने (योर तरीके) भाष्टु लीधो, कुभ के छोषिधार भाषेसो पोतानी छोषिधारीथी शु नथी भाष्टु शक्ता? ॥ ५५४ ॥

हिन्दी - “चाल और चेहरा आदि की परीक्षा करनेवाले राजा ने मुझे (चोर के रूप में) पहचान लिया क्योंकि चालाक आदमी अपनी खुद की चालाकी से, क्या नहीं जान सकता?” ॥ ५५४ ॥

प्राठी - “अभिप्रात आणि आकार जाणणाऱ्या राजाने भला चोरप्रामाणे ओळखून घेताले, कारण हुशार मनुष्य रवतःच्या हुशाराने काद जाणून घेत नाही?” ॥ ५५४ ॥

English - But due to his walking style and his face which were filled with scars of fright, the king suspected something fishy A man who is sharp can of course suspect ingenuity through his sharpness.

तत्रान्यदा चन्द्रवत्या-भरणानां करणिङ्कका ॥

दृष्टा च चलित चित्तं स्वभावो बलवान् खलु ॥५५३॥

अन्यथ । - तत्र अन्यदा चन्द्रवत्या भरणाना करणिङ्कका दृष्टा चित्त च चलितम् । स्वभावः बलवान् अस्ति खलु ॥५५३॥

विवरणम् :- तत्र तस्मिन् स्थाने अन्यदा अन्यस्मिन् विवसे चन्द्रवत्या : आभरणानि आशृष्टणानि तेषा चन्द्रवत्या भरणाना करणिङ्कका दृष्टा अवलोकिता चित्त मनः चलित चञ्चल भूतम् । स्वस्य भावः स्वभावः बलम् अस्य अस्ति इति बलवान् अस्ति खलु ॥५५३॥

सरलाध । - तत्र अन्यस्मिन् दिने चन्द्रवत्या भरणाना करणिङ्कका अवलोकिता । मनः चञ्चलम् अभृत् । रवभाव बलवान् अस्ति खलु ॥५५३॥

गुजराती :- त्या एक वार में यंत्रपती राजकुमारीना आभृष्टागोनो प्राभवो जोयो, जो तेथी भाउं भन चतोपधान धर्द अमुं, तेथे आगुसने घडेली बुरी आदत निश्चये त भगवान् छ ॥५५४॥

हिन्दी - “वहाँ एक बार मैंने चन्द्रवती राजकुमारी के आभृष्टणो का (अलकारो का) हिक्का देखा, और उससे मेरा मन चलायामान हो गया, क्योंकि इन्सान को पड़ी हुई बुरी आदत निश्चित ही बलवान है।” ॥५५४॥

पाठी :- “तेहे एकदा मी चन्द्रवती राजकुमारीत्या दोगिल्लाचा डबा पाहिला, आणि त्याने माझे मन विचालित झाले, कारण स्वभाव हा निश्चितच बलवान आहे।” ॥५५४॥

English - One day, there he happened to see a case of glamorous finery belonging to Princess Chandravanti and his mind turning crafty, attained fraudulence as one's bad habits is bound to be victorious after a lapse of time

लोप्तवहस्तास्ततो नश्यन्, मुषितः परमोषिभिः ॥
स्वामिद्रोहार्जितं श्रव्यं, भोक्तु किमिह लभ्यते ॥५५०॥

विषरणम् :- ततः लोप्तवहस्तः नश्यन् परमोषिभिः मुषितः । स्वामिद्रोहार्जितं प्रद्य किम् हह भोक्तु लभ्यते ॥५५०॥

स्वामिनेद्वाहार्जितः नश्यन् परमोषिणः परमोषिणः परचौरा: तैः परमोषिभिः अपैः चौरे: मुषितः चौरितः । स्वामिनेद्वाहार्जितः स्वामिद्रोहेण्य अर्जितं स्वामिद्रोहार्जितं द्रव्यं धनं किम् हह आस्तिन् भवेत् भोक्तु लभ्यते प्राप्यते ॥५५०॥

सरलार्थ :- तदनन्तरं चोरितपनहत्तः नश्वन् अपैः चौरैः चोरितः । स्वामिद्रोहार्जितं पनं किम् अस्तिन् भवेत् भोक्तु लभ्यते ॥५५०॥

मुजरानी :- पश्चि त्यांधी ते भुद्धभावसर्वीत नासतो धर्मो, चेषाभां अने भीज्ञ उंटाराच्यो एव धृती वीधो. तेभ्यें पोताना शेषेन भुं ग्रीने घोग्वेनु त्रव्यं शु आ जगतभां लोगनी धक्खाय छे? ॥५५०॥

हिन्दी :- फिर वहाँ से मुद्दमालसहित भागते हुए दूसरे लटेरों ने मुझे लट लिया। क्योंकि अपने मालिक का ट्रेष करके प्राप्त किया हुए धन क्या हस्त जगत में कोई भोग सकता है? ॥५५०॥

मराठी :- नवत तेपैनु मुद्दमालासहित पक्त अमताना दुसन्यानी मला उटन पेतले, कारण नवत-च्या शोठंजीवे गाईट करना भिक्किलेली सपत्नी काय या जगत उपभोगू शकतो? ॥५५०॥

English .- Then as he was on his way to some other city, he was robbed and looted of all his (Vasants) money Will a man be sucessful by robbing his masters wealth?

सोऽन्यथातापसपुरे, तापसप्रतिबोधजे ॥
वसन्तसार्थवाहोऽस्मि, दासस्तस्यास्मि पिङ्गलः ॥५४८॥

निवरणम् :- सः स्तेनः अन्यथात् अवदत्-तापसाना प्रतिबोधः तापसप्रतिबोधः । तापसप्रतिबोधत् जायते इति तापसप्रतिबोधः, तापसप्रतिबोधं तापसपुरे-सार्थवहति इति सार्थवाहः वसन्त-शासो सार्थवाहश्च वसन्तसार्थवाहः आस्मि ॥५४८॥

सरलार्थ - स. चौर अवदत् तापसप्रतिबोधजे तापसपुरे वसन्तसार्थवाह आर्द्धिं तस्य दास पिङ्गल आस्मि ॥५४८॥
गुणराती :- यारे ते चोरे क्षुद्रुं के, तापसो ने प्रतिभोधभावी वसेदा तापसपुर नामना नगरमां वसेत नामनो सार्थवाह वसे छे, अने तेनो हुं पिंगल नामनो क्षिरुं क्षुद्रुं ॥५४८॥

हिन्दी - तब उस चोरने कहा कि, “तापसो के प्रतिबोध से बसे हुए तापसपुर नामक नगर में वसत नामक सार्थवाह रहता है और उसका मै पिंगल नामक किकर हूँ। (दास हूँ)॥५४८॥

मराठी .- तेला तो चोर म्हणाला- “तापसात्या प्रतिबोधान वसलेल्या तापसपुर नावाच्या नवरामध्ये वसत नावाचा सार्थवाह रहतो त्याचा मी मिंगल नावाचा किकर आहे ” (दास आहे) ॥५४८॥

English - The robber replied that he was a bondman named Pingal in a city named Tapaspur build by hermits performing religious austerities and penances, under a chief named Vasant

तस्करोऽपि विमुक्तस्तां वैदर्भीं प्राणदानतः ॥
जननीमिव मन्वानः प्राणसीत्प्रतिवासस्य ॥५४६॥

अन्वय :- विमुक्तः तस्करः अपि प्राणदानतः ता वैदर्भीं जननीम् इस पन्थानः प्रतिवासर प्राणसीत् ॥५४६॥

विवरणम् :- विमुक्तः तस्करः चौरः अपि प्राणाना दान प्राणदान तस्मात् प्राणदानतः ता वैदर्भस्य ईर्ष्यर लेदर्भः वैदर्भस्य अपत्य स्मी वैदर्भीं तां वैदर्भीं दमयन्तीं जननी मातरम् इव मन्वानः वासरे वासरे प्रतिवासर प्रतिदिन प्राणसीत् प्राणमत् ॥५४६॥

सरलार्थ :- विमुक्तः चौर अपि जीवदानात् ता दमयती मातरम् इव मन्वान प्रतिदिन प्राणमद् ॥५४६॥

शुभराती :- पछि छटो धयेद्या ते शोर भण्ण प्राणदान आपनारी ते दमयतीने भातानी पेठे भानतो हेदेशा नाथसकार करतो हतो।
॥५४६॥

हिन्दी :- फिर मुक्त हुआ वह चोर भी प्राणदान (जीवनदान) देनेवाली दमयती को माता के समान मानकर हमेशा प्रणाम करने लगा।
॥५४६॥

मराठी :- नंतर मुक्त झालेला तो चोरमुखा प्राण वाचविणाऱ्या दमयतीला आई समान समजून नोहमी नामरकार करू लागला। ॥५४६॥

English :- Then the robber who was set free, began taking Damyanti as a mother who had rescued him from the clutches of death, began saluting her and paid obeisance to her off and on

दयाप्रेरितया चैत-नात तावन्मया कृतम् ॥
तदेतस्यापराधोऽयं, तातेन क्षम्यतां मम ॥५४४॥

अन्नयः :- हे ताता! दयाप्रेरितया मया तावत् एतत् कृतम् । तत् मम तातेन एतस्य अवय अपराधः क्षम्यताम् ॥५४५॥

विवरणम् :- हे ताता! दयाप्रेरिता दयाप्रेरिता, तया दयाप्रेरितया मया तावत् एतत् कृतम् । तत् मम तातेन यन्नद्यन एतस्य भीरस्य स्तेनस्य अवय अपराधः क्षम्यताम् ॥५४६॥

समलार्य :- हे ताता! दयाप्रेरितया मया तावत् एतत् कृतम् । तत् मम जनकेन एतस्य चौरस्य अवय अपराधः क्षम्यताम् ॥५४७॥

गुजराती :- हे पिताज्ञा! दयाप्रेरित होए थे आ कार्य कुर्यु छे, भाटे भाष्य पिताज्ञ्ये भारा आ अपराधनी शमा करवी. आजरा॥

हिन्दी :- हे पिताजी! दया से प्रेरित होकर मैंने यह कार्य किया है। इसलिये पिताजी आप मेरे इस अपराध को शमा करें॥५४८॥

मराठी :- अहो ताता! दयेने प्रभावित होऊन भी हे कार्य केले आहे. म्हणून आपण चोराच्वा या अपराधाची दृष्टा दरावी. ॥५४९॥

English :- So she says that she was over come with pitiable feelings that has made her to do such a deed so she asks him, by addressing him as a father, to forgive this offence and delinquency of hers.

निगृह्यन्ते न चेच्चोरा-दयः कृतकृपेनपि: ॥
स्थलेऽपि वारुणीनीति-रम्भसीव भवन्तः ॥५४२॥

अन्वय - कृतकृपैः नरैः चौरादयः न निगृह्यन्ते चेत् ततः स्थले अपि अभ्यसि इव वारुणीनीति-भवेद् ॥५४२॥

विवरणम् - कृता कृपा दया ये ते कृतकृपा-ते कृतकृपैः त्र्य पान्ति इति नुपा ते नपैः भूर्षे चौरः आदौ येषा ते चौरादयः स्तनादय न निगृह्यन्ते न दण्डयन्ते चेत् ततः स्थले भूम्याम् अपि अभ्यसि जले इत्व वरुणस्य इव वारुणी वारुणी चासौ नीतिश्वारुणीनीतिः भवेत् । अभ्यसि यथा बलवन्तः मत्स्यः अबलोन् मत्स्यान् खादन्ति पर न दण्डयन्ते तथा वारुणीनीति-मत्स्यन्यायः भूतले अपि स्यात् ॥५४२॥

सरलार्थ - कृतकृपै नरैः स्थोनादयः न दण्डयन्ते चेत् तत अभ्यसि इव वारुणीनीति भूतले अपि स्यात् ॥५४२॥

गुणराती :- राजभ्यो एव दृष्टा लाभीन् योर अद्विन् शिक्षा न करे, तो भाषासागर अद्वि नवाशयोमां 'वल्लगलभयु' नी जे जखनीति याली रही छे, एवीज नीति आ पृथ्वी पर पृष्ठ याखु थर्ध ज्य. ॥५४२॥

हिन्दी - राजालोग अगर आदि को सजा न दे तो महासागर आदि जलाशयो मे गलागलमच्छ की चली आई नीति ही इस पृथ्वी पर भी चालू हो जायेगी ॥५४२॥

मराठी - राजानी जर दया दारवर्बन चोर इत्यादीना शिक्षा दिली नाही तर महासागर इत्यादी जलाशयामध्ये असणाऱ्या गलागल मत्रयाची जी जलनीति चालत आली आहे ती नीति या पृथ्वीकर ही चालू होऊन जाईल ॥५४२॥

English - He continues that if the king doesn't punish a robber than it will be like the fishes who eat the small ones in an ocean or in a sea and are not checked

सरले न कृतं युक्तं, चौरस्था न युज्यते ॥
राजधर्मो ध्यासौ शिष्ट - पालनं दुष्टनिग्रहः ॥५४०॥

अन्वय :- हे सरले। युक्तं न कृतम् । असौ चौरस्था न युज्यते । तथाहि शिष्टपालन दुष्टनिग्रहः राजधर्मः आस्ति ॥५४०॥

विवरणम् :- हे सरले। युक्त योग्य न कृतम् । असौ चौरस्थ स्था चौरस्था न युज्यते । योग्या नास्ति । तथा हि शिष्टना पालनं सरलार्थ :- हे सरले। तवा युक्त न कृतम् । असौ चौरस्था न युज्यते । तथा हि शिष्टपालन दुष्टनिग्रह च राजधर्मः आस्ति ॥५४०॥

युज्यती :- हे सरलस्थभावी ! तभोये या योग्य कर्तुं न थी, तेभुं योग्य कर्तुं न थी, तेभुं योग्य कर्तुं न थी, तेभुं योग्य कर्तुं न थी, ए भरेभर राजधर्मोनो धर्म छे ॥५४०॥

हिन्दी :-

‘हे सरलस्थभावी। तुमने ये योग्य कार्य नहीं किया। चोर का रक्षण नहीं करना चाहिए, क्योंकि उत्तमों का पालन करना और

मारी :- हे सरलस्थभाव असलेल्या देवी त हे योरंय केते नाही कारण चोरावे रक्षण करावला जाको होते, उत्तमावे पालन आणि दुष्टाचा तिनाश करणे हे गाजावे कर्तव्य आहे ॥५४०॥

English

- He said to Damyanī by addressing her as a soft-natured woman, that she has done an improper deed now, as it is against the law to protect a robbed and it is by virtue, the function a royal citizen to protect an innocent person or to send a person to the gallows, who has broken the law

तदैव विरलीभूता-स्तलारक्षा अपि हुतम् ॥
निशान्तेऽक्करास्फोटवेलायामिव तारका: ॥५३८॥

अन्वय :- तदैव निशान्ते अक्ककरास्फोटवेलाया तारका। इव तलरक्षा: अपि हुत विरलीभूता: ॥५३८॥

विवरणम् :- तदा एव तस्मिन्नेव समये निशाया: रात्र्या: अन्तः निशान्तः तस्मिन् निशान्ते। अक्कस्य सूर्यस्य करा: अक्ककरा। अक्ककरास्फोटः। अक्ककरास्फोटस्य वेला अक्ककरास्फोटवेलातस्याम् अक्ककरास्फोटवेलायाम् अरुणोदय-समये तारका: इव तलस्य रक्षा: तलरक्षा: अपि हुत शादिति न विरला: आविरला: अविरला: भ्रता विरलीभूता। यथा अरुणोदयसमये तारका: विरलीश्वन्ति तथा शीलप्रभावशावणे तलरक्षा: अपि शीघ्र विरलीभूता: ॥५३८॥

सरलार्थ - तदैव यथा निशान्ते अरुणोदयसमये तारका। हुत विरलीभूतिं। तथा तलरक्षा अपि शीलप्रभावशावणे बन्धनोटनात् अनंतर विरला। अभवन् ॥५३८॥

गुजराती :- पछी ते ज्वरप्पते, रात्रि वीत्या भाद सुर्यना उत्तरणो हेवाती वप्पते ज्वरप्पते ज्वरप्पते ताराओ अदृश्य थई ज्वरप्पते, ज्वरप्पते ज्वरप्पते भाग्यस्यो पृष्ठा तुरत अदृश्य थई गया। ॥५३८॥

हिन्दी - उसी बत्त रात बीतने पर सूर्यकिरण आकाश में फैलते ही जैसे तारे अदृश्य होते हैं, वैसे सिपाही अदृश्य हो जाये ॥५३८॥

मराठी .- त्याच वेळी रात्र सपल्यानंतर अरुणोदयाच्या वेळी ऊधाप्रभाणे तारे अदृश्य होतात, त्याचप्रभाणे शिपाईसुखा लगेव अदृश्य झाले ॥५३८॥

English :- Just as after the night has passed off and the sun rises, spreading its rays all around and makes the stars to disappear in the same way the soldiers disappeared

सावद्वद्र मा भैर्षीः, कृताकृत्योऽपि सम्प्रति ॥
न जीवयति किं वैधो, महारोगेऽपि रोगिणाम् ॥५३६॥

अन्वय :- सा अवदत् हे भद्र ! कृताकृत्यः अपि सम्प्रति मा भैर्षी । वैधः रोगिणां महारोगेऽपि किं न जीवयति ॥५३६॥

विवरणम् :- सा दमयन्ती अवदत् अवादीत हे भद्र ! न कृत्यम् अकृत्यम् । कृतम् अकृत्यं येन सः कृताकृत्यः अपि अकृत्यं कृतमान् अपि सम्प्रति वर्तमाने मा भैर्षीः मा लिभीहि । वैधः सोगः प्राप्तास्ति इति रोगिणः तेषा रोगिणां महान् धात्रो रोगः च महारोगः तस्मिन् महारोगे सत्यमि किं न जीवयति ॥५३६॥

सरलार्थ :- सा दमयन्ती अवदत् हे भद्रा सम्प्रति कृताकृत्य अपि मा भैर्षी । वैयः रोगिणा महारोगे आपि किं न जीवयति ॥५३६॥

मुनराती :- त्वारे ते दध्यांतीये योग्ने उल्लुके, अकार्य करन्तारो अद्यतो, तु उल्ले इर नडीः कुम ते रोगिणे लारे रोग वागु पञ्चो होय छतां पाण्डु वैद्य शुं तेन शुभाहतो नथी? ॥५३६॥

हिन्दी - तब समयती ने चोर से कहा, "आकार्य करनेवाले, तुम आब मत डरो क्योंकि रोगी को कितना ही बड़ा रोग क्यों न हुआ हो पर क्या वैद्य उसे जीवन नहीं देता?" ॥५३६॥

मराठी :- तेहा दमयतीने चोरस मटले, "अकार्य करणाऱ्या पुरुषा आता तू पाबऱ नकोस, कारण रोगियाचा रोग किती ती भोठा जरी असाला तरी कात वैय रोगियाला जीतज देत नाही?" ॥५३६॥

English :- At this Damyanti asked him, by addressing him as a man who had done an unworthy deed, that he shouldn't feel afraid as there is always a physician to cure the most uncurable disease too

शीनः स्तेनोऽपि तां नत्वा-ऽवादीत् श्रायस्य केवि माय् ॥
शरणं त्वां प्रपन्नोऽस्मि, शरणागतवत्सले ॥५३४॥

अन्यथ :- दीनः स्तेनः अपि ता नत्वा अवादीत हे शरणागतवत्सले देवि । त्वा शरण प्रपन्नोऽस्मि मा श्रायस्य ॥५३५॥

विवरणम् :- दीनः विक्ष्वलः स्तेनः चौरः अपि ता दमयन्ती नत्वा प्रणन्य अवादीत अवदत् - शरणस्य आगतः शरणागतः। शरणागते वत्सला शरणागतवत्सला, तत्सम्बुद्धो हे शरणागतवत्सले। देवि त्यँ शरण प्रपन्नः प्राप्तः अस्मि। मां श्रायस्य रक्षा ॥५३६॥

सरलार्य :- त्वाकुल चौरः अपि ता दमयन्ती विनिंदत्वा अवदत्-हे शरणागतवत्सले देवि। त्वा शरण प्राप्त अस्मि। मां रक्षा॥५३७॥

गुजराती :- पधी हे न्यपूणने प्राप्त थेवो योर पूण तेणुने नभीने विनंती करवा लाभ्यो ते, हे देवी । तभो भाउं रम्भा करो । हे शरणे आवेदानुं रम्भा करनारी हे वी ! हुं तभारे शरणे आवेदो हुं ॥५३८॥

हिन्दी :- फिर दीन होकर चोर भी उसके सामने झुक कर प्रार्थना करने लगा, 'हे देवि आप मेरा रक्षण करो। हे शरण मे आदे हुए प्राणी का रक्षण करनेवाली देवी। मैं आपके शरण मे आया हूँ'॥५३९॥

मराठी :- नतर दीन होजेन चोरसुद्या तिला वन्दन करन म्हणाला- "हे आश्रयाला आलेत्याचे रक्षण करणाऱ्या देवी। भी आपत्याला शरण आलो आहे " माझे रक्षण करा ॥५४०॥

English :- Then the robber turning indigent and forlorn begged to Damyanti to protect him and to harbour him by placing her auspicious refuge on him

भैमी पप्रच्छ तार भद्रा, किमनेन विनाशितम् ॥
इदुर्शी दुर्विधा वध्य-प्रक्रिया क्रियते उस्य यत् ॥५३२॥

अन्वय :- भैमी तार पप्रच्छ हे भद्रा । अनेन कि विनाशितम् यतः अस्य इदुर्शी दुर्विधा वध्यप्रक्रिया क्रियते ॥५३२॥

लिखितम् :- भैमीस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती तार तलरथकान् पप्रच्छ अपुच्छत्-हे भद्रा । अनेन चोरेण कि विनाशित कि घातित किम् अपराष्टम् । यत् यस्मात् अस्य स्तोनस्य इदुर्शी एतादुर्शी दुष्टा विधा प्रकासः यस्याः सा दुर्विधा वध्य गहनि इति वध्यः वध्यस्य प्रक्रिया वध्यप्रक्रिया क्रियते । दुर्विधा अस्य किमर्थं वध्यते ॥५३२॥

सरलार्थ :- दमयन्ती तलरक्षकान् अपुच्छत् हे भद्रा । अनेन चोरेण किम् अपराष्टम्? यस्मात् अस्य एतादुर्शी दुष्प्रकारेण वध्यप्रक्रिया क्रियते ॥५३२॥

मुख्यतमि :- त्योरे दमयन्तीयो ते पोलीशना भाषुणमोने पृष्ठुं के, हे लक्ष पुडेषो! या योरे युन्हो क्यों छे के जेथी येनी साधे आवो कुः अदापी व्यष्टहार करो छो! ॥५३२॥

हिन्दी :- तब दमयन्ती ने सिपाहीयों से पूछा, “ हे भद्रपुरुषो! इस चारने क्या गुनाह किया हेर क जिससं इसकी इस तरह दु खदायी, मार डालनेकाली किया कर रहे हेर ” ॥५३२॥

मराठी - तेहा दमयन्तीने शिपायाना विचारले, भल्ला माणसानो! या चोराने असा काव गुन्हा केला आहे? की ऊयामुळे याला इतक्या गाईट-रीतीने मारून टाकण्याची क्रिया करीत आहातर ॥५३२॥

English - Then Damyanti asked the soldiers for the reason for taking the man tied up and the drums been played incipitly which just tells the people that a robber arrives, which is a very torturous insult for the robber

प्रचल्छ स्वच्छभावा च, प्रत्यहं प्रतियाचकम् ॥
कोऽपि कुन्नापि दृष्टः किमीद्वास्तादृशः पुमान् ॥५३०॥

अन्वय :- स्वच्छभावा प्रत्यहं प्रतियाचक प्रचल्छ-कुन्नापि क. अपि ईदृशः तादृश. पुमान् दृष्टः किमर्मा ॥५३०॥

विवरण :- स्वच्छः निर्मलः भावः यस्याः सा स्वच्छभावा दमयन्ती आहनि आहनि प्रत्यहं याचकं प्रति प्रतियाचक प्रचल्छ अपृच्छत

अप्राक्षीत-कुन्नापि कस्मिन्नापि स्थाने कः अपि ईदृशः तादृशः पुमान् दृष्टः किमर्मा ॥५३०॥

सरलार्थ :- निर्मलभावा दमयन्ती प्रतियाचकम् अपृच्छत-कुन्नापि क अपि ईदृश. तादृश पुरुषः एव किमा ॥५३०॥

मुखरेती :- वर्णी निर्भल आशयवाणी दमयन्ती देहेव धायक्षोने उभेशां पृष्ठपा लागीते, तभोये शुं कुर्खां च कोटि भग्न आवा प्रकारनो
भाग्यस ज्ञेयेवो छे? ॥५३०॥

हिन्दी :- निर्मल आशयवाली दमयन्ती हर याचक को हमेशा पूछती थी कि क्या तुमने कही किसी ऐसे ऐसे प्रकार के भग्नाय को देखा
है? ॥५३०॥

मार्गी :- निर्मल आशय असलेली दमयती प्रत्येक याचकाला नेहमी विचार लागली की, तुझी कुठे तरी अमुक अमुक प्रकारत्वा
माणसाला पाहिले आहे कायदा? ॥५३०॥

English :- Damyanti with a serene and lucid intention used to ask the tramps and vagabonds if they have
seen a man with such a description

उच्चे भैरवन्त्यस्य देवीभिरु दानमेष्ट उद्देश्य
भोजनार्थं यदि पुनः कदाच्यायात्पतिर्मम ॥३२८॥

अन्यथः :- अन्यथा श्री देवीम् उच्चे-आह दान ददो। पुनः यदि इह कदापि यम पति: भोजनार्थम् आपत्ति ॥५२८॥

विवरणम् :- अन्यथा अन्यस्मिन् दिने भीमस्य अपत्यं श्री श्रैर्णा दमयन्ती देवीं चन्द्रवशसंस्थे उच्चे अपापत्ति अनु धानं ददे यच्छाप्ति। पुनः यदि इह आस्मित स्थाने कदा अपि कास्मिन् समये अपि मम पति: भोजनार्थ भोजनार्थ आपत्ति । आगच्छेता॥५२८॥

सरलार्पः :- अन्यस्मिन् दिने दमयन्ती चन्द्रवशसं देवीम् उच्चाच-अहं तान यच्छाप्ति पुनः यदि इह कदापि यम पति: भोजनार्थम् आगत्तीत ॥५२८॥

मुख्याती :- पठी येऽवस्थमपत्तिये रागुनि क्षुङ्के, आ दानशाशाभां दुष्टान आप्ता बेशुः ? केम्हे कुदाच लोनन भावे भारो न्तामी अहीं आवी व्य. ॥५२८॥

हिन्दी :- फिर एक दिन दमयन्ती ने राणी से कहा, “इस दानशाला में मैं दान देने के लिये बैठूँ ? क्योंकि हो सकता है शायद भोजन के लिये मेरे स्वामी भी यहीं आ जाए ॥५२८॥”

मातृ :- एक दिन शारणी राणी से कहा, “या दानशाला क्यों दान देवाकरिता गी बस कावर कारण कदापित माझे स्वामी

सुखा भोजन करेकरिता देखे देतील ? ” ॥५२८॥

English :- Then one day Damayanti asked her maternal aunt if she can sit there to give alms to the poor because, may be her husband might arrive there to collect food or alms.

पुमर्थरशीशीताशु-प्रमितैर्योजनैश्च सा ॥
स्वाराज्यमपि तद्राज्यस्पर्धामाधातुप्रसामप् ॥५२६॥

अन्तर्यः :- सा पुमर्थदशी शीताशु प्रमितैः योजनैः स्वाराज्यम् अपि तद्राज्यस्पर्धाम आधातुम् वर्षमप् ॥५२६॥

विवरणम् :- पुमर्थनां दशी पुमर्थदशी चत्वारिंशत् । शीता: अशब्दः यस्य सः शीताशुः चन्द्र एकः । पुमर्थदशी च शीताशुश्च पुमर्थदशीशीताशु पुमर्थदशीशीताशु-भ्याम् प्रमितानि पुमर्थदशीशीताशुप्रमितैः शत चत्वारिंशता च योजनैः वर्तते स्वः राज्य स्वाराज्य स्वर्गराज्यम् अपि तस्य नलस्य राज्य तदराज्यने स्पर्ध तद्राज्यस्पर्धा ता तद्राज्यस्पर्धाम आधातु कर्तुं न क्षमं असमय अस्ति ॥५२६॥

मरार्थ :- सा शत चत्वारिंशता च योजनौ वर्तते । रवर्गराज्यम् अपि नलराज्यरप्ती कर्तुम् अक्षमप् ॥५२६॥

गुणराती :- वर्णी ते तो अद्विष्टी ओऽसो युभ्यालीस योजन द्वार छ, अने हेष्वोऽनु राज्य पृथि ते नलराज्यना राज्यनी भवेन्वी करवाने असमर्थ छे ॥५२६॥

हिन्दी - वह तो यहाँ से एक सौ चौवालीस योजन दूर है । और देवलोक का राज्य भी नलराजा के राज्य की स्पर्धा करने में असमर्थ है ॥५२६॥

माराठी :- तो तर येधून एकशे चौचालीस योजन दूर आहे, आणि रवर्गाचे राज्य सुम्हा नलराजाच्या राज्याची बोवडी करण्यात असमर्थ आहे ॥५२६॥

English - But then King Nal's kingdom is about forty four hundred yojan's from her (35,200 miles) and even the God's Eden cannot be compared to the kingdom of King Nal.

आपेतु श्रन्दयशा- अन्तभास स चेतसि ॥
पुत्रिकेयं गुणैः सर्वैः दम्यन्तीव भाति मे ॥५२४॥

अन्वय :- अपरेषु चन्द्रयशा: चेतसि चिन्तयामास सर्वैः गुणैः इय पुत्रिका दम्यन्ती इव मे भाति ॥५२४॥
दिवसणम् :- अपरेषुः अपरस्मिन् दिने चन्द्रयशा: चेतसि मनसि चिन्तयामास अचिन्तयत्- सर्वैः गुणैः इयं पुत्रिका कन्याका दम्यन्ती इव मे मम भाति ॥५२४॥

सरलार्थ :- एकत्रिमन् दिने चन्द्रयशा: मनसि व्यवहारयत् सर्वैः गुणैः इत पुत्रिका दम्यन्ती इत मम भाति ॥५२४॥
मुखराती :- पथी येऽदिवस चन्द्रयशा भनमां विचारता लागी ते, भधा गुणो ज्ञेतां आ पुनी भने तो इमंती जेवी लागे छे। ॥५२४॥

हिन्दी :- किर एक दिन चन्द्रयशा मन मे सोचने लगी कि, “सभी गुणोसे यह पुत्री तो मुझे दम्यन्ती जेसी लग रही है” ॥५२४॥
पराठी :- नंतर एक दिवस चन्द्रयशा मनात विचार कर लागली, “सर्व गुणानी तर ही मुलनी मला दम्यतीप्रसारे वाटते आहे” ॥५२४॥

English :- Then one day the queen thought that this daughter through her qualities seems to be Damyanti
in all ways

पृष्ठा देव्याथ कासि त्वं, भैम्यवोचद्विकसुता ॥
पत्न्या त्यक्ता महारण्ये, मातः सेषास्म्यपुण्यका ॥ ५२२ ॥

आन्ध्र :- अथ देव्या पृष्ठा त्वं कासि? भैमी अवोचत्-हे मातः सा एषा अपुण्यका महारण्ये पत्न्या त्यक्ता वणिकसुता आस्मि ॥ ५२२ ॥

विवरणम् :- अथ देव्या चन्द्रयशसा पृष्ठा त्वं का आसि? श्रीमत्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती अवोचत् अवदत्-हे मातः सा एषा न विघ्नं पृष्ठ्य यस्याः सा अपुण्यका पृष्ठ्यरहिता महत्यतद अरण्य च महारण्यं तास्थिन् महारण्ये पत्न्या त्यक्ता मुक्ता वणिकसुता आस्मि ॥ ५२२ ॥

सरलार्थ :- अथ देव्या पृष्ठा त्वं का असि? दमयन्ती अवदत् हे मातः । सा एषा पृष्ठ्यरहिता महारण्ये पत्न्या त्यक्ता वणिज तबया आस्मि ॥ ५२२ ॥

अन्धराती :- पृष्ठी ते चापुण्ये तेग्नीने पृष्ठ्युङ् “तु क्षेष्ण छ?” त्यारे इभयंतीये कृष्टिं त्रुं घेक वषिङ्कुन्नी छुं, तथा छे भानाश्च। भरथारे भने नंगलभां तत्तु दीधी छे, घेने तेथी दुं पृष्ठ्यरहित थ्येली छुं ॥ ५२२ ॥

हिन्दी :- तब रानीने उससे पूछा कि, “तुम कौन हो?” तब दमयतीने कहा कि, मैं एक वणिकपुत्री हूं और है माताजी। मेरे पति ने मुझे जंगल में छोड़ दिया हूं इसलिए मैं पृष्ठ्यरहित हूं ॥ ५२२ ॥

मराठी :- जेहा राणीने तिला विचारले की, “तू कोण आहेस?” तेहा दमयती म्हणाली, “हे मातो! मी पतीने महारण्यात सोहून दिलेली एक अभागिनी वाण्याची मुलगी आहे” ॥ ५२२ ॥

English - Then the queen asked her to place her identity. Then Damayanti answered that she was a daughter of a grocer and was deserted by her husband in the forest, as she had no marts to vouch for her

ततोमिथः सस्वजाते, राजपत्नीनलिप्रिये ॥
अभेदमिव वाऽछन्त्यौ, मनसोरिव देहयोः ॥५२०॥

अन्यथ :- ततः भनसोऽह्य देहयोः अभेदम् इव वाऽछन्त्यौ राजपत्नीनलिप्रिये मिथः सस्वजातो ॥५२०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं मनसोः इव देहयोः शरीरयोः न भेदः अभेदः तस्मयथा, उभयोः मनसोः अभेदः कति तथा शरीरयोः अभेदम् इव वाऽछन्त्यौ इच्छन्त्यौ राजः पत्नी राजपत्नी चन्द्रयशा: नलस्य प्रिया नलप्रिया दमयन्ती च राजपत्नी च नलप्रिया च राजपत्नीनलिप्रिये मिथः परस्पर सस्वजाते आलिलिङ्गतुः ॥५२०॥

मरतार्थ :- तदनन्तर मनसोः इव शरीरयोः अभेदम् इव इच्छबत्यी चन्द्रवशोदमयन्त्यौ परस्परम् आलिलिङ्गतुः ॥५२०॥

गुजराती :- पश्चि तेषो भर्ते (पोतपोतानां) भननी जेभ शरीरना परुः अलेदपश्चाने भागे ईच्छती छोप तेभ ते राहुः तथा नलराजनी पत्नी हमपत्नी परस्पर लेटी पश्चां ॥५२०॥

हिन्दी - बाद में उन दोनों ने मन के समान अपने शरीर का भी ऐक्य हो इस इच्छा से एकदूसरे को आलिङ्गन दिया ॥५२०॥

माठी :- नतर त्या दोषीनी यत्नाप्रमाणे जण् काय शरीरावेही ऐक्य ल्हाते या इतठेने एकमेकाबा मिठी भासती. आलिङ्गन दिते.

English :- Then they both, by not keeping any differences between the bodies as they have kept with their minds, hugged each other with utmost affection

देवी परमपश्यत्तामादितोऽपि सुतामिव ॥

मनः प्राज्ञन्मसम्बन्धे - ८४ भिज्ज किम् नैहिके ॥ ५३८ ॥

अन्यथः - परम देवी आदितः अपि ता सुताम् इव अपश्यत् । मनः प्राज्ञन्मसम्बन्धे अपि अभिज्ञ वर्तते ऐहिके किम् न? ॥ ५३८ ॥

विवरणम् :- परम किन्तु देवी चन्द्रयशा आदितः प्रथमतः अपि ता त्वयन्तरी सुताम् तनयाम् इव अपश्यत् अवालोकयत् । मनः इव य प्राग् च तद् जन्मच्च प्राग्जन्म । प्राग्जन्मनः सम्बन्धः प्राग्जन्मसम्बन्धे अपि अभिजानाति इत्यभिज्ञ वर्तते । इह भवम् ऐहिक तस्मिन् ऐहिके किम् वलन्वयम् ॥ ५३८ ॥

सरलार्थ - किन्तु देवी चन्द्रयशा प्रथमतः अपि ता दमयन्ती तनयाम् इव अपश्यत् । मन प्राग्जन्मसम्बन्धे अपि अभिज्ञ वर्तते इह ऐहिके किम् न भवेत्? ॥ ५३८ ॥

गुजराती :- परंतु यद्यथा राणी तेजूने प्रथमधी ज पूर्णीनी पेंडे जेवा लाणी, केम के पूर्वलवना संबंधमां पृथि ज्यारे मन साक्षीभृत थाय छ, तो पृथि आ भृना संबंधमां ते केम साक्षीभृत न थाय? ॥ ५३८ ॥

हिन्दी - परंतु चंद्रयशा राणी उसको पहली बार मे ही बेटी समान देखने लगी, क्योंकि पूर्व भव के सबध्य के बारे मे मन जब साक्षीभृत होता है तो इस भव के सबध्य मे वह साक्षीभृत क्यों न होगा? ॥ ५३८ ॥

मराठी - परंतु चंद्रयशा राणी तिला फहित्या पास्नंच मुलीप्रमाणे पाह लागली कारण मन पूर्जन्मातील सबधाबदल जाणकार असते तर मन या जन्मातील सबधाबदल जाणकार का नसेलगा ॥ ५३८ ॥

English - But queen Chandrayasha began to look at Damyanti as a daughter at first sight only If one happens to see one of his/her past life, his feelings for him will be according to his relationship of his past life But Damyanti happens to meet her aunt of this very life, so naturally feelings of love will surely emerge and swell

सा तु चन्द्रयशा केवी, पुष्पवत्त्या: सहोदरा ॥
परं धर्मी न जानाति, मम मातृवसेति लाप्त ॥ ५३६ ॥

अन्थयः - सा चन्द्रयशा: तु पुष्पवत्त्या: सहोदरा आस्ति । परम् इथं मम मातृवसेति लाप्त ॥ ५३६ ॥

विवरणम् :- सा चन्द्रयशा; तु पुष्पवत्त्या: समान उदरं यस्या: सा सहोदरा भगिनी आस्ति । परं किन्तु इस्य मम मातुः स्वसा भगिनी मातृवसा इति ता भीमस्य अपत्य औ धर्मी दम्यन्ती न जानाति न बोधति ॥ ५३६ ॥

सतार्प - सा चन्द्रयशा. तु पुष्पवत्त्या सहोदरा आस्ति । किन्तु इय मम मातृवसा इति ता दम्यन्ती न जानाति ॥ ५१६ ॥

गुणराती :- हे ते यंत्रथा राणी पुष्पवतीनी सभी भडेन धाय छे, परंतु आ झडारी भाटाली भडेन (भासी) धाय छे, घेम दम्पती भाषी ॥ ५१६ ॥

हिन्दी :- चन्द्रयशा राणी पुष्पवती की सगी बहन थी, लेकिन वह मेरी माता की बहन (मोर्सी) है यह दम्यन्ती जानती नहीं थी।

॥५३६॥

मराठी :- चन्द्रयशा राणी पुष्पवतीकी सहस्री बहीण आहे, परतु ही गाईया आईची बहीण (मातशी) आहे हे दम्यतीता माहित नाही.

॥५१६॥

English :- The queen Chandryasha was the younger sister of Pushpavati (the mother of Damyanti). But Damyanti did not know that this queen was her maternal aunt and her mother's real sister

तात्र विस्मयमानस्या: स्वस्वामिन्ये न्यवेदन् ॥
देव्येकास्ति बहिर्योषा, नगरस्य देवता ॥५३४॥

विस्मयमानस्या: ता: स्वस्वामिन्ये न्यवेदन् हे देवि। बहिः नगरस्य देवता इव एका योषा आस्ति ॥५३४॥

विस्मयमानानि आस्यानि यासां ता: विस्मयमानस्या: स्मितमुख्यः ता: वास्यः स्वस्य निजस्य स्वामिनी स्वस्वामिनी तस्ये स्वस्वामिन्ये चन्द्रयशसे न्यवेदन् हे देवि। बहिः नगरस्य देवता इव एका योषा स्मी आस्ति ॥५३४॥

सरलार्थ - स्मितमुख्यः दारय रवस्वामिन्ये न्यवेदन् हे देवि। बहिः नगरस्य देवता इव एका स्मी आस्ति ॥५१४॥

गुजराती :- अने आश्र्य पापतां भुप्लोवणी ऐवी ते दासीयोग्ये पोतानी स्वामिनी ऐवी ते रघुनिते जग्नाव्युं के “हे देवी! नगरनी हे वी न होपा! ऐवी एक श्री भगव बोहली छ.” ॥५१४॥

हिन्दी :- और विस्मित होकर देखती उन दासियोने अपनी स्वामिनी राणी को कहा कि, “हे देवी! मानो नगर की देवी ही ऐसी एक श्री बाहर बैठी है” ॥५३४॥

पराठी :- विस्मययुक्त मुत्र असतेत्या त्या दासीनी आपली रवामिनी असतेत्या राणीला साजितले की, “हे देवी! नगरस्या चाहेर जण काळ देवताच अशी एक श्री बसली आहे” ॥५१४॥

English - And the chambermaids kept on staring at Damayanti in astonishment and went and told their queen that they had seen a beautiful lady who seemed to be a Goddess of the city

पत्नी चन्द्रवशास्तस्य, नामतोऽप्यर्थतोऽधि च ॥ ५१२॥

अन्वय :- तत्र सप्तनाहिसुपर्णः क्रतुपर्णः भूपतिः अस्ति तस्य नामतः अपि अर्थं अपि चन्द्रवशा पत्नी वत्ति ॥ ५१२॥

विवरणम् :- तत्र तस्या नगर्या सप्तना: शब्दः एव अहयः सर्वाः सप्तनाहिना सुपर्णः गरुडः सप्तनाहिसुपर्णः शत्रुसार्पिणङ्कः शत्रुसंहारकः क्रतुपर्णः नाम भूवः पति: भूपतिः पृष्ठवीपतिः अस्ति । तस्य क्रतुपर्णस्य नामतः नाम अपि सरलाध - तत्र शत्रुसार्पिणा गरुडः क्रतुपर्ण भूपति अस्ति । तरस्य नामतः अपि अर्थाद अपि चन्द्रवशा नाम चन्द्रकीतिः नाम यथार्थनानी पत्नी वत्ति ॥ ५१२॥

गुणराती :- इवे ते नगरीभां शत्रुघ्नेष्वपि स्वपोनो नाश क्रवायां गतुतसर्पो गतुतसर्पो नामे राजा हतो, अनेतेनी नामधी पर्ण

हिन्दी - अब उस नगरी मे शत्रुघ्नी सर्पों का गरुड़ के समान नाश करनेवाला क्रतुपर्ण राजा था और उसकी नाम से तथा गुण से

भी (चद्रसमान उज्ज्वल यशवाली) चद्रवशा नामक रानी थी ॥ ५१२॥

प्राणी - त्या नगरीत शत्रुघ्नी सर्पिणा नाश करण्यात गरुडसारखा क्रतुपर्ण जावाचा राजा होता आणि त्याची नावाचे व गुणानी

पण चद्रासारखी उज्ज्वल यशाची चद्रवशा नावाची गणी होती ॥ ५१२॥

English - The king of the kingdom named Ritu parne was like Garud (the king of the birds) who with his might and courage could destroy his enemies who were like mere snakes to him And he had a queen, who with qualities and her name Chandra yasha was bright and soothing as the moon

परमेष्ठिमहामन्त्रं, सापठत् त्रिस्तातः क्षणात् ॥
तदइति निर्वचौ गोधा - मुख्यतो मोचकादित् ॥५२०॥

अन्त्यः :- तत् सा क्षणात् त्रिः परमेष्ठिमहामन्त्रम् अपठत् । मोचकात् इव तदइति: गोधामुखात् निर्वचौ ॥५१०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं सा क्षमयन्ती क्षणात् क्षणमात्रात् त्रिः त्रिवार महान् चासौ मन्त्रश्च महामन्त्रः । परमेष्ठिमहामन्त्रम् अपठत् पापार्थ अपार्थीत् । मोचयति इति मोचकः तस्यात् मोचकात् इव तस्याः अडायिः पाद. तदइति: गोधायाः मुख गोधामुखतः निर्वचौ निर्वचत् ॥५१०॥

सरलार्थ - तदनन्तरं सा क्षमयन्ती क्षणात् त्रिः परमेष्ठिमहामन्त्रम् अपठत् । तेन मोचकात् इव तदपाद गोधामुखत निर्वचत् ॥५१०॥
गुजराती :- ते ज भर्गे ते गुणीये पंचपरमेष्ठिना नभस्कार उप भद्रामंत्रनो न्वाण वृष्ट घाठ क्षें, के तरेन भगवना भुष्मांथी त्वाणीये
पग नीक्षणी गयो ॥५१०॥

हिन्दी - उसी पल उसने पचपरमेष्ठि के नमस्काररूप महामन्त्रका तीन बार पठन किया, वैसे ही उसका पांच भगवन्मच्छ के मुख से निकला
गया ॥५१०॥

पाठी :- त्याच शणी तिने पचपरमेष्ठि जगरकारत्प महामन्त्राचे तीन वेळा स्मरण केले तितव्यात तिचा पाय भोजाप्राणे भवारीत्या
तोडात्न नियाला ॥५१०॥

English - At once she repeated the sacred Navkar mantra thrice and lo! her leg just came out of its snout

वैदर्भीं च पुरोपान्तवाप्यां तृष्णातुराविशत् ॥
पौरीभिर्जलदेवीव, वीक्ष्यमाणा सविस्मयम् ॥५०८॥

अन्थय :- पौरीभिः सविस्मयं जलदेवी इव वीक्ष्यमाणा तृष्णातुरा वैदर्भीं पुरोपान्तवाप्याम् आविशत् ॥५०८॥

विवरणम् :- पुरे भवः पौरा: पौराणा स्त्रियः पौर्यः । पौरीभिः विस्मयेन आश्रयेण सह यथा स्यात् तथा सविस्मयं जलस्य देवी जलदेवी इव वीक्ष्यमाणा अवलोक्यमाना तृष्णाया आतुरा तृष्णातुरा गृषिता वैदर्भीं दमयन्ती वाप्याम् आविशत् ग्राविशत् ॥५०८॥

सरार्थ :- पौरीभिः सविस्मयं जलदेवी इव अवलोक्यमाना तृष्णातुरा दमयन्ती वाप्या ग्राविशत् ॥५०८॥

गुजराती :- धृषी ते नगरनी लीयो आशचर्यस्थी नवदेवीसमानं दधयन्तीने ओवा द्यावी, औने दधयन्ती तृष्णातुर धपाधी नगरनी पासे रहेद्यी घेक वावीभां (जखपान भाटे) गई ॥५०८॥

हिन्दी - फिर नगर की लियाँ आशचर्य से जलदेवी समान दिखती हुई दमयन्ती को देखने लगी और दमयन्ती तृष्णातुर होने से नगर के समीप एक छोटे तालाब में जलपान के लिये पहुची ॥५०८॥

माराठी - नतर नगरातील स्त्रिया आशचर्याने जिला जलदेवीप्रमाणे पाहात आहेत. अशी ताहानलेली दमयन्ती नवराजवळ असलेल्या एका विहीरीजवळ पाणी गिण्याकरिता दारखल झाली ॥५०८॥

English .- The woman of the village were astonished to see the beauty and glamour of Damyanti who seemed like the Goddess of aqua when she had gone to drink some water from the well near the city as her throat was parched due to exhaustion

ततः सोऽपि तथावस्थं, इव तद्दुःखसाङ्क्रान्तं ॥

भैमीयाच मा शोची - नीभुक्त कर्म याति यत् ॥५०६॥

अन्यथः - ततः सः अपि तद्दुःखसाङ्क्रान्तं तथावस्थः इव भैमीम् अयाच-मा शोचीः । यत अभुतं कर्म न याति ॥५०६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर सः वणिक अपि तस्या दम्यन्त्यादुःखानि तद्दुःखानि । तद्दुःखसाङ्क्रान्तः तद्दुःखसाङ्क्रान्तः तस्यात तद्दुःखसाङ्क्रान्तः इव तथा तादृशी अवस्था यत्य सः तथावस्थः दुःखाकुलः । भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दम्यन्ती ता भैमी दम्यन्तीम् उवाच अवोचत् । मा शोचीः शोक-मा कुरु । यत न भुक्तम् अभुतं कर्म भोग विना कर्म न गच्छति न याति ॥५०६॥

मरलाएः - तदनन्तर सः वणिक अपि तद्दु खसाङ्क्रान्तं इव तथावस्थ दुःखावस्थ दम्यन्तीम् अवदत् शोक-मा कुरु । भोग विना कर्म न नश्यति ॥५०६॥

भैमीयाची :- पछी ते वणिक पाणी, ज्वाले तेजीना हुःभना संभृगथी नेवं जडः अनुभृतो इभृतीने क्षेत्रा व्यापोते, तु जरा पृष्ठा शोक न कर, केवल करेतुं कर्म लोगव्या विना हृष्ट धृतं नहीं ॥५०६॥

हिन्दी - पिर वणिक भी उसके दुख के सक्रमण से दुखी होकर दम्यती से कहने लगा, तुम बिलकुल शोक-मत करो, क्योंकि किये हुए कर्म भोगे बिना (सहे बिना) उसका नाश नहीं होता । ॥५०६॥

मारठी :- जतस तो वाणी तिच्या दुखाच्या सक्रमणाने दुखी होऊन दम्यतीला म्हणाला, "तु मुख्य शोक करु नाकोस, कारण केलेल्या कर्माला भोगाल्याशिवाय ते दूर होत नाही" ॥५०६॥

English - The trader after having heard the story of Damyanti felt sorry for her and told her not to moan about it as a man has to bear up the difficulties of life until and unless, he bears up his fate and faces destiny

धनदेवस्तु तदवृत्तं, यथा श्रोतांतराननात् ॥
तथाख्यातिस्मि निःशेषं, तस्य बालपन्तुतेक्षणः ॥५०४॥

अन्वय :- धनदेवः तदवृत्तं तदाननात् यथा अश्रौषीत् तथा बालपन्तुतेक्षणः निःशेषं तस्य आख्याति स्मि ॥५०४॥

विवरणम् :- धनदेवः सार्थेशः तस्याः दमयन्त्या: वृत्तं तदवृत्तं तदकथानकं तस्याः दमयन्त्या: आननात् मुखात् यथा अश्रौषीत् अशणोत् तथा बालपः: अश्रूषिः पूर्वे व्यासे बालपन्तुते । बालपन्तुते ईक्षणे नयने यस्य सः बालपन्तुतेक्षणः अश्रूषिः व्यासनयनः निर्णितः शेषः यस्मिन् एवं यथा स्यात् तथा निशेषम् अविल तस्य वर्णिजः तस्ये वर्णिजे आख्याति स्मि कथाति स्मि ॥५०४॥

सरलार्थ :- धनदेवः तदवृत्तं दमयन्त्या: मुखात् यथा अशृणोत् तथा अश्रूषिः त्वासामयन्. अविल तास्मै वर्णिजे कथाति स्मि ॥५०४॥

गुजराती :- पठी धनदेव सार्थवाहे ते दभयंतीना भुभ्यी नेवुं तेणीनुं वृत्तां सांभण्यं छुं, तेवुं सधण्यं आंभोमां आंसु धावीने ते वाणिङ्क ने कही सांभण्याव्यु ॥५०४॥

हिन्दी :- फिर धनदेव सार्थवाहे ने उस दमयन्ती के मुख से उसका मूरा वृत्तात जैसा सुना था वैसा अशृण नेत्रों से वर्णिक को कह सुनाया ॥५०४॥

मराठी :- नंतर धनदेव सार्थवाहाने त्वा दमयतीत्या मुखात्न तिचा वृत्तात जसा एकला होता तसा मर्व वृत्तान्त अशृण नेत्रानी वाण्याला सागितला ॥५०४॥

English - Then the chief Dhandev told the whole biography to the co-camper just as Damyanī had told him with tears in his eyes

ततः प्रभूति भद्रेऽहं, मल्लिनाथे अतिभक्तिभाक् ।
पटस्थां प्रतिमां तस्य नित्यमाराधयाम्यतः ॥५०२॥

अन्वय :- हे भद्रे ! ततः प्रभूति मल्लिनाथे अतिभक्तिभाक् आह तस्य पटस्था प्रतिमां नित्यम् आराधयामि ॥५०२॥

विवरण :- हे भद्रे ! हे कल्याणि ! ततः प्रभूति तस्मात् समयाद् आरभ्य मल्लिनाथे अतिशयेन भक्तिः अतिभक्तिः अतिभक्तिभाक् आह तस्य मल्लिनाथस्य पटे तिष्ठति इति पटस्था ता पटस्था प्रतिमा विष्व नित्यम् आहनिशम् आराधयामि ॥५०२॥

सरलार्थ :- हे कल्याणि ! ततः प्रभूति मल्लिनाथे अतिभक्तिभाग् आह पटरथा तरच्य प्रतिमा नित्यमाराधयामि ॥५०२॥

अन्वराती अथ :- हे भद्रे ! तरच्य श्रीभक्तिनाथ प्रभु प्रते अतरं भक्तिवंतं भनी पाटवा पर रामेती तेमनी आ प्रतिभाग्यं इष्वेशां आराधनं कुं छुं ॥५०२॥

हिन्दी :- हे भद्रे ! तब से मैं श्री मल्लिनाथ प्रभु के प्रति अत्यत भक्तिवत हो कर पाट पर रखी इस मूर्ति की हमेशा आराधना करता हूँ ॥५०२॥

पराठी :- हे भद्रे ! तेलपासून मौ श्रीमल्लिनाथ प्रभूता प्रति अत्यत भक्तिवत होजेन पाटावर ठेवलेल्या त्यात्या प्रतिमेची जोहमि आराधना करतो ॥५०२॥

Englsh - So he says that from that day onwards he made himself turn wholly towards religion and began venerating towards Lord Mallinath with utmost devotion.

अप्राप्य मे कदा सिद्धिः, स जात्वोचं दिवश्च्युत. ॥
भूत्वा प्रसन्नचन्द्रस्त्व, भिथिलाया नृपस्त्वतः ॥५००॥

अन्वय :- अहम् अप्राप्य-मे सिद्धिः कदामविता सः जात्वा ऊचे । दिव. च्युतः त्व भिथिलाया प्रसन्नचन्द्र नृपः भूत्वा ॥५००॥

विवरणम् :- अहम् अप्राप्य-मे सिद्धिः मोक्षः कदा कस्मिन् समये भविष्यति? सः जानेन जात्वा अवश्य ऊचे अवोचत्-
दिवः स्वर्गात् च्युतः त्व ततः तदनन्तरं भिथिलाया नगर्या प्रसन्नचन्द्र नृप पाति इति नृपः भूत्वा ॥५००॥

सरलार्थ - अहम् अप्राप्य मम मोक्षः कदा भविष्यति। स अवबुद्ध्य अवोचत्-रवर्गात् च्युत त्व भिथिलाया नगर्या प्रसन्नचन्द्र नृप.
भूत्वा ॥५००॥

गुनराती :- पथी में ते भुनिराजने पूछ्युँ के भारी भुक्ति क्यों थे? त्वे तेभ्युँ शानधी भागीने क्युँ के, स्वर्गभाण्डी अवीने, तमे
भिथिला नगरीमां प्रसन्नचन्द्र राज थाएः ॥५००॥

हिन्दी - फिर मैने मुनिराजा से पूछा कि, मेरा मोक्ष कब होगा? तब उन्होने जान द्वारा जानेकर कहा कि, स्वर्ग में से च्युत होकर तुम
मराठी .. मग मी मुनिराजाना विचारते की, माझा मोक्ष केवल होईला तेका त्यानी ज्ञानाने जाणून सांतितले की, ते रवर्गातन
च्युत होऊन तुम्ही भिथिला नगरीत प्रसन्नचन्द्र नावारे राजा ढाल ॥५००॥

English - He then asked the monk as to when will he get deliverance. At this the monk answered that when
he dies he will go to the Eden (Devlok) and when he arrives from there he will be incarnated as a
king of Mathila named Prasabachandra and then he shall renounce the world by becoming a
priest then attain supreme knowledge and then attain salvation

इहास्ति नगरी काञ्ची, ख्यातस्त्रास्त्रयं विगिक्षा॥
ज्ञानी तत्रान्यदायास्मि-च्छमुप्रभवामुनिः ॥४९८॥

अन्यथः - इह काञ्ची नाम नगरी अतिं तत्र ख्यात-प्रसिद्ध. आह वणिक अस्मि । अन्यदा तत्र ज्ञानी धर्मगुप्तमहागुनिः आयासीत ॥४९८॥

विवरणम् :- इह अन्न काञ्ची नाम नगरी अस्ति । तत्र तस्या नगर्यामि ख्यातः प्रसिद्धः अहं वणिक व्यापारी अस्मि । अन्यदा अन्यस्मिन् दिने तत्र तस्येन नगरे ज्ञानम् अस्य अस्ति इति ज्ञानी, धर्मगुप्तः महान् चासौ गुनिश्च महामुनिः आयासीत् आगच्छत् ॥४९८॥

सरलार्थ :- इह काञ्ची नगरी अस्ति । तस्या नगर्याम् प्रख्यात अह वणिक अस्मि । अन्यस्मिन् दिने तस्या लग्नार्थी ज्ञानी धर्मगुप्तमहामुनिः आगच्छत् ॥४९८॥

गुजराती :- कांची नामनी एक नगरी छे, अने ते भगरीमां प्रभ्याति पाशेलो हुं एक विष्णुक छुं, त्यां एक दिवसे धर्मगुप्त नामना शानवंत भावन मुनिराज पधार्या हता ॥४९८॥

हिन्दी - काश्ची नामक एक नगरी है और उस नगरी में ख्यातिप्राप्त ऐसा मैं एक बनिया हूँ। वहाँ एक दिन धर्मगुप्त नामक ज्ञानी महाम् मुनिराज पधारे थे ॥४९८॥

मराठी - इषे काची नावाची एक नगरी आहे आणि त्या नगरीत प्रसिद्ध असलेला मी एक वणिक (वाणी) आहे तेषे एक दिक्षी

पर्मगुप्त नावाचे ज्ञानवत महान् मुनिराज आले ॥४९८॥

English - There was a city named Kanchi and he was a shop-keeper who had attained fame and wealth.
Once there arrived a brilliant and an eminent monk named Dharmagupte

अथ वन्दितदेवन्द्रं कृतोचित्यक्रियं च तम् ।
भैम्यपृच्छन्महासत्त्वं कस्तीर्थशस्त्वगात्म्यते ॥४९६॥

अथवाय :- अथ वन्दितदेवन्द्रं कृतोचित्यक्रिय त भैमी अपृच्छत हे महासत्त्व। त्वया कः तीर्थेणः अन्यते ॥४९६॥

विवरणम् :- अथ देवानाम इन्द्रः देवेन्द्रः । वन्दितः देवेन्द्रः जिनेश्वरः येन सः वन्दितदेवन्द्र वन्दितजिनेश्वरं उचितस्य भावः औचित्यं औचित्यस्य क्रिया जीवना औचित्यक्रिया । कृताः औचित्यक्रिया येन सः तं वन्दितदेवन्द्र वन्दितजिनेश्वरं उचितस्य तं वणिज भीमस्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती अपृच्छत प्रपृच्छत हे महत सत्त्वं यस्य सः महासत्त्वः तत्समुद्घात हे महासत्त्वा त्वया कः तीर्थस्य ईशः तीर्थेशः तीर्थकरः अचर्यते पूज्यते ॥४९६॥

मतार्थ :- अथ देवेन्द्र जिनेन्द्र वन्दितदेवन्द्र उचितक्रिया कृतवन्त च त, वणिज दमयन्ती अपृच्छत हे महासत्त्वा त्वया क तीर्थेशः पूज्यते ॥४९६॥

उब्दराती :- देवोना पूजा देवने (तीर्थकरने) लेणे पूजन कुर्यात्, तथा उचित पर्मिक्या लेणे कुरेली छे, एवा ते पुराणे दमयन्तीम् हिन्दी -

फिर प्रणाम किया है, देवो के भी देव को (तीर्थकर को) जिसने और उचित धर्मक्रिया जिसने की है ऐसे उस पुरुष को

पाठी .. नतर देवापितेर जिनेन्द्राता नन्दन करन उचित पर्मिक्या पूर्ण करेत्वा त्वया वाण्याला दमयती महणाती- हे महासत्त्वा

English - Then Damyanti bowed down to the man and addressing him as a courageous man who had done the religious austeries asked him as to which Turhankar who is the God of Gods is he bowing at?

माभूत्पुण्यान्तराचोऽस्येत्यासिथातुभावति ।
अनुमोदनया तस्या-र्ज्यन्तौ पुण्यमदभुतम् ॥४९४॥

विवरणम् :- अस्य पुण्यस्य धर्मस्य अन्तरायः पुण्यान्तरायः मा भूत इति तस्या: अनुमोदनया अन्तराय प्रशंसन्या अदृश्यतम् अलोकिक पुण्य धर्म अर्ज्यन्तौ उपार्ज्यन्तौ प्रानुवन्तौ उभौ धनदेवदमयन्त्या आणि आसिषताम् उपाविशताम् ॥४९५॥

सरार्थ :- अस्य पुण्यस्य अन्तरायः मा भवतु एव विचार्य तस्या: अनुमोदनया अन्तराय पुण्य उपार्जितवन्तौ सार्ववाहतमवन्त्यो अपि तत्र उपाविशताम् ॥४९६॥

गुणरूपी :- एव विग्रहिणा धर्मकर्त्त्वां अंतराय न ध्वो ज्ञेयाद्ये, ऐम विचारी तेषो भवे (ते साधिष्ठात अने दधापती) तेनी हिन्दी :- इस विणिक के धर्मकार्य मे बाधा न हो ऐसा सोचकर वह दोनो (सार्वबाह और दमयन्ती) उसके अनुमोदन से आश्चर्यकारक पुण्यउपार्जन करते हुए वहाँ बैठे । (जच्छा कार्य करते वहाँ बैठे) ॥४९६॥

मार्गी :- या वाण्यात्या गर्भकावर्ति विज्ञ येऊ जाये असा विचार कर्न ते दोषे (सार्वबाह आणि दमयती) त्याचे अनुमोदन कर्न

English :- In order that the man is not disturbed during his prayer, they decided to sit down till he has finished They sat down with feelings of appreciation and meritable pleasure

अख्यालधनदेवोऽपि, तत्र भैम्या सहागमत् ॥
गुरुवाक्यमिवालद्दृष्टं, तद्रचो बहु मानयन् ॥४९२॥

अन्यथः - श्रद्धालुः धनदेवः अपि गुरुवाक्यम् इव अलङ्घ्य तदेवः बहु मानयन् भैम्या सह तत्र अगमत् ॥४९२॥

विवरणम् :- श्रद्धा अस्य अस्ति इति श्रद्धालु श्रज्जायुक्तः धनदेवः सार्थवाहः अपि गुरोः वाक्य वचन गुरुवाक्यम् इव न लङ्घ्यम् अलङ्घ्यं तस्याः दमयन्त्याः वचः वचन तदेव बहु मानयन् भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी तदयन्ती तथा भैम्या दमयन्त्या सह तत्र अगमत् अगच्छत् ॥४९२॥

सरार्थ :- श्रद्धालु धनदेव सार्थवाह अपि गुरुवचनम् इव अलङ्घ्य तस्या दमयन्त्या वचन बहु मानयन् दमयन्त्या सह तत्र अगमत् ॥४९२॥

गुजराती :- पधी श्रद्धावाणी ते धनदेव सार्थवाह पाणि गुरुभारात्ना वचननी पेठे तेमुनीना वचनं सन्मान करतो दमयन्ती चाहे त्वां गपो ॥४९२॥

हिन्दी - फिर श्रद्धावान् वह धनदेव - सार्थवाह भी गुरुमहाराज के वचन के समान अलङ्घ्य ऐसे उसके वचन का सन्मान करता हुआ दमयन्ती के साथ वहाँ गया ॥४९२॥

माठी :- नातर श्रद्धावान् तो धनदेव सार्थवाह पण गुरुमहाराजाच्चा वचनाप्राप्माणे न ऊलाडण्यालालक अशा तित्वा वचनाचा मन्मान करीत दमयती जोबत तोंधे गोला ॥४९२॥

English .- Then this chef Dhandev who had great faith and fealty took Damyanti to him by respecting her words. Just as one cannot displease a monk, in the same way the chef couldn't go against the words of Damyanti

तत्र स्थित्वा सुखं भैर्मी, प्रसुता विधिवज्ञिरि ॥
परमेष्ठिमहामन्त्रं । पठन्त कथनाशृणोत् ॥४३०॥

अन्वय :- तत्र भैर्मी सुख स्थित्वा निशि प्रसुता विधिवत् परमेष्ठिमहामन्त्रं पठन्त कथन अशृणोत् ॥४३०॥

विवरण :- तत्र तस्मिन् सार्थे भीमस्य अपत्य ल्ली भैर्मी दमयन्ती सुख स्थित्वा निशि रात्रो प्रसुता विधिवत् यथाविधि परमेष्ठिनामहातदीना महान् चास्तो मन्त्रश्च महामन्त्रः त महामन्त्र परमेष्ठिमहामन्त्र नमस्कारप्रवाहमन्त्र पठन्त भणन्त कथन अशृणोत् सुशाब्दा ॥४३०॥

सरलार्थ - तस्मिन् सार्थे दमयन्ती सुख रिष्टत्वा रात्रो प्रसुता विधिवत् परमेष्ठिमहामन्त्र पठन्त कथन अशृणोत् ॥४३०॥

गुजराती :- त्यां सुधेधी रहीने दमयन्ती रात्रिन्ये विधिपूर्वक भूतेली छे, एवामां पंचपरमेष्ठिना भूषामन्त्रनो पाठ करना एवा कोई भावासने तेणीमे सांबल्यो ॥४३०॥

हिन्दी - वहाँ समयती रात को विधिपूर्वक सुखरूप सोइ है, तभी पचपरमेष्ठि महामत्र का पाठ करते हुए किसी आदमी को उसने सुना ॥४३०॥

मार्गी - तेए सुखाने राहन दमयती रात्री विधिपूर्वक झोपती इतव्यात कोणीतरी मनुष्य पचपरमेष्ठि महामत्राचा पाठ करत होता तो तिने ऐकला ॥४३०॥

English - Then Damyanti lied down to rest with utmost bliss, when she suddenly heard a man saying the sacred Navkar Mantra with great devotion and veneration

करण्डान्तविनिःस्थिमपृष्ठवत्वां प्रयत्नतः ॥
सुखेनेवाचलपुरे नेष्याम्यमलमानसे ॥४८८॥

अन्तः :- हे अमलमानसे ! करण्डान्तःविनिःस्थिमपृष्ठवत्वा प्रयत्नतः सुखेन एव अचलपुरे नेष्यामि ॥४८८॥

विवरणम् :- न विद्धते मलः यस्य तद् अमल, अमल मानसं यस्या. सा अमलमानसा तत् सञ्जुधो है अमलमानसे। करण्डस्य अन्तः करण्डान्तः विनिःस्थिमपृष्ठवत्वा प्रयत्नतः सुखेन एव अचलपुरे नगरे नेष्यामि ॥४८८॥

मरतार्थ :- हे निर्मलमानसे ! करण्डान्तःविनिःस्थिमपृष्ठवत्वा प्रयत्नतः सुखेन एव अचलपुरे नेष्यामि ॥४८८॥

मुजराती :- हे निर्मल हृष्टवाणी पुत्री! करण्डीपाती अंदर राखेलां पुष्टनी पेठे तने धृग्गी व चंभापापूर्वक हुं अडीधी अचलपुर नामना नगरमां सुखेधी धर्द जर्थ ॥४८८॥

हिन्दी :- हे निर्मल हृष्टवाणी पुत्री! टोकरी के अदर रखे हुये पुष्ट के समान तुझे समाल के मै यहाँ से अचलपुर नामका नगर में सुख समाधान से ले जाऊंगा ॥४८८॥

मराठी :- हे निर्मल मन असलेल्या मुली करडयात ठेवलेल्या फुलाप्रमाणे भी तुला चागल्याप्रकारे साभाळून अचलपुर नावाच्या नगरात सुखासमापानाने पेऊन जाईन ॥४८८॥

English - The chief addressing her as a soft-hearted and an invaluable daughter said to her, that he will take care of her just as one takes care of the flowers kept in the basket and will take her to a city named Achalpur

**भैम्यवादीद्वं भक्ता वणिकपुत्री पितुनहि॥
प्रस्थिता निशि निद्राणा, त्यक्ता भक्ता च कानने ॥४८६॥**

अन्यथ :- भैमी अवादीत भद्रा अह वणिकपुत्री भन्नासह पितुः गुहे प्रस्थिता निशि निद्राणा भन्ना त्यक्ता ॥४८६॥

विवरणम् :- भैमस्य अपत्य स्मी भैमी दम्यन्ती अवादीत अवदत हे भद्र। अह वणिजः पुत्री तनया वणिकपुत्री भन्ना पत्या सह पितुः जनकस्य गुहे प्रस्थिता निर्भाता। निशि रात्र्या निद्राणा निद्राधीना भन्ना त्यक्ता ॥४८६॥

सरलार्थ :- दम्यन्ती अवदत- हे भद्र। अह वणिज तनया पत्या सह जनकस्य गुहे निर्भाता रात्र्या निद्राणा पत्या त्यक्ता ॥४८६॥
गुजराती :- त्योरे दभयंतीये क्षुङ्के, हे भद्र! हुं वणिकनी पुनी हुं, अने पिताने घेर हत्ती त्यांधी भन्नार्नी चाहे जटी हत्ती, परंतु राते वनमां निद्राधीन थेली अब्बी भने भारो भन्नार्न तज्जने चाल्यो गयो हे। ॥४८६॥

हिन्दी - तब दम्यती कहती है कि, हे भद्रा मै बनिये की पुत्री हूँ और पिता के घर थी, वहाँ से मेरे पति के साथ जा रही थी, लेकिन रात में वन में निद्राधीन देख मुझे मेरे पति छोड़कर चले गये हैं। ॥४८६॥

प्राची :- तेका दम्यती ग्हणाती- हे भद्र। मी गाण्याची मुलनी आहे, मी वडिलाच्या परी होते ते पैन मी पती बरोबर जात होते. रस्त्यात राची मी झोपली असता माझा त्याग केला माझे पती माला सोहळा गेले ॥४८६॥

English :- She replied that she was a daughter of a shop-keeper and was at her parent's place when her husband came and took her. But when they reached this jungle and when it was dark, they decided to rest. When she was in deep slumber her husband deserted her.

वयं तु चारिमादाय, याम्यामः सार्थभुत्सुकाः ॥
तनोषि चेतदागच्छ, तिष्ठरिषे पुरे क्वचित् ॥४८४॥

अन्ययः :- उत्सुकाः यस्तु चारिम् आदाय यास्यामः। तत्र एषि चेत तद् आगच्छा क्वचित् इष्टे पुरे तिष्ठः ॥४८५॥
विवरणम् :- उत्सुकाः वयं तु चारि तुण्टस्मृह तुण्टुभ्य आदाय गृहीत्वा सार्थ यास्यामः गमिष्यामः। तत्र तस्मिन् सार्थे तेषि आगच्छा सरलार्थ ।- उत्सुका. वय तु तुण्टुज्ज गृहीत्वा सार्थ यास्याम । तस्मिन् सार्थे आगच्छा क्वचित् चेत तद् आगच्छा क्वचित् अनुश्लेषणे तिष्ठ ॥४८५॥

गुजराती :- अमो तो ओ (धासनो) यारो लઈने उतावण्डी अमारा सार्थभां झઈये छीमो, जो तारे अमारा सार्थभां आपतुं छो द्विन्दी ..

हम तो यह (धास का) चारा लेकर जल्दी से हमारे सार्थ में जा रहे हैं, अगर तुम्हे हमारे सार्थ में आना हो तो चलो, और तुझे अच्छा लगे ऐसे किसी भी नगर में तुम रहो ॥४८६॥

माठी .. आम्ही तर हा गवताचा भार, पेठेन सार्पत जात आहोत, जर तुला आमत्या सार्पत यादवे असेल तर चल, तेथे तुला इट गाटेल अशा बागरात त् राहा ॥४८६॥

English - They said that they had come there to collect grass as fodder for cattle. And they will be leaving soon. If she wishes to accompany them she can choose her own town to live in

श्रीमद्भागवत श्रीनलदभयन्तीचरित्र
सोचे सार्थच्युता मत्यं, सञ्चरन्त्यस्मि कानने ॥
तत्पापसपुराध्वानं, मम दर्शनात्त्वानः ॥४८२॥

अन्वय :- सा ऊचे हे अध्वगा: सार्थच्युता मत्यं अहं कानने सञ्चरन्ती आस्मि तत् तापसपुराध्वान मम दर्शयत ॥४८२॥

विवरण :- सा दमयन्ती ऊचे अवदत अध्वगा गच्छन्तीति हे अध्वगा, पान्था: / सार्थति च्युता भ्रष्टा सार्थच्युता मत्यं मानुषी अह कानने लिफिने सञ्चरन्ती भ्रयन्ती आस्मि / तत् तस्मात तापसपुरस्य अध्वान मार्ग तापसपुराध्वान मम दर्शयत ॥४८२॥

सरलार्थ - दमयन्ती अवदत हे अध्वगा । सार्थच्युता मानुषी अह कानने सञ्चरामि तत् तापसपुरमार्ग दर्शयत ॥४८२॥
गुजराती :- त्योरेते दमयन्तीये कुछुं ते, हे भुसाफर लोको! सार्थथी विष्णुटी पडेली हुं आ अरण्यमां भटक्या कुछुं छुं, भाटे तमो भने तापसपुरनो भागी हेघाडो? ॥४८२॥

हिन्दी - तब उस दमयन्तीने कहा कि हे ! मुसाफिर लोगो । सार्थ से लिछडी हुई मैं इस जगल मे भटक रही हूँ, इसलिये आप मुझे तापसपुर का मार्ग बताओ ॥४८२॥

भराठी - तेव्हा त्या दमयन्तीने म्हटले की, हे । वाटसुर लोक हो । सार्थतैन भ्रष्ट (अलग) आलेली मी एक झी या अरण्यात भटकत आहे म्हणून तुम्ही मला तापसपुराचा मार्ग तासवा ॥४८२॥

English - Then the weary Damyanti said to the travellers that, she was a lost member of an encampment who is wondering about in this forest and she appeals to them to tell her the way to Tapaspur and to her camp

श्रीजयशंखरसूरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचरितम्

भूयोऽपि भीमभूयान्ती, वनलक्ष्मीरिवाङ्गनी ॥
परिश्रमादुपाविशदधो न्यग्रोधपादपम् ॥४८०॥

आन्वय :- अङ्गिनी वनलक्ष्मी, इव भीमभूयः भूयः अपि यान्ती परिश्रमात् न्यग्रोधपादपम् अथः उपाविशत् ॥४८०॥

विवरणम् :- अङ्ग अस्या: अस्ति इति अङ्गिनी शरीरिणी यूर्तियती वनस्य लक्ष्मी: वनलक्ष्मीः शृः भीमात् श्वरोत श्वति भीमभूयः यमयन्ती भूयः पुनरपि यान्ती गच्छन्ती परिश्रमात् पादे: पिबति इति पावपः । न्यग्रोधस्य पादपः न्यग्रोधपादपः त न्यग्रोधपादपः अथः नीचे: उपाविशत् उपाविशत् ॥४८०॥

सत्त्वार्थ :- शरीरिणी वनलक्ष्मीः इव दमयन्ती पुनरपि गच्छन्ती परिश्रमात् न्यग्रोधपादपम् अथ. उपाविशत् ॥४८०॥

प्रबृहती :- अङ्गे देहपूरी वननी लक्ष्मी छोय तेभ दमयन्ती वली आगण चालती धाक धागधामी येक चूडा दृष्टीनी नीचे भेटी।

॥४८०॥

हिन्दी - मानो देहपारी वन की लक्ष्मी न हो ऐसी दमयन्ती फिर भी आगे चलती हुड़े थक जाने से एक बरगद के बूस के नीचे बैठी।

॥४८०॥

मराठी :- जण देहपारी वने-लक्ष्मी अशी ती दमयन्ती पुन्हा चालता चालता पकल्यामुळे एका वडाच्या झाडाखाली बसली ॥४८०॥

English :- Damayanti seemed like the incarnate of Goddess Laxmi of the forest as she walked on. Then when she was tired and exhausted of walking, she sat down under a banyan tree

इत्थ सा श्रावणां कृत्वा, प्राहरत् पालिणा भुव ॥
उच्चस्थाने जल कृपादिव स्फोटितनालतः ॥४७८॥

अन्वय :- इत्थ सा श्रावणां कृत्वा पालिणा भुव प्राहरत् स्फोटितनालत कृपात् उच्चस्थाने जलम् आविरभूत ॥
विवरणम् - इत्थम् एव सा दमयन्ती श्रावणा कृत्वा श्रावचित्वा पालिणा पादतलेन भुव पृथ्वी प्राहरत् प्रजहार । स्फोटितश्चासौ नालश्च स्फोटितनालत् तस्मात् स्फोटितनालतः कृपात् इव उच्च च तद् स्थानं च उच्चस्थानं तस्मिन् उच्चस्थाने जल वारि आविरभूत ॥४७८॥

सरलार्थ - एव सा दमयन्ती श्रावचित्वा पादतलेन पृथ्वी प्राहरत् । रस्फोटितनालतः कृपात् उच्चरथाने जल प्रवाटम् अवत् ॥४७८॥
गुणरत्नी :- ऐवी रीते (संबलिते) तेऽग्निये पोताना परना तणीपाथी पृथ्वी पर प्रहार कर्म, के तरतु पामांथी जेम जप्त उच्चे उछिणे, तेम त्याधी जन प्रवाट थ्यु ॥४७८॥

हिन्दी - इसप्रकार सुनकर उसने अपना पौंव पृथ्वी पर पटका कि, तुरत कुओं में से जल उचे स्थान तक उछलता है इसीप्रकार (जल वहाँ से) प्रगट हुआ ॥४७८॥

मराठी - असे वचन ऐकून तिने रवत चा तकपात्र पृथ्वीवर आपटला की, लगेच झरे कुटलेल्या विहीरितून पाणी जसे उच उडावे त्याप्रकारे तेथे पाणी नियाले (प्रगट झाले)

English - In this way after saying the said words, she stamped the sole of her feet on the ground. Suddenly there was an explosion and water sprang up from that place just as water rises in a well

तत्तरस्तां निर्जन्ला॒ं वी॒क्ष्य, मरुभूमि॒सखी॒म् ॥

अर्तोव॑धन्यया॒ऽशान्ता॒, तापकल्ना॒न्ताप्रवी॒दिवम् ॥ ४७६ ॥

अन्वय :- ततः तां निर्जन्ला॒ं मरुभूमि॒सखी॒म् इव वी॒क्ष्य उदन्यया॒ अतीव अशान्ता॒ तापकल्ना॒न्ता॒ इतम् अब्रवीत् ॥४७६॥

विवरण :- ततः तदनन्तरं तां नदी॒ निर्गति॒ जल॒ यस्या॒ः सा निर्जन्ला॒ ता॒ निर्जन्ला॒ जलरहिता॒ मरुभूम्या॒ः सखी॒ मरुभूमि॒सखी॒ ता॒ भूम्या॒ अव्यया॒ इव वी॒क्ष्य निरीक्ष्य उदन्यया॒ तुषया॒ अतीव न शान्ता॒ अशान्ता॒, तापेन ऊष्णया॒ कलान्ता॒ खोदिता॒ तापकल्ना॒न्ता॒ इतम् अब्रवीत् ॥४७६॥

सरलार्थ :- तदनन्तरं ता नदी॒ जलरहिता॒ मरुभूमि॒सखी॒म् इव वी॒क्ष्य तृष्णा॒ अतीव अशान्ता॒ तापकल्ना॒न्ता॒ इतम् अवदत् ॥४७६॥

अन्वय :- पछी॒ भूम्या॒ नेष्ठी॒ ते नदी॒ने नवरहित॒ नेष्ठी॒ने, अतिथ॒ तृष्णुर॒ तथा॒ गलराषेद्वी॒ अने तापथी॒ व्युत्पा॒ घोडी॒ उभेद्वी॒ उभेद्वा॒ बागी॒के, ॥४७६॥

हिन्दी :- फिर मरुभूमि॒की सहेली॒ समान॒ उस॒ नदी॒ को जलरहित॒ देखकर, अत्यत॒ तृष्णुर॒ व घबरायी॒, और तापसे॒ व्याकुल॒ दमयन्ती॒ कहने लगी॒ कि, ॥४७६॥

परामी :- नंतर जण॑ मरुभूमीत्वा॒ मैत्रिणीप्रामाणे॒ जलरहित॒ कोरहदा॒ ठणठणीत॒ त्वा॒ नदीला॒ पाहन॒ तहानेने॒ अत्यत॒ बैचैल॒ झालेली॒ तउहाने॒ त्वाकुळ॒ झालेली॒ दमयती॒ असे॒ म्हणाली॒-॥४७६॥

English .- Then she took the dry sandy plain as a friend and her throat was parched due to thirst and was overcome with fright and was exhausted due to the afflicting heat

सतीकृता पदापीयं, गीष्मश्रीरिव उस्सहा ॥

इति राक्षस्यदृश्याभूदिन्द्रजालकृतेव सा ॥४७६॥

अन्वय :- सतीकृता हय गीष्मश्रीः इव पदापि उस्सहा इति सा राक्षसी इन्द्रजालकृता इव - अदृश्या अभूत ॥४७५॥

विवरणम् :- सत्या: व्रतम् इव व्रत यस्या: सा सतीकृता हय दमयन्ती गीष्मस्य श्रीः लक्ष्मीः गीष्मश्रीः गीष्मलक्ष्मीः इव पदा चरणेन आपि दुःखेन सह्यते इति उस्सहा इति सा राक्षसी इन्द्रस्यजाल इन्द्रजालम् । इन्द्रजालेन कृता हय इन्द्रजालकृता इव न दृश्या अदृश्या अभूत अभवत् ॥४७५॥

सरलार्थ :- सतीकृता हय गीष्मलक्ष्मी इव चरणेन आपि उस्सहा वर्तते इति सा राक्षसी इन्द्रजालकृता इव अदृश्या अभवत्तु ॥४७५॥

गुजराती :- सतीकृतवाणी आ झीने तो गीष्मलक्ष्मी धोडे अदृश्यातुं धारा सहन न थઈ थोडे तें छ, घेम विचारीने तो राक्षसी जाए ईद्धजालनी भनावट धोय तेम त्यांधी अदृश्य थई गई ॥४७५॥

हिन्दी :-

सतीकृतवाणी इस लोगी को तो गीष्मलक्ष्मी के समान स्पर्श करना भी साहन नहीं हो सकता ऐसा सोचकर वह राक्षसी मानो इन्द्रजाल की बनावट न हो। इसप्रकार वहों से अदृश्य हो गई ॥४७५॥

मराठी :-

सतीकृत असलेल्या या झीला गीष्मलक्ष्मी प्रमाणे रपर्श करणेसुद्या सहन होत नाही, असा विचार करून ती राक्षसी जण ईद्धजाल करून उत्पळ केल्याप्रमाणे आरेय झाली ॥४७५॥

English - The ogress taking this chaste Damyanti as the hot summer season that cannot be touched, disappeared as though it was an illusion done through witchcraft.

सम्यगदर्शनवत्यस्मि, चेद् गृहस्थापि सर्वथा ॥
ततो राक्षसि । नासि त्वं, भ्रश्यता ते मनोरथः ॥४७२॥

अन्वय :- सर्वथा गृहस्थापि सम्यगदर्शनवती अस्मि चेत् तत् है राक्षसि। त्वं न असि। ते मनोरथैः भ्रश्यताम् ॥४७२॥

विवरण :- यदि सर्वथा सर्वप्रकारेण गृहे तिष्ठति तति गृहस्था अपि अह सम्यक् च तद् दर्शनं च सम्यगदर्शनं सम्यगदर्शनम् अस्याः अस्ति सम्यगदर्शनवती अस्मि, ततः हे राक्षसि। त्वं न असि। ते तत्र मनोरथैः भ्रश्यता नश्यताम् ॥४७२॥

सरलार्थ :- यदि सर्वप्रकारेण गृहस्था अपि अह सम्यगदर्शनवती अस्मितत है राक्षसि। त्वं न असि। तत्र मनोरथैः भ्रश्यताम् ॥४७२॥

गुजराती :- हुई गृहस्थी छिंतों पृष्ठ ले भर्व प्रकारे सम्यगदर्शनवाणी होड़ि तो हे राक्षसी। अहीं तारी हाजरी न हो अने तारा भनोरथो नह धायो॥४७२॥

हिन्दी - मैं गृहस्थिनी होते हुए भी सब प्रकार से सम्यगदर्शनवाली होऊँ तो है राक्षसी। यहाँ तेरी उपस्थिति न हो और तेरी इच्छा न ए हो॥४७२॥

माठी - मी गृहस्थ अमनसुखा जर सम्बवत्वपारी असोंज तर है गधारी। वेधे तुझी उपस्थिती नसो, तुझे मनोरथ नह हो।॥४७२॥

English :- She continues that if she is a devotional house-wife and if she is a staunch janm than let this and ogress vanish and her desire be crushed

वेवोऽहनस्ति चेन्नित्यं, प्रासाद इव मे द्विः ॥
ततो राक्षसि नासि त्वं, भ्रश्यताम् ॥४७०॥

अन्वय :- यथा प्रासादे अहं देवः अस्ति तथा मे हृषि नित्यम् अहं देवः अस्ति धैर्यः इव मे हृषि भ्रश्यताम् ॥४७०॥

विवरणम् :- यथा प्रासादे मन्दिरे अहं देवः तथा मे यम हृषि मनसि नित्यं प्रतिक्षणम् अहं देवः अस्ति । ततः हे राक्षसि । त्वं न असि । ते मनोरथे ते मनोरथे; भ्रश्यताम् ॥४७०॥

संरलाप्य :- यथा देवालये अहं देवः अस्ति तथा मन मनसि नित्यम् अहं देवः अस्ति । ततः ताहि तद मनोरथे नश्यताम् ॥४७०॥

गुजराती :- जेम निनभंदीभां, तेम भाशा हृषभां ए द्वेषथा श्री अरिहंतप्रभु वस्ता धीष, तो हे राक्षसी । अहींतारी धानरी न हो अन तारा भनोरथो नष थायो ॥४७०॥

हिन्दी - जैसे जिनमादिरमे, वैसे मेरे हृषय में अगर हृषेशा श्री अरिहतप्रभु निवास करते हों तो हे राक्षसी । यहाँ तेरी उपस्थिति न हो और तेरी इच्छा नष हो ॥४७०॥

मराठी :- श्री अरिहत भगवान् जिनमादिराप्रभाणे माझ्या हृत्यात निवास करीत असलील तर वेदी तुझे अस्तित्व नसावे. तुझे मनोरथ नह होवोत ॥४७०॥

English - And if the Lord Arhant has placed himself in her heart due to her profuse devotion to him just as it is in the Jain temple then let this ogress disappear from here and let her desire be ruined

अभाणीन्नं सुशीलित्वा, भोक्ष्ये त्वां शुद्धिताधुना ॥४६८॥

अन्वय :- तदा यमवधः इव राक्षसी ता अद्राक्षीत् अभाणीत् च हे सुशीले । अहुना शुद्धिता अह त्वा भोक्ष्ये ॥४६८॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये यमस्य वधः यमवधः इव राक्षसी ता दम्यन्तीम् अद्राक्षीत् अपश्यत् अभाणीत् अवदत् च हे सुषु शील यस्या: सा सुशीला तत्सम्बूद्धो हे सुशीले । अहुना क्षुधा अस्या: सजाता इति शुद्धिता अह त्वा भोक्ष्ये खादिष्यामि ॥४६८॥

सरलार्थ - तदा यमवधः इव राक्षसी ता दम्यन्तीम् अपश्यत् अवदत् च हे सुशीले । अहुना अह क्षुधिता त्वा सादिष्यामि ॥४६८॥
गुजराती :- पछी घेवामां भयराजनी श्वीक्षरप्पी घेक (भयकर) राक्षसीघे तेणीने जेठ, त्यारे ते राक्षसी तेणीने क्षेषा धागी, क्षुधातुर ध्येली घेवी हुँ, हे सुशीले । ताहुँ इमामां लक्षण करीश ॥४६८॥
हिन्दी - फिर वहाँ यमराज की ली जैसी एक (भयकर) राक्षसी ने उसको देखा तब वह राक्षसी उससे कहने लगी कि, क्षुधातुर ऐसी मैं हे सुशीले । तेरा अभी भक्षण कर्सेंगी ॥४६८॥

मार्गी - नंतर तेथे यमराजाच्या पत्नीसारख्या एका भयकर राक्षसीने तिळा फाहिले, तेहा ती राक्षसी तिळा मऱ्य लागली की,

सुधातुर झालेली मी हे सुशीले । तुझे आता भक्षण करील ॥४६८॥
English - Then suddenly she happened to see an ogress who seemed like a wife of the God of death (yama) who was famished and ravenous with hunger, said to Damayanti that she will devour her up now

२८५ ॥ शुभ्यरत्नदेवं प्रलभत्युच्चाचरोदाति निषीदति ॥४६॥

अन्यथ :- सततः दुःखसमाझा जग्नी चरि लिखते कठोत रोदति उच्चैः प्रलभति निषीदति ॥४६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं दुःखे सहाना दुःखसमाझा जग्नी दमयन्ती याति गच्छति तिष्ठति मूर्छति मूर्छां प्राप्तेभ्यति । रोदिति रोदन करोति । उच्चैः प्रलभत्युच्चाचरोदाति प्रलभति । विषीदति खिप्तते निषीदति उपविशति ॥४६॥

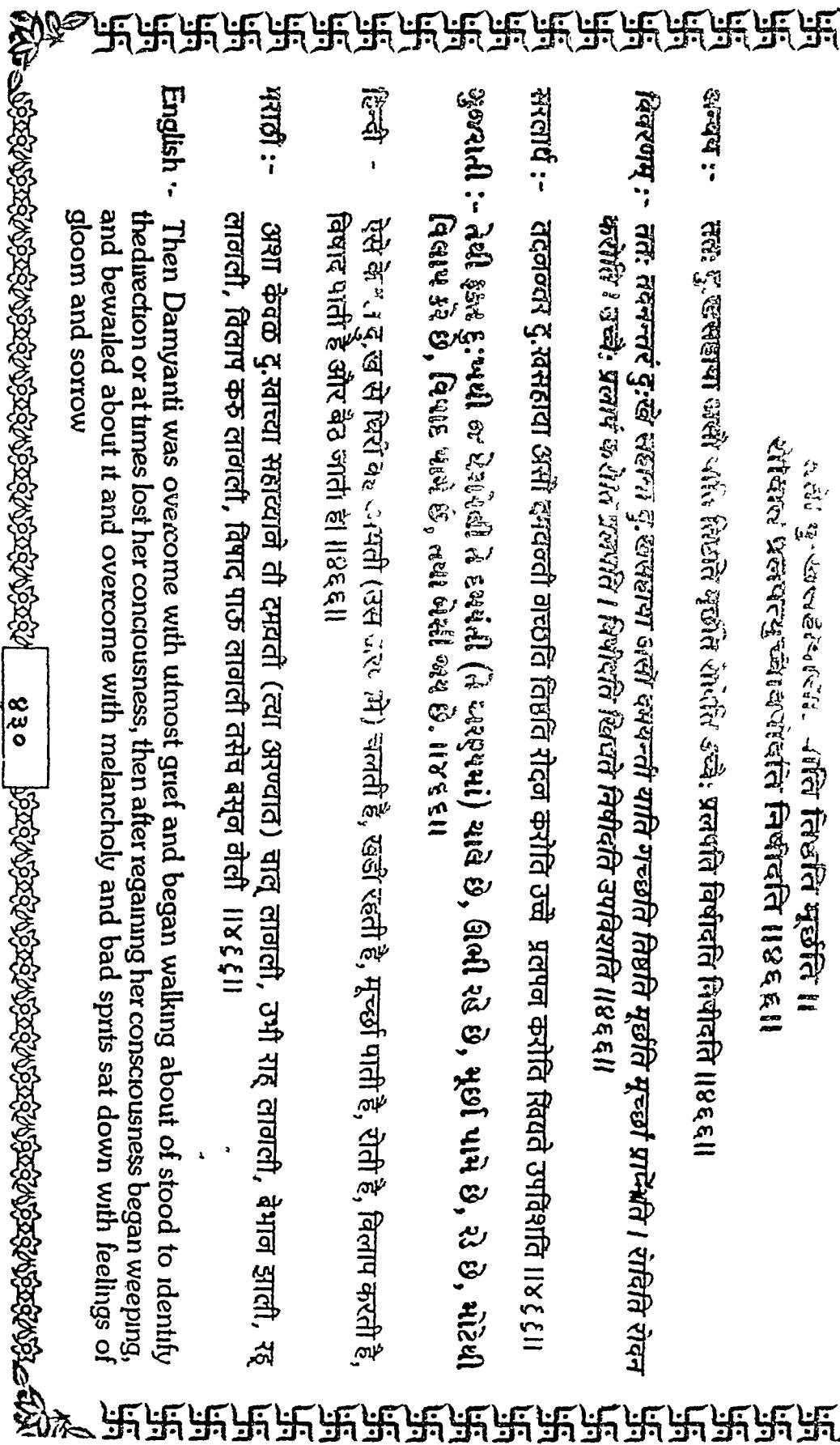
सततार्थ :- तदनन्तरं दुःखसमाझा असौ दमयन्ती गच्छति तिष्ठति रोदन करोति उच्चैः प्रलभन करोति तिष्ठते उपविशति ॥४६॥

अुजराती :- तेथी कुकुर्कुः अधी एव देहिन्दी ते दमयन्ती (ते दमयन्ती) यावे छे, विलाप कर्तु छे, विषाद भृष्टे हैं, तथा बेहो ज्ञान छे ॥४६॥

हिन्दी - देसे के दुःख से धिरी बद अभिती (उस ज्ञान मे) चलती है, खड़ी रहती है, मूर्छा पाती है, रोती है, विलाप करती है, विशाद पाती है और ज्ञान हां ॥४६॥

परामी :- अशा केवक दुःखसमाझा भहात्याने ती दमयती (त्वा अरण्यात) चाल लागती, उभी राह लागती, बेभान आती, रह लागती, विलाप कर लागती, विशाद पाठ लागती तसेच बमून गेली ॥४६॥

English - Then Damyanti was overcome with utmost grief and began walking about of stood to identify the direction or at times lost her consciousness, then after regaining her consciousness began weeping, and bewailed about it and overcome with melancholy and bad sprits sat down with feelings of gloom and sorrow

ततोऽविनिः तथा तस्या - मेव दर्या प्रयाम्भाहम् ॥
धर्मकर्मकृताथानि, तत्र यांति दिनानि चत् ॥४६४॥

अन्यथः :- ततः तथा अचिन्ति अहं तस्याम् एव दर्या प्रयामि । यत् तत्र धर्मकर्मकृताथानि दिनानि यान्ति ॥४६५॥

विषयम् :- ततः तदनन्तरं तथा दमयन्त्वा अचिन्ति व्यचारि-अहं तस्याम् एव दर्या कन्द्रे प्रयामि प्रगच्छामि । यतः तत्र तस्मिन् अन्यरे धर्मस्थ कथानि धर्मकर्माणि धर्मकर्मणि, कृताथानि सफलानि धर्मकर्मकृताथानि दिनानि दिवसा. यान्ति गच्छन्ति ॥४६६॥

सरतार्थ :- तदनन्तरं तदा दमयन्त्वा व्यचारि अहं तरद्याम् एव गुहादा प्रवाच्छामि । यत् तत्र धर्मकर्मणि सफलानि दिनानि गत्तिनिः ॥४६७॥

मुजराती :- धर्मो तेषामि विचार्युते, ते ज मुक्तामां तु पाणी भर्तु, तेभुते त्वां धर्मकर्मणी इतार्थं धर्मेवा भारा दिवसो सुभृप्त वर्तते थाप्य छे ॥४६८॥

हिन्दी :- फिर उसने विचार किया कि, उसी गुफा में वापस जाकं क्योंकि वहाँ धर्मकार्यों से कृतार्थ ऐसे मेरे दिन (सुखसमाधानसे) व्यतीत होते हैं ॥४६९॥

मारी :- नंतर त्वा दमयन्तीने दिवार केला की, मी पुनरा त्वाच गुहेत जाते कारण त्वा गुहेत धर्मकार्यत माझे दिवस कृतार्थ होतात ॥४७०॥

English :- Then she thought that she will go back to her cave because her days are filled with religious bliss and happiness

शब्दमात्रं विनिःस्थिष्य, भूतवच्छलनाय सः॥
पान्थस्तिरोदधे भैर्मी - स्थानत्यजनलग्नकः ॥४६ २॥

भूतवयः - भूतवच्छलनाय शब्दमात्र विनिक्षिष्य सः पान्थः भैरीस्थानत्यजनलग्नकः तिरोदधे ॥४६ २॥

विवरणः - भूतेन तुल्यं भूतवत् । च्छलनाय वञ्चनाय शब्द एव शब्दमात्र विनिक्षिष्य सः पान्थः भीमस्य अपत्य स्मी भैरी दमयन्ती । स्थानस्य त्यजनं स्थानत्यजन, भैर्म्या: स्थानत्यजन भैरीस्थानत्यजन भैरीस्थानत्यजन लग्नकः भैरीस्थानत्यजनलग्नकः तिरोदधे अन्तर्दधे ॥४६ २॥

सरलार्थ :- सः पाक्ष भैरी वशविदुं केवल शब्दान् विनिक्षिष्य भूत इव दमयन्ती रौप्यानत्यागो लङ्घा अन्तर्दधे । अब्जराती :- ऐती रीते दमयन्तीने छित्रवा भाटे फूल भूतनी पेठे शब्द बोलीने वर्ते भुसार्हर ज्वागे दमयन्तीने ते स्थान छोड़ावा भाटे उत्सुक ध्यो होय तेव (त्यांधी) अहश्य थह गयो ॥४६ २॥

हिन्दी :- उस प्रकार दमयन्ती को सताने के लिये केवल भूत की तरह शब्द कहकर, वह मुसाफिर मानो दमयन्ती को उस स्थान को छुड़ाने के लिये उत्सुक हो । वैसे (वहाँ से) अहश्य हो गया ॥४६ २॥

नामांी :- अशा रीतीने दमयन्तीला ठगविण्यासाठीच केवल भूतासारते शब्द बोलून तो वाटसार जण दमयन्तीच्या त्या रथकाला नोहून जाण्यासाठी उत्सुक होऊन तेपून आश्रय झाला ॥४६ २॥

English :- Then in this way the man had come to harass Damyanti, by making her mind tilt towards the worldly life (when she was like a nun) and tempted her to think about her long lost husband and then suddenly disappeared

क्रासो क्रासो महाभागः, प्रियवातानिवेदकः ॥
दमयन्ती वदन्ती च, पश्यन्ती च दिशोऽखिला: ॥४६॥

अन्तर्यः - असौ प्रियवातानिवेदकः, गहाभागः क्र इति वदन्ती अखिला दिशा पश्यन्ती च दमयन्ती ॥४६॥

प्रियरण्यः - प्रियस्य वाता प्रियवाता । प्रियवातायाः निवेदकः प्रियवातानिवेदकः, महान् भागः, यस्य सः महाभागः असौ पान्च क्र

सरतार्थ - प्रियवातानिवेदक महाभाग असौ क्र असौक्र, इति वदन्ती अविला दिशा पश्यन्ती च दमयन्ती ॥४६॥

गुजराती :- भारा स्वाभीना सभाचार निषेद्ध करनारो, ते भष्टाभाष्यशाणी पुण्यं प्रां गथो? क्मां गथो? येम भोक्ती, तथा
सधनी हिशाख्ने तर्ह जेति, ॥४६॥

हिन्दी - मेरे स्वामी का समाचार निवेदन करनेवाला वह महाभाष्यशाली आदमी कहाँ गया ? कहाँ गया ? ऐसा कहते हुए सब
दिशाओं की ओर देखती थी। ॥४६॥

मराठी - माझ्या रावामीची बातमी देणारा तो, महाभानवान पुरुष कुठे गेला कुठे गेला। असे म्हणत ती सगळ्या दिशोकहे पाह
लागली ॥४६॥

English - And she at once began to look in all directions and asked as to where the fortunate man has gone
who had bought the good news of her husband

श्रीजयशेखरस्मिन्विचित श्रीनलदमयन्तीचरित्रम्

दृष्टो मयात्र स्थानेऽथ, दमयन्ति पतिस्तव ॥
इति स्माह पुरासन्नः, कथित्पान्थः परेद्यन्ति ॥४५८॥

अन्यतः - परेद्यन्ति पुरासन्नः कथित्पान्थः आह स्म हे दमयन्ति। अथ मया अन्न स्थाने तब पति: दृष्टः अदृश्यत ॥४५८॥

विवरणम् :- परेद्यन्ति परस्मिन् विने पुरस्य नगरस्य आसन्नः पुरासन्नः कथित्पान्थः इति एवम् आह स्म ब्रवीतिस्मा हे दमयन्ति। अथ मया अन्न आस्मिन् स्थाने नगरे तब पति: नलः दृष्टः अदृश्यत ॥४५८॥

संस्लार्यः - एकस्मिन् दिने कथित्पान्थः ब्रवीति रम हे दमयन्ति। अय मया आस्मिन् नगरे तब पति: नलः अदृश्यत ॥४५८॥

गुणरत्नी :- पछी एक दिवस, ते नगरनी पासेथी (पसार थता) कोईक मुसाफिरे तेणीने घेब कुछुं के, हे दमयन्ती! आजे भें अगाधे तारा रथाभी नवराजाने ज्यो झटो॥४५८॥

हिन्दी .. किर एक दिन, उस नगर के पास से पसार होते हुए किसी मुसाफिर ने उससे कहा कि, हे दमयती ! आज मैने इस जगह पर तेरे स्वामी नलराजा को देखा था ॥४५८॥

पराठी .. नलर त्या नवराजवक असलेता एक बाटसरु (प्रवासी) तिला ग्हणाला - हे दमयन्ती आज नी या नवरात रुड्या पर्ती नलराजाला पाहिले ॥४५८॥

English - Then one day a traveller, passing by told her that he happened to see her husband King Nal passing by

श्रीजयशेखरस्मिविरचित श्रीनलदमयन्तीचरित्रम् ॥४५६॥

अथ प्रभाते सआते समुत्तीर्य गुरुनिः ॥
नगरं तापसपुरं पादैः पूषेव सोऽपुनात् ॥४५६॥

अन्यथ :- अथ सः गुरु प्रभाते सआते सति निरे: समुत्तीर्य पादैः पूषेव तापसपुर नगरम् अपुनात् ॥४५६॥

विवरणम् :- अथ अनन्तरं यथा पूषा सूर्यः निरे: पर्वतात् समुत्तीर्य पादैः किरणैः शुब्नं विश्वं पुनाति तथा सः यशोभदः गुरुः प्रभाते निरे: पर्वतात् समुत्तीर्य पादैः चरणैः तापसपुर नगरम् अपुनात् ॥४५६॥

सरलार्थ :- अथ प्रभाते यथा पूषा सूर्यः पर्वतात् समुत्तीर्य किरणे भुवन युनाति तथा स. यशोभदः गुरुः प्रभाते तापसपुर नगरम् अपुनात् ॥४५६॥

गुरुराती :- प्रभाते गुरुमहाराजं पूर्णं पर्वतं परथी उत्तीने भूर्यनी पेठे पौत्रानां यरण्गो वदे (पैते-किरणो वदे कीरीने) तापसपुर नामना नगरेन पवित्रं करवा लाभया ॥४५६॥

हिन्दी :- फिर प्रभात होने के बाद वे गुरुमहाराज भी पर्वत पर से उतर कर सर्वसमान अपने चरणों से (पैते किरणों से) तापसपुर नामक नगरी को पवित्र करने लगे ॥४५६॥

भाराठी :- नंतर सकाळी जसा सूर्य पर्वताकर्त्तव्य उत्तरज्ञ आपत्त्वा किरणानी सर्व विश्वाला पवित्र करती त्वाप्तमाणे सकाळी यशोभद गुरुमनी पर्वताकर्त्तव्य उत्तरन आपत्त्वा चरणानी तापसपुर नगराला पवित्र करते ॥४५६॥

English :- At dawn, the high-priest climbed down the hill and began taking his auspicious feet all around the city of Tapaspur

तदा तस्य गुरोः पार्वे, दम्यन्ति देहि महामणि चात्-वैतं शाश्वतसोख्यदम् ॥

अन्वय :- तदा तस्य गुरोः पार्वे दम्यन्ती अपि अयाचत्-हे चात् शाश्वतसोख्यद व्रत महाम् अपि देहि ॥४५४॥
विवरणम् :- तदा तस्य गुरोः पार्वे दम्यन्ती अपि अयाचत्-प्रार्थयत्-हे चात् सुखम् एव सौख्य शाश्वत
शाश्वत शाश्वत च तद सौख्यच शाश्वत-सौख्य शाश्वतसोख्य दक्षाति इति शाश्वतसोख्यद चिरन्तनमुखद व्रत महाम्
आपि देहि यच्छ, इति॥४५४॥

सरलार्थ - तदा तस्य दशीभगव्युरोः समीपे दम्यन्ती अपि प्रार्थयत्- हे प्रातर चिरन्तनमुखद व्रत महाम् अपि देहि ॥४५४॥

गुजराती :- पछी ते धूपते ते पशोभद गुजराती धासे दधंती पुणा धानना करवा लाग्नी, हे भगवन् ! मने पुणा शाश्वतु सुख
आपनाहुं यारिन् आपो ? ॥४५४॥

हिन्दी - फिर उस समय उन यशोभद गुरुमहाराज के पास दम्यती भी यानना करने लगी, हे भगवन् ! मुझे भी शाश्वत सुख
देनेवाला चारिन् नीओए ॥४५४॥

माठी - मग तेहा यशोभदगुरुमहाराजाजवल दम्यतीने पण याचना केली की, हे भगवना मला पण शाश्वत सुख देणारे चारिन
या? ॥४५४॥

English - Then at that time, the high-priest Yashobadra was asked by Damyanti to help her to understand
the best way to attain eternal bliss i.e - to become a priestess.

श्रीनवशेखरसूरिविरचित् श्रीनलदमयन्तीचरितम्

अथ सिद्धशारीरं तद् देवदानवमानवाः ॥
चन्दनागुरुकाषोध - चितायां चकुरग्रिसात् ॥ ४५२ ॥

अन्वय :- अथ तत् सिद्धशारीरं देवदानवमानवाः चन्दनागुरुकाषोधचितायाम् अग्रिसात् चकुरः ॥ ४५२ ॥
विवरणम् .. अथ अन्तर तद् सिद्धस्य शरीरं सिद्धशारीर देवाश्च दानवाश्च मानवाश्च देवदानवमानवाः चन्दनानि च अगुरुगिच
चन्दनागुरुकाषोधे नविरचिता चिता चन्दनागुरुकाषोधचितातस्या चन्दनागुरुकाषोधचितायाम् ओष्ठः चन्दनागुरुकाषोध-
चकुरः अकुर्वन् ॥ ४५२ ॥

मरलाएः :- अथ तदसिद्धशरीरं देवदानवमानवाः चन्दनागुरुकाषोधचितायाम् अब्दे अग्रिनम् अकुर्वन् ॥ ४५२ ॥
गुजराती :- पछी ते सिद्ध भगवाननां शरीरनो हेवो, हानपो तथा भनुओमे भणीने, चंदन तथा अगुरुना काषोधनी चिता अहरीने
तेथा अग्रिस्तंकार क्षयो ॥ ४५२ ॥

हेन्दी .. फिर सिद्ध भगवान के उस शरीर को देवो, दानवो और मनुष्यो ने मीलकर चढ़न, अगुरुके काषों की चिता रचाकर उसमें
अग्रिस्तकार किया ॥ ४५२ ॥

नाठी .. नतर त्वा सिद्धभगवानात्मा शरीराला देव, दानव आणि मनुष्यानी मिकून चटन तसेच अगुरुत्वा काषाची चिता रचन
त्वात अद्विजात केले. (जाळते) ॥ ४५२ ॥

English :- Then the body of the Siddhe was burnt by the sandal wood and a kind of sweet smelling wood
(Angaru) by the Gods, Goblins and the mortal beings of the earth

ततः प्रव्रज्य तत्पार्थे, गिरावगत्य तद्रिरा ॥
शुक्लध्यानाङ्गनिर्दध्यातिकर्मप केवलम् ॥४५०॥

अन्वय :- ततः तत्पार्थे प्रव्रज्य तद् गिरा गिरो आगत्य शुक्लध्यानाङ्गनिर्दध्यातिकर्मा केवलम् आप ॥४५०॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं तस्य यशोभद्रसूरीचरस्य पर्थि. तत्पार्थि. तस्मिन् तत्पार्थे प्रव्रज्य दीक्षा लात्वा तस्य यशोभद्रसूरीवरस्य गी: तदग्नि: तथा तदग्निरा वाण्या गिरो पर्वते आगत्य एत्य शुक्ल च तद् ध्यान च शुक्लध्यान शुक्लध्यानस्य अग्नि पावकः शुक्लध्यानाग्निः । आत्मगुणान् धन्तीत्येव शीलानि धातीनि च तानि कर्माणि च धातिकर्माणि । निर्दध्यानि धातिकर्माणि येन सः निर्दध्यधातिकर्मा केवल ज्ञानम् आप प्रापमऽपु ॥

सततार्थ .. तत तरत्य यशोभद्रसूरीचरस्य पर्थि प्रव्रज्य तदवण्या पर्वते आगत्य शुक्लध्यानाङ्गिना निर्दर्शयातिकर्मा केवलम् आप । शुक्लध्यानेन धातिकर्माणि तिनाशय केवलज्ञानमाप ॥४५०॥

गुजराती :- पथि तेभनी पासे चारित्र खड्डने, तथा तेभना ज्व वयनथी आ पर्वत पर आवीने, शुक्ल ध्यानमेषी अग्निधी धातिकर्मानि भागीने हुँ केवलज्ञान पाप्यो हुँ ॥४५०॥

हिन्दी .. फिर उनके पास चारित्र लेकर, और उनके वचन से इस पर्वत पर आकर शुक्ल ध्यानमूर्ती अग्नि से धातिकर्मों को जलाकर मैने केवलज्ञान पाया हूँ ॥४५०॥

मराठी .. न तर यशोभद्रसूरीजवळ चारित्र येऊन, त्वात्या वचनाने या पर्वतावर येऊन शुक्लध्यानरूपी अग्नीने धातिकर्माना जाऊन मी केवलज्ञान प्राप्त केले आहे ॥४५०॥

English .. Therefore after becoming a medicant, he came to this mount as it was told to him by the priest and went into deep meditation and burnt away his blazing sins and attained final liberation

तत्थाचिन्तयमः, हहा शिग्मे प्रमादिताम् ॥

नाकार्षुज्ज्यलं धर्ममहार्थं जन्म मानुषम् ॥४४८॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरम् अहम् अचिन्तयं व्यक्तारयं-हहा। मे मम प्रमादः अस्य अस्ति इति प्रमादी। प्रमादिनः भावः प्रमादिता तां प्रमादिता अनवधानता शिग्र अस्तु। उज्ज्वल तेजस्विन धर्मं न अकार्षम् अकरव तेन मनुषस्य इव मानुष जन्म अहार्थ व्यर्थं यापितवान् ॥४४८॥

मरलार्थ :- तदनन्तरम् अह अद्यातम्। मम प्रमादिता शिव अस्तु। अह उज्ज्वल धर्मं न अकरवं तेन मानुष जन्म अहम् ॥४४८॥

गुणरती :- पश्चिं चेतत्पवा वाऽपोऽमेरेऽ। भासं प्रभादीपापाने विष्णुर छे । चेतिर्भूम अेतुं (कुरु पश्च) पर्मार्थं कुरु नहीं, अनेतेथी आ भनुभन्नन्मने हुं (शिक्तभा) हारी अपो हुं ॥४४८॥

हिन्दी - किर मैं विचार करने लगा कि, अरे! मेरे प्रमादीपन को शिकार है। मैंने कुछ भी निर्मल धर्मकार्य किया नहीं, और इस मनुष्यजन्म को मैं व्यर्थ मे हार गया हूँ ॥४४८॥

मारी :- मग मी बिंबन कर लागती की, अरे! माझ्या प्रमादीपणाला विछार असो, मी अतिशय उज्ज्वल असलेल्या पर्मादि आवरण केले नाही व दुर्तर्भ भनुभजन्म त्वर्थ पालविला ॥४४८॥

English - He then wonders and disdains his laziness He has just wasted this human-life of his without doing any meritable deed

तत्र तं श्रेयसीभविते- मुनिराजमयद्विषयम् ॥

व्यासव्यामशृणुत्वं कर्णकुरजप्रीतिगीतिकाम् ॥४६६॥

अन्वयः-

तत्र श्रेयसीभविते: आहं त मुनिराजम् अवन्दिष्यम् । कर्णकुरजप्रीतिगीतिकाम् ॥४६६॥

लिपरणम् :- तत्र तस्यां नगर्या श्रेयसी कल्याणकारिणी भवितः यस्य सः श्रेयसीभवितः: आहं ते मुनिराजा राजा मुनिराजः त मुनिराज यशोभदं अवन्दे। कर्णो एव कुरजो कर्णकुरजो । कर्णकुरजो प्रीणाति श्रिति कर्णकुरजभीतिश्चात्मा गीतिका च, ता कर्णकुरजभीतिगीतिकां इव व्याल्यां प्रवचनम् अशृणव अश्रौषम् ॥४६६॥

मातार्थ :-

तत्र कल्याणकारिणीभक्तिः आहं त वशीभ्रमुनिराजम् अवन्दे । कर्णहरिणप्रीतिकार्त्तीतिक प्रवचनम् अशृणवम् ॥४६६॥

मुनराजी :- तथा कल्याणकारी भक्तिश्चात्मा येवा येवा ते मुनिराजने वाद्या, तथा कण्ठेषुपी उरवृष्टो च्छान्द आपनार भनोहर ग्रामन भरभी मे तमनी धर्मदेशना चांलणी ॥४६६॥

हिन्दी :-

वहो कल्याणकारी भक्तिवाले उन मुनिराज को और कर्णसी हरिन को आनंद देनेवाले आयन के जैसी उनकी धर्मदेशना मैंने सुनी ॥४६६॥

भाराणी :-

तेरे कल्याणकारक भाति असलेल्या मी त्या वशीभ्र आचार्यांना वळद्वन केले व काबरूपी हरिणाना आनंद देणाऱ्या नीताप्रभाणे मुनिराजाती भक्तिशेशना ऐकली ॥४६६॥

English :- The Kevalmuni than went to bow down to the high-priest who was conducive to happiness and prosperity He than sat down to hear the lecture of the high-priest which was as sweet and beautiful as music which seemed like a deer that had stopped suddenly to taste the sweetness of the song

श्रीजयशेखरसूरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचरितम्

**क्रमेण ते यशोभक्ता, जाता ह्यागमपारणाः ॥
विजहुश्च महीपीठे, भव्यबोधकृते शुभाः ॥४४४॥**

जन्मयः :- क्रमेण ते यशोभक्ता: आगमपारणाः जाताः । शुभाः ते भव्यबोधकृते महीपीठे विजहुः ॥४४४॥

विदरणः :- क्रमेण अनुक्रमेण ते यशोभक्ता: पारं गच्छन्ति इति पारणाः । आगमाना पारणाः आगमपारणाः सिद्धान्तपारक्षताः जाता अभवन् अजायन्ता शुभाः कल्याणकारिणः शुभदर्शनाः, ते भव्याना बोधः भव्यबोधः भव्यबोधस्य कृते भव्यबोधकृते अन्यबोधहेतोः महा: पीठ महीपीठं तस्मिन् महीपीठे पृथ्वीतले विजहुः व्यचरन् ॥४४४॥

सरलार्थ - क्रमेण ते यशोभक्ता: आगमपारणाः जाताः कल्याणकारिण ते भव्यबोधहेतोः पृथ्वीतले त्वचरन् ॥४४४॥

पृथ्वीतः :- अनुक्रमे ते यशोभक्त भुनि नेन आगमेन पारणाभी धया, तथा लभ्य उपोने भोध प्रभावा भाटे ते शुभ आयर्य पृथ्वीतले पर विहार करेता लोभा ॥४४४॥

हिन्दी - अनुक्रम से वे यशोभक्त भुनि जैन आगमो के पारणामी हुए और भव्यजीवो को बोध कराते वह शुभ आचार्य पृथ्वीतलाकर विहार करने लगे ॥४४४॥

मराठी :- क्रमाने ते यशोभक्त जैन आगमात पारगत शाले आणि भव्यजीवाना बोध करण्यासाठी ते शुभ आचार्य पृथ्वीतलाकर विहार कर लागते ॥४४४॥

English .- Then in due-course Shri Yashobhadra studied and attained Knowledge of all the sacred books (Aagams) and then went about from place to place transmitting the knowledge and vigilance and preaching to the people about the Jain religion.

ततः केवलिना आद्यायि कोशलाया नलानुजः ॥
कूबरः कुरुते राज्यमहं तस्यास्मि नन्दनः ॥४४२॥

आन्धयः :- ततः केवलिना आद्यायि कोशलाया नलानुजः कूबरः राज्य कुरुते। तस्य अह नन्दन आस्मि ॥४४२॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं केवलिना मुनिना आद्यायि अकथ्यता अनुजायते इति अनुजः नलस्य अनुजः नलानुजः कूबर कोशलाया राज्य कुरुते। तस्य कूबरस्य अह नन्दनः पुनः आस्मि ॥४४२॥

सरलार्थ :- तदनन्तर केवलिना मुनिना आकथ्यत। नलर्य अनुजः कूबरः कोशलाया नर्गया राज्य कुरुते। तस्य कूबरस्य अह नन्दनः अस्मि ॥४४२॥

गुणराती :- त्वारे उपधी लगभाने कुल्हांक, शोशला वासनी नगरीभां नवराजनो दूधर नामनो नामी भाई राज्य कुरे छ, अनो ते फूलरनो पुर्न छुं ॥४४२॥

हिन्दी - तब केवली भगवाने कहा कि, कोशला नामक नगरी में नलराजा का कूबर नामक छोटा भाई राज्य करता है, और मैं उस कूबर का बेटा हूँ ॥४४२॥

पराठी - तेहा केवलीभगवान महाने - कोशलनावाच्या नवरीत नलराजाचा कूबरनावाचा लहान भाऊ राज्य करीत आहे, मी त्वा कूबराचा मुलगा आहे ॥४४२॥

English - The Kevalmuni replied that, in a city named Koshala, King Nal's younger brother Kubar ruled the city and he happened to be the son of Kubar

केवल्यमि बधाषे त, गुरुदर्श्यति ते त्रतम् ॥

सूरि: श्रीमान् यशोभद्रा, गुरुरेष ममात्यभृत् ॥३४०॥

अन्वय :- केवली अपि त बधाषे-ते ब्रत श्रीमान् यशोभद्रः सूरि: गुरुः दास्यनि । एष. मम अपि गुरुः अभृत् ॥३४०॥

विवरणम् :- केवली अपि त तापस बधाषे अभाषत-भीः अस्य अस्ति श्रीमान् यशोभद्रः सूरि: गुरुः ते तुभ्य ब्रत दीक्षा दास्यति अपिच्छ्यति । एषः मम अपि गुरुः अभृत् अभवत् बधूव ॥३४०॥

सतार्प .- केवलिमुनि. अपि त तापसम् अभाषत । श्रीमान् यशोभद्रः सूरि. गुरुः तुभ्य तत अपिच्छ्यति । एषः मम अपि गुरुः अभवत् ॥३४०॥

गुजराती :- न्यारे ते केवली भुनिराजे पृथु ते कुखपतिने कहुं ते, भारा गुडु तमोने चारित्र आपदे, केख के श्रीमान् यशोभद्र नामना ने आचार्य छे, त भारा पृथु गुडु छता ॥३४०॥

हिन्दी - तब उस केवली मुनिराज ने उस कुलपति से कहा कि, मेरे गुरु तुम्हे चारित्र देगे, क्यों कि श्रीमान् यशोभद्र नामक जो आचार्य है, वह मेरे भी गुरु थे ॥३४०॥

मराठी - नतर केवलिमुनिराज पण त्या कुलपतीला म्हणाले- श्रीमान् यशोभद्र नावाचे आचार्य गुरु तुला दीक्षा देवील ते याडे सुद्धा गुरु होते ॥३४०॥

English :- At this the Kevalmuni replied that his former teacher named Shri Yashobadra who was a religious perceptor would help him to become a priest

विषाक्तमेतं कोपस्य, हं ही पश्यत पश्यत ॥
तपोनिष्ठतेष्टोऽपि । सर्वतामाप कर्परः ॥४३॥

अन्यय :- हं हो ! एसं लोकस्य विषाक्त पश्यत पश्यत ? तपोनिष्ठितदेहः अपि कर्परः सर्वताम आप ॥४३॥

किलरणम् :- हं हो मेरो ! इतं तोपस्य क्रोधस्य विषाक्त पश्यत पश्यत अबलोकयत । तपसि निष्ठितः तपोनिष्ठितः तपोनिष्ठितः देहः यत्य सः तपोनिष्ठितदेहः अपि कर्परः सर्वस्य भावः सर्वता तां सर्वतां आप श्राप ॥४३॥

सरतार्थ :- रे रो ! एत लोकस्य कलम् अवलोकयत । तपोनिष्ठितदेह अपि कर्पर तापसः सर्वताम आप ॥४३॥

गुल्मयती :- ओ ! तद्यो सूधया आ मोभ्यो विषाक्त जुओ ! जुओ ! तप तपी तपी शरीरने भाणी नाघ्या छिं चुं चुं कर्पर तापस राध्यगुल्मयते प्राप्त अच्यो हनो ॥४३॥

हिन्दी - और हम राज्य क्रोध का परिणाम देखो। देखो। तप तपकर शरीरको जला डाला फिर भी मै कर्पर तापस सर्वलप को प्राप्त हुआ ॥४३॥

मारठी - लोक हो ! तुम्ही सर्वजण क्रोधाचा परिणाम पाहा ? पाहा ? तपश्चर्वा करून करून शरीर मुक्कून टाकते तरी पण मी हा कर्परतापस सर्व बजलो ॥४३॥

English - He continues saying that when he had done those severe penances and thus burnt his body in the process, but still had to undergo the hideous form of a snake in his next life just for the sake of his wrathful anger

तांस्तापसान् पीत्या, सम्भाल्य प्रशमोऽनवतः ॥
समग्रं क्षमयामास प्राक्तनं कोपविट्ठलौ ॥४३६॥

अन्थयः :- अथ प्रशमोऽनवतः सः प्रीत्या तान् तापसान् सम्भाल्य प्राक्तन समग्रं कोपविट्ठलव क्षमयामास ॥४३६॥

विवरणम् :- अथ प्रशमोऽनवतः उज्ज्वलः प्रशमोऽनवतः सः प्रीत्या प्रेणा तान् तापसान् सम्भाल्य आहूय प्रानभर्वं प्राक्तनं पुरानं समग्रं

समार्थः :- अथ प्रशमोऽनवतः सः प्रीत्या तान् तापसान् आहूय पुरानम् अविवल कोपविट्ठलम् अथानवत् ॥४३६॥

युज्ज्वली :- पष्ठी शांतपुण्यादी निर्भल धेखो ते देव भ्रितिपूर्वक ते तापसोन बोधावीने, पौत्राना पूर्वे भावेवा द्वोधना सर्व

हिन्दी :- फिर शांति से निर्मल हुआ वह देव प्रीतिपूर्वक उन तापसों को बुलाकर, स्वतं पहले ज्ञानरण किये हुए कोप के सर्व उपद्रव

के लिये उनसे क्षमा मांगने लगा ॥४३६॥

माठी :- नतर प्रशमसागरने निर्मल झालेत्या त्या देवाने त्या सर्व तापसाना बोलावै आपण ऐं कोणाच्चा भगात दिलेला

प्रासान्दल सर्वाची क्षमा मांगितली ॥४३६॥

English :- So the God who had turned soft-hearted then turned towards the other monks who he had formerly hurt, and asked them for forgiveness

अधुनावधिना मात - विदित्वा त्वामिह स्थिताम् ॥
धर्मदात्रीं नमस्कर्तुं, तत्र शिष्योऽहमागमम् ॥४३४॥

विषयरण्यः :- हे भातर ! अपुना आह तत्र शिष्यः अधिना त्वाम् इह स्थिता विदित्वा धर्मदात्री त्वा नमस्कर्तुं इह आगमम् ॥४३५॥

सरलार्थ :- हे मातर ! अपुना आह तत्र शिष्य अवधिज्ञानेन त्वाम् इह डात्वा पर्मदात्री त्वा वनिदित्वम् इह आगमम् ॥४३५॥

अुल्लर्णी :- हे भाताजी ! आ सभ्ये अवधिज्ञानानी तमोने अहीं रहेला ज्ञानीने तमासे विष्य घेवो हुं तमो पर्म आपनाराने (पर्मगुरुर्णीने) नमस्कार करवा भाटे आपेतो हुं ॥४३६॥

हिन्दी :- हे माताजी ! इस समय अवधिज्ञान से आप को यहाँ जानकर आप का शिष्य मेर्यादुर्णी को नमस्कार करने यहाँ आया हूँ ॥४३६॥

मराठी :- हे भाते ! आता मी अवधिज्ञानाने त देखे आहेस असे जाणले आणि शिष्य मर्हणून पर्माची दीप्ता देणाऱ्या तुला बन्दन करण्यातासाठी देखे आलो ॥४३७॥

English - So, he says that through his Avathugyan he had known that she was residing here So he had come down to bow down to her and taking her as a teacher, to be her student

तत्प्रभावादजनिषि । सौधर्मेऽहं सुरोत्तमः ॥
मातिविमाने कुसुमसमृच्छे कुसुमप्रभः ॥४३२॥

अन्वय :- हे भातर! तत्प्रभावाद् आह सौधर्मे कुसुमसमृच्छे विमाने कुसुमप्रभः सुरोत्तमः अजनिषि ॥४३२॥

विवरणम् :- हे भात! तस्य ध्यानस्य प्रभावः तत्प्रभावः तस्मात् तत्प्रभावाद् तदध्यानप्रभावाद् आह कुसुमसमृच्छे नान्न विमाने सौधर्मे प्रथमदेवलोके कुसुमप्रभः सुरेषु देवेषु उत्तमः सुरोत्तमः अजनिषि अजाये । सौधर्मदेवलोके कुसुमप्रभः सुरोत्तमः अभवया ॥४३२॥

सरलार्थ :- हे मात ! तत्प्रभावाद् आह कुसुमसमृद्धे विमाने सौधर्मे कुसुमप्रभः सुरोत्तमः अजनिषि ॥४३२॥

गुणरचारी :- हे भाताज्ञ! ते ध्यानना प्रभावधी हुं कुसुमसमृद्ध नाभना विभानभां कुसुमप्रभा नाभना सौधर्मदेवलोकभां उत्तम है तरीके उत्पन्न थयो ॥४३२॥

हिन्दी :- हे मातजी ! उस ध्यान के प्रभाव से मैं कुसुमसमृद्ध नामक विमान में कुसुमप्रभा नामक सौधर्म देवलोक में उत्तम देव के रूप में उत्पन्न हुआ ॥४३२॥

भासी :- हे मातो ! त्या ध्यानाच्या प्रभावाने मी कुसुमसमृद्ध नावाच्या विमानात सौधर्म देवलोकात कुसुमप्रभा नावाचा श्रेष्ठ देव महणून उत्पन्न झालो ॥४३२॥

English - Then he addressed Damyanti as a mother and told her that, when he had died and due to the impact and influence of his meditation, had got a chance to enter an aeroplane named Kusumsamrudha and became a God in a heaven named Saudharma

प्राग्जन्मवृत्तं वृत्तान्तं समस्तम् पि तत्क्षणात् ॥
आहं साक्षादिवादर्थमादर्शं इव बिम्बेतम् ॥४५०॥

अन्यथः :- तत्क्षणात् अहम् आदर्शे बिम्बेतम् इव समस्तम् अपि प्राग्जन्मवृत्तान्तं साक्षात् अदर्शम् ॥४५०॥

विवरणम् :- स चासौ क्षणश्च तत्क्षणः तस्मात् तत्क्षणात् अह आदर्शे बिम्बेतम् इव समस्तं सर्वम् अपि प्राक् च तद् जन्म च प्राग्जन्म,
प्राग्जन्मवृत्तान्तः प्राग्जन्मवृत्तान्तः त प्राग्जन्मवृत्तान्तं साक्षात् अदर्शम् अपश्यम् ॥४५०॥

मरार्थ :- तत्क्षणात् अहम् आदर्शे बिम्बेतम् इति अविलम् अपि पूर्वजन्मन् वृत्तान्तं साक्षात् अपश्यम् ॥४५०॥

मुख्यम् :- पश्चीमान् चापान्ते अविशाखां प्रतिभिन्नित युक्तं होष तेभुं तेज भग्ने भग्ना पूर्व जन्ममां भनेत्वा चर्व वृत्तान्ते जेवा
वाऽध्य.

हिन्दी :- उसी क्षण मेरे पूर्व जन्म का सारा वृत्तात जैसे आइने में प्रतिबिम्बित हुआ हो ऐसा मैंने साक्षात् देखा ॥४५०॥

पाठी :- त्वाक्षणीति मला माझ्या पूर्वजन्मातील सारा वृत्तान्त आपशात् प्रतिदिवित आल्याप्रमाणे साक्षात् दिसला ॥४५०॥

English :- Then just as one sees his/her reflection in a mirror, in the same way he happened to see clearly all
the happenings about his past life

तदाकरण्यं भयाऽचिन्ति, जीवहत्यारतः सदा ॥

निःशूको दन्दशूकोऽहं, कस्यां यास्यामि दुर्गतो ॥४२८॥

अन्वय :- तद् आकर्ष्य मया अचिन्ति । सदा जीवहत्यारतः सदा ॥

विवरण :- तद् आकर्ष्य निशम्य मया अचिन्ति व्यचारि । सदा नित्यं जीवाना प्राणिना हत्याः जीवहत्याः जीवहत्यासु रतः तत्परः निरतः जीवहिंसानिरतः जीवहिंसानिरतः निःशूलः शूलरहितः अहं कृत्स्त वशाति इति दन्दशूकः सर्वः कास्यातुषा चासो अतिः च दुर्गतिः तस्यां दुर्गतो यास्यासि गमिष्यामि ॥४२८॥

सततार्थ :- तद्युत्त्वा मया व्यचारि सदा जीवहत्यातत्पर निश्चल अहं दन्दशूकं सर्वं करवा दुर्गतो वास्यामि ॥४२८॥

मुख्यान्ती :- ते सांख्यी भेदविधुः कुछु जुधिंसामां एव उभेशा आसक्त धेयो हुं निर्दिष्य सर्वं (कोण व्यापे) कर्हु कुष्ठ गतिमां जर्जश ॥४२८॥

हिन्दी - यह सुनकर मैंने विचार किया कि जीवहिंसा मे हमेशा आसक्त हुआ मैं निर्दयी सर्व (कौन जाने) किस दुष्ट गति में जाऊगा ॥४२८॥

परामी :- ते ऐक्जन मी विचार करु लागलो की, मी तर सतत प्राणवाची हिंसा करण्यात तत्पर असतो हिंसा करनही मला दुःख होत नाही अत्यत निर्दिष्य असा मी सर्वोनीदून कोणत्या दुर्गतीत जाईन ॥४२८॥

English - He wondered that as he was a cruel and a boistrous being who had killed so many lives in which a torturous life will be reincarnated later

अग्ने तापसमन्वये धुर्वर्षत्यमभोधरे पुरा ।

मातस्त्वामहमश्रीष्टं, दिशन्तीं धर्मदद्भुतम् ॥४२६॥

आच्य :- अन्येषुः हे मातः अभ्योधरे वर्षति सति तापसम् अग्ने अज्जुत धर्मं दिशन्तीं त्वाम् अह पुरा अश्रीष्टम् ॥४२६॥

विवरणम् :- अन्येषुः अन्यस्मिन् दिने हे यातर ! अभ्यासि धर्मति इति अभ्योधरः जलधरः तस्मिन् अभ्योधरे जलधरे मेषे वर्षति सति तापसं अग्ने अज्जुत धर्मं दिशन्तीं उपदिशन्तीं त्वा अह पुरा अश्रीष्ट अशृणवम् ॥४२६॥

सरलार्थ - अन्यस्मिन् दिने हे यातर ! वारिदे वर्षति सति तापस अग्ने अज्जुत धर्मं उपदिशन्तीं त्वा अह पुरा अशृणवम् ॥४२६॥

गुजराती :- पछी योऽ दिवसे हे भाताज्ञ ! न्यारे अग्नीं वरसां वरसतो छनो भारे, आतापसोनी आगण तमे धर्मनो आश्रीष्टकारु उपदेश आपता छता, ते उपदेश में पशु खांखण्डो.

हिन्दी :- फिर एक दिन हे माताजी ! जब यहाँ बरसात हो रही थी तब आप इन तापसों को आप धर्म का आश्र्यकारक उपदेश दे रही थी वह मैने भी सुना ॥४२६॥

माठी :- जतर एके दिवशी हे माते ! जैला इधे पाठ्य पढ़त होता, रोला नू या तापसात्वा भासों आश्चर्यकारक धर्मिण उपदेश देत होती तो उपदेश मी पण एकला. ॥४२६॥

English :- Then he said that, on the day when it was raining cats and dogs, he had heard the pious and eminent enlightenment (counsel) of Damyanti which was astonishing and marvellous

कदाचिज्ज्वती दृष्ट्वा, दुष्टात्माधावमुत्पादः ॥

त्वयाऽपादि नमस्कारः, सोऽभून्मे गतिकीलकः ॥४२४॥
अन्तः - ददातिष्ठ भवतीं दृष्ट्वा दुष्टात्मा आह उत्पणः अधावम् तदा त्वया नमस्कारः अपादि । सः नमस्कारः मे गतिकीलक अस्ति ॥४२४॥

दिवरेण्म् . केषाचिद् अवतीं त्वा दृष्ट्वा अवलोक्य दृष्ट्वा अहम् उदगतः फणः यस्य सः उत्पणः अधावम् / गतिदध्येद् अमृत अभवत् ॥४२४॥

सरलार्थ - कदाचिद् भवती निरीक्ष्य दुष्टात्मा आहम् उत्पण त्वा प्रति अधावं । तदा त्वया नमरकारमहामन्त्र अपन्यत । स

गुजराती - एषी एते दिवस तथोने ऐर्हने कुष्ठ विष्वाणो ओवो हुं, उच्ची हेण करीने (तभाग तरक) दोड्यो, परंतु तथोषे ने वाहात्तेपि पाठ कर्यो, ते पाठ भागी गतिने रोकनारो थई पड्यो ॥४२४॥

हि दी - पिर एक दिन आप को देखकर दुष्ट हृदयात्मा मै, फन फैला कर कर आप के ओर दोडा, लेकिन आप ने नवकार का पाठ किया, वह पाठ मेरी गति का रोकनेवाला हुआ ॥४२४॥

माठी - जतर एकदा तुम्हाला पाहन दुष्टात्मा मी फणा उभारून तुमत्याकडे गावत आलो तेहा तुम्ही नवकार महामत्राचे पठन केले त्यामुळे माझी गती रोकली गेली ॥४२४॥

English - Then one day, he who had a harsh and a cruel heart ran at Damyanti lifting up his hood to strike her But when he heard the Navkar mantra being blurted by her, he was literally stopped and become numb with astonishment

ततस्तान् प्रति मत्कोधज्वालाजिह्वे ज्वलत्यलम् ॥

तेषामेवावगणना, धृताहुतिरिवाभवत् ॥४२२॥

अन्वय :- ततः तान् प्रति मत्कोधज्वालाजिह्वे अत ज्वलति सति तेषाम् एषा अवगणना धृताहुति. इव अभवत् ॥४२२॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर तान् तापसाद् प्रति यम् क्रोधः मत्कोधः । ज्वाला एव जिह्वा यस्य स; ज्वालाजिह्वः अश्चिः । मत्कोधः एव अवगणना धृतस्य आहुतिः धृताहुतिः इव अभवत् । मत्कोधाश्चिः विशेषण प्रज्वलितः इत्यर्थः । धृताहुत्या यथा अश्चिः विशेषण प्रज्वलति तथा तेषामवगणनया यम् क्रोधाश्चिः विशेषण प्राज्वलत ॥४२२॥

मराठी :- तत तान् तापसान् प्रति यम् क्रोधाश्चिः अत्यर्थ प्राज्वलत् । तेषाम् एषा अवगणना धृताहुति इत अभवत् । यम् क्रोधमुद्दीपयत्वा ॥४२२॥

गुजराती :- ते नापसो प्रत्ये भारो क्रोधपुरी अश्चिं तो यूध ऋषवं उतो, तेभां तेष्योनी आ (भारा प्रत्येनी) अवगणना धृतनी अहुतिसमान थर्द. (अर्थात् तेष्यो प्रत्ये भारो क्रोध यूध पूर्वी पाख्यो.) ॥४२२॥

हिन्दी - उम तापसी के प्रति मेरा कोधर्लपी अश्चिं तो भडका हुआ था उसमे उनकी यह (मेरी) अवगणना धी की आहुतिसमान हुई (आर्थात् उनके प्रति मेरा कोधबढ गया ।) ॥४२२॥

मराठी - मरा त्या तापसाबदल माझा क्रोधर्लपी अश्चिं अतिशय भडकला त्यात त्यानी केलेली अवगणना तुपाच्या आहुतिप्रमाणे माझा रावा (क्रोध) आतिशय भडकविण्यात्स कारण झाली ॥४२२॥

English - His anger towards them was already flying to its heights but after the insult they had put more ghee, (means increased his disrespect all the more) in his fire filled blazing anger

भग्रदन्तनश्च तत्राहं, भृमृतपरिणतोऽभवम् ॥

अस्थां समाहमत्यात्मे, नरके नारको यथा ॥४२०॥

अन्वय :- भग्रदन्तः आहं तत्र भृमृतपरिणतः अभवम् । अतः नरके नारकः यथा अत्यात्मः आहं तत्र समाहम् अस्थाम् ॥४२०॥

विवरणम् :- भग्रः त्रुटिता: दन्ताः रदनाः यस्य सः भग्रदन्तः आहं तत्र तस्मात् नरके नारकः यथा अत्यात्मः आतिर्पादितः आहं तत्र समानाम् अहनां समाहारः समाह समादिनपर्यन्तम् अस्थाम् ॥४२०॥

सरलार्थ - त्रुटितदन्तः अहं तत्र भृमृतपरिणत मृच्छितः अभवम् । तत यथा अतिर्पादित नारक नरके वसति तथा अतिर्पादित अहं तत्र समाहम् अरथा ॥४२०॥

अनुवाचनी :- भाग्नी गेष्वा दांतवाणो हुं त्यां पर्वतनी दधाने प्राप्त यथो, अर्थात् भेदान धर्छ यथो, अने एव शीते नरकमां नारकीनी पेठे अनेत घीडा पायतो हुं त्यां सात दिक्षो सुधी पडी रह्यो ॥४२०॥

हिन्दी :- जिसके दात दूट गये हैं ऐसा मैं उस पर्वत की दशा को प्राप्त हुआ, अर्थात् बेखान हो गया और इस प्रकार नरक में जिस तरह अत्यंत दुख सहना पड़ता है उसी प्रकार सात दिन तक मैं वही पड़ा रहा ॥४२०॥

मारठी :- दात दुटल्यामुळे मी पर्वतासात्रवा जड देखान झालो आणि अतिशय फोडलेला नारकों जोव जसा नरकात रहातो. तसा

अत्यंत पीडेने ल्याकुळ झालेला मी सात दिवसपर्यात तेपेच पहन राहिलो ॥४२०॥

English - He than says that, he broke his teeth when he banged against the mount and fell down unconscious just as a mount seems to be still and stable. And just as one has to undergo acute tortures and suffering in hell in the same way he was lying there for seven days unconscious bearing the tortures of nature

अपमानात्तस्तेषां क्रोधेन परवानिव ॥

केशारीबद्वरीमध्या - निर्जितोऽहं तपोवनात् ॥ ४१८ ॥

अन्यथः - तत् तेषाम् अपमानात् क्रोधेन परवान् इव आहं दरीमध्यात् केसरी इव तपोवनात् निर्जितः ॥ ४१८ ॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरतेषा तापसानाम् अपमानात् क्रोधेन परवान् पराधीनः इव आहं यथा दर्यः मध्यः दरीमध्यः तस्मात् दरीमध्यात् गुहामध्यात् केसरी सिंहः निर्गच्छति तथा तपसे वर्णं तपोवनं तस्मात् तपोवनात् निर्जितः निर्गच्छम् ॥ ४१८ ॥

सरलार्थ :- तटनन्तर तेषा तापसानाम् अपमानात् क्रोधेन पराधीन् इव आहं गुहामध्यात् सिंह निर्गच्छति तथा तपोवनात् निर्जितः ॥ ४१८ ॥

गुजराती :- पछी तेघोना एवी रीतना अपमानात्थी, क्रोधथी परवश थयेलानी पेठे, त्रेवरीसिंह नेभ गुहामध्यी नीकली जाय, तेभ
मु आ तधोपनभांधी नीकली गयो ॥ ४१८ ॥

हिन्दी - पिर उन्हेने किये हुए अपमान के कारण क्रोध से परवश होकर सिंह जैसे गुफामे से निकल जाते हैं उसी प्रकार मैं इस तपोवन से निकल गया ॥ ४१८ ॥

पराठी - मग त्या तपस्त्वानी केलेत्या अपमानामुळे क्रोधाने परवशा होउन्ज मी सिंह जसा गुहेवन बाहेर निपत्ती तसा या तपोवनातून बाहेर नियालो ॥ ४१८ ॥

English - He was thus blazing with anger for such an insult bestowed upon him And so with a heart swollen with self conceit, he like a lion of saffron complexion just walked away in disgust

श्रीगणपत्येखरसूरविरचित श्रीनलदग्धयन्तीचरित्रम् ॥४५॥

शिष्यः कुलपतंरस्य तेजः पुञ्ज इव ज्वलनः ॥४५६॥

शत्रूषः :- हे भास्तः अन्न तपोवने अहं तेजः पुञ्जः ज्वलन इव अस्य कुलपते: कर्परामिधः शिष्यः अभवम् ॥४५६॥

लिवरणम् :- हे मातृ! अन्न अस्मिन् तपोवने अहं तेजसां पुञ्जः समूहः तेजः पुञ्जः ज्वलनः अग्निः इव अस्य - कुलस्य पति: कुलपते: कर्परः आश्रिता यस्य सः कर्परामिधः शिष्यः अभवम् अभवम् ॥४५६॥

मरार्थः :- हे भास्त्र! अस्मिन् तपोवने तेजः पुञ्जः ज्वलन अग्निः इव अस्य कुलपते. कर्परामिधः शिष्यः अभवम् ॥४५६॥

गुणराती :- हे भास्त्र! आ तपोवनम्, ज्वलनभावे तेजसा समूहसरभो, आ कुलपतिनो हुं कर्पर नामनो शिष्य होते। ॥४५६॥

हिन्दी - हे मातृजी! इस तपोवन में जाज्वल्यमान तेज के समूह जैसे इस कुलपति का मैं कर्पर नाम का शिष्य था ॥४५६॥

पाठी :- हे मातृ! या तपोवनात जाज्वल्यमान तेजात्या समूहसारसा मी या कुलपतीचा कर्पर नामसा शिष्य होती। ॥४५६॥

English :- The God addressing Damyanti as a mother said that in this sacred grove he was once a student named Karpar to a very glorious and a bright teacher.

अस्या: प्रतिक्रत्वेन धर्मनिष्ठयापि च ॥

शून्येऽपि पारिपार्थिक्योः, देवता: शिवतातयः ॥४३४॥

अन्वय :- अस्या: पतिक्रत्वेन धर्मनिष्ठतया अपि शून्ये अपि पारिपार्थिक्य देवता: शिवतातयः सन्ति ॥४३४॥

विवरणम् :- अस्या: दमयन्त्या: पतिरेव ब्रत यस्या: सा पतिक्रता पतिक्रताया: भावः पतिक्रत्वं तेन पतिक्रत्वेन, धर्मे निषा यस्या: सा धर्मनिषा धर्मनिषाया: भावः धर्मनिष्ठता तया धर्मनिष्ठतया आपि शून्ये अरण्ये अपि पारिपार्थ वर्तन्ते इति पारिपार्थिक्या: समीपवर्तिन्यः देवता: शिव तन्वन्ति इति शिवतातयः सुख विस्तारयन्त्यः सन्ति ॥४३५॥

सरलार्थ - अरन्या: दमयन्त्या: पतिक्रत्वेन पर्मनिष्ठया अपि अरण्ये अपि समीपवर्तिन्यः देवता. सुख विस्तारयन्ति ॥४३५॥

गुजराती :- तेषीना पतिक्रतपृथग्या, तथा धर्ममानिश्चलपृथग्या शून्यं नंगलभां पुणे देवताओ नेणीनु भानिष्ठ करीने शांति आये छ, ॥४३५॥

हिन्दी . - उसके पतिक्रतापन से, और धर्म में निश्चलपन से शून्य जंगल में भी देवता उसका सानिध्य कर शांति देते हैं ॥४३५॥

माठी - हिन्द्या पातिक्रत्यामुळे त धर्मनिष्ठमुळे शून्य अरण्यात पण हिन्द्या सानिध्यात गाहाणारे देवता सर्वं कल्याण पासरवितात. ॥४३५॥

English - Damyanti was not only a chaste and a faithful wife, but also a staunch jan Therfore, the Kevalmuni continued that the Gods had themselves come down to soothe and pacify her.

मा शाङ्किष्ठास्त्वमन्नाहो, भैमी हि परमाहती ॥

शुतशुतरहस्यासौ, गिरो नास्या: स्मृतन्यथा ॥४१२॥

अन्यथः :- आहो त्वं अथ मा शाङ्किष्ठा: । असौ भैमी शुतशुतरहस्या परमाहती अस्ति अस्या: गिरः अन्यथा न स्युः ॥४१२॥

विवरणम् :- आहो । त्वं अथ मा शाङ्किष्ठा मा शङ्कस्त्व । असौ भैमी भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी दमयन्ती शुतस्य रहस्यं शुतरहस्यम् । शुत न स्युः ॥४१२॥

संसारार्थ :- पहो । त्वं अत्र मा शङ्कस्त्व । असौ दमयन्ती शुतस्य रहस्य आकर्णितवती परमाहती च जग्निते । अतः दमयन्त्या वचनानि अन्यथा

अन्यथा न स्तुः ॥४१२॥

गुरुराती :- उद्देश्यपति । तु ते संभेदपां शंका करीथ नहीं उभेके आ दधपति परम नैनधर्मी तथा अगमभोना तत्पोनी जाणिमार्ह छि,

हिन्दी - है कुलपती तू इस सबंध मे शंका पत करा क्योंकि यह दमयन्ती परम जैन धर्म, और आगमो के तत्व की जानकार है,

मराठी :- है कुलपती तुम्ही द्याविष्टी मानात बिलकुल शंका कर नका कारण की ती दमयन्ती अरिहत भवतासी परमावत आहे.

English .- Then the Kevalmuni addressing the high-priest as the patriarch said to him that he should not doubt Damyanti, who is very conversant and acquainted with the eminent and supreme Jain religion and also of the hypothesis of the sacred holy books of the Jains

गुरुभ्यारव्याणि श्रद्धाशुक्तो स्वात्मा निवेश्यताम् !
स्वकर्मविवरस्वातो, येन, मुक्तात्मतां ब्रजेत ॥४९०॥

अन्यः :- स्वात्मा गुरुब्याख्याणि श्रद्धाशुक्तो निवेश्यता येन स्वकर्मविवरस्वातो मुक्तात्मता ब्रजेत ॥४९०॥

विवरणम् :- स्वस्य आत्मा स्वात्मा । युरोः व्याख्यागुरुब्याख्या गुरुब्याख्या एव अर्थः गुरुब्याख्याणि गुरुप्रवचनाणि, अज्ञा एव शृक्ति; श्रद्धाशुक्तिः तस्या अद्वाशुक्तो निवेश्यताम् । स्वस्य कर्म स्वकर्म । स्वकर्मणः विवर स्वकर्मविवर स्वकर्मविवरस्वातः तस्या स्वकर्मविवरस्वातो मुक्तात्मा आत्मा मुक्तात्मा, मुक्तात्मनः भावः मुक्तात्मता ता मुक्तात्मता ब्रजेत ॥४९०॥

मराई :- तुष्टाभिः गुरुत्वात्वानरप्ये सावरे श्रद्धाशुक्तो रवात्मा रथाप्यताम् । ददा रवकर्मिनाशत्रुपरवात्याः योगो भवेत् तदा स आत्मा मुक्तता ब्रजेत ॥४९०॥

गुब्जराती :- गुरुभ्यारव्याता उपेश्वरपी भजासागरमां रजेली अध्यारपी छीपमां तमारा आत्माने स्थाप्यन् करो ते नेथी तमारां कुभान दूर थपाइप स्वाति नक्षन्ननो थोग थां व ते आत्मा भोक्तपागाने (भुक्तपाक्तपागाने) प्राप्त थथे ॥४९०॥ हिन्दी :-

गुरु महाराज के उपदेशरालपी महासागर मे रहती हुई अद्वारप छीपमे (शीप) तुम्हारे आत्मा को स्थापन करो कि निससे तुम्हारे कर्मों को दूर होनेरूप स्वाति नक्षन का योग होते हीं वह आत्मा मोक्ष को प्राप्त होगी ॥४९०॥

मारी :- गुरु महाराजाच्या उपदेशरालपी महासागरात श्रद्धारपी शिष्यत्वात तुम्ही आपलो आत्मा रथापान करा, महणजे तुमच्या कर्माचा क्षय रूप स्वाती नक्षत्राचा योग येताच आत्मा मोक्षाला जाईल (मुक्त होईल) ॥४९०॥

English - The priest says that one should have ardent and devout faith in the Jain-religion, that it is capable to help a being to attain final liberation Just as a conch feels strongly that when the fifteen lunar asterism (Swati), arises and it rains (during Diwali) than the drop of rain entering it, is bound to transform itself into a pearl

ज्ञानी धर्मधादिकथमें उचितुन्तुवम् ॥

मोक्षसौख्यप्रतिभुवं भवत्वापहवपापहवम् ॥४०८॥

विवरणम् :- अथ जानी अर्थेन्दुतिथुन्तुदं मोक्षसौख्यप्रतिभुवं भवत्वापहवपापहवम् धर्मम् अदिक्षत् ॥४०८॥

विधुन्तुवम् अधर्मेन्दुविधुन्तुवम् अधर्मचन्द्रग्रसने राहुम् इव। सुखम् एव सौख्यम्। मोक्षस्य सौख्यं मोक्षसौख्यम्। मोक्षस्य सौख्यम्। मोक्षसौख्यम्। ग्रन्थः त मोक्षसौख्यप्रतिभुवं मोक्षसौख्यम्। क्षवः एव खापहवं चन भवत्वापहवम्। पाण्डःः अपत्य पुमान् पाण्डवः अर्जुनः। अपादिक्षत् ॥४०८॥

समलार्थ .. अय ज्ञानी अपमचन्द्रवासने राहुम् इव मोक्षसौख्यसाक्षिण समारत्वापहवताहे पाण्डवम् इव त धर्म उपादिक्षत् ॥४०८॥

विन्दी :- पश्चीते वली भगवान् पृष्ठ अधर्मेन्दुपी चंद्रे ग्रसनाने राहुसरभा, मोक्षसौख्य आपवामां भग्नीभूत तथा संसारुपी पश्चीनो नाश उर्वसामां हाथी चरभा अवा धर्मनो उपेष्ठ हेषा विष्या ॥४०८॥

सत्सारस्ती वन का नाश करने मे हाथीसमान धर्म का उपदेश देने लगे ॥४०८॥

मारी .. नतर केवली भगवानाने राहु जसा चन्द्राला बासून टाकतो तसा अपर्माला बासून टाकणान्या, मोक्ष सुवाला साक्षी असलेत्या व पहुंच अर्जुनाने खापहवं तज जाग्रन टाकते त्वाप्रमाणे समारस्ती खोडव वनाला जाग्रन टाकणान्या धर्मचा उपदेश केला ॥४०८॥

English - During the Sermon given, the monk said that just as the saturn devours the moon, in the same way religion devours irreligion and cleanses it. The only way to attain the bliss of salvation is to keep the religious vows devoutly Just as the elephant can destroy a forest in the same way religion can destroy the bad ways of the world and clean it away.

ततः प्रदक्षिणीकृत्य, त मुनिं प्रणिपत्य ते ॥
उपाविशन् पुरस्तस्य, नायकस्येव सेवका: ॥४०६॥

अन्वय :- ततः त मुनि प्रदक्षिणीकृत्य प्रणिपत्य ते नायकस्य सेवका इव तस्य पुर. उपाविशन् ॥४०६॥
विवरण :- ततः तदनन्तर त केवलिमुनि न प्रदक्षिणः अप्रदक्षिणः । अप्रदक्षिण प्रदक्षिणीकृत्य प्रणिपत्य नमस्कृत्य ते नयति इति नायकः तस्य नायकस्य सेवका इव तस्य केवलिमुनि- पुरः अग्रे उपाविशन्। यथा सेवका: नायकस्य पुर. उपाविशन्ति तथा ते दमयन्तीसार्थतापसा: केवलिमुने: पुरः उपाविशन् ॥४०६॥

मरलाई - तदनन्तर त केशरिपतिन मुनि प्रदक्षिणीकृत्य नमस्कृत्य च ते नायकस्य पुर सेवका इव तस्य पुर उपाविशन् ॥४०६॥
गुजराती :- पधी ते भुनिराजने घटभिष्मा करीने, तथा वांडीने तेथो भधू, राजनी पासे जेभ नोकरो बेसी जाप, तेभ ते भुनिरी पासे बेसी गथा. ॥४०६॥

हिन्दी - फिर वे मुनिराज को प्रदक्षिणा देकर, और प्रणाम कर के जैसे राजा के सामने नौकर बैठते हैं, उसी तरह वे मुनि के सामने बैठ गये ॥४०६॥

पराठी - नतर ते मुनिराजाला प्रदक्षिणा यावून आणि नमस्कार करून जसे सेवक मालकासमार बसतात तसे त्या मुनीच्चा समार जाऊन वसते ॥४०६॥

English - The Gods who had arrived there to venerate towards the monk, first circumambulated around the monk and then sat in front of him, just as the servants and other men sit in front of the king in utmost faithfulness

३६८

ॐ तत्त्वं श्रीनवाचोलसूरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचरित्रम् ॥४०४॥

भैमी तरेव तैः सार्थं वणिकसार्थेशतापसैः ॥
किमेतदिति जिज्ञासुः शैलमध्यास्तरोह तम् ॥४०५॥

अन्वय :- तदैव भैमी किम् एतद् इति जिज्ञासुः तैः वणिकसार्थेशतापसैः सार्थं त शैलम् अध्यास्तरोह ॥४०५॥

विवरणम् :- तदा एव तास्मिन् समये भीमस्य अपत्यंत्री भैमी दमयन्ती किम् एतद् इति एवं ज्ञातुम् इच्छुः जिज्ञासुः सार्थस्य इशः सार्थेशः वणिकसार्थेशतापसा तैः वणिक सार्थेशतापसैः सार्थं सहत शैल पर्वतम् अध्यास्तरोह अध्यास्तरोहत् ॥४०५॥

सरलार्थ :- तरिभिक्षेव समवे दमयन्ती किम् एतद् इति जिज्ञासुः तैः वणिकसार्थेशतापसैः सह त पर्वतम् अध्यास्तरोह ॥४०५॥

गुजराती :- ते ज धृते ते दध्यंती “आ शुं हथे?” घेम विचारी ते ज्ञानवानी ईच्छाधी ते वणिकै, सार्थवाह तथा तापसो लक्षित ते धृत परे यडवा लागी ॥४०५॥

हिन्दी - उस समय वह कमयती, “यह क्या होगा?” यह जानने की इच्छा से व्यापारी, सार्थवाह और तापसो के साथ पर्वत पर चढ़ने लगी ॥४०५॥

मराठी -
त्या वेळेला ती तमयंती, “हे काया?” हे जाणण्यात्या इच्छेने त्या व्यापारी, सार्थवाह आणि तापस याल्यावरोबत पर्वतावर चढू लागली ॥४०५॥

English - Damyanti then, in order to find out the root cause of all this din began to climb the mount, along with the campers, businessmen and the medicants

उत्पत्तन्तः पतन्तश्च सुरसुरनभश्चराः ॥
अदृश्यन्त तथा व्योम्निं, शकुन्ता इव सर्वतः ॥४०२॥

अन्वय :- तथा व्योम्नि शकुन्ता इव उत्पत्तन्तः पतन्तश्च सुरसुरनभश्चराः अदृश्यन्त ॥४०२॥

विवरण :- तथा दमयन्तया व्योम्निं आकाशे शकुन्ता: विहङ्गः इव उत्पत्तन्तः ऊर्ध्वज्ञच्छन्त उड्यमानाः पतन्तः अधः आगच्छन्तः न सुरः असुरः नभसि चरन्ति इति नभश्चराः । सुराश्च असुराश्च नभश्चराश्च विघाधराश्च सुरसुरनभश्चराः अदृश्यन्तः । दृष्टः ॥४०२॥

सरलार्थ :- तथा दमयन्त्या आकाशे रवगा इत ऊर्ध्वं गत्तच्छन्त अपः आगच्छन्तः सुरसुरविघाधरा अरश्यन्त ॥४०२॥

गुणरूपी :- वृषी तेषुपीये अकाशभां पक्षीयोनी पेढे योत्रक्षी उद्ये उडता तथा नीचे उत्तरता, येवा हेवो, दानवो, तथा विघाधरो नैवा ॥४०२॥

हिन्दी :- फिर उसने आकाश मे (आसमान) पक्षीओं की तरह चारों ओर ऊँचे उडते हुए और नीचे उतरते हुए देवों, दानवों और विघाधरों को देखा ॥४०२॥

माली :- नंतर तिने आकाशात पक्षाप्रमाणे चारही बाजूस उच उडत असलेते, आणि खाली उतरत असलेते असे देव, दानव, विघाधर पाहिले ॥४०२॥

English :- Then she saw many gods, goblins and giants freely flying about in the sky on all four sides and also saw them walking down to earth

स्मर्यन्वापुस्ताथान्ये च, यजिजनपत्रापसाथ्य ते ॥
आहृद्धर्मरत्नः सदैः, तन्माप्युर्योगसुखम् ॥४००॥

अन्यथः :- तत्र सार्थवाहः तथा अन्ये वरिष्ठः ते तापसाः च सर्वे आहृदधर्मरत्नाः यथासुखम् आन्युः ॥४००॥

विवरणः :- तत्र लक्ष्मीन् तापसपुरे सार्थं ददति शति तार्थगाहः यस्ततः तथा अन्ये अपरे वरिष्ठः भैष्णिनः ते तापसाः च सर्वे लक्ष्मीन् तदेव आहृदधर्मरत्नः गाहृदधर्मे रताः रक्ताः आहृदधर्मरत्नः सुखम् अनगतिकाम्य यथासुखम् आन्युः अध्यवसन् ॥४००॥

सरलार्थ :- तस्मिन् तापस्मुद्रे वसन्तसार्थवाहः तथा अन्ये त्वापारिण् ते तापसा च सर्वे आहृदधर्मरता यथा मुखम् अव्यवसन् ॥४००॥

मुलार्थी :- घटी त्वं वसंत सार्थवाह, तथा वीज व्यापारीयो, अलो ते तापसो, अभ्य चर्मे लोडो श्री अविनुत्प्रभुभा धृतिः रह एष चुभेष्ठि रहे वा द्वाया ॥४००॥

हिन्दी :- उस तापसपुर में वसंत सार्थवाह, दूसरे व्यापारी तथा वे तापस सभी लोग श्री अरिहन्तप्रभु के धर्म में रत होकर सुखपूर्वक रहने लगे ॥४००॥

मराठी :- जत्र तिथे वसंत सार्थवाह आणि दुसरे व्यापारी आणि ते तापस ग्रामे मगाळे लोक श्री अरिहन्तप्रभुचा पर्मात रत होहाळा मुखासमापानाने राह लागाले ॥४००॥

English :- Then the campers of Vasant, the businessmen and the monks, dipped themselves wholly in the ambrosia of the Jain religion and remained there to taste its happiness for a long time to come

प्रथुज्ज्वारस्तापस्या: पंच - शतसदृख्याः किलान् चतुः ॥
तत्तापस्मुरं नाम्, ततः उच्यात् महीतले ॥३९८॥

अन्यथः - यत् किल अन् पञ्चशतसदृख्याः तापसा: प्रवृद्धाः, ततः महीतले तत् तापस्मुर नाम् उच्यात् ॥३९८॥

विवरणम् :- यत् किल नन् अन् अस्मिन् पवित्रे पञ्च च तानि शतानि च पञ्चशतानि । पञ्चशतानि सर्वाणा येषा ते पञ्चशतसदृख्याः
तापसा: प्रवृद्धाः वोध प्राप्ताः । ततः तस्यात् भूयाः पृञ्ज्याः तल महीतले पृञ्ज्यीपिते तत् तापसाना पुर
तापस्मुरं नाम् उच्यात् प्रसिद्धम् ॥३९८॥

सरलार्थ . - यत् किल पञ्चशतसदृख्या तापसा. अत्र वोध प्राप्ताः, तरभात् पृष्ठीतले तद् तापस्मुर नाम् प्रसिद्धम् ॥३९८॥

गुजराती :- अहीं पांचसो तापसो प्रतिबोध पाञ्च, तेथी त्यारथी घाँटी ते नगर पृथ्वी पर तापस्मुरना नामधीं पृथ्वीत घाँटं
॥३९८॥

हिन्दी . - यहाँ पांचसो तापसो ने प्रतिबोध प्राप्त किया इस लिये वह नगर पृथ्वी पर तापस्मुर के नाम से प्रस्त्वात हुआ ॥३९८॥

मराठी . - देखे पात्रशे तापसाना वोध प्राप्त आता मरुणून ते नगर तापस्मुर नावाने प्रस्त्वात हुआ ॥३९८॥

English - Five hundred medicans dwelled there in order to attain vigilance and knowledge In due-course this city became famous as Tapaspur

त्यज्यते स्मा त्वधर्मस्तु, कोऽधिमाने विवेकिनाम् ॥
प्राप्तवर्जुरस्त्वाधस्य । यदा द्विं सोचते खलः ॥३९६॥

अन्तः - विवेकिनां अभिमानः कः? अधर्मः तु त्यज्यते स्मा यदा प्राप्तवर्जुरस्त्वाधस्य खलः रोचते किम्? ॥३९६॥

विवरणः - विवेकः एषा अस्ति विवेकिनः, तेषा विवेकिना अभिमानः कः? परीक्षा कृत्वा न धर्मः अधर्मः तु त्यज्यते स्मा यदा अधर्मा खर्जुरः एव खाण्डं खर्जुरस्त्वाध येन सः तत्य प्राप्तवर्जुरस्त्वाधस्य खलः (देह इति महाराष्ट्रभाषाय) रोचते किम्? न सोचते शोति भावः ॥३९६॥

सरार्थ - विवेकिना अभिमान कः? परीक्षा कृत्वा अधर्म तु त्यज्यते स्मा अधर्मा प्राप्तवर्जुरस्त्वाधस्य खलः रोचते किम्? न रोचते ॥३९६॥

मुल्लराती :- विवेकी भाग्यसोने अविभान शानुं दोष ? क्ये कु तेच्छो (एरीशा करीने) यापूर्णनो त्याग इ करे छे, अथवा जेनो घन्जे भाषा भाटे घण्यु छे, तेन युं घोग यादानी उचि थाप ? ॥३९६॥

हिन्दी - विवेकी मनुष्यों को अभिमान कैसार् वे परीक्षा कर के अधर्म का त्याग करते हैं, अथवा जिस को खर्जुर स्थाने को भिनती है, उसे देप खाने की इच्छा कैसे होगी ॥३९६॥

पराठी :- विवेकी माणसाला कसला अहकार? ते (परीक्षा करेन) अपर्माचा त्यागाच करीत असतात किंवा उयाला खर्जुर स्थाना मिळाला, त्याला देप कर्शी आवडारा? ॥३९६॥

English - A prudent and a discreet person will not accept anything pertaining to irreligion and wickedness after a thorough research and such a person will not have any pride too In short, why will one wish to have fodder, when he is being offered dates?

सोऽपि तं धर्माद्यर्थं, लघुकर्मतया ग्रहीत ॥

तल्लाभान्यानुषं जन्म, कृतकृत्यमन्यत ॥ ३९४ ॥

अन्यथ :- सः अपि त धर्मं आकर्ष्य लघुकर्मतया अग्रहीत । तल्लाभात् मानुषं जन्म कृतकृत्यम् अमन्यत ॥ ३९५ ॥

विवरणम् :- सः वसन्तसार्थवाहः अपि तम् अहंधर्मेण आकर्ष्य निशाच्य लघुनिकर्मणे यस्य सः लघुकर्मालघुकर्मणः भावः लघुकर्मता तया लघुकर्मतया अग्रहीत जगाहा तस्य धर्मस्य लाभः तल्लाभः तस्मात् तल्लाभात् मानुषस्य इदं मानुषं जन्म कृत कृत्य गेन तत् कृतकृत्यम् अमन्यत ॥ ३९६ ॥

सरलार्थ - स. वसन्तसार्थवाह अपि त पर्म निशाच्य लघुकर्मतया अग्रहीत । पर्मस्य लाभात् मानुष जन्म कृतकृत्यम् अमन्यत ॥ ३९४ ॥

मुख्यरूपी :- पर्म लघुकर्मालघुनिकर्मणे तेनोऽस्मीकारं कुर्यात्, तथा ते पर्मनीभाग्निभी ते पोतानां भजुन्ते भजन्ते भेद्या भानवा खाण्यो ॥ ३९५ ॥

हिन्दी - फिर वसत सार्थवाह भी लघुकर्मी जीव होने से (खुद के लघु कर्म होने से) जैनधर्म को सुनकर उसे स्वीकार किया और उस धर्म की प्राप्ति होने से मनुष्य जन्म को सफल मानने लगा ॥ ३९४ ॥

परामी - नंतर वसतसार्थवाहने लघुकर्मी असत्यामुळे जिनेश्वर भगवत्ताचा पर्म रासीकार केला त शुद्ध धर्मचा लाभ झाल्यामुळे आपला मनुष्य जन्म सफल झाला ऊसे तो मावृ लागला ॥ ३९५ ॥

English - Then the campers felt that probably they had less sins, so they had got the opportunity to understand the Jain religion. They then accepted this Jain religion and felt that they had done an auspicious deed in doing so

श्रीजगेशोखरसूरिविरचित् श्रीनलदम्यन्तीचरित्रम्

॥३६॥

साथ तस्मै समाचरत्यौ, देवोऽहं परमेश्वरः ॥

आराधयाम्यमुं नित्यं, तत्प्रभावाच्च मे न भीः ॥३६॥

अन्वय :- अथ सा तस्मै समाचरत्यौ-अहं परमेश्वरः देवः अस्ति आह अमु नित्यम् आराधयामि तत्प्रभावात् मे भीः न ॥३६॥

विवरणम् :- अथ सा दम्यन्ती तस्मै वसन्तसार्थवाहाय समाचरत्यौ अकथयत् अहं अहं अस्ति । अहम् अमु परमेश्वर नित्यं प्रतिदिन आराधयामि तस्य देवस्य प्रभावः तत्प्रभावः तस्मात् तत्प्रभावात् मे भम भीः न वर्तते ॥३६॥

सरलार्थ :- अष्ट सा दम्यन्ती वसन्तसार्थवाहाय अकथयत्- अहं परमेश्वरः देव अस्ति । अहम् अमु नित्य आराधयामि तस्य देवस्य प्रभावात् मम भीः न वर्तते ॥३६॥

गुजराती :- पछि इध्यंतीये तेने कुहुँके, या परम ईश्वर श्री अरिहंतहेषु छे, अने तेमनी हुं छमेथां आराधना कुहुँछुं, तथा तेमना प्रभावथी भने (कोई पाणि ज्ञानो) भय न थी ॥३६॥

हिन्दी - पिर दम्यन्ती ने उससे कहा कि, यह परम ईश्वर श्री अरिहंतदेव है, और उनके प्रभाव से मुझे (किसी भी प्रकार का) भय नहीं है ॥३६॥

माठी :- नतर ती दम्यन्ती सार्वाहास महाली- श्री अरिहंतदेव हेच परमेश्वर आहेत मी त्यांची नोहमी पूजा करते त्याच्या प्रभावामुळेच मला (कोणत्याही प्रकारची) भीती नाही ॥३६॥

English - Then Damyanti replied that she venerates daily and wholeheartedly only to the almighty and merciful, Lord Arihant and it is only due to his influence and majestic dignity that she is never afraid of anything

स्वयं शीलप्रभावं तं दृष्ट्वा सर्वेऽवदस्ततः ॥
नेदं रूपमियं शाकितः, मानुष्याः संभवत्यपि ॥ ३९० ॥

अन्वय :- ततः सर्वे तं स्वयं शीलप्रभावं दृष्ट्वा अवदन् इदं रूपं इयं शक्तिः मानुष्याः मनुष्यास्त्रियः न सम्भवति ॥ ३९० ॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं सर्वे तापसाः तदमयन्त्या शीलस्त्वं प्रभावः शीलप्रभावः तं शीलप्रभावं स्वयं दृष्ट्वा निरोक्त्य अवदन् उक्तवन्तः। इदं रूपं, इयं शक्तिः अपि मानुष्याः स्त्रियः न सम्भवति ॥ ३९० ॥

सरलार्थ :- तदनन्तरं सर्वे तापसाः अपि स शीलप्रभावं स्वयं अवलोक्त अवदन् - इदं रूपं इयं शक्तिः अपि स्त्रियः न सम्भवति ॥ ३९० ॥

गुजराती :- पश्चि पोतानी भेणे प्रवाटी निकोदेवा व्येषा तेजिनी ते शीलध्रुतना प्रभावने जेठने तेजो सर्वे क्षेवा लाभ्याते, आवृत्ति अने आवी शक्ति भनुभ्यक्तिभां तो ज्ञानवै पश्चा नहीं ॥ ३९० ॥

हिन्दी :- फिर आपने आप प्रगट हुए उसके शीलव्रत का प्रभाव देखकर वे सभी तापस कहने लगे कि, ऐसा रूप और ऐसी शक्ति मनुष्य ल्ही में सम्भव नहीं है ॥ ३९० ॥

गंतर ते सर्व तापस आपत्या होकयानी टमयन्तीत्या शीलाचा प्रभाव पाण्डन भणाते - असे रूप व अशी शक्ति मनुष्यस्मीमध्ये (नारीमध्ये) आम् शक्त नाही ॥ ३९० ॥

English :- When the power of Damyanti being chaste and who was having a spotless character was disclosed, everyone around exclaimed at such an extraordinary deed and said that such a form and power doesn't exist in a mortal being.

अम्बुदेनाभ्युधाराभि - धौतो निरिरसाजत ॥

धम्पित्तन इव मौतिन्या:, स्निग्धाऽनसमप्रभः ॥३८८॥

अन्वय :- अम्बुदेन अम्बुधाराभिः धौतः निरिः स्निग्धाऽनसमप्रभः मौतिन्या: धम्पित्तन इव आराजत ॥३८८॥

विवरण :- अम्बु वदाति श्च अम्बुदः तेन अम्बुदेन, अम्बुनः धारा. अम्बुधारा: ताभिः अम्बुधाराभिः जलधाराभिः धौतः निर्मलः स्वच्छः निरिः पर्वतः स्निग्ध च तद् अज्ञन च स्निग्धाऽन्जनेन समा प्रभा गत्य सः स्निग्धाऽन्जनसमप्रभः मौतिन्या: पृथ्व्या: धम्पित्तलः केशपाशः इव आराजत ऐने ॥३८८॥

सरलार्थ :- मैरेन जलधाराभिः धौत निरिं निंरधाऽन्जनसमप्रभ पृथित्वा. धम्पित्त. निंरपक्षण केशपाश इत अशोभत ॥३८८॥

अन्वय :- वरसादनी जगधाराभो वर्द धौद नाघेखो पर्वत, यीक्षुण (धाटा) अंजन सरभी कांतिवाणो पृथ्वीना योटला सरभो शोभा लावयो ॥३८८॥

हिन्दी - बरसाद की जलधाराओं से वह पर्वत धूलकर स्निग्ध अजन जैसी कातिवाला होकर पृथ्वी के केशपाश के समान शोभा देता था ॥३८८॥

मानी :- मेघाने मुसङ्क्षण पावसाने पुरुन टाकलेला पर्वत निंरप काजकाप्रामाणे कान्ती असलेल्या पृथ्वीत्या कायवामोर केशपाशाप्रामाणे शोभत होता ॥३८८॥

English - The intensity of the rain had cleaned the whole mountain, which seemed like collyrium has been applied on the beautiful eyes of mother earth and it also seemed to increase the splendour and beauty of the tassels of the earth

यथाः, शीलवत्यस्मि, मनोवचनकायतः ॥
भृहिर्विष्नवतो मेधा, क्रष्णपदलकुण्डलात् ॥ ३८६ ॥

अन्वय :- यदि अहं मनोवचनकायतः शीलवती अस्मि ततः मेघा: क्रष्णपदलकुण्डलात् बहिः वर्णन्तु ॥ ३८६ ॥
विवरणम् :- यदि अह मनः च वचन च कायश्च मनोवचनकायाः तेभ्यः मनोवचनकायतः शीलम् अस्याः अस्ति शीलवती अस्मि ततः
मेघा: वारिदा: क्षेषः क्रष्णपदल क्रष्णपदल एव कुण्डल क्रष्णपदलकुण्डल तत्पात ऋषिमण्डल वर्णन्तु ॥ ३८६ ॥

सरलार्थ .. यदि अह मनोवचनकायतः शीलवती अस्मि । तर्हि मेघा: क्रष्णपदलकुण्डलात् बहिः वर्णन्तु ॥ ३८६ ॥

गुजराती :- (पधी नेण्टीये कहुँ के) ऐ झुं भन, पयन घने कापाथी शीलवंती धोउं तो क्रष्णपदल ना कुँडाणाथी भडार आ घरसाए
परसाजे ॥ ३८६ ॥

हिन्दी - (फिर उसने कहा कि) यदि मैं मन, वचन और काया से शीलवती हूँ तो इस क्रषिमण्डल के दासरे के बहार ही यह वर्षा वरसे
॥ ३८६ ॥

भाठी - (जतर तिने महतले की) जर भी मन, वचन आणि कायेने शीलवती आहे तर या क्रषिमण्डलाच्या वर्तुळाच्या बाहेर हा पाऊस
पडो ॥ ३८६ ॥

English - Then she said aloud, that if she was well-behaved and of spotless character, from her mind, words and body then let it rain outside of the drawn chained circle in which these frightened friars are standing

तानालोक्य तथावस्थान् कृपया भैत्यभाषत ॥
हंहो मा भैष मा भैष परिजास्ये ॥३८४॥

जन्मयः :- भैमी तान् तथावस्थान् आलोक्य अभाषत हंहो कृपया मा भैष। मा भैष। अहम् अम्बुदात् परिजास्ये ॥३८५॥

विषयणम् :- भैमस्य अपत्यं सी भैमी दमयन्ती तान् तापसान् तथावस्थान् भयभीतान् आलोक्य निरीक्ष्य अभाषत अवदत् हंहो/ रक्षित्यामि ॥३८६॥

सरलार्थ :- एवजन्ती तान् तापसान् तथावस्थान् किलोक्य अभाषत हंहो कृपया मा विभीत या विभीत अह जलदात् रक्षित्यामि ॥३८७॥

गुजराती :- पछी तेवी इथाने प्राम धयेवा एवा ते तापसोने ज्वेइने इभयंती इथा लालीने तेघोने कुहेवा लालीके, हे तापसो। तमे

हिन्दी :- पिर दमयती उन तापसो को ऐसी अवस्था मे देखकर कहने लगी कि, हे तापसो! आप डरो नही। डरो नही। इस बरसात से मैं तुम्हारा रक्षण करूँगी ॥३८८॥

पराठी :- जंतर तशा भयभीत अवस्थेत असलेल्या तपरख्यांना पाहन दमयती महणाली - कृपा करून भिंड नका, भिंड नका, मी हा

पातमापात्मन् तुमचे रक्षण करीन. ॥३८९॥

English :- Seeing the piteous situation of the friars, feeling of affection and sympathy protruded and swelled in her And she told them not to be afraid and gather courage as she will free them such a disaster

**मुरणरोपमधाराभिः - वर्षति स्म तदाम्बुदः ॥
सर्वतः कुर्दिनीकर्तुः - मिथ विश्वभरातलम् ॥ ३८२ ॥**

उत्तम्यः :- तथा अम्बुदः विश्वभरातल सर्वतः कुर्दिनीकर्तुम् इव मुदगरोपमधाराभिः वर्षति स्म ॥ ३८२ ॥
विवरणम् :- तथा तस्मिन् समये अम्बुद वर्षाति इति अम्बुदः जलदः। विश्व विभृति इति विश्वभरात पृथ्वी । विश्वभराताः तलं विश्वभरातलं पृथ्वीतल सर्वतः न कुर्दिनम् अकुर्दिनम् । अकुर्दिन कर्तुः कुर्दिनीकर्तुम् इव मुदगरः उपमा यासा ताः मुदगरोपमधाराः मुदगरोपमधाराः मुसलधाराभिः वर्षति स्म । तथा मेषः अखिलं पृथ्वीतलं सर्वानाविधिः हरित कर्तुः मुसलधाराभिः वर्षन् ॥ ३८२ ॥

सरलार्थः :- तदा वारिदः पृथ्वीतल सर्वतः कुर्दिनीकर्तुः हरितीकर्तुः मुशलधाराभिः ग्रावर्षत ॥ ३८२ ॥

मुख्याती :- इव ते वर्षते चारेकोरथी भृणे पृथ्वी तक्षने येऽ सरसुं सप्ताट करथा भाटे चांबेवाप्ते वरसाद् वरसवा धार्घो ॥ ३८२ ॥

हिन्दी :- उस समय वहाँ पर ऐसी मुशलधार बरसात बरसने लगी जैसे चारों ओर से पृथ्वीतल को एक समान सपाट करने के लिए ही बरस रही हो। ३८२ ॥

मराठी :- तेला चारही बाजूनी पृथ्वीतळाता एकसारते सपाट व हिरवेनार करण्यामाठी जणू मुसलधार पाऊस पूढ लागला। ३८२ ॥

English :- Then it rained like cats and dogs, as though the clouds wished to drain out all the rain-water in them and make the ground-level on all four-sides equal, as the weapon named Swage whose edge is so sharp and even on all sides.

अथाचान्नन्तरं सापि, सुधासारकिरा गिरा ॥

सधः स्वागतिकीभूय, सार्थवाहमवात्यत ॥ ३८० ॥

आन्वय :- अथ अचान्नन्तरं सापि सुधासारकिरा गिरा सधः स्वागतिकीभूय सार्थवाहम अवात्यत ॥ ३८० ॥

दिवरणम् :- अथ अचान्निः अनन्तस्य अचान्नन्तर सा दमयन्ती आपि सुधायाः सारः सुधासार किरति इति सुधासारकीः तेया सुधासारकिरा अमृतवर्षिण्या गिरा वाण्या सधः स्वागत करोति इति स्वागतिकी । न स्वागतिकी अस्वागतिकी । अस्वागतिकी स्वागतिकी भूत्वा स्वागतिकीभूय सार्थ वहति इति सार्थवाहः तं सार्थवाहम अवात्यत वाता अकरोत ॥ ३८० ॥

सरलार्प :- अथ पूजायाः अनन्तर सा दमयन्ती आपि अमृतवर्षिण्या वाण्या मय, सार्थवाहस्य रवागत कुर्वणा सार्थवाहेन वातमि अकरोत ॥ ३८० ॥

गुजराती :- पश्चि हेवपूजा कुर्या बाद दमयन्ती पूजा अमृतसोने वरसनारी वाणी वेद मुरत सार्थवाहेन स्वागत कर्त्तव्ये तेजी साधे वात्यापि करेवा लागी ॥ ३८० ॥

हिन्दी -

फिर देवपूजा करने के पश्चात् दमयन्ती अमृतसोने वरसनारी वाणी द्वारा तुरत ही सार्थवाह का स्वागत कर के उसके

मारी - देवपूजा के त्यानतर ती दमयन्ती पण अमृतसाचा वर्षत करणाऱ्या वाणीने तेया सार्थवाहाचे स्वागत करून त्याच्याशी वार्तालाप करू लागली ॥ ३८० ॥

English - Then Damyanti after finishing her customary rites, she at once welcomed the chef with sweet words (Which seemed like ambrosia flowing from her mouth) and began having a conversation with him

प्रेक्षामासे च तनस्था, भैमी कुशलशालिनी ॥
विष्वं श्रीशान्तिनाथस्य, पूजयन्तीं समाधिना ॥३७८॥

आन्ध्यः - तत्रस्या कुशलशालिनी समाधिना श्रीशान्तिनाथस्य विष्वं पूजयन्तीं भैमी प्रेक्षामासे ॥३७८॥

विष्वण्यः - तत्र तोषिति तत्रस्या ता तनस्या, कुशलेन शालेऽसौ कुशलशालिनी तां कुशलशालिनी समाधिना आनन्देन श्री शान्तिनाथस्य विष्वं प्रतिभा पूजयन्तीं अर्चयन्तीं भैमस्य अपत्य स्मी भैमी ता भैमी प्रेक्षामासे प्रेक्षत ॥३७८॥

सरलार्थः - सार्थवाह तत्रस्या कुशलशालिनी समाधिना श्री शान्तिनाथस्य प्रतिभा पूजयन्ती ता दमयन्ती प्रेक्षत ॥३७८॥

गुणरूपीः - यदी सार्थवाह त्यां भैमकुशम, शांतिपूर्वक श्री शान्तिनाथ प्रभुनी प्रतिभावुं पूजन करती दमयन्ती दीठी ॥३७८॥

हिन्दी :- फिर सार्थवाह ने वहाँ पर सकुशल दमयती को शान्तिनाथ भगवान की प्रतिभा की शातिपूर्वक पूजा करते हुए देखा ॥३७८॥

मराठी :- नतर तेए टोम-कुशलपूर्वक विराजमान असलेली व शान्तिपूर्वक श्री शान्तिनाथ प्रभृत्या प्रतिमेची पूजा करीत असलेली दमयती सार्थवाहाला दिसली ॥३७८॥

English - The search-party thus seen Damyantu doing the puja of Lord Shantinath with almost peace and contentment

॥३७६॥ श्रीजयशेषवस्मृतिविचित श्रीनलदमयन्तीर्चारित्रम्

भैमी विम्बं ततः शान्तेः स्वयं निर्माय मृणमयम् ॥

चिसन्ध्यं पूजयामास, वनगैः कुसुमैः स्वयम् ॥ ३७६॥

अन्वय :- ततः भैमी स्वय मृणमय शान्तेः विम्ब निर्माय वनगैः कुसुमैः स्वयम् ॥ ३७६॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर भीमस्य अपत्य स्त्री भैमी स्वय मृदः विकारः मृणमयं शान्तेः शान्तिनायस्य विम्बं प्रतिमा निर्माय विचार्य वनगैः वन्यैः कुसुमैः पूजये: स्वय तिसुणा सन्ध्याना समाहारः चिसन्ध्य चिकाल चिवेल पूजयामास अपूजयत ॥ ३७६॥

मरलाएः - तदनन्तर दमयन्ती रवय मृतिकामदी शान्तिनायस्य प्रतिमा रचयित्वा वनगैः कुसुमैः रवय चिकाल चिवेल अपूजयत ॥ ३७६॥

युज्ञराती :- पछी दमयन्ती (त्यां) पोताने छाये भाटीनी श्री शान्तिनाय प्रज्ञनी प्रतिमा बनावी, वनमां उिंगतां पुण्ये वेद पोते

हिन्दी .. फिर दमयन्तीने वहा पर हाथो से मिठ्ठी की श्री शान्तिनाय प्रज्ञ की प्रतिमा बनाई, वन के फूलों से चिकाल उस प्रतिमा की पूजा करने लगी ॥ ३७६॥

मराठी .. गतर दमयन्ती रवत त्वा हातानी मातीची श्री शान्तिनाय प्रज्ञकी प्रतिमा बनावून, जगलात उमलणात्वा कुलानी त्वा प्रतिमेची चिकाल पूजा करू लागली ॥ ३७६॥

English :- Then Damayanti prepared an idol of Lord Shantinath with her own hands, out of mud She then adorned it with bloomed flowers from teh jungle and worshipped it three times a day

श्रीजयशोखरम् विश्वचितं श्रीनलदमयन्तीचरितम् ॥

अथ सा पथि गच्छन्ती, प्राप्येक निरिकन्दरम् ॥

अतिवाहितुं वर्षा - स्तस्थौ तत्र महर्षिवत् ॥ ३७८ ॥

विवरणम् :- अथ सा दमयन्ती पथि मार्गे गच्छन्ती सती एक गिरेः पर्वतस्य कन्दर निरिकन्दर प्राप्य लब्ध्या तत्र तस्मिन् निरिकन्दरे वर्षा: प्रावृदकालं अतिवाहितु महर्षिणा तुल्य महर्षिवत् तस्थौ अतिष्ठत् ॥ ३७९ ॥

सरलार्थ - अथ मार्गे गच्छन्ती सती सा दमयन्ती एक निरिकन्दर लब्ध्या तत्र प्रावृदकाल अतिवाहितु महर्षिवत् अतिष्ठत् ॥ ३७९ ॥

गुजराती :- पृष्ठी भागे चातमां तेजुने एक पर्वतनी अंदर गुफा प्राप्त थई, त्वानि वर्षांत्तु वीतावशा भाटे दमयन्ती भडान अपिनी पेढे ते गुफाभां निवास करीने रही ॥ ३७९ ॥

हिन्दी - किर रास्ते मे चलते हुए उसे एक पहाड़ के अदर गुफा प्राप्त हुई तब वर्षाक्रितु व्यतीत करने के लिए दमयन्ती महान ऋषि के समान उस गुफा मे रही ॥ ३७९ ॥

मराठी :- रस्त्याने जाता जाता ती एका पर्वताच्या गुहेजवळ आली त पावसाळ्याचे दिवस पालंदिण्यासाठी ती महर्षिप्राप्ते त्या गुहेतच राहिली ॥ ३७९ ॥

English - Then on the way, She happened to see a cave, carved in a mountain. She then decided to spend the monsoons in the cave, just as an eminent and a pious priest.

दमयन्त्यपि विजाय, प्रियसङ्गमनिर्णयम् ॥
चकाराभिग्रहान् शीलनृपस्थेवाज्ञरसत्कान् ॥ ३७२॥

अन्यथ :- समयन्तो अपि प्रियसङ्गमनिर्णय विजाय शीलनृपस्य अजरक्षकान् इव अभिग्रहान् चकार ॥ ३७२॥

विवरण :- समयन्ती अपि प्रियेण सङ्गमः प्रियसङ्गमः प्रियसङ्गमनिर्णयः तं प्रियसङ्गमनिर्णय विजाय अवश्य शील एव नृपः शीलनृपः तस्य शीलनृपस्य अजरस्य शरीरस्य रक्षकः; अङ्ग रक्षकः तान् अजरक्षकान् इव अभिग्रहान् नियमान् चकार अकरोत् । शीलरक्षकान् अभिग्रहान् अकरोत् ॥ ३७२॥

सरलार्थ :- दमयन्ती आपि प्रियसङ्गमनिर्णय विजाय शीलनृपस्य अग्रसरिकान् इव नियमान् चकार ॥ ३७२॥

मुजराती :- पष्ठी दध्यंतीये पृष्ठा पोताना भर्तीरनो भेषणाप थवानो निष्ठिष्ठ भृणीते, शीलुपी राजना यांगरक्षको समक्ष नीये लग्नात्या मुजराती धारण कर्त्तव्या ॥ ३७२॥

हिन्दी :- किर दमयती भी अपने पति के मिलाप का निर्णय जानकर, शीलरुपी राजा के अग्रक्षक समान नीचे बताये हुए अभिग्रहों को धारण किया ॥ ३७२॥

मराठी :- नंतर दमयतीने पण आपत्या पतीत्या मगमाचा निर्णय ऐकून शीलरुपी राजात्या अग्रक्षकाप्रभागे खाली सानितत्याप्रभागे अभिग्रह पारण केले ॥ ३७२॥

English :- Then Damyanti, having heard the decision of the to be union of her husband and keeping a natural disposition and her amiableness She then decided to take and keep some vows, which will be her armour of her body, and shall gaurd her always

अत्मालाभ्य चान्प्रत्य, मान पन्था: शिवस्तव ॥
सोऽय रूप प्रकार्य स्व, नत्वा ता भुट्टोऽगमत् ॥ ३७१ ॥

अन्वय .. अन्यत आत्म्य अत्म । त्वं प्रज्ञा तव पन्था रूप भवतु । अथ स स्व रूप प्रकाश्य ता नत्वा भुदित अगमत् ॥ ३७१ ॥
विवरणम् - अन्यत जालय अत्म । अन्यन जालापन अत्म । त्वं प्रज गच्छा तव पन्था मार्ग शिवः कल्याणः भवतु । अथ स-रादर्त-स्व निज रूप प्रकाश्य प्रकाश्य ता दमधन्ती नत्वा प्राप्तम् भुदित आनन्दितः अगमत् अगच्छत् ॥ ३७१ ॥
सरलार्थ - अन्येन आलापेन अत्म । त्वं गच्छ । तव मार्गं कल्याण अरतु । अथ स राक्षस निज रूप प्रकाश्य ता दमधन्ती नत्वा आनन्दित अगच्छत् ॥ ३७१ ॥

गुजराती :- हे बीजुं कुंडि कुहेपाथी सर्वुं, तुं ज ! मारो भारी कल्याणकारी थाएँ; पछी ते राक्षस पाण पोतानुंप प्रकाशीने तथा तेजीने नभीने भुशी थई (त्यांधी) चालतो थयो ॥ ३७१ ॥

हिन्दी - 'अब ओर अधिक क्या कहना तुम जाओ गुम्हारा मार्ग कल्याणकारी हो ।' तब वह राक्षस अपना रूप प्रगाट कर के उसके सामन नतमस्तक होकर वहाँ रं चला गया ॥ ३७१ ॥

मराठी - आता दुसरे काही बोलू जातेस त जा तुझा मार्ग कल्याणकारी होवो नतर तो राक्षस पण आपले रूप प्रकट करून तिला नमरकार करून आनन्दित होऊन तेपैन निपैन गेला ॥ ३७१ ॥

English - And she asks the Goblin not to say anything more and let his way be friendly and auspicious
Then the goblin bought to light his actual form, bowed down to her, accumulated blissful feelings
in his heart and vanished away from there

किं चारण्ये क्लिनशित्वालं नयामि त्वा पितुर्गदि ॥
साणमांत्रेण कल्याणि । विधाय करसम्पुटे ॥३६९॥

अन्यथ :- किंच हे कल्याणि । अरण्ये क्लिनशित्वा अलम् । आह त्वा करसम्पुटे निधाय क्षममांत्रेण पितुर्गदि नयामि ॥३६९॥

विवरणम् :- किंच हे कल्याणि । अरण्ये क्लिनशित्वा क्लेश सोद्वा अलम् । आह त्वा करयोः सम्पुटः करसम्पुटः तस्मिन् करसम्पुटे निधाय निस्तिव्य क्षण एव क्षणमात्रं तेन क्षणमानेण क्षणेन पितुः जनकस्य गृहे नयामि ॥३६९॥

सरलार्थ :- किंच हे कल्याणि । अरण्ये विलिनित्वा अलम् । आह त्वा हरतसम्पुटे गृहीत्वा क्षणेनैव जनकस्य गृहे नयामि ॥३६९॥

मुख्यरूपी :- १णी हे क्लिनशित्वा सती आ नंगलभां भवेष पाभवाधी भर्तु, हु भारा उसमेंपुटभां धारणा करी तने घेके भर्तुभां न तारा पिताज्ञने घेर तेवी अडिं ॥३६९॥

हिन्दी :- हे कल्याणि सती। इस जगल मे तेरा क्लेश समाप्त हुआ, मैं मेरे हाथों में धारण कर के एक क्षणमें ही आपके पिताजी के पास ले जाऊंगा ॥३६९॥

पाठी :- मग हे कल्याणि सती। या जगलात दुःख सहन करणे पुरे. मी माझ्या हाताच्या ओजळीत घर्नु तुला एका क्षणात तुझ्या वडिलाच्छा परी घैक्न जातो ॥३६९॥

English :- Then the ogre continued saying that, her chargin and tribulation in this forest is over and he will in a moment take her to her father's house in the hollow of his hands, joined together.

चिन्तयित्वा विभजेन्, पत्नादः सोऽप्यचीकथन् ॥
प्रवासविवसात्पूर्णवादशाब्द्यान्त्यवासरे ॥ ३६७ ॥

अन्वय :- सः पत्नादः अपि विभजेन चिन्तयित्वा अचीकथता प्रवासदिवसात् पूर्णदावशाब्द्यान्त्यवासरे तव प्रियः सङ्गस्यते ॥ ३६७ ॥
विवरणम् :- सः पत्नं मांसम् अति शति पत्नादः रामसः विभजेन विभज्ञानेन चिन्तयित्वा विचार्य अचीकथत कथयामास अकथयत प्रवासस्य दिवसः प्रवासदिवसः तस्यात् प्रवासदिवसात् द्वादश च तानि अल्पानि च द्वादशाब्द्यानि । अन्ते भवः अन्तर्यामासो वासरश्च अन्तर्यवासरः । पूर्णदावशाब्द्यान्त्यवासरः पूर्णदावशाब्द्यान्त्यवासरः तस्मिन् सरलार्थ :- सः राक्षसः अपि विभट्टगजानेन ज्ञात्वा अकथयत्-प्रवासदिवसात् पूर्णदावशाब्द्यान्त्यवासरे तव प्रियः संगत्यते ॥ ३६७ ॥
गुणराती :- त्वारे ते राक्षसे विभंगशानधी विचारीने कुरुते, हे सती! या प्रवासना दिवसधी भूंडीने भूंडर धर्षे पुरां व्याभां तेना छेषा दिवसे ॥ ३६७ ॥

हिन्दी :- तब उसके आखरी दिना ॥ ३६७ ॥
बात उसके आखरी दिना ॥ ३६७ ॥

मराठी :- तेला त्या राक्षसाने आपत्या विभंगजानाने विचार करन सांगितले की, हे सती! या प्रवासात्या दिवसा पासून वारा वर्षे पूर्ण झाल्यानंतर त्यात्या शेवटत्या दिवशी तुझा प्रिय नल तुला भेटेल ॥ ३६७ ॥

English - Then the orge with his knowledge said to her that from this day onwards and twelue years later and on the last day ..

यातुधानस्तदाकर्णि, तस्या: सत्त्वेन विस्मितः ॥
ऊचे तुष्टोऽस्मि कल्याणि । किं करोमि तव प्रियम् ॥ ३६ ॥

प॒ अथः - यातुधानः तद् आकर्ण तस्या: सत्त्वेन विस्मितः ऊचे कल्याणि । अहं तुष्टोऽस्मि तव किं प्रियम् ॥ - यातुधानः राक्षसः तद् आकर्ण तस्या: यचनं शुत्या तस्या: दमयन्त्या: सत्त्वेन यलेन विस्मितः आश्चर्यचकित ऊचे ज्ञावोचत् - हे कल्याणि । अहं तुष्टः प्रसन्नः आत्मा तव किं प्रिय हष्ट करोमि ॥ वदा ॥ ३६ ॥

मरार्थः :- राक्षसः तस्या: वचन निशम्य तस्या: दमयन्त्या: बलेन आश्चर्यचकित् अवोचत् - हे कल्याणि । अहं प्रसन्नोऽस्मि तव किं प्रिय करोमि । वदा ॥ ३६ ॥

गुणरात्मी :- पष्टि राक्षस तेषुनां ते वयनो सांबणीने, तथा तेषांनी हिभ्मतधी आश्चर्य पामीने भोवधा लाभयोऽते, हे कल्याणी अतीं हुं तारा पर प्रसन्न थयो हुं, अनेहव तने आनंद उपने एमुं शुं कर्व करुं? ॥ ३६ ॥

हिन्दी :- फिर वह राक्षस उसके वचन सुनकर तथा उसकी हिम्मत से आश्चर्यचकित होकर कहने लगा कि, हे कल्याणी सती! मैं तुम पर प्रसन्न हुआ हूँ, और अब तुझे आनंद प्राप्त हो ऐसा कौन सा कार्य करों ॥ ३६ ॥

भाठी :- नतर राक्षस तिचे ते बोलणे एकन व तिची हिम्मत पाहन आश्चर्यचकित झाला आणि मठणाला - हे कल्याणि सती! मी तुझ्याकर सतुए झाली आहे, आता मी तुझे कोणते प्रिय कर्व कर? सान. ॥ ३६ ॥

English :- The ogre after having heard the words of Damyanti, was overcome with astonishment, And addressing her as a propitious and a chaste woman said that he was contented and acquiescent with her and asked her to place before him a deed, that will make her happy and blissful

अलं विलम्ब्य तदभुइद्व मयात्मासो तवार्थिः ॥
न विना मरणं येन, स्याद् दुःखाना जलाऽग्निः ॥३६३॥

अलम्ब्य :- तद विलम्ब्य अलं । मया असौ आत्मा तव अर्थित् भुइद्व । येन मरण विना दुःखाना जलाऽग्निः न स्यात् ॥३६३॥

स्पृहरणम् :- तद तेन ज्ञारणेन विलम्ब्य अलम् । विलम्ब्य मा कुरु । मया असौ आत्मा शरीर तव तुम्हे अर्थित् जलाऽग्निः दुःखाना विनाशः न स्यात् ॥३६३॥

सरलार्थ :- तद विलम्ब्य अलम् । मया अद् शरीर तुम्हे दत्तम् । भ्रष्टाय येन मरण विना दुःखाना विनाश न स्यात् ॥३६३॥

कुरुज्ञानी :- अहे पुढे विलंब्य करवाई संपु, घने तुं भाउं, भमणु करू में आ भाउं शरीर रने सोंपी दीपु छ, केख के उवे मरण
कुरुज्ञानी अहे कुरुज्ञानी धूटकरू धर्ह शके तेम नधी ॥३६३॥

उल्लङ्घन :- अब तुम पिन्नवे पत करो और मेरा भक्षण करो । मैने यह मेरा शरार तुम्हे सौप दिया है, क्योंकि अब मृत्यु के बिना मेरे

प्राणी :- आता तिलेठ न करता ते माझे भक्षण कर? मी माझे हे शरीर तुला अर्पण केले आहे, कारण की आता मरणाशिवात माझ्या

दुःखो वा अत होणार नाही ॥३६३॥

English - So she asks him not to delay or procrastinate and devour her up as she has placed herself in his hand this is the only path to peace and an eradication of her woe and sadness

जातस्य हि भूत मृत्यु - रक्षातार्थस्य तदभयम् ।

आजन्मपरमाहंत्या: कृतार्थ्यास्तु तत्र मे ॥ ३६ ॥

अन्वय :- जातस्य हि मृत्यु भूत अस्ति । अकृतार्थस्य तदभय अस्तु । आजन्मपरमाहंत्या: कृतार्थ्यास्तु मे तद न अस्ति ॥ ३६ ॥

विवरणम् :- जातस्य उत्पत्तस्य लब्धजन्मनः हि मृत्युः भरण द्युवं निश्चितम् अस्ति । कृतः अर्थः येन सः कृतार्थः न कृतार्थ अकृतार्थः तस्य अकृतार्थस्य अकृतकृत्यस्य नरस्य तस्मात् भरणात् भय तदभयम् अस्तु । किन्तु जन्मनः आरम्भ आजन्मा अहंतः इयम् आहंती । परमा चासौ आहंती च परमाहंती तस्याः परमाहंत्या: अहंतः परमभक्तायाः तथा कृतः अर्थः यदा सा कृतार्थ तस्याः कृतकृत्यायाः मे मम तद मृत्युभय न अस्तु ॥ ३६ ॥

सरलार्थ :- उत्पत्तस्य हि भरण निश्चित अस्ति । अकृतकृत्यस्य भरणादभयम् अस्तु । किन्तु अहंतः परमभक्तायाः कृतकृत्याया भय मृत्युभय न अस्ति ॥ ३६ ॥

गुजराती :- (हे राक्षस!) जन्मेला प्राणी माटे भरण तो भरेभर निश्चित न छे, परं जे भाग्ये पोतानुँ कर्त्त्व साधेलु नधी, तेन भूतुनो भय छोय छे. परंतु हुं तो छेक जन्मधी भांडीने जेन धर्मनु आराधन करवाई हुतार्थ धरेली हुं, माटे भने भरणनो भय न थी.

हिन्दी :- (हे राक्षसा) जन्म पाये हुए प्राणिजो के लिए मौत तो निश्चय ही आनेवाली है, परन्तु निस मनुष्यने अपना कार्य सिल्ज नहीं किया है, उसे मृत्यु का भय है, लेकिन मैं आजन्म से जैनधर्म की आराधना कर के कृतार्थ हो गयी हूँ। इसलिए मुझे मृत्यु का कोई भय नहीं है ॥ ३६ ॥

प्राठी :- (हे राक्षसा) जन्मलेल्या प्राण्याला भरण हे निश्चित आहे, परन्तु ऊपा भाजाने रसात दे दार्दी साड्य केसे नाही त्याला मृत्यु वध असते परन्तु मी तर जन्मापासून जैनधर्मची आराधना केल्यामुळे कृतार्थ झाली आहे, मृणन भला भरणावे वध नाही ॥ ३६ ॥

English :- She says that every mortal being is bound and has to experience death. A being who hasn't accomplished his deeds, will surely be afraid of death, but she who has from birth, worshipped Lord Jineshwar and is satisfied in her religious deed is not at all afraid of facing death

रक्षोऽचि प्रेत्य तामृते, भोक्त्येऽध त्वामहं शुभे ॥
शामकुक्षिः शुधा सम्येष, समरात्रुपोषितः ॥ ३५३ ॥

अन्यथः - रक्षः अपि ता प्रेत्य ऊचे हे शुभे । समरात्रं उपोषितः अतः पव शुधा शामकुक्षिः आह आद्य त्वा भोक्त्ये ॥ ३५४ ॥

विवरणम् :- रक्षः रक्षसः अपि ता दमयन्ती प्रेत्य आवलोक्य ऊचे अवोचत हे शुभे । समानां रात्रीणा समाहारः समरात्रम् उपोषित अनशनः एषः अहं शुधा शुधया त्रुभक्षया क्षामा कुशा कुक्षिः उदर यस्य सं क्षामकुक्षिः कृशोदरः आस्मि । अत आद्य आह त्वा भोक्त्ये खादिव्यामि ॥ ३५५ ॥

सरलार्थ :- रक्षस अपि तां दमयन्ती अवलोक्य अवतत हे शुभे । समरात्र उपोषित एष अह त्रुभक्षया कृशोदर अस्मि । अत आग आह त्वा भद्रविष्यामि ॥ ३५१ ॥

उन्नरप्ति :- धृषी ते रक्षस धृषी तेषुपीने जेई कुडेवा लाङ्घो ते, हे शुभे । आजो दुं तां भक्षणा करीश, तेअ ते सात रात्रिना उपवासी येवो हुं शुधाधी भाली उदरधाणो धुं ॥ ३५६ ॥

हिन्दी - पिर वह रक्षस दमयती को देखकर कहने लगा कि, हे शुभे! आज मैं तुम्हे खाऊगा क्योंकि मे भात निन का भूखा हूं ॥ ३५७ ॥

पाठी :- नतर तो रक्षसही दमयन्तीला गहणाला- हे शुभे! मी सात दिवस आले उपाशी आहे भुकेने माझे पोट कृश आले आहे महणून मी आज तुला रवाईन ॥ ३५८ ॥

English - Then the goblin spoke to her saying that, he had abstained for seven days and he is utterly hungry now and therefore wishes to devour her

मुखरन्धविनिर्गच्छद्विजिह्वसमजिह्वकम् ।। भयानकरसं मृते - विजिह्वसमजिह्वकम् ॥

अन्यथः - मुखरन्धविनिर्गच्छद्विजिह्वसमजिह्वकम् अतिशयभैरव मृते भयानकरसम् इवा रक्षसं सा अपश्यता ॥ ३५७ ॥
विवरणम् :- मुखम् प्य रन्धं मुखरन्धं मुखरन्धात् विनिर्गच्छन्ती क्षे जिदे यस्य सः विजिह्वः विजिह्वेन समा निष्ठा विजिह्वसमजिह्वा । मुखरन्धविनिर्गच्छन्ती विजिह्वसमजिह्वा यस्य सः, तं मुखरन्धविनिर्गच्छद्विजिह्वसमजिह्वकम् अतिशयेन भैरवः अतिशयेवः तमातिशयेवं मृते भयानकः श्वासौ रक्षाक्ष भयानकरसः त भयानकरसम् इव दृश्यमान रक्षसमपश्यता ॥ ३५७ ॥

सरार्थ :- मुखरन्धविनिर्गच्छद्विजिह्वसमजिह्वकम् अतिशयेन भयानकम् अताएव मृतिमन्त भयानकरस इव दृश्यमान रक्षस अपश्यता ॥ ३५७ ॥

गुणरूपी :- भूष्मुपी गुहामांशी भृष्टार नीक्षिती सप्तशरभी अलवाणा, आग्ने हेष्यारी 'बध्यनेद रस' एव उपोष नहीं । तेभ अतिं नहीं ॥ ३५७ ॥

हिन्दी - मुखरूपी गुप्ता से बाहर निकलती हुई सारे समान जीभवाला, भानो देहधारी भयानक रस ही हो । ऐसा अत्यत भय पैदा करनेवाला, राक्षस देखा ॥ ३५७ ॥

भाठी - सापाच्चा मुखातून बाहेर निषणाच्चा जीभ बाहेर निषित आहे. असा अतिशय भवकर जण काढ भूर्तिमत भयानक रसच आसा राक्षस तिला तिसला. ॥ ३५७ ॥

English :- His mouth was as big as a huge cave and the wriggling tongue, wriggled like a venomous snake And whose body was actually a testimonial evidence of fight means whose mere sight was frightful

विवरणम् :- सा दमयन्ती आदौ वेव आध्य आध्य व तद दिन च आधादिन वियोगस्य आधादिन वियोगाधादिन तत्पात्र वियोगाधादिनात् अपि चतुर्थ आदौ येषा तानि चतुर्थादीनि । चतुर्थादीनि य तानि तपासि च चतुर्थादितपासि चतुर्थादितपस्यु लीना चतुर्थादितपोलीना निर्गति, अवध्य येष्यः तानि निरवधानि ते. निरवधे. निर्दोषे. फलादिभिः प्राणाना आधारं प्राणाधारं ते प्राणाधारं चक्रे अकरोत ॥३५५॥

सरलार्थ :- सा दमयन्ती जलविद्योगारस्य आयदिनात् आरभ्य चतुर्थादितपोलीना निरवधे फलादिभि प्राणाधारं चक्रे ॥ प्राणान् अग्रारवद्वा ॥३५५॥

गुजराती :- वृग्नी दध्यांपी (पोताना भृतीर भावेना) विषोगाना खेला दिवस्थी चांपीने ज उपवास आदि तपस्यां लीन धर्य हन्ती. एवे ते निर्दोष इषा आदि द्यो शुभनन्तो निर्विड करती हन्ती ॥३५५॥

हिन्दी :- दमयती अपने वियोग के पहले दिन से लेकर उपवास आदि तप मे लीन होकर निर्दोष फल आदि द्वारा प्राण धारण करने लगी ॥३५५॥

माठी :- जतर ती दमयती (रवत च्या पतिसमवेत) वियोगात्या पहिल्या दिवसापासून उपवास आदि तपात लीन होजन निर्दोष फळ आदि पेऊन प्राणधारण करू लागली ॥३५५॥

English - Damyanti, from the day she was seperated from her husband, started abstinating, did heavy penance and remained wholly on fruits

ज्वलद्वावानल शैत - मिवोत्पिङ्गलकुन्तलम् ॥
करालकन्त्रिकापाणि, विद्युद्वन्तमिवाम्बुदम् ॥३५६॥

अन्यथ :- उत्पिङ्गलकुन्तल ज्वलद्वावानल शैत इव करालकन्त्रिकापाणि विद्युद्वन्त अम्बुद इव रक्षस सा अद्वाहीत ।

अखण्डधारं तत्रासीद् वृष्टिस्त्रैरात्रिकी तदा ॥
शुभध्यानेन सा त्वस्थाद्भर्मस्थान इव स्थिता ॥ ३५३ ॥

अन्वय :- तथा तत्र अखण्डधार त्रैरात्रिकी वृष्टि: आसीत् । किन्तु सा धर्मस्थाने स्थिता हव शुभध्यानेन अस्थात् ॥ ३५३ ॥

विवरण :- तदा तस्मिन् समये तत्र तत्प्या अटव्या न विघ्ने खण्डः यासा ता: अखण्डः । अखण्डः धारा: यस्मिन् कर्मणि यथा स्थात् तथा अखण्डधारं सन्ततधारम् । तिसृष्ट रात्रिषु धावा त्रैरात्रिकी वृष्टि: त्रिरात्रपर्वन्त सन्ततधारा वृष्टि: अभवत् किन्तु सा दमयन्ती धर्मस्थाने धर्मस्थाने स्थिता इव शुभ च तद् ध्यान च शुभध्याने तेजः शुभध्यानेन अस्थात् अतिष्ठत तस्योऽप्यत् ॥

सत्तार्थ :- तदा तत्र अखण्डधार प्रैरात्रिकीवृष्टि अभवत् किन्तु सा दमयन्ती पर्मस्थाने रिप्ता इव शुभध्यानेन अतिष्ठत ॥ ३५३ ॥

उल्लङ्घनी :- ए रीते ते वृष्टे त्यां अप्युपारायी नेत्रं रात्रि तुषी ज्वनी वृष्टि थई त्यारे ते दमयन्ती ज्वागे धर्मस्थानमां बेठी होय तेम शुभ ध्यान वृढ़े स्थिरप्रित्तपाणी थई ॥ ३५३ ॥

हिन्दी :- इसप्रकार उस समय अखण्ड धारा से तीन रात्रि तक जल की वृष्टि हुई तब वह दमयती मानो धर्मस्थान में बैठी हा उसी प्रकार शुभ ध्यान से स्थिर चित्तवाली हो गयी ॥ ३५३ ॥

मराठी - अशारीरीने तेला तीन रात्रपर्वत अखण्ड मुसङ्कधार वृष्टी झाली. पण दमयती मार्य जण् काद्य पर्मस्थानात असल्याप्रमाणे शुभध्यानाने स्थिरप्रित्त झाली ॥ ३५३ ॥

English - In this way it rained very heavily for about three nights. Damyantu took this place as a religious place and the happening as a religious one and thus went into deep meditation

दर्शि दर्शि च वैदर्भी । तडिताण्डवडम्बरम् ॥

बन्धम्भायमाणमस्मार्तिराचिकमिवाहितः ॥ ३५ ३ ॥

अन्वय - वैदर्भी तण्डिताण्डवडम्बर दर्शि दर्शि बन्धम्भायमाणम् अहंत. आराचिकम् इव अस्मार्तिं ॥ ३५ ३ ॥

विवरणम् :- विदभाणगम् ईश्वरः वैदर्भः वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी दमयन्ती, तडितः तडिताण्डवडम्बरः तडिताण्डवडम्बरः त तडिताण्डवडम्बर दर्शि दर्शि दुष्टवा दुष्टवा पुनः पुनः पुनः भ्रमति इति बन्धम्भायमाण पुनः पुनः भ्रमति इति आस्मार्तिं अस्मरत् सस्मार ॥ ३५ ३ ॥

सरलाप्त - दमयन्ती तडिताण्डवडम्बर दुष्टवा दुष्टवा पुनः पुनः भ्रमत् अहंत आराचिक इत अस्मरत् । आकाशे तडित ताण्डवडम्बरमहलोके अहंत आराचिकामित भ्रमति इति सा अस्मरत् ॥ ३५ १ ॥

गुजराती :- दधी वीजपीथोना च भक्तारामा आउंभरने निरधीने दधांपत्ति जिनेभरप्रभुनी पासे हेरवाती आरतीनी हिथाने वाऽ
कुरेण दाजी ॥ ३५ १ ॥

हिन्दी - फिर बीजली के चमकार के आडबर को देखकर दमयती जिनेभरप्रभु के पास धूमती हुई आरती की क्रिया को याद करने
लगी ॥ ३५ १ ॥

मराठी :- न तर आकाशात चमकणाऱ्या तिजोचे ताडवनुत्त्व पाहिन दमयतीला पुन्हा पुन्हा जिनेभरप्रभुवरन ओवाळली जाणाऱ्या
आरतीची आठवण झाली ॥ ३५ १ ॥

English - Then there was a sudden lightening in the sky Damyanti at that time was worshipping Lord Jivashwar by moving a lighted lamp circularly around the idol, which made her to think that the lightening was the lighted lamp shining in the sky

अन्नान्ततरे गग्नेन्नियर्थनो गान्धिगमनन्द्रवत् ॥

पूजारमण्डलनामनादिम् इति प्राप्ते शीघ्रं जा ॥२४७॥

अन्यथा :- अत्रान्तरे गन्धिगजेन्द्रवत् पन नच्चे जगन्ते । भौमाना पूजाद्यण्ड्यनदीयाश्वनहम् सम्पार ॥ ब्रह्मा

सरलार्थ :- एतमिन् अनंते गन्धगजेन्द्रवत् मेष उच्चे रवरम् अगर्जता तदा दम्भवन्ती तद् मोपगजेन्म् कुत्वा पूजात्सत्प्रिणदवायनाद्यु
अभ्युत ॥३४१॥

ગુજરાતી :- એથામાં મહોન્દેત ગંધેસ્ત્રીયેઠ મેઘ ગરજવ લાગ્યો, ત્યારે દ્વારાંતી જિનોદરની પૂજા સભયે વાગતા વાર્ણિંશોના
નાદને પાડ કરવા લાગી. ॥૩૪૬॥

हिन्दी - इतनेमे पदोन्पत गथहस्ति की तरह पेव गर्जना करने लगे, तब दमयती जिनेश्वर को पूजा के समय बजत हुए थे। ना याद को याद करने लगी ॥ ३५० ॥

प्राणी :- इतव्यात् परोन्मत्त अपहर्त्वप्रमाणे द्वा जोरावै गरजना कर्स लागला, तद्व दमवतात् जिनस्वरूपा भृगु कर्मणा लात्ता गाडी ॥३४१॥

वीजणान्या वापाद्या भाद्राचा आठवडा झाला ॥२५ ॥

English :- Then, she heared thunders in the sky which seemed like a mad elephant parading about She thought that the sounds were the musical instruments played on the tune of the puja, which were being played when she used to perform the puja at her maternal home

English :- Then the chief, addressing her as a Goddess said that she who was the daughter of Bhimrath, wife of king Nal and who is a chaste and virtuous woman and a religious woman too, is worthy of veneration and adoration

किंच्चोपकारकीतोऽ हमेल्या गाहिकनाशलात् ॥

तन्म प्रावित्रयावस्था - मध्यमणाडस्य ते उन्धे ॥३४७॥

पूर्वन्यय :- हे अनधे ! एकाग्रिकनाशनात उपकारकोतः आहम् ते अधमणः अस्मि तत् मे आवासम् पवित्रम् ॥३४७॥

पूर्वविवरणम् :- न विद्यते अथम् पापम् गस्या : सा अनधा तत्सम्बद्धो हे अनधे हे निष्पादे । ऐकाग्रिकणाम् स्तेनानाम् नशनात उपकारेण
क्रीतः अहम् तं तव अधमणः क्राणी अस्मि । तत् तस्यात त्वम् मे मम आवासम् गृहम् पवित्रम् कुरु ॥३४७॥

पूर्वमरलाभः . - हे निष्पादे ! रतेनानाम् नाशनात उपकारेण क्रीतः अहम् तव क्राणी अस्मि । तरमात त्वम् मम आवासम् पवित्रम् कुरु ॥३४७॥

पूर्वजराती :- धनी हे निष्पादी इभयंती ! तस्य च्या योरोने नशादी भारा घर उपकार करीने भने भरीदी लीघो छे, भाटे हवे तगो भारा

English :- And, he continues that this Damyanti who is sinless and who has made the robbers to flee, has made him her slave. He then asked her to enter his dwelling and bless it by her auspicious presence.

हिन्दी - फिर उस सार्थकतिने भी उसे अपनी माता के समान मान कर भक्तिपूर्वक नमस्कार कर के पूछा कि, हे माताजी! आप कोन होते हों और इस जगलमें क्यों भ्रामण कर रही हों? ॥३४४॥

माठी - न तर तो वसन्त सार्धवाह पण दमयन्तीला रुचत, त्वा आईप्रमाणे भक्तिपूर्वक नमस्कार करन विचार्त लागला-हे माते। त कोण आहेस? या वनात का भटकतेस? ॥३४४॥

English - Then the chieftain of the encampment taking Damyanti as his own mother and with utmost devotion and veneration, bowed down to her and asked her about her identity and as to why she was rambling alone in such a dangerous forest

सोदरस्येव तस्याथ, सार्थनाथस्य भेद्यति ॥

जन्मतः कथयामास, वृत्तान्तम् सर्वमात्मनः ॥ ३४५ ॥

अन्वय :- अथ भैर्वा अपि तस्य सोदरस्येव सार्थनाथस्य जन्मतः आत्मनः सर्ववृत्तान्तम् कथयामास ॥ ३४५ ॥

विवरणम् :- अथ भीमस्य अपत्यम् स्त्री भैर्वा दमयन्ती अपि तस्य समानम् उदरम् यस्य सः सोदरः तस्य सोदरस्य इव श्राव्यः इव सार्थस्य नाथः सार्थनाथस्य जन्मतः आरभ्य आत्मनः सर्ववृत्तान्तम् सर्ववृत्तान्तम् सर्ववृत्तान्तम् सर्ववृत्तान्तम् कथयामास अकथयत ॥ ३४५ ॥

सरलार्थ - अथ दमयन्ती अपि तरस्य भ्रातु इव सार्थनाथस्य जन्मत आरभ्य रुचस्य अविताम् कथाम् ग्राकथयत ॥ ३४५ ॥

गुजराती :- पश्चि दमयन्तीचे पुण ते सार्थवाहने पोताना सखोहर भाई समान भानीने, छेक जन्मधी भांडीने पोतानुं सधगुं दृष्टांत कही संखणाव्यु ॥ ३४५ ॥

हिन्दी - फिर दमयन्ती ने भी उस सार्थवाह को अपना सहोदर भाई मानकर, जन्म से लेकर अपना पूरा वृनात काह सुनाया ॥ ३४५ ॥

सरसारी :- अथ मा दमयन्ती एजुपरिमाप् टक्कारान् इदं दुष्काषाण् अमुखयत्। तेऽनि न्दोनः यावसा इव एकरसा दिशा अन्याम् दिशम् पलायन्ते स्मा पलायन्ताऽ। ३४२॥

मुजराती :- पृष्ठी ते इभासंती धुमुपरिना देंकारनादो चरण्या उङ्करनाहो करवा धागी, त्वारं ते भास्या योरो अग्रवायोनी पेडे अम् दिशाभासी भीज्ञ दिशाओ तरह नास्या लाभ्या॥ ३४२॥

हैंस्ती :- फिर वह दमयती धनुर्धर के टक्कारनाद के समान हुँकार करने लगी, तभी सब चोर कौजों की तरह एक दिशा से दूसरी दिशा की ओर भागने लगे ॥ ३४२॥

मगारी :- जतर ती दमयंती पञ्चर्पिण्या टकारनादाप्रमाणे हुकार कर लागारी, तेवा ते सगळे चोर कावङ्यासारते एका दिशोकहन दुसर्या दिशोकहे पाव लागले ॥ ३४२॥

English :- Then Damyanti roared and bellowed like the twang of a bow of an archer. Thus outcry of Damyanti bought fear in the hearts of the robbers and they began to run helter-skelter like crows

सार्थलोकोऽवदन्तनमस्तो नः कुलदेवता ॥

चौरव्याधमुख्यादेवा - ५ न्यथास्मान् कथमाकृष्टत ॥ ३४३॥

सार्थल :- सार्थलोकः अवदत्-नूनम् असौ नः कुलदेवता । अन्यथा अस्मान् एषा चौरव्याधमुख्यात् कथम् आकृष्टत ॥ ३४३॥

शिवरथम् :- सार्थलोकः जन्तः सार्थलोकः अवदत् - अवाद अवादीत् - नूनम् निश्चितम् असौ नः अस्माकम् कुलस्य देवता कुलदेवता आस्ति । अन्यथा अस्मान् एषा चौरा: एव व्याघ्रा:, ज्ञौरा: व्याघ्रा: इव वा चौरव्याघ्रा:। चौरव्याघ्राणाम् मुख्यम् चौरव्याधमुख्यम् तत्प्रात चौरव्याधमुख्यात् कथम् आकृष्टत आकृष्टत ॥ ३४३॥

मारलारी :- मार्वलोकः अवदत् - निश्चितम् असौ अस्माकम् कुलदेवता वर्तते । अन्यथा अस्मान् एषा चौरव्याधमुख्यात् कथम् आकृष्टत

- १३४३॥

श्रीजयशेखरस्त्रिविरचित श्रीनलदमयन्तीचारेनम् ॥३४०॥

उवाच चौरानपि सा, ऐरे गच्छत गच्छत ॥

रक्षितोउथम् मया सार्थे, मानर्थम् कृष्टात्मनः ॥ ३४०॥

अन्वय :- सा चौरान अपि उवाच-रे रे गच्छत गच्छत । अथम् सार्थः मया रक्षितः । औंतमनः अनर्थम् मा कृष्ट ॥ ३४०॥

विवरणम् :- सा दमयन्ती चौरान स्तेनानुभवित उवाच रे रे ज्ञोरा दृश्यम् गच्छत गच्छत । ब्रजत ब्रजत । अथम् सार्थः मया रक्षितः

अस्ति आत्मनः स्वस्य न त्रुञ्जितम् तम् अनर्थम् भा कृष्टत मा कुलध्यम् ॥ ३४०॥

सतलार्थ :- सा दमयन्ती चौरान अपि अवदत-रे रे गच्छत गच्छत । अथम् सार्थ, मया रक्षितः । अस्ति । स्वरद्य अनर्थम् मा कृष्ट ॥ ३४०॥

मुजरती :- पछी ते दमयन्तीये योरोने प्रभु कुहुँके अरे । तभो अहींधी चाल्या भयो । आ सार्थतु भे रभाधु कुहुँछे, नाहुँक तभारा

अनर्थने (तमे पोते) घेंधी खालो नहीं ॥ ३४०॥

फिर वह दमयती चौरान से कहने लगी कि अरे। हुम यहाँ से चले जाओ। चले जाओ। इस सार्थ की रक्षा मेने की है। फिर तुम अपने अनर्थ को व्यर्थ में ही न करो ॥ ३४०॥

मार्क - नंतर दमयती चौराना महाली को ओरे। तुम्ही येप्ल चालले जा। चालले जा। मी या सार्थके रक्षण केले आहे, तुम्ही विनाकारण अनर्थ ओटवॅन घेऊ नका ॥ ३४०॥

English - Damyanti asked the band of robbers to scam off as she has kept her cloak of protection over them. She adds that if any harm is done to them, they shall be the cause of their own ruinous downfall.

भूतात्मिव वातुला - भिव पीतासवाभिव ॥
भन्नानास्तेऽपि चौरास्ताम् न वैदर्भमिगीगणन् ॥ ३४१॥

अन्वय :- ते अपि चौराः ताम् वैदर्भम् भूतात्म इव वातुलाम् इव पीतासवाम् इव भन्नानाः न अगीगणन् ॥ ३४१॥

हिन्दी - फिर वह दमयती शात हो-कर देखने के लिये खड़ी रही, हतने में कुत्ते जैसे डुकरों के छुड़ को धेर लेते हैं, उसी प्रकार

चोरोंने उस सार्थबाह को चारों ओर से धेर लिया ॥३३॥

मराठी - नतर ती दमयती शात होऊन ऐर्व पारण करते, तोच कुत्रे जसे इकाच्चा टोकीता पेरतात, त्याप्रभागे चोरानी पण त्या सारांता चारी बाजूनी पेरते ॥३३॥।

English :- Then as Damyanti kept her cool, she suddenly sew a band of robbers encircling and occluding the camp just as a group of wild dogs envirous a group of pigs

**कृतान्तदूतानिव तांश्चौरानालोक्य सार्थिका: ॥
नषुभृत्यशाक्तेव, भयेन स्तम्भिता इव ॥३३॥**

अन्वय :- सार्थिका कृतान्तदूतान् इव ता चौरान् आलोक्य भयेन स्तम्भिता इव नषुभृ अग्नि न अशकन् ॥३३॥

दिवरण :- सार्थस्य इमे सार्थिका कृतान्तस्य मृत्योः दूताः इव इति उत्पेक्षाया कृतान्तदूताः तान् कृतान्तदूतान् इव तान् चौरान् स्तेनान् आलोक्य निरीक्ष्य भयेन स्तम्भिता इव नषु पलायितुम् अग्नि न अशकन् न अशक्वन् ॥३३॥

सरलार्थ :- सार्थिका यमरथ दतोन् इव तोन् चौरान् एष्वा भयेन रत्मिता इव पलायितुम् अग्नि न अशकन् ॥३३॥

गुजराती :- यमना हूतो सरधा ते चोरोने जोઈने सार्थना धारुसो भागे भूय वृङ जडाई ग्रथा धोय तेम त्यंधी बिल्बुल नासी शुभ्रा नहीं ॥३३॥।

हिन्दी - यम के दूत समान उन चोरों को देखकर भय के कारण स्तम्भित से हो कर वे सार्थ के आदमी वहाँ से भाग भी नहीं सके

॥३३॥।

मराठी :- सार्थातील माणसे यमदताप्रमाणे असलेल्या त्या चौराना पातन जण काय रत्मित झाले व तेपून पूर्णनही जाऊ शकले नाही ॥३३॥।

श्रीपद्मांगनमित्रिकृत

दिव्यरम्भः— तु एः पुरस्तात् आवासित पुरः निवेशित, सार्थ वहति इति सार्थवाहः । वसन्तव्याख्यौ सार्थवाहय ग्रन्थान्वयन्ति ॥

वस्तनासाथयाहस्य साध्यं द्वायाः पूर्णिः ह्यापतिः पृथ्वीपतिः तस्य ह्यापते� पृथ्वीपते� महान् आभोगः यस्य तद् मनाभोगं कर्त्तये लेन्द्रम् हस्तं पक्षयाति स्याऽपाश्यत ॥३३५॥

ग्रन्थसारः :- पृष्ठः जितोर्द्धं देशभूतसारं वाहय सारं पृष्ठीपते भाषणं सैन्यम् इव अपश्यत ॥३३५॥

नाथनी द्वार्धथाईने अभिभूता भागमां लेयो ॥ ३३५॥
 हिन्दी - (इन्हें उसने क्रपयतीने) राजा के सैन्य के जैसे समृद्धि वाले और पड़ाव डाले हुआे वसंत नामक सार्थवाह को सामने के भाग में देखा ॥३३५॥

શરતો :- ઇતિવદ્યાત્ દ્યુમયતોને સમોરખ યસન્ત માર્ઘવાહાને ઉભારલેલી છાવણી રાજાદ્વા લાબવર પસરલેલ્યા સેન્યાપ્રમાણે પાહિલી ॥૩૩૫॥

English :- Just then she happened to see a man who seemed like a king named Vasant with profuse prosperity and wealth, with an army and who had encamped there for a while.

सदैर्यो चापारकान्तार - निस्तारणमवारथः ॥
लेभे यदत्र साथैठियं, नूनं पुण्यलवोऽस्ति ततः ॥३३६॥

अन्यथा :- सा वस्त्रां यद् अत्र आपारकान्तारं निस्तारणमहारथः अयं सार्थः लेखो तत् तून पुण्यलवः अस्ति ॥

निष्पत्तिः— साधनयमा ज्ञान्या परं दृष्ट्या यदु अत्र आस्मन् वते अपार च तदु कोन्तार च अपारकोन्तारण्य निस्तारण्यम् अपारकान्तारनिस्तारण्यम् अपारकान्तारनिस्तारण्यमहारथः अपारकान्तारनिस्तारण्यमहारथः अपारकान्तारनिस्तारण्यमहारथः सार्थः सङ्घः लेभो तत् नन निश्चित पुण्यस्य लक्षः उंशः पुण्यलक्षः अस्ति ॥३३६॥

३४

विवरणम् :- कण्टकाः येषां सन्ति इति कण्टकिनः कण्टकिनश्च ते हुमाश्च कण्टकिन्द्रियाः कण्टकिन्द्रियसंज्ञयः।
लघिरस्त्यरक्तस्त्यभीकरा: लघिरसीकरा:। कण्टकिन्द्रियसंज्ञयत भरन्तः लघिरसीकरा: यस्याः पाताहृषी, कथम् आपि कथाग्रित
आपि काशमीरविस्त्रय के शरस्य विरलाक्ष ता: छटाथ्य काशमीरविरलच्छटा:, आसा. काशमीरविरलच्छटा. यसां सा

सरलार्थ :- कण्टकिन्द्रियसंज्ञयत यस्या शरीरात् रुपिरस्य बिन्दवं क्षसन्ति, एतादशी अतएव कण्टकिन्द्रियं यस्या: शरीरे केशस्य विरला.
छटा: मनित एतादशी सा रम्भा अप्सरा इव अदृश्यत ॥३३॥

गुजराती :- कौटावणा वृक्षोभां उज्जरावाणी अरता दृष्टिरना विंहूओ वाणी तेऽध्यंती, क्रौर्डपाण रीते ध्येवा तेसरना छंटकापवाणी
रेखा नाभनी अभ्यर्षा भरभी देखानी हनी ॥३३॥

हिन्दी :- कौटी के वृक्षमें उलझ जाने से उसके शरीर पर जो धाव हो जाये थे, उनमें से टाकते हुए खनके बिंदुओवाली वह दमयती
किसी भी प्रकारसे केसरके छटकावाली रेखानामक अप्सरा समान दिखने लगी ॥३३॥

पाठी :- काटेरी वृक्षाना खरचत्त्वामुळे शरीराद्वन् रक्ताचे धेब गङ्कत असलेली दमयती के शरात्या विरलच्छटा असलेल्या रम्भा
अप्सरेप्रमाणे दिसत होती ॥३३॥

English - Damyanti then happened to enter a thorny tree which was camouflaged with thorns. When she
came out of it she experienced horrific bruises with blood oozing out of them. Now she seemed
like a fairy (apsara) named Rambha who had saffron sprinkled all over her body

तमोग्रस्तेन्दुलोखेव, मागरिणुहतयुतिः ॥
ब्रजति त्वरितं दाव - भयभीरः: करेणुवत् ॥३३॥

अन्वय :- मागरिणुहतयुतिः तमोग्रस्तेन्दुलोखेव इव दावभयभीरः करेणुवत् त्वरित सा ब्रजति ॥३३॥

रुः

२९८

उपसग्ना न केऽव्यान्ये, मार्ज तामुपुद्धुः ॥
पतिव्रतत्वमेवै, योषितां धारकम् ॥ ३ ३ ५ ॥

अन्यथः - अन्ये केऽपि उपसग्ना, मार्ज ता न उपुद्धुः । इह पतिव्रतत्वम् एव योषिताम् अजरक्षकम् आस्ति ॥ ३ ३ ६ ॥

विवरणम् :- अन्ये अपरे केऽपि उपसग्ना: उपद्रवा: मार्ज ता धमयन्तीं न उपुद्धुः: न पीड्यामासुः । इह ग्राम्यन् जगति पतिः एव ग्राम्य

यस्याः सा पतिव्रता । पतिव्रतायाः भावः पतिव्रतत्वम् एव योषिता सीणाम् अज्ञानां रक्षक अजरक्षक आस्ति ॥ ३ ३ ६ ॥

सरलार्थ .. अन्ये केऽपि उपसग्ना, मार्ज ता दमवन्ती न अपीहवन् । इह लोके पतिव्रतत्वमेव योषिताम् अजरक्षकम् आस्ति ॥ ३ ३ ६ ॥

गुणराती :- धूपी धीरं तोषे पृण उपसग्नोऽये भाग्यमां तेणां उपद्रव कर्म नहीं, केवल या गुणतामां स्वीचोर्जुं पतिव्रतापृण् ॥
तेना शरीरनुं रक्षण करनाहुं छ ॥ ३ ३ ७ ॥

हिन्दी :-

फिर और किसी भी उपसग्नोंने उसके मार्ज में उपद्रव नहीं किया क्योंकि इस जगत में खोओं का पतिव्रताक्रत ही उसके

शरीर का रक्षण करता है ॥ ३ ३ ७ ॥

मार्गी :-

न ततु दुःख्या कोणत्याही उपसग्नानी तिला मार्गात त्रास दिला जाही, कारण की, या जगात खीरे पतिव्रताक्रत हेतु तिल्या

शरीरनुं रक्षण करणे आहे ॥ ३ ३ ८ ॥

English :- Then no other calamity decided to create chaos or a pretentious phenomenon on the way because
only a religious vow of virtuous and a chaste wife in this world can take care of herself.

विसंस्थुलितकेशी सा, वनेचरवधरिव ॥

जलदेवीव सर्वोङ्ग - प्रस्वेदस्मलिलप्लुता ॥ ३ ३ २ ॥

अन्यथ :- विसंस्थुलितकेशी सा वनेचरवधः इव सर्वाङ्गप्रस्वेदस्मलिलप्लुता जलदेवी इव दुष्यमाना ॥ ३ ३ २ ॥

धते श्यामत्वमधापि, यज्ञमश्यामलं नभः ॥
स्पृष्टो वृष्टयेव यददृष्ट्या, यवः सोऽन्युपशान्तवान् ॥ ३२९॥

बन्धवः :- यदध्यमश्यामल नभः अधापि श्यामत्व धते वृष्ट्याइव यददृष्ट्या स्पृष्टः. सः यवः अपि उपशान्तवान् ॥ ३२९॥

विषरणम् :- यस्य धूमः यदधूमः, यदधूमेन श्यामल श्यामवर्णं यदध्यमश्यामल नभः आकाशम् अधापि अङुना अपि श्यामस्य कृष्णस्य भावः श्यामत्वं पते । वृष्ट्या इव यददृष्ट्या दृशा स्पृष्टः सः यवः दावापि: अपि उपशान्तवान् ॥ ३२९॥

सरलार्थ :- दावाहृः धूमेन श्यामल नभः अधापि श्यामवर्णं वर्तते । सः यवः अपि इटानी वृष्ट्या इव तदरहया उपशान्तवान् उपशान्तवान् ॥ ३२९॥

गुरुराती :- जे दावानन्नना धूमापाधी भवीन धयेलुं आकाश छजु पृष्ठ श्यामपणाने धारणु करतुं हतुं, ते दावानन्न पृष्ठ भेदवृष्टि सरणी दमपंती दृष्टि पडवाधी घांत धर्त गर्मो ॥ ३२९॥

हिन्दी :- जिस दावानल के धुओं से मलीन होकर आकाश अभी तक कालीमा युक्त था, वह दावानल भी दमयती की मेघवृष्टि समान दृष्टि पडते ही शात हो गया ॥ ३२९॥

मराठी :- जया दावानलीक्वा गुराने भतीन झालेले आभाळ अज्जनसुद्धा श्यामपणाला पारण करीत आहे तो दावानल पण मेघविसारखी त्या दमतंतीची राहि पडतात शात आला ॥ ३२९॥

English :- The smoke which has been emitted by the forest conflagration has made the sky dirty and insipid as ever. But the glimpse of Damayanti which seem like the roaring rain, has even scared the conflagration and has calmed it down.

धूधाकशला: शार्दूला:, दृष्टदोऽपि जिघतस्वः ॥
नातिकेऽप्यभवस्तस्या:, कृशानोरिव भीरवः ॥ ३२७॥

अन्वय :- कृशानो इव भीरवः शुधाकशला. दृष्टदः अपि जिघतस्व. शार्दूला: कृशानो. इव तस्या. अन्तिके आपि नाभवन् ॥
विवरणम् :- कृशानुः हुताशन. तस्मात् कृशानो. अग्ने: इव भीरवः यथा भीरवः अग्ने: समीपमत्यागन्तु न शववुवन्ति तथा शुधया
कशला: भीषणा: शुधाकशला: दृष्टदः प्रस्तरान अपि अरुम इन्छवः जिघतस्व. शार्दूला: सिहा: तस्या: तमयन्त्या अन्तिके
समीपे आपि न अभवन् ॥ ३२७॥

सरलार्थ :- अग्ने इव भीरव शुधया भवद्वा प्रतरानुपलानपि खादितुमित्त्वं सिहा. अग्ने: इव तरया तमयन्त्या भवेन तरया
समीपेऽपि नाऽभवन्। नाऽसन्॥ ३२७॥

गुरुराती :- अग्ने पथरोने पृष्ठा तोड़ीने घाँड जबानी ईच्छा करता अने अप्यथी लपकंर बनेला निंदो पृष्ठा अस्त्रिभरप्पी गोवीते
इभयंतीधी अग्ने उरी गया होय तेव तेवुनी नश्च पृष्ठा आवी शक्या नहीं। ॥ ३२७॥
हिन्दी - मानो पथरो को भी तोडकर खा जानेकी इच्छा करते हो ऐसे भूखसे व्याकुल गेर भी आग्रि जैसी उस दमयती से डर कर
प्राणी - जग काही टगडाला पाण तोइन खाऊन टाकण्याची इच्छा करणारे पुकेने भयकर वनलेले सिंह पण त्वा अग्निसमान अशया
दमयतीला जग काय भिजून तिच्याजवळही वेऊ शकले नाही ॥ ३२७॥

English - The lion who is straying around in search of food is so hungry, that he is even capable of breaking the stones and having them But as he sees Damyanti he is overcome with fright as she is a mass of fire blazing in brightness

English - Just as one has to give an ear to the commands of a priest, in the same way Damayanti decides to listen to her love's command as it is not a disgrace nor a duty in the world to cherish and nurture her husband's wishes

तथा पि पेतुकं वेशम् निःशंका भर्तुराज्या ॥
स्त्रीणां परिभवाचेव श्वाशुरं तु पति विना ॥ ३२५ ॥

अन्वय - तद भर्तु आज्ञया नि शङ्का पैतृक वेशम यामि । पति विना श्वाशुर तु स्त्रीणा परिभवाय एव भवति ॥ ३२५ ॥

विवरणम् - तद तस्यात भर्तु पत्यु आज्ञया आदेशेन निर्गता शङ्का यस्या: सा निःशङ्का शङ्कारहिता अहं पितु आगत पैतृक वेशम युह यासि गच्छामि । पितृश्वाशुर यासि यतः पति भतरि विना श्वाशुरस्य इदं श्वाशुर गुह स्त्रीणा परिभवाय एव भवति ॥ ३२५ ॥

सरलार्थ - तरमात पत्यु आज्ञया निशङ्का अहं पैतृक गृह गच्छामि । पति विना श्वाशुर गृह स्त्रीणा परिभवाय एव भवति । पति विना श्वाशुरगृहे निवासः पराभवाय एव भवति ॥ ३२५ ॥

गुजराती :- भाटे हो आ मारा द्याखीनी घाक्षाधी निःयंकपणे हुं पिताने धरे जाउं, केम ते भतरि विनानुं सासु झीझोने हिन्दी - इसलिये अब मैं मेरे स्वामी की आज्ञा से बिना किसां शका से पिता के घर जाती हूँ, क्यों कि पति के बिना उसका सम्मरण खीं को लिये दुखदायक आहे ॥ ३२५ ॥

माठी - यासाठी आता मी माझ्या पतीच्या आज्ञेप्रमाणे नि सकोचपणे माझ्या वडिलाच्या परी जाईन, कारण पतीशिवाय सासरपर झीसाठी दुखदायक आहे ॥ ३२५ ॥

English - So, she decides to accept her beloved's command and without any doubt and dauntlessly proceeds towards her father's house because the father-in-law's house without a husband will seem very painful and a troublesome one

हिन्दी -

इस प्रकार जगल मे भटकती दमयतीने खुद के बल के आचल पर लिखे हुए अक्षरों को देखकर जैसे अपने पति का मिलाए नहीं हुआ हो वैसे आनंदित हो कर आँखें बड़ी कर के पढ़ने लगी ॥३२२॥

मराठी :-

या प्रमाणे वनात भटकत असतोंना दमयती रखत त्या वस्त्राच्या पत्राकर लिहिलेली अक्षरे पाहून जसे जण आपल्या पतीची प्रासी झाल्याप्रमाणे आजलित होऊन होके भोठे करज ती अक्षरे गांव लागली ॥३२२॥

English :-

Then as she was wandering about, she happened to see the message written on her garment She was so overjoyed, as though she was having a meeting with her beloved and she read it with almost concentration and with big eyes

अन्वय :-

सा अचिन्तयत्-प्रिय. मां मुक्तवा देहेन एव अगमत् किन्तु आदेशब्नपदेशेन मन्. मदभ्यर्णे अमुचत् ॥३२३॥

विवरण :-

सा दमयन्ती अचिन्तयत् व्याचारयत् । प्रियः नलः मा मुक्तवा त्यक्तवा देहेन शरीरेण एव अगमत् अगच्छत् । किन्तु आदेशस्य व्यपदेशः व्याजः आदेशब्नपदेशः तेन आदेशब्नयपदेशेन मनः हृदय मम अभ्यर्ण मदभ्यर्ण तस्मिन् मदभ्यर्णे मत्समीपे अमुचत् मुमोच ॥३२३॥

सरलार्थ :-

सा दमयन्ती त्याचारयत् - प्रिय मा त्यक्तवा शरीरेण एव अगच्छत् किन्तु आदेशाजेन मन मम समीपे अमुचत् ॥३२३॥

उज्जराती :-

पधी ते विचाराचा धावी ते, भारा स्वभी भने छोटीने कृत घरीरधी न दूर धया ते, आ तयेली आकाशा परथी वाचे उत्ते तेमध्ये पोतानुं हृदय तो भारी पासे न भूमुळे छे ॥३२३॥

विवरणः— एष इति संवित्तपत्रम् दिग्बान् दृष्टिर्था सुवर्णपत्रम् पठन्ते यजुर्वल्पम् तदस्मां तेजस्तमानम्

କୋର୍ପାଳୀରେ ଅଶ୍ଵାନ୍ତ ଦୋଷରେ ରୁଗ୍ରାହୀ ଉଚ୍ଛବିଶ୍ୱର ଲିଙ୍ଗ ଦୋଷରେ
ବନ୍ଦରସ ମୁଖୀ ମୁଖୀ ଉତ୍ସବରେ ତାନ୍ ମନ୍ଦରୁଧାର ଲିଙ୍ଗତି ରୁ

सरस्वती :- द्वारा तिलमण्डों से देखी यहां तो यह लक्षण यथा इसे जैशमाला प्रदान करता है। ॥३२०॥

ଶ୍ରୀମତୀ ଅଶ୍ଵରା ପାତେଳୀ । ୩୨୦

हृष्णः— इस प्रकार यिला प करते हुए दग्धयता महसुस मने उपर्यां दोनों आख्यास से बहते आसुआ से वृक्षो को मिचने लगा॥ ॥२८॥
भगवान् :- असा विलोप करणाऱ्या द्युमितीने पाटातून पडगाऱ्या पाण्याप्रमाणे होक्कातून गाहणाऱ्या अश्वी गेनातील दृश्याना सिद्धन केले॥ ॥३२॥

English. - In this way Daunyantu began to bring out her emotions and lamentation in the form of tears. And began to water the trees adorned with her overflowing emotions.

नवलं विना न भुज्यापि, भुज्यत्यन्ति रिहानना ॥
निर्मूर्ति शाष्टि स्थात्येष्य, शाष्टिरीय शिलातत्त्वे ॥ ३२६ ॥

आन्वयिकः ॥ अस्यां तरो शिवानातत्वे शशपदी निर्मिति न शास्य तीथा नहता विना प्रज्ञवल्लिरहानला सा कुर्वावि निर्मितिं न जाप ॥३२३॥

विष्णुस्त्राप् :- यद्या तस्मि शिलश्चाः सान्द्रं शिलात्मन् शिलात्मने शशरी मत्स्ये विष्णुं तस्मै विना विष्णुं अगम्भः इष्टविष्णुनामः प्रज्ञविष्णुन् विष्णुनामः यत्क्षणः सां शज्जन्मतद विष्णुनाम चाच एव शज्जन्मती कुमारी शुभं च प्राप्ते ॥३२॥

सरलार्थ :- यदा तस्मि शिलात्मते भवत्यः सुख न प्राप्तोति तथा नात विना विष्णुनामते प्रज्ञविष्णुनी प्रज्ञविष्णुनी कुमारी शुभं च प्राप्ते ॥३२॥

हिन्दी :- अरे स्वामी ! आपने मेरा त्याग क्यों किया ? क्या मैं आप के लिए भारी थीं क्या सर्व को अपनी कांचली भी कहीं भारी पड़ती है ? ॥३१७॥

माठी :- अरे स्वामी ! तुम्ही माझा त्याग का केला ? काव मी तुम्हाला जड़ झाली होती ? कपी सर्पला आपली कात भारी होते काव ? ॥३१८॥

English :- Then as she was weeping she asked her husband the reason for deserting her, was she a burden to him or does a snake ever feel that its slough is a burden to it ?

दीनाहं प्रार्थये युध्यान्, हंहो काननदेवता: ॥

सधः प्रसद्य भर्ता मे, दश्यर्तां तत्पर्योऽथवा ॥ ३१८॥

अन्वय :-

हंहो काननदेवता :। आह दीना युध्यान् प्रार्थये । मे प्रसद्य सधः मे भर्ता दश्यर्तां अथवा तत्पर्यः दश्यर्ताम् ॥३१८॥

विवरणम् :- हंहो हम्मो ! काननस्य देवता : काननदेवता : अह दीनादुःखिता युध्यान् प्रार्थये विजाप्ये । मे भर्ता प्रसद्य भर्त्य प्रसन्ना भूत्वा सधः शीघ्रं जाटिति यस्त भर्ता पतिः दश्यताम् अथवा तस्य नलस्य पन्था : मार्गः तत्पर्यः दश्यर्ताम् ॥३१८॥

मार्गार्थ :- हम्मो वज्रदेवता :। अह दीना युध्यान् प्रार्थये । मति प्रसन्ना - भूत्वा सतत फति. दश्यर्ताम् अथवा नलस्य मार्गः दश्यर्ताम् ॥३१८॥

मुनराती :- हे धनदेवीयो ! हुं दीन धृत्ये आपने प्रार्थना कुं छुं ते, भारा पर इपा करीने, तुरत भारा स्वामीने हे भाड़ो अथवा भाने तेम्हो भाड़ी हे भाड़ो ! ॥३१८॥

हे वनदेवियो ! मैं दीन होकर आपसे प्रार्थना करती हूँ कि मुझपर कृपा करके तुरत मेरे स्वामी के दर्शन कराओ, अथवा मुझे उनका मार्ग दिखाओ ॥३१८॥

माठी :- हे वनदेवीनो ! मी दीन होऊन तुम्ही प्रार्थना करते की माझ्याकर कृपा करन मता माझ्या स्वामीचे दर्शन या किवा मता त्वाचा मार्ग दासवा ॥३१८॥

असु योन्यतिरिष भूतेः - चक्षिरोऽपाः प्रियादर्शवृत्ते ॥
स्वर्णमेनतिरेण जानेऽहं एव, तुलेच्च प्रियदर्शशोन्दर्श ॥ ३५५ ॥

अन्वय :- आहं यत् चृतात् पतिता तद् प्रियात् कियोगः अभूता अनेन स्वनेन आहं जानि प्रियदर्शनं दुर्लभम् अस्ति ॥ ३५५ ॥

विवरणम् :- आहं यत् यस्मात् चृतात् आग्रह्यशात् पतिता तद् तेन प्रियात् नलात् वियोगः अभूत अभवता अनेन स्वनेन आहं जाने प्रियदर्शनं दुर्लभम् अस्ति ॥ ३५५ ॥

सरलार्थ :- आहं यत् आग्रह्यशात् पतिता तेन प्रियात् विद्योगः। अभवत्। अजेन स्वप्नेन आहं जानामि प्रियदर्शनं दुर्लभम् अस्ति ॥ ३५५ ॥

युत्तराती :- वणी हुं ने अभूत्युभ्यी पडी, ने स्वाभीधी भारो विषेग धरो, आ स्वभूती हुं एक अभुभान कुं छुं के, हवे भारा स्वाभीधु दृश्यन अनु हुर्विष ॥ ३५५ ॥

हिन्दी :- और जो आग्रह्यशात् से मैं नीचे गिरी वह स्वामी से मेरा वियोग था। इस स्वप्न से मैं ऐसा अनुमान करती हूं, कि अब मेरे स्वामी का दर्शन मुझे दुर्लभ है ॥ ३५५ ॥

प्राठी :- आग्रह्य यी आग्रह्यशात् रखाली घडली, तो माझ्या रखामीचा विद्योग आहे या रखाकरून मला असे वातते की, आता माझ्या रखामीचे दर्शन तुर्तभ आहे. ॥ ३५५ ॥

English :- She then says her fall meant, her separation from her husband, and the dream meant, that it would be difficult to acquire and audience with her husband again

ततो रोदितुभारव्या, भुक्तकण्ठं विदर्भजा ॥
स्मीणां प्रकृतिभीस्त्वा, भवेद्वैर्य किमापविदि ॥ ३५६ ॥

अन्वय :- ततः विदर्भजा भुक्तकण्ठं रोदितुम् आरव्या । प्रकृतिभीस्त्वा स्मीणां आपदि धेच्च भवेत् किमर्य ॥ ३५६ ॥

विवरणम् :- ततः तद्यनततं विदर्भजा दमयन्ती भुक्तः कण्ठः यस्मिन् कर्मणि यथा स्थात् तथा भुक्तकण्ठं रोदितुम् आरव्या । प्रकृत्या

हिन्दी :-

इसप्रकार अनेक विकल्पों से व्याकुल होकर दमयती चारों दिशाओं की ओर देखने लगी । फिर भी आपने स्वामी को न पाकर उस स्वम् का विचार करने लगी ॥३१२॥

भारती :-

प्राप्ताने अनेक विकल्पात्मा समृद्धामुङ्के पावरलेली दमयती चारही दिशाकडे पाह लागली । पण आपला स्वामी बलराजा न दिसल्यामुळे ती त्या रवाळाहा अर्पाचा विचार करू लागली ॥३१२॥

English :- In this way Damyanti experienced fright with all such ambiguous doubts and kept looking around in all directions. But after a continuous vainful search she sat thinking about the meaning of her dream.

पुच्छुष्पफलेराढ्ये, यश्चृतः स नलो नृपः ॥
स राज्यसुखसम्भोगे, यत्कलास्वादनं भम ॥३१३॥

अन्वय :- प्रभुष्पफलेः आद्यः यः चृतः स नलनृपः । यत् प्रभु फलानि च पञ्चुष्पफलानि तैः पञ्चुष्पफलेः आद्यः युक्तः यः चृतः आमृतुः सः नलनृपः । यत्

विवरणम् :- प्राणिच पुष्पाणि च फलानि च पञ्चुष्पफलानि तैः पञ्चुष्पफलेः आद्यः युक्तः यः चृतः आमृतुः सः नलनृपः । यत् प्रभु फलस्य आस्थादनं फलास्थादनं सः राज्यस्य सुख राज्यसुखाराज्यसुखस्य सम्भोगः राज्यसुखसम्भोगः आस्ति ॥३१३॥

सरलार्थ :- प्रभुष्पफलेः युक्तः यः आमृतुः स नलनृपः अस्ति । यत् प्रभु फलास्थादनं सः राज्यसुखसम्भोगः अस्ति ॥३१३॥

मुख्यराती :- भन्नो, पुष्पो तथा इणोधी भुक्त आमृतुम्, ते न द्वराष्ट अने तेना इणोरो ने भेद्य लीघो ते राज्यसुखभन्नो भोभवतो भाषणवो ॥३१३॥

हिन्दी :- पत्नो, फुलों तथा फलों से युक्त वह आमृत जैसे नलराजा है, और उन फलों का जो स्वाद मैंने लिया वह राजसुख का मोग समझो ॥३१३॥

मरलार्थ :- अपता काहिद वियापरि भयोहेत लिरिन् विपेन ओवतो आसोता आसोता कोगदेपम् इव जल निरीष्य गुरु रमितुम् अनवत् ॥३१०॥

गुरुरत्नी :- अधिष्ठा कोई विद्याधी अहीं गुरु रीत वाची येवी वागे छे, तथा काष्ठेष्वसरभा ते नवराभने बोहने (ते नी साए) विलास करेवा भाटे तेजे उपाडी गठ वागे छे. ॥३१०॥

अथवा कोई विद्याधी यहाँ पर किसी तरह आयी हो और कामदेव जैसे नलराजा को देखकर अपने साथ विलास करने के लिए ये उन्हे उठाकर ते गई हो, ऐसा लगता है। ३१०॥

मराठी :- किंवा कोणीतरी वियापरी देव आती असेत, कामदेवासात्स्या सुदृ नलराजाला पाहन त्वाच्यावरोद विलास करावा रहण् त्वांना उचलून घेऊन नेली असावी. असे वाटते. ॥३१०॥

English :- O a Demi-goddess must have arrived here and seeing Nal (Who is like Cupid in all respects) must have lifted and taken him to have a jolly good and amorous time with him.

संव भूरस्तद्वनं तेऽमी, शाखिनस्ते शिलोच्चया: ॥

स एको नयनानन्दी, नलो नालोक्यते पुनः ॥ ३११ ॥

जन्मदयः :- सेव भूः तद्वनं अमी ते शाखिनः ते शिलोच्चया: पुनः नयनानन्दी स एकः नलः न आलोक्यते ॥ ३११ ॥

विवरणम् :- सा एव भूः पृथ्यी अस्ति अस्ति अमी ते शाखा: येषां सन्ति इति शाखिनः ते वृक्षाः। ते शिलानाम् उच्चया: राशयः शिलोच्चया: शिलाराशयः पर्वता: सन्ति। किन्तु नयने आनन्दयति इत्येवंशीलः नयनानन्दी स एकः नलः न आलोक्यते। न दृश्यते ॥ ३११ ॥

मरलार्थ :- सा एव पृथ्यो अस्ति। तद एव वनम् अस्ति। अमी ते वृक्षाः सन्ति। ते एव पर्वता. सन्ति। किन्तु नयनानन्दी सः एकः नलः न निरीक्ष्यते ॥ ३११ ॥

English :- She wonders that her husband who she loved more than her own life has abandoned her in such a cruel way, signifies that she is a big sinner and even the Gods have shown a wrathful displeasure towards her.

यदिवा यादे मर्यादां भुजेत्वानिधः कलाचन ॥
मुच्येच्छेत्कोभुदीभिंतुस्तवा भुजेनलोऽपि माम् ॥३०८॥

अन्यथः :- यदिवा यहि कलाचन अन्धिः मर्यादा पुज्येत् चतु श्वः कोभुदी भुजेत् तदा नलः अपि मा भुजेत् ॥३०८॥

विवरणम् :- यदिवा अथवा यदि कलाचन अन्धिः आमः धीयन्ते यस्मिन् इति अन्धिः सागरः मर्यादां सीमा भुजेत् त्यजेत् चतु श्वः

चन्द्रः कौशुर्दीं ज्योत्स्नां चान्द्रिका भुजेत् त्यजेत् तदा नलः ओरि या भुजेत् ॥३०८॥

सरलार्थ :- अपवा यदि कलाचन सागरः सीमां त्यजेत् चेत् चन्द्रः चान्द्रिका त्यजेत् तदा नलः अपि मा त्यजेत् ॥ यथा सागरः मर्यादा न त्यजति । चन्द्रः चान्द्रिका न विजहति । तथा नलः अपि मा त्यक्तु न शक्नोति ॥३०८॥

मुलयाती :- अथवा ले भष्टसागर कलाच भवादा भूते अथवा येद ले कलाच यांनीते भूते, तो आ नवरात्र चूप भाषे त्वामि करे.

हिन्दी :- अथवा कदाचित् महासागर अपनी भर्यादा छोड़ दे या चंद्र चान्द्रीको छोड़ दे तो नलराजा भी मेरा त्याग कर सके ॥३०८॥

माठी :- किंता जर महासागर आपली मर्यादा सोठील चंद्र चान्द्रीचा त्याग करील तरच नलराजा सुखा भाझा त्याग करील.

॥३०८॥

English :- Or just if an ocean can cross its limits, or just if the moon can forsaken its own light then same way Damyanti says that King Nal too can abandon and desert her

हिन्दी - परंतु उसी समय कोई जंगली हाथी ने आकर उस आमके वृक्ष को जड़ सहित उखाड़ फेका। जिस से पके हुए आम की तरह

पलभर में मैं वृक्षपर से जमीन पर गिर पड़ी ॥३०५॥

मराठी :- परंतु त्वाच वेळी एक जंगली हाती तेथे आला व त्वाने आलाच्या झाडाला मुळासकट उपटन टाकले त्वामुळे पिकलेल्या फक्ताप्रमाणे क्षणभरांत मी झाडावरून खाली पडले ॥३०५॥

English :- But at that time a wild elephant arrived there and uprooted the mango tree and Damayanti fell off the tree like a overripe mango, in no time

अथ जागारिता भैमी, धुरोडनालोक्य नैवधिष्ठ ॥

यूथभ्रष्टा कुररङ्गीव, दिशः पश्यन्त्यचिन्तयत् ॥३०६॥

अन्वय :- अथ भैमी जागारिता पुरः नैवधिष्ठ अनालोक्य यूथभ्रष्टा कुरङ्गीव दिशः पश्यन्ती अचिन्तयत् ॥३०६॥

विवरणम् :- अथ भीमस्य अपत्यं स्ती भैमी समयन्ती जागारिता प्रवृद्धां पुरः अग्रतः निष्पधस्य अपत्यं नैवधिष्ठः त नैवधिष्ठ न आलोक्य अनालोक्य यूथात समूहात भ्रष्टा यूथभ्रष्टा कुरङ्गी इव मृगीव दिशः पश्यन्ती निरीक्षमाणा अचिन्तयत् व्यचारयत् ॥३०६॥

सरलार्थ :- अप रमयन्ती जागारिता पुरतः नलम् अनालोक्य यूथभ्रष्टा मृगीव दिशः पश्यन्ती ल्यचारयत् । यदा रमयन्ती जागारिता अभयता तदा सा पुरः नल न अपश्यत् । तेन सा यूथात् भ्रष्टा मृगी इव त्वाकुला भृत्वा इतरसतः दिशः अवलोक्य ल्यचिन्तयत् ॥३०६॥

उल्लासी :- इवे निष्प्रामांधी ज्ञेवी दृधर्मंती (पोनानी) पासे नवने न ज्ञेवाधी टोणामांधी विघ्नी पेडेवी छरिणी पेडे चारे हिंशाओं तरें ज्ञेती विचारपा लागी के, ॥३०६॥

हिन्दी .- तब निद्रा से जागी हुई दमयतीने अपने पास नल को न पाकर झुड मे से बिछडी हुई हरिणी के समान चारों दिशाओं की ओर देखते हुए सोचने लगी, ॥३०६॥

प्रवर्द्धनम् ततः तद्विविद्या अस्मि ॥

रक्तवर्णयाम् इव प्राच्यां पूर्वस्या दिशि प्रभायाः
अरुणोदये भीमस्य अपत्य स्त्री भैर्वी दमयन्ती स्वन्ते व्यतोक्षयत् अपश्यत् ॥३०३॥

सरलार्थ :- तदनन्तरं प्रियागमे रक्तवर्णयाम् इव प्राच्याम् अरुणोदये दमयन्ती रुचज्ञे अपश्यत् ॥३०३॥

गुजराती :- अऽगुणोदय सभ्ये पूर्व दिशा ज्ञाने (पोतीना) स्वधीना अपश्यत् ॥३०३॥

દ્વારા નેથી નહું આવ્યો મુજબ) જોયું, ॥૩૦૩॥

॥३०२॥

भराठ। - आपत्या प्रिवकरात्या आगमनात्या वेणी पूर्व दिशा केशरत्या रंगापुमाणे लाल वाळी जान्मा ॥

English :- Then Damayanti during the arrival of the king . . . . .

colour of saffron, she had a dream

अहमारोहभुत्कुले फलिते चृतपादये ॥

अहम् उत्कूले फलिते चृतपादये आरोहम् । भृजीनितिप्रीतिवशवद् तत्पञ्चमि आरा अ-
तिष्ठाना ॥ ३०४ ॥

चूतपादपे आरोहम् । अङ्गयाः पीडिः प्रदीपेति ॥

वृक्षवदा भृजीगीतिप्रीतिवशवदा तस्य फलानि तत्फलानि आहम् अस्मि खादामि ॥३०॥

मुलदती :- अथवा कुछ लेख ऐक्लो ज पोताना कभीनां इष लोगवे छ, तेथुं पण ऐक्लो ज सेंपो विघोषी भरेला आ।
लंगधधां रही । दुःखोने लोगतुं ॥ ३०॥

हिन्दी :- अथवा जीव जैसे अकेला ही अपने कर्मों के फल भोगता है, कैसे ही मैं अकेला ही सेंकड़ो विघ्नों से भरे इस जगल में रहकर^१
दुःखो को भोगंगा ॥ ३०॥

मराठी :- जीव जसा एकटाच आपल्या कर्माचे फळ भोगतो त्वाप्रमाणे अनेक सकटानी त्वापलेत्या या वनात भी एकटाच दुःख
भोगीन ॥ ३०॥

English :- Just as a soul has to alone bear up all the fruits of his/her own deeds in the same way Nal decides
to stay in the jungle and bear up the many obstacles and woes and anxieties

असौ पुनर्मादेशं दृष्ट्वा लिखितमञ्चले ॥
स्वजनावासमासाध, केवीच सुखमेधताम् ॥ ३०१ ॥

अनंदय :- असौ पुनः अञ्चले लिखित मम आदेश दृष्ट्वा स्वजनावासम् आसाध देवी इव सुखम् प्रथताम् ॥

विकरणम् :- असौ दमयन्ती पुनः अञ्चले लिखित मम आदेशम् आज्ञा दृष्ट्वा अवलोक्य निरीक्ष्य स्वस्य जनाः स्वजनाः स्वजनानाम्
आवासः स्वजनावासम् पितृगृहम् आसाध प्राप्य देवी इव सुखम् प्रथता वर्धताम् ॥ अनुभवतु ॥ ३०१ ॥

सरलार्थ :- असौ दमयन्ती पुन अञ्चले लिखित मम आज्ञा निरीक्ष्य स्वजनावास प्राप्य देवी इव सुख वर्धताम् ॥ ३०१ ॥
गुनराती :- अने आ दृष्ट्वा तो तेना वस्त्रे छिं लघेली भारी आक्षणे जर्दने पौताना पियरे जर्दने देवीनी येठ लवे सुध
भोगवे ॥ ३०१ ॥

हिन्दी :- और दमयती अपने वस्त्र के पालव पर लिखी हुई मेरी आज्ञा को देखकर अपने मायके जाकर देवीसमान सुख का भोग करे
मराठी :- पण ही दमयती तिच्या पदावर लिहिलोला माझा आदेश पाहन, आपल्या माहेरी जाऊन देवीप्रमाणे सुख भोगी ॥ ३०१ ॥

विवरणम् :- तुष्टः आत्मा यस्य सः दुरात्मा तेन दुरात्मना मया अरण्ये विमिने एकाकिनी त्यक्ता हन्य दमयन्ती यदा प्रचुर्या जागरिता भवेत तदा मम स्पर्धया इव प्राणितेन जीवितेन अपि त्यक्ष्यते ॥२९८॥

सरलार्थ :- दुरात्मना यदा अरण्ये एकाकिनी त्यक्ता इव दमयन्ती प्रबुद्धा चेत मम रपर्या इव जीवितेन अपि त्यक्ष्यते ॥२९८॥
गुजराती :- मैं हुईद्द्वये आ दमयन्तीने एकली उनमां तजेली छे, अने तेथी न्यारे ते जगेये, त्यारे (त्यागमां) भारी स्पर्धा करती हाय तेम ते शरीरने पाणी त्यजाये. (अथात ते अप्यात करी भरणा पाभये.) ॥२९८॥

हिन्दी :- मैं दुर्जीद्वये इस दमयन्ती को जेकली वन मे छोडकर आया हूँ, जिस से वह जब जागेगी तब वह मानो मेरी स्पर्धा मे शरीर का त्याग करेगी (याने आपथात से मर जायेगी) ॥२९८॥

माठी - दुर्जुद्वयी असलेत्या मी दमयन्तीला एकटीला अरण्यात सोहळे आहे जेहा ती जागी होइल तेहा लिला जण् काव माझ्या रपर्येने प्राणतुम्बा सोहळ जातील ती प्राणत्याग करील ॥२९८॥

English - King Nal then says that it was his stupidity and evil-mindedness to have left Damayanti in the jungle, for which when she wakes up and understands his action which is done, might not be able to control herself and might commit a tragedous deed

ततः पतिक्रतामेतां विप्रतार्य न यास्यते ॥

दुःखं वापि सुखं वापि, सार्थमस्त्वनयैव मे ॥२९९॥

अन्वय :- तत् पतिक्रताम् एता विप्रतार्य न यास्यते। दुःखं वापि सुखं वापि मे अनया सार्थम् एव अस्तु ॥२९९॥

विवरणम् :- तत तदनन्तर पति एव क्रत यस्याः सा पतिक्रता ता पतिक्रता सतीर्य एता दमयन्ती विप्रतार्य विप्रतार्य न यास्यते मया न गम्यते। दुःखं वापि सुखवा आपि मे मम अनया दमयन्त्या सार्थसह एव अस्तु ॥२९९॥

सरलार्थ :- तदनन्तर पतिक्रताम् एता दमयन्ती विप्रतार्य न यास्यते। दुःखं वापि सुखवा आपि मम अनया मह एव अस्तु ॥२९९॥

॥ श्री नृशेखरम् रिविचितं श्रीनलदमयन्तीचरितम् ॥

निवरणम् :- हहा ! मम कर्माणि मत्कर्मणा गत्कर्मणा दोषः मत्कर्मदोषः तस्मात् मत्कर्मदोषतः वने धरति क्षति वनवरी इय गर्भे सञ्चानता इय दमयन्ती तद तेन कारणेन अत्र अस्याम् अटव्या जीवन् सन् अपि भूतः भूतवद् आत्मि । हता आरा यस्य स. हताशः निराशः कि करवाणिर् कि करवै । मम कर्मणां दोषादेव इय दमयन्ती वने री श्व सजाता अतः अह जीवन् समविभूतोऽस्मि ॥ २३६ ॥

सरलार्थ - हहा ! मत्कर्मदोषत इय दमयन्ती वनवरी इय जड़ो । तद अप्र अह भूतवद् आत्मि पर निराशः अह कि करवाणिर् कि करवै ॥ २३६ ॥

गुवराती :- अपरेऽभारा कर्मोना दृष्टपृथी आ विचारी नंगवधां रथ्यतां पशुसरप्ति इशाने प्राप्त धर्मा भाटे बुं तो अही छुप्ती

छतां पृणा भुया सरप्तो छुं, अपरो हताश धपेलो बुं एव शुं कुं ? ॥ २४६ ॥

हिन्दी - जरेरो मेरे कर्म के दोष से यह बेचारी को वन मे भटकते हुए पशु के समान दशा प्राप्त हुई । और मैं तो यह जीवित होते हुए भी मृतक के समान हूँ, अरो निराश हो गया हूँ, मैं अब क्या करूँ ? ॥ २३६ ॥

पाठी :- अरे ! माझ्या कर्माच्या दोषामुळे या विचारीला जगलात भटकणाऱ्या पशुसरती दशा प्राप्त झाली आहे । त्यामुळे मी येहि जिवत असूनमुष्टा भेत्यासारखा आहे, परतु हताश झालिला मी आता काय करू ? ॥ २१६ ॥

English - Then Nal cursed himself for having done such an immeritable deed as to make this poor and tender Damyanti wonder about in the forest like beasts and also because he being an alive man is just like a dead man who cannot take care of his wife. And thought sadly with a sigh what is he supposed to do now

नाथे सत्याव्यनाथेयं, निर्मदाव्युन्मदिष्णवत् ॥
भूमिसुमापि दृष्टेयं, ही नलप्रलयाय न ॥ २१७ ॥

अन्वय :- मयि नाथे सति अपि इयम् अनाथा निर्मदा अपि उत्पदिष्णवत् भूमिसुमापि दृष्टा इय नलप्रलयाय न ॥ २१७ ॥

नलोऽथ तैरेव पदेवतिः पतितार्थिवत् ॥
सुठन्तीं भूति धैमीं च, परिभाव्य व्यचिन्तयत् ॥२९४॥

आन्धयः - अथ नलः पतितार्थिवत् तैः एव पदैः वलितः भूति सुठन्तीं धैमी परिभाव्य व्यचिन्तयत् ॥२९४॥

विवरणम् :- अथ नलः : अस्य आस्ति इति अर्थी पतितश्चास्मौ अर्थी च पतितार्थी पतितार्थिना तुल्य पतितार्थिवत् पतितपानिकवद् तैः एव पदैः वलितः भूति पृथ्व्या सुठन्तीं आलोटन्तीं भीमस्य अपत्यं स्मी धैमी तां धैमी समयन्तीं परिभाव्य विशाय अधिनतयत् व्यचारयत् ॥२९४॥

सरलार्थ - अथ नलः पतितपानीवत् तै एव पदै वलितः पृथ्व्याम् आलोटयन्ती दमयन्ती विज्ञाय व्यचारयत् ॥२९४॥

गुजराती :- पछी नवराज घोपाई गेषेखा धनवाणीनी पेहे तेज घग्ले त्यांधी पाण्डो वण्डो, तथा जमीन पर सुतेली धम्पतीने ऐहने विचारया लाङ्यो है, ॥२९४॥

हिन्दी - फिर नलराजा पतित धनवान के समान उसी समय वापस लौटा तथा जमीन पर सोई हूँ दमयन्ती को देखकर विचार करने लगा कि, ॥२९४॥

माठी :- नतर नलराजा पतित झालेत्या धनवानाप्रभाणे त्वाच पायानी धागे बढ़ला आणि जमीनीवर लोकणाद्या दमयतीता पाहूळ विचार करू लागला, ॥२९४॥

English - Then Nal with a heavy heart as though it is about to break out of sorrow retraced his steps back to where Damyanti was lying

प्रीजयशेवरसूरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचरित्रम्
यद्योचेता हहाऽनाथा, शायानां गहने चने ॥

अन्यथः :- सः पर्यो च हहा एताम् अनाथा गहने वने शमाना यदि सिंह वा व्याघ्रः वा भक्षयेत तदा का गति: भविष्यति॥२९२॥

विवरणः :- सः नलः दद्यो - अध्यायत् च हहा खेदे एताम् न विधते नाथः यस्याः सा अनाथा ता अनाथा निराधारा गहने भयद्वरे वने विपिने शमाना सुमा यदि सिंहः शार्दूलः वा व्याघ्रः वा भक्षयेत खादेत् तदा ताहि का गति: भविष्यति॥२९२॥

मरलार्थः - स. त्वचारयत हहा। एता निराधारां भयद्वरे विपिने सुमा यदि सिंह वा व्याघ्रः वा भक्षयेत तदा का गति: भविष्यति॥२९२॥

अुलरेखी : - पछी ते विचारवा लाभ्यो हैं, अर्देरे निराधारपुणे आपा भपेंर नंगतमां चुतेली, ओवी आ दभयन्तीने क्षाय भिं वधवा वाघ भारीने घाँड जघे, तो युं दाल थषे ?॥२९२॥

हिन्दो - फिर वह विचार करने लगा कि अरेरे। इस भयकर जगल में निराधार सोयी हुई दमयंती को बाघ या सिंह भारकर खा जायेगे तो क्या हाल होगा?॥२९२॥

मार्गी - जतर तो विचार कर लागला कि अरेरे या भयकर जगलात एकटी झोपलेत्या दमयंतीला समजा सिंह किवा वायानी भास्तन खालते तर तिने काय हाल होतीलगा॥२९२॥

English - He then thought that it would be very some wild beast devours thus forlorn Damayanti

इत्यकृत्वा गन्तुमोरेभे, चौरवन्निषुरः पुरः ॥
मा जागरीदिव्यमिति, मन्दं मन्दं रुदन्तः ॥ २९० ॥

अन्यथ :- इति उक्त्वा निषुरः नलः रुदन् इयं माजागरीत इति चौरवत् मन्द मन्द पुरः गन्तुम् आरेभे ॥ २९० ॥

विवरणम् :- इति एवं उक्त्वा भणित्वा निषुरः कठोरः दयाहीनः नलः रुदन् सेवन कुर्वन् इयं दमयन्ती मा जागरीत इति पव चौरेण तुल्य चौरवत् मन्दं मन्दं शनैः शनैः पुरः अग्ने गन्तु ब्रजिते आरेभे प्रारब्धवान् ॥ २९० ॥

सरलार्थ :- एवम् उवत्वा निषुरः नल रुदन् सन् इय दमयन्ती मा जागरीत इति चौरवत् शनैः शनैः अग्ने गन्तुम् आरेभे ॥ २९० ॥

गुजराती :- योम कडीने नखराज निर्दृष्ट धर्छने रहनो रहनो दध्यन्ती जगी न जप्य योम विचारी योरनी पेढे धीमेधीमे आगम चालवा लाभ्यो ॥ २९० ॥

हिन्दी :- ऐसा कहकर निर्दयी नलराजा रोने लगा, यह दमयती कहीं जाग न जाय ऐसा निचार कर के चौरों के समान वह धीरे धीरे आगे की ओर चलने लगा ॥ २९० ॥

मराठी :- असे महून नलराजा निर्दय होऊन रह लागला, व दमयतीला जावा देऊ नदे महून चोराप्रमाणे तो हक्कहक्कुडे चाल लागला ॥ २९० ॥

English :- So saying thus, he began to weep. But suddenly realizing that she might wake up with the sound of someone weeping, he like a robber, slowly and carefully stole away from there

निन्द्राछेद के कान्त, जतोऽसीति विलापिनि ॥
दिशोदिशं स्थिपन्ती च, बाष्पकल्लोलिनीं दृशाम् ॥२८८॥

अन्वय :- निन्द्राछेद मे कान्त, जतोऽसीति विलापिनि ॥

विवरण :- है मे भम कान्त ! पते ! है नाथ ! निन्द्रा या. छेदः नाशः निन्द्राछेदः, तस्मिन् निन्द्राछेदे निन्द्रानाशे (यदा निन्द्रा अपगता तदा) के गतः असि? इति एव विलापः अस्याः अस्तीति, विलगति इत्येवशीला वा विलापिनी बाष्पाणा कल्लोला: लहर्यः बाष्पकल्लोला: बाष्पकल्लोला: अस्याः सन्ति इति बाष्पकल्लोलिनी ता बाष्पकल्लोलिनीं बाष्पतरङ्गतीः दृशा दृष्टि एकस्या: विश्वा: अन्या दिशा स्थिपन्ती॥२८८॥

सरलाध .. है भम प्रिय । के गत असि? एव निन्द्रायामपगताया विलापिनी बाष्पतरङ्गती रहि एकरथा. दिशा. अन्या दिशा स्थिपन्ती ॥२८८॥

गुजराती :- निन्द्रा उड़ाया थाए, ते भारा स्वामी । आप भ्यां गया थो? ऐध कही विलाप करथे, अने अरता आँसुओधी नहीं धूमेली पोतानी दृश्यने एक दिशामधी बीजु दिशामां हुँकरे ॥२८८॥

हिन्दी - निन्द्रा पूर्ण होने के बाद, हे मेरे स्वामी! आप कहाँ गये? ऐसा कह कर विलाप करेगी और बहते हुए आसुओं की नदीसमान बनी हुई अपनी दृष्टि एक दिशा से दूसरी दिशा मे डालेगी ॥२८८॥

मराठी - जोपेतून उठायावर (जानी झाल्यावर) हे नाथ! तुम्ही कोठे गेला? असा विलाप करणारी दमवन्ती अश्वाया पारा वाहत

असलेली एही एका दिशोकहे टाकील (इकहे तिकहे पाहत राहील) ॥२८८॥

English - He says that when she wakes up she will be asking around as to where her husband has disappeared and just as the river flows from one direction to another, in the same way her eyes will be flowing around in search of him from one direction to another

मातरः शृणुतेयं सा, भीमभूपालपुत्रिका ॥

विद्वाय च द्रव्युद्धेधा, जातः शिल्पिगणाग्रणीः ॥ २८६॥

अन्वय :- मातरः । शृणुत यद् वपुर्दिधाय वेधाशिल्पिगणाग्रणीः जातः सा इयं भीमभूपालपुत्रिका अस्ति ॥२८६॥

विवरणम् :- हे मातरः ! बनदेवता! शृणुत ! यस्या: दमयन्त्या: वपुः यद्वपुः विधाय निर्माय केदा निर्माता शिल्पम् एषाम् अस्ति इति शिल्पिनः शिल्पिना गणः शिल्पिगणः शिल्पिगणस्य अग्रणीः शिल्पिगणाग्रणीः जातः । सा इयं भीमश्वासो भुवं पालयति इति भूपालः च भीमभूपालः । भीमभूपालस्य पुत्रिका तनया भीमभूपालपुत्रिका दमयन्ती अस्ति ॥२८६॥

सरलार्थ :- हे मातरः बनदेवता! शृणुत! ब्रह्मा यत्या· दमयन्त्या शरीर निर्मात्य शिल्पिगणाग्रणीः जातः । सा इयं भीमनुपर्य तजया दमयन्ती अस्ति ॥२८६॥

मुनरातीः - हे भानुओ ! तमे सांबणो? जेनुं शरीर भनावीने विधाता, कर्शीगरोना सभूष्मां घिरेभणि ध्येष्व छे, ते आ लीम राखनी पुनी दध्येती छे ॥२८६॥

हिन्दी :- ए माताज्ञो ! तुम सुनो ! जिस का शरीर निर्माण कर के विधाता कारीगरो के समूह में शिरोमणि हुइ है, वह भीमराजा की पुनी दध्यती है ॥२८६॥

माठी :- हे माताज्ञो ! तुम्ही ऐका? जिसे शरीर बनाए तिपाता कुशल कारागिराचा शिरोमणि बनाला आहे, ती ही भीम राजाची मुलकी दमयन्ती आहे ॥२८६॥

English :- Lal addressing the Goddesses as ""O mothers" asked them to give him a ear and told them that the God who has become the best among all creators after creating a body like Damyantis is the daughter of King Bhimrath

एकाकिनीमियां धर्ति - रक्तों भक्तों महासतीम् ।

वने सन्त्यज्ज्य नियासि, हहा विश्वस्तवश्चक ॥ युग्मम् ॥ २८४॥

अन्थय :- हहा विश्वस्तवश्चक भर्तुरत्ता भक्ता महासतीम् एकाकिनीम् हमा वने सन्त्यज्ज्य नियासि ॥ २८५॥

विवरणम् :- हहा विश्वस्तवश्चकः विश्वस्तवश्चकः तत्सम्बुद्धो है विश्वस्तवश्चकः भर्तुरिरका तां भर्तुरलो पत्युरागिणी निर्वच्छासि ॥ २८६॥

सरलार्थ :- हहा विश्वस्तवश्चक भर्तुरका भक्ता महासतीम् एकाकिनीम् इमा दमयन्ती वने मुख्ता निर्वच्छासि ॥ २८७॥

युवराती :- (पोताना) स्वार्थीयां रत भनेली, भक्तिवंत, अने भद्रासती घोषी आ दमयन्तीम् आवा (लभ्यकर) नंगाखामां घोड़ी छिन्दी - स्वामी मे अनुरक्त पतिभक्त और महासती ऐसी इस दमयती को ऐसे भयकर वन मे एकाकी छोड कर, अरे विश्वासधाती । तु क्यो चला जा रहा है ॥ २८८॥

प्राणी :- अरो हे विश्वास पातका जला पतीवर प्रेम करणान्दा, पतीच्छा भवतीत (सेवेत) रमणान्दा, पतिक्षता दमयन्तीला एकटीलाए

Fuglsh - Damyanti who loves her husband wholeheartedly, who is pious and who believes in just one husband, has been left by Nal, by deceiving her in this horrific forest

श्री नवयशोखरसूरि विश्वित श्री नलदमयन्तीचरिय
इति ध्यात्वावदत् कर्म - घण्डालः संषष नैषधिः ॥
चाति देवि कठोरात्मा वज्रेणेव विनिर्मितः ॥२८२॥

अन्वय :- हति ध्यात्वा अवदत्-हे देवि। सैष कर्मचण्डालः नैषधिः वज्रेण इव निर्मितः कठोरात्मा चाति ॥२८२॥

विवरणम् :- इति एव ध्यात्वा विचार्य अवदत उद्याद अवादीत्-हे देवि । स एषः कर्मणा घण्डालः कर्मचण्डालः निषप्त्य अपत्य पुमान्

नैषधिः नलः वज्रेण इव निर्मितः च चितः कठोरः निषुसः आत्मा यस्य सः कठोरात्मा चाति गच्छति ॥२८२॥

सरलार्थ :- एव विचार्य अवदत हे देवि। सैष कर्मचण्डालः नैषधिः नलः वज्रेण इव निर्मितः कठोरात्मा चात्तति ॥२८२॥

गुजराती :- अेभ विचारीने (भनभां) कुहेवा लाङ्पो ते, हे देवी ! ते अा कर्मचण्डाल नैषधपति नवराखने भासे दक्षी धयो धो नहीं ! अेभ कठोर लृद्यशानो भनी चात्यो जय छे ॥२८२॥

हिन्दी :- ऐसा विचार करते हुए विधाता से कहते हैं कि, हे देवी ! यह कर्मचण्डाल निषधपुत्र नलराजा मानो पत्थर का बना हो। ऐसा कठोर हृदयवाला होता जा रहा है ॥२८२॥

मराठी :- असा विचार करून नलराजा म्हणाला- हे देवि । न कर्मचाडाल निषधापिति नलराजा जण वज्रेणेव घटविला आहे. तो अतिशय कठोर निर्दिय बरून जात आहे ॥२८२॥

English :- So Nal addressing himself as a scavenger who is the chieftain of Naushad, takes himself of being a man of iron who is heartless and walks off with a heavy heart of memories.

श्रीनारदमयनतीचरित्रम्

इत्युक्त्वालोक्य वक्त्रान्बन्धं, देव्याः साश्रु व्यचिन्तयत् ॥

आपश्यद्यां न सूर्योऽपि, शाइकयेव पुरा मम ॥२८०॥

अन्वय :- श्रिते उक्त्वा देव्याः वक्त्रान्बन्धम् आलोक्य साश्रु अचिन्तयत् पुरा सूर्यः अपि मम शङ्ख्या इव या न अपश्यत् ॥२८०॥
विवरणम् :- इति एवं उक्त्वा भणित्वा देव्याः दमयन्त्याः वक्त्रम् एव अब्जं वक्त्रालजं पुखकम्लम् आलोक्य निरीक्ष्य अशुभिः सह
वत्ति इति साश्रु व्यचिन्तयत् व्यचारयत् । पुरा पूर्वं सूर्यः अपि दिवाकरः अपि मम शङ्ख्या इव या दमयन्ती न अपश्यत् न
ददर्श ॥२८०॥

सत्तार्थ :- इव भणित्वा देव्या दमयन्त्या मुखमलं निरीक्ष्य साश्रु व्यचारयत् । पूर्वं सूर्यं अपि मम शाइकया इव दमयन्ती न अपश्यत्
॥२८०॥

गुजराती :- अेष्ट कुटी दध्यंतीना मुखमलं तरेष्ट ज्ञेईने, आंभोयां आंसु लावी नवराज विचारया लाभयोऽे, अण्णे पूर्वं भारी
गंडाधी (भाराधी उरीने) जेने सूर्यं पूर्णं ज्ञेई शक्यो नयी, ॥२८०॥

हिन्दी :- ऐसा कह कर और दमयती के मुख की ओर देख कर, आँखों में आसु लाकर नलराजा विचार करने लगा कि, पहले मेरी
शका से (मुझसे डरकर) जिस को सूर्य ने भी देखा नहीं है ॥२८०॥

प्राठी :- असे महणून आणि दमयतीच्या मुख कमलाकडे पाहून, होळ्यात अश्रु आणून नलराजा विचार करू लागला की, पूर्वी
माझ्या भीतीनेच जणू सूर्यसुखा पाहू शकत नाक्ता ॥२८०॥

English - So saying thus, he sees the soft face of Damyanti and bringing tears in his eyes, he wondered if
the sun, having understood, that he will be leaving Damyanti left off from the east and set itself in
anger in the west

श्री गच्छ शोखर सौरविनिवित्ति श्रीनलतवयमयननीचारिन्द्र
थामो वयं सखे चूत् भ्रातः केसर हेऽर्जुन ॥
भ्राताकार्यविधायित्वं यस्य वित्थ स्म मा हृदि ॥ २७८ ॥

अन्वय :- हे सखे चूत् । वय यासः । हे भ्रातः केसर हे अर्जुन । मम अकार्यविधायित्वं यस्य हृदि मा वित्थ स्म ॥ २७८ ॥

विवरणम् :- हे सखो! मित्र! चूत् आप्रवृक्ष ! वय यामः गच्छामः । हे भ्रातः बन्धो ! केसर ! हे अर्जुन ! मम कर्तुम् अयोग्यम् अकार्यम् अकार्य विद्यातीत्येवशीलः अकार्यविधायी । अकार्यविधायिनः भ्रातः अकार्यविधायित्वं अयोग्यम् आचरण यस्य हृदि मनसि मा वित्थ स्म जानीय स्म ॥ २७८ ॥

सप्तार्थ - हे सखे! आप्रवृक्षा तय नग्न्ताम् हे भ्रात केसर । हे अर्जुन मम अयोवयाचरण - दृद्य हृदि मा जानीय स्म ॥ २७८ ॥
गुजराती :- हे भ्रिन्नसरभा आप्रवृक्ष ! हे भाईसरभा केसरवृक्ष ! तथा हे अर्जुनवृक्ष ! भारा आ अकार्यना आप्रवृक्षने तथो तभारां विद्यप्यां धारणा कुरशो नहीं ॥ २७८ ॥

हिन्दी - हे साथी समान आप्रवृक्षा! हे भाई केसरवृक्ष ! और हे अर्जुनवृक्ष ! मेरे इस अयोग्य आचरण को तुम तुम्हारे हृदय में धारण मत करना ॥ २७८ ॥

प्राणी - हे मित्रासारख्या आप्रवृक्षा! हे भ्रातासारख्या केसरवृक्षा! हे अर्जुनवृक्षा! भाङ्गे अयोवय आचरण (वागणे) तुम्ही प्रब्रात ठेंद नका ॥ २७८ ॥

English - Then he spoke to the mango tree as a friend, to the saffron tree as a brother and to the Arjun tree, asking them not to take it to heart, for doing such improper thing, of leaving Damayant

त्वामुदोङ्गं तथा तम्, लादगर्दिन्तोऽस्याहम् ॥

ईदृगेदेशः प्रिये सोऽहं, गच्छन्स्तम् त्रये न किम् ॥ २७६ ॥

अन्थम् :- हे प्रिये ! तथा तम् त्वा बोडु तादृगर्दिः आह गतः अस्मि । सः आह ईदृगेदेशः गच्छन् न त्रये किम् ॥ २७६ ॥

विवरणम् :- हे प्रिये ! तदा विवाहात्पूर्वं तत्र तस्मिन् नवरे त्वां बोडु परिणेतुं सा इव दृश्यते शति तादृशी - तादृशी ऋषिः यत्य सः तादृगर्दिः तादृगर्वेभवसम्पन्नः अहं गतः अस्मि । सः अहम् ह्यम् इव दृश्यते ईदृशी ईदृशी दशा यस्य सः ईदृगप्रवाहः इत्युत्तमः गच्छन् न त्रये किं न जिह्वेति किम् ॥ २७६ ॥

सरलार्थ :- हे प्रिये ! तदा विवाहात् पूर्वं तादृगर्वेभवसम्पन्नः अहं तवा परिणेतु तस्मिन् नवरे गतः आसम् । सः अहम् इदानीमीरश्या त्रुप्रसर्थाता तत्र गच्छन् न लज्जे किम् ॥ २७६ ॥

मुजराती :- हे प्रिये ! ते सभ्ये तने धरणेष्वा भाटे झुँकेष्वा प्रकारनी सभूष्णि सहित गयो छतो । हे आवी दशावाणो धर्णने त्वां इतां झुँशु धरभाउ नहीं ॥ २७६ ॥

हिन्दी :- हे प्रिये ! उस वक्त मै तुझ से शादी करने के लिए कैसी समृद्धि से आया था अब ऐसी दशा में क्या शास्मांगा नहीं ? ॥ २७६ ॥

मारठी :- हे प्रियो त्या रेळेला मी तुझ्याशी लऱ्य करण्यासाठी मोळ्या समृद्धिसहित त्या नवरात आलो होतो, आता या गार्ड रिहातीत असाला मला तेथे जाण्याची लाज वाटणार नाही काय ? ॥ २७६ ॥

English :- Then King Nal asked her addressing her as "O Love" that when he had come for the swayamvar, he had come with great pomp and style and with profuse prosperity and he adds asking her if it will be proper to go there now in this state

यात्यथवाऽसौ विदर्भेषु, दक्षिणस्यामितो वटात् ॥
कोशलेष्टतरस्यां तु, द्व्योरन्यतरेण तत् ॥२७४॥

अन्यथः - इति वटात् दक्षिणस्याम् असौ अध्या विदर्भेषु याति । उत्तरस्या असौ अध्या कोशलेषु याति । अन्तरेण - ॥२७५॥

विवरणम् :- इति अस्यात् वटात् वृक्षात् दक्षिणस्याम् असौ अध्या मार्गः विदर्भदेशेषु याति गच्छति । उत्तरस्या असौ मार्गः कोशलेषु देशेषु याति गच्छति । तत् द्वयोः अन्तरेण मध्ये - ॥२७६॥

सरलार्थ - अस्यात् वटवृक्षात् दक्षिणस्याम् असौ मार्गं विदर्भदेशेषु गच्छति तत् द्वयो मध्ये - ॥२७७॥

गुजराती :- आ वउथी दिशा तरफनो भाग विदर्भदेश तरह जाप छे तथा उन्नर दिशा तरफनो भाग कोशलदेश तरह जाप छे, भाटे ते भज्जे भागोंमांथी एक भागे - ॥२७८॥

हिन्दी - इस वटवृक्ष से दक्षिण दिशा का मार्ग विदर्भ देश की ओर जाता है, और उत्तर दिशा का मार्ग कोशल देश की ओर जाता है । इसलिये उस दोनो मार्गमि से एक मार्ग - ॥२७९॥

माठी - या वटवृक्षात्या दक्षिणकड़ील हा मार्ग विदर्भदेशाकड़े जातो, आणि उत्तरेकड़ील मार्ग कोशलदेशाकड़े जातो, मात्र या दोनही मार्गामधून एका मार्गाने - ॥२८०॥

English :- He writes that, to the south of the oak tree lies the road towards the state of Vidharba and towards its north lies the state of KoshaL So he asks her to take one of the two roads

यदिवा धूतकारस्य, न नामाकृत्यमस्ति ते ॥
तद् गृहाण कृपाणं त्वं, हुं विधेहि द्विधाशुकम् ॥२७२॥

अन्वय :- यदिवा धूतकारस्य ते न नामाकृत्यमस्ति । तद् त्वं कृपाण गृहाण । हु अशुक द्विधा विधेहि ॥२७२॥

विवरणम् :- यदिवा धूत करोति इति धूतकासः तस्य धूतकारस्य ते तव न नाम कर्तुम् अयोग्यम् अकृत्यम् किमपि आस्ति । तद् ते कारणेन त्वं कृपाण खड़ग गृहाण । हुम् अशुक वस्त्र द्विधा विधेहि छिन्निः ॥२७२॥

सरलार्य - यदिवा पृतकामस्य तत न नाम अकृत्यम् अर्तिः । तेन त्वं असि गृहाण । हुम् वस्त्र छिन्निः ॥२७२॥

गुजराती :- अथवा जुगार रमनारा ओवा तने घेरभर कुंठ पाग अकार्यं छे ज नहीं, माटे तु घड़ग यहुए कर? अने पञ्चना बे टुकड़ा करी नाए? ॥२७२॥

हिन्दी - जुआ खेलनेवाले के लिये यह कुछ भी अकार्य नहीं है, इसलिये तु खड़ग ग्रहण कर और इस वस्त्र के दो टुकड़े कर डाला ॥२७२॥

मराठी - जुगार खेलणाऱ्या तुला जर कोणतेही अकार्य नाही तर द खड़ग बाहण कर आणि या वस्त्रावै दोन तुकडे करून टाका? ॥२७२॥

English - He then says that there is nothing improper for a man who gambles So he decides to take a good hold of the sword and make two pieces of the garment

आ जाते हस्तसाहाय्य निष्प्रशोऽपि समीहते।
प्रसार्य यक्षिण हस्तं कृपादेऽय तमूचिवान् ॥२७०॥

जन्मयः :- आः जातम् । निष्प्रशा. अपि हस्तसाहाय्य समीहते । अथ कृपादेऽपि समीहते।
विवरणम् :- आः जातम् । इति स्मरणे । निष्प्रशा: कृपोऽपि निर्दयोऽपि निष्प्रशा: खङ्गः, हस्तस्य साहाय्य हस्तसाहाय्यं समीहते
इच्छति ॥ इति कृपयाऽऽदेः कृपाद्वान्नलो दक्षिण हस्त कर प्रसार्य त दक्षिणकरमूचिवान् उवाचा ॥२७०॥

सरार्थ :- - आः जातम् । निर्दय सङ्गोऽपि हस्तसाहाय्यमित्तिति । इति दक्षिण हस्त प्रसार्य कृपाद्वान्न जलरतमवोचत् ॥२७०॥
गुणरत्नी :- अरे! हे भालुभ पड़ुं आ निर्दय तलवार पाग हाथनी मद्दनी ईच्छा करे छ. (अभ विचारी) जग्गुगो हाथ लांबी
करीन आदि लद्धवाणो नलराजा ते हाथने कहेवा लाएयो के, ॥२७०॥

हिन्दी :- अरे! अब मालुम हुआ कि इस निर्दय तलवार को भी हाथ की मदद लगती है। ऐसा विचार कर दोया हाथ बढ़ाकर कृपा से
आदि नलराजा उस हाथ से कहने लगा कि, ॥२७०॥

मराठी :- हाँ। आता माहित जाले को, या निर्दय तलवारीला पण हाताच्या मटतीची जरूर असते असा विचार करून उजवा हात
लाव करून कपेने आदि जालेला जलराजा त्या हाताला असे महणाला. ॥२७०॥

English - He then says that the cruel sword has to still take the help of the hand He then puts forward his
right hand and spoke to it with must feelings of mercy

अथोचे खडगमाभत्तच, स्वनिधिपलं सखे ॥
किं कृपालुरिवासि त्वम्, यदधामि विलम्बसे ॥ २६८ ॥

अन्वय :- अथ खडगम् ऊचे-सखे । स्वनिधिपलम् आधत्तच । त्व कि कृपालः इव असि । यद् अधामि विलम्बसे ॥ २६८ ॥

विवरणम् :- अथ अनतर खडगम् असिम् ऊचे अवोचत् सखे । मित्र । स्वस्य सन्निधिः सान्निध्य समीपता स्वस्निधिः स्वस्निधिः फलं स्वस्निधिपलम् आधत्तच गृहण । त्व कि कृपालः द्यातुः इव असि । यद् अधामि अधुना अग्नि विलम्बसे ॥ २६८ ॥

सरलार्थ :- अथ असिम् अवोचत् सखे । स्वनिधिपल गृहण । त्व कि द्यातु इव असि । यद् अधामि विलम्बसे ॥ २६८ ॥

उल्लर्ती :- पछी नद्यराणि पोतानी तद्यवारने कुडेवा लाउयो ते, औरे मित्र ! तारी नकुभां रहेवां इलनो तुं स्वीकार कर? तुं द्याउनी घेडे कुभ बेठो छे? हजु पाण (आ कार्य चाहे विलंब कर्य) कुभ करे छे? ॥ २६८ ॥

हिन्दी - पिर नलराजा खुद की तलवार से कहने लगा कि, अरे साथी ! तेरे नजदीक मेरे रखे हुए फल को तू स्वीकार कर? तू इस तरह क्यों बैठा है? और इस कार्य के लिये और भी विलब क्यों कर रहा है? ॥ २६८ ॥

मराठी - नतर नलराजा आपल्या खडगास महणाला - मित्रा! रवत त्वा साझिल्याते फळ धारण कर. त. काव कृपाकृ भाणसासारवा आहेस की, अजूनती विलब करीत आहेस ॥ २६८ ॥

English - Then Nal asked his sword (when he finds that he cannot bring himself to do the required work) as to why it is not able to accept the fruit which is close to it

श्वानीं चास्ति सुमेयं, अमान्त्रिभरनिष्ठा ॥
तथामि परमेतस्या, मत्संव्यानार्थमस्त्यधः ॥२६६॥

अन्धयः :- इसानीष इयं श्रमात् निर्भरनिद्र्या सुमा आस्ति । तद् यागि । परं मत्संव्यानार्थम् पतस्या: अथः आस्ति ॥२६६॥

दिवरण्यः :- इदानीष अभुला इयं दमयन्ती श्रमात् निर्भरा चासौ निक्षा च निर्भरनिद्रा तया निर्भरनिद्रा प्रगाढनिद्रा सुमा आस्ति । तद् तस्मात् यामि गच्छामि । परं मम सव्यान वल्य मत्संव्यानम् । मत्संव्यानस्य अर्थं मत्संव्यानार्थम् । मम परिपानार्थम् एतस्याः दमयन्त्याः शरीसस्य अथः आस्तो ॥२६६॥

सरलार्थ .. उदानीष इयं दमयन्ती श्रमात् प्रगाढनिद्रा सुमा आस्ति । तद् गच्छामि । परं मम परिपानार्थम् एतस्या दमयन्त्या अप अस्ति ॥२६६॥

गुबराती :- वणी आ सभ्ये धाक्षीते भरनिद्रामां भूतेली छे, भाटे हुं चाल्यो अउं, परेतु भाउं पहेरपानुं अहुं वल्य तेणीना धरीर नीये दब्यायेहुं छे ॥२६६॥

हिन्दी - किर इस समय वह थकान से भर निद मे सोइहै, इसलिये मै चला जाऊंगा, लेकिन मेरा आधा वल्य उस के शरीर के नीचे दबा हुआ है॥२६६॥

मराठी - आता धक्कत्यामुके दमयन्ती गाढ झोपेत आहे, त्यामुके मी चेपून निघून जातो. परतु माझे अर्पित स्त्रिया शरीसरवाली दबते आहे ॥२६६॥

English - He thought that he should leave at once as she is fast asleep as she is tired and weary. But then he thought that his half garment of his body is pressed down under her body

तदृष्ट्वं मुखमादाय, हित्वैना वल्लभामापि।
आज्ञातचर्चयैवाहं, भ्रामयेकोऽवधृतवत् ॥२६४॥

अन्वय :- तद वल्लभाम् अपि हित्वा ऊर्ध्वं मुखम् आदाय अज्ञातचर्चयैव अहम् एकः अवधृतवत् भ्रामामि ॥२६४॥

विवरणम् :- तद तेन कारणेन वल्लभाम् अपि पत्नीम् अपि हित्वा त्यक्त्वा ऊर्ध्वं मुख आदाय कृत्वा न जाता अज्ञाता अज्ञाता चासौ चर्चा च अज्ञातचर्चया तथा अज्ञातचर्चया एव अहम् एकः अवधृतेन-तुल्य अवधृतवत् योगवित् भ्रामामि ॥२६४॥

सरलार्थ :- तेन कारणेन पत्नीम् अपि त्यक्त्वा ऊर्ध्वमुख आदाय अज्ञातचर्चयैव अहम् एकः योगीवित् भ्रामामि ॥२६४॥

गुजराती :- भाटे हने आ भीने पुण तज्जने, उँचुं मुख राष्ट्री, कोई न ओणाष्टी घडे ऐवो वेपबद्धो करीने येकलो नुं अवधृत जेगीनी पेट (पृथ्वी पर) भ्रमण् कुँ। ॥२६४॥

हिन्दी - इसलिये अब इस स्त्री को छोडकर ऊचा मुँह कर, कोई भी पहचान न पाये ऐसा वेष परिधान कर मैं अकेला ही इस पृथ्वी पर भ्रमण करूँगा ॥२६४॥

भारती - महणूँ आता मी या स्त्रीला पण सोहन उच मुख करूँन, कोणी पण ओळखणार नाही असा पोषात परिधान करून मी एकटाच अवपूताप्राप्ताणे या पृथ्वीवर फिरत राहील ॥२६४॥

English - Then he decides to leave Damyanti and with a feeling of self-respect and disguising himself he shall wonder about alone without identifying himself.

दूरोदरेण यद्गाज्य - परिभ्रंशोऽ नुजादमि ॥

अन्वय :- दूरोदरेण अनुजादमि यद् राज्यपरिभ्रशः। यत् भव्यसनस्यादि चूला ॥२६२॥

विवरणम् :- दूर्व्यम् उदर यत्य तद् दूरोदर तेन दूरोदरेण घृतेन । अनुजायतेऽसौ अनुजः तस्मात् अनुजात् कनीयसः भावुः कृबरात् राज्यस्य राज्यात् परिभ्रशः राज्यपरिभ्रशः इति यत् व्यसनतस्य व्यसनस्य सङ्कटस्य यद् भव्यसनस्य आभ्याण भव्यसनस्या व्यसनस्य चूला परिसीमा शिखरम् आस्ति॥२६२॥

सप्तार्थ - यृतेन लघुभ्रातु कृबरात् राज्यतया परिभ्रश व्यसनम् । तत्र यद् भव्यसनस्य व्यसनम् सा तु तरय सङ्कटतया परिसीमा आस्ति । भ्रातु सकाशात् राज्यप्रशासनाद्या भव्यसनस्य व्यसनस्य पराकाष्ठा वर्तते । इत्यर्थः॥२६२॥

गुजराती :- जुगार रभवा धु नानालाईधी राज्य परथी भृष्ट धवात्रिप एड तो लेन भहाइष्ट धुं छ, तेमां पाणि छव ने भव्यसने धरे जहौ तेनो आश्रय लेवो, एतो कृष्ट पर शिखासभान ज्ञानेहुं ॥२६२॥

हिन्दी - जुआ खेलते खेलते छोटेमाई द्वारा राज्य से भए होना यह तो महाकष्ट हुआ ही, उसमे भी अब जो ससुर के घर जाना आश्रय लेना, यह तो कष्ट पर शिखासमान है ॥२६२॥

मराठी .- **पृतात लहाज भावाकहून राज्यभ्रष्ट होण्यात्या सकापेक्षा सासन्याद्या परी आश्रय करण्याचा प्रसव सकाची पराकाष्ठा असून महान सकट आहे ॥२६२॥**

English - King Nal thought it was more distressing to even think of taking help and support from a father-in-law, which seemed like pinnacles crashing down on his problem. This was a more tormenting thought than just losing a kingdom to a younger brother in a game of dice.

स्मृतपञ्चनमस्यारा, नतदेवगुरुक्रमा ॥
अस्वपीद भीमजा तत्र, भृङीव कमलोदरे ॥२६०॥

विवरणम् :- तत्र स्मृतपञ्चनमस्कारा नतदेवगुरुक्रमा भीमजा कमलोदरे भृङीव अस्वपीता ॥२५०॥
गुरुलक्ष देवगुरु । देवगुरुवोः, क्रमो पादो देवगुरुलक्षयो । नतो देवगुरुलक्षयो यथा सा नतदेवगुरुक्रमा । भीमात् जायते शति
भीमजा दमयन्ती कमलस्य उदरं कमलोदरं तस्मिन् कमलोदरे भृङीव भीमरी इव अखण्डित सुव्वाप ॥२६०॥

मतार्थ :- तस्या शत्यादा स्मृतपञ्चनमस्कारा नतदेवगुरुक्रमा दमयन्ती कमलोदरे भृङीव अस्वपीता यथा भीमी कमलोदरे रमणिता
तथा दमयन्तीपि पञ्चनमस्कारान् स्मृत्वा देवगुरुवोः पादो नतवा च तस्या शत्यादां सुव्वाप ॥२६०॥
अन्तराती :- पश्ची पञ्चपरमेष्ठिने नभस्त्वारुक्ती, दमयन्ती हेषुगुरुना यरणेभां नभस्त्वारुक्तीने, भीमरी नेत्रं कमलभां भृङी, तेभां ते
श्वाप वर नित्राधीन भनी ॥२६०॥

हिन्दी - पिर पचपरमेष्ठिका स्मरण कर के दमयन्ती देवगुरु के चरणोमे नमस्कार कर के भवरा जैसे कमल के अंदर सोता है, उसी
प्रकार वह शश्या पर निद्राधीन हुई ॥२६०॥

भारती :- नंतर ज्याप्रमाणे भ्रमरी उदात औपते त्याप्रमाणे दमयन्ती पच परमेष्ठी नमस्कारावे स्मरण करन व देवगुरुत्वा चरणाला
वन्दन करन त्या शत्येवर झोपती ॥२६०॥

English - Then she memorized the Navkar Mantra and bowed down to the Arhant and just as a wasp
sleeps inside a lotus, in the same way Damyanti slept on the matress

सरलार्थ - मिथ्याशा समार्क सम्बन्ध सम्यकदर्शनदृष्टक. अतिंता सौवीरचहटाडपि तकरय लेशोडपि मिथ्याशामल्पोडपि सम्बन्ध

गुजराती :- वणी (त्यां जपाधी) ते मिथ्यादृष्टि तापसोनो परिचय आपाणां सम्भवने दोषित करनारो धाय, केम के मांजनो छाटो

पाण शुद्धनो विनाय भथी करतो? ॥२५७॥

हिन्दी - फिर वहाँ जाने से उस मिथ्यादृष्टि तापसो का परिचय अपने सम्यकत्व को दूषित करनेवाला होगा, क्यों कि काजीं का एक

ही छिटा क्या दूध का विनाश नहीं करता? ॥२५७॥

मराठी - मिथ्याराई लोकाचा सहवास (सम्बन्ध) सम्यकत्वाचा नाश करतो. ताकाचा एक घेबुवा काढ दृष्टि विष्टवीत नाही?

॥२५७॥

English - Damyanti who was a staunch Jain considered it impure to mix around with the illusive non-jains. Just as a drop of starch spoils milk, in the same way she considered it unchaste to even meet them

मास्त्म भैरवीः सुखेनैव, स्वपिहि त्वमिहैव तत् ॥

स्वयं स्वां तत्व येनाहं, यामिकः सौविदल्लत्वत् ॥२५८॥

अन्वय .. तत् तत्व मा भैरवी स्मा इह एव सुखेनैव स्वपिहि । येन अह स्वय तत् तस्मात् तत्व मा भैरवीः मा विभीहि । इह एव अस्या शश्यायाम् एव सुखेन एव स्वपिहि निकाहि । येन अह स्वय

विवरणम् .. तत् तस्मात् तत्व मा भैरवीः मा विभीहि । इह एव अस्या शश्यायाम् एव सुखेन एव स्वपिहि निकाहि । येन अह स्वय सौविदल्लत्वत् दण्डधारी यामिकत्वत् तत्व यामिक. स्याम् ॥२५८॥

सरलार्थ - तत् तत्व मा विभीहि इह एव सुखेनैव रवपिहि । येन अह स्वय तत्व मत २ ओर सुख चेन से याही सो जार क्यों किं मैं खुद तेरी चोकी करनेवाला हो ॥२५८॥

गुजराती :- भाटे तु २ नहीं? अने सुखेथी अही ७ निन्दा कर? केम के हुं पोते तारी योकी करनारो हुं. ॥२५८॥

हिन्दी - इसलिये तु इर मत २ ओर सुख चेन से याही सो जार क्यों किं मैं खुद तेरी चोकी करनेवाला हो ॥२५८॥

विवरणम् :- तद् तस्मात् हे नाथ ! स्मशानेन तुल्यं स्मशानवत् अरण्यं यन हित्वा त्यक्त्वा तत्र तस्मिन् ग्रामे गम्यताम् । ऐन गृहस्थं सुप्यते॥२५५॥

सप्तार्थ :- तस्मात् हे जाय ! स्मशानेन तुल्यम् अरण्यं त्यक्त्वा तस्मिन् ग्रामे गम्यताम् । ऐन गृहस्थं सप्तते ॥२५५॥

मुण्डराती :- भाटे दे स्वामी ! स्मशानं लेपा आ नंगध तझे आपु ते गाम्हां जर्खे, ते जेप्ती त्यां आपु निलधपु चुभे चुई शक्कीये ॥२५५॥

हिन्दी .. इसलिये हे स्वामी । स्मशानसमान इस जंगल को छोड़ कर हम उस गाँव मे जायें, वहाँ किसी घर के अदर निर्यतासे, सुखचैन से सो जायें ॥२५५॥

पाठी - त्यासाठी हे र्हामी ! या स्मशानासारस्या जगलाला सोहून आपण त्या गाठी जाऊ की, ज्यामुळे तेपे कोणाच्या तरी परी आपण निर्धवणे सुखाले झोए ॥२५५॥

English - So, she told her husband that they should leave this forest which seemed like a graveyard to her, and go to the village and go to somebody's house and have a nap with utmost bliss and a heart which is at peace

नलोऽवादीदरण्ये हि, ग्रामो नास्त्यन कातेरे ॥

अन्वय :- नल अवादीत कातरे ! अन्न अरण्ये ग्रामः नास्ति । किन्तु अय मिथ्यादृशा तापसानाम् इह आश्रमः नास्ति ॥२५६॥

विवरणम् :- नलः अवादीत अवदत् - कातरे ! भयभीते ! अन्न अस्मिन् अरण्ये मिथिने ग्रामः नास्ति । किन्तु अय मिथ्या दृक् येषा ते मिथ्यादृशः तेवां मिथ्यादृशाम् । तापसानाम् इह आश्रमः नास्ति ॥२५६॥

- श्रीजयशेखरस्मृतिरचिता श्रीनलदमयन्तीचित्रिम्
- अथ भेद्यवद्वाथ, आमः सम्भाव्यतेऽन्तिके ॥
भाड्कृतानि गवामन्, शून्यन्ते यददूरतः ॥ २५४ ॥
- आन्यय :- अथ भेदी अवदत्- हे नाथ । अन्तिके शाम सम्भाव्यते अन यद् अदूरत्- गवा भाड्कृतानि शून्यन्ते ॥ २५४ ॥
- विवरणम् :- अथ भीमस्य अपत्य रसी भेदी दमयन्ती अवदत् अवादीत् उवाद-हे नाथ । अन्तिके सभीपे शामः सम्भाव्यते । यद् अन न दूरः अदूरः तस्मात् अदूरत्- गवा भाड्कृतानि शून्यन्ते आकर्ष्यन्ते ॥ २५४ ॥
- सप्तार्थ :- अथ दमयन्ती अवदत् - हे नाथ । सभीपे । शाम सम्भाव्यते । यद् अन अदूरत्- गवा भाड्कृतानि शून्यन्ते ॥ २५४ ॥
- गुणरूपी :- लौरे इभांतीष्वे कहुं के, हे शून्यम् । आटलामां कोई गाम नक्कड़ ऐय ऐभ लागे छे, के भ मे आही नक्कमां ज गापोना। भांलेवपन्तो अचाल सल्लगाय छे ॥ २५४ ॥
- हिन्दी :- तब नमयती ने कहा कि, हे नाथ । यहाँ आसपास कोई गाँव हे ऐसा नगता हे, क्यों कि यहाँ नजदीक ही गाय के चिल्लाने की आवाज सुनाई दे रही हे ॥ २५४ ॥
- मराठी :- तेहा दमयन्ती मणाली की, हे रवापी ! येहे जवळपास कोणते तरी गाव आहे, असे वाटते, कारण की उवळव गायीच्या हवरणाचा आवाज एकू येत आहे ॥ २५४ ॥
- English :- Then Damyanti told her husband that it seems that there is a village close-by as she could hear the moong of the cows
- गम्यतां नाथ तत्त्वं, हित्वाऽरण्यम् स्पशानवत् ॥
गृहान्तरेव निभीकेचेन सौख्येन सृज्यते ॥ २५५ ॥
- आन्यय :- तद् नाथ समशानवत् अरण्य हित्वा तत्र गम्यताम् । येन गृहान्तरेव निभीकः सौख्येन सृज्यते ॥ २५५ ॥

सरलार्थ :- नलः अवदत् हे भयभीते दमयन्ति । अरिमन् अरण्ये वासः जारिते । किन्तु मिद्यादर्शां तापसानाम् इह आश्रमः अरिते

॥२५६॥

गुजराती :- त्वारे नलराजाए त्रियुं के, ते भयलीत थेली प्रिये । घेरेभर आ जंगलमां कोई वाम नयी, परंतु अही मिद्यादर्शि
तापसीनो आश्रम छ. ॥२५६॥

हिन्दी - तब नलराजा ने कहा कि हे भयभीत होनेवाली प्रिये । सचमुच इस जगत मे कोई गाँव नही है, लेकिन यहाँ मिद्यादर्शि
तापसों का यह आश्रम हे ॥२५६॥

प्रार्थी .. तेद्धा नलराजा महानाला- हे प्रिये! रवनोरवरच या जगलात कोठेही गाव नाही, येथे मिद्यादर्शि तापसाचा आश्रम आहे
॥२५६॥

English - Then Nal said to Damyanti who was overcome with fright that there was no village as such in the
jungle and it was only a hermitage of a lot of illusive non-jains

मिद्यादुशां च सम्पर्कः, सम्यग्कदर्शनदूषकः: ॥
आतं क्षीरविनाशाय, न सौरीरच्छटापि किम् ॥२५७॥

आन्यय :- मिद्यादुशा सम्पर्कः: सम्यग्कदर्शनदूषकः: अस्ति सौरीरच्छटापि क्षीरविनाशाय अत न किम्? ॥२५७॥
विवरणम् :- मिद्या इक येपा ते मिद्यादुशां च सम्पर्कः: सहवासः: सम्यक् च तप दशनं च सम्यक्दर्शनं सम्यक्दर्शनस्य
दूषकः: सम्यग्कदर्शनदूषकः: अस्ति । सौरीरस्य तकस्य छटा सौरीरच्छटा अपि क्षीरस्य दूषस्य विनाशः: क्षीरविनाशः:
तस्ये क्षीरविनाशाय अत समर्था न किम्? कथात्तपेनेव तकांशेन दुग्धस्य विनाशो भवति तथा मिद्यादुशामलपोतसि
सहवासः: सम्यग्कत्वं दूषयति॥२५७॥

सरतार्थ :- हे दिवाकर ! त्वं तापम् अत्यय । हे भूमि ! त्वं कोमलता भजा हे परथा । त्वं दीर्घत्वं महा हे कुणिठन । त्वम् ग्रासधीभव ॥ २४८ ॥

गुजराती :- हे चूपी ! तु तारो ताप घोषी कर ! हे पृथ्वी ! तु कोमलपृष्ठाने धारण कर... हे मार्ग ! तु तारी लंबाईने संकोशी खे तथा
हिन्दी - हे मूरजा ! तु तेरा ताप कम कर ! हे पृथ्वी ! तु कोमलता धारण कर ! हे मार्ग ! तु तेरी लबाई कम कर और हे कुडिनपुर नगर ।

मार्गी - हे सर्व ! तु तुझा ताप कमी कर ? हे पृथ्वी तु कोमलता पारण कर ? हे मार्ग ! तु तुझी लाबी कमी कर ? आणि हे कुडिनपुरात
जवळ ये ? ॥ २४८ ॥

English - He then asked the sun to decrease its scorching heat, then asked the ground to attain softness then asked the road to decrease its length and asked Kundinpur town to come closer

अभ्यातर्मि भीमजामेतां, हन्त पीडयथेह किम् ॥
क्षते द्विष्टप्य किं क्षारम्, दुःस्थिते किमु निर्दया: ॥ २४९ ॥

आन्ध्रम् :- हन्त श्रमातर्मि एता भीमजाम् इह किं पीडयथ । अथ क्षते क्षार किं क्षिप्य । दुःस्थिते किमु निर्दया भवथ ॥ २४९ ॥

विवरणम् :- हन्त ! खेदे ! श्रमेण आर्ता श्रमातर्ता श्रमातर्मि एता भीमजा ता भीमजा दमयन्तीर्मि इह अस्मिन् अरण्ये कि
पीडयथ ! अथ क्षते क्षार किं क्षिप्य । दुःस्थिते किमु किमय निर्गता दया येष्यः ते
निर्दया दयारहिता करोरा भवथ ॥ २४९ ॥

सरलार्थ :- हन्त श्रमातर्मि एता दमयन्तीर्मि इह किं पीडयथ । अथ क्षते क्षार किं क्षिप्य । दुःस्थिते किमु निर्दया भवथ ॥ २४९ ॥

गुजराती :- अरे ! थाक्खी पीडयेली आ दमयन्तीने तमो (सख्या) केम अहीं संताप उपज्ञो छो ? तेणीना धा पर तमो भीहुं केम
छांटो छो ? तथा कुः अ पारती आ दमयन्ती प्रत्ये तमो धा भाटे निर्दय थाओ छो ? ॥ २४९ ॥

स्नातोत्थेवाय स्वेदाभ्यः प्लुताङ्गी भीमभूः श्रमात् ॥

कियदधापि गन्तव्यमित्यचे नैषधि मुहुः ॥२४६॥

अन्यथ :- अथ श्रमात् स्वेदाभ्य प्लुताङ्गी भीमभूः स्नातोत्था इव अधापि कियद गन्तव्यम् इति नैषधि मुहुः उच्चे ॥२४७॥

विवरणम् :- अथ श्रमात् स्वेदाभ्य अभ्यः जल स्वेदाभ्यः । स्वेदाभ्यसा प्लुतम् अङ्ग शरीरं यस्या: सा स्वेदाभ्यः प्लुताङ्गी । भीमात् भवति इति भीमभूः भीमाङ्गजा दमयन्ती । आदौ स्नाता पश्चाद उत्था स्नातोत्था इव अधापि कियद गन्तव्य गमनीयम् इति पथ निष्ठस्य अपत्य पुमान् नैषधि: नलः त नैषधि मुहुः वारवास्मूचे अवोचत् ॥२४८॥

सरलार्थ :- अथ श्रमात् रवेदाभ्य प्लुताङ्गी दमयन्ती स्नातोत्था इव अधापि कियद गन्तव्यम् इति नल वारवास्मू अपृच्छत् ॥२४९॥

गुणराती :- वणी नाहे स्नान करीने उठी होय ऐवी रीते धाकने लीषे पसीनायी भीजमेला यरीरवाणी दमयन्ती, हजु केटजुङ्क हिन्दी - जैसे की स्नान करके उठी न हो। इसी तरह पसीने से भीगी हुई दमयती बारबार नलराजा से पूछ्णे नगी, कि और कितना चलना बाकी हे ॥२४९॥

मारी :- नतर श्रमामुळे सर्व शरीर पामाने ओलोर्व झाल्यामुळे जण् कात्य नुकतेच रनाज करून बाहेर आलेली दमयन्ती अगृन किती चालावद्याचे आहे। असे सारवे नलराजाला विचार लागली ॥२५०॥

English :- Damyanti was drenched with sweat as though she had just had a bath. Then the tired Damyanti kept on asking Nal again and again as to how long a journey they had to travel more

अन्यथ :- साशु-ररण्यं शतयोजनम् ॥

विश एव हि भागोऽस्याचापि देव्यतिचक्रमे ॥२५१॥

अन्यथ :- नल साशु अचीकथत अरण्य शतयोजनम् आस्ति । हे देवी अधापि अस्य विश एव भागः अतिचक्रमे ॥२५२॥

प्राणी .- जे होक्याने पाहिले नाही, जे वर्चनाने बोलले नाही, आणि जे भागदी विंतनात पण देत नाही, असे कार्य पण हा दुष्कृती विषयात्ता बाबतीत पडून आणतो ॥२४३॥

English :- He continued thinking that, a sordid incident which he had never heard of, nor he had ever spoken of, nor he had ever seen, has occurred with them. He then asked the almighty creator as to why he had made them experience such an unhappy and a miserable incident

इति ध्यायन् सरो वीर्य, पुटैराहत्य तत्पयः ॥
अपीच्यसृष्टिम् देवीं, छन्नीकृतकरो नलाः॥२४४॥

जन्मयः :- इति ध्यायन् सरः वीर्य तत्पयः पुटः आहत्य छन्नीकृतकरो नलः तुषिता देवीम् अपीच्यत ॥२४५॥

विवरणम् :- इति एव ध्यायन् चित्ततयत् सरः कासार वीर्य अवलोक्य तत्पय मरसः पयः जलः तत्पयः । पुटः पर्णपुटः आहत्य आयाय न छन्नम् अच्छन्नम् । अच्छन्न छन्न कृतः करः येन सः छन्नीकृतकरः । नलः तुषिता तिषासिता देवीं धमयन्तीय अपीच्यत आपावयत ॥२४५॥

सरलार्थ :- इति चिन्तन्यन् सर. निरीक्ष्य तत्पयः पर्णपुट. गृहीत्वा उप्रीकृतकरः नल. तुषिता देवीम् आपावयत ॥२४५॥

गुजराती :- एवम विचारता ओवा नलराज्ये (ओक) तणाव ज्वैर्य, तेमानुं ज्वण (पांडायोना) परिपामा वावीने, तृपातुर धेवा दृभयन्तीने, पौताना द्वाधने (तेणीना भजत्वा पर) छन्नुपे धरीने तेन पायु.

हिन्दी - ऐसा विचार करते हूँ नलराजा ने एक तालाब देखा, और उसमें का जल लेकर, तुषातुर (प्यासी) दमयन्ती को खुद के हाथ से उसे पिलाया ॥२४५॥

मराठी - कुटनाही पाता आणि तुला देतो असे तागून पुढे चालत रेतवुक अन्त करणाने नलराजा विचार करू लावाला की,
॥२४१॥

English :- King Nal said to her that he will bring her some water from somewhere around Having said thus
he stood up and walked ahead and with a heart full of dolor and gloominess thought to himself

तत्र तदभूमिगम्भजनान्य - राज्यं सामाज्यमुज्ज्वलम् ॥
वत्र चावस्थेयमधुना । मृगद्वन्द्वानुकारिणी ॥२४२॥

अन्वय :- तदभूमिगम्भजनान्यराज्यम् उज्ज्वल सामाज्य कव? अधुना च मृगद्वन्द्वानुकारिणी इयम् अवस्था कर? ॥२४२॥

विवरणम् :- तद तस्य शुद्धो तदशुद्धो । तदशुद्धोः भङ्गः तद शुभङ्गः तदशुभङ्गभग्नभग्नानि। अन्येषा राज्यानि
अन्यराज्यानि । तदशुभङ्गभग्नानि अन्यराज्यानि यस्मिन् तद तदशुभङ्गभग्नान्यराज्यम् उज्ज्वल तेजस्वि समाज-भावः
सामाज्य कव? । अधुनाच मृगणा द्वन्द्वानि मृगद्वन्द्वानी मृगद्वन्द्वानी अनुकरोतीत्येव शीला मृगद्वन्द्वानुकारिणी इयम्
अवस्था कव? ॥२४२॥

सप्तार्थ .- तदशुभङ्गभग्नान्वराज्यम् उज्ज्वल सामाज्य कर? अधुनाच मृगद्वन्द्वानुकारिणी इयम् अवस्था कर? ॥२४२॥

गुजरानी :- ईकत घेऊ भुक्ती चापवाणी नम धयां हनां भीज राज्यो जेनाथी घेवुं ते (भाउं) निर्भव राज्य करां अनो आ सभये
उरुगुना युगलनुं अनुकरेणा करनारी आ भारी आवस्था करां? ॥२४२॥

हिन्दी - केवल एक भुक्ति चाहाने से नष्ट हो जै दूसरे राज्य जिस सेमे, ऐसा (मेरा) निर्मल राज्य कहां? और इस समय मृग के युगल
का अनुकरण करनेवाला मेरा आवस्था कर हों ॥२४२॥

मुजराती :- त्वारे हमपत्नी भोवी के हे स्थानी। आ शुं भोवो छी? त्वारे नवराज्ये कहुँ के, हे देवी। घरेघर पूर्णी पहेलो अ।
संक्षार ऐभ बोधावे छे. ॥२३५॥

हिन्दी :- तब तमयंती कहने लगी कि, “हे नाथ। क्या कह रहे हैं?” तब नलराजा ने कहा, “हे देवी। सचमुच संस्कारवश ऐसा कहने
लगा”॥२३५॥

भाठी :- तेल्हा दमयती महणाती की, “हे स्थानी। हे तुम्ही कात्य महणत आहात?” तेल्हा नलराजा महणाता की, “हे देवी। खरोखरच
पूर्व जन्मातील सरकार मला हे बोलावला भाग पाढीत आहे” ॥२३१॥

English :- Then Damyanti asked her husband as to what he was babbling. At this Nal replied that his old
way of ordering hasn't left him yet.

रोदिति स्माय वैदर्भीं, राजोचे देवि मा रुदः ॥
आहं पतिश्च पतिश्च- दानीं तेऽतः स्थिरीभव ॥२४०॥

अन्वय :- अथ वैदर्भी रोदिति स्म राजा अ॒चे देवि मा रुदः। इदानीम् आह ते पतिश्च पतिश्चाऽस्मि अतः स्थिरीभव ॥२४०॥

विवरणम् :- अथ विदभणा राजा वैदर्भः वैदर्भस्य अपत्य स्मी वैदर्भी दमयन्ती रोदिति स्म अलदत्। राजा अ॒चे अवादीत हे देवि। मा
रुदः मा लदिहि इदानी तब पतिश्च पतिश्च सेवकश्च अहम् एव अस्मि अतः न स्थिरा आस्थिरा आस्थिरा स्थिरा भव
स्थिरीभव। मा चिन्ता कार्षीः ॥२४०॥

सरलार्थ :- अथ दमयन्ती ऊरोदीत - राजा अ॒चे देवि। मारुदिहि इदानीम् अहमेव तब पतिश्च सेवकश्च अस्मि। अतः तिथीभवा॥२४०॥

मुजराती :- पछी दमयन्ती रुद्या लागी, त्वारे नलराज्ये (तिथीने) कहिं के, हे देवी। हुं रुद नहीं, केम के आ समये तारो स्थानी,
तेथ न नोकर पाग हुं ज छुं, भाटे हुं शांत था. ॥२४०॥

नलोऽवादीद्वे कोऽन्, पयोवाही नियोगिषु ॥
सुगन्धिसरस्वच्छपयस्कुरक्भानय ॥२३७॥

अन्वय . - नलः अवादीत अरे। नियोगिषु पयोवाही कः अन्न? सुगन्धिसरस्वच्छपयस्कुरकम् आनय ॥२३७॥
विवरणम् :- नलः अवादीत अवदत् - अरे। नियोगिषु द्रुतेषु पयः वहति इत्येव शीलं पयोवाही जलवाहकः को अन्न? सुगन्धिच च तत् सरस च तत् स्वच्छं च तत् पयः च सुगन्धिसरस्वच्छपयस्म् सुगन्धिसरस्वच्छपयस्. कुरक पान्न सुगन्धिसरस्वच्छपयस्कुरकम् आनय ॥२३७॥

गुजराती :- त्यारे नखराजा भोल्यो के, अरे! नोकरोभांधी ज्ञा लापनारो अही कोंगा छान्नरे छ? सुगंधी, सरस तथा निर्भल जखनी आरी लावो? ॥२३७॥

हिन्दी . - तब नलराजा ने कहा कि, “अरे ! नोकरो में से जल लानेवाला यहाँ कोई हाजीर हैं सुगंधि, अच्छे और निर्मल जल की जारी नावों” ॥२३७॥

मराठी - तेला नलराजा महणाला को, “अरे। नोकरामण याणी आणणारा इथे कोणी उपरिधत आहे काच? सुगंधि, ठान, आणि निर्मल पाण्याची ज्ञारी आणार?” ॥२३७॥

English - At this King Nal said that anyone from among the servants should bring some scented fine and sweet water in a pitcher

शरां स्थित्वा पुरो वीक्ष्या पार्क्ष्यं पृष्ठोऽपि च ॥
सर्वतः शून्यमालोक्य । ग्रीडयाऽधोमुखोऽभवत् ॥२३८॥

अन्वय . - शरा स्थित्वा पुर, पार्क्ष्यः पृष्ठत् सर्वत् वीक्ष्य अपि च शून्यम् आलोक्य ग्रीडया अधोमुखः अभवत् ॥२३८॥

मराठी .- पूर्वी (जलराजात्वा) राजवाप्रिषेकात्वा वेळी दमवतीत्वा होवत्यावर (महाराणीप्रभाणे) पटबप होता पण या वेळेस मार्गावर जखमी झालेत्या दमवितीत्वा दोनही पालावर पटबप बाधित आला. ॥२३४॥

English - When Damyanti had become a queen, a band was tied as a mark of becoming a queen In the same way, Damyantu had to tie bands on her, feet due to continuous bleeding

आनन्दां भैर्मीं तरसुच्छायासीनां स्वेदं प्रभार्जयन् ॥

व्यजनैरिव वस्त्रान्ते-नैलिः स्वयम्भवीजयत् ॥२३५॥

अन्वय :- श्रान्तां तरसुच्छायासीनां भैर्मी नलः स्वय स्वेदं प्रभार्जयन् व्यजनैः इव वस्त्रान्तैः अवीजयत् ॥२३५॥

विवरण :- श्रान्तां कलान्तां भीमस्य अपत्यं स्थी भैर्मी ता भैर्मीं दमयन्तीं तरोः छाया तरसुच्छायात्याम् आसीना उपविश तरसुच्छायासीना ता तरसुच्छायासीना नलः स्वय स्वेदं प्रभार्जयन् व्यजनैः इव वस्त्रस्य अन्ताः वस्त्रान्ताः तैः वस्त्रान्तैः वस्त्रान्तैः अवीजयत् वायुना असान्वयत् ॥२३५॥

सरलाएः :- श्रान्ता तरसुच्छायासीना दमयन्ती नलः रङ्ग प्रभार्जयन् त्वजनैः इव वस्त्रान्तैः अवीजयत् ॥२३५॥

गुजराती :- पछी धोकेली ऐवी दधंतीने वृक्षनी छायामां बेसाडीने नवराज घोते तेणीनो पसीनो वृष्टिनो, पंभारूप वस्त्राना छेदा वेद तेणीने पवन नाभ्या लाभ्यो. ॥२३५॥

हिन्दी .. फिर थकी हुई दमयती को वृक्ष की छाया में बैठाकर नलराजा खुद उसका पर्सीना पोछते हुए पंख के समान वस्त्र के पाल्ले से (दमयती को) पवन करने लगे ॥२३५॥

मराठी .. नंतर धंकलेत्या दमवतीला झाडात्वा सावलीत बसून नलराजा रङ्गत तिचा पाप पुस्त्र वस्त्राप्रभाणे वस्त्रात्वा पटाने तिता वारा पात् लागला ॥२३५॥

हिन्दी :- फिर उनके पाणिग्रहण का (विवाह का) समय जैसे याद आता हो। उसी प्रकार वे खुद के हाथ में दमयंती का हाथ पकड़कर

वन में भ्रमण करने लगा ॥२३२॥

मराठी :- नंतर दमयन्तीच्या विवाह सोहळ्याची जण कात आठवण करून देत तो नलराजा रवताच्या हाताने दमयतीचा हाथ परून वजात भ्रमण करू लागला ॥२३२॥

English - Then Nal caught Damyanti's hand and walked ahead in to forest and remembered the wedding day when he had caught her hand and walked around the fire.

दधार्यभिना वैदर्भी, पदोः शोणितलाङ्छिता ॥

सालतकपदाकेव, वासभूर्वनभूरभूत् ॥२३३॥

आन्ध्रय :- दधार्यभिना पदोः शोणितलाङ्छिता वैदर्भी सालतकपदाकेव वनस्थः वासस्थः अभूत् ॥२३३॥

विवरणम् :- दधर्मस्य अग्राणि दधर्माणि दधर्मिः भिना दधार्यभिना पदोः पादयोः शोणितेन रक्तंन लाङ्छिता शोणितलाङ्छिता

विदधाणाम ईश्वरः वैदर्भः । वैदर्भस्य अपत्य स्त्री वैदर्भी अलक्नेन सह वतें इति सालतको॒। सालतको॒ च तो पदो॒ च
भूःवासस्थः अभूत अभवत बभूव ॥२३३॥

मराठार्थ :- कुशावधिना पादयो रक्तानिहिता दमयन्ती सालतकपदाङ्का वनस्थूः इव वासस्थः अभवत् ॥२३३॥

मुजराती :- धासनी तीक्ष्ण अग्रीओथी वीथापेली, अने तेथी भने पागांधी नीकुंता तुषिरथी घरापेली, दधंती ज्ञाने पगा
पर खाल रंग लगावयो न डोय ! एवी, तथा वनभूमिरूपी आपासलुनवाणी भनी ॥२३३॥

हिन्दी .. दर्भ की तीरुण नोक से धायल और दोनों पैर मे से निकलते रुधिर से रजित दमयती ने जैसे पैरों पर अलत का लाल रंग लगा दिया हो । ऐसे वनभूमिरूपी आवासमुवनवाली हो गयी ॥२३३॥

विवरणम् :- तौ जाया च पतिश्च दमपती । पतिपत्न्यौ नलदमयन्त्यौ जग इति वादा: जयवादा: जयवादाना रवा: धनयः जयवादवा:

पश्चात इति अनुपदं पृष्ठतः एव दूरे जग्मतुः यथतुः अगच्छताम् ॥२३०॥

सरतार्थ .. - तौ च दमपती नलदमयन्त्यौ जयजयवादवास्तु रपतिहीनो अपि तेषा भिल्लानाम् अनुपद दरे अगच्छताम् ॥२३०॥

गुजराती :- पछी ते भने श्वीभरथार, (भागे) ज्यधनपतार घर आउढ घर्ड रथनो पृण त्याग करीने धृणे हृ सुधी ते भीलोनी पाण्डु यात्या गथा ॥२३०॥

हिन्दी - फिर वे दोनों जयवाद के शब्द पर आरूढ होकर, रथ को त्याग कर बहुत दूर तक उन भिल्लोंके पीछे पीछे चले गये ॥२३०॥

मानी - नतर ते दोये जयवादात्या शब्दाकर आरूढ होऊन, रथाचा त्याग करन रथ प दूरकर त्या भिल्लात्या माने माने गले ॥२३०॥

English - Then they left the chariot and mounted the chariot of the words of victory (Jai, Jai) and followed the Bhills for quiet a distance.

इतो भिल्लान्तरेस्तस्य, जहे सांचाचिको रथः ॥
प्रतिकूले विधी कुर्यात्, पौरुषं पुरुषस्य किम् ॥२३१॥

अन्वय :- इतः भिल्लान्तरे: तस्य साचाचिकः रथः जहे विधी प्रतिकूले पुरुषस्य पौरुष किम् कुर्यात्? ॥२३१॥

विवरणम् :- इतः अन्ये भिल्ला: भिल्लान्तराणि तेः भिल्लान्तरे: अन्यैः भिल्लैः तस्य साचाचा प्रयोजन यस्य सः साचाचिकः रथः स्मन्दनः जहे अहियत / विधी भान्ये प्रतिकूले साति पुरुषस्य पौरुष पुरुषत्व किम् कुर्यात् ॥२३१॥

सरलार्थ - इत भिल्लान्तरे तरय नलरय साचाचिक रथ जहे । देवे प्रतिकूले साति पुरुषस्य पौरुष कि कुर्यात्? ॥२३१॥

English :- She continued that the sword when sniked on the temples of an elephant, showers a shower of precious stones, will certainly feel ashamed to fight with such lowly and lowcaste Bhulls

नैषधिं विनिषिद्धेवम् । भैमी मन्नाक्षरोङ्गरान् ॥

कृतभिल्लतिरस्कारान् । हुंकारान् मुमुचे स्वयम् ॥२२८॥

विवरणम् :- एव नैषधि विनिषिद्ध्य भैमी स्वय मन्नाक्षरोङ्गरान् कृतभिल्लतिरस्कारान् हुंगरान् मुमुचे ॥२२८॥

मन्नालाम् अक्षराणि मन्नाक्षरोङ्गरान् भिल्लाना तिरस्कारः भिल्लतिरस्कारः कृतः भिल्लतिरस्कारः यैः ते कृतभिल्लतिरस्काराः तान् कृतभिल्लतिरस्कारान् हुं इति शब्दात् हुंगरान् मुमुचे अमुच्तत । अमुच्तत ॥२२८॥

मरलार्थ . - एव जल विनिषिद्ध दयमन्ती रव्य मन्नाक्षरभवप्रदान् कृतभिल्लतिरस्कारान् हुंगरान् अमुच्तत ॥२२८॥

गुजराती :- ए रीते नवराजने अटकावीने ध्वंपती पोते भंनाक्षरोधी भय उपञ्जनारा, तथा क्रेतो छे भीखोनो तिरस्कार नेणे, ऐवा हुंकार शब्दोनो नाद हरवा लाग्नी ॥२२८॥

हिन्दी :- इस प्रकार नलराजा को रोककर दमयती खुद मन्नाक्षरो से डर पेदा करनेवाला, और जिस ने भिल्ल का तिरस्कार किया है ऐसे हुंकार शब्द का नाद करने लगी ॥२२८॥

मराठी .. अशा रीतीने नलराजा ला धाबवून दमयती रवत मन्नाक्षरामुळे भय उत्पङ्क करणारे व भिल्लाचा तिरस्कार करणारे हुक्तर शब्द करू लागली ॥२२८॥

English .- In this way Damyanti having stopped Nal from fighting with the lowly Bhulls, caste a spell on them and produced fright all around and giving out a bawl and an outcry, she scorned and disdained them

हिन्दी :- पिर नलराजा रथ से उतर कर हाथी जैसे अपनी सूड उपर करता है वैसे ही तलवार को सज्ज करते हुए उन भिलों को

मारने की इच्छा से उनके साथ युद्ध करने लगा ॥२२५॥

माठी :- नतर नलराजा रथावरन उतरन सोड वर केलेल्या हत्तीप्रिमाणे तलवारीला सज्ज करन त्या भिल्ला लोकाना मारण्याच्या इच्छेने त्वार्त्या सोबत युद्ध कर्त लागला ॥२२५॥

English - Then King Nal alighted from the chariot. And just as an elephant lifts up his trunk, in the same way, Nal drew his sword from the scabbard and occlated it. And started to fight with them

वैद्यर्थरथं हित्वा । पाणो धृत्वाऽभ्यधान्तलम् ॥
देव कोऽयं तवास्थाने । संसर्भो मशका द्वार्मी ॥२२६॥

अन्वय :- अथ वैद्यर्थी रथ हित्वा नलं पाणौ धृत्वा अभ्यधात्-हे देव। तत्र अस्थाने अय कः सरम्भः। अमी हि मशका: सन्ति।

विवरणम् :- अथ वैद्यर्थ्य इय वैद्यर्थी दमयन्ती रथ स्यन्त्वन हित्वा त्यक्त्वा नल पाणौ करे धृत्वा अभ्यधात् अवदत् हे देव। तत्र अस्थाने अनुचितस्थाने अय कः सरम्भः। आवेशः? अमी हि मशका: मशकतुल्या: वर्तन्ते॥२२६॥

सरलार्थ :- अथ टमयन्ती रथात् उत्तीर्य नल हत्ते पृत्वा अवटत्-हे देव। तत्र अनुचितस्थाने अय क आवेश । अमी भिल्ला. मशकतुल्या: वर्तन्ते ॥२२६॥

गुजराती :- (त्यारे) दथभंती रथभांथी उत्तीर्ने नलराजनो हाथ आतीने तेने कछेवा लागीके, हे स्थाभी ! आ अपोग्य प्रकारनो संग्राम शा भांटे आद्यो छे ? केम तु आ भीलो तो भयहर नेवा छे ॥२२६॥

हिन्दी - तब दमयती रथ से उतर कर नलराजा को कहने लगी कि, “हे स्वामी ! इस अपोग्य प्रकार के संग्राम का आरम्भ क्यों कर रहे हो ? क्योंकि यह भिल्ल तो केवल मच्छर जेमें हो ” ॥२२६॥

सरलार्थ - केवल खड़िगवत् एकशङ्कका शङ्कम् अवात्यन्। केऽपि पना मेया पारासम्पातान् इव बाणान् अवर्णन्त ॥२२३॥

गुजराती :- वणी तेटलां गेंडानी पेठे एक रुग्धिं धारणा करी वगाडता हो अने तेटलां भेद जेम निंदुओ वरसावे तेम

भाणोनो वरसाई वरसावता होता॥२२३॥

हिन्दी - और कुछ जेडे समान रणशीला धारण कर बजाते थे और कुछ बादल की तरह बाणों की बरसात कर रहे थे ॥२२३॥

पाठी - त्वात गेह्यासारखे एकच रणशीला असलेले काही शिवा वाजवीत होते तर काही मेष जसा पाण्डाचा वर्षाव करतात त्वाप्रमाणे पनुष्य बाणाचा वर्षाव करीत होते ॥२२३॥

English - Some of them placed head-masks, just like horns of the hippopotamus and some showered arrows around like the clouds showering rain

चक्रः केऽपि भुजास्फोटम् । तरंगस्फोटविभ्रमम् ॥

अरोत्सुस्ते नलं सर्वेऽप्यभ्रकाणीव भास्करम्॥२२४॥

आन्वय :- केऽपि तरंगस्फोटविभ्रम भुजास्फोट चक्रः। अभ्रकाणि भास्करम् इव ते सर्वे अपि नलम् अरोत्सुः ॥२२४॥

विवरणम् :- केऽपि तरंगाणा वीचीनां स्फोटः तरंगस्फोटः। तरंगस्फोटस्य विभ्रमः विलासः इव विभ्रमः यस्य सः तरंगस्फोटविभ्रमः त तरंगस्फोटविभ्रमं भुजयोः आस्फोटः भुजास्फोटः त भुजास्फोट चक्रः अकुर्वन् अकार्षः। अभ्राणा समूहा अभ्रकाणि येषासमूहाः। भास प्रकाश कराति इति भास्करः त भास्कर सूर्यम् इवा यथा मेषसमूहः सूर्य लन्धति तथा ते सर्वे भिल्ला नलम् अरोत्सुः अस्तन्धना॥२२४॥

सरलार्थ - केऽपि वीचिरफोटविभ्रम भुजारफोट अकुर्वन्। यथा मेषा सूर्य रुद्धित तथा ते सर्वे भिल्ला नलम् अरुद्धना॥२२४॥

गुजराती :- वणी तेटलां भीलो भोज्यां झो इंटवाना विभ्रमने सूर्यपनारो भुजस्फोट करवा लाभ्या, अने वाहणां ओ जेम सूर्यने रोकी राखे, तेम तेजो संधवा नलराजने रोकीने उभा ॥२२४॥

श्रीजगेत्सुरसूरिविरचित श्रीनलदमयन्तीचित्रम् ॥

स्थालीबुध्नमिव श्यामान् । भिल्लान् सशरकार्मकान् ।
यमदूतानिवापश्यत् । सप्तस्तानाभिसर्पतः ॥२२३॥

अन्यथः - तत्र सर्पन् सः स्थालीबुध्नम् इव श्यामान् सशरकार्मकान् भिल्लान् अभिसर्पत यमदूतान् इव आपश्यत् ॥२२१॥

विवरणम् :- तस्याम् यहाटव्यां सर्पन् गच्छन् सः स्थालीबुध्नम् इव तलम् इव स्थालीलिङ्गम् इव श्यामान् कृष्णवर्णानि शोणे सह वर्तन्ते इति सशराका कार्मकाः तान् सशरकार्मकान् भिल्लान् अभिसर्पतः समुख्यमागच्छतः यमस्य दूताः यमदूताः तान् यमदूतान् इव अपश्यत् ॥२२३॥

सरलार्थ :- तत्र गहाटन् सः रथाल्याः तलम् इव कृष्णवर्णान् सशरकार्मकान् यमदूतान् इव सञ्जुख्यम् आगच्छत् भिल्लान् अपश्यत् ॥२२३॥

गुजराती :- त्यां आगण वर्षतां नेणे (रांधवानी) नपेक्षीना तजियां जेवी श्याम रंगनी चामडीवाणा, भाण्णो भृष्टि धुमपाणा,

हिन्दी - वहाँ चलते चलते उन्हे तपेली के नीचते भाग जैसे, श्याम रंग की चमडीवाले, बाणोसहित धुमघाले, यम के दूत जैसे भिल्लोको सामने आते हुए देखाए ॥२२३॥

मराठी - तेपन जात असताना घटाल्या बुडाप्रमाणे काळा रंग असलेले, हातात पुऱ्य व बाण असलेले जण काळ यमदूतान् असे

English :- King Nal suddenly saw a band of adivasas (Bhils) with dark complexion (which seemed like the colour of burnt vessels) coming towards him with bows and arrows and they seemed like the messengers of the God of death (Yama)

मृगेन्द्रनिहतक्रोडदंष्ट्राकर्तिरिकावतीम् ॥

दुःश्वापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

अन्वय :- मृगेन्द्रनिहतक्रोडदंष्ट्राकर्तिरिकावतीं दुःश्वापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

विवरण :- मृगाणाम् इन्द्रः: मृगेन्द्रः: सिहा: मृगेन्द्रैः: निहतः: मृगेन्द्रनिहता: मृगेन्द्रनिहताश्च ते क्रोडाश्च शकराश्च मृगेन्द्रनिहतक्रोडः: मृगेन्द्रनिहतक्रोडाना दंष्ट्रः: एव कर्तिरिका: मृगेन्द्रनिहतक्रोडदंष्ट्राकर्तिरिका: अस्या: सन्ति इति कर्तिरिकावतीं ता मृगेन्द्र .. -रिकावतीं, दुष्टाश्च ते श्वापदाश्च दुःश्वापदः: हता: दुःश्वापदाहता: दुश्वापदाहताश्च ते अनेके च ते पान्थाश्च दुःश्वापदहतानेकपान्थाः: तेषां मौलयः: मस्तकानि एव कपालाः: अस्या: सन्ति इति पान्थमौलिकपालिनीं ता पान्थमौलिकपालिनीम् ॥२१९॥

सरलार्थ :- दरदा पूर्वोन्द्रे निहताना शैकराणा दंष्ट्रः. एव कर्तिरिका सन्ति तथा दु श्वापदे हतानाम् अनेक पान्थाना मस्तकानि एव यस्या कपाला सन्ति ताम् ॥२१९॥

गुजराती :- સિંહોયે ભારી નાખેલાં કુક્ષરોની દાઢોરૂપી કાતરોવાળી, ડિસક ઓવા બનવાસી જંગલી જનવરોયે ભારી નાખેલા અનેક મુસાફિરોની ઘોપરીઘોરૂપી કૃપાલોને ધારણ કરતારી, ॥૨૧૯॥

હિન્ડી - શેરને મારે હુએ સુઅરો કી વાઢો જેસી કૈચીવાલી, હિંસક ઔર જગતી જાનવરો ને મારે હુએ બહુત સે મુસાફિરોં કે કપાલોનો ધારણ કરનેવાળી, ॥૨૧૯॥

મારઠી :- જવા અરણ્યાત સિહાની ઠર મારલેલ્યા કુક્ષરાચ્ચા દાઢાં કાતરી આહेत આणि હિસ્ પ્રાપણાના ઠર મારલેલ્યા વાટસ્સચી મરતકેચ જવાચે ગાલ આહेत અશા મહારણ્યાત જલરાજા આલા ॥૨૧૯॥

English :- The teeth (molars) of the ogress (jungle) seemed to be like sissors like the deadly teeth of the wild boar who the lion has killed. The skeletons of the people who the wild animals have killed seemed to be like hollow pots out of which the ogress has made a necklace and worn it around her neck.

स्थालीबुध्नभिव श्यामान् । भिल्लान् सशरकार्म्काना॑॥

यमदूतानिवापश्यत् । सप्तस्तन्नाभिसर्पतः ॥२२३॥

अन्धयः - तत्र सर्पन् सः स्थालीबुध्नम् इव श्यामान् सशरकार्म्कान् भिल्लान् अधिसर्पत यमदूतान् इव अपश्यता ॥२२४॥

विवरण्यः - तस्याम् महाटव्यां सर्पन् गच्छन् सः स्थालीयः बुध्नम् इव तलम् इव स्थालीबुध्नम् इव श्यामान् कृष्णवर्णन् शेरण सह चर्तन्ते इति सशरा॒ कार्म्काः धन्ति॒ येषा॒ ते॒ सशरकार्म्कान् भिल्लान् अभिसर्पतः सुखमागच्छतः यमस्य दूताः यमदूताः तान् यमदूतान् इव अपश्यता ॥२२५॥

सरलार्थः - तत्र वर्त्तते॒ सः॒ रथात्या॒ तलम्॒ इव॒ कृष्णवर्णान्॒ सशरकार्म्कान्॒ यमदूतान्॒ इव॒ सन्मुखम्॒ आनन्दतः॒ भिल्लान्॒ अपश्यता ॥२२६॥

गुलरातीः - त्यां आगण वधूतां तेष्वे॑ (शंघधानी) तपेतीना॑ तपिण्यां लेवी॑ श्याम देवनी॑ चाभ्यावाणी॑, भागो॑ सहित॑ धनुषप्राणी॑, पभना॑ हृतसरभ्या॑ लीलाने॑ द्वोदी॑ आवत्ता॑ ज्ञेया॑ ॥२२७॥

हिन्दी - वहाँ चलते चलते उन्हे तपेली के नीचले भाग जैसे, श्याम रंग की चमड़ीवाले, बाणोसहित धनुषवाले, यम के दूत जैसे शिल्लोको सामने आते हुए देखा ॥२२८॥

मराठी - तेपूळ जात अस्ताना पटाच्या बुडप्रमाणे काळा रंग असलेले, हातात पन्हाच्य त बाण असलेले जण काय यमदृतच असे भिल आपत्याकडे पाठ्न देत आहेत असे त्याता दिसले ॥२२९॥

English - King Nal suddenly saw a band of adivasis (Bhills) with dark complexion (which seemed like the colour of burnt vessels) coming towards him with bows and arrows and they seemed like the messengers of the God of death (Yama)

मृगेन्द्रनिहतकोङ्गदंष्ट्राकर्तिरिकावतीम् ॥

तुःश्वापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम् ॥ २३९॥

अन्यथ :- मृगेन्द्रनिहतकोङ्गदंष्ट्राकर्तिरिकावती तुःश्वापदहतानेकपान्थमौलिकपालिनीम्॥ २३९॥

विवरणम् :- मृगाणाम् इन्द्राः: मृगेन्द्राः: सिंहाः: मृगेन्द्रैः: निहताः: मृगेन्द्रनिहताः: मृगेन्द्रनिहताश्च ते क्रोडाश्च शूकराश्च मृगेन्द्रनिहतकोङ्गः: मृगेन्द्रनिहतक्रोडदंष्ट्राकर्तिरिकाः: अस्याः सन्ति इति कर्तिरिकावती ता मृगेन्द्र .. -रिकावती, तुषाश्च ते श्वापदाश्च तुःश्वापदः: तुःश्वापदः: हताः तुःश्वापदहताः: तुश्वापदहताश्च ते अनेके च ते पान्थाश्च तुःश्वापदहतानेकपान्थाः: तेषां मौलयः: मस्तकानि एव कपालाः: अस्याः सन्ति इति पान्थमौलिकपालिनी ता पान्थमौलिकपालिनीम्॥ २३९॥

सरलार्थ :- दद्या मृगेन्द्रैः: निहताजा शूकराणा दध्राः: एव कर्तिरिका, सन्ति तथा तु श्वापदैः हतानाम् अनेक पान्थाना मरतकानि एव यस्या कपाला, सन्ति ताम् ॥ २३९॥

गुजराती :- सिंहोये भारी नाघेलां उक्खरोनी दाढोदृष्टी क्रतरोधाणी, डिस्क येवा धनवासी नंगवी जनपरोये भारी नाघेला अनेक भुसाइरोनी घोपरीयोदृष्टी क्रपालोने धारणु करनारी, ॥ २३९॥

हिन्दी - शेरने मारे हुए सुअरो की दाढो जैसी कैचीवाली, हिसक और जगली जानवरो ने मारे हुए बहुत से मुसाफिरों के कपालोंको धारण करनेवाली, ॥ २३९॥

प्राठी :- जया अरण्यात सिंहानी ठर मारलेल्या उकराच्या ताढाच कातरी आहेत आणि हिंस्प्राण्याना ठार मारलेल्या वाटसर्कची मरतकेच जयाचे गाल आहेत आशा महारण्यात नलराजा आला ॥ २३९॥

English :- The teeth (molars) of the ogress (jungle) seemed to be like scissors like the deadly teeth of the wild boar who the lion has killed. The skeletons of the people who the wild animals have killed seemed to be like hollow pots out of which the ogress has made a necklace and worn it around her neck.

सरलार्थ - इट च एक प्रतिकूल यत् जले जीवति सति इह कोशलापुरा कूवर जृप. अभवत् ॥२१॥

अूजराती :- भर्तु आ ऐक बात बंधेसती नथि, ते वालराख शुभता होवा छिं पाग कोशलानगरीमाँ फूभर राख भन्हो. ॥२१॥

हिन्दी :- नेकिन यह एक बात प्रतिकूल है कि नलराजा जीवित होते हुए भी इस कोशला नगरी में कूबर राजा हुआ ॥२१॥

माठी :- परतु ही एक च गोष्ट जुकत नाही की, नलराजा जीवित असून सुखा या कोशला नगरीत कूवर राजा शाला ॥२१॥

English meaning :- But here a reverse and a refractory incident had taken place, i.e - instead of King Nal who is supposed to be the King, Kubar had become in his place

विस्वदति किं वाचं कादाचिन्मुनिभावितम् ॥

अन्वय :- अत्र कदाचित् मुनिभावित विस्वदति किम् वा ततः यदि अत्र एवः कूबरः न नन्दिष्यति ॥२३॥

विवरणम् :- अत्र कदाचित् मुनेः भाषित मुनिभावित मुनिवचन विस्वदति प्रतिकूल विरुद्ध भवति किम् वा ततः यदि अत्र अस्मिन् नगरे कूबरः न नन्दिष्यति ॥२३॥

सरलार्थ :- अत्र मुने वचन कदाचिदपि विस्वादि भवितु जाहेति । अतः अत्र कदाचित् कूबरः न नन्दिष्यति ॥२३॥

अूजराती :- अथवा भुनिए कुहेदां ध्यनमां शुं कोई दिवस देर पडे? (अस्थृत न न पडे) अते तेथी कूबाच आ नभरमां आ फूभर रेझ तरोडे टकी धक्के नही. ॥२३॥

हिन्दी :- मुनि के वचन में कभी कोई तपावत पड़ सकता है? (अर्थात नहीं पडता) इस लिए इस नगर में कूबरराज टीक नहीं सकेगा ॥२३॥

माठी :- मुनीचे वचन केहाही विस्वादी (विरुद्ध) होज शकत नाही त्यामुळे कदाचित् या नगरीत कूबरराजा टिक शकणार नाही. ॥२३॥

हिन्दी - उस मुनि ने कहा था कि पहले भव में मुनि को क्षीर का दान देने से जिसने पुण्य उपार्जना किया, वह नलराजा अर्ध भारत स्वंड का स्वामी बनेगा ॥२०८॥

मराठी - त्या साप्तने सावितले होते कीं, नलराजाने पूर्व जन्मात एका उत्तम साप्ता दृष दिले. त्यादानात्या पुण्याने नलराजा अर्धभरतरबडाचा रवामी होईल ॥२०८॥

English - The priest had said that King Nal had become a King of the half of the Bharatschetra because he had done a meritable deed of giving a sweet dish made of milk, sugar and rice.

**सावधंभो महास्तंभं, यश्चेनं चालयिष्यति ॥
स पतिर्भरतार्धस्यावश्यमेव भविष्यति ॥२०३॥**

आन्वय :- सावधंभः यः एत महास्तम्भ चालयिष्यति । सः अवश्यमेव भरतार्धर्पति: भविष्यति ॥२०३॥

विवरणम् :- अवश्यमेव आवेशेन सम्भवतिल्लो सावधंभः सावेशः यः एन महात्म्य चालयिष्यति कामपिष्यति । स. अवश्यमेव निश्चितमेव भरतस्य अर्ध भरतार्ध तस्य भरतार्धस्य पति: स्वामी भविष्यति ॥२०३॥

सरलार्थ - सावेशा य एन महारतम्भ कमपिष्यति स अवश्यमेव भरतार्धरवामी भविष्यति ॥२०३॥

गुजराती :- वणी आ भाणान संस्कृते उपेहीने पाणे स्थापये, ते घेरेघर न अर्ध भरतपांनो राख घये ॥२०८॥

हिन्दी - जो इस महान स्तम्भ को उत्खाड़कर फिर उसकी स्थापना करेगा वह अर्ध भरतस्वंड का राजा जरूर बनेगा ॥२०९॥

मराठी - बलसप्तम असलेला जो कोणी हा स्तम्भ हलवून पुऱ्ठा स्थापन करील तो अर्धभरतरबडाचा रवामी होईल ॥२०९॥

English - The man being brave and gallant and who is able to uproot a great pillar and place it back in its place, is capable and will be a king of the half of the Bharatschetra.

सरलाध - तद अवतोव्य नंगरजना। अवदन् अहो। नल बलवान् अरिता। बलवतः नलस्य अपि इयम् ईशी दुष्टा अवस्था जाना। सूर्य कि अस्तं न गच्छति। तेजस्वी सूर्यः अपि अस्त गच्छत्वेव। तथैद बलवानपि नल दुरवस्था आप। इत्यत्र नारिनि किमप्याश्वर्यम् ॥२०६॥

गुलरातीः - ते जेठने नगरना लोडों कुडेवा लाघ्यों के, अडो! आ नवराज (उच्च) भणवान छ? आवा भणवाननी पारु अरे। आवी हालत! सूर्य उभ आधभी जतो नथी। ॥२०६॥

प्राणी - यह देखकर नगर के लोग कहने लगे कि आहा। यह नलराजा किंतना बलवान है। ऐसे बलवान की जरेसे ऐसी हालत। क्यों हिन्दी -

सूरज झूबता नहीं? ॥२०६॥
हे पाहन नगरवासी मण् लागले की, अहो। हा नलराजा किंती बलवान आहे? अशा बलवाजाची असें। काय ही दुर्दशा। सूर्य मावळत जाही का? सूर्य तेजस्वी असून सुद्धा अस्ताला जातो तसेच नलराजा बलवान असून सुद्धा दुर्दशीला प्राप्त ज्ञाला। यात काही आश्वर्य नाही। ॥२०६॥

English - Seeing the valiancy of King Nal the people exclimed at the sufferings he is going through and wondered why the sun doesn't set by fellng sorry for King Nal

उधाने क्रीडतोरत्र, नलकूबरयोः पुरा ॥

आगादतीन्द्रियज्ञानी, मुनिरेकोऽतिलोकधीः ॥२०७॥

अन्यथ : - पुरा अत्र उधाने नलकूबरयोः क्रीडतोः अतीन्द्रियज्ञानी अतिलोकधीः एक. मुनि: आगात ॥२०७॥
विवरणम् - पुरा पुरानतकाते अत्र अस्मिन् उधाने नलश्च कूबरश्च नलकूबरयोः क्रीडतोः खेलतोः सतोः शन्द्रियाग्मि अतिक्रान्तम् अतीन्द्रियं, अतीन्द्रियं ज्ञान यस्य आस्ति अतीन्द्रियज्ञानी। लोकम् अतिक्रान्ता अतिलोका, अतिलोका धीः यस्य सः अतिलोकधी, लोकोत्तरमति: एकः मुनि: आगात आगच्छत आजगाम ॥२०७॥

राज्यभशप्रहारार्ति - मध्यजानन्निवैज्ञा ॥

उच्चखानं तमाश्वेव, पश्नालमिव द्विषः ॥२०४॥

अन्वय :- द्विषः पश्नालम् इव राज्यभशप्रहारार्तिम् अपि अजानन् इव नल. ओजसा तम् आशु एव उच्चखान ॥२०४॥

विवरणम् :- द्वाध्यां शुण्डामुखाभ्या पिबति इति द्विषः द्विदः, पश्नस्य नाल पश्नाल यथा आशु शाटिति उत्खनति तथा राज्यात् भशः राज्यभशः। राज्यभशः एव प्रहारः राज्यभशप्रहारः राज्यभशप्रहारार्तिम् अपि न जानन् अजानन् इव नलः ओजसा तेजसा त स्तम्भम् आशु शीघ शाटिति एव उच्चखान उत्खातवान् ॥२०४॥

सरलार्थ .- यथा गाज पश्नालम् उत्खनति तथैव राज्यभशप्रहारार्तिम् अपि अजानन् इव नल. तेजसा तम् स्तम्भ शाटिति एव उत्खातवामास ॥२०४॥

गुजराती :- हाथी लेख कुभूनीद्विने उष्णी नाघे तेख राज्यना त्याग्नूपी प्रहारनी पीडाने पृष्ठ नही ज्युता ओवा नलराज्ये (पोताना) भण्ठी ते संत्वने घोक्कदम उष्णी नाघ्यो ॥२०४॥

हिन्दी - हाथी जैसे कमल उखाड़ देता है वैसे राज्य के त्यागरूपी प्रहार की पीड़ा को भी नहीं जानते हुए नलराजने बलपूर्वक उस स्तम्भ की एकदम उखाड़ दिया ॥२०४॥

मराठी - हत्ती जसा कमळाच्या देठ उखाळ टाकतो त्याप्रमाणे राज्य नाश होण्याच्या प्रहाराची पीडा जणकाव न जाणताच राजने आपल्या तेजाने तो रस्त उत्खाल टाकता ॥२०४॥

English - Just as an elephant plucks of a lotus in the same way by having no problems, King Nal rooted out the pillar just as easily as the elephant

तथैवारोपयामास्, पुनस्तन्नेव तं नलः ॥

महोजस्त्वप्रकाशाय, कीर्तिस्तम्भमिवात्मनः॥२०५॥

अन्वय :- महोजस्त्वप्रकाशाय आत्मन कीर्तिस्तम्भम् इव त नल पुन तन्नेव तथैव आरोपयामास ॥२०५॥

गुराराती :- हेशो जैवा भाटोनो जे उत्साह छोय छे, ते जै छपे अभारी साधे छे, भाटे अमे मुपरेप न रडीकु, तया (जरापाय)

हिन्दी - अलग भलग देग देखने का हमे जो उत्साह है, वह अब हमारे साथ है हमलिये हमा सुख समाधान से जारी, आप नहीं

माठी - बैगले बैगले देश पाहण्याचा आमचा जो उत्साह आहे तोच आग्हाला सहाट्याख्त आहे, म्हणून आम्ही सुख समाधावर्तक

जाऊ, तुम्ही जरापण दु र्खी होऊ नका ॥२०१॥

English - The King then said that he always had the interest to see different places and this will increase his enthusiasm all the country with utmost bliss So he asks them to leave their anger aside

एवं प्रजापिता राजा, ते न्यवर्तन्त नागरा: ॥
केवलं कायमात्रेण, मनसा त्वन्वगुरुपम् ॥२०२॥

अन्वय :- एवं राजा प्रजापिता: ते नागरा: केवल कायमात्रेण न्यवर्तन्त । मनसा तु नपम् अन्वगः ॥२०२॥

विवरण :- एवं इति राजा नृपेण नलेन प्रजापिता: अवबोधिता: ते नागरा: नगरवासिनः केवल कायः एव कायमात्रः तेन कायमात्रेण सरलार्थ । एव नलेन नृपेण सबोधिता: ते नवरवासिनः केवल शरीरमात्रेण न्यवर्तन्त । मनसा तु नपम् अन्वगच्छदम् ॥२०२॥

गुजराती :- ऐनी रीते राज्यमे सभभवेला ते थोक्मे, तेवा (पोतान) थरीरथी ज पाष्ठा दृष्ट्या, परें भन वृद्दे तो तेनो राज्यनी हिन्दी - इस तरह राजा द्वारा समजाये हृष्ट वह नगरवासी सिफे अपने शरीर में ही (देहांग) शोपास गये किन्तु मन सं वह गजा के तिळे गये (राजा के साथ गये) ॥२०२॥

माठी - अशा प्रकारे राजाने समजूत पातलेते ते नवरातील लोक फक्त आपत्या शरीराने परत गेले, परतु मनाने ते राजात्या घाने

गेले ॥२०२॥

ततो धारगृहीभूता:, सर्वे जानपदास्तदा ॥

वर्णन्तो नेत्रतश्चास्ते - धर्षालैः पत्पालुभिः ॥१९९॥

विवरणम् :- ततः तदा नेत्रतः पत्पालुभिः धारालैः आस्ते: वर्णन्तः सर्वे जानपदा. धारगृहीभूता. ॥१९९॥

सन्ति धारालानि तैः धारालुभिः धारावदभिः अश्रूणां समूहाः आसाणि तैः आस्ते: अश्रूसमूहैः वर्णन्तः ते सर्वे जनपदेषु तिष्ठन्ते इति जानपदाः ग्रामीणाः धारणा गृहाणि धारगृहाणि। न धारगृहाणि अधारगृहाणि अधारगृहाणि धारगृहाणि भूता: धारगृहीभूताः। नेत्राशुभिः अविरत अश्रूणि वर्णन्तः ते जलधारगृहसद्वाः अभवन् ॥१९९॥

सरलार्थ - तदनन्तर तरिमेन् समये नेत्रान् पत्पालुभिः पाराते अश्रुसमूहैः वर्णन्त सर्वेजानपदा. गारावृहीभूता ॥१९९॥
गुजराती :- पछी ते वर्षते आंघोभांधी धाराबंधं पडता आंसुओ ने कारणे ते सधूणा नगरजनो (जखधारा) वरसता कुवाराओ सरेया (ध्यावा लायथा) ॥१९९॥

हिन्दी - फिर उस वक्त आँखोमे से धाराबध गिरते आँसुओ से वे सभी नगरजन जलधारा बरसाते फब्बारो के समान दिखने लगे।
माराठी - जंतर त्वा वेठी ढोक्यातून असलड पाराप्रमाणे वाहात असलेत्या अश्रूनी ते सर्वे नगरवासी जलपाराचा वर्षत करणाऱ्या कारजा सारखे दिसू लागले ॥१९९॥

English - When the subjects came to bid their king and queen farewell, tears were rolling down their cheeks which seemed like infinite fountains

किमयं पामराचारः, प्रारेष्म सत्तमैरविः ॥

अत रुदित्वा तदेन, प्रस्थितानामगंगलम् ॥२००॥

आन्वय :- सत्तमैः आपि अय पामराचार किम् प्रारेष्म तद रुदित्वा अलम्। येन प्रस्थितानाम् अमङ्गलम् ॥२००॥

मराठी - तेवा नलराजा लोकाना महणाला, “हे निष्पापी लोकानो आता दैवाला दोष देण्यापेक्षा आपले हत्य कठोर करून माझ्या विषटी आपला रन्हे कमी करा ” ॥१९६॥

English - Then King Nal addressing the people as sinless people told them not to blame destiny and asked them to make their hearts of stone and reduce the love and affection for him

दोषो नान्यस्य कस्यापि, दोषो नः कर्मणाप्यम् ॥

सर्वोऽप्यनुभवत्यन् स्वयमेव शुभाशुभे ॥१९७॥

अन्यथ :- अन्यस्य कस्यापि दोषः न । अय नः कर्मणा दोष । सर्वं अपि स्वयमेव शुभाशुभे अत्र अनुभवति ॥१९७॥

विवरणम् .. अन्यस्य अपरस्य कस्यापि दोषः न । अयं नः अस्याक कर्मणा पापाना दोषः आस्ति । सर्वः नः अपि स्वयमेव शुभं च अशुभं च शुभाशुभे कर्मणी अत्र अनुभवति ॥१९७॥

सरलार्थ .- अन्यथय करयापि दोष नास्ति । अयम् अस्याकं कर्मणा दोष अरिते । सर्व अपिजन स्वयमेव शुभाशुभे कर्मणी अत्र अनुभवति । ॥१९७॥

गुजराती :- (आ भाभत्यां) बीज कोई नो पाण दोष न थी, आ दोष क्षण अभारां कम्भोनो ज छे, केवळ सर्व भनुष्य पोतानां ज शुभ-अशुभ उभाने लोगवे छ ॥१९८॥

हिन्दी .- इस मे किसी का दोष नहीं, ये दोष सिर्फ मेरे कर्मों काहे, क्यों कि कोई भी मनुष्य अपने ही शुभ-अशुभ कर्मों का फल पाता हे ॥१९८॥

मराठी .- द्यात कोणाचाही दोष नाही सर्व दोष माझ्या कर्माचा आहे कारण प्रत्येकजण आपल्याच शुभ अशुभ कर्माचे फळ घोनातो ॥१९८॥

English - He says that they should not blame destiny but should blame his past immentable deeds for this untimely incident, because every man has to bear up according to his good and bad deeds

विकरणम् :- जगतां भुवनानाश अनुकूलस्य आस्य महान् आत्मा यस्य सः महात्मा तस्य महात्मनः महापुलस्य नलस्य त्वं कि प्रतिकूलम्
अभवः अभृः । तथाहि दुष्टे दुष्टस्य भावः दोष्य युज्यते । दुष्टे एव दोष्यम् कर्ते युज्यते न सुजने । नलस्तु सुजनः । तस्य त्वं
प्रतिकूल किमर्थमध्यः ॥ १९४ ॥

सरलार्थ :- जगताम् अनुकूलस्य अस्य महात्मनः नलस्य त्वं कि प्रतिकूलम् अभव । तथाहि दुष्टे दुष्टस्य युज्यते ॥ १९४ ॥
गुणराती :- (वाणी हे देव !) जगतने अनुरूपं घोषा आ भृत्या नवं प्रत्ये तु केम प्रतिरूपं ध्यो ? केम के कुष प्रत्ये कुषप्राणं
आयरतुं एव न व्यालभी गणाम् ॥ १९५ ॥

हिन्दी :- हे देव ! जगत को अनुकूल ऐसे महात्मा नल उपर तु क्यों प्रतिकूल हुआ ? क्यों की दुष्पर दुष्पणा सही माना जाता है
॥ १९५ ॥

मराठी :- हे देव ! जगाला अनुकूल असलेल्या महात्म्या नलराजावर ते का प्रतिकूल झाला ? कारण दुष्काव दुष्पणाचे आचरण
करणे हेच योरव असते ॥ १९५ ॥

English :- The people asked the destiny as to why did it bring ill-luck to a pious and gentle man like King Nal
when luck should stick to him, because if ill-luck be-falls a wrong doer it is just be-fitting but here
the perverse had taken place

कूब्बरोऽपि हि दुर्देव, भवताधिष्ठितः स्फुटम् ॥

अन्यथा पितृतुल्यस्य, बन्धोः किं वैरितां व्यधात् ॥ १९५ ॥

अन्यथ :- दुर्देव ! भवता कूबर अपि अधिष्ठितः इति स्फुटम् । अन्यथा पितृतुल्यस्य बन्धोः वैरिता किं व्यधात् ॥ १९५ ॥

विवरणम् :- दुष्टच दैवतद्वच भाग्य च दुर्देव तत्सम्बुद्धो हे दुर्देव ! भवता त्वया कूबरः अपि अधिष्ठितः अस्ति इति स्फुट स्पष्टम् ।
अन्यथा त्वया अधिष्ठितः नो चेत् सः पित्रा तुल्यः पितृतुल्यः तस्य पितृतुल्यस्य बन्धोः भावः नलस्य वैरिता शत्रुता
किमर्थ व्यधात अकरोत ॥ १९५ ॥

भाठी :- कांतर मपारहित कठोर हृदय असलेला असा तो नलराजा जणकाव दीक्षा प्रावर्णी इच्छा करणारा स्वतःत्वा मारो ऐत

उसलेल्या लोकांना म्हणाला- ॥१९१॥

English :- King Nal spoke to the people following him, with the expressions which showed no love or affection which seemed that he was about to renounce the worldly life (Diksha)

प्राभवान्ध्ये यदस्माभि - सपराढं किमव्याहो ॥
युष्माभिः क्षम्यतां नस्त - देते यामोऽधुना वयम् ॥३३२॥

अन्यथः :- आहो प्राभवान्ध्ये यद अस्माभिः किम् आपि अपराढं युष्माभिः नः तद् क्षम्यताम् अधुना एते वयं यामः ॥३३२॥

विवरणम् :- अहो ! प्रभोः भवः प्रभवम् । प्राभवेन आन्ध्य प्राभवान्ध्य तस्मिन् प्राभवान्ध्ये अस्माभिः यद किम् आपि

अपराढम् अपराध कृतः । तद् युष्माभिः नः क्षम्यताम् । अधुना एते वयं यामः ॥३३२॥

सरलार्थ :- सत्तामदान्ध्ये चाद उत्तमाभिः कोऽपि अपराध कृतः । युष्माभिः उत्तमाक स क्षम्यताम् । अधुना एते तद् वयं याम ॥३३२॥

गुजराती :- अधिकारना घटांपृष्ठावां भेदं तथारो ने कांडं अपराध उर्ध्वं होय, ते भाटे भने क्षमा करो. अने ईवे अभे अहीथी

विवाप्य धृथ्ये छीव्ये. ॥३३२॥

हिन्दी :- अधिकारो से मदाध हो कर मे ने जो भी अपराध किया हो इस के लिए मुझे क्षमा करना । और अब हम यहाँ से जा रहे हैं ॥३३२॥

भाठी :- अपिकाराने मदाध होउन आम्ही जो काही अपराध केला आहे, त्याबदल आम्हाला क्षमा करा, आता आम्ही देण्णल जात आहोत ॥३३२॥

English :- King Nal asked them to forgive him, if during his ruling pride he had been unjust in any way And he added that he was now taking their leave

सरलार्थ :- तदनन्तर महातेजरन्ती नलः दमवन्त्या सह रथम् आरहा अचलत् । तथाहि पहान्तः सम्पापटोः अचलस्त्वा भविति ॥१८९॥

अन्तराती :- पष्ठी भृष्ण कांतिष्ठाणे नवराजा दभपंतीनी साये ते रथमां भेदी चालतो थो, उभेदे भृष्ण पुउभो संपदासभेदे तेभ हिन्दी - फिर महान कातीवाला राजा रथ पर विराजमान होकर चल पड़ा, क्यों की महान पुरुष संपदासमय तथा विपत्तिसमय में भी निश्चल पराक्रमवाले होते है ॥३८९॥

मारी :- नंतर अत्यत तेजरन्ती नलराजा दमवन्तीसह रथात बसून निपाला कारण महापुरुष सम्पत्तीत व विपत्तीत आपले मत्तव ढक देत नाही ॥१८९॥

English :- Then this great valiant King accepted and sat on the chariot because great men do not brood during gay or difficult tunes

तदैकवसनां भैर्मिं तामालोक्य पुरीजनः ॥
चलन् कोपं ववर्ष्याधाराभिन्नव्यमेघवत् ॥३९०॥

अन्वय :- तदा एकवसना तां भैर्मीम् आलोक्य चलन् पुरीजनः नव्यमेघवत् अशुधाराभिः कोपं ववर्ष ॥३९०॥

विवरणम् :- तदा एकें वसनं यस्याः साः एकवसना ता एकवसनाम् एकवस्त्रां भीमस्य अपत्य सी भैर्मी तां भैर्मिं दमयन्तीम् आलोक्य निरीक्ष्य चलन् व्रजन् पुर्याः जनः पुरीजनः नगरवासी जनः नव्यक्षासी सो मेघवत् नव्यमेघः नव्यमेघेन तुल्यं नव्यमेघवत् अश्रुणां धारा: अशुधाराभिः कूबराय कोप कोप ववर्ष ववर्ष अवर्षत् । नव्यमेघः यथा धाराभिः जल वर्षति तथा पुरीजनः कूबराय अशुधाराभिः क्रोध ववर्ष ॥३९०॥

सरलार्थ :- तदा एकवस्त्रा दमवन्ती निरीक्ष्य चलन् नगरवासी जन नव्यमेघवत् अश्रुपाराभिः कूबराय कोपं ववर्ष ॥३९०॥

四

जिन सर्व सुदा पाहिला जाती, अशी राजकुमारी आणि राज्यात सर्वची लाढकी, तशीच नोंद्रुक शेरीराची स्पृष्टी होती.

English :- They then asked Nat that how can Damiaan

and never heat and who is the favourite queen of all the people in the kingdom and who is a delicate darling, experience the problems and difficulties of the journey.

ललाटन्त्रपस्यार्थः - श्रीद्वयतरजोऽणवः ॥

अन्वयः - ललाटन्तपस्यांशुभ्राद्धृतस्जोगवः पन्थानः अस्याः सुकोमलैः पादैः कथम् उल्लङ्घ्या ॥ ३८७ ॥

ललाटन्तपस्यांशवः । ललाटन्तपस्याशृणिः भ्रादी भज्यतेनन्या इति भ्रादी । भ्रादीभूताः रजसाम् अणवः येऽु ते अनीवसुकमोरे: पादे: चरणे: कथं केन प्रकारेण उल्लहितु योग्या: उल्लङ्घ्या भवन्ति ॥१८७॥

कुमारला .— नमिता इति नम्य अवश्य गरस्त्रभावा लहो निष्पा तपेखा भार्गु उपर दधयंती पोताना सुकोमण चरणो कुवी शीते भांगी
शक्येः? स्मित फट्ट जाण गोपो चिन्हापो से ————— अपि ————— ते —————

प्राणी . - भ्रस्तक तापविषेणन्दा सूर्यहृष्टा प्रवत्त किञ्चान्नामी चार्यादीन तत्त्वादेहे ।

दमदातीचे सुकोमल चरण कसे करू शक्तीदृढी? ॥१८॥

Layusin.— The scorching heat of the sun will give her a migrainous headache and the ground that will become hot due to the strong heat of the sun will seem like a furnace or a kiln to her soft delicate feet

विवरणः :- लिख्यत्वया अपि सञ्चे ईशः कृतः। तत् कथम् उज्ज्यते त्यज्यते । अन्यः लप्तः अपि अस्थिन् नगरे अन्य सः सञ्चारुपः सञ्चारुपः ॥४२॥

संसारापः - किंच तत्वया आपि गाऊव इक्ष. कृत तत्कप्त त्वज्यवत् । अन्य आपि अस्य य नप. स्माद् । स आपि अरभाक तस्म इति चेदान्ति
गुलरातीः - वृषी अपि ज तेन गण्डनो धारित्वं भवन्त्वो छ, तो इवे (तेन अभाराधि) उभ त्वज्य ? कुम के अहीं भीष्मे पृथ्वे ले
द्वीर्ण राज्य हेतु, तेनी पात्रं अभारि तो अपनी पोहं ज सेवा करवी लेहीय.

हिन्दी - फिर आपने ही उन्हें राज्य का मालिक बनाया है, तो हम उसे कैसे छोड़ सकते हैं? क्यों कि यहाँ दुसरा कोइ भी राजा होना, उस की भी हमें तो आप की तरह सेवा करनी ही होगी।

भाराठी :- तुम्हीच त्याला राजवाचा मालक बनविला आहे, तर आता आम्ही त्याला कसे सोडणार? कारणकी इथे दुसरा कोणी पुणे राजा असला, तरी त्याची सुद्धा आम्हाला दुपत्था सारंदीच सेवा करारी लागेल

English :- They continued saying that as he him self had made him the king than how can they leave the new king as they had to serve any other king in his place as they had served him (King Na!)

तद्वयं देव नाम्यामः; साम्प्रतं भवतामिष्यम् ॥

भ्रायर्हि भृत्यसुतामात्या, अम्बेद्व सहगामिनी ॥३८५॥

अन्वय :- तद् है देव । यत् न आयामः । साम्प्रत् इय सहजगमिनी भायर्या धैर्यी एव भवता भूत्यसुतमात्या ॥३८५॥

दिवरपादः ॥ तद् तेन कालेण हैद्रं । दयन आयामः आगच्छसः । साम्प्रत सम्प्राते इय सह गच्छति इत्यनवशीला सख्नामिनी भारी देही दम्यनन्ती एव भवता भूत्याश सुताश अभात्याश भूत्यसुतमात्याः भवति इय दम्यनन्देव भूत्यसुतमात्यादीनां कार्याणि कारेष्यति ॥ ३८५ ॥

सरलार्थ-- तेन कारणेन हे देव! वद्य न आगच्छाम , । साम्प्रतम् इय सहगायिनी पत्नी भैरवी एव भवता भूत्य सुतामात्याः भवन्ति ॥१६॥

हिन्दी :-

वे मानीओं के कहने से दक्षिण्यरहित कुबरने भी वैसा किया, क्यों कि कूर गह भी शुभ के योग से कुछ कल्याण देनेवाला होता है ॥१८१॥

मराठी :-

पश्चात्या सांवरणवातरन कुबराने पण तसे केने कारण कर याह सुखा शुभ वाहात्या दोनाने शुभ करणारे होतात ॥१८१॥

English :-

Kubar had no wish to give his brother anything, but as his ministers had asked him to give so he granted their wish just as a cruel star who is out to bring us ill-luck but due to our good-fortune, brings us good-luck

नलोऽवाकीविमां लक्ष्मीं योऽहंभुजबलार्जितां ॥

त्यजामि कीडया स्वोऽहं, रथाय स्पृहयामि किं ॥ १८२॥

आन्वय :-

नलः अवादीत् - यः आह भुजबलार्जितां लक्ष्मीं कीडया त्यजामि सः आह रथाय स्पृहयामि किं ॥ १८२॥

विवरणम् :-

नलः अवादीत् उवाद - अवदीत् यः आह भुजयोः नलं भुजबल भुजबलेन अर्जिता भुजबलार्जिता तां भुजबलार्जिता लक्ष्मीं सम्ब्राति कीडया लीलया त्यजामि सः आह रथाय स्पृहयामि किं ॥ १८२॥

मराठी :-

नलः अभणत् यः आठ रन्वभुजबलेन अर्जिता लक्ष्मी कीडया आनादसेन त्यजामि । सः आठ रथाय स्पृहयामि किं ॥ १८२॥

हिन्दी :-

पैषी नवराजामे कुल्हे, झुं भुजबलसी घेवेदी धर्मीने आवीरिते इक्त कीरा भाव्रभां हारी जवाही तत्तु झुं, ते वजी रथनी लाल्य राखु? ॥१८२॥

मराठी :-

फिर नवराजा ने कहा की, जो मैंने भुजबल से जीती हुई लक्ष्मी को इस प्रकार केवल कीडमें हार जाने से छोड़ देता हूँ, तो का बरे करीन? ॥१८२॥

English :-

At this Nal blurted out saying that if he can loose away his wealth which he had obtained through his valour and strength just by playing the game of dice, than why should he keep the greed or the want in his heart for a chanot

भास्मूष्टासतीमेतां प्रकोप्यानर्थभाजनम् ॥
अथ तृत्साहयेतां त्वमनुवातिं निजं पति ॥ १७९ ॥

अन्वय :- पतां महासतीं प्रकोप्य अनर्थभाजन मा भः । अपि तु त्वं निज पतिम् अनुवातीम् एताम् उत्साहया ॥ १७९ ॥

द्विरणम् :- सतां महासतीं चासों सतीं च महासतीं ता महासतीं प्रकोप्य न अर्थः अनर्थः अनर्थस्य भाजन पापम् अनर्थभाजन लो भः ॥ ५८
सतार्थ :- एता महासतीं प्रकोप्य अनुवातीम् अनुसरन्ती एतां दम्यन्तीं पत्या सह गन्तुम् उत्साहय ॥ १७९ ॥

अुजरेती :- एता भडासतीने क्षेष्ठ उपचरतीने तु अनर्थना पाप्तम् नहीं था. भर्तु पोताना पतिनी पापिणी जला भाटे तेजिने तु
हिन्दी :- इस महासती को क्रोध उपजा कर तु अनर्थ का पापरूप मत होइ तेकिन खुद के पति के मीछे जाती ऐसी उसे तु उत्साहित
(आनदयुक्त) कर ॥ १७९ ॥

पराठी :- या पतिततेता क्रोध उपचर करना दै अनर्पास कारण होइ जकोस पतीबोबर जात असलेल्या हिता पतीबोबर जाताया
उत्साहित कर ॥ १७९ ॥

English .- They added that by making a chassie wife angry, he is only inviting a great misfortune on himself.
Therefore he should only stimulate and encourage her to go at the back of her husband.

अलं दत्तवा पुरग्राम - नगरादीनि कृबर ॥

सम्मारथिं सपाथेयं, नलस्य रथमार्पय ॥ १८० ॥

अन्वय :-

पुरग्रामनगरादीनि ग्रामाश्च नगराणि च पुरग्रामनगराणि पुरग्रामनगराणि आदौ येषा तानि पुरग्रामनगरादीनि धर्त्या
जलम् । किन्तु हे कृबर ! सारथिना सह वतेऽसों समारथिः त समारथि । यथि साधु पाथेय पाथेयेन सह धर्तिऽसों
सपाथेय त सपाथेय रथम् नलस्य अर्पय यच्छ । पुरग्रामादीनि नलाय मा यच्छा पर सारथिना पाथेयेन च सह रथ यच्छ

॥ १८० ॥

हिन्दी - फिर मंत्रीयों ने कुबर से कहा कि, यह दमयती महासती है, वह परपुरुष की छाया को भी स्पर्श नहीं करती ॥१७६॥

मराठी - नंतर मत्री कुबराला नहणाले- ही दमयती महासती आहे ही परपुरुषात्वा सावलीलानुभा कपीही रपर्श करीत नाही English :- The the minister told Kubar that Damyanti being a chaste and an illustrious woman is also a wife of only one husband and she does'nt find in befitting to even touch another man's shadow

प्रेताभन्तःपुरे क्षेष्ट्री - मर्तिवेचं यतस्त्व ॥

पितृतुल्यो बृहदबन्धुः, सर्वलोकेषु गीयते ॥ ३७७॥

अन्वय :- पताम् अन्तःपुरे मा क्षेष्ट्री। चतः इय तव माता इव आस्ति । बृहदबन्धुः सर्वलोकेषु पितृतुल्यः गीयते ॥ ३७७॥

विवरणम् :- एतां दमयन्तीम् अन्तपुरे मा-क्षेष्ट्रीः मा क्षिप । चतः इय तव माता जननी इव आस्ति । बृहन् चास्त्रै बन्धुश्च बृहदबन्धुः ज्येष्ठबन्धुः । सर्वे च ते लोकश्च सर्वलोकेषु पित्रा तुल्यः पितृतुल्यः गीयते । ज्येष्ठो भ्राता पितृः समः इत्युच्यते ॥ ३७७॥

सरलार्थ :- एता दमयन्ती तव अन्त पुरे मा क्षेष्ट्री । चतः इय तव माता इव अस्ति । उद्येष्टुबन्धुः सर्वलोकेषु पितृतुल्यः गीयते ॥ ३७७॥

अन्तराणी :- आ हथयंतीने तारा अंतःपुरमां तारे द्वाप्त्वा करवी नही, तेथ के ते तारी भ्रातासमान इ, अने भोटो भाई पुण सर्व लोकीभान पितासमान गण्याप्ति ॥ ३७८॥

हिन्दी :- इस दमयती को तु अपने अत पुर में दाखिल नहीं करना, क्यों कि यह तेरी मातासमान हैं और बड़ा भाई भी सब लोगों में पितासमान माना जाता है ॥ ३७८॥

मराठी :- या दमयतीला तुड्या अत पुरात त दारवत कर गकोस, कारणको, ही तुड्या मातेसमान आहे आणि भोठा भाऊ पण सर्व लोकात पित्यासमान मानला जातो ॥ ३७८॥

English - So they requested him not put Damyantu in the harem as she was like a mother to him and Nal, among all men was like a father to him

विकरणम् :- जितेन विजयेन काशते प्रकाशते इति जितकाशी इति भाद्रासीः गर्वं मा उद्धाह । सत्त्वम् एषाम् आस्ति इति सत्त्ववन्तः तेषां सत्त्ववता बलवता करे हस्ते श्रियः सर्वतो तथा भावित्वा सवीत च तद अशुक्लं सवीताशुक्लं सबोताशुक्लम् एव वैभव यस्य सः सवीताशुक्लवैभवः सवीतेन अशुकेन सह एव परिहितेन वस्त्रेण साक्षेव नलः अचालीत् ॥१७४॥

सप्तार्थ - जितकाशी इति गर्वं मा उद्धाह । बलवता हस्ते श्रियं सन्ति । त ऋब्रम् इति उक्तवा सवीतेन अशुकेन सहेव नलः अचालीत् ॥१७४॥

गुणराती :- दुं दिनधी धर्मो छुं, घेष धानीने तुं गर्वं नहीं कूर, तेभुं दुं पराक्रमीयोनोना दाख्यां तो धम्ही रभी रही छे । घेष फूलने कुहीने, नखराणे हैकृत पडेरेले कृपे । (त्यांधी) याद्या लाभ्यो ॥१७४॥

हिन्दी :- मैं विजयी हुआ हूं, ऐसा समझ कर अभिमान मत करत क्योंकि पराक्रमियों के हाथ में लक्ष्मी खेलती है, ऐसा कुबर को कहकर नलराजा सिर्फ पहने हुए कपड़ेसे (वहा से) चला गया ॥१७४॥

मराठी :- मी विजयी झालां आहे असे माजल ने गर्व कर नकोस कारण बलवानाऱ्या हातात लक्ष्मी खेळत असते असे कुबराला सावून जलराजा केवळ अबावरत्या कपड़ासह तेपूज नियाला ॥१७४॥

English - Then Nal said to Kubar that he should not be proud of his victory as wealth only plays in the hands of brave and valiant men So saying thus and just with the clothes he had worn Nal left the place.

अनुचांती नलं शेमी, कूल्वरेणाऽभ्यधीयत ॥

चृते जितासि मायासीः, प्रविशांतःपुरं मम ॥ १७५॥

अनुचाय :- नलम् अनुचान्ती शेमी कूल्वरेण अभ्यधीयत । त्वं धूते जितासि मा यातसीः मम अन्तः पुरं प्रविश ॥१७५॥

विवरणम् :- नलम् अनुचान्ती अनुसरन्ती शीमस्य अपत्य स्त्री शेमी दमयन्ती कूल्वरेण अभ्यधीयत औच्यत । त्वं धूते जितासि । तेन मा यासीः मा याहि । मम अन्तःपुरं प्रविश ॥१७५॥

English :- Then being blind in playing the game of dice, King Nal who was matchless in courage and bravery, now had lost all the parts of Bharat Schetra.

सार्थं भैम्याथं शूल्वान्तं, शरीराभरणाधिः ॥
केवलं देहमानेण, जातमानं इव स्थितः ॥ १७२॥

अन्वय :- अथ भैम्या सार्थं शूल्वान्तं शरीराभरणादि अपि आहारयत् । जातमानः इव केवलं देहमानेण स्थितः ॥ १७२॥

विवरण :- अथ भैम्याभरणादि अपि आहारयत् । जातमानः इव केवलं देहमानेण स्थितः ॥ १७२॥ आदौ यस्य तद शरीराभरणादि आपि आहारयत् । जातः एव जातमानः इव केवलं देहमानेण केवलशरीरेण स्थितः । यथा जातः बालः केवलं शरीररूपेण तिष्ठति तथैव शरीरभैम्याभरणादिकं हारितवान् नलः केवलशरीरेण अतिष्ठत ॥ १७२॥

सराय :- अथ नलं दम्यन्त्या सार्वम् अन्तःगुरु शरीराभरणादि अपि अत्तरयत् । जातमानः इव केवलं शरीरेण स्थितः ॥ १७२॥ गुरुरती :- पृष्ठो दध्यन्तीशक्तिं अन्तःपुरने तथा शरीरनां अभूषणं आदिने पृष्ठो ते (हारी ग्रंथो) अनेतेभी ते गृन्थस्मृत्यनी जेव, इति चोताना शरीरनी ज्ञ चालिकीवाणो रत्नो ॥ १७२॥

हिन्दी :- फिर दम्यतीसहित अत पुर को ओर आपने शरीर के आभूषण आदि को भी वह (हार गया) और इस प्रकार जन्मसमय के समान सिर्फ स्वयं के शरीर का ही वह मालिक रह गया ॥ १७२॥

ग्रामी - नतर दम्यतीसहित शरीराकीत अलकार दबेरे पण तो (हला) आणि त्वामुळे जन्मात्या वेळेप्रमाणे गुत्सत्या शरीराचा

पालक तो गाहिला ॥ १७२॥

English - He then even lost Damyanti and the ornaments on his body and was only left with his body (as he was during his birth)

मुजराणी :- परंतु भद्रोल्लत हाथी जेथ अकुण्ठने गपपडारे नहीं, तेथ नवराज्याये तेणीनुं धयन अगुण्डु नहीं, तेणी तेणीये न
भाटे घट्टांबाबैन कळु. जने तेब्बा पुण नवराज्ये जुगार रभतो आटकैष्वा वाहापा. ॥१६५॥

हिन्दी :- नेमिन मदान्मत हाथी नेसे जेकुश को मानता नहीं वेसे नलराजा ने उस का कहना माना नहीं फिर उसने मनियो से कहा,
ओर वह भी नलराजा को जुआ खेलने से रोकने लगो। ॥१६६॥

मराठी :- परंतु पदोन्हत हाती जसे अकुशाला जुमानत नाही तसेच नलराजाने पण तिवे वचन एकले नाही तेव्हा तिने आपल्या
पश्चाला न्हटले, आणि ते पण नलराजातो जुवार रेकल्यापासून परावृत्त करू लागले। ॥१६७॥

English - Just as an uncontrollable elephant cannot be controlled by an elephant after been pranurised by
the goad, by the mahout, in the same way king Nal could'nt be controlled. Then she requested the
minister to request king Nal and then they pleaded to him to stop playing the game of dice

धूताक्षारथतोऽन्तर्थं, नलो नामस्त तानमिष ॥

ओषधयं कुरुते किं तु, सन्निपातज्वरादिते ॥३७०॥

अन्वय -

नलः धूतात् वारयत् तान् आपि नामस्त । सन्निपातज्वरादिते ओषध किं कुरुते? ॥३७०॥

विवरणम् :- नलः धूतात् वारयतः निवारयतः तान् साचिवान् आपि न अमस्त न अमन्यत न अगणयत । सन्निपातज्वरेण आदितः
गोहितः सन्निपातज्वरादितः तस्मिन् सन्निपातज्वरादिते सन्निपातज्वरपीडिते ओषध किं कुरुते? यथा सन्निपातज्वरादिते
ओषधम् अनुपयुक्तं तथा धूतासक्ते नले अमात्यादीनाम् अस्यथना अनुपयुक्ता अभवत् ॥३७०॥

सरलार्थ :- नल. पृतात् वारवत. अमात्यादीत् आपि न अमस्त । सन्निपातज्वरादिते ओषध किं कुरुते? ॥३७०॥

मुजराणी :- जुगार रमानुं अटकावता येवा ते भावीओंनुं वयन पुण नवराज्ये थानुं नहीं, कुभेच सन्निपातमुक्त नवराजी
पीडिता भावुक्त ओषध शुं करी शेते? ॥३७०॥

सरलार्थ - हे प्रियानुजा! तू रवयमेव कृवरस्य राज्य वन्हत्तु अन्यथा म राज्य होते चेत् ग्राय नलस्य राज्य कृवरेण वलात् इतम् इति तव अपकोर्ति रायत् ताम् अपकोर्ति भा कुरु ॥ १६७॥

गुजराती :- नाना भाईने याहनारा हे स्वामी! आप आपनी ऐपे ७ कुबरने राज्य सोंपी हो तो साउं, तेवे कुबे भणाऱ्यारे पृष्ठ ये हिन्दी - निसे अपना छोटा भाइ प्रिय है ऐसे हे स्वामी! आप के लिए आप की तरफ से कुबर को राज्य सोप देना अच्छा है, क्योंकि प्राठी - यह जबरदस्ती आप से राज्य ले लेगा, इसलिए ऐसा कर के आप आपनी अपकोर्ति न करें ॥ ३६७॥

कारणकी हा जबरदस्ती आपत्याकृष्ण राज्य पैदल आणि असे करन तुम्ही तुमची अपकोर्ति कर नका? ॥ १६८॥ English - She continues saying that, if he loved his brother, he should on his own handover the kingdom to him and not bring disgrace and approbation on himself, by losing the game

यद्युद्धेरजिंतं राज्यं, तन्नलोऽक्षोरहारथत् ॥
इति मे दुःखकृत्नाथ, चौरादिद्वत्वस्तुवत् ॥ ३६८॥

अन्वय :-

विवरणम् :- नलः यद्युद्धः अर्जित राज्य तद अस्ते: अहारथत् इति चौरा�दिद्वत्वस्तुवत् मे दु खकृत् अस्ति ॥ ३६८॥

चौरादिभिः हत्य तद वस्तुत्व चौरादिद्वत्वस्तु इव चौरादिभिः हत वस्तु यथा दुःख करोति तथा नलेन युद्धेनाऽर्जित

सरलार्थ - हे नाथ! यद्युद्धे अर्जित राज्य तद नल पाशी अहारथत् इति चौरादिद्वत्-वस्तुवत् मम दुःख करोति ॥ १६८॥

नलानुरागिभिलोके - श्रद्धे हाहारवस्ततः ॥
तं चाकर्ष समायासी - दाकुला दमयन्त्यषि ॥ ३६५ ॥

अन्वय :- ततः नलानुरागिभिः लोकैः हाहारवः चक्रे त च आकर्ष्य आकुला दमयन्ती अपि समायासीत् विषयम् :- ततः तदनन्तरं नले अनुरागिणः नलानुरागिणः तैः नलानुरागिभिः लोकैः जनैः हाहा शते रवः इवनि: हाहारवः चक्रे। मध्ये नलानुरागिणः दुःखेन हाहारवमुकुर्वन्। तच हाहारवम् आकर्ष्य निशम्य श्रुत्वा आकुला व्याकुला दमयन्ती अपि समायासीत् समायात् ॥ ३६५ ॥

सरलार्थ - ततः नलानुरागिभि लोकैः हाहारवः अक्रियत । त हाहारव श्रुत्वा आकुला दमयन्ती अपि समायात् ॥ १६५ ॥
गुजराती :- एषी नलराजाना अनुरागी लोकैः इष्टाकार कर्त्ता, अने ते सांख्यिनो गल्परात्याः पठेवी इथापत्ति धृण त्वा अवृ ॥ १६५ ॥

हिन्दी - पिर नलराजा के अनुरागी लोगो ने हाहाकार किया, और वह सुनकर धबरायी हुई दमयती भी वहाँ आयी ॥ ३६५ ॥
माठी - नंतर नलराजावर प्रेम करणान्या नलराजात्वा पक्षातील लोकानी हाहाकार करावयास मुख्यात केली. तो हाहाकार ऐकून दमयन्ती पण पावरली व तेषे आली ॥ १६५ ॥

English - Then the partisans of King Nal gave out a tumult of distress When Damyanti heard this call of lamentation, she came out running

ऊचे च तमहं किञ्चित् प्रार्थये प्रार्थितप्रद ॥
मा देवीदेव दुर्देव - पाशिकैः पाशकैकिञ्चित् ॥ १६६ ॥

अन्वय :- तम् ऊचे हे प्रार्थितप्रद देवा अह किञ्चित् प्रार्थये हे विभो दुर्देव - पाशिकैः पाशकैः मा देवी ॥ १६६ ॥

English - King Nal, being so intelligent in the game of dice, still couldn't get the numbers what he had accepted and Kubar kept tasting victory repeatedly.

ततो नलः शौन्तर्गमि - नगरादीनि हारयन् ॥

ग्रीष्मे सर इवाऽभोगि - हीयमानः श्रियाभवत् ॥ ३६३॥

जन्मयः - ततः यथा गीष्मे सरः अभोगि: हीयमान भवति तथैव शनैः यामनगरदीनि हारयन् नलः श्रिया हीयमानः अभवत् ॥ ३६३॥

किवरणम् :- ततः तत्पश्चात् शनैः यामनगरदीनि हारयन् नलः श्रिया हीयमानः अभवत् ॥ ३६३॥

सरः कासारः अभोगि: हीयमान भवति तथा श्रिया हीयमानः अभवत् ॥ ३६३॥

मरलार्थः - तदनवतर नलं शनैः यामनगरदीनि हारयन् यथा गीष्मतो सरः हीयमान भवति तथा श्रिया हीयमानः अभवत् ॥ ३६३॥

गुजरातीः - तेथी नवराज्ञ धीमे धीमे गाम तथा नगर अपि खारी गयो अने श्रीम भट्टुभां लभाष लभाष जखनितीन धर्त धर्त, तेथे

धर्ती गुमावी लेठो ॥ ३६३॥

हिन्दी - जिस से नलराजा धीरे धीरे गाव, नगर आदि हार गया और ग्रीष्म जल में तालाब जिस प्रकार जलहीन हो जाता है, उसी

पाठी - प्रकार वह लक्ष्मी से चचित हो गया ॥ ३६३॥

English - King Nal slowly kept on forfeiting villages, cities and just as during the summer season the water from the pond keeps on evaporating, in the same way, king Nal kept on evaporating his wealth to Kubar

सरतार्थ - ठमरकरव मणिः इव, काकरव्य अधिनोतकः इव, दोतारथः इव, च क्रीहतो तयो जव अभृत् ॥१६०॥

गुजराती :- भैरो वृच्ये, उभुभां (उक्तवांयां) रहेखा कुंकराती पेठे, तथा कागडानी चांझना दोणानी पेठे, विलप छीयोपायां बेळानी पेठे ओवां घातो छतो ॥१६०॥

हिन्दी - जुगार खेलते उन दोनों के बीच, डमरु मे रखे हुए ककर की तरह, और कोए की आख की पुतली के समान, हमेशा विजय

जुले मे बैठकर हिचकोले खा रह था। अर्थात् चुतकीडा मे कभी नल की विजय होती तो कभी कूबर की। ॥३६०॥

मराठी - पृत खेलत असतावा उत्प्राप्माणे ठमरुतील मणी, कावल्यात्या होल्यातील गोलक व पाळण्यात वसलेला माणस इकडैल तिकडे हेलकावे खात त्याप्रमाणे विजयलक्ष्मी त्या दोपात हेलकावे खात होती कणी नलराजाकडे तर कणी कूबरकडे जात होती ॥१६०॥

English :- While gambling, victory used to either be on King Nal's side or Kubar's side just as bead on the tambourine plays either on one side or the other side or just as a crow whose pupil moves from one eye to another In this way either of them who used to be the winners of them who used to be the winner used to swing on the swing of victory

अन्यदा देवदोषेण, कूबरं नलभृष्टिः ॥

धूतकर्मप्रवीणोऽपि, न विजेतुभ्यपारयत् ॥३६३॥

अन्यद्य :- अन्यदा देवदोषेण धूतकर्मप्रवीणः नलभृष्टिः अपि कूबरं विजेतु न अपारयत् ॥३६३॥

विकरणम् :- अन्यदा एकस्मिन् दिने देवद्य भाग्यस्य दोषः देवदोषः तेन देवदोषेण धूतस्य कर्म धूतकर्म । धूतकर्मप्रवीणः धूतकर्मप्रवीणः धूतकर्मप्रवीणः धूतकर्मप्रवीणः धूतकर्मप्रवीणः धूतकर्मप्रवीणः धूतकर्मप्रवीणः धूतकर्मप्रवीणः

नलभृष्टिः भृष्टः पतिः भृष्टिश्च नलभृष्टिः आपि कूबरं विजेतु न अपारयत् न पारयत्कार । समयेऽन वर्त्य ॥३६३॥

सरतार्थ :- एकस्मिन् दिवसे भानवदोषेण पृतकर्मप्रवीणः अपि नलभृष्टिः कूबर विजेतु न अपारयत् ॥१६१॥

English - Here Kubar was who seemed like fire, out to disgrace his family's prestige by yearning for his brother king Nal's kingdom. And he tried his best to have a look, in the way to bring a downfall on his brother either through blackmagic or withcherart

गुणिनोऽपि नलस्यासीद् धूतव्यसनदूषणं ॥
कलद्वं इव चन्द्रस्य, क्षारत्वमिव वारिथेः ॥ ३५८ ॥

अन्वय :- चन्द्रस्य कलद्वं इव, वारिथे, क्षारत्वम इव, गुणिनः नलस्य अपि धूतव्यसनदूषणम् आसीत् ॥ ३५८ ॥

विवरणम् :- चन्द्रस्य निशाकरम्य कलद्वः इव, वारीणि धीयन्ते अस्मिन् इति वारिथेः तस्य वारिथेः समुद्रस्य क्षारत्वम् इव, गुणः अस्य मानि इति गुणी तस्य गुणिनः नलस्य अपि धूतव्यसनदूषणम् आसीत् ॥ ३५८ ॥

संपादन :- सपा चन्द्रत्वम् कलद्वं, वारिथे क्षारत्वम् दूषणमरिते । तपा गुणिन नलत्वम् अपि पृतव्यसनदूषणम् आसीत् ॥ ३५८ ॥

गुजराती :- येंद्रना कलेकनी पेठे, तथा भषासागरनी खाराशनी पेठे गुणवान् थेपा नलराजाम् पुणे जुगार रथवाना व्यसननुभोट्टे दूषण इत्यु ॥ ३५८ ॥

हिन्दी - चन्द्र के कलाक समान तथा महासागर की ज्वार के समान, गुणवान् ऐसे नलराजा में भी जुआ खेलने के व्यसन का बड़ा दोष था ।

मराठी .- कवनद्राता कलाकारे व महासागराला खाराशनावे दूषण आहे त्याप्रमाणे गुणवान् नलराजाला यृत रवेळण्याचा वाईट नाद होता ॥ ३५८ ॥

English - Just as there are stains on the moon and the sea water is salty, in the same way King Nal after being a King of ample qualities he still had a bad quality of gambling

पराठी - नतर अद्विष्प्रमाणे तेजोमय नलराजा कोशलानवारीत आता, तेहा मगाक्या राजानी मनलालुषी नव्याली त्वारी पूजा केली ॥ १५५ ॥

English - When King Nal, blazing as the sun, entered the city of Koshala, all the kings worshipped and felicitated him with the religious austeries performed at the inaugural of the auspicious arrival of King Nal

१ केऽन्नं भृत्यापि चैमीव - एकपत्नी भवासती ॥ ५६ ॥

अन्वय - किञ्च साद्वधोमेन नलेन भृमुजा एकपत्नी भवासती चैमी इव सर्वार्थमिः अपि भुज्यते ।

विवरण - भृभुक तेन भृमुजा एक, एवः पतिः यस्याः सा एकपत्नी पातिक्रता महती चासौ सतीच भवासती भीमस्य अपत्यं समी चैमी दमवन्ती इव सर्वा भृमिः अपि भुज्यते ।

सरलार्थ - किञ्च साद्वधोमेन नलेन नृपेण एकपत्नी महासती दमवन्ती इव सर्वा भृमिः अपि भुज्यते ।

गुणरेती - वृषी चार्वलोभ नदराल अप्तु पूर्णी भृमान चती दध्मन्तीनी ऐड चाप्ती भृमी चृष्टि अप्तु अप्तु राज्य ते खोते ज निङ्कंटकप्तु लोगवा लाग्यो ॥ १५६ ॥

हिन्दी - फिर नलराजा एकपत्नी महान सती दमवती के समान पूर्ण पुष्टी को भी शोणने नहा । अर्थात् अर्थात अर्थात अर्थात राजा का राज्य वह स्वयं निष्कर्तकता से भोगने लगा ॥ ३५६ ॥

मराठी - नतर सार्वभीम नलराजा पतिक्रता व महासती दमवतीप्रमाणे पूर्ण पुष्टीचा भोग घेऊ लागला । म्हणजेच अर्थात राजा का राज्य वह राज्य तो खवत निष्करतकपणे भोवू लागला ॥ १५६ ॥

० श्रीजयगोविरसिंहविवरितिं श्रीनलदमयन्तीचारिम्

विषयणम् - एवं कदम्बराजाणि स्तुत्वा तस्य स्तुति कृत्वा तस्य सत्त्वं तत्सत्त्वं तत्सत्त्वेन रक्षितः तत्सत्त्वेन रक्षितः तद्यत्नेन प्रसादः नलः तस्य कदम्बनपस्य उक्तं तत्पुरुषं जयशक्तिम् एव तस्य रक्ष्य तदराज्यं तस्थिन् तदराज्ये अतिरिषत् अस्थापयत्॥१५३॥

सरतार्थ - एव कदम्बमुनि रक्तुत्वा तदवतेन प्रसादं नलवृपं तत्कदम्बमुनिपुत्रं जयशक्तिमेव तदराज्ये अस्थापयत्॥१५३॥

गुरुराती :- एवी रीते ते इदं भरतवृष्णी स्तुति कृती रीते, तेना पराक्रमधी युधी धरेता ते नवराज्ये तेना पुनर्नवशक्तिने न तेना

राज्यं पर स्थापनं कुर्यो. ॥१५३॥

हिन्दी - इस प्रकार उस कदम्बराजार्थि की स्तुति कर के, उस के पराक्रम से खुश होकर नलराजा ने उस के पुनर्जयशक्ति को ही उस के राज्यपर स्थापित किया ॥१५३॥

भाठी - चाप्रकारे त्वा कदम्बराजार्थी रक्तुति करनं त्वात्वा प्राक्रमाने खुश झालेत्वा नलराजावे त्वात्वा प्रालाच त्वात्वा गातीत बसविले. ॥१५३॥

English - In this way, King Nal praised the monk (Kadam) for such a heroic deed and placed his son Jaishakti on the throne, in his place

नलोऽत्यालोच्य निःशेषः, प्रभूष्णविष्णवन्मृपेः ॥
भरतार्थस्य साम्राज्ये, तदानीभ्यविच्छयत ॥१५४॥

आनन्दय :- निशेषेः नृपे आलोच्य प्रभूष्णं नलः अपि भरतार्थस्य साम्राज्ये तदानीं विष्णवत् अभ्यविच्छयत ॥१५४॥

दिव्यरण्य .. निशेषेः आलिले नृपे आलोच्य विचार्य प्रभूष्णः समर्थः नलः अपि भरतस्य अर्थं भरतार्थं तस्य भरतार्थस्य सम्राज्यः

सरतार्थ - अरिविले नृपे विचार्य समर्थं नल अपि भरतार्थस्य साम्राज्ये तदानीं विष्णुः इव इत्यर्थः अभ्यविच्छयत अभिविक्तः ॥१५४॥

गुरुराती :- पृथी सर्वं राज्याद्यो ये (पृथपस्पर) विचार करीते भृष्टपरामधी नवराज्ये भृष्टपरतम्भं द्वा राज्यं परते न वधते वासुदेवनी पेढे राज्यलिपेकं कुर्यो. ॥१५४॥

हिन्दी - आज मेरे पूरे सत्रियता के तेज को नलराजा ने ठड़ा कर दिया, इसलिए इस पुँछ में अभिमान से ऊंधा होकर पतंगे की तरह क्यों गोत को आधीन हो जाऊँ? ॥१५०॥

प्राणी :- आज माझे सर्व क्षाप्र तोज नलराजा ने शमविले आहे तर मग मी अभिमानाने आपका होऊन विनाकामण च पतवाप्राप्ताने का भर? ॥१५०॥

English - Then king Kadam thinks that king Nal has wiped away the pride of his being a Rajput, (a ruling claim, so why should I die as a butterfly being overcome with vanity and self-conciert

इति चेतासि सञ्चिन्त्य, ततः स्थानात् पलाय्यच ॥
कठदध्नो ब्रतभादाय, कायोत्सर्गेण तस्थिवान् ॥१५३॥

अन्धय :- इति चेतासि सञ्चिन्त्य ततः स्थानात् पताय्य च कदम्बः ब्रतम् आदाय कायोत्सर्गेण तस्थिवान् ॥१५३॥

गिरण्य :- इति एवं चेतासि मनसि सञ्चिन्त्य विचार्य ततः तस्यात् स्थानात् उद्धर्मेनात् पलाय्य च कदम्बः ब्रत ध्याय गृहीत्वा कावल्य उत्सर्गः त्यागः कायोत्सर्गः तेन कायोत्सर्गेण तस्थिवान् आतिष्ठत ॥१५४॥

गुलराती :- येथे अनेहां विचारीने, ते स्थानकेंथी भासी उर्लाने कुंदभराख चारिने छह आयोत्सर्ग ध्यानमां रस्मा ॥१५५॥

हिन्दी - ऐसा मन मे सोच कर, पिर उस स्थान को छोड़कर कदबराजा ने दीक्षा ली और वह कायोत्सर्ग ध्यान में रहे ॥१५५॥
प्राणी :- आसा मनात विचार करन युद्धोत्रातृन पद्धन जाऊन कटबराजा ने दीक्षा पेतली व तो कायोत्सर्ग ध्यानात लौंग झाला.
॥१५५॥

English - So having thought, what to do next, king kadam, left his place and left the worldly life and became a priest (Diksha) by going into deep meditation (Kayotsarge).

अपाच्यकार कादम्बान् पर तन शिलीमुखान् ॥
अवधूय करायेण, नैषधिनं पद्मज्ञानरः ॥३४८॥

अन्धयः - पर तन नृपकुञ्जः नैषधिः कादम्बान् शिलीमुखान् करायेण अवधूय अपाच्यकारः ॥३४८॥

निरणम् :- परं किन्तु तन तस्येन रणझोने नृपः कुञ्जः गनः इव नृपकुञ्जः नृपश्रेष्ठः निष्पत्य अपत्य पुगान् नैषधिः नलनृपः कदम्बस्य इमे कादम्बाः तान् कादम्बान् शिलीमुखान् शरान् करस्य अग्नः करायः तेन करायेण अवधूय तिरस्कात्य आपाच्यकार दूरीचकार ॥३४८॥

स्मरार्थ - किंतु तत्र नृपकुञ्जः नलः कादम्बान् शरान् करायेण तिरस्कात्य दूरीचकार ॥१४८॥

उद्धरणमी :- घरेतु त्वां राज्यभोग्यां धार्यिभरभ्यो नवराजा कुट्टभराजाना भाष्येन (पोताना) धार्यिभी अटकात्वीने दूर उभया लाभ्ये। तिन्हो - परतु राजाओं में हाथी जैसा नलराजा कदंबराजा के बाणों को हाथ से रोककर दूर करने लगे। ॥१४८॥

परामी - पण राजामन्त्रे श्रेष्ठ नलराजा कदंबराजात्वा शाणाना हाताने अटकात्वा दूर कर्त लागला ॥१४८॥

English - But king Nal who among kings was like an elephant who used to just stop the shower of arrows of king Kadam with his hand and throw them away

यथदस्यं कदम्बोऽन्य - दधि प्रायुज्ज्ञानं संयति ॥
वाधयेत्स्य नलस्तत्तुत्सर्गमपवादयत् ॥३४९॥

अन्धयः - अपवादः उत्सर्गम् इव सयति कदम्बः अन्यद अपि यथदस्य प्रायुज्ज्ञानं तत्तत नलः वाधते स्य ॥३४९॥

विवरणम् :- यथा अपवादः विशेषतियमः उत्सर्ग सामान्यतियम् वाधते तथा सयति युद्धे कदम्बः अन्यद अपि यद यद अस्य प्रायुज्ज्ञानं प्रायुज्ज्ञाने तत तत सर्वम् अस्य नलः वाधते स्य ॥३४९॥

गुजराती :- पछी त्यांते भजे सैन्यो पर्याप्त धृथम् भाण्डो साथे भागेन्तु, पछी नववारो साथे तखवारेन्तु, तथा पछी भावाचो साथे

हिन्दी - फिर वहाँ तोनो सैन्यो के बीच प्रथम बाणो के साथ बाणो का, फिर तलवारो के साथ तलवारो का, तथा भालों के साथ भालों

मराठी - का युद्ध होने लगा ॥१४५॥
तेथे दोनही मैन्यात्या पट्टे प्रथम वाणावाणे, नंतर तलवारी तलवारीचे आणि नंतर भाला भालाते युद्ध मुर्त झाले

॥१४५॥

English - Then there was a war between both the armies first with a shower of arrows on either side,
swords clanked spears were thrown

जैवे कादम्बपैष्वाकः, विमेतैः कीटकुट्टैः ॥

आवयोरेव यद्वैरं द्वैरं, युद्धमप्याक्योस्ततः ॥१४६॥

अन्यथ :- ऐश्वाकः कादम्बम् ऊचे-एतैः कीटकुट्टैः किम् ? यद् आवयोः एव वैर ततः युद्धम् अपि आवयोः भवतु ॥१४६॥

विवरण :- ईश्वाकोः गोत्रापत्य युमात् ऐश्वाकः नलनुपः कादम्बम् ऊचे जाक्षयत एतैः कीटाना जीवाना कुट्टनानि हिसतानि

कीटकुट्टनानि तैः कीटकुट्टैः किम् ? यद् यतः आवयोः परस्परयोः एव वैरम् / ततः तेन कासणेन युद्धम् अपि आवयोः भवतु
॥१४६॥

सरलाएः - नलनुपः कादम्बम् अब्रवीत एतैः हिसने किम् ? यद् आवयोः परस्परयो एव वैर तेन कासणेन युद्धम् अपि आवयोः भवतु

॥१४६॥

गुजराती :- (त्वारे) नववाराज्ञये कुंभराज्ञने क्षुल्युं क्षुल्युं, आ कूपा जेवा (भनुधोने) भारवा भारवाथी क्षुल्युं त्वाल छे ? क्षुल्युं त्वाल छे आपुणा भजेव वर्च्ये ज्व वेर छे, भाटे आपुणा भजेन्तु ज्व दंसुद्ध धतुं ज्व इल्लये. ॥१४६॥

विवरणम् - दूतात दूतमुखात सन्देशवाहकात तद अहङ्कारेण दुर्धरम् अहङ्कारदुर्धरम्। कदम्बेन उत्त कथित कदम्बोत्, श्रुत्वा आकर्ष्य

युद्धाय श्रव्यालवः युद्धश्रव्यालवः। युद्धश्रव्यालवः सोनिका-यस्य सः युद्धश्रव्यालुसोनिकः नलः सवर्णयामास। सत्रद्वः अभ्यत् ॥३४३॥

सरलार्थ - दूतमुखात तद अहङ्कारदुर्धर कदम्बेन कथित निशम्य युद्धश्रव्यालुसोनिकः नल सवर्णयामास ॥ ३४३॥

गुजराती :- पछी हृष्टना भुजधी अहंकारना आवेशवाणा ते कदम्बराजना पथन सांखणीने, युध भाट श्रव्यावाणा सोनिको साथ

नलराजा भप्ततर पड़ोरीने तेपार थयो ॥३४३॥

हिन्दी - पिर दूत के मुख से कदम्ब राजा के अहकारसुक्त, दुर्धर क्रोधित कदवराजा के चयन सुनते ही, युद्ध के लिए हमोरा तेपार

रहनेवाले सैनिको के साथ नलराजा बल्तर पहन कर तेपार हो गया ॥३४३॥

मराठी - दूतात्या भुजवातन अहकाराने व पमेहीने ओतप्रोत भरलेले कटम्बाते वरचन ऐकून ऊताते सैन्य नेहमी युद्ध करण्यासाठी

सत्त्वा व उत्सुक असाते अशा त्या नलराजाने अगावर चितवत चढविले ॥३४३॥

English Then King Kadam told King Nal through the messenger that he was a haughty, egotist, and an inaccessible king. So having heard such vainful words of King Kadam, King Nal put on his armour and got prepared for a war

कदम्बोऽध्यायमेनीणः, सन्तः समभद्रहि ॥

निष्पुणे द्रारम्याते, सिहवक्रिरिकन्दरात् ॥ ३४४॥

अन्वय - अभ्यमेनीण कदम्बः अपि सन्तः निष्पुणे द्रारम्य आयाते निरिकन्दरात् सिहवद् बहि समभ्रत ॥३४४॥

विवरणम् :- अभिन्रम अभियान अभ्यमेनीण कदम्ब अपि सन्तः सञ्जीभ्य निष्पुणे वासुदेव द्रारम्य आगते सति सिहः पथा निर-

कन्दरात गुहाया बहि निरच्छति तथा सः अपि, कदम्बः अपि बाहि- समभ्रत बाहि: निरगच्छत ॥३४४॥

प्राठी - तेला केटबराजा दृताला म्हणाला- काई तुझा राजा नल पूर्व आणि उनमत्त आहे? कों, जो मी शक्तिपी सापाळा ठर मारणारा गरुड आहे हे जाणत नाही? ॥१४०॥

English - King Kadam send a message to King Nal that he was fanatic and was demented, who still did not understand that he and his army he was a large vulture who can devour them who are mere shakess to him, in no time at all

मन्त्रिणोऽपि न किं तस्य, सान्ति केऽपि विवेकिनः ॥
अविमुद्दिष्टं कुर्वन्, निषिद्धो नैषधिनं ये ॥ ३४ ॥

मान्त्रणाडिपि न किं तस्य, सान्ते केऽपि विवक्षिनः
अविमुष्टमिदं कुर्वन्, निषिद्धो नैवयिनं ये: ॥३४३॥

अन्वय :- कि तस्य केऽपि विवेकिनः मन्त्रिणः अति न सन्ति । येः इदम् अधिष्ठात् कुर्वन् नैव चिदः न निषिद्धः ॥३४॥

विवरणम् :- किं तस्य समीरे के आपि विवेकः योगाद् अस्ति इति विवेकिनः सदस्त्रियेकशालिनः मन्त्रिणः सचिवा: अपि न सन्ति । येः इदम् अविष्युष्टम् अविचारितं कर्म कुर्वन् निषधस्य अपत्य पुमान् नैव चिदः, न निषिद्धः न निषारितः ।

स्मरार्थ - कि तरय केऽपि विवेकिनं सचिवा अपि न सन्ति ? ये इदम् अविचारितं कर्म कुर्वन् न न निषिद्ध ॥

मुल्कराती :- यु तेजी पासे गोई एवा विवेकी चंतीभ्यो एवा भृषी उ लेखो एवा न लक्षणे आदुं धगरविचार्यु कार्य करतां अटडाय्यो नहि? ॥१४॥

हिन्दी - कथा उस के पास ऐसा कोई भी विवेकी मरी नहीं, जो बलराजा को ऐसा अविचारी कार्य करने से रोक सकते ॥३४३॥
मराठी - काह त्यात्याजबळ एकही असा विवेकी मत्री नाही, जो बलराजाला उसे अविवेकी कार्य करण्यापासून परावृत करु शकतो? ॥१४१॥

English - He asked if King Nal had no brilliant ministers to advise him from taking such an implicit and tyrannical decision

सरलार्थ - अथ क्रोपात यथा राम कपिसमूहे लङ्घम् अरुणत् । तर्येव नल रवसौनिके. तक्षशिलानवरीम् अरुणत् ॥१३८॥

गुजरानी अर्थ :- पछी क्रोधधी रामचंत्रज्ञाये वानरोना सेन्यो वेद नेथ लङ्घने घेरी हती, तेम नलराज्ञाये पोताना शैन्य द्वारा तक्षशिला नगरीने घेरो धात्यो ॥१३८॥

नगरी को घेर लिया ॥१३८॥

प्राणी - जरुर ज्याप्राणे प्रभु रामचंद्राने वानरात्मा सेनेने लकेला वेटा दिला त्याप्राणे त्या नलराजाने आपत्या सेन्याकरी तक्षशिला नगरीला वेटा दिला ॥१३८॥

English - Then as Ramchandra had surrounded Lanka with his army of monkeys with rage, in the same way, King nal surrounded Taxshila with his huge army

स्वप्रियाणामकालेऽपि, न वैधव्यचिकीर्षिदि ॥ ३३९ ॥

अन्वय - तत दूतेन कदम्ब. ऊचे यदि भवान् अकाले अपि स्वप्रियाणा वैधव्यचिकीः न, तहि अधापि मम आनत. खव ॥३३९॥

विवरणम् :- ततः नलदूतेन कदम्बः ऊचे बभाषो यदि भवान् न काल. अकालः तस्मिन् अकाले असमये एव, स्वस्य प्रिया: भाषा: स्वप्रिया: तासा स्वप्रियाणां निजपत्नीना, विगतः धव. यासा ता. विधवा: विधवाना भावः वैधव्या वैधव्य कोर्तुम् इच्छाति इति वैधव्यचिकीः न अस्ति तदा अधापि मम पुरत. आनतः नम् भव ॥३३९॥

सरलार्थ - तत नलदूतेन कदम्ब बभाषे यदि असमये एव अकाले एव भवान् निजपत्नीना वैधव्य न विकोर्षिति तदा अधापि मम पुरत. नम् भव ॥३३९॥

गुजराती अर्थ .- पछी (नलराज्ञे) कुंभराजने हूते भारदते कुडेवरावृष्टे, जो अकाले पृष्ठा पोतानी राज्ञीभोने विधवाप्रभु आपत्यानी तारी ईच्छा न होय तो ईवे पृष्ठा (भावीने) तु भन नम् ॥१३९॥

English - In this way after having heard the taunts and tortuous discourse of the messenger, the King was wild with anger and he came to the messenger and told him that he will give a reply to the query only when King Nal arrives there

प्रत्यागत्य ततो दूतः, कोशलाधिपते: पुरः ॥
उक्तिप्रत्युक्तिकां सर्वां, तामावेदयति स्म सः ॥ ३ ३६ ॥

अन्वय - तत. स दूत. प्रत्यागत्य कोशलाधिपते पुर. ता सर्वम् उक्तिप्रत्युक्तिका आवेदयति स्म ॥ ३ ३६ ॥

विवरणम् - तत तत्पश्चात् सः दूत सन्देशवाहकः प्रत्यागत्य कोशलाना. अधिष्ठितः कोशलाधिपते. पुरः अग्ने ता सर्वम् उक्तिप्रत्युक्तिका लाभ उक्तिप्रत्युक्तिका वचनग्रतिवचने, आवेदयति स्म त्वयेदयत्

सरलार्थ - तत स दूत प्रत्यागत्य कोशलाधिपते पुर ता सर्वम् उक्तिप्रत्युक्तिका निवेदयति स्म ॥ ३ ३६ ॥

॥३६॥

हिन्दी - फिर उस दूत ने वापस लोट कर कोशला नगरी के महाराज नलराजा के पास वह सब वृत्तात कहकर सुनाया ॥ ३ ३६ ॥

मराठी - नतर त्या दूताने परत येऊन कोशलाधिपति नलराजाजवळ तो सगळा प्रश्नोत्तरात्मक वृत्तात ऐकीविला ॥ ३ ३६ ॥

English - Then the messenger, having returned back to Koshala, narrated the happenings in detail to King Nal

ततोऽधिवेण्यामास , सर्वसन्न्येन तं नवः ॥

हस्त्यञ्चरथपादाति - कस्तिपताशोषभूतलः ॥ ३ ३७ ॥

अन्वय - तत. हस्त्यञ्चरथपादातिकमिताशोषभूतल. नल सर्वसन्न्येन तम् अभिवेण्यामास ॥ ३ ३७ ॥

ગુજરાતી અર્થ :- પછી કોણિત ધ્યેલો કંબં રાજ દૂનને કહેવા લાગ્યો તે, અરે । કું ભને પણ તે બીજી રાજયોની કાખામાં ભૂસ્યો ?

હિન્દી - એહાં (નભળા) રાજયો જેવો ભને અણ્યો? ॥૧૩૩॥

યાને દૂસરે (શક્તિનીન) રાજાઓં જેસા મુજ્જે સમજીતા હૈ? ॥૧૩૪॥

મારી - નેતર આત્મત કુલ ઝાલેલા કદવરાજા દતાલા મહણાલા કી, અરે । તુ સુદ્ધા કાદ મલા દુસર્યા રાજાસારખા દુર્વિળ સમજીત આહેસર ॥૧૩૫॥

English .- These words of the messenger made the King blaze with rage and he asked the messenger whether he takes him to be other kings who are cowards and are dependent on King Nal for protection

દૂતોઽવાદીનન् ક્ષ્યાપ, શેષરાગપદं કં તે ॥
त्वं કિ ગોનશમાત્રં ન:, શિશુમાનભયદ્ર: ॥૧૩૬॥

અન્વય :- દૂત આવાદીત નનુ હે ક્ષ્યાપ ! શેષરાગપદ તે કં । ત્વ હિ ન. શિશુમાત્ર-ભયદ્ર: ગોનશમાત્રમ જાસ્તિ ॥૧૩૬॥

વિવરણમ :- દૂત: સન્દેશલાહક: અવર્થીત અવદત - નનુ હે ક્ષ્યાપાતિ શરીતિ ક્ષ્યાપ: તત્સ્વદ્બો હે ક્ષ્યાપ / નૃપ ! શેષ. રાજા શેપરાજ:

શિશુમાત્રાય ભયદ્રાસોતિ ઇતિ શિશુમાત્રભયદ્ર: ગોનશમાત્રમ જાસ્તિ ॥૧૩૬॥

સરલાર્થ .. દૂત અક્રમયત નનુ હે ક્ષ્યાપ ! શેપનાગપદ તે તવ કં કૃત ભરેત । તવ હિ અરમાક કર્તે શિશુમાત્રભયદ્ર ગોનશમાત્રમ

આસી

ગુજરાતી અર્થ :- (ન્યારે) હૃતે કલ્યાંદે, હે રાજન ! તને શેપરાજની (નાગોના અવિપત્તિ શેપનાગની) પદવી કર્માંથી ભરો ? તું તો

ઘરેખર અભારે મન ઇકત ભૂગડોને રાણનારો અગસીધા ભર્યો છે. ॥૧૩૭॥

विवरणम् :- दूतः सन्देशावाहकः अवदत उवाद अवादीत - ते त्वया कुत्सितं च तद श्रुतं च कुश्रुतम् कुत्सितं श्रुतम् । नलः सग्राम वर्तते तुण धासः न । किन्तु दन्तैः आत गृहीतं दन्तात तुण ये. ते दन्तात्तुणः गृहीतदन्ततुणः ये. नुपैः अय नलः नमस्कृतः तान् नुपान् सः नलनुप. रक्षति स्म । अरक्षत ॥ १३ १ ॥

सप्तार्थ :- दूत अवदत । त्वया कुत्सित श्रुतम् । नलः सग्राम वर्तते तुण न । किन्तु ये मुखे पास पृत्वा नत । तान् गृपान् नलनुप रक्षति स्म ॥ १३ १ ॥

गुणशास्त्री अर्थ :- (न्याये) दूत भोल्यो ते, ताँ यां लभते जूँ जूँ छ, तेथे नल नाभनो तो भडान राख छ, धास नधी, परेहु ढांतो वा ते धास राखीने ने राख्याओ ऐ तेने नभस्कार करेला छ, तेथो जु तेहो रक्षण कुँ छ ॥ १३ १ ॥

हिन्दी :- (तब) दूत बोला कि, आप का मुना हुआ चुना है, क्यों कि नल नामक तो महान राजा है, यास नहीं। लेकिन दातों में धास रख कर जिन राजाओं ने नमस्कार किया है, उसकी उसने रक्षा की है ॥ १३ १ ॥

प्रार्थी :- (तेहो) दूत महानाला की, त एकलेले खोटे आहे, कारण की नलनावाचा तर महान राजा आहे, गवत नाही, परत यातात गवत पैठून ऊवा राजानी त्याता नमरकार केला त्याचे त्याने रक्षण केले आहे ॥ १३ १ ॥

English - At this the messenger replied that whatever King Kadam had heard was all false. And King Nal is a great King, not a types of grass. But, he added, the king who keeps grass in his mouth and bows down to King Nal, surely receives protection, from him

ततस्त्वयापि तद भूष, विभ्यता नलभूपतेः ॥

अन्यर्थं प्रसाद्यमाराध्यं, येन त्वमपि रक्ष्यसे ॥ १३ २ ॥

अन्यर्थ :- तद हे भूष! ततः त्वया अपि नलभूपते. विभ्यता अन्यर्थं प्रसाद्य आराध्य येन त्वम् अपि रक्ष्यसे ॥ १३ २ ॥

विवरणम् :- तद तस्मात् कारणात हे भूष ! यतः नलः नात रक्षति तस्मात् त्वया अपि नलशासो भुवः पतिः भूपतिश नलभूपतिः तस्मात् नलभूपतेः, विभ्यता भय प्रानुवता अन्यर्थं पूज्य प्रसाद्य आराध्यं आराधनीय येन त्वम् अपि रक्ष्यसे । ततः त्वयाऽपि नलनुपात भीत्वा सः अचर्नीयः, प्रसादनीयः. आराधनीयः च ॥ १३ २ ॥

English - The messenger adds that as king Nal is a well-wisher and a benefactor, he had send him as a message, or he would have without any menager, he would have arrived and finished him

ततः क्रदम्योभाविष्टं सोपहासमवक्षया ॥
नलस्तुणविशेषोऽन्नं शूतोऽस्माभिनं पुरुषः ॥३२९॥

अन्वय - ततः कदम्बं सोपहासम अवक्षया अथाविष्ट । अत्र अस्माभि नलः तुणविशेषं शूतं । पुरुषः न शूतः ॥३२९॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तरं कदम्बः नृपः उपहासेन सह यथा स्यात् तथा सोपहासम अवक्षया तिरस्कारेण जभाविष्ट अवादीत् अत्र अस्मिन् नगरे अस्माभिः नलः तुणस्य विशेषं तुणविशेषं शूतः आकर्षितः । नलः नाम तुणविशेषः अस्ति इत्येवास्माभिः शूतभास्ति । किन्तुः नलः नाम पुरुषः न शूतः ॥३२९॥

सप्तलार्थ - तदनन्तरं कदम्बं उपहासेन सतिरकारम् अवादीत् अरम्भाभि अत्र नलं तुणविशेषं आकर्षित । किन्तु पुरुषं न शूतं गुजराती अर्थ :- पछी ते उद्दंभं राज्याचे उपहासं सहित तिरस्कारं करीने (ते हृष्णने) कंधुं ते, नलं नामना धासं विषे अभोयो सांभूयं छे, परंतु (नलं नामनो) कोई पुरुषं (अभारा) साभूयापायां आव्यो नथी ॥३२८॥

हिन्दी - फिर उस कदम्बराजा ने उपहास सहित तिरस्कार से (उस दूत से) कहा कि, नल नामक कोई धास है, इतना ही तो यहाँ हमने सुना है, लेकिन (नल नामक) कोई पुरुष हमने अभी तक सुना नहीं ॥३२९॥

मराठी - न तर कदम्बराजा उपहासाने म्हणाला - आम्ही नल नावाचे गवत आहे असे एकले आहे पण नल नावाचा पुरुष काही आमच्या ऐकण्यात नाही ॥३२९॥

English - Then king Kadam was angry with the message and told the messenger that, he only thought that Nal was the name of a type of grass and, he had never heard it as a name of a humanbeing

सरलार्थ :- हे क्षमा ! अरम्माक चरणकमलरजसा भाले तिलक कृत्वा अस्तदाङ्गामुक्त परतके पारवित्वा अकृतोभव . निर्भय . स्वा .
गुजराती अर्थ :- हे राजन ! अभारा यशुऽप्यलनी रज वे भावमां निवेदि करेला, तथा अभारी आकृतिपूर्णुटने धारणा करेनारा

हिन्दी .. हे राजन ! हमारे चरणकमल की धूल द्वारा भाल में तिलक कर के, और हमारी आजास्ती मुक्त को धारण करनेवाले तुम

(अब) बिलकुल निर्भयता से (राज्य करो)॥३२६॥
मराठी :- हे राजा ! आमत्वा चरणकमलाच्या गुंठीने कपाळादर टिका पारण कर व प्रत्कावर आमत्वा आडेचा मुक्त पारण करन

निर्भय हो ॥३२६॥

English - The messenger says that you can rule that land a by applying on your forehead the emblem from the dust of the fect which is a lotus and by placing the crown of King Nal's commands

नो चेत्सामाङ्गराज्यस्य, परिश्रशमवाप्त्यसि ॥

पर्यन्त सुकृतस्येव, शीलभ्रष्टो महामुनिः ॥३२७॥

अन्वय :-

नो चेत् शीलभ्रष्टः महामुनि- सुकृतस्य पर्यन्तम् इव समाङ्गराज्यस्य परिश्रशम् अवाप्त्यसि ॥३२७॥

विवरणम् :- नो चेत् त्व तथा न कुरुषे चेत् गीलात् भ्रष्टः शीलभ्रष्टः महान् चासो मुनिश्च महामुनिः । शोभन कृतं सुकृतं, तस्य सुकृतस्य
पुण्यस्य पर्यन्तम् नाशम् आग्नोति । यथा शीलभ्रष्टः महामुनि- सुकृत-नाशयति । तथा साम अङ्गानि यस्य तद् समाङ्गम् !
समाङ्ग च तद् राज्यं च समाङ्गराज्यस्य परिश्रश नाशम् अवाच्यसि प्राप्त्यसि । तव समाङ्ग राज्यं
विनाइश्यति । इत्यर्थः ॥३२७॥

सरलार्थ .. न चेत् शीलभ्रष्ट महामुनि यथा सुकृतस्य पर्यन्त प्राणोति तपैव तव समाङ्गराज्यस्य परिश्रशम् अवाप्त्यसि ॥३२७॥

गुजराती अर्थ :- अने जो तेम नही करो तो, शीलप्रतयी भ्रष्ट थयेलो भग्नामुनि जेम पुष्पना थंतेन (विनाशने) प्राप्त थाय छे, तेम
तजो (तभारां) साते अंगोवाणा राज्याना विनाशने प्राप्त थशो ॥३२७॥

विवरणम् - तत् तदनन्तर दूत तक्षशिला गत्वा कदम्बन्थासो वृणा पतिः नृपतिश्च कदम्बनुपतिः त कदम्बनुपतिम् अवस्थयेन आप्नेषेण सह सावधानम् स्वस्य स्वामी स्वस्वामिना सन्दिष्ट स्वस्वामिसन्दिष्ट अनुशिष्टवान् उगदिष्टवान् उक्तवान् ॥३२४॥

मरार्थ - तदनन्तर स दृत तक्षशिलां गत्वा कदम्बनुपति साक्षेप रवरबामिजाऽभिहित कथितवान् ॥१२४॥
गुजराती :- पछी ते हृष्ट तक्षशिला नगरीभां जह्ने, ते कदम्बराजने आप्नेप सहित नीचे भुजभ पोतानो स्वाभीनो भट्ठो कही
संलग्नात् लाभ्यो ॥१२४॥

हिन्दी - फिर वह दूत तक्षशिला नगरी मे जाकर, उस कदम्बराजा को आरोप सहित निमानुसार अपने स्वामी का संदेश
मराठी - जंतर तो दूत तक्षशिला जंगरीत गोला र त्वाने आरोप सहीत खाली उतरन आपत्वा रवामीचा सदेश त्वाला
सागितला ॥१२४॥

English - Then the messenger went to the city of Taxshila and after accusing the king, read out to him the message of king Nal

ओ कदम्ब मम स्वामी, अरतार्थनेथरः ॥

त्वाभास्तापयति प्रीतः, सप्रसादः स्वद्यं नलः ॥३२५॥

अन्वय :- ओ कदम्ब! भरतार्थनेथरः मम स्वामी नलः प्रीतः सप्रसादः स्वयं त्वाम् आज्ञापयति ॥३२५॥

विवरणम् - भो कदम्ब ! भरतस्यार्थं भरतार्थम् । नराणा-भनुत्याणाम् ईश्वरः नरेश्वरः । भरतार्थस्य नरेश्वरः भरतार्थनेथरः भरतार्थाधिपति, मम स्वामी नलैः नृपः प्रीतः सन्तुष्टः प्रसादेन सह वर्तीतसो सप्रसादः प्रसन्नतया तत्र हितकामः स्वयं त्वाम् आज्ञापयति आदिशति ॥३२५॥

प्राणी - जर तुम्ही त्याला भारण्याचा निश्चय केला तर तो मेला मृण्यनं च समजा. कारण सूर्याचा हद्द ठोताच काढ अपार आणोआप नाहे होत नाही? ॥१८॥

English - So they added saying that, if King Nal decides to kill the king, then only he will be finished because
only if the sun rises, the darkness can be annihilated

पर द्रूतमुखेनष्ठ, पूर्व देवानशिष्यते ॥
संग्रामं वा प्रणामं ता, स्वैरं पश्चात्करोत् सः ॥१३३॥

दिव्यरथम् :- पर हृदय | एष दूतमुखेन पूर्वं अनुशिष्यते सञ्चाम या प्रणामं वा पश्चात् सः स्वैरकरोतु ॥३२॥

पूर्वमेषः केवम्बनुपः दूतमुखेनाऽनुशास्यः । तदनन्तर सः कदम्बनुपः स्वैरं स्वेच्छया सङ्गमं युद्ध वा प्रणाम वा करोतु ।
विदधातु ॥३२२॥

ગુજરાતી :- પરંતુ હે સ્વામી ! પ્રથમ તો તેને દૂઠના મુખ્યી શિખામણ આપી સમજાવ્યો, પછી સંચાય કર્યાં

हिन्दी :- लेकिन हे स्वामी ! प्रथम तो आप उसे दूत ब्राह्मण समाजाने का प्रयास कीजिए, फिर युद्ध करता है या प्रणाम करता है। उसे

मराठी - हे राजा! प्रथम दृत पाठ्यन् त्या कट्ट राजाला समझ या त्यानंतर लढाई करावची की, शरण यादवे हे त्यालाच ठरू या.
त्याच्यावर सोपवा॥ १३३॥

- But, they continued saying that they should first send a messenger to him to explain to him verbally Then we shall leave it to him to decide if they want a war or blessing from you

पाठी .. हे रामी । अर्थभरतक्षेत्रात्या दिग्यरम्भी समुद्रातून उत्पन्न झालेत्या आपत्या चरणती चत्रावर आता हा एकच अटकारी

कटव राजा कळालक आहे ॥११९॥

English -The ministers addressing the king as a Swami, said to him that the country Nishad that is a part of Bharatschetra seems that it has come from a wide sea and you are a moon, which is brave and courageous But this stubborn king Kadamb seems to be a stain on the moon to a otherwise spotless moon

उपेक्षितस्त्वयैवेष, व्यापिलेश इवोन्दवन् ॥
संप्रत्युपचयं प्राप्तः, कृच्छ्रसाध्य इवाभवत् ॥३२०॥

अन्वय :- एष त्वया उपेक्षितः व्यापिलेशः इव उद्गवन् सम्प्रति उपचय प्राप्तः कृच्छ्रसाध्य इव अभवत् ॥३२०॥

विवरणम् .. एषः कदम्बनुपः त्वया उपेक्षितः दुर्लक्षितः व्याधे: रोगस्य लेशः व्यापिलेशः इव उद्गवन् सम्प्रति अधुना उपचय वृद्धि प्राप्तः कृच्छ्रेण काळ्टेन साध्यः कृच्छ्रसाध्यः इव अभवत् । यथा उपेक्षितः व्याधिः पुनरुद्धृय वृद्धि प्राप्य कृच्छ्रसाध्यः सज्ञातः अस्ति ॥३२०॥

सरलार्थ .. एष त्वया उपेक्षित रोगरद्य लेश इव उद्गवन् अधुना वृद्धि प्राप्त कहेन साध्यः अभवत् ॥१२०॥

गुजराती :- आपनी उपेक्षाने कारणे ते राजा रोगनी पेढे वृद्धि पापीते खालवान थड्ह गोपे छे, अनेतेथी ते आतवो मुहेल अन्यो छे ॥१२०॥

हिन्दी .. आप के द्वारा उपेक्षा करने से ही वह राजा रोग के समान वृद्धि पाकर अभी बलवान हो गया है, इसलिए वह अब मुश्किल से जीता जा सकेगा ॥१२०॥

۱۳۷

“(ન્યારે) તેણોએ કરીનું તેણોએ પદમાટા તે ચાલાયે જાળાયે શોભા એવો અહું ભરતસે-તું રાજ્ય ભોગયું છે, આને તમો તે સંપૂર્ણપૂર્ણ એઈ ભરતસે-નું રાજ્ય ભોગવો? તે ભક્તે મુશ્કે પિતાથી અધિક અહું યોગ્ય છે. ॥૧૫॥

三

(तब) उन्होंने कहा कि, तुम्हारे पिताजीने तृतीयाश भाग से कम पासा अर्धमरत का राज्य किया है, और तुम उस मध्ये अप्प भरतक्षेत्र पर राज्य करो? क्योंकि पुत्र को पिता से अधिक होना चाहिये है ॥३७॥

માર્ગદી

तेहा ते कुलवृष्टि ग्रहणाले - तुझे वहील एक दतीयाश सोइन अर्दभरतक्षेप्राकर राज्य करीत होते ते सप्तर्णे अर्दभरतक्षेप्राकर राज्य कर पित्यामेधा पुणाने अपिक्क असणे योरव आहे ॥१७॥

Englis

At this, they replied that his father had ruled one third less than a half, of Bharat. So King Nah should take power over the one third part too, because a son should always be one step ahead of the father.

किंतु यह अजगरण ही इन सूत्रों के लिए पर्याप्त ॥

केदंवः पार्थिवस्तस्या, अत्वदाशा न मन्यते ॥३३८॥

四

किन्तु इति द्वे योजनशेते तथाशिला पुरी अस्ति । तस्या कदम्ब पार्थिवः वर्तते । स त्वदाशा न भन्यते ॥१३८॥

۱۹۲

- किन्तु इतः द्वे योजनशतं तेषांश्चलाप्या कदम्बः नाम पाथवः इधरः पाथवः नृपः भौत्तं । स कदम्बः तत्र आज्ञा त्वदाज्ञा ता त्वदाज्ञा न मन्यते ॥३८॥

મારલાદ્ય

- पूर्वे अमीरीयी भाषा। योशन हुई तकिये। जाभनी नगदी हो ते नगदीभां कहं भ नामे रोज़ हो ते रोज़ अपनी आज़ा

માનતો નથી. ॥૧૧૮॥

सरलाप - य दर्पण दिक्पालान् अपि तु रुचान् अमन्वत तेन वीरमाजिना गृपेण अपि नलराजस्य शासनं ज्ञ अलहम्यत ॥ १ १ ५ ॥

गुजराती - ने राजा (पोताना) अबिभान्तधि दिशायोना स्वामीयोने पापा तुषगस्थान भानतो हतो एवा पोताने शूरवीर हिन्दी - जो राजा (अपने) अभिमान से दिशाओं के स्वामीओं को मी तुणसमान मानता था ऐसा स्वयं को शूरवीर समझनेवाले उस प्राची -

राजाने भी नलराजा की आजा का उल्लंघन नहीं किया॥ ३ ५ ॥
जो राजा वरने दिक्पालानासुदा तुच्छ समजत असे त्या स्वत ता वीर समजणात्या राजाने सुदा नलराजात्या आजीचे कपीही उल्लपन केले जाई ॥ १ १ ६ ॥

English - Even the Kings who, because of their pride used to consider the other kings in all directions, not worth even of a blade of grass and consider themselves brave and courageous, used to not make a wiff in front of King Nal's command

अपरेषु रथात्यादीन् कुलवृद्धान् पश्चच्छ सः ॥

अन्वय :- अपरेषु स अमात्यादीन् कुलवृद्धान् पश्चच्छ किम् अह तातोपाजिताम् एव भूमि शास्त्रि - उत अधिका भूमि शास्त्रि ॥ ३ ३ ६ ॥

विवरणम् - अपरेषुः अन्यत्यिन विने स. नलः अमात्यः आदौ येषां ते अमात्यादयः तान् अमात्यादीन् कुले वृद्धाः कुलवृद्धाः तान् अधिका भूमि शास्त्रि । इति ॥ ३ ३ ६ ॥

भूपतिनिष्ठधोऽन्येषुः, स्वराज्येऽतिष्ठिपत्तलं ॥

कृबरं यौवराज्ये च, संयमं स्वयमग्रहीत ॥ १३३ ॥

अन्येषुः भूपतिः निष्ठः स्वराज्ये नलम् कृबरच यौवराज्ये अतिष्ठिपत । स्वय संयमम् अग्रहीत ॥ १३३ ॥

विवरणम् :- अन्येषुः एकास्त्रिन् दिने शुक्रः पाति भूपतिः निष्ठः स्वत्य राज्य स्वराज्य तस्मिन् स्वराज्ये निजसिहासने नलम् अतिष्ठिपत संयम दीक्षाय अग्रहीत जग्यात ॥ १३३ ॥

सरलार्थ :- एकस्मिन् दिवसे भूपति निष्ठ रवराज्ये अस्थापयत् स्वत्य दीक्षा स्वीकृतकार ॥ १३३ ॥

गुजराती :- भूषी ऐक दिवसे निष्ठराज्ये नलकुभारने पोतानी राज्यगाडी पर बेसाड्यो, अने झूबरने युवराजनी खड़ी आपी,

हिन्दी :- फिर एक दिन निष्ठराजा ने नलकुमार को अपनी राजगद्दी पर बिठाया और कृबर को युवराज की पदवी पर स्थापित किया तथा खोते दीक्षा लीधी ॥ १३३ ॥

मारठी :- जतत एक दिवशी निष्ठराजाने नलकुभाराला रवतःत्वा राजिनाटीकर बसविले आणि कृबरला युवराजात्वा पदवीकर रथापन केले आणि त्यानी रवत दीक्षा घेतली ॥ १३३ ॥

English - Then one day the king of Nishad, crowned Nal as king and Kubar as a prince and he himself renounced the world and became a priest

नलोऽनल इवासस्य - प्रतापः परिषंविभिः ॥

पालयामास तद्वाज्यं, प्रजालोचनचंद्रमा: ॥ १३४ ॥

अन्यथ :- अनलः इव परिषंविभिः असाक्षप्रतापः प्रजालोचनचन्द्रमा: नलः तद्वाज्य पालयामास ॥ १३४ ॥

विवरणम् :- अनलः अश्रः इव परिषंविभिः शत्रुघ्निः विराधिभिः सोऽं शक्त्यः सङ्गः । न सद्यः असद्यः प्रतापः प्रकर्षण तामः पराक्रमः च यस्य सः असाक्षप्रतापः असाक्षप्राक्रमः प्रजानां लोचनानि प्रजालोचनेभ्यः चन्द्रमा: इव प्रजालोचनचन्द्रमा: प्रजालोचनानन्दवायकः नलः तद्वाज्य पालयामास रसस ॥ १३४ ॥

हिन्दी -

(फिर) किसी समय वे दोनों (परसपर) शर्त लगाकर ठोकार्मिक पासोसे छूत (जुआ) जेलते थे तो फिर किसी समय माठी -

(जातर) ते दोपे केत्ता केत्ता परपर शर्त लाप्तन कीतुकाने पृत खेलत होते, तर कपी कपी मनोहर कात्याची रचना कर्णल परपराते रण्जन करीत होते ॥११०॥

English . Then for sometime they had a competition on playing the game of dice and played it with great surprise and curiously Then they would compose beautiful poetries on each other

कदाचित्प्रारुचारीकमेकाते शास्त्रहस्तकं ॥

अन्तर्यज्ञलो भैर्मि॒ स्वयं वाधानि॑ वादयन् ॥

अन्वय :- कदाचित् नल एकान्ते स्वयं वाधानि॑ वादयन् चारुचारीक शस्त्रहस्तक नृत्य भैर्मिष्य अनर्तयत् ॥११३॥

विवरणम् :- कदाचित् नलः एकान्ते रहस्यि॒ स्वयं वाधानि॑ आतोधानि॑ वादयन् चारुः सुन्दरा । चारी गतिः यस्मिन् तत् चारुचारीक भौगोलिक शस्त्रहस्तक, शस्त्रः प्रशस्तः हस्तक हस्तस्य हावभाव. यस्मिन् तत् शस्त्रहस्तक प्रशस्तहस्तहावभावयुक्त नृत्यं भीमस्य अपत्य झीं भैर्मि॒ तां भैर्मि॒ दम्यन्तीष्य अनर्तयत् । भैर्म्या मनोहरगतिक प्रशस्तहावभावयुक्त नृत्यमकारयत् ॥११३॥

सरलार्थ - कदाचित् नल एकान्ते सुन्दरगतिक प्रशस्तहावभावयुक्त नृत्य दम्यन्तीष्य अनर्तयत् ॥११३॥

गुजराती :- कोई वथ्ते नवराज ओकांतभां पोते धांजिन्नो धगाडनो अने भनोडर चालपाणु तथा उत्थ प्रकारना धाधोना।

हिन्दी - किसी समय नलराजा एकान्तमें स्वयं वाद्य बजाते थे और उत्थ प्रकार के हाथों के हावभाव द्वारा दम्यती से नृत्य करते थे ॥११३॥

दिवरणम् .. कदाचन अमयन्या: कणौगच्छतः इति कणिः । स्फुरन्ति रत्नानि ययोः ते स्फुरदरले । स्फुरदरले च ते कुण्डले च

दोलन्दोलनलीलाभिः दोलान्दोलनलानि दोलान्दोलनाना लीला: दोलान्दोलनलीला तभि
सरलार्थ - कदाचन दमयन्त्या कणिं रुप्रदत्तकुण्डले इव दोलान्दोलनकीडाभि अरवेलताम् ॥१०८॥

गुणनीति :- (पणी) क्षेत्र वधेत दमयन्तीना कणिं रुप्रदत्तकुण्डले इव दोलान्दोलनकीडाभि अरवेलताम् ॥१०८॥
लीला वदे कीडा करवा द्यापा ॥१०८॥

हिन्दी - (फिर) किसी समय दमयन्ती के कानों में स्थित चमकते हुए रत्नोवाले कुडल के समान वे दमपती चुले पर चूलने की लीला
मराठी - केहा केहा ते दोघेही दमयन्तीच्या कानात तेजरी रत्नाची कुडले जसे हेलकावे पेऊन कीडा करतात त्याप्रमाणे झोके
पेऊन कीडा करीत आसत ॥१०८॥

English - Then just as the shining diamond ear-rings in the ears of Damyantu, they both together started
swinging on the swing

परस्परविभूषार्थं, स्पर्धया तो जुगुं न्तः ॥
कदाचित्पृष्ठं गार, तद्जावाराभिकाविव ॥ १०९ ॥

अन्वय :- कदाचित् तो स्पर्धया परस्परविभूषार्थं तद्जोआराभिको इव पुष्पशूजर जुगुम्फतुः ॥१०९॥

विवरणम् .. कदाचित् तो दमयन्ती जाया च पतिश्च, स्पर्धया परस्परविभूषा-परस्परविभूषार्थं इदं अन्योन्यम्
अलङ्कृत विभूषयितु इत्यर्थः तद जानीत इति तज्ज्ञो निष्णातो आराभिको उद्धानपालको इव पुष्पयाणा शूजां पुष्पशूजर
पुष्पमालादिक विभूषण जुगुम्फतुः जग्नन्तुः ॥१०९॥

स्मित्येण नलेनाथ, नेमाते पितरो मुदा ॥

प्रीताभ्यामध्यनधेता, तौ च ताभ्यां प्रियाशिषा ॥ ३०६ ॥

अन्वय :- अथ सप्तिष्ठण नलेन मुदा पितरो नेमाते । प्रीताभ्या ताभ्या प्रियाशिषा तौ अभ्यनन्धेताम् ॥ ३०६ ॥

विवरण :- अथ प्रियया सहितः सप्तिष्ठः तेन सप्तिष्ठण पत्नीसहितेन, नलेन मुदा हृषेण माता च पिता च पितरो नेमाते अनम्येताम् । प्रीताभ्या आनन्दिताभ्या ताभ्या मातापितृभ्या प्रिया चालो आशीश प्रियाशी । तथा प्रियाशिषा प्रियेण आशीशिन च तो वद्वरो अभ्यनन्धेताम् ॥ ३०६ ॥

सरलाएः - अथ पत्नीयुक्तेन नलेन हृषेण पितरो प्राणम्देताम् प्रीताभ्या मातापितृभ्या च नलादमयन्त्वो अभ्यनन्धेताम् ॥ १०६ ॥

गुजराती :- पठी प्रियासहित नवराज्ये छष्ट्ये भातापिता ने नथस्कार कर्म, अने आनंद खानेवते भातापिता ये तेथो भर्त्ये शुभ आशिष आप्या ॥ १०६ ॥

हिन्दी - फिर प्रियासहित नलराजा ने हृष से मातापिता को प्रणाम किया, और आनन्द इए मातापिता ने उन दोनों को शुभ आशीर्वद देकर हर्षित किया ॥ ३०६ ॥

मराठी - जतर प्रिये सह जलराजाने आईडिलाजा जमरकार केला आणि आजदित झालेल्या आईडिलाजी त्या दोयाजा शुभाशीर्वद देऊन आनंद प्रकट केला ॥ १०६ ॥

English - Then along with his love, Damyanti, he entered the city and happily bowed down to his parents and seeing them in proper health and gaiety, he was at utmost bliss

उहुगतोरणा चंच-न्मंचात्युच्चपताकिका ॥

वधूवरागमेऽथाभ् - तदा शृङ्गारितेव पृः ॥१०४॥

गन्तय :- अथ तदा उहुङ्गतोरणा चञ्चन्मध्या उच्चपताकिका पृः वधूवरागमे शृङ्गारिता इव अभवत् ॥१०५॥

विवरणम् :- अथ उहुङ्गानि अत्युच्चानि तोरणानि यस्या सा उहुङ्गतोरणा । चञ्चन्तः चक्रसतः मध्यः आसनानि यस्या सा चञ्चन्मध्या । उच्चा पताका- यस्या सा उच्चपताकिका । पृः नगरी तदा ताल्मिन् समये वधूभ्य वरथं वधूवरो । वधूवरयोः आगम- वधूवरागमः तस्मिन् वधूवरागमे शृङ्गारः अस्याः सङ्कातः इति शृङ्गारिता विभूषिता इव अभवत् बधूव अभवत् ॥१०५॥

मरलार्य . - अथ अत्युज्जतोरणा, चक्रासनमध्या उज्जपताकिका नगरी तथा वधूवरागमे शृङ्गारिता इव अभवत् ॥१०४॥

गुजराती:- उच्चा तोरणोभूमिः, यभक्ता आसनोभूमिः, तथा अति उच्चे हृष्टक्ती धृष्टभ्योभूमिः ते नगरी (पृगु) नवदृपतिना आगमन समये जागे शृङ्गार सञ्जने तेपार एव धोय नहीं (तेभ द्वैभावा वागी) ॥१०५॥

हिन्दी - उच्चे तोरणोबाली, चमकते आसनोबाली, तथा उच्चे नहराते हुए ध्वजोबाली वह नगरी (भी) वरवधु के आगमन का समय जानकर जैसे श्रृगार कर के तैयार हो गई हो। वैसी दिखने लगी ॥१०५॥

मराठी - उच्च तोरणानी सुशोभित, चमकत असलेल्या सुत्त्वानी आणि उचापर फडकत असलेल्या घजानी ती नगरी जण वरवप याचे आगमन जाणून सजूनपृजून तैवार झाली आहे अशी दिसत होती ॥१०५॥

English - The kingdom having known the arrival of the Nal and Damyanti seemed to have embellished itself with big festoons and pylons, arched gateways and high flying flags. It also seemed as though the kingdom had dressed and decked itself with ornaments for a great to be incident.

माठी ..

(नतर) कोशला नगरीत्वा उत्तर आत्माकर नलराजांने दमवतीता म्हटले की, हे देवि। माझी ही बगरी जिनमदिसूपी

English -Then as they came closer to the kingdom of Koshala, King Nal addressing her as a Goddess said to her that just as a necklace of pearls seems attractive, in the same way his kingdom has all Jain temples all around the kingdom which looks attractive too

तच्चेत्यमालामालोक्य, पञ्चमालामिवालिनी ॥
हर्षेण द्विगुणंगीव, दमयंती तदाभवत् ॥ १०२॥

अन्वय :- यथा पञ्चमालाय आलोक्य अलिनी हर्षेण द्विगुणाङ्गी भवति तथैव दमयंती तदा तच्चेत्यमालाय आलोक्य हर्षेण द्विगुणाङ्गीव अभवत् ॥ १०२॥

विवरणम् :- यथा पञ्चमालाय आलोक्य अलिनी भवति हर्षेण द्विगुणाङ्गी अभवत् ॥ १०२॥

यस्याः सा द्विगुणाङ्गी उत्कृष्टलशरीरा इव भवति । तच्चेत्यमालाय आलोक्य अलिनी भवति हर्षेण द्विगुणाङ्गी अभवत् तच्चेत्यमाला तच्चेत्यमाला ता तच्चेत्यमालाय दृष्टवा तेषा जिनमन्दिराणा माला विलोक्य हर्षेण द्विगुणाङ्गीव अभवत् सरलाएः - दण्ड कमलालां दण्ड भ्रमरी हर्षेण द्विगुणाङ्गी इत भवति तथैव दमवती तदा ता मन्दिरमाला तिलोक्य हर्षेण द्विगुणाङ्गीव अभवत् युजराती :- कुण्डोनी श्रेष्ठी ज्वेई ज्वेई भज्जर जेय आनंद पाये, तेथ ते जिनमन्दिरोनी श्रेष्ठी ज्वेई ज्वेई दधंती ते समये इपदे ज्वेई

हिन्दी . - कमल की श्रेणिमाला को देखकर जेसे भवरे को आनंद होता हे, वेसे जिनमन्दिरो की श्रेणि को देखकर दमयंती हृषीत्तलासित हुई (जानदित हुई) ॥ १०२॥

माठी - कमळाची श्रेणी पाढून जयाप्रमाणे भुवयाना आनंद होतो त्वाचप्रमाणे त्वा जिनमन्दिराती श्रेणी पाढून दमवतीते मन

हिन्दी पिर दमयती ने उठकर हाथ से (अपने) ललाटकों साफ किया, कि तुरत ही अधकार का नाश करनेवाला सूर्यसमान वह

तिलाक प्रकाशने लगा। १०॥

मराठी - जतर दमयतीने हटून आशासमान आपत्या हातानी (रवत त्वा) कपाकाला साफ केले, तेवा तत्काल अपकाशचा नाश करणारा सूर्यासमान तो टिळा प्रकाश लागला ॥११॥

English - Then Damyanti wiped her forehead just as one wipes a mirror, when suddenly there was a bright and blazing light coming out from the emblem made on the forehead

निःप्रत्यूहं ततो गतु प्रवृत्तं निखिलं बलं ॥
तिलकाक्षप्रतापेन, शोषिते ध्वातकर्दमे ॥३००॥

अन्वय :- तत तिलकाक्षप्रतापेन ध्वान्तकर्दमे शोषिते निखिल बल निःप्रत्यूह गन्तु प्रवृत्तम् ॥३००॥

विवरणम् - ततः तदनन्तर तिलक, एव अके सूर्य, तिलकाक्ष । तिलकाक्षस्य प्रतापः तेन तिलकाक्षप्रतापेन ! ध्वान्तः अन्धकार एव कर्दमः ध्वान्तकर्दमः पद्म तम्भिन् ध्वान्तकर्दमे शोषिते शुष्कक्तों नीते निखिल अखिल बलं सेन्य निष्प्रत्यूह निर्विन्न गन्तु प्रवृत्तम् ॥३००॥

सरलार्थ - तदनन्तर तिलकाक्षप्रतापेन अपकाशपद्म शोषिते अखिल सेन्य निर्विन्न गन्तु प्रवृत्तम् ॥१००॥

गुजराती :- पद्मी तेणीना ते तिलकर्दपी सूर्यना प्रतापधी अंभकाशपी कादम् मुकुर्द नवाथी ते सधर्णु सेन्य कोई पाण प्रकाशना विना विना अमागण थालवा लावयुः ॥१००॥

हिन्दी :- अधकारने आखो को पकड़कर स्वाधीन किया था इस से (सब) सैन्य मूर्छित सा चल रहा था, इसे देखकर नलराजने दमयतीसे कहा कि, ॥१७॥

पराठी :- डोक्यापुटे अपकार पसरलेला असल्यामुळे सर्व सैन्य चाचपडत चाचपडत, रखलेलापावळ पहत पहत जात आहे. असे पाहून नलराजा दमयतीस म्हणाला- ॥१७॥

English :- It seemed that the eyes are at the mercy of the darkness And it also seemed like a band of drunkard men walking along in darkness and falling or dashing against each other after every obstacle At this King Nal spoke to Damyant

शर्णं जागर्ततां देवि, तमः सैन्यं विवाधते ॥
त्वद्भालतिलकेन स्तु, रात्रावप्यस्त्रणोदयः ॥१८॥

अन्वय :- देवि ! शर्ण जागर्तताम् । तमः सैन्य विवाधते । त्वद्भालतिलकेन रात्रौ अपि अस्त्रणोदयः अस्तु ॥१८॥

विवरण :- हे देवि ! शर्ण किंचिद समय जागर्ता बुध्यताम् । तमः अन्धकारः सैन्य विशेषण बाधते विवाधते । तव भालः ललाटं त्वद्भालः, त्वद्भालस्य तिलकः त्वद्भालतिलकः तेन, त्वद्भालतिलकेन रात्रौ निशायाम् अपि अस्त्रणस्य उवयः अस्त्रणोदयः अस्तु भवतु ॥१८॥

सरार्थ :- हे देवि ! शर्ण जागर्तताम् । अन्धकार सैन्यम् विवाधते । तव भालतिलकेन रात्रौ अपि अस्त्रणोदयः भवतु ॥१८॥

मुल्लराती :- हे हेवी ! तभो भाग्यतार अगो ! कुम्हे अंधकार सैन्यने देखाल करे छ. तमासा धवाटमां रहेला तिलक घे आगत्रिसमये भवे भूर्भु उद्य धाप ॥ १८॥

हिन्दी

अधकारने आखो को पकड़कर स्वाधीन किया था इस से (सब) सैन्य मृष्टि सा चल रहा था, इसे देखकर नलराजने तमयतीसे कहा कि, ॥१७॥

माठी :- डोक्कापुटे अपकार पसरलेला असत्यामुळे सर्व सैन्य चाचपडत चाचपडत, सरबलनापातून पहत पहत जात आहे असे पादून नलराजा दमदवन्तीस म्हणाला - ॥१७॥

English :- It seemed that the eyes are at the mercy of the darkness. And it also seemed like a band of drunkard men walking along in darkness and falling or dashing against each other after every obstacle At this King Nal spoke to Damyanti

क्षणं जागर्ततां देवि, तमः सैन्यं विवाधते ॥
त्वद्भालतिलकेन स्तु, सात्रावप्यरुणोदयः ॥१८॥

अन्वय :- देवि ! क्षण जागर्तताम् । तम सैन्य विवाधते । त्वद्भालतिलकेन रात्रो अपि अरुणोदयः अस्तु ॥१८॥

विवरण :- हे देवि ! क्षणं किञ्चिद समय जागर्ता कुध्यताम् । तमः अन्धकारः सैन्य विशेषण बाधते विवाधते । तथ भालः ललां त्वद्भालः, त्वद्भालस्य तिलक, तेन, त्वद्भालतिलकेन रात्रो निशाचाम् अपि अरुणस्य उवयः अरुणोदय, अस्तु भवतु ॥१८॥

मरलार्थ :- हे देवि ! क्षण जागर्तताम् । अन्धकार सैन्यम् विवाधते । तव भालतिलकेन रात्रो अपि अरुणोदयः भवतु ॥१८॥

मुभराती :- हे देवि ! तमो भृगवार जागो ! केंभ के घंघकार सैन्यने उरेन करे छ. तभारा वधाटमां रहेवा तिलक वरे आ गत्रिसभये भवे सूर्णनो उद्य थाय ॥१८॥

मुलरातीः - ते वधते लोकोना चक्षुओ धूपनभय छोप तेवी रीते ते भने उभाघाभु रसताओ पण रूप रीते हे भाता

बंध थपा। ॥५॥

हिन्दी - उस समय लोगों के चक्षु ध्यानमय हो वैसे उन्हें उबड़-खाबड रास्तेभी ठीक ठीक दिखाइ देने बद हुए ॥ १५॥

पराठी - त्वावेळी लोकावे डोके जण काय व्याजात लीज झाले आहेत अशा प्रकारे रत्यात उच-सखल प्रदेश दिसेनासे झाले ॥१५॥

English - At that time it seemed as if every one has gone into a deep meditation and has attained eyes to see what is ahead and also can see the voluminous and patulous high forms and low forms in front of them

प्राचिकीर्षतथात्येष, नैषधिनोत्प्रयाणकं ॥

सधः स्वस्थानगमनो - त्वंठया कृष्यमाणवत् ॥१६॥

आनंदः - तथापि एष नैषधिः सधः स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्यमाणवत् उत्प्रयाणक न प्राचिकीर्षत ॥

दिवरणः - तथापि तहिं अपि एष निषधस्य अपत्य पुगान नैषधिः सधः शीध स्वस्य स्थान स्वस्थानम् । स्वस्थानगमनम् । स्वस्थानगमने उत्कण्ठा स्वस्थानगमनोत्कण्ठा तया स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्यमाणः इत्यउत्प्रयाणक क्वचिदपि अवस्थान न प्राचिकीर्षत कर्तुम न ऐच्छत ॥१६॥

सरलार्थ - तथापि एष नलनुप शीध रवस्थानगमनेत्तद्या कृष्यमाण इत क्वचिद अपि अवस्थान कर्तु न ऐच्छत ॥१६॥

गुजराती :- तेम छां पाण नवराज्ञ पोताने स्थानमे पडोयचवानी उत्कण्ठाथी घेचायो अने तेगे क्यां पाण भुकाभ करपानी छां

करी नही. ॥१६॥

गुजराती :- ते पूर्णते लोकोना यसु यो ध्यानभृत्य धोष तेष्वी रीते तेभने उभाभाबु रसताथो पाग स्पृष्ट रीते दे भाता
बंध था। ॥५५॥

हिन्दी - उस समय लोगो के चक्षु ध्यानमय हो वैसे उन्हें उबड़-खाबड़ रासने भी ठीक ठीक दिखाई देने लाल हुए। ॥५५॥
मराठी - त्यावेळी लोकाचे डोळे जण कात्य व्यानात तीन आते आहेत अशा प्रकारे ररत्यात उच-सरखल प्रदेश दिसेकासे
आले ॥५५॥

English - At that time it seemed as if every one has gone into a deep meditation and has attained eyes to see what is ahead and also can see the voluminous and patulous high forms and low forms in front of them

प्राचिकीर्षतथाप्येष, नेष्विनोत्प्रथाणवं ॥

साधः स्वस्थानगमनो - त्वकरथा कृष्णमाणवत् ॥५६॥

अन्दर्य - तथापि एष नैषधि सधः स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्णमाणवत् उत्प्रयाणक न प्राचिकीर्षत् ॥

द्विवरणम् :- तथापि ताहि आपि एष निष्पत्य अपत्य पुमान् नैषधि: सधः शीघ्र स्वस्य स्थान स्वस्थानम् । स्वस्थानगमनम् । स्वस्थानगमने उत्कण्ठा स्वस्थानगमनोत्कण्ठा तया स्वस्थानगमनोत्कण्ठया कृष्णमाणः इव उत्प्रयाणक क्वचिदपि अवस्थान न प्राचिकीर्षत् कर्तुम् न ऐच्छत् ॥५६॥

सरलार्थ - तथापि एष नलनृप शीघ्र रवरथानगमनोत्त्वया कृष्णमाण इति क्वचिद अपि अवस्थान कर्तुं न ऐच्छत् ॥५६॥

गुजराती :- तेथ छतां पृष्ठ नवराज पोताने स्थानके पडोंचमानी उत्कण्ठाधी घेंयायो अने तेणे क्षांच पृष्ठ मुक्ताधी करवानी ईश्वा

करी नही। ॥५६॥

सतलार्थ - अथ लोकलोचनप्रकाशविनाशकानि तमासि राक्षसा इव अन्तरिक्षे पुरित्या च आसमन्तात् प्रासरन् ॥१३॥

गुजराती :- खड़ी जगतनी आधोना तेजने दांडी हेमारे अंधकार राक्षसनी घे धूभीतिल घर तथा आकाशमां चोमरहे क्षेत्रावा
द्याव्यो ॥१४॥

हिन्दी - फिर जगत की ओरखो के तेज को ढक देनेवाला अधकार राक्षस के समान पृथ्वी पर और आकाश मे चारों ओर
फैलने लगा ॥१५॥

पाठी - नतर जगात्या होक्षेत्याच्या तेजाला दूर करणारा अपकार राक्षसाप्रमाणे पृष्ठीतलावर आणि आकाशात चृत्वाजूनी फैल
लागला ॥१६॥

English - The darkness seemed to cover up the eyes of the earth as the demons in all directions on land as
well as in the sky

तदाभूतस्तमोभिश्च, दिशः कवलिता इत्य ॥
अदृश्योकरणो मन्त्र, इवास्मर्यत वस्तुभिः ॥१७॥

जन्मय :- तदा दिशः तमोभिः कवलिता: इव अभूत्वन् । वस्तुभिः अदृश्यीकरणः मन्त्रः इव अस्मर्यत ॥१८॥

विवरणम् :- तदा तस्मिन् समये दिशः आशः तमोभिः अन्धकारे कवलिता ग्रस्ता इव अभूत्वन् अभूत्वन् समजायन्त । वस्तुभिः द्रव्यः
पदार्थः अदृश्य क्रियते अनेन इति अदृश्यीकरण मन्त्रः इव अस्मर्यत । वस्तुभिः अदृश्यता गतम् ॥१९॥

सतलार्थ - तरिमन् समये दिश अन्धकारे वरता इव समजायन्त । वरतुभि अदृश्यता गतम् ॥२०॥

सत्तार्थः - दमयण्टीम् इव सर्वराजतक्ष्मी प्राप्त्य चतुरङ्गसेनासाहितरव्य नलराजरव्य तरिमेन् नगरे गच्छत सत तदा तरिमन समये ॥११॥

युजरातीः - दृभपंती अन्ने तेनी जेभ सर्व चालओ परना विजयरूपी लक्ष्मी प्राप्त करीने, प्रोतानी यतुरंगी सेना साथे नलराजे पोताना नगरे जाते हनो त्यारे ॥१२॥

हिन्दी :- दमयण्टी और उसकी तरह सभी राजाओं के उपर के विजयरूपी लक्ष्मी को प्राप्त कर के, अपनी चतुरर्णा सेना के साथ नलराजा अपनी नगरी की ओर जा रहा था तब ॥१३॥

माठी :- दमयण्टीप्रभाणे सर्व राजावरत्वा विजयरूपी लक्ष्मी प्राप्त करन चतुरग्न सेनेमह नलराजा रवत त्वा नगरात जादला लिपाला तेव्वा ॥१४॥

English - Then Damyanti along with all the praises she had obtained and with the fourfold army and along with her husband Nal, was on her way to the kingdom of her in-laws

चलद्वलसमुद्भूत - धूलिधूसरवत्तदा ॥
छन्नांशुनिर्वचो सूर्यः, स्नानार्थीवापरांबुधो ॥१२॥ युग्मं ॥

अन्यथः - चलद्वलसमुद्भूत - धूलिधूसरवत् छन्नाशुः सूर्यः स्नानार्थी इव अपराम्बुधो निर्वचो ॥१२॥

विवरणम् :- चलत च तद बल च चलतबलम् । चलतबलेन समुद्भूता चलतबलसमुद्भूता । चलतबलसमुद्भूता चासौ धूलिधू चलतबलसमुद्भूतधूलि : धूल्या धूसरः मालिनः धूलिधूसरः तेन तुल्यं धूसरवत् सेन्येन समुद्भूतरजसा धूसरः इव छन्ना छादिता : अश्वः यस्य सः छन्नाशुः सूर्यः दिवाकरः, स्नानम् अर्थाते असौ स्नानार्थी स्नानेन्दुः इव, अपरश्वासौ अम्बुधिर्वा अपराम्बुधो तस्मिन् अपराम्बुधो पश्चिमसागरे निर्वचो निर्माणज्ञ । अस्तंगतः इत्यर्थः ॥१२॥

हिन्दी - “बेटी! तेरो की निन्दा नहीं करना, बिनपी बनकर रहना, हमेशा प्रिय चरन बोलना, और सकट में भी गरीर की परछाई

मारी। - की तरह रहकर पति का साथ नहीं छोड़ना” ॥८८॥

“हे मुत्ती! सासरी ते इतराची निटा कर जकोस, नम्रतेने रठा नेहमी गोड बोल आणि दुखात्ता बेळी सुका शरीरात्ता सावलीप्रमाणे राहुन पतीची सवात सोइ जकोस” ॥८८॥

English - The mother addressing her as "O daughter' tells her that never insult anyone, always be disciplined and always talk sweetly and lovingly and like a shadow never leave her husband during any untoward crisis

प्राप्तादि परमेश्वर्य, गर्व स्वाप्नेऽपि भा कृथा: ॥
निःकलाक निजं शीलं, प्राणत्यानोऽपि भा मुचः ॥८९॥

अन्वय - परमेश्वर्य प्राप्ता अपि स्वप्ने आपि गर्वं भा अकृथाः। प्राणत्यामे अपि निज निःकलङ शील भा मुचः ॥८९॥

विवरणः - परम च तद ऐश्वर्य च परमेश्वर्य प्राप्ताऽपि स्वप्ने अपि परमेश्वर्यस्य गर्वं अहङ्कारम् अधिमान भा अकृथाः भा कृस्त्वा प्राणाना त्वाया: प्राणत्यागः तस्मिन प्राणत्यागे मरणेषाम समिति अपि निज स्व निर्गतिः कलंकं यस्यात तद निष्कलङ च तत् शील चारिन निष्कलङ चारिन भा मुचः। निष्कलङ चारिन रसणे प्राणानपि भा गणय ॥८९॥

सरलार्थ - परमेश्वर्य प्राप्ता अपि रवज्ञोऽपि अहङ्कारम् भा अकृथा प्राणत्यागेऽपि शील भा मुच ॥८९॥
गुजराती :- “અધિક એશ્વર્પ્રાપ્ત થતો પણ સ્વભને પણ તેનો ગર્વ કરતી નહિ. તથા પ્રાપ્ત જાપ તો પણ પોતાના નિર્ભલ શીલનો તું ત્યાગ ન કરતી.” ॥८९॥

हिन्दी - “अधિક એશ્વર્ય પ્રાપ્ત હોને પરમ્ભી રચાન મે ભી ઉમકા થમડ મત કરના ઓર પ્રાપ્ત જાયે તો ભી આપના નિર્મલ શીલ કા તાગ નહીં કરના” ॥८९॥

मारी - जारत सपति मिठाली तरी रवज्ञात सुद्धा त्वाचा गर्व कर जकोस, तसेच प्राप्त गेले तरी आपत्ता निर्मल चारिस्याचा त्वाचा करु नकोस ॥८९॥

तत्र स्थित्वा द्वनान काश्च - च्छलतिस्म नलोऽपि च ॥

तिष्ठन्ते भ्वसुरावासं, चिर नार्यो न पुरुषाः ॥८६॥

अन्वय :- तत्र नल अपि काश्चित दिनान स्थित्वा चलति स्म । नार्य भ्वसुरावास चिर तिष्ठन्ति पुरुषा न तिष्ठन्ति ॥८६॥

विवरणम् :- तत्र तस्मिन नगरे नलनुप गारि काश्चित कतिचित दिनान द्विवान स्थित्वा उभित्वा चलति स्म । अचलत । नार्य स्त्रिया भ्वशुरस्य आवास भ्वशुरावासः तस्मिन भ्वशुरावासे भ्वशुरग्रहं चिर चिरकाल तिष्ठन्ति क्वसन्ति । किन्तु पुरुषा न तिष्ठन्ति ॥८६॥

सरलार्थ - तस्मिन् नगरे नलनुप अपि काश्चित द्विवान रिष्टत्वा चलति स्म । आर्या भ्वशुरग्रहं चिरकाल तिष्ठन्ति पुरुषा न तिष्ठन्ति ॥८६॥

गुणरात्री :- नलराजा त्यां धोडाई द्विप्सो रोकाई न पछी त्यांधी रवाना धोडो कारिणम् ते श्वीयो इधेशां धोनाने साम्भेर न रहेते, परंतु पुउपो त्यां कथोरेय रहेता नथी अथवा पुउपो पोताना साम्भेर कथोरेय लाभो सम्भय रहेता नथी ॥८६॥

हिन्दी - नलराजा कुछ दिन वहाँ रक्कार चल पड़ा क्योंकि अपने सामुरालमे स्त्रिया ही नले समय तक रहती हैं, लोकिन पुरुष अपने समुराल मे ज्यादा दिन रहते नहीं हैं ॥८६॥

मराठी - नलराजासुद्या काही दिवस तिथे राहन आपल्या गावी जाण्यास निपाला, कारण स्त्रिया सासरी चिरकाल राहतात, परतु

पुरुष आपल्या सासरी जास्त दिवस राहत नाही ॥८६॥

English - Then King Nal stayed there for a few days then he left off for his kingdom because only woman come back to their parents house, but the husband cannot and is considered unauspicious to stay for too long in his in-laws house

सत्कृत्यान्वक्रज्ञत् किञ्चि-भद्रीमो जामातरं नलं ॥

दमयन्ती प्रयान्ती च, प्रेमणा मातौवमन्वशात् ॥८७॥

अन्वय :- भीम· जामातर नल सत्कृत्य किञ्चिद् अन्वक्रज्ञत् प्रयान्ती दमयन्ती माता प्रेमणा एवम् अन्वशात् ॥८७॥

विवरणम् :- भीमरथराज. जामातर नल सत्कृत्य सन्मान्य किञ्चिद् अन्वक्रज्ञत् अन्वगच्छत् । प्रयान्ती प्रयाण कुर्वती दमयन्ती माता प्रेमणा अन्वशात् उपादिशात् ॥८७॥

नल महर्षिवद् जात्वा, शापानुग्रहयोः क्षमं ॥
वैदर्भो निर्भरानन्दः, सुतोद्धामचीकरत् ॥८४॥

अन्वय :- नल महर्षिवद् शापानुग्रहयोः क्षमं निर्भरानन्दः, सुतोद्धामचीकरत् ॥८४॥

विवरणम् :- नल महर्षिवद् महान् चासोऽक्षरित्य महर्षिः, महर्षिणा तुल्यं प्रवर्षित शापश्च अनुग्रहस्थं शापानुग्रहयोः जात्वा विदर्भाणा राजा वैदर्भः भीमरथः निर्भरः आनन्दः गस्य सः निर्भरानन्दः परिषणनन्दः सन् सुतायाः कन्यायाः उद्ब्रह्म परिणय सुतोद्धाह कन्यापरिणयम् अचीकरत् अकारयत् ॥८४॥

सरलार्थ - नलन् प्रभर्षिणा तुल्यं शाप दातु छेपाकर्तु समर्थ विजाय वैदर्भ भीमरथराज परिषणनन्द सन् कन्याया परिणय करत्वामास ॥८४॥

गुजराती :- त्थेरे नलराज्ञने भल्लारे अपिनी पेंडे शाप आपवामां आने अनुग्रह करवामां सभर्थ ज्युग्नी विदर्भ राज्ञना लीभरथ हिन्दी - तब नलराजा को महान ऋषि के समान शाप देने में और अनुग्रह करने में समर्थ जानकर विदर्भ राज्य के भीमरथ राजने

पराठी - तेला नलराजा महर्षिप्रमाणे शाप देण्यास त अनुग्रह करण्यास समर्थ आहे असे जाणून हंसभारित झालेल्या विदर्भ देशात्ता भीमरथ राजाने मुलीचा (दमदातीचा) विवाह करविला ॥८४॥

English - Then taking Nal as a great ascetic who when he is angry, has the power to curse anyone but at the same time when he can forgive the person after understanding the situation, King Bhurmath of Vidarbha married off his daughter Damyanti with great pomp and happiness

मारी - तेहा अलौकिक महिमा असणारे दमदानींचे चारिं पाहिल ते राजे विचार करू लागले, की, या रव्ववर मठपातही पाणसावे नाय पारण केलेली कोणी तरी देवीच आहे कि काय ॥८ १॥

English - When the king seen this uncommon miracle of the spotless character of Damyanti, he thought that this must be a Goddess present here in this swayamwar in the form of a human

निस्तेजितस्तातः कृष्ण - राजोऽप्येवमचिंतयत् ॥

दमयंती न सामान्या, न सामान्यो नलोऽप्यस्तो ॥८ २॥

अन्वय :- ततः निस्तेजित-कृष्णराज अपि एवम् अचिन्तयत्-दमयन्ती सामान्या न । असो नलः अपि सामान्यः न ॥८ २॥
विवरणम् - ततः तदनन्तर निर्गत तेज यस्मात् सः निस्तेजा. निस्तेजा: कृतः निस्तेजित. तेजोहीनः कृतः कृष्णशासो यजा च कृष्णराजः अपि एव अचिन्तयत्-व्याचारयत् - दमयन्ती सामान्या स्त्री न किन्तु विशेषा । असो नलः नुप. अपि सामान्यः न दृश्यते ॥८ २॥

सरलार्थ - तत तेजोहीन कृष्णराज अपि एव व्याचारयत दमदानी सामान्या नारिते । असो नल अपि सामान्य न वर्तते ॥८ २॥
गुजराती अर्थ :- पढी अंभवाण्यो पेड्यो हृष्णराज पृष्ण विचारपा लाभयो के, दधंती सामान्य स्त्री न थी, तेथ आ न लराय पृष्ण सामान्य राजा न थी ॥८ २॥

हिन्दी - तब निस्तेज सा कृष्णराज भी सोचने लगा कि यह दमदानी कोई मामुली स्त्री नही है और न ही यह नल भी कोई सामान्य राजा है ॥८ २॥

पराठी - तेहा तेजोहीन झालेला कृष्णराजाही विचार करू लागला की, ही दमदानी कोणी सामान्य स्त्री नाही व नलराजाही कोणी सामान्य पुरुष नाही ॥८ २॥

स्वप्नस्तेनाम्भसा सोऽध्रि-द्विष्ट्यत्कारसोदरः ॥
कराग्रान्पण्डलांगेणापेते द्वोः पक्षपत्रवत् ॥८०॥

अन्यथः :- तेन अभ्यसा स्मृष्टः स. विष्ट्यदज्ञारसोदर अभृत । द्वोः पानपत्रवत् कराग्रान्पण्डलांगेन आपेते ॥

विवरणम् :- तेन अभ्यसा जलेन स्मृष्टः सः कृष्णराजः विष्ट्यन् शाम्यन् चासौ अङ्गस्थं विष्ट्यदज्ञारः विष्ट्यवदज्ञारस्य मोदरः अभृत । द्वोः वृक्षात् पक्षं च तत् पञ्च च पक्षपत्रम् । पक्षपत्रेण तुल्यं पक्षपत्रवत् । कराग्रः तस्मात् कराग्रात् मण्डलांगेण खडगेन तलवारिणा आपेते । अधःपेते निपेते यथा वृक्षात् पक्षं पञ्च वायुना अधः पतति तथा तस्य खडगं कराग्रात् अधः पपात ॥८०॥

सरावः :- तेन जलेन रपृष्ठं सः कृष्णराजः शाम्यदज्ञारसोदर अभृत । वृक्षात् पक्षपत्रेण तुल्यं तरय कराग्रात् खडगेन अधः निपेते ॥८०॥

मुठरातीः :- जेवी दीने जब्ल-छंटकांधी अस्ति थांत धर्द्द जब्ल छे तेम दभंती हारा धयेला जब्ल-छंटकांधी ईपुगराज अेकदम हंडो पडी गयो थाने जेव दृश्यो परेनां पाकी गयेला पांडाधो घरी पडे छे तेम तेना छाधमांधी तेनी तखवार पृष्ठा भरी पडी ॥८०॥

हिन्दी :- जिस तरह पानी छिडकने से अग्रि का शम्मन होता है उसी तरह दमयती द्वारा जल छिडकने से कृष्णराज भी एकदम ठंडा हो जाया और जिस तरह पड़ पर से सुखे पते गिर जाते हैं उसी तरह कृष्णराज के हाथ से उसकी तलवार भी गिर गई ॥८०॥

मराठी :- जशा प्रकारे पाणी ओतत्यास आग शात पडते तशाच प्रकारे दमयती द्वारा पाण्याते हिंपके भारत्यावत् कृष्णराज धड पडला त वृक्षावर्मन जसे पिकलेते पान गट्टन पठते तशाच प्रकारे कृष्णराजत्वा हातादून त्याची तलवार पहली ॥८०॥

आस्मि । मम निमित्तं मत्तिमित्तं कथं कस्मात् अर्यं जीवाना सहारः जीवसहारः प्राणिवधं उपस्थितं ॥७७॥

सरलार्थ - तत् दमयन्ती त्वचारवत् अरेऽ। अहं मर्त्यभावां आस्मि । मत्तिमित्तं कथं अद्य प्राणिवधं उपस्थितं ॥७७॥

गुजराती - -त्पारे दमयन्ती विचारवा लाग्नि के अरेऽरे । हुं अत्यंत निष्क्रियी हुं, भारा अकी व आ छवेनो भंडार
उपस्थित थ्यो हे ॥७७॥

हिन्दी - तब दमयती विचार करने लगी “अरेऽरे ! मैं अत्यंत अभागिनी हूँ, मेरी वजह से ही यह प्राणिवध उपस्थित हुआ है ।” ॥७७॥

मराठी - तेला दमयती विचार कर लागली “अरेऽरो मी अत्यंत अभागी आहे, माझ्यामुळेच या जीवाचा सहार उपस्थित झाला
आहे ” ॥७७॥

English - Then Damayantu thought to herself as to how unfortunate she was, and from where this war to kill
lives for her sake has suddenly erupted

विघ्नते यदि मे अहितः, स्वामिन्यहृति निश्चला ॥

जयतात् तन्मम प्रेया - नरातिस्तृपशास्यतु ॥७८॥

अन्वय - यदि मे अहिति स्वामिनि निश्चला भक्तिः विघ्नते । तन्मम प्रेयान् जयतात् । अराति तु उपशास्यतु ॥७८॥

विवरणम् :- यदि मे मम अहिति निश्चले स्वामिनि निश्चला स्थिता भक्तिः विघ्नते । तत् तहिं मम प्रेयान् अतिशयेन प्रियः प्रेयान् पातिः
नलः जयतात् जयतु । अराति: शत्रुः कुरुक्षेत्रः तु उपशास्यतु ॥७८॥

सरलार्थ - यदि मम जिनेभ्वरे सिध्या भक्ति रक्षात् तन्मम प्रियकर नल जयतु, शत्रुः उपशास्यतु ॥७८॥

गुजराती :- श्री अरिहंतप्रभु प्रत्ये जे भारी भक्ति निश्चल होय तो, भारा स्वामी नवराज जय पाचो अने थनुओ थाए
थाए ॥७८॥

हिन्दी - श्री अरिहंतप्रभु के प्रति यदि मेरी भक्ति निश्चल हो, तो मेरे स्वामी नवराजा की विजय हो और यह गतु शात हो ॥७८॥

विवरणम् - तत्र तेन कारणेन मे मया त्वं शिक्षितुं योग्यः शिक्षणीयः असि । इति एव करे हस्ते जासि खड्डग कामयन् धूनयन् कोपः एव अनलः कोपात्तः । कोपः अनलः इव वा कोपानलः । ज्वलन् कोपानलः यस्य सः ज्वलतकोपानलः जाज्वल्यमानकोपाप्रि ।

नलः नृपः भूमि आहत्य उदस्थात् आसनाद् उदत्तिष्ठत् ॥३५॥

सरतार्थ - तत्र मया त्वं शिक्षितुं द्योरय असि । इति करे असि पूनयन् उदत्ततकोपानलः ज्वलन् पृष्ठः भूमि आहत्य उदपात् ॥३६॥

गुजराती :- भाटे भारे तने शिक्षा आपद्वी लेईये, घेम कुट्ठी छाथमां तखधारने कंपावतो, भज्वत्यभान ट्रोधुपी अक्रियाणो नव्वराज्ञ पृथ्वी पर (पर) पछाडिने उभो ध्यो ॥३५॥

हिन्दी - इसलिए मुझे तुम्हे शिक्षा देनी चाहिए, ऐसा कहकर हाथ में तलवार धूमाते हुए जाज्वल्यमान क्रोधस्त्री अग्निवाला नलराजा पृथ्वी पर (पर) पछाड़कर खड़ा हुआ ॥३५॥

मराठी - चासाठी मा तुला शिक्षा दयावला पाहिजे, असे मण्णन हातात तलवार कापवीत आणि जाज्वल्यमान क्रोधपती अग्निवाले झालेला जलराजा पृथ्वीपर (पाद) आपटज उभा राहिला ॥३५॥

English - So king Nal says that he has to punish king Krishnaraj. So saying and oscillating his sword in his hand and blazing with anger and beating his feet in anger on the ground, king Nal stood up

विवरणम् :- यद्दुष्ट भगः यस्य सः उर्धगः। उर्धगस्य भावं लोभप्रियं तत्पात् दोषाभियात् तु दृढवशात् न विघ्ने भाग्यं यस्य स अभागः
भावयहीनं त्वं दमयन्त्या न वृत असि। हन्त। खेंद्र तत् कि सन्तायसे ? पुनः गंप. कि न तप्यसे ? दमयन्ती लब्धु
पुनस्तप्तपत्वा भावयवान् भव ॥७३॥

सरलार्थ - यद दोषाभियात् अभावय त्वं दमयन्त्या न वृत असि । हन्त । तत् कि सन्ताप्यसे ? पुनः तप न तप्यसे ? ॥७३॥

गुजराती :- तु निष्ठावी छो अने तारा कुभियधी इमांती तने न वरी, तेथी तु शा भाटे भणी भे छ ? क्हरीने तप शा भाटे क्हरतो
नवी? ॥७३॥

हिन्दी - यह तेरा दुर्भाग्य है जो दमयतीने तुझे नहीं चुना, इसलिए तु क्यों जलकर मरना चाहता है? किरणे तप क्यों नहीं
करता? ॥७३॥

मराठी - ओ! तू भावयहीन आहेस तुझ्या दुर्भाग्यामुळेच दमयन्तीने तुला पसत केले नाही त्यासाठी ओ! तू का बर हेवा करीत
आहे ? पुन्हा तप का करीत नाही ? ॥७३॥

English - Nal adds that unfortunately as Damyanti, hasn't chosen him, he feels jealous and envies him, so he
is outrageous. He asks him to therefore to go and do some dire penances or religious austerities

संप्रत्यर्थ्यमानस्तु, पापिनेता परस्तियम् ॥
धर्म नाजीगणः किं त्वं, न कुलं वाव्यज्ञीगणः ॥७४॥

अन्वय :- पापिन् । सम्प्रति एता परस्तिय अर्थयमानः याचमान त्वं कि धर्म नाजीगण कुल अपि न अर्जीगण ॥७४॥

गोपापत्यं पुरानं रथवः समः यथा सीताराः योन्यः पतिः आसीत् । तथाऽहमेत् अस्या दमयन्त्याः योन्यः पतिः आस्मि । तस्यात् त्वयिमा शोङ्कं न शक्नोमि ॥७३॥

स्त्रलार्दः ॥ भो भो नल । इय दम्यन्ती त्वया परिणेतु न लभ्यते । यत सीताद्याः रामः इव अर्या । दम्यन्त्या गहनेव वीरय । पति अस्मि ॥७॥

गुणराती :- ये निम्नरूप ! हुआ दमधंतीने परिवेश पार्श्वीश नहीं, केवल के सीताना जेव रोमधंत, तेव इन या दमधंतीनो
स्वामी ध्वने थोड़ा छुँ. ॥७१॥

हिन्दी :- अरे नलराजा ! तू इस दमयंती से विवाह नहीं कर सकता, क्योंकि सीता के जैसे रामचंद्र, वैसे ही मैं इस दमयंती का स्वामी होने लायक हूँ ॥७३॥

मराठी :- जे नवराजा । ते या दमदीशी लङ्ग करू शकत नाही, कारणकी मीतेचा जसा रामचंद्र, तसेच भी या दमदीचा स्वामी होण्यास घोड्य आहे. ॥७॥

English - Calling out to king Nal, he said to him that he cannot marry Damyanti, because, just as Sita and Ramchandra, he is also fit to be a husband to Damyanti

नेलोडिट्यु च तमासीष्य, किमर कुलपशोन
पिशाचकी वातकी वा, मृदस्त्रवं यत्रिकत्थसे ॥७२॥

अन्वयः - नलः अपि त कृष्णराज आदित्य ऊचे कि अरे कुलपाशन । पिशाचकी यातकी वा । यद त्य भृदः एव विकात्यसे ॥७२॥

विवरणम् :- तदा नस्मिन्प्रसमये अहो ! सुषु पृत सुपृतम् इति शोभनो यसे पृतः । इति उच्चैः स्वरैः वीस्पथा क्रिलक्ष्या पुनः पुनः यस्ता कथयता जनाना ककुभः आशः प्रतिशब्दयन् निनादयन् कः अपि अनिर्बचनीयः कोलाहलः अनूत व्यूतं अभवत् ॥६९॥
सरलार्थ :- तरिमन् समदे अहो ! सुपृतम् इति ऊचैः स्वरैः दिस्कृत्या वटता जनानां ककुभः प्रतिशब्दयन् कः अपि अपूर्वः कोलाहलः अभवत् ॥६९॥

अन्नराती :- अहो ! आ हमयती पोतानी ईच्छायी षोडश भरने वरी छे, अभ ते वधते भोटेधी भोखता खोडोनो, दिखाखोने गोष्ठनो (आच्चर्पकारक) कोलाहल यह रेलो ॥६८॥

हिन्दी अर्थ - आहा ! दमयतीने स्वेच्छानुसार योग्य वर चुना है, ऐसे उच्च स्वर में कहते हुए लोगों का, चारों दिशाओं में गुजता हुआ कोई (आश्चर्यकारक) कोलाहल होने लगा ॥६९॥

प्राठी . - अहाह ! दमयतीने रवइठेनुसार योरव नवरा निवडता आहे असा उच्च स्वरात पुन्हा कोलाहल करण्या लोकानी आपल्या कोलाहलाने दहाही दिशा दुभद्रुत टाकल्या ॥६९॥

English - There was a big din and an uproar in all directions when Damyanti chose her proper suitor as per her choice

अन्नराते विकोशासि:, कृष्णराजो नलं प्रति ॥
 जगाद सुभगमन्यः, शरमन्यश्च मानयुक् ॥७०॥

अन्नराते :- अनान्तरे सुभगमन्यः, शरमन्यश्च मानयुक् विकोशासि: कृष्णराजः नल प्रति जगाद ॥७०॥

विवरणम् :- अनान्तरे अस्मिन् एव समये आत्मान सुभग मन्यते इसो सुभगमन्यः सुन्दरमन्यः आत्मान शूर मन्यते इसो शूरमन्यः

श्रीजयशेखरसूरिविरचित् श्रीनलदमयन्तीचरित्रम् ॥
वृग्न्यन्त्यपि तं दृष्ट्वा, रथ्यो विस्मितमानसा ॥

आहो लावण्यसौभाग्य - विलासानां निधिरथम् ॥६७॥

अन्यथः :- विस्मितमानसा दमयन्ती अपि त दृष्ट्वा रथ्यो । आहो ! अय लावण्यसौभाग्यविलासाना निधिः अस्ति ॥६७॥

विवरणम् :- विस्मितमानसा आश्चर्यचकितं यानसंयनः यस्या: सा विस्मितमानसा आश्चर्यचकितमग्नाः दमयन्ती अपि त नले दृष्ट्वा निरीक्ष्य रथ्यो व्यचिन्तयत् अस्यासीत् । आहो ! अय लावण्य च सौभाग्यं च विलासात् इति लावण्यसौभाग्यविलासाः तेषा लावण्यसौभाग्यविलासानां निधिः निधानं अस्ति ॥६७॥

सरलार्थ- विस्मितमिता दमयन्ती अपि त निषयापिं नल रह्वा त्वचारयत् अदं लावण्यसौभाग्यविलासाना निधि अस्ति ॥६७॥

अनुरागी :- ते नधराभने ज्ञेये दमयन्ती पाणे भनां आश्चर्यं पाणीने विचारया लागी के, आहो । आ नधराभ तो लापाय, सौभाग्यं तथा विद्यासनां लंगार सरभ्यो छे ॥६७॥

हिन्दी :- उस नलराजा को देखकर दमयन्ती भी आश्चर्यचकित होकर मन में विचार करने लगी कि, आहो ! यह नलराजा तो लावण्य, सौभाग्य और विलासों का भंडार है ॥६७॥

मराठी :- त्वा नलराजा ला पाहन दमयती पण मनात आश्चर्यचकित होऊन विचार कर लागली की, आहो । ठा नलराजा तर लावण्य, सौभाग्य आणि विलासाचे भांडारच आहे ॥६७॥

English :- Seeing the king, even Damyanti was surprised and thought to herself that, this king Nal is a granary of being charming, fortunate and merry

नलस्त्वैवं गुणग्रामं, विमृशन्ती वशाङ्कता ॥

कण्ठपीडे न्यधातस्य, वालिका वरमालिकाम् ॥६८॥

देव्युचे पादचारेण, खिना वरुँ न हि क्षमा ॥
ततस्तमव्यतिक्रम्य, भ्रात्रोचे देवि दृश्यताम् ॥६५॥

अन्वयः :- देवी - उच्चे पादचारेण खिना वरुँ न क्षमा । ततः त अपि अतिक्रम्य भ्रात्रा उच्चे देवि । दृश्यताम् ॥६५॥
विवाहम् :- तेवर्ग समयन्तरे उच्चे अवदयत् । पादचारां चारः चालनं पादचारः तेन पादचारेण खिना आह वरुँ कथयितुं न क्षमा समयाः
क्षति । तेऽस्तः तेजन्तर तमापि अतिक्रम्य उल्लङ्घ्य भ्रात्रा उच्चे अकथयत् है देवि । दृश्यताम् ॥६५॥

सरलाप्तः :- देवी दमयन्ती प्रवदत्-अह पादचारेण रिक्षारिमि । अत. वरुँ न समर्पारिमि । तत त अपि अतिक्रम्य भ्रात्रा अकथयत् है देवि
रथतां ॥६५॥

मुनरातीः - नारे दभर्ती भोलीके, उन्मो पगे चालीने थाकी अहुङ्गे, भाटे घरेघर भारामां भोखवानी शक्ति नपि. पछी ते चाम्बे
पृष्ठ छोड़िने (आभण चाली) भ्रात्रे क्षुधुङ्के, है देवी । उम्हो ॥ ६५॥

हिन्दी :- तब दमयन्ती बोली कि, मैं तो पैवल चलते चलते थक गई हूँ, इसलिए वास्तव में मुझ में बोलने की शक्ति नहीं रही, फिर उस
राजा को भी जोड़कर (आगे चालकर) भ्रात्रोने कहा कि, है देवि । देखो ॥६५॥

पाठी :- तेला दमयन्ती महणाती की, मी तर पारी चालत दमूळ गेती आहे, रसरोखर माझ्यात तोलण्याची शक्ति नाही, मग त्या
राजाला पण सोहून (मुटे जाऊन) भ्रात्रा महणाती-है देवि । पाहा ॥६५॥

English :- Then Damayanti said that she was tired of walking, so she had no strength to talk. Then they left
that king and went ahead

इदृकालकरालः किं, स्यान्पतुष्योऽपि सावदत् ॥
ततोऽतिक्रम्य तं भद्रा, कलिङ्गेशामदर्शयत् ॥६३॥

विवरणम् :- सा दमयन्ती अवादीत् - अवदत् - सः यनुष्यः मानवः सन् अपि ईरुक्त कालः यमः इव करालः भयङ्करः कालकरालः

आतिक्रम्य उल्लङ्घ्य कलिङ्गेश तस्मै दमयन्त्यै अदर्शयत् ॥६३॥
सरलार्थ .. सा दमयन्ती अकथपद भानव भन अपि ईरुक्त यमः इत भयङ्कर कथ इश्यते । इति भैरविचन शुत्वा तन्मनोगत ज्ञावा त

युजराती :- भुज्य होवा छति पृष्ठ आदो यमसभ्यो भवेत्तुम् ? ओम ध्यानी भौवी, त्यां तेन छोड़ने भद्राये तेन

हिन्दी :- मनुष्य होते हुए भी यह यम के समान भयकर क्यों है ? ऐसा दमयन्ती के बोलने पर भद्राने उसे कलिङ्गदेश का राजा दिखाया
हिन्दी :- मनुष्य होते हुए भी यह यम के समान भयकर क्यों है ? ऐसा दमयन्ती के बोलने पर भद्राने उसे कलिङ्गदेश का राजा दिखाया

प्राणी .- माणस असून सुखा यमासास्वा भयकर का आहे? अशी ती दमयन्ती म्हणाली, तेक्का त्याला सोहून भवेने तिला कलिङ्गदेशका

राजा दारत्रिता ॥६३॥
English - Damyanti askes that even after being a man, how does he look so deadly, like the God of death (Yama)? Then Bhadra, leaving him, introduced her to a king from Kaling.

अन्वय :- भैमी । उच्चे सखि । तातसमानवयसे अस्मे नमः । ततः भद्रा त उल्लङ्घ्य नृपान्तरम् आकीर्तयत ॥६ ३॥

विवरणम् :- भीमस्य आपत्यं तनया भैमी उच्चे अकथयत् सखि भद्रे । तातस्य जनकस्य समानं वयः यस्य सः तातसमानवयाः तस्मै तातसमानवयसे अस्मे अवन्तीशाय नमः अस्तु । ततः तत्पश्चात् भद्रा तम् अवन्तीशाय उल्लङ्घ्य आतिक्रम्य अन्य नृप नृपान्तरम् आकीर्तयत् अवर्णयत् ॥६ ३॥

सत्तार्थ - भैमी अकथयत् - हे साखि । जनकस्य समानवयसे अस्मे अवन्तीशाय नमः । तादगत्वा भद्रा तम् अतिक्रम्य अन्यत् नृपम् अवर्णयत् ॥६ १॥

गुजराती :- (त्यारे) दध्मपत्ति भोली के, हे सभी ! भारा पितामुख नेष्ठी उपरवाणा ओष्ठा आ राखने नभस्कार थाएँ. पछी भद्रा प्रतिहारी तेने तज्जने भीज राखने वर्गीन करवा लागी ॥६ १॥

हिन्दी - (नब) दमयती बोली कि, हे सखी ! मेरे पिताजी जितनी उम्रवाले इस राजा को मेरा नपस्कार हो । फिर भद्रा प्रतिहारी (दासी) उन्हे छोडकर दूसरे राजा का वर्णन करने लगी ॥६ ३॥

प्रारंभी - (तेहा) दमयती महणाती की, हे सखि । माझ्या पित्याच्या तयाडितके वय असलेल्या या राजाला माझा प्रणाम असो मग ती भद्रा प्रतिहारी (दासी) त्याना सोहन दुसऱ्या राजाते वर्णन करू लागली ॥६ १॥

English - Then Damyanti greeting her as a friend told her that, she bows down to the king, who is as old as her father Then they walked ahead and the chambermaid Bhadra started describing the next king

गौडश्वडाभणिवर्णां स्मीणां चिन्तामणिः पुनः ॥

वृत्त्वासु देवि देवीव, चिन्तिताथामिभाग् भव ॥६ २॥

आन्वय :- देवि । गौड, नेणा चूडामणिः । पुनः स्मीणा चिन्तामणि अस्ति । अमु वृत्त्वा देवी इव चिन्तिताथामिभाग् भव ॥६ २॥

धन्यवद :- मैंमी उवाच भद्रे । असौ वरमाला हुता अभवत् - तत् श्रुत्वा भ्राता अस्य अन्योक्तिः एव निरासः इति अबोधि ॥५९॥

विषरणम् :- श्रीगत्य आपत्यं स्त्री भैर्मी दमयन्ती उवाच अबोचत् - हे भद्रे ! असौ वराय भाता वरमाला हुता शीघ्रम् उत्सुका उत्ता अभवत् / बद्रद् / अभूत् / तत् श्रुत्वा तदाकर्ण्य निशम्य भ्राता अचिन्तयत् - अस्य जन्यम् उहिश्य उक्तिः अन्योक्तिः / अन्या धासी उक्तिश्च अन्योक्तिः / एव निरासः निरसन तिरस्कारः श्रुति एवम् अबोधि अबोधत् शुभोधि ।

सरलार्थ :- भैर्मी दमयन्ती अकर्पत् हे भद्रे । असौ वरमाला हुता अभवत् - तदाकर्ण्य भ्राता वयचारयत् अरत्य गुञ्योक्तिः एव निरास श्रुति अबोधि ॥५९॥

मुजराती :- (भारे) दध्यन्ती भौद्धीते, हे भद्रे ! आ वरमाला उतापणी धाय छे, ते सांबणीने प्रतिष्ठारीमे विचार्युते, दध्यन्तीनी आ अन्योक्तिनेऽप्येवर राजनां तिरस्कारुप्ये ॥५८॥

हिन्दी :- (तब) दमयन्ती बोली कि, हे भद्रे ! यह वरमाला उताकली हो रही हैं, यह सुनकर प्रतिहारीने (वासीने) विचार किया कि, दमयन्ती की यह अन्योक्ति ही वास्तव में राजा के लिए तिरस्कार युक्त है ॥५९॥

मराठी :- (तेव्हा) दमयन्ती म्हणाती की, हे भद्रे ! ही वरमाळा याई करीत आहे, हे ऐक्न प्रतिहारीने (दामीने) विचार केला की,

दमयतीची ही अन्योक्तिच खरोरवर राजाचा तिरस्कार करीत आहे ॥५९॥

English :- At this Damyanti said that, the garland is tenacious and restless to go ahead. At this reply, the chambarmaid understood that, Damyanti has rejected the king and wishes to walk ahead, by her stern words of rejection

ततो भृयः पुरोभृय, साभ्यधादुपरागिणि ॥
दानधर्मसमिद्धीरो - उवन्तीशः किं न रोचते ॥६०॥

राजाङ्गना जगादेवं भ्रंते जानासि किं न मे ॥

व्युस्तुपारसम्भार - शोरकं तद् ब्रजायतः ॥५३॥

विषरणम् :- अग्रात् जायते इति अङ्गना । राजा: अङ्गना राजाङ्गना राजपुत्री दमयन्ती एवं जगाद् अयादीत् अवदत्-भ्रंते । मे मम चु:

शरीरं तुषारणां सम्भारः तुषारसम्भारः । तुषारसम्भारात् भीरुकं कातर विघ्नं तुषारसम्भारभीरुकं जलविनुस्मृहयतर
न जानासि किं ? न बोधसि किं ? तद् तेन कारणेन अग्रातः ब्रज गच्छ ॥५४॥

जरार्थ :- राजपुत्री दमयन्ती एवं अवदत्-हे भ्रंते । मम शरीर जलविनुस्मृहयतर भवशील अतिरित तद् त्वं न जानासि किं ? तेन कारणेन
अग्रातः ब्रज ॥५५॥

गुलराती :- (न्याये) ते चानुभारी दमयन्ती येष्वं भोवीते, हे भ्रंते ! तु युं नथी ज्ञापती ? ते भाँडुं आ शरीर भरहना सम्भृती इरनाउं
छ, भाँटुं आप्रण चाल ॥५६॥

हिन्दी :- (तब) राजकुमारी दमयन्ती बोली कि, हे भ्रंते । त् क्या नहीं जानती कि मेरा यह शरीर बर्फ के समूह से डरनेवाला है, इसलिए
तू आगे चल ॥५७॥

भराठी :- (तेहा) ती राजकुमारी दमयन्ती महाली की, हे भ्रंते । त् जाणत नाही काद ? की माझे हे शरीर बर्फला पावरणारे आठे,
म्हणव त् पुढे हो ॥५८॥

English :- At this, Princess Damyanti said to the chambermaid, that she doesn't know that, her body will get frightened of an assemblage of ice, so she tells her to walk ahead

भैम्यचे कौङ्गणा: प्रायः, स्युनिःकारणरोषणा: ॥

अनुकूलचितं शत्का, तेन न पदे पदे ॥५५॥

अन्यथ :- - भैमी उच्चे - कौङ्गणा: प्रायः निःकारणरोषणा: स्युः । तद् एन पदे पदे अनुकूलचितं न शत्का ॥५५॥

विवरणम् :- भीमत्य अपत्यं स्त्री भैमी दमयन्ती उच्चे - अद्योचत - कौङ्गणा. कौङ्गणे भवतः कौङ्गणा: प्राय. निर्गतं कारणं यस्मात् यथा स्यात् तथा निःकारण कारणं विनैव रोषणा: ग्रोषणा: निष्कारणरोषणा: स्युः । तद् तेन कारणं एन पदे पदे अनुकूलचितं सान्त्वयितुं अहं न शत्का ॥५५॥

सरलार्थ :- भैमी अवोचत - कौङ्गणा. कौङ्गणवासिनो जना प्राय निष्कारणक्रोपना स्युः। कारणेन विजेत पदे पदे कुप्यन्ति । तद् एन पदे पदे अनुकूलचितुं न शत्का ॥५५॥

गुजराती :- (न्याये) दमयन्ती भौती ते, डोङ्गेश्वरा दोमो प्रायः करीते करशुगविना पाण्डु झोड़ करनारा होइ छ, भाटे झोड़े ने भगवे तेन समझवीने शांत करवाने हुं समर्थ नयी. ॥५५॥

हिन्दी :- (तब) दमयन्ती बोली कि, कोकण देशके लोग प्राय विनाकारण कभी भी गुस्सा करनेवाले दोते हैं। इसलिए मैं उन्हें बार बार समझाकर शात करने के के लिए समर्थ नहीं हूँ ॥५५॥

मराठी :- (तेव्हा) दमयन्ती गृहाली की, कोकणातील लोक कारणाशिवाय पटोपटी रागावतात. भी पटोपटी याना शात करू शकणार नाही ॥५५॥

English :- At this Damyanti said that the people of Konkan get angry for no reason at all. That is why, she said that she is not capable nor quissant in making the king cool down his temper every now and then

साथ स्माहान्त्रतो भूय, नन्दयं कौङ्गणधिषः ॥

विहितानेकपापाज - भञ्जः स्वामिनि केसरी ॥५३॥

अन्दय :- - अथ सा अग्रते भूय आह स्म-स्वामिनि ! ननु अयं विहितानेकपापाजभञ्जः कौङ्गणधिषः केसरी अस्ति ॥५३॥

विवरणम् :- अथ सा दारयालिका अग्रतः भूय भूत्वा आह यदाति - स्म हे स्वामिनि ! ननु अयं न पकानि अनेकानि । अनेकानि च तानि पापानि च अनेकपापानि । अनेकपापानाम् अश्वानि अनेकपापाज्ञानां भज्ञाः अनेकपापामङ्गाः विहिताः अनेकपापाज्ञाः वेन सः विहितानेकपापाजभञ्जः केसरी नाम कौङ्गणस्य अधिषः कौङ्गणधिषः अस्ति ॥५३॥

सरलार्य :- अय सा प्रतीतारी अवतोभूय आह वदति स्म । हे स्वामिनि । ननु अयम् अनेकपापाज्ञाना भज्ञे विनाश कुर्वन् केसरीनामा कौङ्गणधिषः अस्ति । (अनेकपानाम् आपाज्ञाना गणठन्यालाना भज्ञे अनेकपापाज्ञाना भज्ञे कौर्वन् गवेन सः विहितानेकपापाजभञ्जः - अनेकपापाज्ञाना भज्ञे कौर्वन् गव केसरीनामा कौङ्गणधिषः अस्ति) ॥५३॥

अन्तर्याती :- पृष्ठीते प्रतीतारी आपायण यावलीने कडेला धावीते, हे स्वामिनी ! अनेक पापीओनां शरीरनो विनाश नेण्ये करेल छे, घेवो आ भरेभर केसरी नाभनो कौङ्गणधेशनो राख छे ॥५३॥

हिन्दी :- फिर वह प्रतीहारी आगे चलकर कहने लगी कि, हे स्वामिनी ! जिसने अनेक पापीओं के शरीर का विनाश किया है, ऐसा ये सचमुच केसरी नामक कोकणदेश का राजा है ॥५३॥

भाराणी :- जंतर ती प्रतीहारी पुढे होऱ्यन मणू लागली की, हे रशामिनी ! उदानी अनेक पाप्यात्या शरीराचा तिनाश केला आहे, आसा हा खरोखर केसरी नावाचा कोकणदेशाचा राजा आहे. केसरी सिंह उद्याप्रमाणे अनेक हस्तीत्या गणठन्याचा नाश करतो. तसा याले अनेक पाप्यात्या शरीराचा नाश केला आहे ॥५३॥

English .- Then the chambermaid went ahead and greeting Damyanti as a ""mistress" told her that this king named Kesan who had destroyed many a sinners is from Konkan

गुजराती :- ते भनोउर दभयन्ति । रागमंथाभमां विस्तार धमतुं छेभुजभग जेन्, अगे आ काखीनगरनो राज्य छे. जेना पधनी नदी गंगानी जेच न्यां भार्गे (न्यगे न्यगतमा) । इक्ष्यायेली छे ॥५०॥

हिन्दी - हे सुन्दर दमयन्ति। यह काशीनगर का राजा है। इसके बाहरों को बल रणसंग्राम में एकुरण पाता है। इसकी यशस्वी नदी गङ्गा की तरह तीन पार्श्वों (तीनों जगतों) के लोहे हुई है। ॥५०॥

मराठी - हे सुन्दर दमयन्ति। ह काशीनगरचा राजा आहे संग्रामात पीछे बाहुबलि एकुरण पावते। याची कीर्ति रूपी नदी गंगे सारखी तीन पार्श्व (तिन्ही लोकात) पसरली आहे। ॥५०॥

English :- She say the king of Kashi who had spread his intrepidity and courage, throughout the battle field just by his mighty and mainly arms. Now just as the Ganga flow in three directions, in the same way his kudos and fame has flown into all the tree worlds

तदेनं वृणु कल्याणि, क्रीडितु यदि वाऽन्धसिः ॥

उपगङ्गं लक्ष्यमाणा, साक्षाद् याङ्गं व देवता ॥ ५१ ॥

अन्वय :- हे कल्याणि। यदि साक्षाद् गङ्गा लवता इव लक्ष्यमाणा त्वं उपगङ्गं क्रीडितु वाऽन्धसिः तद एन वृणु। ॥५१॥

विवरणम् :- हे कल्याणि। यदि साक्षाद् गङ्गा देवता इव लक्ष्यमाणा अवलोक्यमाना त्वं गङ्गामा. समीक्ष्य उपगङ्गं क्रीडितु रन्तु वाऽन्धसि

सततार्थ - हे कल्याणि। यदि साक्षाद् गङ्गा देवता इव लक्ष्यमाणा त्वं वाऽन्धसि तद एन काशीपति वृणु। ॥५१॥

गुजराती :- भाटे डे कल्याणी! साक्षात् गवाह वीती पेढे भाती बे रो तु, जे नंगा-नंगा किनारा पर झींगा करती थाय,

तो आ काशीपति ने ८२. ॥५१॥

हिन्दी - इसलिए साक्षात् गगादेवी के समान दिव्यनंवानी हे कल्याणी। अगर गगा के लिए गर वर कोडा करने की इच्छा हो, तो इस काशीपति राजा को वर ॥५१॥

मराठी - यासाठी हे कल्याणि। साक्षात् गगादेवी प्रमाणे दिसणारी तु, जर गगच्या काटावर घोडा करण्याची इच्छा असेल तर,

तृष्णा ता भूमतस्तेऽपि, सर्वेऽपि युगदन्वयुः; ॥
वशीकर्तुं बहून् काम - विकारान् कामणोपमान् ॥४८॥

अन्धम् :- ते सर्वे अपि प्रभुतः ता: दृष्ट्या युगपत वशीकर्तुं कामणोपमान् बहून् कामविकारान् व्यधुः. ॥

विवरणम् :- ते सर्वे अपि भुवं विभातिइतिभूतः राजानः ता दमयन्ती दृष्ट्या अवलोक्य युगपत एकस्मिन्नेव समये एकता एव न वशा अवश्या। अवश्या वशां कर्तुं वशीकर्तुं कामणावशीकरण उपमा येषां ते कामणोपमा मास्तान् कामणोपमान् वशीकरणस्तुशान् बहून् बहुलान् कामस्य विकाराः कामविकाराः तान् कामविकारान् कामचेष्टाः व्यधुः अङ्कुर्वन् ॥४८॥

सामार्थ :- ते सर्वे अपि राजानः ता दमतर्जती लिरीक्ष्य एकत्रिमन् एत समये वशीकरणस्तशान् बहुलान् कामविकारान् कामचेष्टाः अङ्कुर्वन् ॥४८॥

गुबरणी :- ते पृणीते व्येष्टे ते सर्वे राजाभ्यो धृण घेने धश करवा भाटे कामणी सरभी धृणी कामचेष्टाभ्यो करवा धृणा. ॥४८॥

हिन्दी :- उसे देखकर वे सर्व राजा अपने पर काढ़ पाकर दमयन्ती को वश में करने के लिए कामचेष्टा करने लगे। ॥४८॥

मराठी :- तिला पाहून ते सर्व राजे दमयतीला वश करण्याकरिता एकाच वेळी अनेक कामचेष्टा करू लागते ॥४८॥

English :- Seeing her all the kings and princes, keeping a good control on themselves and start beckoning her with the act of bewitching or impressing her intensely

अन्तःपुरप्रतीक्षारी, ततः पुञ्चाः पितुर्गिर्दः ॥
आरेष्ये गदितुं भूष - स्वरूपपरिकीर्तनम् ॥४९॥

अन्धम् :- ततः अन्तःपुरप्रतीक्षारी पुञ्चाः पितुर्गिर्दः भूमस्वरूपकीर्तनं गदितुम् आरेष्ये ॥४९॥

विवरणम् :- ततः तदनन्तर अन्तःपुरस्य प्रतीक्षारी द्वारपालिका, अन्तःपुरप्रतीक्षारी पुञ्चाः पितुः जनकस्य गिरः भूचनात्

English - The pearl ornaments on the body seemed like the creeper (Maltlata) decked on her and the white saree on her body seemed like the white sky with no clouds during the autumn season

लक्षं कटाक्षकोटीनां कुर्वती मञ्च - भूमुजः॥

अब्दिवेलेव लहरी - शीकरणां - दिशां पतीन् ॥४६॥

समानमत् ॥४६॥

विवरणम् :- दिशा पतीन् दिशे पालान् लहरीणां तरङ्गाणा शीकरा: तु सारकाणा: लहरीशीकरा: तेषा लहरीशीकरणां तरङ्गतु पारकणाना लक्ष कुर्वती अवधे: वेला अब्दिवेला समुद्रवेला इव शुभ्रान्ति भूमजते वा भूमुजः साजानः मञ्चस्थाः भूमुजः मञ्चभूमुजः इत्यर्थः लक्ष कुर्वती कोटिकटाक्षः पश्यन्ती दग्धन्ती भण्डप समानमत्

सरलार्थ :- यथा समुद्रवेला दिक्पतीन् लहरीशीकरणां लक्ष करोति तथैव मञ्चोपविषान् नृपाव् कोटिकटाक्षाणा लक्ष कुर्वती दग्धन्ती प्रणप समानमत् ॥४६॥

गुणराती :- महासागरनी वीर (वेण) भोजयोनां ज्वलकुणो हेक्कीने जेम दिग्पतियोने चीधी चीधीने भारे छेतेम भुखशीयो पर बेठेला राज्ञयोने पोताना कोहोगणा कटाखो भारीने वीधती, ॥४६॥

हिन्दी :- महासागर का किनारा मोजों के जलकण फेककर जैसे दिग्पतियों को चीध चीधकर मारते हैं वैसे ही कुर्सीओं पर बैठे हुए राजा खुद के क्रोडों कटाक्ष मारकर बीधती, ॥४६॥

पराठी :- जयप्रमाणे समुद्राचा तट लाटान्हा तुषार कणानी दिक्पतीना लक्ष बनवितो त्वाप्रमाणे आपत्वा कोटिवरपी नेत्र कटाक्षानी

मचावर वसलेत्वा राजाना पावाळ करणारी दमयन्ती सभामठपात आती ॥४६॥

॥४७॥ श्रीगच्छाखरसरिविगचित् श्रीनलयन्तीचरित्रम्

smiling and bright as the moon And just as the splendour and the magnificence of the moon's bosom,
the breast seems so flexible and so flabby

आतामनयनापाङ् - पाणिपादरदच्छदा ॥

कोङ्कलिततरशारेव, प्रोल्लस्त्रवपल्लवा ॥४८॥

विवरणम् :- नवाश्च ते पलवाश्च नवपल्लवाः। प्रोल्लस्त्रः प्रकर्षेण उल्लस्तः नवपल्लवाः नवकीसलयानि यस्या सा प्रोल्लस्त्रवपल्लवा कोङ्कलितासौ नलश्च कोङ्कलितसः कोङ्कलितरोः शाखा कोङ्कलितसलशाखा अशोकवृक्षशाखा इव आसमन्तात ताम्बं आतामं नयनयोः आग्नेयं नयनापाङ्गेच पाणी च हस्तोच पादो चरणोच रवच्छेदो औष्ठोच एतेषा समाहारः नयनापाङ्गपाणिपादरदच्छदम् । आताम् नयनापाङ्गपाणिपादरदच्छद यस्या: सा आतामनयनापाङ्गपाणिपादरदच्छद्या दम्पन्ती भण्डप समागमत ॥४८॥

सरलार्थ :- यथा प्रोल्लस्त्रदि आतामे नवकिसलदैः अशोकतरशाखा शोभते तरीव आसमन्तात तामे नयनापाङ्गपाणिपादोः तिराजमाना तमयन्ती समामण्डप समागमत ॥४९॥

गुजराती :- प्रगटपुणे लेना नवीन ऊपणो विस्तार पामेलां छे, येवी अशोकपूषनी शाखानी पेढे खाल रंगेना खांधेना छेडा, हाथ, धो तथा होठ लेना यो, ॥४९॥

हिन्दी :- प्रकट रूपसे दिस्तारित है नये अकुर जिसमे ऐसी अशोकवृक्ष की शाखा के समान लाल रंग की है जिसकी ओर्खो की किनारी, हाथ, पैर और दात जिसके ऐसी, ॥४९॥
भारी :- गुकत्याच प्रकट झालेल्या लाल लाल नवीन अशी अशोकवृक्षाच्या शाखेप्रमाणे लित्या ठोक्याचा कडा लाल आहे, तसेच हात, पाव आणि ओठ ही लाल आहेत अशी ती ॥४९॥

अन्नन्तरे स्फुरदिव्य - ज्योतिस्तिलकभूषिता ॥
प्राचीवाघविनिर्मुक्त - रविविम्बमनोहरा ॥४२॥

आन्वय :- अग्निर्मुक्तरविष्वमनोहरा प्राची इव स्फुरदिव्यज्योतिस्तिलकभूषिता दमयन्ती मण्डपं समागमत ॥४२॥

निवरणम् :- अग्नेभ्यः गेवेभ्यः विनिर्मुक्तम् अग्निविनिर्मुक्तम् । रवेः विम्बं रविविम्बम् । अग्निविनिर्मुक्तम् च तद् रविविम्बम् च तद् अध्यविनिर्मुक्तरविविम्बं तेन । मनः हरति इति मनोहरा प्राची इवा स्फुरत् च तद् दिव्यं च स्फुरदिव्यज्योतिस्तिलकः । तेन भूषिता स्फुरदिव्यज्योतिस्तिलकभूषिता दमयन्ती मण्डपं समागमत ॥४२॥

सरलार्थ :- यथा मेषविनिर्मुक्तेन स्फुरदिव्यम्बेन प्राची दिव् मनोहरा वर्तते तोरे व स्फुरदिव्यज्योतिपा तिलकेन मनोहरा दमयन्ती सभामण्डप समागमत ॥४२॥

गुजराती :- एवेभां वाऽपोभांधी नीकोला चूर्पना निभाधी भनोहर थपेली पूर्वदिशानी पेठे विस्मार पाभता दिव्य तेजवाणा निवेद्यी अखेहुत थपेली दधांती भाभामंडपां आवी पहांची ॥४२॥

हिन्दी :- इतने में बादलों से नीकले हुए सूर्यनिबन्ध से सजी हुई पूर्व दिशा की तरह बढ़ते हुए दिव्य तेजवाले तिलक से अलकृत दमयन्ती सभामण्डप में आ पहुंची ॥४२॥

पाठी - इतव्यात उगातून मुक्त झालेल्या स्फुरदिव्यमुक्ते मनोहर दिसणाऱ्या पूर्व दिशोप्रमाणे कपाळाकीत दिव्य तेज असलेल्या तिलकामुक्ते शोभणारी टप्पवाली सभामण्डपात आली ॥४२॥

English :- Just then the sun which had just come out of the clouds in the east, seemed so majestic and alluring and so bright In the same way the diadem on the forehead seemed so bright and ornated, like the sun

भाठी :- सुपर्णामेत्या प्रतिदिवासारसे आणि उवाचे वर्णन करता थेत नाही असा विशाल रथवरमध्य रचण्यात आला. ॥३१॥
 English :- Just as the royal court of Sudharma (Indra) this Swayamvar of Damyanti was arranged which was a way beyond compare.

मञ्चास्तस्मिन्नकार्यन्तं, स्वर्विमानोपमानिनः ॥
 ज्योतिर्जलसरासीव, रत्नसिंहासनानि अकार्यन्तं ॥४०॥

अन्यमः :- तस्मिन् स्वर्विमानोपमानिनः मध्या: अकार्यन्तं । ज्योतिर्जलसरासीव रत्नसिंहासनानि अकार्यन्तं ॥४०॥
 विवरणम् :- तस्मिन् स्वयंवरमण्डपे स्वः विमानानि स्वर्विमानानि उपमानानि येषा सन्ति शति स्वर्विमानोपमानिनः
 स्वर्विमानसदृशा: मध्या: अकार्यन्तं । ज्योतिषा युतानि जलसरासि ज्योतिर्जलसरासि इव रत्नाना सिंहासनानि
 रत्नसिंहासनानि अकार्यन्तं ॥४०॥

मरलार्य :- तस्मिन् रथवरमण्डपे रथवरतय विमानोपमानिनः विमानसदृशा मध्या. अकार्यन्त उवोतिर्जलसरासि इव रत्नसिंहासनानि
 च अकार्यन्तं ॥४०॥
 युलराती :- ते भृगुपां हृषिभानो जैवी भुरशीभो बोडवामां च्यावी, अनेतेजरूपी जगनां भरोवर जैवां रत्नोनां रिंडापानो
 रथवानां आव्यां. ॥४०॥

हिन्दी :- उस मंडप में देवविमान के समान कुर्शीयां और तेजरूपी जल के सरोवर समान रत्नों के सिंहासन रचाए गये ॥४०॥
 भारती :- तसा महात देवविमानसारस्या रुद्ध्या ठेवण्यात आल्या, आणि तेजरूपी जलाच्या सरोवरप्रसाने रत्नागङ्कित सिंहासनाची
 रचना करण्यात आली. ॥४०॥

English :- In the royal court, the stage was arranged like a celestial aeroplane, viman and just as the brightness of the water that seems like gems spread on it, the thrones were prepared with such likeness with gems studded on it

श्रीजयग्रेग्वरसंसिद्धिरचित् श्रीनलदमयन्तीचरितम्

मुनरानी :- ते पथते ईश्वरुं वंथमां जन्मेवो, भृष्टपराक्षमी, तत्त्वोने जागृत्वारो, क्लायोनो भृंगर, अते ३५ वे क्रामहेने पथा

भृष्टात् करनारो नगराभ् पथा त्वां आव्यो ॥ ३७॥

हिन्दी :- उस समय इश्वाकु वेश का, महापराक्रमी, तत्त्वों का ज्ञानी, कला-निधान नलराजा, जो सौदर्य स्थापिमें कामदेव को भी

परास्त कर सकता है, वह भी वहाँ आया ॥ ३७॥

माठी :- त्वा वेळेला इश्वाकुवशात् जन्मलेला, महापराक्रमी, तत्त्वज्ञ आणि विदिष्य कलावृणाचे भाहर असलेला व आपल्या सौदर्याने

कामदेवाकृष्ण मात करणारा तो नलराजा पण तेहे आला ॥ ३७॥

English - During the ancestry of the Ishvaku, a king named Nal was born who had attained the knowledge of all arts, and of all the hypotheses and was very valiant and intrepid, and whose beauty and handsomeness even defeated the beauty of Cupid, also arrived there for the swayamvar.

विदर्थपतिना सर्वे, ते कृतप्रतिपत्तयः ॥

आवासाना वसन्तिस्म, कुण्डिनस्य चतुर्दिशाभ् ॥ ३८॥

अन्वय :- विदर्थपतिना कृतप्रतिपत्तयः ते सर्वे कुण्डिनस्य चतुर्दिशाम् आवासान् आवसन्ति स्म ॥ ३८॥

विवरणम् :- विदर्थपतिना कृतप्रतिपत्तयः ते न विदर्थपतिना । भीमरथेन नपेण कृता प्रतिपत्ति. सत्कार-येषां ते कृतप्रतिपत्तयः कृतसन्मानः ।
कृतसन्मानः ते सर्वे राजानः कुण्डिनस्य नगरस्य चतुर्सुणा दिशा समाहारः चतुर्दिशा रचिता आवासान् आवसन्ति स्म ॥ ३८॥

सरलार्थ :- भीमरथनपेन कृतसन्माना, ते सर्वे राजानः कुण्डिननगरस्य चतुर्दिशाम् आवासान् आवसन्ति स्म ॥ ३८॥

गुनरानी :- विदर्थपतिना भीमरथ राजाभे भृष्टोरेवा सर्व राज्यांगोनुं सन्ध्यान कर्तु, ते सर्व राज्यांगो, कुंडिनपुरनी यारे विद्याओमा

॥३५॥

त्रीयशेखरसौरवरचित् श्रीनलदयन्नीचरितम्

नप्राप्यपुनीसोभान्व - गुणवाग्रस्या धृतम् ।

मन्मथस्याध्यभल्लीभिः, शल्यमानं समन्ततः ॥३५॥

विवाहामन्त्रणागिती - विवशीभूतमानसम् ॥

आगमन्त्रम्

वेगेन, मृगदृश्यामिवारित्वलम् ॥३६॥

अन्वयः :- तदरप्यपुनीसोभाग्यगुणवाग्रस्या धृतमन्मध्याधि भल्लीभिः शल्यमानविवाहामन्त्रणागिति - विवशीभूतमानसम् अद्विल

विवरणम् :- राजुः पुनीराप्यपुनी। राजपुन्ध्यः सौभाग्यराजपुनीसोभाग्यमेव गुणः (रज्जः) राजपुनीसोभाग्यगुणः।

सौभाग्यगुणगिता वागुरा (जात) सौभाग्यगुणवाग्रस्या राजपुनीसोभाग्यगुणजालेन धृत, मन्मयः कामदेवः एव व्याधः मन्मयव्याधः मन्मयव्याधस्य भल्लयः मन्मयव्याधभल्लयः, तारिः, मन्मय-व्याधभल्लीभिः शल्यमानं वीठमानं, विवाहस्य लभ्यस्य ज्ञामन्त्रणाविवाहामन्त्रणा, विवाहामन्त्रणां एव गीतिः विवाहमन्त्रणागिति । न विवराम अविवराम अविवरा विवरण धृतं विवरणीधृतं विवाहमन्त्रणागितिवशीभूतमानस, राजा समृहः राजक । तद अद्विल राजक तदखिलराजक तस्मिन् स्वयवरे मृगाणा धृयं मृगदृश्य, मृगरमह इव वेगेन शीघ्रगत्या समन्ततः आगमत ॥३६॥

समार्थः :- राजपुत्रवा: दमवन्तवा: सोभाववनुपजालेन पृत (वक्ष) कामभल्लीभिः समन्तत वीठमानं

मृगदृष्टिव वेगेन त्राप्तनमत ॥३६॥

अन्वयः :- पश्चि ते राजकन्नाना सौभाग्यरेपी गुणधी (दोरीधी) गुणेवी गुणमां हस्तोपेतु, अप्यहेषरपी शिरारीनां व्याणीधी विधापेतुं तथा विवाह भाटेनां व्याभन्त्रणदधी गापनधी परदश धरेवां मनवायुं, ते सम्युं राजधंडाण भगोनां टोणीना पेहे चारेकोर्की अपाटांधंड त्वां दोही चायुं ॥३६॥

हिन्दी :- फिर उस राजकन्या के सौभाग्यस्पी गुण से (दोरी से) जूना हुई जातमें फसे, कामदेवस्त्री शिकारी के वाणों से घायल और

English :- Then seeing at this utmost beautiful Damyanti, her father exclaimed that it would be tough to find an handsome husband to match his matchless Damyanti

ततो विवाहनेऽमुख्या, अयोग्यवरयोजनात् ॥
माभृजनापवादो मे, तत्करोमि स्वयंवरम् ॥३३॥

अन्यथ :- ततः अमुख्या- विवाहने अयोग्यवरयोजनात् मे जनापवादो मा अभृत् तत् स्वयंवरम् करोमि ॥३३॥

चिररण :- ततः तस्मात् अमुख्या: दमयन्त्या: विवाहने लभ्ने न योग्यः अयोग्यः । अयोग्यश्चासौ वरश्चाऽयोग्यवरः अयोग्यवरस्य योजनम् अयोग्यवरयोजन तस्मात् अयोग्यवरयोजनात् मे मम जनानाम् अपवादः निन्दा जनापवादः मा अभृत् न भवतः ।

तद् तस्मात् कारणात् अह तस्याः दमयन्त्या: स्वयं वियते नः यस्मिन् स स्वयंवरः त स्वयंवर करोमि ॥३३॥

सरलाध - ततः अमुख्या दमवन्त्या विवाहने अयोग्यवरसम्बन्धात् मम जनापवादः मा अभृत् । इति आह तरया दमवन्त्या: स्वयंवर करोमि ॥३३॥

युवराती :- अयोग्य वर साधे संबंधं करवाणी न अभृतमां भारो अपवाद न थाप थाटे आ दमपतीनो विवाह करवा भट्टे उ स्वयंवरमंडपनी रचना कुँ ॥३३॥

हिन्दी :- यदि दमयंती का विवाह अयोग्य वर के साथ हो गया तो सारे जगत में मेरा अपवाद हो जायेगा, इसलिए मैं स्वयंवरमंडप की रचना करता हूँ ॥३३॥

पाठी .- जर या दमयंतीवा विवाह अयोग्य वराशी झाला तर मंपूर्ण जगात भाङ्गी नालरती होईल, म्हणून मी दमवन्तीचे स्वयंवरच करतो ॥३३॥

English .- He thought to himself that, he would be degraded if would give his daughter to a man who doesn't befit her, so he thought of having a swayamwar

पाठी :- तित्वा नित्यानी सूष्मणाचा ट्याव केला, परंतु कटीप्रदेशाने सूष्मणाचा र्हीकार केला, मन तित्वा घातीने टोगा

स्तननस्ती देतभावाला पारण केले आणि तित्वा वेहन्याने अदेतभावाचा (अनुपम सौत्याचा) र्हीकार केला ॥३०॥

English :- When she was a child she had pair of small buttocks. But now as she has grown, her buttocks has increased in size which means, she is no longer a child, but an adult. Her waist too has decreased in size, which also is the sign of a good-figured adult. Initially she was flat-chested, but as she grew into an adult, her breast has increased in size and has attained duality, while her face has become extremely beautiful and beyond anyone's comparison, thus attaining monotheism

साज्जन्यासैः कुमारिणां विभृत्यालेख्यमात्राम् ॥
युवतीनां तु मृदनाति, रूपगर्वत्तेरविष ॥ ३ १ ॥

आनन्दः - सा अङ्गन्यासैः कुमारीणाम् आलेख्यमात्राता विभृति । रूपगर्वत्तेः अपि युवतीना तु भृदनाति ॥३ १॥
 विवरणः - - सा शमयन्ती अङ्गनाम् अवयवाना न्यासा: अङ्गन्यासा: तैः अङ्गन्यासैः कुमारीणा कन्याकानां शरीर आलेख्यमात्राता चित्रस्तपता विभृति धारयति किन्तु युवतीनां रूपस्त्यगवाः रूपगवाः रूपगवर्णाततिः श्वेणः रूपगर्वत्तेः अपि मृदनाति चृणिकरोति ॥३ १॥

सरलार्थ :- सा दमयन्ती अङ्गन्यासैः कुमारीणा चित्रमात्राता विभृति । युवतीना तु रूपगर्वश्रेणिम् अपि मृदनाति चृणिकरोति ॥३ १॥

अुल्लरती :- इधरेती थोतानां यंगोपांगोनां धाट वडे कुमारिकाखोनां शरीरने तो इक्त चिन्मृपे ज्ञ धारण करे छ, अने झुवान ल्लीखोनां झपनां अर्वनी धारयाणने तो ते कुर्याने नाहे छे ॥३ १॥

हिन्दी :- दमयन्ती अपने अंगोपांग के धाट से कुवारी कन्याओं के शरीर को केवल चित्रसमान धारण करती है और युवान ल्लीखों के रूप के गर्व की कतार को कुचल डालती है ॥३ १॥

मराठी :- ती टमयती आपल्या शरीरत्वा अंगोपांगानी कुमारी कन्यात्या शरीराला केवल चित्रसप्रमाणे पारण करते आणि तरुण

हिन्दी :- फिर वह दमयती क्रीडापूर्वक मनोहर सौदर्यवाले योवन को प्राप्त हुई, जिस यौवनतय में भवातर गति के सामान शरीर में परिवर्तन होता है ॥२८॥

पराठी :- नंतर ती दमयती क्रीडापूर्वक मनोहर सौदर्य असलेल्या तारुण्याला प्राप्त झाली, ऊपा यौवनात भवातरवति प्रभागे शरीरात ठव्ह ठव्ह बदल होतो ॥२८॥

English :- Then Damyanti in no time at all became an adult. Just as a person changes its form from one life to another, in the same way Damyanti was changed, i e - from childhood to adulthood as time passed and in no time at all

व्यमुच्चेतां पदाम्भोजे, तरङ्गतरलां गतिष् ॥
सहेलं प्रतिपेदाते, लोचनेन्निवरे पुनः ॥२९॥

अन्यथ :- पदाम्भोजे तरङ्गतरलां गति व्यमुच्चेता लोचनेन्निवरे पुनः तरङ्गतरलां गति सहेलं प्रतिपेदाते ॥२९॥

विवरण :- त शरीरपरिवर्तनं कविः वर्णन्ति पदो अम्भोजे कमले हस्त पदाम्भोजे वरणकमले तरङ्गतरला तरङ्गतरला तरङ्गतरला गति व्यमुच्चेताम् अत्यजताम् । चरणौ शीरसे बर्तमानां चब्दला गतिमत्यजताम् । लोचने एष शनिवरे लोचनेन्निवरे नेत्रकमले पुनः ता तरङ्गतरला गति हेलया सह यथा स्थात तथा सहेलं सलीलं प्रतिपेदाते स्वीचक्राते । चरणाम्भ्यां त्यक्ता चञ्चला गति लोचने लीलिया प्रतिपेदाते । यौवने लोचने चब्दते भवतः ॥२९॥

सरलार्थ :- चरणकमले तरङ्गतरला गतिं अत्यजताम् । नेत्रकमले पुनः ता तरङ्गतरला गति सलीलं स्वीचक्राते ॥२९॥

गुजराती :- तेना चरणपूर्वके नखतरंगसमान यंचलगतिनो त्वाम कर्मो, परंतु तेनां नेत्रोऽपि कभी व्यवहार कर्मो ॥२९॥

हिन्दी :- उसके चरणकमलो जलतरंग समान चचलगति का त्याग किया, लेकिन उसके नेत्रपी कमलोने आनन्दपूर्वक ते का स्वीकार किया ॥२९॥

भाविष्यतः अर्हतः तीर्थद्वारस्य भगवतः शान्तिनाथस्य दिव्या तिथि भवा हिरण्यमर्या सुवर्णमर्या प्रतियों तस्ये बालाये आर्यत अथवात् ॥२६॥

सरलार्थ :- तद्दोवरक्षिता निर्वृतिः देवी दिव्या हिरण्यमर्दी भावितीर्षुरस्य शान्तिनोपर्य प्रतिमा तरये दमतन्तरे आर्पयत ॥२६॥
गुजरातीः-तेना भावयी भुशी धर्ति निर्वृति नामनीदेवीये तेन भविष्यत्काणां धनारा श्री घांतिनाथभगवाननी सुषुप्तिभय दिव्य
प्रतिमा अप्सरा करी ॥२६॥

हिन्दी .. उसके भाव से खुश हो कर निर्वृति नामक देवी ने उसे भविष्य में होने वाले श्री शांतिनाथभगवान की सुवर्णमय दिव्य प्रतिमा प्रदान की ॥२६॥

मराठी :- तित्या उत्कृष्ट भावाने खुश आलेत्या निर्विजनावाच्या देवीने तिला भविष्यात होणाऱ्या श्री शांतिनाथ देवाची दिव्य प्रतिमा अर्पण केली ॥२६॥

English :- Due to her utmost faith in religion, a Goddess-named Nirvuthi, being pleased, presented her a celestial and supernatural golden idol of the future Lord Shantinath.

अथागीत्य यथा वत्से, पूज्येयमनिश त्वया ॥
किञ्चापि मिथुनाद अपि तां विज्ञापनं भवि ॥३॥

चिन्ताभाष्मवसाध, साप ता नित्यवृत्ति ॥२७॥

अन्वय :- अभागीच्च यथा वत्से नित्यामणिम् इव आसाध्य त्वया अनिश्चम् इय पूज्या सा आपि तां नित्यं अर्चति ॥२७॥

विवरणम् :- अभागीत च अवादीत चतुर्सं चिन्तनमामाग्रं रत्नम् इति आसाध प्राप्य त्वया ओमेशम् अद्विनिशम् इत्यं शान्तिनाम्यप्रतिभा पूज्या
एजन्तीया । सा द्वयवर्ती अष्टि ता आच्चेनापत्रिभा नित्यम् अवर्जन्ति । एजयति ॥३७॥

सरलार्थ - सा निवृत्तिदेवी अवादीत् - वत्से दमयन्ति। चिन्तामणिरत्नम् ईर्षं त्वया आहर्निशम् इय प्रतिमा पूज्या । सा दमयन्ती अपि त शान्तिनाथप्रतिमा जित्यम् अर्जति ॥२७॥

of happiness and vigil. And by her prudence and attaining knowledge from the teachers she wholly and entirely dipped herself into the practices and customs of Jain religion (Smayakta)

ततः कर्मप्रकृत्यादौ, शास्त्रोचे दुर्गमेऽपि च ॥

बोधी च बोधयित्री च, साधूद्वृत्तवृद्धिभाक् ॥२४॥

अन्यथः :- ततः अनुत्तवृद्धिभाक् सा कर्मप्रकृत्यादौ दुर्गमे आपि शास्त्रोचे बोधी च बोधयित्री च अभृत ॥२४॥

विष्वरणम् - ततः अनुत्तवृद्धिभाक् भजति इति अनुत्तवृद्धिभाक् । अनुत्तवृद्धिशालिनी सा बाला कर्मणा प्रकृतिः कर्मप्रकृतिः । कर्मप्रकृतिः आदौ गत्य सः कर्मप्रकृत्यादि: तस्मिन् कर्मप्रकृत्यादौ ।

दुखेन गम्यते जायते इति दुर्गमः तस्मिन् दुर्गमे दुर्जेण आपि शास्त्राणा ओघः शास्त्रोऽप्य तस्मिन् शास्त्रोचे शास्त्रसंग्रहे विविष्यशास्त्रेऽपि बोधी शान्ति बोधयित्री जापयित्री च अभृत अभवत वश्व । सा दुर्गमाणि शास्त्राणि स्वय अवृद्ध्यत अपश्यत आपि च अबोधयत ॥२४॥

सरलार्थ :- ततः अनुत्तवृद्धिशालिनी सा दमदली कर्मप्रकृत्यादिषु दुर्गमेषु विविष्यशास्त्रेऽपि जापित्री च अभृत ॥२४॥

युवती :- युवती दुर्गम शास्त्रोना सभृतमां पृष्ठा अप्यकार, तथा बीजने पृष्ठा लोप आपी शक्ते एवेती दध्यन्ति अप्यप्रवृत्तां भुद्धिशास्त्री धर्त ॥२४॥

हिन्दी :- किर कर्मप्रकृति आदि दुर्गम शास्त्रसमूह की जानकार, और दूसरों को भी बोध देनेवाली, ऐसी दमयंती आश्चर्यकारक

मानी :- जनत कर्मप्रकृति आदि दुर्गम शास्त्रात्मा समृहाना जापणारी, आणि (दुस्ताना पण) बोध देणारी अशी ही दमयती आश्चर्यकारक दुर्जिशाली बन गई ॥२४॥

English :- Then in duecourse, Damyanti become the most suprising and brilliant person to have attained the knowledge of the different books of Karmaprakru and the difficult talks and speeches, on literature She become so brilliant that she was not only able to grasp knowledge faster but also had the tact to impart it to others

बालिका को सौप दिया ॥२१॥

प्राणी :- नतर कलेचा अग्न्यास करण्यात्या वेळी, कलाचे भाऊर समजात्या जाणात्या महान राजाने कलाचारीना दोसाठ्यन त्याना बालिका सोपविली. ॥२ १॥

English - When Damyanti came of age and was ready to take in the arts of studies, her great father who knew the meaning of being educated, placed her in the hands of a learned man, to teach her all the seventy two arts

तदीयहृदयादर्शे, सङ्क्रान्ता: सत्वरं कला: ॥
कलाचार्यः कलानां तु, केवलं दर्शकोऽभवत् ॥२२॥

अन्वय :- तदीयहृदयादर्शे सत्वर कला: सङ्क्रान्ता: । कलाचार्यः तु, केवल कलाना दर्शकः अभवत् ॥२२॥

विवरणम् - तस्याः इदं तदीय । तदीय च तद हृदयं च तदीयहृदय । तदीयहृदय एव आदर्शः दर्पणः तदीयहृदयादर्शः, तस्मिन् तदीयहृदयादर्शे तस्या: स्वान्तरदर्पणे त्वयस्या सह यथा स्यात तथा सत्वरं शीघ्र आटिति कला: सङ्क्रान्ता: प्रतिबिम्बिता: । कलानां आचार्यः कलाचार्यः तु केवल कलानां दर्शकः अभवत् न पाठकः इत्यर्थः ॥२२॥

सत्त्वरार्थः - तस्या स्वान्तरदर्पणे शीघ्र कला- प्रतिबिम्बिता । कलाचार्य कलाना केवल दर्शक अभवत् ॥२२॥

गुणरूपाती :- तेना ददभृत्पूर्वी आरीभासां क्वाञ्चोम्य तुरत प्रवृथ कर्त्तृ, क्वाचार्य तो ईक्षत तेना भागद्विद्व न भन्ना ॥२ २॥
हिन्दी :- उसके हृदयरूपी दर्पण मे कलाज्ञो ने तुरत ही प्रवेश कर लिया, कलाचार्य तो उसे केवल कला दिखानेवाले ही रह गये । ॥२ २॥

प्राणी :- तित्या ददवरूपी आरशात कलानी लवकर्त्त प्रवेश केला, कलाशिक्षाक तर तिता केवळ कला दाखविणारेच झाले ॥२ २॥

मरलार्द :- तप्र सा नालोके: तालिकाताठौः मध्यमाहुत्वादौ. दोऽक्षासच्चारपादेन गृत्य गृत्य इति गादिभिः नर्तर्ते ॥११॥

अन्नरत्नी :- 'थह थह...तु नाच ! नाच !' ऐस घोषता ते दशभारीभी तापीओना ताले, तथा दचली भांगणी अने अंगरा वे

हिन्दी :-

'थह, थह, तु नाच! तु नाच!' ऐसा बोलते हुए वे राजलोग तालीओं के ताल बजा कर, और जीच की डंगली और अंगरे से

चूटकी बजा कर उसे नचाते हैं ॥११॥

मराठी :-

'थह, थह, तु नाच! नाच!' आसे म्हणत ते राजेलोक टाळ्यात्वा तालाकर तसेच मपल्या बोटानी आणि अवाठणाणी तुटकी

गाजबीत तिला जाघबीत होते ॥११॥

English :- They used to clap their hand on a specific rythem and ask her to dance and snapping their fingers used to make her dance

इत्थं सौभाग्यवन्धिः सा, स्वयं सौभाग्यसेवधिः ॥

नानाविधांभिः क्रीडाभिः, क्रीडयते स्य स्थितानना ॥२०॥

अन्यचय :- स्वयं सौभाग्यसेवधिः स्थितानना सा सौभाग्यवन्धिः नानाविधाभिः क्रीडयते स्य ॥२०॥

विवरणम् - स्वयं शोभन भगः यस्य सः सुभगः सुभगस्य भावः सौभाग्य सौभगस्य सेवधिः निधिः सौभाग्यसेवधिः सौभाग्यनिधान

स्मित आनन यस्या. सा स्थितानना सहासमुखी दमयन्ती सौभाग्य येषा आस्ति इति सौभाग्यवन्धिः सौभाग्यशालिभिः राजलोकैः नाना विधिधा, विधा: यासाताः नानाविधाभिः नानाविधाभिः विधिप्रकाराभिः क्रीडाभिः क्रीडयते स्वयते स्य ॥२०॥

सरलार्द :- सा दमयन्ती स्वयं सौभाग्यवन्धिः पुरुषे. जानाविधाभिः

क्रीडाभिः. तीताभिः क्रीडयते स्य ॥२०॥

अथ प्रवर्धमानासौ, राजलोके: कुतृहलात् ॥

भ्रात्यते मन्मनालापैः, सभायामपि भृशुजः ॥१७॥

अन्यय :- अथ असौ प्रवर्धमाना भृशुजः सभायामपि भृशुजः ॥१७॥

दिवरण - अथ प्रवर्द्धतेऽसौ प्रवर्द्धनाना दिने दिने वृज्जिमानुवती असौ दमयन्ती भ्रव भ्रुनिल भ्रुझे वा भ्रुष्क तस्य भृशुजः नृपत्य सभाया असि सजानः एव लोकाः राजलोकाः ते: राजलोके: सभाया चतुर्माने: राजभिः कुतृहलात् कोतकात् मन्मनाथ्यते आतापाथ्य मन्मनालापा- ते: मन्मनालापैः भ्रुरवचनैः भ्रात्यते उष्टते ॥१७॥

भरलार्ध :- अनन्तरं दिने दिने प्रवर्धमानाऽसौ दमयन्ती वदा भृशुजः सभायामागच्छत् तदा तप्रापि सा राजलोके. कुतृलात् भ्रुरवचने: भ्रात्यते ॥१७॥

मुजराती :- एवे हिनप्रतिदिन वृद्धि पापती दमयन्ती राज्य सभायां पृण सो कुतृहलयी व्याख्याता वयने बोधावे छे. ॥१७॥

हिन्दी - अब (दिनो दिन) बड़ी होती दमयती को राजसभा के मंचीगण कुतृहल से व्यारम्भे बचानो से जुलाते हैं ॥१७॥

प्राणी - दिवसेतिस मोठी होणान्हा दमततीला राजसभेतील मत्रीगण कोतुकाने प्रेमळ शावानी बोलवीत ठोते. ॥१७॥

English :- As the child kept on growing, she won over the hearts of the members of the royal court, who used to talk and greet her in a loving, tender way

निवेशयतेऽङ्गकपर्यङ्ग - मास्त्वते करपङ्गने ॥

उल्लापनैर्नवनवै - गीयते कलगीतिभिः ॥१८॥

दान्वय :- दान्वपर्यङ्ग निवेश्यते । करपङ्गने आस्त्वते । नवनवैः उल्लापनैः कलगीतिभिः गीयते ॥१८॥

विवरणम् - अङ्गः एव पर्यङ्गः अङ्गपर्यङ्गः त अङ्गपर्यङ्ग निवेश्यते उपवेश्यते । करः एव पङ्गनं करपङ्गन तस्मिन् करपङ्गने हस्तकमले

ललाटे तिलकस्तस्या; स कोऽपि सहजः पुनः ॥
आस्थानपि पुरो यस्य, भाति खधोतपोतवत् ॥ ३५॥

अनथयः - तस्या: ललाटे सहजः कोऽपि पुनः तिलकः स्यात् । यस्य पुरः आस्थान् अपि खधोतपोतवत् भाति ॥ ३५॥
विवरणः - तस्या: स्थथन्त्या: ललाटे भालप्रदेशे सह जायते इति सहजः स्वाभाविकः कः अपि पुनः तिलकः स्यात् । यस्य तिलकस्य
पुरः अग्रे भास्वान् विवाकरः अपि खधोतपोति खधोतः । खधोतस्य पोतः खधोतपोतः । खधोतपोतेन गुल्म्यं खधोतपोतवत् ।

सरलार्यः - तस्या दग्धबल्या ललाटे सहजः स्वाभाविक तेजस्वी तिलक आसीत् । तस्य तिलकरस्याऽवै भास्वान् मूर्द्योऽपि खधोतपोत
इवाऽल्पतोजा भाति ॥ ३५॥

मुखरातीः - एवं तेना वधाटमा जन्मथी न कोई ऐपुं तेजस्वी तिलक धतुं, जेनी आग्रण चूर्ष पश्च चतुर्णिमा
एवं वो लग्ने ॥ ३५॥

हिन्दी :- उसके जन्म के समय से ही ललाट पर ऐसा तेजस्वी तिलक था कि निस के आगे सूरज भी जूँगनु जैसा लगता है ॥ ३५॥
मराठी :- तित्त्वा ऊनमापासूनच तित्वा कपाकावर असा एक तेजस्वी टिका आहे की उद्यात्त्वासमोर सूर्यसुखा काजव्या प्रमाणे वाततो.
English :- When the child was born, her forehead seemed so bright and endowing that the sun itself seemed
to be mere butterfly in front of it

तज्ज्ञे तवज्ञानिक्षणे, पातोन्यः कोऽप्यजायत ॥

बृद्ध्यन्देव सा काचित् तौलकाप्यपैरव सा ॥ ३३ ॥

अन्त्यथ :- तद्भूमिपर्णि अन्यः कोऽपि धाता अजायत । सा गुरु अपि अन्या एव काचित् । सा तृलिका अपि आप्य अन्या एव काचित् आसीत् । सा गुरु अपि युतिका अपि अन्या एव काचित् आसीत् । सा तृलिका अपि आप्य अन्या एव उभवत् इति लाहू यन्म ॥ ३३ ॥

सततार्थ :- सा दम्पत्नी लाम पुत्रिका अवृप्तलावण्यवता आसीत् । अतः तस्या अववनिमणे कोऽपि अन्य एव वला अजायत । तस्या मृदा सा निरमाति सा मृदपि कातित् अन्या एव आसीत् । तस्या सा तृलिकाडपि अपेत तिलकणा आसीत् इत्यह मन्त्रे ॥ १३ ॥

बुजर्गती :- तेनुं गुरीर रथधा खटे धृष्ट त्रोड्य नदीन विधाता व उत्पन्न धर्दि वद्ये, तेनुं धरीर धर्दा भटे धारी धृष्ट त्रोड्य वीच ०५ अत्यन्ती धोदी लोही घेये, अन्ये तृलिका धृष्ट त्रोड्य वीच ०५ अत्यन्ती धोदी लोही घेये, अन्ये तृलिका धृष्ट त्रोड्य वीच ०५ ॥ १३ ॥

हिन्दी - उसके शरीर की रचना करने के लिए विधाता कोई दूसरा ही उत्पन्न हुआ होगा, मिठ्ठी भी कोई दूसरे प्रकार की होगी और वह चित्रकार की तुलिका भी अलग प्रकार की होगी ऐसा मै मानता हूँ ॥ ३३ ॥

भारी :- तिच्छा शतीराची रचना करणारा बहादेव ही कोणी दुसराच असावा, ती मातीसुद्धा दुस्त्याच प्रकारची असली पाहिजे, इतकेच जल्हे तर त्या चित्रकाराची कुचला सुद्धा निराळीच असेल असे मी मानतो ॥ १३ ॥

English - The creator who has created this child must have been a different God (creator) who had the skill and power to create such child whose beauty was without compare. The mud too was of a different type and the brush used to paint the complexion must have been of a different type of a rare material.

हिन्दी :- उसने अपने पराक्रम से ही पृथ्वी पर विजय पाया था । उस के पास रहा चतुरर्गी सैन्य तो सिफे उसके परिवार के लिए ही

शा ॥३०॥

मराठी :- आपल्या पाराक्रमाने त्यांने पृथ्वीवर विजय प्राप्त केला होता त्याचे चतुरर्गी मैत्री तर फळ त्यात्या भवितव्यप्रतेर होते ॥१०॥
English :- This king had won his victory over this earth on his prowess and might and his four-fold army (which consisted of elephants, horses, chariots and soldiers) were just like a mere family, to him

पृष्ठदन्तीति ततपत्नी, निःसप्तन्युगणलया ॥

यल्लावण्यसुधाम्भोधीं, मकरो मकरध्वनः ॥३१॥

अन्वय :- निःसप्तन्युगणलया पृष्ठदन्ती इति तत्पत्नी आसीत । यल्लावण्यसुधाम्भोधीं मकरध्वन भक्तः क्रीडति ॥३१॥
विवरणम् :- निर्गता: सप्तना: येषा ते निःसप्तना: निरप्याः । अनुपमाश्च ते युगणश्च निःसप्तन्युगणः । तेषा आलयः निधान
निःसप्तन्युगणलया निर्लपयुगणनिधान पृष्ठदन्ती इति तस्य भीमरथस्य पत्नी तत्पत्नी आसीत । यस्या लावण्य
यल्लावण्यम् । यल्लावण्यमेव सुधान्तस्त यल्लावण्यसुधा । यल्लावण्यसुधायाः अभ्योधीः यल्लावण्यसुधाम्भोधीः निर्विन
सागरे मकरः स्वैर क्रीडति तथा तस्या: लावण्यसुधासागरे मकरः ध्वजे यस्य सः मकरध्वनः कामदेवः एव मकरः क्रीडति । यथा
सरतार्थ :- निरुपमवृणवती पृष्ठदन्ती नाम तत्पत्नी आसीत । तस्या लावण्यसुधाम्भोधीं मकरध्वन रूपैर क्रीडति रमते ॥३१॥

गुजराती :- अनुपम गुणवोना स्थानसभी पृष्ठदन्ती नामनीतेनी राष्ट्रीयती, ते नेता व्याप्तप्रपी अभुतना भष्टासागरमां क्रामोदृ
हिन्दी - उनकी अनुपम गुणवाली पृष्ठदती नामक राणी थी, जिस के लावण्यरूपी महासागर में कामदेव तो मारमच्छ के समान
क्रीडा करता था ॥३१॥

अजरानीः- ये नगरमां घोड़ो पासे “**हुं पडेलां, हुं पडेलां**” ये भ आपतां धने घट्टने ईन्द्र पर्याहै दलोऽस्मान तेषां न भरनी

क्रामना करेता लाभेषो ॥८॥

हिन्दी - इस नगर में विपुल मात्रा में धनको देख कर वहा आनेवाले सभी लोगोंकी उस नगरम् सब से पहले पहुँचने की उगम्य

इच्छा को देखकर इन्द्र भी ठिक ऐसे ही नगर की कामना करने लगा ॥८॥

पराठी - या नवरीत विपुल प्रमाणशति पन्सपति पाहन त्यानवरीत देणाच्या लोकाची रपर्या पाहन रखत इन्द्रसुद्धा देवासमेत अशा

नवरात्री यांनां करू लागला ॥८॥

English - *Indra tells his subjects that he wishes to have a city like Kudanpur, in which the people here are so rich that the wealth itself have to have competitions among themselves as to whom it will offer itself first. Manifesting such an astonishing incident even Indra craves to have a city like Kudanpur.*

तत्र भीमरथो राजा, भीमवद्वीमविक्रमः ॥
यः सौन्दर्याच्च शौचाच्च, विषमायुधदर्पहत् ॥९॥

अन्त्यः - तत्र भीमवद्भीमविक्रमः भीमरथः राजा आसीत् य सौन्दर्यात् शौचात् च विषमायुधदर्पहत् आसीत् ॥९॥

विवरणम् - तत्र तस्मिन् कुण्डनपुरे भीमः द्वितीयः पाण्डवः इव भीमः भीषणः विक्रमः पराक्रमः यस्य सः भीमविक्रमः भीमरथः नाम राजा आसीत् । सः सुन्दरस्य भावः सौन्दर्य तस्मात् सौन्दर्यात् तथा शूरस्य भावः शौचैर्तस्मात् शौचात् च विषमाणि विषमसङ्ख्याकानि आयुधाणि यस्य सः विषमायुधः पञ्चवेतुः कामदेवः । विषमायुधस्य वर्णः सौन्दर्यशोर्यविषयको गर्वः विषमायुधवर्पः हरतीति विषमायुधदर्पहत् कामदेवस्य सौन्दर्यविषयक शोर्यविषयक च गर्व हरन् आसीत् । अर्थात् कामदेवादपि सुन्दरतः शूरतरश्चासीत् ॥९॥

सरलार्थ - तस्मिन् कुण्डनपुरे भीम इव भीषणविक्रम सौन्दर्यात् शौर्यात् च कामदेवस्य सौन्दर्यशोर्यविषयक गर्व हरन् भीमरथः नामराजा आसीत् ॥९॥

गुजराती - आ पृथ्वीतल पर खोलतो एवो विद्यु नामे होय छ, लेमा उपर उपर गामो अने नीचे नीचे नगरो वसेला छ।
(अथवा आ देशमां भुज्योनी धुऱ्याई ज गीय वस्ती छे.)॥६॥

हिन्दी - इसी पृथ्वीतल पर विन्दर्न नामक देश शोभाप्रमाण हे। जहां गांव के ऊपर गाव ठोर नगर के ऊपर नगर बसे हे। अर्थात् इस देश मे विपुल मात्रा मे गाव एवं नगर बसे हुए हैं ॥६॥

मराठी - याच पृथ्वीर गुणवान् राजाने युक्त असा विर्त्त नावाचा देश आहे, ज्या देशात गावातर गाव आणि नगर आहेत वसलेली आहेत अर्थात् या देशात अनेक गाव आणि नगर आहेत ॥६॥

English - On this earth, there was a beautiful country named Vidharba. In which we find villages after villages and cities after cities. In short it was a country with boundless population

तत्रास्त्वद्भुतसौराज्य - मनि:प्राज्यसुखोदयम् ॥
दक्षिणाशानधूमोलि - मण्डनं कुण्डनं पुरम् ॥७॥

अन्वय :- तत्र अद्भुतसौराज्यम् अनि प्राज्यसुखोदय दक्षिणाशानधूमोलिमण्डन कुण्डनं पुरम् अस्ति ॥७॥

विवरण :- तत्र तस्मिन विदर्भे शोभनश्चासौ राजा च सुराजः । सुराजस्य भावः सोराज्यम् । अद्भुत सौराज्य गत्यन् तद अद्भुतसौराज्यम् । सुखस्य उदयः सुखोदयः । अनुपमः सुखोदयः यस्मिन तद अनि प्राज्यसुखोदयः दक्षिणाशानधूमोलिमण्डन कुण्डनं पुर नगरम् दक्षिणाशानधूमोलिमण्डन दक्षिणादिभामिनीमोलिमुकुटं कुण्डिनपुर नाम पुर नगरम् अस्ति ।

सरलार्थ - तरिमिन् विदर्भिरेऽद्भुतसौराज्यवुत निरुपमसुखोदय दक्षिणातिनवपूमोलिमण्डन कुण्डन नाम पुर नगरमस्ति ।

गुजराती - नाथथी अने उपथी पाप सुन्दर, एवी तेनी भुन्दरी नामे राष्ट्री हती, ते ऐ आंधोना विलास वे ज मन्दी धमाई

आ मन्दी थे। (अर्थात् देवागना भग्नान सोहर्षती हती.) ॥४॥

हिन्दी - उस को मुदरी नाम की आपने नाम से यथार्थसुदर पत्ती थी। वह देवागनाओं की तरह सौंदर्यवान थी। सिंह पलकों के श्वपकने से यह जाना जा सकता था कि वह मन्दी है। ॥४॥

प्रार्थी - त्याची सुटरी नावाची आपत्या नावासारवीच सुट पत्ती होती ती देवागनासारवी सोटर्वाज होती केवळ तिच्या ठाक्क्यात्या तिलासङ्गीत ती मन्दी आहे हे ओळखते जात होते। ॥४॥

English - This king had a beautiful wife who was very attractive and was a way beyond compare. Her name too "Sundari" suited her very well. According to the Jain methodology, the fairy's of heaven too are attractive beyond compare and they have one very distinct feature, they don't flutter their eyelids, as it just remains still. Therefore when one compares a fairy to Queen sundari one will be dumbfounded as it will be difficult to make out who is an immortal and a mortal being. But when one looks minutely, then it can be noticed that Queen Sundari, being a mortal being will flutter her eyelids Thus revealing the difference.

तथोराघः सुतः शत्रुः - सत्रदावानलोः नलः ॥
प्रतीकः प्रत्यनीकस्य, द्वैतीयिकस्तु कृबरः ॥५॥

जन्मय - तयोः शत्रुसत्रदावानलः नलः आघ. सुत. आसीत् । द्वैतीयिकः तु प्रत्यनीकस्य प्रतीक. कृबरः अस्ति ॥५॥

दिवरणम् - तयोः निष्पथसुन्दयोः शत्रवः एव सत्र वन शत्रुसत्र । दावस्य अनलः दावानलः । शत्रुसत्रस्य दावानलः शत्रुसत्रदावानलः सर्वादिवनदाहकः नलः नाम आदो भवः आघः प्रथमः सुतः पुनः आसीत् । द्वैतीयः एव द्वैतीयिकः द्वैतीयः अन्यः तु प्रत्यनीकस्य शत्रोः प्रतीक निवारकः शत्रुजित कृबरः नाम पुनः तनयः आसीत् ॥५॥

मर्जन मोहन पेरात, त्वा प्रभागे रुद्र ऊलसरिंग आणि शेळक फुलांकी आणि टेणा तंत्रिष्ठ मनीहर बनली आहे, ॥२॥

English :- In this state of Koshala exists a city named Kosila. This city is compared to the gaiety of heaven all around. Just as there are Asaras's (fairy's) all around in heaven, in the same way there are apasara's on earth in Kosila (apasara means lakes). Just as the Asaras in heaven to fulfill the desires of all Gods, in the same way the apasara's (lakes) fulfill the desires of men (desires like swimming, boating, washing etc.)

Just as there are sumans (God's) in heaven, in the same way there are Surmanes (flowers) on this earth, all around Kosila.

तस्यां वैश्यान्तरज्ञारिः । ऐहन्याको निषधाति ॥
आसीद्वासीकुताराति । धूपतिभूमिभूषणः ॥४॥

अन्त्यः— तस्या वैश्यान्तरज्ञारिः दासोकृताराति; भूमिभूषणः एवस्थानः निषधाभिषः शूपलिः जासीत् ॥३॥

विद्यरणम् :- तत्पा कोशलानगद्याम् अतरेक्षाय ते जरस्य यथा यनयथा; अन्तरेक्षारेद्यः उल्लम्बनारस्यामः। धरया: अधीना: अन्तरेक्षारयः
यरय सः कर्शयन्तरेक्षारिः वरोक्षातारस्यामज्ञापाविशातुः। न धोसा: धोसा:। अद्यासा: धासा: कृता: दासीकृता:।
दासीकृता: अरतात्यः रागवः पंत भा धासीकृतारागाते: लिङ्गरक्तवहिरभृतुः, पूर्ण धूष्पतत्त्वे भूमिभूमणः भूम्यलङ्घरः
इस्त्वा को: गोचापत्यं पुमान् एव चाया: इत्याहुक्तुलोत्पन्नः निषप्तः अविष्पा वस्त्रः सः निष्पत्तनामा भ्रुवः पृच्छ्या:
पति: भ्रुपति: पृच्छीपति: (एजां) आसीत् ॥३॥

नेत्रसार्धः । तत्त्वां कोशतानवर्णम् अग्नं तरक्षान् कौमिल्योपादीर्थं असीषं देशोपदतयाम् वस्ति शशुलं दासीप्रसवावृं भूमिभूषणं इष्टवाकुकुलोत्पादः ॥५॥

माराठी अर्थ :- पुण, अष्टात, पृष्ठ, दिव्यघटन, वासधैर, अस्मगल, आगि र्द्युष-जलानी श्रीजिनेश्वरप्रभाँ गायकारी पूजा करावी

(जल दम्पत्ती सारार्थी) ॥ १॥

English :- The life history of Naldamnyanti One should perform *the poora* in honour of lord *Shri Amendra* with a flower, rice, incense, lamp, sandalwood powder, Special past of sandalwood, *Asthangal*, Mirror & Holy water just as Nal and Damyanti used to do

इहैव भरते भूमि - भामिनीभालसन्निधे ॥

देशः कोशलनामास्ति । दधानस्तिलकश्रियम् ॥ ३॥

अन्वय :- भूमिभामिनीभालसन्निधे इह पथ भरते तिलकश्रिय धधान- कोशलनामा देश. अस्ति ॥ ३॥

विवरणम् :- भाम अस्या: अस्तीति भामिनी तेजास्त्विनी स्त्री । भूमिरेव भामिनी भूमिभामिनी । भूमिभामिन्या. स्त्रियः भालः ललाट भूमिभामिनीभालः तेज सन्निधं सदृश तस्मिन् भूमिभामिनीभालसन्निधे पृथ्वीरमणीललाटसदृशे इह अस्मिन् एव भरते भरतसंत्रे, तिलकस्य श्रीः तिलकश्रीः तां तिलकश्रीयं धधानः तिलकवत् शोभमानः कोशल- नाम यस्य सः कोशलनामा देशः आस्ति । यथा भामिनीभाले तिलकः शोभते तथैव भूमे: भालसदृशोऽस्त्विन् भरतसंत्रे कोशलनामा देश. तिलकवत् विवरान्ते ॥ ३॥

सरलार्थ :- यथा भामिन्या- ललाटे तिलकः शोभते तथैव भूमे: भालसदृशोऽस्त्विन् भरतसंत्रे कोशलनामा देश. तिलकश्रियं धधान शोभते ॥ ३॥

गुजराती :- पृथ्वीर्थी श्वीना लखाट सरभा आ भरतसंत्रमां तिलकनी शोभाने धारणा करनारो ओश्वल नामे देश छे. ॥ १॥

हिन्दी .. जिस तरह स्त्री के ललाट पर तिलक शोभता है, टिकउसी तरह इस पृथ्वी पर भरतसंत्र में कोणत्न नाम का देश शोभता है ॥ १॥

माराठी :- जसे रत्रीत्वा ललाटाकर टिळा जासा शोभत असती तसेच हा वसुपरेवर भरतक्षेत्रात कोशल नावाचा देश शोभत आहे ॥ १॥

‘નેમિનાથચરિત’ (ગુણવિનયગળિષ્ટ), ‘ઉપરેશાપ્રસાઈ’ (વિજયલક્ષ્મીસૂરીકૃત), દીત્યાદિ સસ્કૃત, પ્રાકૃત, અપલા કન્તિઓમા હાલ

પરપરા પ્રમાણે ઉત્તરી આવેલી નલકથાનું સાતત્ય બેઈ શકાય છે અચલગરછના આચાર્ય ભગવતોના તુ ચન્દ્યો ઉપલખ છે

- ૧) પુ આ લ શ્રી જગ્યાભરસુરિ મ સા કૃત નલ-દમયતી ચરિત્ર
- ૨) પુ આ લ.શ્રી અભિવધનસૂરીકૃત નલરાજ-દમયતી ચરિત્ર
- ૩) પુ વિજયશેખર કૃત શ્રી નલ-દમયતી પ્રભુ

હજુ પ્રાચીન સાહિત્યનું સાશોધન કરવામા આવે તો નન્દ - દમયતી વિશે ધર્મ સાહિત્ય પ્રકાશમા આવે શકે પૂજાય મુનિરાજ શ્રી સવોદ્ય સાનગરજી મ સા એ અચલગરછની સમાચારી પાળતા નેંન મુનિવર છે ગોમના માર્ગદર્શન હાં પાંચ ભાગમાં અને આઠ વિભાગમા આ ચ્રન્થ પ્રગત થઈ રહેલ છે ને એક અતિ આનંદ ની વાત છે મેરાઉ મધ્યે ચાતુર્યાંસ નિરાનાં પૂજા મુનિરાજ શ્રી સવોદ્ય સાનગરજી મ સા ને તા ૨૫/૮/૮૬ ને રવિવારના હિવ્સે રૂભુર મળ્યે અને શ્રી સધુનું સન્માન અર્થી મધ્યે તથા પૂજાશ્રીના આશીર્વાદ લીધા

રમાણલાલ શ્રી શાહ

સરસ્કૃતમાં નલકુથા વિશે અત્યાર સુધીમાં લગતથા એકવિસ લેટલા નાટકો લખાયલા મળી આવ્યા છે તિથન લિખ મેઝાઓમાં લખાયેલા નાટકોમાના કેટલાક પ્રગટ થયેલા છે અને બાકીના ધ્યાણાભરા હજુ અપ્રગટ ન રહેલા છે યે નાટકો નીચે પ્રમાણે છે

(૧) નેથાનદ (સેમીસિરકૃત), (૨) નલવિદ્યમ નાટક (કોઈ અણાત લેખકકૃત), (૩) વિભિન્નલાસિત નાટક (કોઈ અણાત લેખકકૃત), (૪) નલવિકાસ નાટક (કુલ રામયન્નરસરિકૃત), (૫) નલચરિત નાટક (નીલકઠ દીક્ષિતકૃત), (૬) નલાલ્યદ્ય -નાટક (રાજી રસુનાયકૃત), (૭) નલાનદ નાટક (જીવિકુયકૃત), (૮) દ્વારપ્તી કલ્યાણ (શઠકોપચાર નલચકૃતનીકૃત), (૯) મજૂલાય્ય (મારી વ્યક્તરગનાયકૃત), (૧૦) અનર્થનલચરિત (સુદર્શનાચાર્યકૃત), (૧૧) લેમીપરિણય (શઠકોપચાર નલચકૃત), (૧૨) લેમીપરિણય નાટક (શઠકોપચાર નાટક વેક્ટરચાર્ય નાટક), (૧૩) લેમીપરિણય નાટક (શઠકોપચાર નીકૃત), (૧૪) લેમીપરિણય નાટક (વેક્ટરચાર્ય નાટક), (૧૫) લેમીપરિણય નાટક (રાજયુડ્યામણીકૃત), (૧૬) નલચરિત નાટક (દ્વારપ્રસાદ શુક્લકૃત), (૧૭) નલદ્યાપીપય (કાલીપાડ તારકાચાર્યકૃત), (૧૮) પુષ્યમલીકોહ્ય નાટક (દ્વિશરણ કુલ ચક્કવતીકૃત), (૧૯) દ્વારપ્તી -કલ્યાણ (કોઈ અણાત લેખકકૃત) નલકુથા વિશે ને ચ્યપુકાચ્યો લખાયેલા છે એમાં ન્રિકિમનિકૃત 'નલચપુ' આદવા 'નાનાયતીકથા' સુપ્રસિદ્ધ છે બીજુ ચ્યપુકાચ્યુ 'દ્વારપ્તીપરિણય' નાભનું છે એના કંતી કોઈ અણાત કુલ ચક્કવતીકૃત છે આ ઉપરાત 'દ્વારપ્તીપ્રાબધ' નામની એક ગદ્વા અને એક પદ્ધતા પણ રચના મળે છે, અને પાકચારણ વિશે 'નલપાકશાસ્યમુ' નામની એક કૃતિ પણ લખાયેલી મળે છે

સરસ્કૃતમાં લખાયેલી કાલ્યનાટકાદ્યના પ્રકારની આ બધી કૃતિઓની ધ્યાણરી માણિતી હસ્તપ્રતોની જુદા જુદા સ્થળોની સુચીઓને આધારે આપવામાં આવી છે પરતુ એ બધી અપ્રસિદ્ધ કૃતિઓ વિશે હજુ ધ્યાણ સચોધન થવાની, એ કૃતિઓના કર્તૃત્વ એવી સમય વધારે પ્રમાણાભૂત નિર્ણય થવાની જરૂર છે એ બધું સાલિય્ય પ્રગટ અને ઉપલબ્ધ થવા માટે હજુ કેટલાયે દાખાકાળ્યાનો રાહ જોતી પડશે

આ થઈ નલકુથા વિશે કેવળ સરસ્કૃત સાહિત્યમાં રચાયેલા કૃતિઓની વાત પ્રાચીન નેના સાહિત્યની, સરસ્કૃત, પ્રાચીન પણ

ઉપનિષદો, રાહિતાઓ વગરેમા નળના જીવન વિશે ઉત્તે ખો ચણે છે પરતુ એના જીવનની કથા નરૂપવાળો વાતસિધ્ધત પ્રમાણેલીત ગત

જી સુધીમા એક ઉપાયન તરીકે જોવા મળે છે, બૃહદ્ય અંગિને મુખે પુણિષ્ઠ રાજને કહેવાયેલો આ કથાનો ઉરેશ દુરોહે દુરોહે, પરયા એ ન્યાય પ્રમાણે, નળ જેવા ચફત્તી રાજે અને પુણ્યસ્તોક પુરુષને માથે અને દ્વારા જેવી સતી ખોને માથ આવે પેલું બારાબદ, કુખ ભાતાવી, પુણિષ્ઠ રાજનું કુખ ભાગું હોય એક જીવન સ્વરૂપ તે ગુણાલ્યની 'બૃહત્કથા' મા આવતી નળદ્વારા જી બૃહત્કથા નાચ ધ્યેલી હોવાઈ ગયો - જેમેન્દ્રાંત 'બૃહત્કથા મનુરી', સોમદેવલાઈ રચિત 'કુથાસરિત્સાગર' અને નેપાળમા આવી છે ગુણાલ્યની એક લાખ જેટલા ચોવીસ હજાર જ્વોકુમા અનુવાદ કર્યા છે 'કુથાસરિત્સાગર' મા લગતના બસો જ્વોકુમા નલકથા આપવામા આવી છે એ પરથાં ગુણાલ્યની સૂર્ય નલકથાનું કંઈકેલું હો એની કલ્પના કરી શકાય છે એટલે ગુણાલ્યની 'બૃહત્કથા' મા આવતી નલકથાનું કંઈક મહાત્મારની નલકથાના ઉદ્દેશ કરતા બૃહત્કથાની નલકથાનો ઉદ્દેશ થોડો જરૂરી નિંદે તેમા કથા નલકથા અને બૃહત્કથા વરચે થોડોક તસ્કાપત છે

નળ-દ્વારા જીવનની કથાનું હોય એક જીવન સ્વરૂપ તે ગુણાલ્યની 'બૃહત્કથા' મા આવતી નળદ્વારા જી બૃહત્કથા નાચ ધ્યેલી હોવાઈ

ગયો - જેમેન્દ્રાંત 'બૃહત્કથા મનુરી', સોમદેવલાઈ રચિત 'કુથાસરિત્સાગર' અને નેપાળમા આવી છે ગુણાલ્યની એક લાખ જેટલા ચોવીસ હજાર જ્વોકુમા સર્જિતમા અનુવાદ કર્યો છે, તારે સોમદેવ લગતના ગુણાલ્યની સૂર્ય નલકથાનું કંઈકેલું હો એની કલ્પના કરી શકાય છે એટલે ગુણાલ્યની 'બૃહત્કથા' મા આવતી નલકથાનું કંઈક મહાત્મારની નલકથાના ઉદ્દેશ કરતા બૃહત્કથાની નલકથાનો ઉદ્દેશ થોડો જરૂરી નિંદે તેમા કથા નલકથા અને બૃહત્કથા વરચે થોડોક તસ્કાપત છે

પોતાનો કુનનવિષય કે વેમનવિષય બનાવ્યો છે મહાત્મારના સમય પછી સરસૂત, પ્રકૃત, આપદ્વિશ અને ગુલરાતી ભાષામા સખ્યાભ્યં કંપ-દૈનિકો બે નલકથાના

८५५	१६	समाधिता, द्रादपि समाधिना, द्रावपि	८८२	४	पुनर्धूमरीजीन पुन धूसरोनीव
८५६	८	बहलीविषयोत्सम बहलीविषयोत्सम	८८३	२	तया त चव त्वया च तव
८५८	८	अरण्य, आरजीविका अरण्ये, आजीविका	८८४	१३	प्राप्यत
८५९	११	आच्छादितामिव आच्छादितामिव	८८५	१५	तिलकाधोनात् तिलकाधोनात्
८६०	१५	स्व यश स्व यश	८८६	११	पृष्ठचो विश्वामिति पृष्ठचो विश्वामिति
८६२	८	विश्वामिति विश्वामिति	८८७	१२	धूमीकाशमर धूमीकाशमर
८६२	८	शक्रकेदण्डभृत् तेजास्विना	८८७	११	विहार चकार विहार चकार
८६३	७	शक्रकेदण्डभृत् तेजास्विना	८८८	३	नलरार्षि नलराजार्षि
८६६	१	जानुक्याम् आ जानुक्याम् आ	८८९	१	राजविवाक्येमधुरसीतलं राजविवाक्येमधुरसीतलं
८६७	१५	गिरीन्द्रामिव गिरीन्द्रामिव	८९०	२	भाविस्युभद्रादिदृष्टान्ते भाविस्युभद्रादिदृष्टान्ते
८६८	१२	समुत्पन्न च्यवत्ते च्यवत्ते	८९१	४	स्थूलभद्र, स्थूलभद्रादय स्थूलभद्र, स्थूलभद्रादय
८६९	११	आवृष्टि आवृष्टि	८९२	४	ब्रतविशेषन ब्रतविशेषन
८७०	२	शक्षयेत्तद्वी आवृष्टि	८९३	१	ध्वानजननिर्मितजीनेभरतिव्यपूजे
८७३	६	ककदेमदुर्गमा इतस्तन	८९४	१	प्राग्ननननिर्मितजीनश्वरदिव्यपूजे
८७४	८	ककदेमदुर्गमा इतस्तन	८९५	१	सम्प्राप्त सम्प्राप्त
८७५	१०	पदचक्रमणेव	८९६	११	पूर्वजन्मानि पूर्वजन्मानि
८७६	१	क्षरकुम्भेन	८९७	१३	पूर्वजन्मानि नलराजार्षि नलराजार्षि
८७७	१३	सामसाध्य	८९८	४	स्यादहिकामुष्टिकासोरव्य
८७८	४	जायात पतिश्व	८९९	६	स्यादहिकामुष्टिकासारव्य
८७९	१२	क्षीरिहिणनामकी	९००	१४	पृष्ठिकामुष्टिकास

७८१	१५	तावत्	तावत्					तथाच्यत्युपरक्षरतदवृत्तोउत्तर्यम्
७८२	६	पातायिष्यामि	पातायिष्यामि	१००	१४	अग्नि	अग्नि	
७८२	८	कमित्यानि, कमित्ये	कमित्यानि, कमित्ये	१०१	१२	जीमूतजलस्पर्कात्	जीमूतजलस्पर्कात्	
७८२	११	पातियिष्यमि	पातियिष्यमि	१०१	१७	मेघजलस्पर्णेत अद्विननवाहुरा मेघजलस्पर्णेत	मेघजलस्पर्णेत अद्विननवाहुरा मेघजलस्पर्णेत	
७८३	१	वलम्बेन	विलम्बेन			उद्दिनोनवाहुरा	उद्दिनोनवाहुरा	
७८३	१४	यथोरोतगति	यथोक्ततानि	८०२	१६	दता	तदा	
७८३	१५	लजद	जल्द	८०२	१४	दत्ता	धृत्वा	
७८४	१२	अथविष्यामदात्	अथविष्यामदात्	८०३	१०	वैद्यन्यचितोऽत्यर्थ	वैद्यन्याऽत्यर्थितोऽत्यर्थ	
७८४	१७	फलसृडख्यनवदा	फलसृडख्यनवदा	८०३	१२	अभ्यर्थित	अभ्यर्थित	
७८५	११	उद्यनिनि	उद्यनिनि	८०३	१३	सम्प्रार्थित	सम्प्रार्थित	
७८६	७	नशाशोषावलोकित	निशाशोषावलोकित	८०३	१०, १२, १४	विल्वकरण्डकात्	विल्वकरण्डकात्	
७८७	३	गृहाङ्गले, आनातम्	गृहाङ्गले, आनीतम्	८०३	११, १२, १५	स्वरूपस्य	स्वरूपस्य	
७८८	१६	कोशलावभवप्राप्तये	कोशलावैभवप्राप्तये	८०४	७	त	त	
७८२	१३	पुराद्वारसमीपमागच्छत्	पुराद्वारसमीपमागच्छत्	८०४	११	पिवतीति पादव	पिवतीति पादव	
७८४	६	सूर्यपातित	सूर्यपाकित	८०५	२	यस्मात्	यस्मात्	
७८५	१	सुतारसस्य	सुधारसस्य	८१०	१५	समन्वित	समन्वितम्	
७८६	१२	भुक्तरसानकिल्यत्	भुक्तरसानुकूल्यत्	८११	३	छेद्वी	दमन्त्या वृत्तोपवारन् दमन्त्या कृतोपवारन्	
७८८	१	मन्त्रतस्तन्मतोऽधवा	मन्त्रतस्तन्मतोऽधवा	८१२	१०	भास्वर मुर	भास्वर मुर	
७८८	१७	पुलकमावदे	पुलकमावदे	८१३	८	मिमीमूर्च्छाति	मिमीमूर्च्छाति	
७८८	१३	सोऽथ	सोऽथ	८१३	३	साधमें देवतोंके	साधमें देवतोंके	
८००	१२	तथाप्यत्सुपरद्वारस्तदवृत्तोऽुल्याध		८१५	२	प्रकाशयाऽय	प्रकाशयाऽय	
				८१५	३	तत्पदो	तत्पदो	

६८८	१२	निपिने दमयन्ती	विपिने दमयन्ती	७१५	१२	परिकल्प	परिकल्प
६८९	१५	कनिन्नपि दमयन्ती	कनिन्नपि दमयन्ती	७१६	८	ज्वलनयग्निंद	ज्वलनयद्विषि
६९०	११	अपराध	अपराधम्	७१७	४	तन्नमअवण	तन्नमप्रवण
६९१	६	बन मनरंता	बन चनरंता	७१८	१	सरोपम् ग्रन्तद	सरोपम् अवन्द
६९२	२	पुनर्मिल्नोदार्थन	पुनर्मिल्नोदार्थम्	७२२	५	स्पामह	स्पाम् अह
६९३	१६	नम	नम्	७२३	१	पुरो मृत्वाह	पुरो मृत्वाह
६९४	५	इद नव	इद वन	७२६	१२	उपासम्बत्	उपासम्बत्
६९५	१२	प्रतिष्ठति	प्रतिष्ठनि	७२६	११, १२	दृष्टा	दृष्टा
६९६	१०	धवित्वा	धवित्वा	७२७	८	विषेधामि	विषेधामि
६९७	२	दुर्देवप्रभावात्	दुर्देवप्रभावात्	७२८	६	अवलोक्या	अवलोक्य
६९८	२	दुर्देववशाज्	दुर्देववशात्	७२८	८	दानयोगेन	दानयोगेन
६९९	२	पैर्वाय	नैर्षष्ठ	७२८	८	सामोपचरेण	सामोपचारेण
७००	२	रोषण सह	रोषण सह	७२८	१२	अटक्कातो नधी	अटक्कातो नधी
७०१	२	प्रजाति चूते	प्रतिष्ठते	७२९	२	खालिवदम्	खालिवदम्
७०२	५	(ते चतुर्भूति)	(ते सात्प्रभा)	७३२	१८	धन्ती	दध्यमन्ती
७०३	५	तेषा दोष	तेषाम् दोष	७३४	७	पञ्जीयेन	प्रदीपेन
७०४	५	अङ्गसखत्	अङ्गसखत्	७३८	२	दोष विना, अपराध	दोष विना, अपराध विना
७०५	२	तुसा	सुता	७४०	११	उक्ता	उक्ता
७११	२	इथय	इथम्	७४०	१०	नतापाशा	नतापाशा
७१३	१५	शेषनागरलम्पूच्छत्	शेषनागरलम्पूच्छत्	७४१	१०	अपर्ण	सपर्ण
७१३	१५	चेतये	चेतये	७४२	१०	उच्चे	उच्चे
७१३	१५	दर्शय	दर्शय	७४३	७	पापकमरम्	पापमरम्

प६८	१	यस्त्वा	यस्त्वा	४०४	३	अहं । तम्	अस्मि तम्
प६८	६	मान चौर	नाम चौर	४०६	४	अस्मास्तीति	अस्मान्तीति
प६८	१	पअतिमया	प्रतिमया	४०७	२	भइक्त्वेन	भइक्त्वेव
प७१	१	कुर्वन्नाशधनाविधिम्	कुर्वन्नाशधनाविधिम्	४१२	४	दैरप्यमणि	दैरप्यमणि
प७१	४	पश्चनमन्कास	पश्चनमन्कारा	४१५	७	कषि	कृषि
प१२	६	ताम् उपकारिणी	त्वाम् उपकारिणी	४२१	५	यम	यन्
प७५	४	इति	इति	४२२	६	तिशानबुद्धि	तिशानबुद्धि
प७७	१	हरिमिश्रोऽपि	हरिमिश्रोऽपि	४२६	६	अश्वान्तम्	अश्वान्तम्
प८०	७	मातरह	मातरम्	४२७	३	अभप्रभशनाय पम्	अभप्रभशनाय पव
प८०	७	उपसो	उपायो	४३०	५	कल्पन्त्वात	कल्पन्त्वात
प८३	५	प्रस्फुटवशानानि रचना प्रस्फुटवशाना नि स्वना	प्रस्फुटता वशाना प्रस्फुटता वशानाम्	४३१	२	गजसिन्धुम्	गजसिन्धुरम्
प८३	७	प्रस्फुटता वशाना प्रस्फुटता वशानाम्	प्रस्फुटता वशाना प्रस्फुटता वशानाम्	४३५	४	मा भतोऽप्	मागमाम्
प८४	८	ऐस्वाक्षस्त्रियणा उत्तस ग्रामुत्तम्	सकलविश्वाणसम्	४३५	७	निमीलिनास	निमीलिनास
प८४	८	सकलविश्वाणसम्	सकलविश्वाणसम्	४३५	७	इत्य	इत्य
प८७	३	एष	एष	४३५	७	तथिपर्ण	दर्थिपर्ण
प८८	१	सोऽय	सोऽय	४३७	५	स्वयं पन	स्वयं पन्
प८८	५	लतागतमोर्ध्वभागेन	लतागुतमोर्ध्वभागेन	४३७	५	हस्तिमाशाला	हस्तिनाम् शाला
प८८	५	हस्तम्	हस्तम्	४३७	८	ग्रामाहस्तिशालाया	ग्रामाहस्तिशालाया
४००	२	तामश्वलम्	लतागुल्म्	४३८	७	समानेश्वर्यवाम्	समानेश्वर्यवान्
४०२	२	भोकुमनास्तेन	मोकुमनास्तेन	४४०	२	दर्शने	दर्शने
४०३	७	उपालभत भा	उपालभत भो ।	४४०	३	स्व दयायते	न्य दयायते

શ્રીનાનદિપ રાજકીય પારિવહન મંડળ

સાધુ

૧૬૭	છદ્મા	જલસારાન	જલસારાન	૨૮૮	૩૨૩ મો જ્ઞોક નયા
૨૦૭	૧૧	પથવ્યાશિતપાદા	પથવ્યાશિતપાદા	૨૯૨	૪ ગવનુનિન્નિ
૨૧૫	૭	તકાચ્યારે	તમાચ્યા	૨૯૭	૧ શક્નુનિન્નિ
૨૧૭	૧૦	હસ્તાખ્યાસ્	હસ્તાખ્યાસ્	૩૦૧	૧ વિસ્યુનિતકેર્ણી
૨૩૮	૧	આધત્સ્ય	આધત્સ્ય	૩૦૮	૧૦ વિસ્યુનિતકેર્ણી
૨૩૮	૪	અનતર	અનતર	૩૧૧	૧ ધાર્મિકી
૨૪૪	૫	કૃપાલુ	કૃપાલુ	૩૧૨	૧ નિજમાલાસમ્ર
૨૪૪	૬	ઉત્તરરસ્યા	ઉત્તરરસ્યા	૩૧૨	૧ અચાનતરે
૨૪૯	૨,૩	ઇદ્વ-એ	ઇદ્વ-એ	૩૧૭	૧ ગન્ધગાનદ્વયત
૨૪૯	૬	ગદગાદાનિ	ગદગાદાનિ	૩૨૬	૩ રોદર્માસન્દરોધનમ્
૨૪૯	૩	દેવદ્યર્મા	દેવદ્યર્મા	૩૩૧	૪ જલઝાલિ
૨૪૯	૭	રૂખરૂને	રૂખરૂને	૩૩૨	૨ પયસા
૨૪૯	૯	કૂબરકો	કૂબરકો	૩૩૨	૨ વિધાય
૨૪૯	૭	પાસાઓ ષ્ટે	પાસાઓ ષ્ટે	૩૩૫	૫ અતારાગાન
૨૪૯	૬	નિર્ગંધાસિ	નિર્ગંધાસિ	૩૩૫	૫ વિલોપનકો
૨૫૭	૬	હૃદય	હૃદય	૩૪૩	૫ તદ્ધર્માયાનનિયાત
૨૫૮	૬	બાધપતરક્ષતી	બાધપતરક્ષતી	૩૪૩	૫ સાથ હતિ
૨૬૧	૨	લોચને ગોચરે	લોચને ગોચરે	૩૪૫	૫ સાથ હતિ
૨૬૨	૩	શમાના	શમાના	૩૫૭	૫ નિમલદુદ્ધિ
૨૭૬	૫	ઇત્યનટપવિકલ્પોધ	ઇત્યનટપવિકલ્પોધ	૩૬૧	૫ નિમલદુદ્ધિ
૨૮૧	૪	વન્યાનધગાનેન્દ્રણ	વન્યાનધગાનેન્દ્રણ	૩૬૨	૨ જગાઈ
					૨ દમયન્તોતી
					૨ દમયન્તોતી
					૩૬૮ મા જ્ઞાનની પહ્લી લાઈન નાથ
					૭ બોધ પ્રાસા કાથ પ્રાસા

श्रीजयशोखरसूरिविरचित श्रीनलतमयन्तीचारित्रम्

मयाचन्द्रमत मत्वा सहर्षं सादर शुभम् ।

न्यमन्वयद् गुरु तत्र, मुजसङ्खश्वरुविध ॥३३॥

मूपतिभारमल्लेन समर्पिते शुभासने ।

व्याख्यान व्यतरन्नित्य प्राज्ञं पद्मासनस्थित ॥३२॥

मयाचन्द्रानुरोधाद्वै योगोद्घनमाचरद् ।

गुर्वीं दीक्षा ग्रहीता च मासान्ते मार्गशीषिके ॥३३॥

उत्तमसागर शिष्यं प्रथमं प्रेमपृष्ठमकम् ।

शीक्षी प्रथमा शिष्या प्रीतिपात्राकलमिता ॥३४॥

पुन् परम्परा प्राप्ता साधुसाध्वीसमन्विता ।

विशाल शिष्यवृन्दश्च सार्थकशत सङ्गव्यक ॥३५॥

षड्गी नियमसङ्घाश्च सम्प्रेरितामुहुर्भुद्दि ।

महोत्सवाश्च सम्पन्ना धर्मध्यान धृत थिया ॥३६॥

दशाधिक शत वृन्दं प्रियं प्रापितवानपि ।

वार्षिके तु स्वहस्तेन हस्तग्रन्थानवातरत् ॥३७॥

उत्तमश्री दयाश्रीं च गुलाबश्रीगुणान्विता ।

सुधन्यास्ता प्रधानाश्च गुश्रूषा व्रतपालिका ॥३८॥

गुणसिन्धुश्च सच्छिष्यं पूज्यपादपदस्थित ।

उपाध्यायपदं प्राप्य मेराजमध्यमानित ॥३९॥

श्रीगुणसागरायैव सकलसङ्खसङ्खिनी ।

उत्तरादायिता दत्ता वार्षिकं वयसि स्थिते ॥४०॥

वर्षणा विशातिर्वाता व्रतमाचरता दृढम् ।

दुर्घान्नचान्द्रिकायुक्तं भुक्तं द्रव्यं द्रव्यं किल ॥४१॥

कच्छहालराज्यस्था कल्याणसिन्धुसञ्चका ।

प्रस्थापिता गुरोर्मुर्ति प्रान्ते प्रान्ते पदे पदे ॥४२॥

पह्वपरम्पराप्राप्ता सुदीर्घा च समुज्जवला ।

अङ्गया स्नेहपूर्वं च सङ्ख्येषेण निवेदिता ॥४३॥

महोपाध्यायपर्यन्तं सोपाध्यायागणीश्वरा ॥

पञ्चसप्ति पङ्कोडपि रामाणिया प्रमाणित ॥४४॥

एकोनवति प्राप्य वर्षणा वयसा विभु ।

शरीर नश्वर त्यक्तवा कालधर्मं गतो गुरु ॥४५॥

विक्रमावन्दे च वैशाखे ग्रहसून्यं द्रव्यान्वके ।

त्रयोदशया च शुक्लाया कच्छभूमीं मुजडत ॥४६॥

शान्त दान्त सुधीर च ग्रामीर गुरुगोतमम् ।

वन्दामहे विवेकेन तेजोमूर्ति तपस्तिवनम् ॥४७॥

॥ अथ श्रीमदचलगच्छाधिपति - मुनिमण्डलागेसरपितामहगुरुवर्य
श्रीगोतमसागरसूरीधरमहाराजमहोदयपूज्यपादाना सस्कृतगिराया
साक्षिप्तजीवनचरित्रम् - एव भगवदर्थं नलदमयन्तीग्रन्थसमर्पणम् ॥

श्रीमदचलगच्छेश पर पूज्य पितामहम् ।
सूरीधर सदा स्तौमि गुरु गौतमसागरम् ॥३॥

आचार्यभगवन्त वै जङ्गमयुगवर्तिनम् ।
सक्रिय सतत नौमि कच्छहालारहेतवे ॥२॥

यत्न करोमि किञ्चिच्च साहस शिशुवत्तथा ।
गोतमसिन्धुसूरीश वर्णयामि सविस्तरम् ॥३॥

भारतवर्षभूमिस्थ राजस्थानप्रदेशोके ।

पालीग्रामे प्रदीप्तश्च क्लिजमन्दिर दीपक ॥४॥

खनेन्द्रग्रहभूमौ य सज्ञातो विक्रमाब्दके ॥
गुलाबमल्ल नामा च विप्रवशाविभूषणम् ॥५॥

धीरमल्ल पिता तस्य माता क्षेमलदेविका ।

मातृभूमिर्मल्ली वै पुनीता परमप्रिया ॥६॥

देशो जाते तु दुर्भिक्षे शिशुवयसि सस्थित ।

देवसिन्धु यतीन्द्रयो मित्र पित्रा समाप्तिं ॥७॥

भूताक्षिनिधिभूमौ च स्वरुपसागर श्रित ।
ज्ञानचन्द्रेण नाम्नै व यतिवर्येण ज्ञापित ॥८॥

क्रीडता तेन सोत्साह जिजास्या कदा कदा ।
धर्मशास्त्राण्यधीतानि सम्यग् वै शौश्रवे मुदा ॥९॥

नित्य करोति नून च ज्ञानगङ्गानिमज्जनम् ।
ज्ञानचन्द्रो गुणाङ्गिष्ठ वै पूर्ण प्रेष्ट्य प्रफुल्लित ॥३०॥

सदगुरुवटवृक्षस्य छत्रछाया समाप्तिर ।

पीत्वा हि प्रेमपीयूष शिशु सवर्धित श्रिया ॥३१॥

मुनिभ्यो भगवद्भ्यो हि सज्जनेभ्यो निरन्तरम् ।

गुरुभ्यो गुरुबन्धुभ्य स्नोहधारा सुसिंधिता ॥३२॥

आस्थया भावितानीह तीव्रपञ्चक्रतानि च ।

कलौ च पञ्चमे काले प्रस्थित परिष्ठ पूष्यके ॥३३॥

आध्यात्मिकमपूर्व्य वै मौलिक मधुर मधु ।

सुनीत नवनीत च मनोमन्थनकारणात् ॥३४॥

પ્રકારાકીય નિવેદન

અમને ગૌરવ

જેન રાસમના સાહિત્યમા નવો ચીલો પડતા અમને અતીવ આનંદ બઈ રહ્યો છે આજ દિવસ સુધીમા જે કાઈ પ્રાણનો વચ્ચા ગુમા પાંચ નાયાઓ એકી સાથે હોથ એવા આ પ્રકારના ચ્રયો સો પ્રથમ વાર પ્રકારિત બઈ રહ્યો છે, એ વાતનું અમને ગૌરવ ને આવા અનેક ચ્રયો

પુનઃ મુનિ ભગવતોને જે શુલ્ષ પળો આવો વિચાર આપ્યો એ પળ કેવી પ્રભાવરાળી હરો, તે જે કાચ કરતા સાડને ૧૫ - ૨૦ વર્ષો લાગી આય તે કાચે ૩ - ૪ વર્ષમા સહજતાથી ધાય એને શુ માનતું " ગુરુદેં પત્ર રાજને ! પૂર્વાચાયો નચિત ૧૭ કથાગ્રયો મળી કુલ ૧ ડિપ કથા ગ્રથ્યો પાચ ભાપો ગત નાર દિવનાના નાય ચ્રો પ્રયસવાં પ્રકારિત ધાય છે વળી હજર "લોક વાળું નલદમથતી નિન્દ તો ખડુ જ પ્રસ્તુત ગ્રન્થ વિચે - નલ - દમથતી ચીરિચ એક સુદર વાતો છે રોચક રોકીયી રચિત આ વાતો વાચ્યકનો આપકે છે જુગા = મલાયી તરફ ભધાનાં પરિજ્ઞાન આવે છે તે પ્રસગો વાચતા ધૂલારો અનુભવાય છે આજે જીવનનો ભજો નીમિતવર્ગ આ બડીના = સાંઘાલી એ ગુનની વાચ્ય વચાવવામા આવે તો ઘણું તુલન પરિવેતન થઈ રહ્યો

ગ્રન્થકારીએ : - ૫ ૫ આ ભગવત શ્રી જરસોખર સહિ મ સા આચલનગભાગમા કલિચક્કવતી તર્દીક પ્રમધાત છે તે ગ્રાંચીના અનંત સુન્દર પ્રાંચોની રચનાઓ કરી છે સાસ્ત્ર સરસ્વતિહિલી પાસેથી ભગોલા ૨ લોકોથી જેન કુમાર સભબ મહાકાળની વચ્ચના કરી એ નેત્રના ઉપરના નિરના મળિયા - પ્રયોગચિત્તામળિય વિ મુખ્ય ગ્રન્થો છે 'નિભુવન દીપિક પ્રાગ્નંદ' આપનાન પરમદસ પ્રયોગે નેત્રન રાધના રાધના - આનંદાંબા ઔમણ પુજરતી ભાપના આધકવિ તરીકે નુ બિકુંદ આપણું છે પ્રાતે

રૂદ્રની રદ્દાચાત પછી અન્દુપ સમયમા પુનઃ મુનિભળાવતોના માર્ગદારીની અનેક પ્રાર્થિન - વાલાંદીન ચાહુંય નથા વિચિદ નાયો કરી રૂદ્રા બ્રહ્મો એનો અમને આનંદ છે આ ગ્રન્થમા અગ્રેજ ભાપાતર કરી આ પવા પડત ની રૂદ્ર હું જનીમાર્ગનો વાર્તિ આનંદ

અત્યારે આને લલદમતંત્તીજી માહિતી

શૈલાળી તેમ છતા ચાજ હિવસ સુધીમા ઘણી ચડતી - પડતી ચા ગંઢે ન પમા સૈકાનું નલદમયંતી ચરિત્ર કવિયકૃતિ શ્રી જયરોખરસ્વરી મ ચા એ એ રચ્યુ છે (આ નામના જેન રાસનમા ઘીર પણ આચાયો થયા છે કેટલી કૃતિઓમા વિબાદો પણ થયા છે, તલ્લતુ તેવલીગમધમ) આ ગ્રથ ૮૯૮ લ્લોક પ્રમાણનો છે અમનો આજથી લગભગ ૮૦ વર્ષ પહેલાની ઉક્ત આ ભ શ્રીની લ્લોક-અર્થાળી છાપેલી હૃતિ મળી એના ભાષ્યમથી એ વિભાગમા અને પાય ભાપામા ૮૦૦ પુષ્ટનો આ ગ્રથ તૈયાર કરતા એ વર્ધનો દીધિ સમય લાગી ગયો

૧૬ મા સૈકાનો નલરાય-દમયંતી ચરિત્રાસ પુ ચા ભ શ્રી કૃપિવર્ધનસ્વરી હૃત નલરાય - દમયંતી ચરિત્રાસ, જે ૧૫ વર્ષ પહેલા દો સમાનાં સપાદન હેઠળ પ્રકારિત થયેલ છે એ ૪૭૧ લ્લોક સખ્યા ડ ૨૦ મી કાઢીમા રાસ્કાર લણે છે

શ્રી અચલ-ગન્ધ-નાયક ગણધર

ચુડુ શ્રી ભયડીરતિ સ્થેસર

જાસ નામિ નાસાઈ હૃતિ

તાસ સીસ રિપિવર્ધન સ્થુરિંધ

ક્રીડ કવિત મન આદર પૂરિંધ

લ. સ. ૧૫૧૨ માં ચિન્હદૂર વિનિગરમા આ રાસની પૂર્ણાંત્રી થઈ છે. આ રાસને શ્રી પ્રથમાદર ઈ.સ. ૧૬૫૧ મા ચેનશિલવેનિયા ચુનિવસ્તિયીના દો. એમેરૂ બેન્દે રોમન લિપિમા પ્રગત કર્યો છે. આ રાસની એક હસ્તપ્રત હાવડ ચુનિવસ્તિયીની લાલબ્રેરીમા છે. બે પ્રતો પ્રદશમાં છે.

આનુમોદન અને સૂચના

શ્રી મુલુક શૈતાખાર ખર્તુંખાલ જેન સથે દાખલેલા ઓદાયભયી
સહ્યકારથી જ્ઞાનપાતાની રકમાંથી આ ગ્રન્થ પ્રકારિત કરેલ છે. ગૃહસ્થે
રકમ બુક્ટ્વા વિના આ ગ્રન્થની આલિકી કરવી નથી.

દસ્તી મંડળ

પ્રાપ્તિ સ્થળન : -

- (૧) ભાઈ આઈ
અસેરા સેનેન્સ્સ પારો,
ધાલખાળા, મુંબઈ.
રૂણ ૪૧૩ ૦૦ ૧૭
- (૨) ધીરજ દામક ગેંગર
રચેશ ચેપા.
અહિલ્યા ભાગ સાંસે
રૂણ - ૧૨૫ ૨૯૬૦
- (૩) સોમચંદ લાલાજ કાલકા
મુંબઈ એલી પો. અમલનેર - ૪૨૫ ૪૦૧
રૂણ ૦૦૨૪૬૧ / ૨૨૮૯૮
ચરણ - યાલ્લા - ૪૦૦ ૬૦૧
રૂણ - ૧૨૫ ૨૯૬૦

